Yakup Kadri Karaosmanoğlu

BÜTÜN ESERLERİ 18

Panorama

roman

İletişim

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

Panorama

Remzi Kitabevi, 1953/1954-1971 (2 baskı)

İletişim Yayınları 35 • Yakup Kadri Karaosmanoğlu Bütün Eserleri 18
ISBN-13: 978-975-470-563-8
© 1987 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-7. BASKI 1987-2012, İstanbul
8. BASKI 2013 İstanbul

KAPAK Utku Lomlu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Seçkin Oktay
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU

Panorama

İletişim

Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Kadro'cular: (Soldan sağa) Vedat Nedim Tör, Burhan Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevki Yazman, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin.

İÇİNDEKİLER

PANORAMA I **11**

I. Ankara'da Bir Pazar Günü **11**

II. Sahne Ardında Olup Bitenler **41**

III. Bazı Zabıta Vakaları **75**

IV. Hayat ve Mektuplar **107**

V. Bir Mevsim Sonu, Bir Devre Başlangıcı **125**

VI. Bir Kurban Bayramı ve Kurbanlar **155**

VII. İstanbul Esrarı **181**

VIII. Hayat ve Mektuplar **213**

IX. Bastırılan Bir Skandal ve Bunun Serpintileri **231**

X. Köyden, Kasabadan ve Şehirden **257**

XI. Kundak Oyunu ve Kundakta Bir Komünist **289**

PANORAMA II **333**
I. Tanrıların Alacakaranlığında **335**
II. Yeryüzünü Kaplayan Bir Yas **363**
III. Savaş Ateşi Dünyayı Sararken **411**
IV. Eski Polis Komiseri Hamdi Bey **483**
V. Walhalla **497**
VI. İstanbul'un Ücra Varoşlarında... ..... **541**
VII. Hortlakların Horası **561**

Panorama I

I
ANKARA'DA BİR PAZAR GÜNÜ

"Bey evde mi?"

Neşet Bey, bu sesi duyunca içinden:

"Eyvah, bizim bağ komşusu!" dedi.

O, bu pazar gününü kâh okuyarak, kâh yazarak, kâh pencereden bahçeyi seyrederek, kâh yeni yaptırdığı bir geniş divanın üstüne uzanarak, akşama kadar evde, yalnız geçirmek istiyordu. Karısı iki çocuğuyla birlikte dün İstanbul'a gitmişti. Kendisi de bir haftaya kadar seçim bölgesini dolaşmak üzere yola çıkacaktı. Geceli gündüzlü didinmelerle geçen uzun bir Ankara kışından sonra o kadar hasretle beklediği bu kısa dinlenme devresine Mansurzâde Hüseyin Efendi'nin ziyaretiyle başlamak Neşet Sabit için oldukça can sıkıcı bir aksiliktir. Elinden kitabını attı. Sinirli bir hareketle ayağa kalktı. Güya saklanacak bir yer arıyormuş gibi şaşkın şaşkın bakınmaya başladı. "Keşke, şu sersem Osman'a, beni kim ararsa evde yok, demesini tembih etseydim!" diye mırıldandı. Fakat iş işten geçmişti. Mansurzâde, başında Karagöz'ün işkırlağım andıran o acayip şapkasıyla, "Selamünaleyküm" diyerek içeriye daldı.

"Buyurun Hüseyin Efendi, hoş geldiniz."

"Hoş bulduk."

Ve geçip biraz önce Neşet Sabit'in uzandığı divanın bir köşesine oturmak istedi. Fakat rahat edemedi; yavaşça yere kaydı. Kunduralarını dışarıda bıraktığı için, sol ayağını kolaylıkla altına alıp sağ dizini dikerek kalın Isparta halısının üstünde yarı bağdaş kurmuş bir vaziyette, yerleşti.

"Bir cigara?"

"Kullanmam."

"Öyleyse bir kahve?"

Misafir bu ikinci teklife cevap vermek lüzumunu duymadı. Odanın duvarlarına ve tavanına bakıyordu:

"Ev güzel oldu; sağlıkla otur."

Neşet Sabit, bir konuşma mevzuu bulduğuna sevinerek:

"Hoşunuza gittiyse, neden siz de bir eşini yaptırmayasınız? dedi. "Ama sanırım, size böyle bir ev, küçük gelir. Oğlunuz evlendi. Yakında torunlarınız olacak. Sığamazsınız."

Mansurzâde, kıs kıs güldü:

"Yakışmış kel başa şimşir tarak!" dedi.

Neşet Sabit, komşusunun bu laftan ne kasdettiğini anlayamadı. Biliyordu ki Mansurzâdeler Ankara'nın en zengin insanlarındandır. İsteseler bu çapta evlerden bütün bir mahalle kurdurabilirler ve yine pek iyi biliyordu ki o, diğer bütün hemşerileri gibi memlekette başlayan yeni hayat şartlarının devamlı olduğuna artık kanaat getirmiş ve bu şartlara ayak uydurmaktan başka çare kalmadığını anlamıştır.

"Neden? Sanki, vaktühalim yok mu demek istiyorsunuz?"

Hüseyin Efendi, dizinin birini indirip öbürünü kaldırdı. Kesik kesik öksürdü. Bu soruya cevap vermek istemediği anlaşılıyordu. Neşet Sabit, sözüne devamla:

"Biraderzâdelerinize baksanıza," dedi. "Yenişehir'de banyosuyla, garajıyla betondan koskoca bir ev yaptırdılar."

Hüseyin Efendi, oturduğu yerden bir hindi gibi boynunu uzatarak:

"Yaptırdılar, yaptırdılar emme, içinde oturamadılar ki," dedi. "Aha; bir hafta öncek, yine eski evlerine taşındılar. Kırk beş elli bin lirayı kirece ver, kuma ver. Üstelik başına bir de emlak vergisi belasını çıkar. Akıl mı şimdi bu? He, he, he! Akıl mı şimdi bu? Diyeceksin ki, kiraya versinler. Onlar da bunu isteyip duruyorlar. Hattâ gazeteye ilan bile vermişler. Ayda iki yüz, iki yüz elli liraya kıyıp hangi babayiğit tutabilir evi? Vekil, mebus, müsteşar, müdürü umumi hep ev bark sahibi oldu. Kala kala bir ecnebi diplomatlar kaldı. Onlar da bizim gibilere düşmez ki! Nice hatırı sayılır köşk, konak sahipleri yollarını gözetlerken başlarını bizden yana çevirmezler. Çevirseler de çırılçıplak evi istemezler. Karyolalar, koltuklar, kanapelerle dayayıp döşemek lazım... Hadi, bunu da yaptın. Yaptın emme, eloğlu bu. Bir yıl, iki yıla varmaz, ne evden, ne eşyadan hayır kalır. Sonra tut kelin perçeminden! He, he, he, he..."

Mansurzâde Hüseyin Efendi, gülüyor mu, hıçkırıyor mu? Anlamak mümkün değildi. Neşet Sabit, onun dediklerine zaten pek kulak asmıyordu. Ona bir acayip nesneyi seyreder gibi, hayretle bakıyordu. Başının üstündeki uydurma şapkasından kalın örgülü yün çoraplarına kadar derme çatma kılığının bütün öteberisi; oturuşu, kımıldanışları, bir dizini büküp öbürünü kaldırışları ve nihayet, o koyu Orta Anadolu şivesi, Neşet Sabit'te açılan bahisten bin kat daha büyük bir ilgi uyandırmıştı. Ecnebilerin *folklor* adını verdikleri şeylerin hepsi Mansurzâde'de toplanmış gibiydi ve elleriyle yüzünün derisi Ankara taşının rengindeydi. Vücudundan odanın havasına sinsi bir kokunun yayılmakta olduğunu hissetmekteydi. Neşet Sabit, biraz evvelki tedirginliğine rağmen, bağ komşusunun bu tepeden inme ziyaretinden adeta memnun kalacaktı.

Mansurzâde Hüseyin Efendi, elinde tuttuğu fincanı çalkalaya çalkalaya kahvesinin son yudumlarını içtikten sonra elinin tersiyle dudaklarını sildi ve uzun bir süre dik dik Neşet Sabit'in yüzüne baktı:

"Haklı değil miyim, Mebus Bey?"

Neşet Sabit gülümseyerek başını salladı; karşısındaki adamın neden bahsettiğini büsbütün unutmuştu bile. Fakat Hüseyin Efendi bu gülümsemeyle bu baş sallayışını bir tasdik işareti sayıp, kendi talakatinden,* kendi mantığından hoşnut konuşmaya devam etti:

"Emme sen bana diyeceksin ki, ya bu deveyi gütmeli, ya bu diyardan gitmeli! Deveyi güdeceğiz tabiî... Biz güdemezsek evlatlarımız güdecek! Medeniyet kervanına katılmazsan yolda kalırsın. Yolda aç biilaç kalırsın. Kimseler dönüp halin nedir? diye başını senden yana çevirmez. Bunu anlamayacak kadar geri kafalı değilim. He, he, he!.."

Birden kendini toparladı; ciddi ve adeta *âlimane* bir tavır takındı:

"Medeniyet... Avrupa medeniyeti!" dedi, "Bilir misin, ben bunu neye benzetirim: Otomobile. Otomobil, caddenin ortasından son sürat gidiyor. Sen bunu, önüne geçip, durduramazsın. Ya bir kenara çekilirsin; ya altında ezilirsin... Haa, bir de, bunun içine binmek var. (Sesini acıklı bir sır tevdi ediyormuş gibi yumuşatıp yavaşlattı.) Evet, bir de bunun içine binmek var. Emme, ben sana bir şey diyeyim mi? Otomobilin dümeni elinde olmadıktan kelli, içine binmek marifet değil! Makineyi bileceksin, o nasıl kullanılır öğreneceksin. Yani ona sahip olacaksın. Yoksa, makine sana sahip olur. Onun ilminden anlayan şoför, seni istediği yere götürür, o senin emrine tabi olacağı yerde bakarsın, sen onun emri altına girmişsin. Her insan, körü körüne buna razı olmak istemez...

(*) Talakât: Dil açıklığı; kolay ve serbestçe söz söyleyiş; düzgün konuşma – e.n.

... Hem biz eşekten daha yeni indik Mebus Bey. Otobüse ilk bindiğim gün başım öyle bir döndü, kursağım öyle bir altüst oldu ki, alışıncaya kadar çektiğimi bir ben bilirim. Bizim hatun dersen hiç alışamadı gitti. Bereket dışarı çıkmaz. Senede iki defa bir evden bağa, bir de bağdan eve taşınırken çıkması lazım gelince, onu eşyalarla beraber yük arabasına bindiririm. Şimdi gel de böylesine fistan giydir, başına da şapkayı geçir!.. Yürümesini şaşırır, aklını kaybeder alimallah..."

Bu orijinal medeniyet tarifi, bu gerilikle ilerilik arasındaki samimi mukayese, Neşet Sabit'in bir kulağından girip öbür kulağından çıkıyordu. Zira o da arkadaşlarının çoğu gibi, artık bu çeşit mevzuların hiçbir manası kalmadığına hükmedenlerdendi. İnkılâp olmuş bitmiş, inkılâp prensipleri kanunlaşmış; sağlam temeller üstünde yeni bir ileri cemiyet binası kurulmuştu. Bunun alt katında bazı fosiller daha birkaç zaman için şeyler homurdanabilirdi, artık hiçbir yankı uyandıramazdı. Ancak şu halının üstündeki adam gibi, insana ya gülmek arzusu, ya da baş ağrısı verebilirdi. Nitekim, Neşet Sabit, bu baş ağrısını hissetmeye başlamıştı. Mansurzâde Hüseyin Efendi, hâlâ bir nargile gibi guruldayıp duruyordu. Önce tuhaf ya da gülünç, sonra can sıkıcı bir şekil alan bu monolog daha ne kadar sürecekti? Neşet Sabit, birkaç defa saatine baktı. Yemek zamanı gelip geçmişti bile. Fakat Mansurzâde oralarda değildi. Zira o, öğle yemeğini sabahtan yemişti. Ev sahibini de öyle yapmış sanıyordu:

"Her şey iyi, her şey hoş," diyordu. "Asıl mesele şu kesatlık, kesatlık... Buna bir çare düşünülüyor mu? Ankara imar oluyor, genişliyor, nüfusu çoğalıyor, şerefi, itibarı artıyor. Artıyor emme, bunlar karın doyurmaz ki... Bunlar işin şatafat tarafı, bir de içyüzüne bakalım: Esnaf, dükkânlarında sinek avlıyor. Mebus Bey! Öbür yandan masrafımız yükseldikçe yükseliyor. Etinden ekmeğinden tut da, tuzuna bibe-

rine kadar, dün beşe aldığımıza bugün beşyüz veriyoruz. Sen şimdik buna karşılık diyeceksin ki, dün yüze mal ettiğin arsaları bine, bine mal olanları onbinlere sattın. Sattık, sattık emme, o bir düşeş... O bir kumar... He, he, he!.. Ne sana hayrı olur, ne bana. Hani ya, haydan gelen huya gider derler. İşte bu, öyle bir iş!"

Gülerken birdenbire sesine vahametli [korkulu, vahim] bir ağırlık vererek ekledi:

"Haram parayı Allah insanın yanında bırakmaz. Er geç faiziyle geri alır..."

Ve başını kaldırıp, kübik bir avizenin asılı bulunduğu tavana –güya bu tavan hemen çökmek üzereymiş gibi– korkulu gözlerle bakarak birdenbire yerinden fırladı:

"Eyvallah Mebus Bey; biraz başınızı ağrıttık emme, kusura bakmayın!" dedi. Selam verip odadan çekildi gitti.

Neşe Sabit, misafirinin ardından bir müddet sersem sersem baktıktan sonra, "Ooof!" diye geniş bir soluk aldı ve odanın bütün pencerelerini açıp yandaki salona geçti.

* * *

(...) Banka idare meclisi reisi Servet Bey'in kızı Sevim, ilk tenis dersinden eve o kadar yorgun dönmüştü ki, babası odadan içeriye girerken, biraz evvel kendisini attığı koltuktan doğrulmak lüzumunu bile hissetmedi. Çıplak bacaklarını, alçak ve yuvarlak bir sigara masasının üstüne yanyana, upuzun uzatmış bulunuyordu. Servet Bey, öğle yemeklerinden biraz önce bu masanın iki yanındaki koltuklardan birine ilişip *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin ilan sütunlarını gözden geçirirdi... Bugün de, yine o alışkanlığı yerine getirmekten kendini alamadı. Kızının halini görmemezlikten gelerek tam karşısına geçip oturdu. Fakat aksiliğe bakın ki, gazetesi katlanmış olarak genç kızın ayakları altında duruyordu. Onu iki parmağının ucuyla yavaşçacık çekiverdi. Bu

hareket Sevim'in inik duran gözkapaklarında ufacık bir kıpırdanmaya bile sebep olmadı. Babası:

"Uyuyor musun kızım?" diye sordu ve cevap alamadı. "Biraz sonra Ragıp Bey gelecek. Yemeğe davetlidir. Şimdiden kalkıp üstünü başını değişsen fena olmaz."

Sevim, tembel tembel gerinerek ve bacaklarını daha ileriye uzatarak, anlaşılmaz bir şeyler mırıldandı. Uzun boylu, ince endamlı, sarışın bir kızdı. Servet Bey onu, ilk defa görüyormuş gibi baştan aşağıya dikkatle süzdü. Sonra birden, acayip bir utanca kapılarak, yüzünü gazetesinin arkasına sakladı: Zira, önünde serili duran bu körpe vücudun dörtte üçünü örten beyaz pike bluzuyla, beyaz keten etekliğine rağmen çırılçıplak görünen bir hali vardı; hele genç kızın uzun bacakları, güneşle esmerleşip ipekleşmiş derisinin üstünü kaplayan altın rengindeki tüyleriyle insanın içerisinde haram ve ayıp telakki edilen bazı etkilerden başka bir duygu uyandıramazdı.

Bununla beraber, babanın yüzünü kaplayan kırmızılık çok sürmedi. Zira Servet Bey, her vasfından önce soğukkanlılığıyla tanınmıştır. Muhayyilesi dar; refleksleri kıttır. Resmî vazifesinden ve kazanç getirir bazı işlerden başka herhangi bir hadise veya gaile üzerinde ehemmiyetle durduğu, zihin ve gönül yorduğu, hemen hiç görülmemiştir. Heyecanlanmak, öfkelenmek, gülmek ya da ağlamak gibi hareketler, bu ağırbaşlı adamın şanından değildir. Bunların her birini –hekimlerin yıllardan beri sinirlerinden rahatsız bulduğu– biçare karısında, birer hastalık alameti gibi seyreder. Servet Bey, az söyler; çok dinler ve bunun için herkes kendini, son derece tartılı ve saygılı bulur. Hiçbir münakaşaya girişmez, yüksek sesle konuşulan yerlerde oturmaz. Bazen reislik ettiği idare meclislerinde bahis kızışır gibi olunca en münasip ve en hukuki bahanelerden birine baş vurup toplantıyı kesmenin çaresini keşfeder ve bunu o kadar maha-

retle, o kadar tatlılıkla yapar ki, âzâ arkadaşlarının parmakları ağızlarında kalır. Her biri: "Şu bizim reis yok mu! Hiç göstermez ama, yaman adamdır vesselam!" diyerek düştükleri vaziyete kıs kıs gülmekten kendilerini alamazlar. Bazı nüfuzlu mebuslar ya da zorlu kasaba eşrafı, bankayla olan dolaşık işlerini umum müdürle yoluna koyamayınca Servet Bey'e başvururlar ve ondan daima ümit verici, gönül alıcı muameleler görürler. Gerçi idare meclisi reisi, kendi çıkarıyla ilgisi olmayan işler için parmağını bile kımıldatmaz. Fakat görünüşte, o kadar kımıldatır gibi yapar ki, bütün işleri yoluna girenler ona teşekkür ederler; muvaffak olamayanlar da: "Ne yapalım; reis çok uğraştı ama... Umum müdüre söz geçiremedi," derler. Nasıl aksini düşünebilsinler? Onunla görüştükleri gün Servet Bey: "Hay hay! Başüstüne; emredersiniz. Hiç merak buyurmayın, muhakkak bir çaresini buluruz," demiyor mu? Hiç onun gibi bir büyük hukukçu çıkmayacak bir işten bu kadar emniyetle bahsedebilir mi?

Büyük hukukçu! Cumhuriyet hükümetinin Bâbıâli kadrolarından devraldığı memurlara Ankara'da verilen bu yüksek paye, Servet Bey'de de son haddini bulmuştur. Onun için değil midir ki, kendisi yalvarıla yakarıla bu inkılâp rejimine mal edildiği günden beri devlet başında bulunanların gönülleri artık birçok bakımdan ferahtır. Bir banka mı kurulmak isteniyor? Statüsünü hazırlarsa bizim Servet Bey hazırlar! Tasfiye edilen bazı ecnebi şirketler yüzünden herhangi bir hükümetle aramızda bir mali ihtilaf mı çıktı? Hallederse Servet Bey halleder! Borçlar meselesinin kökünden kesilip atılması için bir formüle mi ihtiyaç var? Bunu bulursa ancak bizim Servet Bey bulur! Halbuki Servet Bey'in bugüne kadar hiçbir davayı kurtardığı, hiçbir zor işin üstesinden geldiği ve sırf onun bilgisine dayanılarak tek bir müessesenin kurulduğu görülmemiştir. Zavallının, zaten ettim,

yaptım diye de bir iddiası yoktur. Kendisini köşeciğinde rahat bıraksınlar, bundan başka bir şey de istemez.

İlk İstanbul'dan Ankara'ya nakledilişinde epeyce sıkıntılarla karşılaşmış; çoluk çocuk epeyce zahmet çekmişlerdi. Aylarca süren bir bekârlıktan sonra, Hamamönü'nde elli liraya kirayla güç bela bulduğu ev, Erenköyü'ndeki köşkün yanında bir baykuş yuvasıydı. Hanımı, çocuklarıyla birlikte bu berhaneye taşındığı gün, evlilik hayatlarının en tantanalı sinir krizini geçirmişti. Ne yapsın! Zavallı kadıncağızın İstanbul'dan bu ilk çıkışıydı. O zamana kadar Anadolu denince hayalinde canlanan alem, olsun olsun, Yakacık kadar iptidaî bir şeydi. Servet Bey'in karısı, genç kızlığında birkaç yaz mevsimi geçirdiği Yakacık'ta dahi, avlusunun ortasından çirkef suyu akan, ayakyolu sokak kapısının yanında, böyle acayip bir ev görmemişti. Sofalar, odalar, her gün süprülüyor, siliniyor; fakat akşama yine, toztoprak içinde kalıyordu. Mahiyeti tayin edilemeyen bir fena koku her yana sinmiş gibiydi. Şişelerle lizoller, asitfenikli sular bu kokunun önüne geçemedi. Bu da yetmiyormuş gibi, akşamüstleri, ev sahiplerinin iki mandası, uzun bir alışkanlığa uyarak burunlarının ucuyla sokak kapısını itip avluya dalıyor, çok defa o saatte avluda oynayan Sevim'le erkek kardeşi Nedim'in ödlerini koparıyor ve bu iğrenç, bu hantal mahlûkları yerlerinden kıpırdatıp dışarıya çıkarmak bir mesele oluyordu. En sonunda, hayvanlar gidiyordu, fakat pisliklerini, öbek öbek avlunun taşları üstüne bıraktıktan sonra...

Bereket versin ki Servet Beyler, ömürlerinin bu işkenceli devrini çabuk atlattılar. Yarısı İstanbul'da geçen bir yıl sonunda Yenişehir'deki büyük tip evlerden birine sahip olmuşlardı. Gerçi banka idare meclisi reisi, temelli olarak Ankara'da yerleşip yerleşmemeye kendince tam bir karar vermiş değildi. Bazı ihtiyatlı kimselerle beraber o da buranın daimî hükümet merkezi kalabileceğine bir türlü akıl erdire-

miyordu. Bu evi, eş ve dostun ısrarına ve teminatına kapılarak almıştı ama, nice tereddütlere, pişmanlıklara da düşmüştü. Gözüne gecelerce uyku girmemişti. "Ne ettim? Neyledim! Bu borcun altından nasıl kalkacağım!" diye kendi kendini yiyip durmuştu.

Servet Bey, zengin bir adamın oğlu değildi. Bütün gençliğini mahrumiyet, hattâ yoksulluk içinde geçirmiş, Rumelinin küçük toprak sahiplerinden fedakâr bir babanın kendisine gönderdiği beş on kuruşla *Mülkiye-i Şahane*'yi bitirinceye kadar akla karayı seçmişti. Sonradan, gerçi yolunu kolay sôktü. Hele Meşrutiyet içinde tahsilini tamamlamak üzere Paris'e gidip gelince devlet kapılarını birbiri ardına açık buldu, en dolgun maaşlı memuriyetlere geçti. Bununla da kalmayıp, günün birinde Abdülhamit devri nazırlarından bir paşanın Erenköyü'ndeki köşküne içgüveyisi olarak girip yerleşti. Fakat Servet Bey, sonradan görme birçok kimseler gibi, talihinin bütün bu lütufları, bütün bu cömertlikleriyle şımarıp baştan çıkacağı yerde, hâlâ ilk gençlik yıllarının yoksullukları, mahrumiyetleri içinde yaşayıp gidiyormuşcasına, hesaplı ve idareli hareketten ayrılmamıştı. Eskiden onca bir altın liranın değeri ne idiyse, bir kâğıt liranın değeri de öyle kalmıştı. Bunun içindir ki, Yenişehir'deki ev kendisine onbeş bin liraya malolunca sanki evlatlarından birini kaybetmiş gibi derin bir yürek acısına düştü. O sabırlı ve sükûnetli Servet Bey, adeta huysuz, titiz ve aksi bir insan olmuştu. Ya hiç konuşmuyor, ya mutlaka söylenene sert bir karşılık vermek için ağız açıyordu. Karısının ilk günler, yeni evden hoşnutluk getirişleri ona birer acı kinaye gibi geliyordu. "Bu evi alalı benden gönül rahatlığı gitti. Bari sana ferahlık gelsin!" diyordu. Fakat karısının ilk zamanlara ait bu hoşnutluk getirişleri yerini bazı şikâyetlere terketmeye başlayınca Servet Bey'in tepesi attı. Lüzumsuz yere "Beni öldürmek istiyorsunuz, canıma kastediyorsunuz!" gibi sözlerle

sızlanıp ahûvah etti. Hakikaten de bu modern binanın her gün bir kusuru meydana çıkıyor; kâh su tesislerinde bir bozukluk oluyor; kâh duvarın bir yanı çatlıyor; kâh kapılarından biri şişerek açılıp kapanmaz oluyor; kâh lağım çukuru vaktinden evvel dolup, boşaltılması, içinden çıkılmaz fennî bir dava şeklini alıyordu. Derken günün birinde alt kat odalardan birinin taban betonunda bir çöküntü başgösterivermesin mi? Servet Bey'in kalbi durur gibi oldu.

Zavallı adamcağız, böyle anlarında başını bu belaya sokanlardan birine koşup dert yanmadan başka bir teselli çaresi bulamazdı. O sefer de yine böyle yaptı. İnşaat müteahhitlerinden Sırrı Bey'in yazıhanesine gitti:

"İşte hep korktuklarım başıma geldi! Ev çöküyor, bütün manasıyla ev çöküyor. Şimdi ben ne yapayım?" diye söylenmeye başladı. Müteahhit, onu acayip bir tebessümle dinliyor ve haline hiç de acır görünmüyordu. Bu vaziyet karşısında Servet Bey büsbütün kızdı:

"Gülüyorsunuz," dedi, "fakat unutmayın ki, başıma bu belayı saranlardan biri de sizsiniz. Vicdanen bana hiç değilse bir yol göstermeniz, bir akıl öğretmeniz lazım gelir!.."

Bunun üzerine Sırrı Bey bir kahkaha kopardı:

"İlahi Servet Beyefendi!" dedi. "Bırakın biraz daha güleyim. Şu sizin bela dediğiniz şey, her vakit dostlar başına! Dün, onbeş bin liraya malolan o eve şimdi kaç para veriyorlar bilir misiniz? En götürü, fiyat, yirmi bin lira. (Servet Bey'in, şaşkın şaşkın yüzüne baktığını görerek.) Sözüme itimat buyurmuyor musunuz? Pekala, binayı devre karar verin, ben size şimdi beş bin lira kârla bir talip bulayım. Ama bunu böyle yapmakla size bir dostluk mu etmiş olurum, hâşâ!"

Servet Bey, büsbütün şaşırmıştı. Müteahhit Sırrı Bey'in bu sözlerine, bu tavırlarına ne mana vereceğini bilemiyordu. Ya kendisiyle alay ediyordu, ya da kendi ev meselesini baş-

ka bir işle, başka bir bina işiyle karıştırıyordu. Zaten okuyup yazması pek kıt bir adamdı ve başından aşkın bir sürü büyük teşebbüslere girişmiş bulunuyordu.

Fakat Sırrı Bey, onun aklından geçen bu düşünceleri sezmiş gibi:

"Vakıa o evlerin inşaatı biraz aceleye geldi; derme çatma oldu; ömürleri sürse sürse yedi sekiz yıl sürer," dedi. Ciddi bir tavır takınmış, Şark illerinin o ağdalı şivesiyle ağır ağır konuşmaya başlamıştı. "Sürmez, sürmez emme, yıkıldıktan sonra bile arsalarını satsan, verdiğin paranın iki mislini alırsın. Onun için, mingayri haddin [haddim olmayarak], size dostça bir nasihatte bulunmama müsaade buyurursanız, derim ki, biraz daha dişinizi sıkıp bekleyin; ötesine berisine az buçuk tamir koyduktan sonra o eve gelecek yıl otuz bine müşteri buluruz."

Ve hadiseler, birbiri ardısıra müteahhit Sırrı Bey'in ne kadar haklı olduğunu ispat etti. O gün bugündür, Servet Bey, bina ve arsa spekülasyonundan başka bir şeyle meşgul değildir. Yenişehir'deki ev şimdi bütün konforu ve bütün gösterişiyle dört katlı bir apartman haline gelmiştir. Kavaklıdere'deki bağlarından birine kurduğu bir konak yavrusunu elçiliklerden birine kiraya vermiştir. Kendisi de Kocatepe'de yaptırdığı bir büyük eve geçip oturmuştur.

İşte Servet Bey şu anda bile gazetesinin son sütunlarında ya bir banka tarafından müzayedeye çıkarılmış bir ev ya da acele satılık bir arsa ilanına rastgelmek için göz nuru döküp durmaktadır. Bu sırada Sevim, boylu boyunca bir kere daha gerindi ve uykudan yeni uyanan mahmur bir çocuk sesiyle:

"Baba," dedi. "Biraz da sinema ilanlarına bakar mısın!"

Zira genç kız, bu dünyaya yalnız Hollywood'un selüloit şeritleriyle bağlıydı. Sevebileceği delikanlılar, benzemek istediği genç kızlar bu şeffaf kurdelalardan beyaz patiska perde üstüne akseden gölgelerdi. Bir dere, bir ağaç, bir bahçe,

bir deniz kıyısı, bir mehtaplı gece eğer bu perdenin dışında ise, ona hiçbir şey söylemiyor, hiçbir duygu, hiçbir heyecan vermiyordu. Sevim, sinemada görmediği ve sinemadan öğrenmediği hiçbir harekette bulunmak, hiçbir iş yapmak istemezdi. Bugün tenis dersi almaya başlamışsa, bunun başlıca sebebi, ekran üstünde pek hoşuna giden birkaç film yıldızının bu top oyunlarındaki zarafetlerine hayran kalmış olmasıydı. Yine böyle bir sebeple ata binmek emelindeydi. Fakat henüz kendisine ustalık ve yoldaşlık edecek bir kavalye bulamamıştı. Kardeşi Nedim, müşterek bahisler dolayısıyle koşuların en ihtiraslı meraklılarından biriydi ama, biniciliğe hiç meyli yoktu. Servet Bey:

"Kızım, kapı çalındı, mutlaka bu gelen Ragıp Bey'dir," dedi. "Rica ederim, biraz git kendine çekidüzen ver!"

Gerçekten gelen Ragıp Bey'di. Sevim bir fırlayışta soluğu holün ortasında aldı, ama genç mühendis çoktan içeriye girmiş ve tatlı tatlı gülümseyerek onun kaçışını seyrediyordu:

"Bu ne telaş Sevim Hanım?"

"Aa, bonjur efendim! Babam sizi bekliyor."

Ragıp Bey, bu eve hiç eli boş gelmezdi. Bugün de bir tanesi idare meclisi reisinin haremi Naşide Hanımefendi'ye, öbürü de Sevim'e takdim edilmek üzere iki büyük paket taşıyordu. Servet Bey kapının eşiğinde duran hizmetçiye:

"Kızım, alsana beyefendinin elindeki paketleri!" diye seslendi. Sonra misafirine dönüp: "Yine ne zahmetlere girmişsiniz. Vallahi, sizi herhangi bir vesileyle evime davet etmekten çekinir oldum," dedi.

Fakat Ragıp Bey'in, banka idare meclisi reisine gösterdiği dostluklar ve ettiği hizmetler o kadar çoktur ki, onlar yanında bu ufak tefek hediyelerin lafı bile olmaz. Gerçi Servet Bey de ona, bankayla münasebetlerinde pek çok kolaylıklar göstermekte ve hükümet hesabına giriştiği bazı mühim teşebbüslerde, gidip bir vekille görüşmek, inatçı bir müsteşarı yo-

la getirmek ya da bir komisyon âzâlarının oylarını kazanmak, sonra yapılan bütün mukaveleleri, hiçbir noktasına ilişilmeyecek bir şekilde bizzat kaleme almak gibi yardımlarda bulunmaktadır. Lakin, zavallı Servet Bey, kaç kişiye buna benzer iyilikler etmiştir ama, pek az bir karşılığını görebilmiştir. Ragıp Bey'e gelince –sanki onunla kendi arasında zımnî [gizli, saklı] bir iş ortaklığı varmışcasına– daima her külfetini bir nimetle ödemekten çekinmemiştir. Arsa spekülasyonlarında kendisine ipuçları vermiştir; yaptırdığı binaları hesaba uymayacak derecede ucuza çıkarmasını bilmiştir ve çizdiği planların ücretine dair herhangi bir bahsin açılmasına bile rıza göstermemiştir. Böyle bir iş adamı nerede bulunur? Gerçi dünyanın parasını kazanıyor; gerçi Ankara'ya geldiği vakit bilgisinden, sanatından başka bir sermayesi yoktu. Fakat ne çıkar! Allah, gönlüne göre veriyor.

Sofraya oturdukları vakit Ragıp Bey, yemek odasını uzun uzadıya gözden geçirmeye koyuldu. Tavana bakıyor, tabana bakıyor, duvarlara bakıyordu. Sonra yavaşça Servet Bey'in eşine doğru eğilerek:

"Hanımefendi, bu *salle à manger*'den [yemek salonundan] memnun musunuz?" dedi.

Kadıncağız ne cevap vereceğini bilemedi. Sevim, bu suali pek manasız bularak, genç mühendisin yüzüne alaycı bir gülümseyişle baktı. Servet Bey, "Dur hele, bundan ne çıkacak!" diye düşünüyordu. Nedim'e gelince, o her vakit olduğu gibi aklı başka yerlerde, ne söyleneni işitmiş, ne de söyleyeni görüyordu. Derdi günü yemeği bir an önce bitirip sokağa çıkmaktı. Ragıp Bey:

"Memnunum derseniz, inanmam doğrusu. Bu duvarlar hele *lambris*'siz ne çırılçıplak görünüyor! Bu büfe, bu *dressoir* [yemek dolabı] yerli olmak gerekmez miydi? Nasıl olmuş da bu yer parkesiz kalmış?"

Servet Bey, en nazik tebessümle sözünü kesti:

"Aman Ragıp Bey, rica ederim, başıma yeni bir masraf kapısı açmayınız."

"Size ne efendim; ben evin sahibesiyle görüşüyorum. İstanbul'a teşrif ne vakit? Ne kadar kalmak niyetindesiniz? Şu halde avdetinizde bütün bunları olmuş, bitmiş bulacaksınız."

Servet Bey, "Nasıl olur?" demek istedi.

Mühendis Ragıp Bey tatlı ve imalı bir gülüşle:

"Siz bu işi bana bırakın. Ötesini düşünmeyin," dedi.

* * *

Delikanlı, aksak adımlarla kâh yavaş yavaş, kâh hızlı hızlı yürüyordu. Sebepsiz yere, bir kaldırımdan öbür kaldırıma geçiyor ve yine sebepsiz yere, ikide bir durup, kol saatine bakıyordu. Ne yapacağını, nereye gideceğini bilmez bir hali vardı. Bununla beraber evden, muhakkak at koşularına gitmek kararıyla çıkmıştı. Bu kararını yerine getirmek için –biraz önce sofrada korktuğu gibi– pek de geç kalmış değildi. Gerçi Nedim'in bu tereddütlü ve sinirli haline iki sebep gösterilebilir: Biri, evdeki misafir dolayısıyla ne babasından, ne de annesinden para istemeye imkân bulamaması; öbürü, –belki en mühimi– arkadaşı Sacit'in verdiği söze rağmen, onu otomobiliyle gelip almaması... Lakin bu eksikliklerin her ikisi de insanı bu kadar şaşkına çevirecek ehemmiyette değildi. Nedim, cebindeki dört beş lirayla hem koşulara gider, hem de pek düşkün olduğu müşterek bahislere katılabilirdi; Sacit'in gelmemesi onu nihayet hususi bir otomobile binmek zevkinden mahrum etmişti. Bizim delikanlı, şu anda zaten bunların hiçbirini düşünmüyordu. Bu avare adam yürüyüşleri, bu kararsızlık, bu ikide bir kol saatine bakışlar onun her zamanki tiklerinden ve acayip hallerinden birkaçıdır. Nedim'in, çok kere de, sebepsiz yere herkese kızdığı; herkesi haksız bulduğu ya da herkesten bir kötülük görüyorum zannına kapıldığı olurdu. Böyle zamanlarda ağzı sert

bir burkuluşla kilitlenir ve konuşması anlaşılmaz bir homurtu şekline girerdi. Galatasaray Lisesi'nde, her imtihandan döndükçe, babasına, başarısızlığının sebebini daima bu homurtularla izah etmiş ve zavallı Servet Bey için de bu dönüşlerin sebebini anlamak asla mümkün olamamıştır.

Nedim, Evkaf Apartmanları'nın önüne varınca, arkasından birinin kendisine seslendiğini duydu:

"Dur be yahu! Motoru bozulmuş Ford otomobili gibi böyle nereye gidiyorsun?"

Döndü baktı; bu, lise arkadaşlarından Seyfi'ydi. Nedim, dişlerinin arasından öfkeli öfkeli bir şeyler mırıldandı. Bu fıkara gence, babası Servet Bey'in tavassutuyla müteahhit Sırrı Bey'in yazıhanesinde iş bulan Nedim'di. Şu halde, kendisine karşı saygıyla değilse bile, bir parça terbiyeli davranması icabetmez miydi?

Seyfi:

"*Gücenme birader, şaka etmek istedim*," dedi.

Bir süre konuşmaksızın yanyana yürüdüler. Seyfi, epeyce sıyrıktı ve Nedim'in bu çeşit huysuzluklarına da alışkındı, ama bu sefer her nedense, biraz bozuldu; bu kadar şiddetle kapanan yarenlik kapısını neresinden açacağını bilemiyordu.

"Hipodrom'a gidiyorsun, değil mi?"

"Hı! Yoo!.."

"Ben de, şuradan otobüse atlasak fena olmaz."

Nedim cevap vermeyip adımlarını gardan yana doğrulttu. Seyfi:

"Hoş, gardan da binebiliriz ya... Daha vaktimiz var," dedi.

İki delikanlı bu kesik kesik konuşmalarla yollarına devam ederken birden keskin bir gıcırtıyla bir otomobilin yürüdükleri kaldırıma çarparcasına tam önlerinde durduğunu gördüler. Direksiyondaki Sacit'ti ve yanında yüzü fazla makyajlı bir kız vardı. Sacit, başını arabadan dışarıya uzatıp Nedim'e:

"Şimdi sana uğradım, dedi. Beklemeden çıkıp gitmişsin. Haydi, atlayın otomobile..."

Nedim, bir tereddüt anı geçirdi. Gözlerini sert bir bakışla genç kıza dikmişti. Neden sonra:

"Martaval okuma; seni tam yarım saat bekledim, zaten, gecikmenin sebebi şimdi anlaşıldı," dedi.

"Bunun yüzünden mi diyeceksin? Namussuzum yolda rastgeldim."

Nihayet Nedim binmeye karar verdi. Seyfi de soluna geçip oturdu. Sacit'in yanındaki kızın kim olduğunu her ikisi de biliyordu: Bu, Tabarin Bar'daki Macar dansözlerden biriydi.

"Bonjur matmazel!"

"Bonjur, bonjur!"

Seyfi biraz lalalık etmek istedi:

"Yahu, bununla birlikte büyüklerden birine rastgelirseniz haliniz nice olur? Beni kimse tanımaz; ama siz, ikiniz..."

Sacit, elleri direksiyonda, ayağı gaz pedalında, başını Seyfi'ye çevirerek:

"Hangi büyükler be?" diye söylendi.

"Aman vazgeçtim birader; bir kaza yapacaksın, önüne bak!"

Nedim gözlerini yanındaki arkadaşına doğru çevirdi:

"Şu ukalalıktan bir türlü vazgeçemeyeceksin!" dedi.

Dansöz bir kelime Türkçe bilmiyordu. Fakat üç delikanlının kendisinden bahsettiklerini sezmişti. Yavaşça Sacit'in bacağını çimdikleyerek:

"Ayıptır; benim anlayacağım bir dille konuşun!" dedi.

Kızın lafa karışması Seyfi ile Sacit'i kahkahalarla güldürmüş, fakat Nedim'in suratında hafif bir gülümseme alameti bile belirtmemişti. Sinirlerindeki gerginlik hâlâ devam ediyordu. Hipodrom'un kapısından içeriye girer girmez, zaten arkadaşlarından ayrılmış, selamsız sabahsız, müşterek bahis gişelerine doğru uzaklaşıp gitmişti. Burası tıka basa bir sü-

rü insanla doluydu. Nedim, gişelere birçok kol ve dirsek hareketleriyle ite kaka güç bela yanaşabildi. Bereket versin her zaman olduğu gibi, bu sefer de koşu teşkilatına mensup bazı kimselerle tanıdığı jokeylerden atlar hakkında esaslı bazı malumat edinmiş bulunuyordu. Elindeki işaretli listelere göre birkaç bilet aldı ve kalabalığın içinden aynı zorluklarla sıyrılarak koşu meydanına seğirtti.

Artık gözü hiçbir şey görmüyor, kulağı hiçbir şey işitmiyordu. Bununla beraber tribünler birçok güzel ve süslü hanımlarla set set yükselen birer bahçe parteri gibiydi. Nedim, başım çevirip bu yana bakmıyordu bile. Elinde bir kâğıt parçası ve bir kurşunkalemi, karışık birtakım cebir hesaplarına dalmış, pistin kenarında kaynaşan halkın arasında dolaşıyordu. Orada, kılık, kıyafet, tavır hareket itibariyle, Nedim'e benzer, başları havada, uzun ceketli, yılankavi pantolonlu ve şapkalarını kulaklarına kadar bastırmış birtakım delikanlılar vardı. Servet Bey'in oğlu, ara sıra bunlardan birine yanaşıyor, kulaklarına bir şeyler fısıldıyor, sonra tekrar o dolaşık hesaplarına dalıyordu.

Tribündeki genç kızlardan biri, yanındaki arkadaşına eğildi:

"Sevim'in kardeşine bak; işte, tâ orada... Görüyor musun?" dedi.

"Nedim mi? Hani nerede? Hani, nerede!"

"Numaraları gösteren tabela direğinin tam yanında duruyor; şimdi başım sola çevirdi."

Boyu bir metre seksen santime yakın ve narin endamı daima harekette olan Nedim'i herhangi bir kalabalıkta seçip görmemek ne mümkündür! Hele genç kadın gözleri, onu nereye sokulsa, kaç yüz kişi arasına karışsa, gündüz aydınlığında olsun, gece karanlığında olsun mutlaka keşfedip bulmasını bilirdi. Gerçi Nedim, görünüşü itibariyle bazı seçkin vasıflardan da mahrum değildi. Mesela, her şeyden

önce, biçimine, kalıp kıyafetine diyecek yoktur. Yürürken iki yanına hafifçe yalpa vuruşları, omuz ve kol kımıldatışları; oturup kalkarken bir edayla bacak büküp uzatışları, yüzünün o küskün, şımarık, sert ifadesi, sarışın kafasını dimdik tutuşu, kendisini pek yakından tanıyanlara dünyanın en nadir zevklerine doymuş bir genç İngiliz lordunun insana eksiklik duygusu veren acayip etkisini hatırlatabilir. Fakat Nedim'den hoşlanan kızlarla kadınların çoğu onu yeni şöhret bulan bir sinema aktörüne benzetmektedir. Bu yüzden kaç kere, o aktörün oynadığı filmler gösterilirken sinema salonunun alacakaranlığı içinden nice taze ve gülümser kadın çehreleri, o anda rastgele, seyirciler arasında bulunan Nedim'e doğru çevrilip uzanmıştır. Bundan başka yine kaç kere, Ankara Palas pavyonunun danslı akşamlarında veya herhangi bir baloda, hemen bütün genç kızların rimelli gözlerinin, "Bizi dansa kaldırmaz mısın?" diye yalvarır gibi onun yüzüne dikildiği görülmüştür.

Servet Bey'in eşi Naşide Hanım, bu sahneleri, en ince safhalarına kadar ihtiraslı bir ilgiyle takip ederdi. Yıllarca, şahsiyeti silik bir adamın karısı olmanın zilletiyle körleşmiş nefsi oğlunun bu monden muvaffakıyetlerinde sanki, son gürlüğüne ermiş gibi olur; yemden tazelenen gönlünde bir geçmiş zamandan öc almak şevki uyanırdı ve herhangi bir mecliste, herhangi bir vesileyle yanındakilerin kulağına eğilip şu sözleri tekrarlardı:

"Kâfir çocukta şeytan tüyü mü var, nedir bilmem ki!.."

Lakin, Naşide Hanım'ı asıl hayret ve tecessüse düşüren şey, Nedim'in şimdiye kadar etrafını sarmakta olan bütün genç kızlarla genç kadınlar arasından hiç değilse bir tanesini seçer ve beğenir gibi görünmemesidir. Gönlünü akıbet kime kaptıracak? Bu yeşil gözlü, buğday benizli Nermin'e mi? Şu fidan boylu, sırma saçlı Selma'ya mı? O fıkır fıkır kaynayan mercan dudaklı, fettan bakışlı Jale'ye mi?

Bunu Nedim de bilmiyordu. Annesinin bazen ısrarlı bir şekil alan bu çeşit sorularına ancak bir dudak büküşü ve bir omuz silkişiyle cevap veriyordu. Ne tuhaftır şu kadınlar! Akılları fikirleri hep sevmekte, hep sevilmekte. Dünyada yapacak başka iş mi yok? Lakin, biri çıksa da bu yirmi bir yaşındaki delikanlıya sorsaydı: "Peki şu halde, sence hayatta önemli olan şey nedir? Neden zevk alırsın? Amacın hangi yöne ermektir?" Buna da mutlaka kesin bir cevap bulamayacaktı. Belki başını alıp uzak diyarlara gitmek istediğini söyleyecekti? Belki babasının cimriliğinden kurtulmak için, büyük bir servete konmak hırsından bahsedecekti? Belki de bunların hepsinden vazgeçip, Sacit gibi bir otomobilim ve bir garsoniyerim olsun diyecekti. Fakat bu değersiz arzular bile onda birtakım gelip geçici isteklerden ibaretti. Bir diken demet gibi taşıdığı kalbinde hiçbir heyecana yer yoktu. Yegâne düşkünlüğü sanılan kumar oyunlarında bile bir defa yüreğinin çarptığını hissetmemiştir. Ne kazandım diye bir sevinç duymuş, ne de kaybettim diye hırslanmıştır.

İşte şu anda bahis koştuğu atların geriye kalıp öne geçişlerini heyecansız bir alakayla seyretmektedir. Öne geçen at, onu bir iddiasında haklı çıkarmış oluyor; geriye kalan da onu, sadece öfkelendiriyordu.

Koşuların sonunda, kazandığı otuz beş lirayı birer adi kâğıt parçası halinde buruşturup buruşturup ceplerine sokarken derin bir iç sıkıntısıyla "Şimdi ne yapmalı, nereye gitmeli?" diye düşündü. Saat beşi geçiyordu. Ankara Palas'ın danslı çaylarına –kış mevsimi bittiği için– geçen haftadan beri son verilmişti. Sinemaya gidebilirdi ama, bütün filmlerin çok kötü olduğunu işitmişti. Gitse de mutlaka Sevim'e rastgelecekti. Evde Sevim, dışarıda Sevim... Her gün, her yerde aynı yüzleri görmekten, aynı sözleri işitmekten bıkmış usanmıştı.

Bereket versin! Yakında İstanbul'a gideceklerdi.

* * *

Bu mevsimlerde akşamüstleri güneş batarken Ankara, ne kadar güzelleşir!

Kankırmızı yuvarlak bir külçe karşı dağların üstüne doğru yavaş yavaş inmeye başlar, yekpare, geniş bir billur parçası haline giren ufuktan misli görülmemiş bir renk ve ışık yağmuru boşanır ve bütün gün, derme çatma binaları, ıssız caddeleri, yetim anıtları, bodur akasya ağaçlarıyle çiğ bir aydınlık içinde uyuşmuş kalmış çıplak şehrin çelimsiz gövdesi, birdenbire en halis erguvanlara bürünmüş olarak silkinip doğrulur. Biraz önce her biri bir "Gureba Hastanesi"ni andıran binalar somaki mermerden birer saray şekline girer. O ıssız caddeler, bir donanma gecesinin parıltılarıyla dolup taşar. O yetim anıtların başları yanardöner hâlelerle süslenip şanlanır. Bodur akasyalar serilip serpilen gölgeleriyle insana yıllanmış çınarlar gibi heybetli görünür ve çepeçevre boz tepeler, öbek öbek mor salkımlarla örtülür.

Ama ne yazık ki, Ankara'nın bu mucizeli saatinin hiç kimsenin tadına vardığı yoktur. Yerli halkın zengini fukarası, güneş batmadan önce eve dönmek adetinden vazgeçmemiştir. Bunlar, Hacıbayram Veli Camii'nin minaresinden ikindi ezanının ilk yankıları kulaklarına çarpar çarpmaz günlerini sona ermiş farzederler ve Ankara sokaklarının ışıksız, emniyetsiz zamanlarından kalma bir çeşit yerleşik panik hissi içinde dükkânlarının, mağazalarının ve yazıhanelerinin kapanış hazırlıklarına başlarlar. Bu arada bir müşteri çıkıp da gelmeye dursun! Hemen suratları bir karış asılır, ona bir sövüp saymadıkları kalır.

Çok defa, mesela, o müşteriyi bir küçük çırağın eline bırakıp selamsız sabahsız sıvıştıkları da olur. Her biri, sessiz adımlarla bir gölge gibi duvar kenarlarından yürüyerek tenha ve dar sokakları, daima yeni açılan geniş ve kalabalık

caddelere tercih ederek, başları önlerine eğik, kös kös evlerinin yolunu tutarlar. Bu saatte, karı tezek yanan bir ocak başında, çömelmiş, ateş üflemektedir. Kızan ahırdaki mandaya su ve eşeğe yem vermektedir. Gelin veya kız, yuvarlak bir sininin etrafına kalın ve büyük birtakım ekmek dilimlerini dizmektedir.

Yine bu saatte hükümet dairelerinden veya boşalan başka devlet müesseselerinden ileri sınıf memurlar küme küme, Taşhan'ın otobüs duraklarına doğru seğirtirler. Bunların kimi Gazi Bulvarı'yla, Yenişehir'deki apartmanlarda, kimi Bahçelievler'de oturur; bazısının Kavaklıdere'de, Güven'de, Küçük ve Büyükesat'ta köşkleri vardır. Bunların hepsi de pırıl pırıl asrî mobilyalarla döşeli yepyeni evlerdir. Kilerler, balık yumurtasından taze havyara kadar en nadide mezelik erzaklarla tıklım tıklımdır. Bir Altınbaş rakı şişesi buzdolabında buğulanmaktadır. Salonda bayanlar, şimdiden vidolu bezik oyununa başlamışlardır.

Taşhan otobüs duraklarına doğru seğirten ileri sınıf devlet memurları kendilerini bekleyen bu cazibeli aile yuvalarına bir an önce kavuşmak için otobüs durağa yanaşınca, ona icabederse itişe kakışa, döğüşe söğüşe, bir kale fetheder gibi atılıp tırmanmaktan çekinmezler.

Ve yine bu saatte İstasyon Caddesi'nin Büyük Millet Meclisi'yle parti binası arasındaki tatlı meylini, birtakım ağırbaşlı, ağır yürüyüşlü kimselerin iki yana sallana sallana ve her iki adımda bir durup konuşarak çıkmakta oldukları görülür. Bunlar, başlarını çevirip sağa sola bakmazlar bile. Rahat ve kalantor gösterişlerine rağmen için için kaygılı bir halleri vardır. Umumiyetle fazla kalınlaşmış gövdelerini güçlükle taşıyor gibidirler; hepsi tavır ve edada, kılık kıyafette o kadar birbirleriyle eşittir ki, yabancı bir göz bunları bir tatil günü sivil elbiseler giyinip gezintiye çıkmış, aynı kışladan, aynı rütbeden, hattâ aynı bölükten bir alay yedek-

subaya benzetebilir. Halbuki, hepsi de başka başka yaşlarda, başka başka mesleklerde, başka başka seçim bölgelerinden gelme mebuslardır. Mesela kimi emekli vali veya general, kimi medreseli hoca, kimi köy ağası veya kasaba eşrafıdır ve aralarındaki yaş farklarını en az on beşten başlayarak otuz beş yıllarla saymak lazım gelir. Bütün ömürlerini bir çatı altında geçiren ve –aynı fikirler değilse bile– aynı kaygılarla, aynı emeller, aynı sözler içinde haşırneşir olan bu mebusları bir ailenin fertleri gibi görünüşlerine rağmen, birbirinden ayıran farklar şu saydıklarımızdan ibaret değildir. Birtakım siyasi ve mali hiyerarşiler bunları muhtelif sınıf ve derecelere taksim etmiştir. İçlerinde itibarlıları, gözdeleri, zenginleri olduğu gibi, sıralarda el kaldırıp indirenleri ve başlarını sokacak iki odalı ev bulmakta, kış gelince kömür tedarik etmekte zorluk çekenleri de vardır. Nitekim, o ağır adımlarla parti binasının köşesine varınca birinci sınıf mebusların birdenbire değişip çevikleşen bir yürüyüşle Bankalar Caddesi'ne saptıkları, öbürlerinin ise daha ziyade ağırlaşan adımlarla Samanpazarı'na, oradan Hal'e doğru yol aldıkları görülür. Bunlar, biraz sonra, evlerinin gündelik yiyecek ihtiyaçlarını tedarik için o kasap benim, şu manav senin diye dolaşıp dururken, öbürleri ya Karpiç'in içki sofraları, ya Anadolu Kulübü'nün oyun masaları etrafında toplanıp eğleneceklerdir.

Eğlenecekler mi? Hiç denilemez. Zira, umumiyetle yüzlerinde öyle bir üzüntü, hal ve tavırlarında öyle bir tedirginlik göze çarpmaktadır ki, bunların ferah bir gönülle yiyip içeceklerine, gülüp oynayacaklarına ihtimal vermek mümkün değildir. Hepsinin kulağı kirişte, bir yerden pek ehemmiyetli bir haber bekliyor gibidirler. İkide bir sırayla kalkıp telefon başına gidenler: "Alo, alo; Hanım! Beni arayan oldu mu? Olmadı demek! Eğer olursa ben arkadaşlarla Karpiç'teyim, oradadır, dersin... Sekiz buçuk, dokuza kadar. Yok,

yok – fazla gecikmem." "Alo, alo; kimsin? Ha, Ayşe, kızım Ayşe, beni arayıp soran oldu mu? – Sen belki işteydin. Bir de Hanıma sor. Evde yok mu? Pekala; iyi dinle. Arayan olursa, kulüptedir, dersin. Anadolu Kulübü. Unutma sakın: Anadolu Kulübü!"

Vakit vakit garsonlardan biri, onlara doğru yaklaşır veya gözleriyle aralarından birini araştırır gibi oldu mu, hepsinin başı telaşla ondan yana çevrilir. Kimi gözleriyle, kimi kendini tutamayıp yüksek sesle sorar "Telefon mu? Beni mi çağırıyorlar?"

Garson, bazen cevap bile vermez; bazen de, masanın başında oturanlardan bir tanesine sokulup kulağına bir şey fısıldar. Bu zat, elindeki kadehi ya da iskambil kâğıtlarını hafif bir titreyişle önüne bırakarak ve ayakları birbirine dolanarak hemen telefona koşar. Bir dakika sonra gözlerinde boş yere gizlemeye çalıştığı bir sevinç parıltısıyla arkadaşlarının yanına döner; tıpkı garsonun biraz önce kendisine yaptığı gibi, onlara doğru eğilip yavaşçacık: "Beni Köşk'ten çağırıyorlar! Müsaadenizle!" der. Bunun üzerine, öbürleri melûl melûl birbirlerinin yüzüne bakakalırlar.

Bunlar için artık bütün akşam, içilen rakı bir zehir, oynanan oyun bir işkence olacaktır. Hepsinin içini bir kurt kemirmeye başlayacaktır: "Acaba neden çağrılmadık? – Acaba bir yanlışlık mı oldu? – Acaba hizmetçi kız, Anadolu Kulübü yerine Anadolu Oteli mi dedi? – Acaba, acaba, acaba..."

Hele bunlardan bazısı, birkaç günden ya da bir haftadan beri hiç çağrılmamakta ise, eza daha büyük, daha derin, daha devamlı bir ızdırap halini alır. Geceleri göze uyku girmez. Gündüzleri ne yapılıp ne edileceği bilinmez. Allah esirgesin, bir de bu çağrılmamak felaketi, iki aya, üç aya dayandı mı, o felaketzededen artık hiç hayır kalmaz. O felaketzede, bir karasevdaya tutulmuş gibi sararıp solmaya, eriyip bitmeye başlar ve akıbet, içi boşalmış bir torbadan ya da

bir hayaletten farkedilmez olur. Ankara'nın, İstanbul'un bütün zevk ve safa kaynakları onun ateşini söndürmeye kâfi gelmez. Ne şeref, ne ikbal, ne itibar içindeki boşluğu dolduramaz. Ev bark isteği, çoluk çocuk mürüvveti, hiçbir şey, hiçbir kimse onu avutamaz.

İşte (.....) mebusu Halil Ramiz Bey bunlardan bir tanesiydi. Kaç yıldır kendisini, Şef'in, yakın arkadaşları sırasında görmeye, hemen her akşam *sofra*'da yerini almaya alışmışken –birdenbire değilse bile– birdenbire denilebilecek bir hızla bu mutluluktan uzaklaştırılmak hüsranına uğramıştı. Halil Ramiz, gerçi diğer birkaç bahtiyar gibi Şef'in ne çocukluk, ne gençlik, ne de silah arkadaşıydı. Memleket gazetelerinin "Mûtat Zevat" unvanını verdiği şahsiyetlerden de değildi. Hattâ Milli Mücadele'nin ilk günlerinden beri onun maiyetinde çalışanlardan biri de sayılamazdı. Halil Ramiz, Şef'in, Kurtuluş'tan biraz sonra, İzmir'de ya bir tören veya herhangi bir siyasi toplantıda rastgelip tanıdığı gençlerden biriydi. O sıralarda, yegâne sıfatı ateşli ve milliyetçi bir mektep öğretmenliğinden ibaret olan Halil Ramiz, söylediği heyecanlı bir nutukla onun gözüne girmiş ve ilgisini çekmiş; nitekim, çok geçmeden de mebusluğa seçilmişti.

Hey gidi günler, hey; neydi o ilk mebusluk devrelerinin birbirinden parlak kürsü başarıları; o kahramanca öne atılışlar, o sinsi sinsi mırıldanan muhalefete karşı koç gibi tos vuruşlar, o her zaferden sonra coşkun bir alkış tufanı içinde gelip yerine oturuşlar ve akşam saat sekiz sularında numarasız bir otomobille şimşek gibi Çankaya yolunu boylayışlar! Şef'in kendisine doğru uzanan eli, "Aferin çocuğum, iyi konuşmuşsun!" diyen sesi... Heyhat, şimdi bunların hepsi geçmişe, bunların hepsi unutulmuşa benziyordu.

Halil Ramiz, melûl melûl düşünüyor: "Neden böyle oldu? Acaba bir hata mı işledim?" diyor. "Ağzımdan bir söz çıktı da acaba kötüye mi yoruldu? Parti mi [yalan dolana

mı] uğradım?" Kendi kendini yokluyor. Hayır, Halil Ramiz, hep aynı Halil Ramiz'dir. Şef'e ve Şef'in ortaya attığı inkılâp davasına aynı sadakatle bağlıdır. Daima aynı fikir ve söz kahramanlıklarını yapmaya, kürsüden aynı talakat çağlayanlarını boşandırmaya hazırdır. Eğer birkaç zamandan beri hiç sesi çıkmıyor ve doğru dürüst meclisin toplantı salonuna bile uğramıyorsa, bu, onun kabahati değildir. Geçen seçim devresinden beri meclis, suyu çekilmiş değirmene döndü. Muhterem mebusların bazısı merdiven altı ve koridor sohbetlerine, bazısı gazinoda tavla ve bilardo oyunlarına daldı. Toplantı salonunda kalan bir avuç insanın ise bir kısmı uyuklamakta, bir kısmı da usule dair basmakalıp sözler mırıldanmaktadır. Gerçi ara sıra, burada, uzaktan uzağa eski münakaşaları andırır, hararetli müzakerelere rastgelmek mümkündü. Fakat bu müzakerelerin mevzuunu teşkil eden meseleler o kadar akademik, o kadar bürokratik, o kadar basittir ki, dinleyenleri yalnız uyuklatmaz, canından da bezdirebilirdi. Hele, Halil Ramiz gibi ikinci devrenin ateşli havası içinden fırlamış coşkun ruhlu bir inkılâpçı için böyle bir müzakere salonunun bir morgdan farkı olmamak lazım gelirdi. Daha birkaç yıl önce, eski meclis binasmdayken, bir arı kovanı gibi işlek, canlı ve uğultulu olan bu salon birdenbire nasıl donmuş, içinde kaynaşan o insanlar birdenbire nasıl taş kesilmişlerdi! Burası yine orası ve bu insanların çoğu yine o insanlar değil miydi? Hayır, buna kimse ihtimal veremez. Bunlara denilse denilse, ancak öbürlerinin otomatlaşmış kalıpları denilebilirdi!

Böyle düşünürken Halil Ramiz'in kendi derdi memleket ölçüsünde bir genişlik alıyor ve yüreğine henüz ad koyamadığı bir hüznün karartısı çöküyordu. "Acaba," diyordu, "hakikatte, acaba asıl kalıplaşan, otomatlaşan şu on yaşına henüz girmiş inkılâp mıdır? Eğer böyle ise, Türk milletinin bu son kurtuluş ve kalkınma hamlesi de boşa gitmiş; Tanzi-

mat ve Meşrutiyet tecrübelerinin yanıbaşmda, tarihin tozlu vesikaları arasına göçüp katılmak üzere demektir." Bununla beraber, Halil Ramiz'e göre, ortaya atılan davaların hiçbiri daha halledilmemiştir; Büyük Millet Meclisi "zabıtname külliyatını" dolduran ileri inkılâp kanunlarının hiçbiri henüz hayata geçmemiş ve Kemalizm prensipleri çorak vatan topraklarına kök salmak şöyle dursun, henüz birkaç kişinin elinde evrilip çevrilmeye mahkûm birer laboratuvar nebatı halinde kalmaktan kurtulamamıştır.

Herkes şapka giyiyor, sakal ve bıyıklar traş edilmiştir, kadınlar peçelerini sıyırmışlardır; soirée'ler soirée'leri, [suareler suarelri] balolar baloları takip ediyor, okullarda kızlar oğlanlarla bir sırada ders okuyor, spor meydanlarında yarı giyimli yarı çıplak birbirleriyle boy ölçüşüyor; yerde otomobil, havada uçak kullanmasını biliyor ve paraşütle atlayan kahraman gençler arasmda artık hiçbir cins farkı kalmamıştır. On yıl içinde, bozkırın ortasında, bin yıllık İstanbul şehrinden daha mükemmel, daha medeni binaları, caddeleri ve meydanlarıyla bir devlet merkezi kurulmuştur. Yüzlerce, binlerce kilometrelik demiryolları, bir vücuttaki şahdamarları halinde dağınık vatan parçalarını birbirine bağlamak üzere doğuya, batıya, dal budak salıyor.

Evet, bunların hepsi gerçektir. fakat birer tarihî vakıa olarak bunların kıymeti nedir? Festen şapkaya geçmenin, kavuğu atıp fesi giymekten daha büyük bir ehemmiyeti mi vardır? Tanzimatçı dedelerimiz de tepeden tırnağa kıyafet değiştirmişlerdi; sakal ve bıyıklarını o devrin Avrupa modasına göre kesip taramışlardı. Dazlak kafalarımn saçlarını enselerine kadar uzatmışlardı. Garp sisteminde okullar, kışlalar, hastaneler açmışlardı, tersaneler, tezgâhlar, fabrikalar kurmuşlardı. Harem kapılarını aralamışlar, kızlarına okuyup yazma öğretmişler, musiki dersi verdirmişlerdi. Lakin, bütün bunlar, elli altmış yıl sonra bir yeniçeri kıyamından

farkı olmayan 31 Mart'ları bir Kabakçı Mustafa isyanından ayırdedilmeyen Bâbıâli baskınlarını* önleyebildi mi?

Halil Ramiz, iki inkılâp arasında bu aşırı kötümser mukayeseyi yaparken, için için bir haksızlık işlediğini sezmekle beraber, kendini yine derin bir ümitsizliğe düşmekten kurtaramıyordu. Yüzyıllardan beri saban yüzü görmemiş uçsuz bucaksız kıraç topraklarıyla, birer termit [beyaz karınca] yuvasını andıran köyleri, kasabalarıyla, sönmüş volkanların korkunç ıssızlığını taşıyan çıplak dağlarıyla, tuzlu gölleri, çamur renginde boğum boğum ırmaklarıyla Orta Anadolu'nun kasvetli levhasını kuşbakışı bir manzara halinde görür gibi oluyordu. Halil Ramiz, kendisi bu ülkeden olduğu –ve her yıl seçim bölgesini adım adım gezip dolaştığı için– bu topraklar ne tüyler ürpertici bir facia sahnesidir, bu köyler, bu kasabalar nasıl bir taaffün [pis koku, leş kokusu] yuvasıdır, pek yakından bilirdi ve burada dolaşan şişkin karınlı, incecik bacaklı çocuklar, sıtmadan dudakları bembeyaz genç kızlar, trahomlu delikanlılar, bostan korkuluklarını andıran ihtiyarlar kalabalığı arasına karışmak için bir dakika gözlerini kapayıp murakabeye dalması ona yeter gelirdi. Bazen muhayyilesini zorlayıp bu kadar uzaklara gitmesine de hacet kalmazdı. Zira, Kalaba Köyü işte şuracıktadır; zira. Sincan Köyü beş on adım daha ötededir. Ankara'nın arka mahallelerindeki hayat ise oradakinden pek farklı değildir.

Bununla beraber Halil Ramiz –gittikçe artan bir kötümserliğine rağmen– Kemalizm inkılâbının meydana koyduğu eserin azamet ve mehabetini takdirden vazgeçemiyordu. Lakin bu eser, ona tepesi yerde, temelleri havada ve her an devrilmek tehlikesi içinde bir ehram gibi görünüyordu.

(*) İttihatçıların 23 Ocak 1913'te Kamil Paşa hükûmetini düşürmek amacıyla Bâbıâli'ye yaptıkları silahlı baskın.

II
SAHNE ARDINDA OLUP BİTENLER

Tahmcızâde Hacı Emin Efendi, Şapka Kanunu çıktığı günden beri evinden dışarıya ayak atmıyordu. Bu yaşa kadar her şeye "Eyvallah!" demiş, her devre uymuş; hattâ işgal zamanında düşmanla hoş geçinmesini bilmiş, fakat iş, baştan fesi çıkarmaya dayanınca, birden bütün sabır ve tahammülü taşıvermişti.

Bu kanunun gazetelerde yayınlandığı günün sabahı, mağazasında, kırk yıldan beri dakika sektirmeden gelip oturduğu minderinin üstünde ilk kahvesini içerken oğullarından biri, sanki bir ölüm haberi getirir gibi kasavetli bir yüzle yanına sokuldu ve sesi titreye titreye: "O tevatür [söylenti] doğruymuş; gazete resmen yazıyor; fesleri çıkaracağız!" dediydi.

Ve Tahmcızâde Hacı Emin Efendi, üstünden yıllar geçmiş bu uğursuz anı, başına daha dün gelmiş bir felaketmişcesine hatırlıyordu: Bir süre, uzun bir süre nefesi tıkanır, dili tutulur gibi oldu ve boğazlanmış bir koyun gözleriyle oğlunun yüzüne baka kaldıydı. Sonra, neden sonra, güç bela kendini toparlayıp elini elfiye şalvarının cebine daldırdı ve

içinde irili ufaklı anahtarlar takılı bir torbayı oğluna uzatarak ağır ağır mağazadan çıkıp gittiydi.

İşte gidiş o gidiş oldu; Tahıncızâde, o günden beri sekiz dokuz yıl içerisinde bir kerecik olsun mağazasının semtine uğramadı. Gerçi her akşam oğluyla hesapları gözden geçiriyor; filan yere ne satılmış, falan yerden ne alınmış, sorup bakıyor; ara sıra öbür oğlunu çağırtıp çiftlik işlerine, zeytinliklerine, ormanlarına, bağlarına dair malumat alıyor ve onlara lazım gelen emirleri veriyordu. Hattâ, mahkemelerde askıda kalmış birtakım davaların peşini de takip etmekten geri kalmıyordu. Avukatı Hafız Necati, koynunu şişiren kâğıt tomarlarıyle hafta sekiz, ay otuz, onu ziyarete gelir; filan yerin köylüleri aleyhine talep edilen haciz kararının ne netice verdiğini; metrûk malların ödenmemiş taksitlerinden dolayı Maliye'yle çıkan ihtilafın halli için yapılmakta olan teşebbüslerin ne safhaya girdiğini, şu yetimlere veya bu dula ait haklara el uzatmak için ne gibi çarelere başvurmak gerektiğini karşılıklı birçok hileler yüzünden İstanbul'daki komisyoncuyla aralarında çıkan sayısız anlaşmazlıkların ne suretle tatlıya bağlanabileceğini vesaire vesaire söyler, görüşürdü.

Tahıncızâde Hacı Emin Efendi, okuması yazması pek kıt olmakla beraber, bütün bu meselelerde çok defa, medreseden icazetli, mektepten diplomalı Avukat Hafız Necati'ye ders verecek kadar bilgi ve tecrübe sahibidir. Bugün milyonlara vardığı söylenen bu zenginliği Emin Efendi, kolaycacık kazanıvermedi. Babasının ölümünde, kendi payına düşen mirasın değeri olsun olsun yirmi otuz bin liradan ibaretti. Nitekim, hâlâ çarşıda Kavaflar Sokağı'nın köşesindeki küçücük tahinci dükkânında saç sakal ağartmakta devam eden kardeşi, bu servetin üstüne henüz on para ilave edememiş, çocukları bir yanda, kendi bir yanda miskin miskin küflenip gitmişlerdi. Halbuki, Emin Efendi, feleğin binbir çemberinden geçerek; kâh kuvvetlilerin önünde diz

çöküp yüz suyu dökerek, kâh zayıflara çelme vurup tuzak kurarak, kâh mahkeme kapılarında sürüm sürüm sürünerek, türlü zahmet, türlü meşakkatle nihayet bu mertebeye ulaşmış, evlat iyalinin [çoluğunun çocuğunun; ailesinin] geleceğini sağlamış ve bütün vilayet halkının saygısını kazanmıştı. Bu halk, ondan bahsederken: "Hacı Emin, Allah'ın sevgili kuludur," derdi. "Her zaman tuttuğu toprak altın olur. Her nereye ayağına atsa bet bereket getirir. Elini neye uzatsa boşa gitmez. Her zorluğun içinden tereyağından kıl çeker gibi sıyrılır. Düşman atıldıktan sonra, memlekette nice kimseler iftiraya uğradı. Fakat Hacı Emin ne etti, ne eyledi, ilk giren askerlerimize lokma, helva dağıttı. Subay ve komutanları evine misafir aldı ve bu işin içinden tertemiz çıkıverdi. Ee, bu kadar namaz ve niyaz boşuna mı? Üç kere hac yolunu boylamalar, yılda hiç olmazsa dört beş defa mevlût okutmalar, hatim indirtmeler, boşuna mı?"

Evet, meğer bunların hepsi boşunaymış! Evet, bunların hiçbiri, Hacı Emin Efendi'yi şu uğursuz Şapka Kanunu'na çarpılmaktan ve henüz altmış yaşına basmadan, bütün gücü kuvveti yerindeyken dünyadan elini eteğini çekip kendi evinin çatısı altında diri diri gömülmek felaketine uğramaktan koruyamamıştı. Sekiz yıldan beri hâlâ durulmadan kaynayan enerjisi zaman zaman hareketsiz kalıbını çatlatacak gibi oluyordu. Boş yere, sabah namazıyla öğle namazı arasına bir de kuşluk namazı katıyor; bu da yetmiyormuş gibi, bazen karısının ve oğullarının hesabına bir sürü nafile namazları kılıyor, boş yere bir uzun Kadirî tesbihiyle yüzleri, binleri bulan *salâvati şerife*'ler çekiyor ve ikide bir şu veya bu sebep dolayısıyla bozulduğuna hükmettiği abdestlerini tazelemek için musluk başlarına gidip geliyordu. Fakat saatler, dakikalar bir türlü geçmesini bilmiyordu. Ara sıra evin içindeki ölüm sessizliğini neşeli çığlıklarıyla dolduran irili ufaklı, erkekli dişili bir alay torundan ise adeta irkiliyordu.

Hacı Emin Efendi, son zamanlarda bir de ev işlerine karışmayı adet edindi. Kâh kollarını sıvayıp mutfağa iniyor; kâh besleme Fatma'ya taşlığı yıkarken yardıma kalkıyordu ve karısı ya da gelinleri, "Etme, eyleme!" diyecek oldular mı gözlerini tasviri kabil olmayan bir öfke bürünüyor, bağırıp çağırmaya, sövüp saymaya başlıyordu. O zaman kadıncağızların elleri ayakları kesilip her biri bir yana siner ve sessiz gözyaşlarıyla bu müthiş fırtınanın dinmesini beklerlerdi. Lakin bu fırtına, –fasılalı bir şekilde– bazen günlerce sürerdi. Bu sıralarda ona bir şey sormak, bir mütalaada bulunmak şöyle dursun, yanına yanaşmak bile zorlu bir iş olurdu. Önüne konulan yemeklerin her birini bir bahaneyle iter; çorbayı ya fazla sıcak, ya fazla soğuk; pilavı ya çok yağlı, ya az yağlı bulurdu: "Hem beni mutfağa sokmak istemiyorsunuz, hem de köpeğin önüne konulmayacak bu aşları yemeğe zorluyorsunuz beni!" diye homurdanırdı. Bir gün, Allah'ın nimetine karşı yine böyle bir küfür savurduğu sırada, karısı: "Tôbeler olsun ey Rabbim!.. Sen bari kusuruna bakma onun!" diyecek oldu. Vay efendim vay, bunu söyleyen sen misin? Hacı Emin, diziyle sofrayı öyle bir kaktı ki, bütün tepsi olduğu gibi karşısında oturan kadıncağızların kucağına devriliverdi.

Tahıncızâde'nin karısı Zübeyde Hatun, kocasının bu çeşit zorbalıklarına, hoyratlıklarına, hattâ dayak ve tokatlarına genç yaşından beri alışık olmakla beraber, artık vücudunun tahammülü azaldığından mı, yoksa son yıllarda bu feveranlar artık haddini aştığından mı nedir, sık sık hastalanıp yatağa düşer olmuştu. Bu tepsi devirme hadisesinden sonra haftalarca, aylarca kötürüm gibi yerinden kımıldayamadı. Bununla beraber oğulları, ara sıra: "Ana, zorun nereden?" diye sordukça: "Hiçbir şeyim yok. Acık dizlerim tutmuyor. Eh, yaş elliyi geçti!" sözlerinden başka ağzından bir cevap alınamazdı. Gelinler de bir şey demezlerdi. Zira Hacı Efen-

di'nin, oğullarından çekindiğini bilirlerdi. Gerçi Tahıncızâde, oğulları evde bulunduğu zaman, her nedense büsbütün başka bir insan haline girer; karısını, gelinlerini hırpalamak şöyle dursun, hattâ yüzlerine sert bakmaktan bile sakınırdı. Niçin? Evlatlarına karşı eksiklik mi duyuyordu? Onların, karılarından, analarından yana çıkıp kendisine bir asilik edebileceklerinden mi korkuyordu? Hayır, o, saygı ve terbiye bakımından değilse bile, başka birçok sebep dolayısıyla oğullarının böyle bir harekete kalkışamayacaklarından emindir. Şu halde?.. Şu halde Tahıncızâde'yi, kendi çocuklarının yanında süt dökmüş kediye çeviren bu ruhî hadise, olsa olsa, ihtiyar bir uzviyetin iki genç uzviyet karşısında düşegeldiği bir nevi *adalî* [kaslarla ilgili] ve *insiyakî* [içgüdüsel] yılgınlık duygusuyla izah edilebilirdi. Bundan başka, Hacı Emin, belki de uzun ve ağır yalnızlık günlerinin iç sıkıntılarını ancak oğullarından birinin yüzünü görmek ve dışarıdan getirdiği havadisleri, dedikoduları dinlemekle dağıtabiliyor, yüreğine bir parça su serpiliyor, hiç değilse birkaç saat için bu yanardağın feveranları diner gibi oluyordu.

Gerçi dışarıdan gelen havadisler çok kere, kalbe ferah veren şeyler değildi. Fakat Hacı Emin, bunları büsbütün başka bir kulakla dinlerdi. Mesela oğlu filan olayı anlatmak için söze, "Caminin önünden geçiyordum..." cümlesiyle başlarken o, artık hikâyenin arkasını dinlemez, nice zamandır görmediği camiyi bütün teferruatıyla yeniden gözlerinin önünde canlandırırdı. Kendini bildi bileli, günde hiç değilse birkaç defa uğradığı, günde birkaç defa ayakyollarına girip çıktığı ve yanında sıra sıra duranlarla konuşarak, dakikalarca *istibra** ettikten ve ellerini kollarını sıvadıktan sonra yavaş yavaş şadırvana yanaşıp abdest aldığı ve başı, ayakları serinlemiş olarak camiden içeriye törenle daldığı anları

(*) İstibra: İşedikten sonra temizlenme eylemi.

yeniden yaşıyorum sanırdı. Ya da herhangi başka bir kimse, ona: "Bizim İsmail Kalfa'nın kahvesine gitmiştim..." başlangıcıyla bir hikâye anlatmaya girişti mi, yaz mevsiminde, yıllanmış çınarının altında, kış mevsiminde sac sobasının etrafında toplanılan bu tatlı dedikodular kaynağının havasını yeniden koklar ve İsmail Kalfa'nın kendi eliyle pişirdiği kahveyi yine kendi eliyle vermek için ona doğru sokulup eğilişlerini ve "Hacı Efendi, haberin var mı?" diyerek zamaneye dair kulağına birtakım cinaslı tezyifler [alaycı, küçümseyici sözler] fısıldayışım yeniden görür ve işitir gibi olurdu. Emin Efendi bu suretle bir nevi muhayyele idmanı yapıyor, yaratılışla pek dar ve kısır olan bu melekesini farkına varmaksızın genişletip geliştiriyordu.

Bir gün küçük oğlu Tahir Bey yine, "İsmail Kalfa'nın kahvesinde oturuyordum..." cümlesiyle bir söze başlarken, babasının kıs kıs gülerek: "Ulan, bu lafları nereden bulur çıkarırsın!" diye –güya kendi kendine konuşuyormuş gibi– bir şeyler mırıldandığını görünce aklını oynattığına hükmedip, donakalmıştı. Zira anlatmak üzere olduğu olay veya meselenin gülünecek hiçbir tarafı yoktu. Hattâ tam tersine, Tahir Bey, Hacı Emin'in nice zamandır var gücüyle bozmaya çalıştığı bir kooperatif işinden bahsetmek istiyordu ve babasının ise, buna güleceği yerde, kızması gerekirdi.

Oğlu, birdenbire susunca Emin Efendi kendini toparladı:

"Ne anlatıyordun bakayım? İsmail Kalfa dedin de aklım ondan yana kayıverdi; bir tuhaf lafını hatırladım. – Hani, şu genç lise müdürü hakkında..."

Tahir Bey, babasının bu kadar candan gülüşüne ilk defa şahit oluyordu. En neşelendiği zamanlarda bile yüzünün sert ve donuk ifadesinde hemen belirip silinen bir gülümseme çizgisinden başka bir şey görülmezdi. Bütün hislerini aşağıya doğru kıvrılmış kalın kaşlarının altındaki küçücük gözlerinden sezmek, ancak mümkün olabilirdi.

Otuz beş yaşına rağmen babasından daha kapanık ve ağır ruhlu olan Tahir Bey, –bu sefer İsmail Kalfa adını ağzına almadan– sözüne bıraktığı yerden tekrar başladı:

"... Kahvede oturuyordum," dedi; "İrfan yanıma geldi. Ankara'dan daha bugün dönmüş. Şu kooperatif işinden yakayı sıyırmanın imkânı olmadığını söylüyor. Eğer biz yapmazsak, onlar gelip yapacaklarmış..."

Hacı Emin: "Sakın ha!.." diye bağırdı. "Öyle şey olmaz!.. Bunun da başına sen geçmelisin. Bugüne bugün Fırka'nın reisi sensin. Tayyare Cemiyeti'nin reisi sensin. Buna da senin reislik etmen gerekir!.."

Tahir Bey, şaşkın şaşkın babasının yüzüne baktı. Daha düne kadar teşkiline o kadar şiddetle karşı koyduğu bir teşebbüse şimdi neden kendisini önayak etmek istiyordu?

Hacı Emin, gözlerini birer çivi gibi oğlunun gözlerine dikerek:

"Sözümü anlayamadın galiba?" dedi.

"Doğrusu pek anlayamadım. Evvela memlekette bu işe kimse girmek istemiyor..."

"İyi ya işte! Sen bir defa onu eline aldın mı, tavsatır gidersin. Başa çıkamadın mı, kendine göre bir kooperatif yaparsın. Yani kooperatif sen olursun. Ne et, ne eyle, elin burnunu bu işe sokturma!"

Tahir Bey, itaatli bir çocuk tavrıyla başını önüne eğdi. Bir süre böylece, sessiz sessiz düşündü. Sonra yine başı öne eğik, gözleri yere dikili, kendi kendine söylenir gibi:

"Birkaç güne kadar mebuslar da geliyormuş. İrfan'la haber yollamışlar," dedi.

Bu söz üzerine Hacı Emin'in kaşları aşağıya doğru sarktı. Gözlerini büsbütün örttü. Yine evin düzeni bozulacak, yine yemekler pişip sofralar kurulacak, yine ziyafetler çekilecek ve havayı yine buram buram rakı kokuları saracaktı.

* * *

O sabah başta vali, Jandarma Komutanı, Belediye ve parti başkanları olmak üzere vilayet merkezinin bütün ileri gelenlerinden kurulu bir heyet, mebusları karşılamak üzere erkenden istasyonda toplanmıştı.

Trenden önce Neşet Sabit, sonra Halil Ramiz ve bunların arkasından vilayetin yerli mebusları indiler. Ve bu gelenlerle karşılayanlar arasında hiç talim görmemiş, acemi dansörlerin oynadığı bir *kadril*'i* andıran tutuk ve aksak bir *musafaha* [tokalaşma, el sıkışma] törenidir başladı. Kiminin elinde melon, kiminin elinde hasır, kiminin elinde ne olduğu bellisiz fötr şapkalar; beş adım öne gidilip on adım geriye basılıyor; her biri, derecesine göre, ya boyun kırıp, ya bel büküyordu. Bazıları ise, sanki kırk yıldan beri ayrılık hasreti çeken özbeöz kardeşmişler gibi sarmaşıp öpüştüler.

Vali, Neşet Sabit'in; komutan, Halil Ramiz'in koluna girdi; istasyonun çıkış kapısı önünde bekleyen otomobile doğru yürüdüler. Yerli mebuslar belediye ve parti erkânıyla gizli ve mühim bir şeyler konuşarak onların arkasından geliyordu. Bunlar, biraz sonra kendi evlerine veya akrabalarından birinin evine gidecek, ötekiler de valinin konağına misafir olacaklardı.

Valilerin oturacağı büyük binanın yapılıp kurulması nihayet geçen yıl sona ermişti. Bir sürü idari ve siyasi sebepler yüzünden nice zamandır tamamlanamayan, hep sürüncemede kalan ve kaç devlet amirinin başını yiyen bu kocaman yapıyı bitirmek, döşeyip dayatmak ve parlak bir törenle açmak şerefi şimdiki Vali İhsan Turan Bey'e nasip olmuştu. Lakin, İhsan Turan, bunu yapmakla halkın hayır duasını mı aldı? Kendisine aferin mi dediler? Ne gezer! Yeni vazife-

(*) Kadril: Karşılıklı iki kadın ve iki erkekle oynanılan bir çeşit eski alafranga dans.

sine başlar başlamaz, güya memlekette halledilmesi gereken başka bir mesele yokmuş gibi, ayağının tozuyla konak işine sarılışı ancak itibarının kırılmasına sebep olmuş ve halk arasında bazı söylentilere yol açmıştı. Binaya lüzumsuz yere birtakım süsler yaptırdığı, Ankara'dan yol paraları vererek birtakım yabancı ustabaşılar, bezgiciler çağırdığı, her kata bir banyo koydurduğu ve mobilyalarını Avrupa'dan getirttiği söyleniyordu. Hattâ bu yüzden ona şöyle bir ad da takmışlardı: *Lüküs Vali*.

Bütün bunlar İhsan Turan'ın kulağına gitmekle beraber onu, doğru bildiği bir yolda azimle yürümekten alıkoyamıyordu. İnkılâpçılık başka türlü olur mu? Gazi, her söylenene kulak assaydı, şu büyük eseri meydana getirebilir miydi? İhsan Turan, Türk Ocakları'ndan yetişme, ileri fikirli bir milliyetçidir ve ileri bir Türk cemiyetinin kurulması için işe evvela halkın sosyal hayat şartlarını değiştirmekten başlamak gerektiği kanısındadır. Halka, medeni bir surette yaşamak, "muasırlaşmak", garplılaşmak nedir, bunları birtakım canlı belgelerle öğretmek, onca idare amirlerinin ilk vazifesidir. Mütareke devrinde, daha hiçbir resmî sıfatı yokken bile birkaç arkadaşıyla beraber modern köyler kurma teşebbüslerine bunun için atılmış, ilk kaymakamlıklarında dans ve konferans salonlu kulüplerini bunun için açmıştı.

İhsan Turan, ikinci iş olarak burada da aynı eseri meydana getirmişti. Kendisinden önceki valinin bilmem hangi maksatla yaptırdığı bir beton binayı, baştanbaşa değiştirmiş, lokantası, büfesi, oyun odaları, dans ve konferans salonlarıyla aklınca modern ve Avrupakârî bir *kulüp* haline sokmuş, hattâ buna bir de küçük sahne ilave etmeyi unutmamıştı. Gerçi bu kulüp'e, birkaç memur ailesinden, birkaç genç öğretmenden başka kimsenin uğradığı, dans salonunda kimsenin dansettiği veya konferans verip dinlediği, sahnede kimsenin tek bir oyun seyrettiği yoktu. Lokantası ise

hiç işlemiyordu ve bunu tutan adama hükümetçe bazı yardımlar yapmak gerekiyordu. Lakin bu vaziyet karşısında vali, yine hiç fütur getirmiyor. "Günün birinde alışırlar," diyor ve önayak olmak maksadıyla karısını yanma alıp haftada hiç değilse iki üç akşam buraya *şeref* vermekle kalmıyor, şehrin ileri gelenlerini de el altından aynı harekete teşvik ediyordu. Fakat bütün bu gayretleri boşa gidiyordu. Herkes, –hükümet memurları da dahil olmak üzere– vakit geçirmek için daima İsmail Kalfa'nın hasır iskemleli, külüstür kahvesine, karın doyurmak için Tayyar Usta'nın sinek yuvası aşhanesine gitmekte ve içkiye düşkün olanları da Turşucu Ahmet'in ininden kurtarmak mümkün olmamaktaydı. Bütün bunlar, ancak mebusların ziyaretleri esnasında sekizer onar günlük tıraşlarını tazeleyip kulübün büfesinde, lokantasında kendilerini göstermek zahmetine katlanırlar ve ondan sonra tekrar ortadan kaybolurlardı. Bunun içindir ki, onların gelişi, vali için, çalışkan bir talebenin "tevzii mükafat" gününe kavuşması gibi bir şey olurdu. Hele bunları aşırı modern bir zevkle döşenmiş, Avrupakârî konağında kabul ettiği an sevinçten içi içine sığmazdı; misafirlerin nikelli mobilyalar ve nakışlı duvarlar üzerinde dolaşan gözlerinden birtakım takdir ve hayranlık manaları çıkararak etekleri zil çalmaya başlardı. Artık ne iş ne güç, yazı, çizi; hepsini bir yana bırakırdı. Misafirlerini ağırlamaktan, onlara *icraatının* kıymetini, mana ve mahiyetini anlatmaktan ve nihayet başarılarını tasdik ettirmekten başka bir kaygısı kalmazdı.

Lakin yazık ki, mebuslar, her ne sebeple olursa olsun, vali beyin kendileriyle bu kadar meşgul oluşundan pek de memnunluk duymazlardı. "Biz hep bu zatı dinlemeye, hep bu zatın yaptıklarını görmeye mi geldik buraya?" der gibi bir halleri, bir surat asışları vardı. Vilayetin öbür çevreleri, hassaten Halk Partisi erkânıyla belediye başkanı da mebus-

larının vali tarafından böyle inhisar altına alınışlarından şikâyetçidir. Fırsat buldukça bu şikâyetlerini mırıldanmaktan çekinmezler: "Adamakıllı hiç görüşülemedi efendim; memleketin binbir türlü derdi var. Bunların bir tanesini bile dinlemenize vakit bırakılmıyor."

Gerçi mebuslar, her gelişlerinde, Tahmcızâde Tahir Bey'in bir iki davetine ve Belediye Reisi'nin verdiği merasimli, nutuklu ziyafete giderler, bundan başka Halkevleri'ndeki mûtad toplantılarda da herkesle temas etmek fırsatını bulurlardı. Fakat bunların hepsinde yine vali hâzır ve nâzırdır. Yine bir türlü onun nüfuz çemberinden sıyrılmak mümkün değildir. Halbuki çok defa, bir tarafın öbür taraf hakkında ve belki aleyhinde konuşmak istedikleri olurdu. Bu hali mebus beyler pekala sezerler, fakat bir bakıma da ağızların fazla açılmamasını tercih ederlerdi. Mesela bu sefer, Halk Partisi'nin bazı genç unsurları Belediye Reisi'ni değiştirmek arzusundaydılar; bunun için de ellerinde oldukça sağlam belgeler vardı. Şehrin pisliği, bakımsızlığı, tozu, çamuru artık en vurdumduymaz, en hırtlanba yerliler tarafından bile çekilmez bir hale gelmişti. Tek gezinti ve nefes alma yeri olan Millet Bahçesi'ni yabani otlar bürümüştü. Dış mahallelerde çirkef suları sokakların ortasından akıp gidiyordu. Geceleri ışıksızlıktan kafalarını duvarlara vuranların, ayaklarını taşlara çarpanların ya da bir çukurda kol bacak kıranların sayısı gittikçe artıyordu. Lakin bütün bunlara rağmen, hantal ve ihtiyar Belediye Reisi lök gibi yerinde oturmakta, her vartayı kendiliğinden hiçbir müdafaada bulunmaksızın atlatıp gitmektedir. Onu kim tutuyordu? Hangi kuvvete dayanıyordu? Kimse bilmezdi. Bilinen bir şey varsa, o da valinin bu meseleyi kökünden halletme teşebbüsüne taraftar görünmeyişi ve parti başkanının her işde olduğu gibi bunda da düşüncesini gizler bir vaziyette kalışıdır. O kadar ileri inkılâpçılıkla tanınmış olan bu vali, neden böyle bir radikal

harekete taraftar değildi? Halk Partisi'nin genç unsurları idare amirinin bu aykırı vaziyetini kendi aralarında şöyle tefsir etmekteydiler: "Mübarek adam, her teşebbüsün mutlaka kendinden gelmesini, her harekete mutlaka kendisinin önayak olmasını ister. Bundan başka, korkar ki, gelecek olan Belediye Reisi bazı *muvaffakıyetli icraat* ve faaliyetleriyle kendi yaptığı işleri gölgede bırakmasın." Gençlerin belediye işleri başına getirmek istedikleri adam da gerçi bu çapta bir insandı. O da tıpkı İhsan Turan Bey gibi sosyal hayatın çehresini değiştirmek, halkın medeni seviyesini yükseltmek ve Anadolu'nun geri kalmış şehirlerini Avrupa'daki emsalleri seviyesine çıkarmak emelindeydi. Üstelik de doktordu. Yani, memleketin temizliği, sıhhi düzeni bahsinde vali beyin aklından geçmeyen şeyleri biliyordu.

Halk Partisi İl Başkanı'nın aynı mesele karşısındaki durumunu da yine aynı gençler şu kısacık cümleyle izah ederlerdi: "Tahir Bey kendi menfaati lehinde ya da aleyhinde olmayan hiçbir şey için parmağını bile kımıldatmaz."

Şu halde ne yapmalıydı? Halk Partisi'nin ve Halkevi'nin gençleri, bütün ümitlerini mebusların gelişine bağlamışlardı. Dertlerini bir de onlara açabilmek imkânını bulsalar, muvaffak olacaklarını umuyorlardı. Nitekim, bunlardan biri, Halkevi'nde yapılan bir toplantıdan çıkılırken her mahzuru göze alıp yavaşçacık Halil Ramiz'in yanına sokuldu ve yalnız onun işitebileceği bir sesle:

"Beyefendi," dedi, "deminki beyanatınızdan pek çok istifade ettik. Memleketin bütün büyük davalarını deşip açtınız. Fakat bizim için en önemli mesele, şu malumunuz olan belediyenin vaziyetidir ve bunun bir an önce halli gerekmektedir. Kaç zamandır, kimseye laf anlatamıyoruz. Senelerden beri bu işin başında tutulan zat, tarih öncesinden kalma bir fosildir. Biraz önce kendi gözlerinizle gördünüz, siz konuşurken, durmadan uyukluyordu. Gerçi namuslu

bir adamdır, fakat elinden hiçbir şey gelmiyor. Dünyayla alakası kesilmiş, yorgun bir ihtiyar."

Halil Ramiz, bu toplantıdan zaten yüreği bezgin ve kırgın ayrılıyordu. Rençberden, tüccardan, avukattan, öğretmenden, küçük sanat erbabından ve politikacılardan müteşekkil bir kalabalık önünde milletçe bir ekonomik kalkınma gayesi hakkmdaki fikirlerini derin bir samimiyetle, büyük bir şevk ve heyecanla izah etmiş; buna ancak ortaklaşa gayretler, ortaklaşa fedakârlıklar ve mihnetler yolundan varılabileceğini söylemiş, demiştir ki:

"Bizim için ekonomik kalkınma davası, normal tekâmüllerini tamamlamış birçok Batı memleketlerinde olduğu gibi, sadece iyi bir idare, kuvvetli bir teşkilat meselesi değildir. Bu, bizim için her şeyden önce bir ahlâk, bir vatanperverlik işidir. Yüzyıllarca süren kapitülasyon rejiminden henüz kurtulmuş bulunuyoruz. Bütün ticaretimiz daha düne kadar yabancıların elindeydi; bütün istihsal kaynaklarımızı yabancılar sömürüyordu; Avrupa endüstrisinin çarkları, yüzlerce yıl, yok pahasına Türk köylüsünün ve aynı gerilikte kalmış diğer köylülerin alınteriyle yağlanıp cilalandı ve hâlâ da öyle olagelmektedir. Türk milletinin, Milli Kurtuluş Savaşı'na atılışında yalnız istila ordularını vatan topraklarından sürüp çıkarmak ve siyasi istiklali kazanmak hamlesini görmemelidir. Türk milleti aynı zamanda ve aynı derecede bu iktisadi esaretten kurtulmak için de kan dökmüş, can feda etmiştir. Zaten iktisadi esaret altında yaşayan bir milletin siyasi istiklali olur mu?..

Şu halde arkadaşlar, bilmemiz gerekir ki, memleketimizin ekonomik kalkınma davası, Milli Kurtuluş Savaşımızın ikinci safhası demektir ve menfaat kaygılarımızı unutarak, uzun bir süre için türlü mahrumiyetlere katlanarak elbirliğiyle başarmak mecburiyetindeyiz. Yoksa, herkes kendi başının çaresine düşer; gemisini kurtaran kaptandır derse, bu

yeryüzünden silinip süprülürüz; hep beraber silinip yok oluruz."

Mebus Bey'in, aşağı yukarı bu şekilde nihayet bulan beyanatından ve bunu takip eden hararetli alkışlardan sonra, dinleyiciler arasında söz isteyenler olmuştu. Halil Ramiz, bunların söyleyecekleri şeylerin kendi ideolojik hasbıhaline bir yankı teşkil edeceğinden emin, ağzı yüreğine gelmiş bir halde dinlemeye hazırlanırken bir de ne görsün? İlk konuşmaya başlayan bilgili avukattan son konuşan aydın kafalı rençbere kadar açtığı bu geniş millet davasını, sırayla, günün daracık bir meselesi içine takıvermesinler mi?, Bu mesele, bu meselecik neydi? Halil Ramiz, pek iyi hatırlamıyor, hatırlamak da istemiyordu. Denilebilir ki, şu anda o, bütün manasıyla alay edilmiş bir adam durumundaydı. Adeta onların sözlerindeki basitlikten, aleladelikten değil, kendi sözlerinin mübalağalı ateşliğinden ve bu ortam için fazla orijinal mantığından utanıyordu. İşte onu, yakasından tutup yere sermişlerdi. Ona demişlerdi ki: "Sen neler sayıklayıp duruyorsun, efendi? Hele bir gözlerini aç da etrafına bak. Biz nerdeyiz, sen nerdesin? Biz ne düşünüyoruz, sen neler söylüyorsun? Güzel laflar ettin, âlâ biz de alkışladık. Fakat lafla peynir gemisi yürümez. Yok 'Milletçe kalkınma,' yok 'Kurtuluş Savaşı', yok 'Kapitülasyon devri', bunların bizim biricik kaygımız olan bağlarla münasebeti ne?"

Bağlar, evet bir bağ işinden bahsedilmişti. İki yıldan beri, bağlara ya kum basmış, ya hastalık gelmiş, mahsul alınamamıştı. Üç yıl önce, gerçi mahsul boldu, iyiydi. Boldu, iyiydi ama, fiyatlar düşüktü. On para kâr getirmedi. Hükümet başta olmak üzere, bu felaketi işitmeyen, bilmeyen kaldı mı? Fakat işte Maliye, zavallı bağcıların yakasına yapışmış, illaki taksitler diyor; işte Ziraat Bankası bağlara haciz koymuş; satılığa çıkarmak istiyor. Mebus beyler, vatan şarkıları çağırmaktan vazgeçip bu derde bir deva bulmalıdırlar.

Bu dert! Lakin bu dert de halkın binbir türlü derdi gibi Halil Ramiz'in "Milletçe bir ekonomik kalkınma" dediği büyük davanın içinde değil mi? Bu hakikati onlara nasıl anlatmalı? Halil Ramiz'de artık ne düşünmeye, ne de düşündüklerini toparlayıp söylemeye tâkat kalmıştı. Bütün fikirleri, inandığı bütün prensipler birer sabun köpüğü halini almış, beyninin içinde sönüp sönüp gidiyordu...

Karanlıkta yanına yaklaşan partili gencin ne demek istediğini, hangi belediye başkanından bahsettiğini anlamamış gibi dalgın dalgın düşündü. Bir müddet, onunla hiçbir şey konuşmaksızın yanyana yürüdüler. Ayrılacakları sırada elini sıktı:

"Bu işi yarın arkadaşlarla birlikte görüşürüz," dedi.

* * *

Neşet Sabit, Halil Ramiz'le birkaç dakika başbaşa kalmak fırsatından istifade ederek:

"Bilmem," dedi, "bu işe karışmakla iyi mi ettik?"

Parti binasının basık tavanlı bir odasında, yeni belediye başkanı seçimine dair yapılan oldukça sıkıntılı bir toplantıyı yarıda bırakarak, biraz nefes almak ve serinlemek için bu binaya bitişik Millet Bahçesi'ne çıkmışlardı. Halil Ramiz, bir yandan mevsimin ağır sıcağı, öbür yandan uğradığı bir sürü ruh ve fikir hezimetleriyle o kadar bunalmıştı ki, az kalsın arkadaşının bu sualini bir ağır küfürle ağzına tıkayacaktı. Güç bela kendini tuttu:

"Endişeni pek anlayamadım?" dedi.

"Endişem şu ki; biz buraya bir belediye başkanı meselesini halletmeye gelmiş değiliz. Bu hususta hiç kimseden bir selahiyet de almadık. Ankara'dan ayrılırken gerek İçişleri Bakanı'yla, gerek parti genel sekreteriyle vilayete ait bir sürü işler hakkında görüşüldü. Fakat ne bizim tarafımızdan, ne de onlar tarafından bu meseleye temas bile edilmedi. Bu-

rada ise valinin ve parti reisinin hallerini görüyorsun. Seyirci gibi duruyorlar. Öbür mebus arkadaşlar da hakezâ!.. Şu halde, yalnız benle sen, parti ile belediye meclisindeki bir hizibe uyarak, bu harekete önayak olmuş bulunuyoruz. Ne dersen de, bu acayip bir vaziyettir."

Halil Ramiz, arkadaşının sözünü kesti:

"Dur be birader; olayı bu kadar büyütmeyelim," dedi. "Bir defa ne sen, ne de ben bu işe validen, parti başkanından ve diğer mebuslardan daha fazla karışmış değiliz. Biz de onlar gibi seyirci vaziyetindeyiz. Gördün; ne münakaşaya karıştık, ne oyumuzu belli ettik; ne de şu ya da bu tarafı tuttuk... Tam seçim listeleri tespit edileceği sırada dışarıya çıktık. Yarın sabah da başımızı alıp buradan kalkıp gideceğiz. Bundan başka partinin gençlerini de bu teşebbüse girişmek hususunda hiçbir suretle teşvik etmedik. Bize başvurdukları zaman, 'Aferin çocuklar, pek iyi ediyorsunuz!' demedik. Hattâ onlara sorduk: 'Vali beyle parti başkanına danıştınız mı?' Onlar da bize, esasta anlaşmış olduklarını, yalnız yeni seçilecek başkan namzedi hakkında bir karara varılamadığını söylediler."

"İşte meselenin en ehemmiyetli noktası da bu ya... Herkes biliyor ki, bu gençlerin başkanlığa getirmek istedikleri Doktor Namık Ahmet'tir ve yine herkes biliyor ki, Doktor Namık Ahmet bizim dostumuzdur. Yani parti idare heyeti âzâsından Halil Ramiz'le İçişleri Encümeni Başkanı Neşet Sabit'in dostudur ve bu iki adamın velev müşahit veya misafir sıfatıyla böyle bir toplantıda bulunması ancak Doktor Namık Ahmet lehine bir tesir yapılmak istendiği manasını ifade eder. Anlatabildim mi?"

"Velev ki böyle olsun... Bundan ne çıkar?"

"Bundan şu çıkar ki, Doktor Namık Ahmet'i günahları kadar sevmeyen valiyi, parti başkanını, belki belediye meclisi âzâlarının birçoğunu ve muhakkak olarak vilayet halkı-

nın büyük bir kısmını kendimize düşman etmiş oluruz."

"O neden?"

"Azizim, bazen vurdumduymazlığı öyle bir raddeye getirirsin ki, sana meram anlatmak mümkün olmaz! Namık aleyhinde neler söylendiğini hiç işitmedin mi?"

Halil Ramiz acı acı gülümsedi:

"Bu neyi ispat eder?" dedi: "Aynı kimseler bizim aleyhimizde de kimbilir neler söylüyordur? O kimseler, kimbilir, bütün başta bulunanlara, hattâ en baştakine karşı bile için için ne menfi duygular ve düşüncelerle kaynayıp duruyordur? Bu demagojik endişeleri bir yana bırakalım iki gözüm; hakikati olduğu gibi görmeye alışalım. Bu vilayetin halkı ne zatılilerini, ne de bendenizi severek, isteyerek seçmiştir. Hattâ bizi ilk seçişinde ne çeşit insanlar olduğumuzun bile farkında değildiler. Farkına vardıktan sonra da bize hakiki temsilcileri gözüyle baktığına, bizi benimseyip bağrına bastığına ihtimal veremem. Bu halkı kendi arzu ve temayüllerine bırakasan, bilir misin, Büyük Millet Meclisi'ne kimleri gönderirdi? Hani şu bizim il parti başkanı Tahir Bey'in şapka giymemek için itikâfa* çekilmiş bir babası varmış; işte, tam onun gibilerini gönderirdi. Boş yere kendimizi aldatıp durmayalım; biz tepeden inme bir inkılâbın köksüz öncüleriyiz ve sayımız o kadar azdır ki, her an milyonların içinde kaybolup gitmek tehlikesine maruz kalabiliriz. Yazık ki aramızda böyle bir tehlikeyi önlemek için muhtaç olduğumuz birlikten de eser yok. İçimizden biri, –Namık Ahmet gibi– bazı iftiralara uğradı mı, hemen ondan yüzçevirmeye hazırlanırız. Aman, bu çamurdan benim üstüme bir şey sıçramasın, deriz."

"Şimdi de ben sana meseleyi bu kadar büyütmeyelim, diyeceğim. Zira, küçücük bir belediye seçimi işini bir muaz-

(*) İtikâf: Bir yere kapanıp kendini ibadete verme.

zam inkılâp davası haline soktun. Hangi gerçeği kime kabul ettirmeye çalışıyorsun? Bütün bu söylediklerini ben görmüyorum, bilmiyorum mu sanıyorsun? Bunları kaç defa beraber konuşmadık mı? Gerçeği olduğu gibi görelim, diyorsun. Ben de sana aynı tavsiyede bulunacağım: Bir inkılâp yalnız mücerret prensiplerden kurulu ideolojik bir mefhum değildir. Bunun bir de politika ve taktik yönü vardır ve hiçbir inkılâp hareketinin bunlara dayanmadan yürütüldüğü görülmemiştir. Politikada ise elastiklik esastır."

"Yani *opportunisme*..."

"Kelimeler üzerinde oynamayalım. Sanırım ki, ne demek istediğimi pekala anladın. Doktor Namık Ahmet meselesine gelince: Bu genci bilirsin, ben de senin kadar sever ve takdir ederim. O, yalnız ateşli bir idealist değil, aynı zamanda şayanı dikkat bir teşkilatçı ve gözü yılmaz bir aksiyon adamıdır. Verem ve sıtma mücadelesinde şimdiye kadar elde ettiği başarı, sırf kendi alınterinin semeresidir. Fakat..."

"Bunun bir de 'fakat'ı var demek?"

Evet, maatteessüf, bunun bir de 'fakat'ı var: Namık Ahmet'in hususi hayatı... Bu muhitin göreneklerine taban tabana zıt yaşayış tarzı... Almanya'dan getirttiği o genç hemşireyle olan acayip münasebeti, vesaire, vesaire..."

Halil Ramiz, yüreğinde bir çöküntü hissetti. Bugüne kadar meclis arkadaşları arasında mizaç bakımından değilse bile, kafaca kendisine en yakın bulduğu, nice isyan anlarında ancak kendisiyle başbaşa dert yanıp hasbihal edebildiği Neşet Sabit'in birdenbire, barikatın öbür yakasına geçerek, Hoca Faiklerin, Hacı Rasimlerin, Şeyh Sakıpların diliyle konuşmaya başlayışı, onu sanki tepesi aşağı bir boşluğun içine yuvarlayıvermişti. Artık ne münakaşaya devam arzusunu duyuyor, ne de hâlâ söylenip duran Neşet Sabit'i dinliyordu.

Halil Ramiz, arkadaşının bu fikir dönekliği karşısında neden bu kadar endişeye düşmüştü? Onun karakterindeki zaaf-

lar, kendisince öteden beri malum değil miydi? Neşet Sabit'in daima iki benlik taşıdığını; başbaşa kaldıkları zaman ne kadar muvazaasız bir inkılâpçı, meclis muhitinde ne kadar oynak ve uysal bir politikacı olduğunu bilmiyor muydu? Kaç defa, kendi düşünce ve kanaatlerinin aksine hareketlerde bulunduğunu görmemiş miydi? Nihayet onun, her şeyden önce bir bakanlık koltuğuna kurulmak ihtirasıyla yanıp tutuştuğunu ve oraya varmak için her vasıtayı mubah saydığını sezip anlamamış mıydı? Evet, Halil Ramiz'e bunların hiçbiri meçhul değildi. Fakat şu anda ona, bu acı hayreti veren şey, Neşet Sabit'in ilk defa olarak kendisiyle de konuşurken, demagojik bir ağız kullanmak yoluna sapışıydı. Halil Ramiz, kendi kendine soruyordu: "Aramızda öbür yüzünü göstermek lüzumunu hissetmeye mi başladı?" Halil Ramiz gibi sezişi kuvvetli ince bir psikolog için bu sualin cevabını bulmak o kadar zor değildi: Neşet Sabit, ya bir bakanlık kokusu almış; şimdiden mesuliyet sahibi bir devlet adamının tedbirli rolünü oynamak istiyor; ya da –Halil Ramiz, bunu kendi kendisine itiraftan bile tiksiniyordu– ya da, kimbilir belki, diğer birçok arkadaşı gibi, ona *gözden düşmüş* ve artık samimiyetine layık görmediği bir kimse muamelesi yapıyordu.

Halil Ramiz böyle düşünürken öbür mebuslar da çıkageldiler. Bunlardan biri Faik Bey, ilk söz olarak:

"Yahu, bir dalaveredir dönüyor ama, biz de anlayamadık," dedi.

Neşet Sabit birdenbire, deminki ukala ve kaygılı tavrını değiştirmiş, babayani babayani gülmeye başlamıştı:

"Hele gel Hocam, telaşı bırak, şöyle yanıma otur da sana bir kahve ısmarlayalım."

Faik Bey, altına arkalıksız bir hasır iskemle çekti. Gözünün ucuyla bir Neşet Sabit'i, bir Halil Ramiz'i süzüyordu. Onlardan, günün meselesine dair hâlâ bir ses çıkmadığını görünce:

"Doğrusu pes, şu şübban-i vatana!.. [vatanın gençlrine]" dedi; "iyi çevirdiler manevrayı vesselam! Bu işe vali de, parti başkanı da, biz de hayrette kaldık. Kime dayandılar? Kimden cüret aldılar? Bu yaşa geldim, böylesini görmedim..."

Ve bu son sözleri söylerken sakallı zamanından kalma bir itiyatla matruş çenesini sıvazlıyordu. Öbür iki arkadaşı, Rasim ve Sakıp Beyler de birer iskemle alıp oturdular. Bir büyük çınarın gölgesi altındaydılar. Bu çınar zaten Millet Bahçesi'nin göze çarpan tek ağacıdır. Vaktiyle şehirden epeyce uzak olan bu noktada, yaz günleri kasaba eşrafının toplanıp hoşbeş ettiği bir kır kahvesi varmış. Şimdi bunun etrafı beton binalarla çevrilmiş, çimden parterlerle bezenmiştir; biraz ötede eski bir çeşme bir fıskıyeli havuz haline döndürülmüştür. Ve daha öteye yine betondan bir kaide üstüne bir Atatürk büstü kondurulmuştur. Halil Ramiz, bir dibinde oturduğu yüz yıllık bu koca çınara, bir de yaşları henüz beş on yılı bulmamış bu yeni yapılara bakıyordu. Genç milletvekili, bütün bunları sanki ilk defa görüyor gibiydi ve kendi kendine söyleniyordu: "Şu beton binalar, şu parterler, şu fıskıyeli havuzlar, şu tunçtan Atatürk büstü, bu koca çınarın yanında ne kadar uydurma, ne kadar derme çatma, ne kadar iğreti ve fâni gözüküyor! Sanki bu şeyler bezden ve mukavvadan birer tiyatro dekorudur. Oyun bittikten sonra, sanki bir el bunları birer birer yerlerinden söküp çıkaracak, derleyip toplayarak bir kenara yığacak. Yüz yıllık koca çınarın o saati bekleyen bir hali var. Boğum boğum gövdesi denilebilir ki böyle bir bekleyişin sabırsızlığıyla kıvranıp duruyor."

Halil Ramiz, karşısına geçip oturan bu üç adamın tavır ve edasından da böyle bir mana seziyordu. Evet, şu anda onların da her şeyi yadırgayan halleri vardı ve budanmış, tımarlanmış görünüşlerine rağmen onları da bu bakımsız çınarın dallarından ayırdetmek mümkün değildi.

"Gençler, gençler diyorsun Hocam... Fakat unutma ki, Gazi Paşamız bu Cumhuriyeti gençlere emanet etti."

Bunu söyleyen Neşet Sabit'ti. Ve bu sözler ağzından öyle havai bir edayla dökülüyordu ki, ciddi mi konuşuyor, şaka mı ediyor ya da sadece bu tebdili kıyafet Hocaya takılmak mı istiyordu, anlaşılamıyordu. Herhalde Faik Bey, buna ne gibi bir mana verdiyse verdi:

"Canım, bizim de bir şey söylediğimiz yok ya..." dedi. "Maksat bir hoşbeşten ibaretti."

Halil Ramiz pek iyi hatırlıyordu. Bu mebus, henüz sakalını yolmazdan ve sarığını çıkarmazdan önce, medreselerin kapatılmasına en şiddetli bir tarzda muhalefet edenlerden biriydi. O devrin Milli Eğitim Bakanı kürsüden söz söylerken, ikide bir oturduğu sıradan ileriye doğru uzanıp cezbesi tutmuş bir Rufaî dervişi gibi, kendinden geçerek:

"Allah var, Allah var... Allah'tan kork!.." diye bar bar bağırıyordu.

Şimdi yanında bulunan diğer iki mebus da, –Halil Ramiz yine pek iyi hatırlıyordu– o korkunç sahneye tahammül edemeyip, biri öbürünün ardısıra toplantı salonunu terketmişler ve birkaç gün sonra da bir yangından kaçarcasına soluğu seçim bölgelerinde almışlardı. O zaman bunlardan biri top sakallı bir hacı, öbürü de abanî sarıklı bir şeyhti ve bu sonuncu Dağ Mahallesi'ndeki harap tekkesini oldukça yüksek bir fiyatla Halk Partisi'ne kiralamak suretiyle o zamanlar susmuş olmanın mükâfatını görmüştü.

İkinci meclisin ilk devrelerinde her ileri hamleye tos vuran bu dövüşgen koçlar, şimdi yünleri kırpılmış cılız koyunlara döndüler. Nice gerçek inkılâpçılar gibi Halil Ramiz de artık bunlardan bir tehlike gelmeyeceğine emindir. Asıl tehlikenin geleceği yeri o, bir saatten beri keşfetmiş bulunuyor; yan gözle arkadaşı Neşet Sabit'i süzerek kendi kendine: "İşte Yahuda bu; küçük ihtirasları uğruna Mesih'i bir

pula satacak olan bu!" diyordu. Ve onun içindir ki, şu anda öbürlerinden ziyade Neşet Sabit'ten nefret ediyordu.

* * *

Halil Ramiz, vilayet merkezinde geçirdiği beş on gün sonunda kendini ruhça o kadar yorgun hissetmişti ki, hemen dönmekten başka bir şey düşünmüyordu. Fakat tam Neşet Sabit'le birlikte İstanbul'a gitmek üzere hazırlandığı sırada, parti genel sekreterliğinden gelen bir telgraf onu "....." kaza merkezinde başgösteren bir parti buhranını tetkike memur etmişti. zaten bu işin yankıları birbirini tutmaz bir sürü dedikodular halinde dolaşıp durmaktaydı. Buraya, geçen gelişinde de Halil Ramiz'in kulağına aynı olaya dair bazı mırıltılar çarpmamış değildi. Hattâ geçen yıl parti idare heyetinde bu meseleden bahsetmek istemiş, fakat ne genel sekreterde, ne de heyet arkadaşları arasında beklediği alakayı uyandıramamıştı. Sonradan kendisi de bunu unutup gitmişti. Şimdi, anlaşılan –kaç zamandan beri sinsi sinsi yanan– ateş, saçağı sarmaya başlamış olacak ki, nihayet ona bu "tetkik vazifesini" vermek lüzumunu görüyorlardı. Gerçi sırf idari mahiyette olan bu mesele, onun merkez heyetinde uğraştığı işlerle ilgili değildi. Fakat bu sırada başka yerlerde daha ehemmiyetli birtakım *teşkilat* buhranlarıyla meşgul olan selahiyetli arkadaşı mutlaka buraya yetişememişti.

Halil Ramiz'in bildiğine göre, teftişine memur edildiği olay şuydu: Mübadillerden Yanyalı Fazlı Bey isminde bir adam, Ankara'da yüksek mevki sahibi olan akraba veya hemşerilerinden birinin nüfuzuna dayanarak haksız yere birçok *emval* ve *emlak*'e elkoymuş ve bununla da kalmayıp, kendisini parti başkanlığına geçirttikten sonra, halkı her yandan istediği gibi kasıp kavurur olmuştu. Bunun yüzünden üç kaymakam yerinden oynamış, birkaç memur azle-

dilmiş ve Fazlı Bey, nihayet dileğine göre bir idarenin kurulmasına muvaffak olmuş, ortalığa bir müddet için nisbî bir rahatlık gelmişti. Fakat bir zamanlar yalnız mahalli hükümet erkânı tarafından uğradığı muhalefet, yavaş yavaş halk tabakalarına sirayet etmeye başlayıp da: "Fazlı Bey meselesi" bütün kazada umumi bir huzursuzluk şekline girince, iş daha çok güçleşti, çatallaştı. Son zamanlarda yer yer birtakım kavga, yaralama, yakıp yıkma olayları bile başgösterdi. Halil Ramiz işte şimdi böyle bir durumu yakından ve içinden görmeye gitmektedir.

Genç mebus, kiraladığı bir eski Ford otomobilinde sarsıla sarsıla "....." kazasına doğru yol alırken, mizaç ve itiyadına hiç de uygun olmayan bu zabıta işine nereden başlamak gerektiğini düşünüyordu. Doğrudan doğruya kasabaya gitse, etrafı, ilk adımda, hadisenin asıl mesulleriyle çevrilecek ve ona, burada haftalarca kalsa da ahalinin şikâyetlerini dinlemek nasip olmayacaktı. Öyle ya, madem ki Fazlı Bey, kaymakamı da, bellibaşlı memurları da, hattâ parti âzâsını da kendine uydurmuştur. O halde Halil Ramiz kiminle görüşecek? Hakikati kimden öğrenecek? Hükmünü kimlerin şahitliğine göre verecekti? Kendi kendine: "Atikler köyünde inerim. Oradan etrafı dolaşarak '.....' bucağına giderim. Bu geceyi bucakta geçiririm. Ertesi günü yine yolun üstündeki köylere uğrayarak akşama doğru '.....'a varırım," dedi.

Bu kararı verince içine bir ferahlık geldi. Hususiyle, kazanın ilk konağı bu "Atikler" –Halil Ramiz'in işittiğine göre– Fazlı Bey'e kafa tutmak cesaretini gösteren ve hattâ onun aleyhinde dava açmış olan bir köydü. Halil Ramiz için ne büyük bir şans!.. İlk adımında hastalığın en can alıcı noktasına parmağını basmış olacaktı. Şimdiden içi içine sığmıyor, bir an önce hedefine varmak için can atıyordu. Yol da aksi gibi gittikçe bozulmaya başlamıştı. Deminden beri seksene yakın bir süratle giden otomobil, şimdi elliyi güç yapıyor-

du. Derken müthiş gıcırtılarla bir katlı beyaz bir binanın önünde duruverdi. Burası, bir karakoldu ve karakolun kapısı hizasında, tam yolun ortasında bir jandarma çavuşu şoföre kolunun en geniş bir hareketiyle "dur!" işaretini veriyordu. Bu adam, ağır ağır otomobile yaklaştı ve Halil Ramiz'e, askerî bir selamdan sonra:

"Kaymakam Bey, telefon etti. Sizi burada karşılamaya geliyorlar," dedi.

Halil Ramiz donakalmıştı. Ne söyleyeceğini, ne yapacağını bilemiyordu. Bariz bir öfkeyle söylendi:

"Benim acelem var, kimseyi bekleyemem!.."

Jandarma şaşaladı. Afal afal ve adeta hüzünlü, ağlar denilebilecek gözlerle kaymakam beyin emrini hiçe sayan bu yolcunun yüzüne bakıyordu. Gerçi onun bir mebus olduğunu biliyordu. Fakat bir mebusun bir kaymakamdan daha üstün olabileceğine akıl erdiremeyen bir hali vardı. Jandarmanın bu hali Halil Ramiz'in yüreğine dokunmuş olacak ki, sesi birdenbire yumuşayarak:

"Haydi, hatırın için beş dakika bekleyeyim; ama daha fazla duramam," dedi.

Bu esnada şoför de, zaten fazla ısınan motörüne su almak için kovasıyla karakolun bahçesindeki tulumbaya doğru ilerlemişti. Jandarmanın adeta yüzü güldü:

"Neredeyse yetişip gelirler... Buyurun efendim, bir kahvemizi için!"

Halil Ramiz, bunu da reddedemedi. İçinden: "Hem adamcağızın gönlünü alır, hem de inşallah istikbalciler gelmeden sıvışırım," dedi. Zaten Atikler'e giden yol hemen şu noktadan asıl şoseden ayrılıyordu.

Lakin Halil Ramiz, jandarmanın uzattığı kahve fincanına henüz dudağını değdirmeğe vakit bulamadan birbiri ardısıra iki otomobil, klaksonlarını öttürerek karakolun önünde durdu.

Mebus kendi kendine:

"Eyvah, yakalandık!.." diye söylendi.

Önde kaymakamla hâkim, arkada –Halil Ramiz gözlerine inanamıyordu– Fazlı Bey'le Halk Partisi erkânından iki zat yapmacıklı bir hareketle ona doğru yürüdüler.

"Hoş geldiniz efendim, hoş geldiniz!"

"Hoş bulduk, neye zahmet ettiniz?"

"Aman efendim estağfurullah, vazifemiz..."

Halil Ramiz yutkunuyordu:

"Teşekkür ederim. Görüştüğümüze memnun oldum. Fakat... Benim niyetim... Benim niyetim, şöyle köyleri dolaşarak "....."ya yarın akşam varmaktı."

Gelenler, birbirlerinin yüzüne baktılar. Uzunca bir sükuttan sonra, Kaymakam:

"Köyleri yine dolaşırsınız," dedi. "Hele bu akşam bizde biraz istirahat buyurun... Arkadaşlar teşrifinizi dörtgözle bekliyorlardı. Şerefinize bazı hazırlıklarda da bulunduk."

"Ooo... Beni büsbütün mahçup ediyorsunuz doğrusu... Fakat ben otomobilimi demin söylediğim programa göre tutmuştum. Şimdi her şey altüst olacak."

Gelenler yine birbirlerinin yüzüne baktılar. Fazlı Bey, başını önüne eğdi. O, zaten şu dakikaya kadar ağzını açıp bir kelime söylememiş; son derece terbiyeli, saygılı, silik ve utangaç duruyordu. Yine hepsi namına kaymakam konuştu:

"Öyleyse müsade buyrun da zatıâlilerine refakat edelim!"

Bu teklif Halil Ramiz'in hiç işine gelmemişti. Bu sefer önüne bakıp düşünmek sırası ona geldi. Kaymakamın ilk teklifini o, şimdi, maksadına daha uygun buluyordu. Bu akşam kasabada kalmak ve yarın sabah kimseye haber vermeden sıvışıp gitmek...

"Buna katiyen razı olamam," dedi. "Bütün bir gün vazife başından nasıl ayrılabilirsin! Bu olacak iş mi?"

Bu defa hâkim, uzun uzun saatine bakarak söze karıştı:

"Saat daha on bire gelmemiş," dedi. "Yolumuz üstündeki köylerden birkaçını ziyaret eder ve akşama yine kasabaya varabiliriz."

Fakat öbürlerinin bunu pek mümkün görmeyen bir halleri vardı. İçlerinden bir tanesi, arkadaşlarına sorar gibi:

"Mebus beyefendi, acaba tercihan hangi köylere uğramak istiyorlar?" dedi.

Halil Ramiz, kendini tutamayıp cevap verdi:

"Ziyaretlerime Atikler köyünden başlamak istiyordum."

Fazlı Bey, başını büsbütün önüne eğdi. Kaymakam:

"Aman efendim," dedi. "Atikler'e buradan yol bile yoktur. Malumuâlileri, bu şose..."

Oldukça sinirlenen Halil Ramiz, kaymakamın sözünü kesti:

"Kaymakam Bey, boş yere üzülmeyin, Atiklerden vazgeçtim. Ne vakit arzu ederseniz yola çıkalım."

Ve epeyce eskiden tanıdığı hâkime dönerek:

"Zannedersem, siz kaymakam beyin otomobilinde üç kişisiniz, buyrun bizimkine..." dedi.

Halil Ramiz yanına aldığı adalet memurunu, hukuk tahsilini Ankara'da yapmış uyanık ve ateşli bir genç olarak biliyordu. Gerçi her genç memur gibi bu da bir an önce büyük merkezlerden birine tayin edilmek arzusuyla yanıp tutuşmakta ve kendini bu üçra kazada pek garip hissetmekteydi. Hattâ yüreğinin bu derdini bundan önceki gelişlerinde, Halil Ramiz'e açmak fırsatını bulmuş ve kendisinden bir himaye ister gibi görünmüştü.

Halil Ramiz, otomobilde onunla yalnız kalır kalmaz, hemen babayani mebus tavrını takındı:

"Sizin işle meşgul olmadım sanmayın," dedi. "Adalet Bakanına en az üç dört defa hatırlatmıştım. Hâlâ bir şey çıkmayışına şaşıyorum."

Bu, asıl açmak istediği bahse bir girişti, yoksa hakikatte,

Halil Ramiz'in bu işe pek ehemmiyet verdiği yoktu. Genç hâkim:

"Efendim, Bakanlıktaki arkadaşlardan haber aldığıma göre, pek yakında iyi bir yere naklim düşünülmekteymiş. Lütuf ve alakanıza teşekkür ederim."

"Yok canım, hele gönlünüze göre bir yere gidin de, ondan sonra ikimiz birden bakana teşekküre gideriz."

Biraz durdu; sonra, birdenbire aklına gelen bir şeymiş gibi, dünden beri durmaksızın zihnini kurcalayan bahsi açtı:

"Kuzum, nedir bu Fazlı Bey meselesi Allahaşkınıza?" dedi.

Genç hâkimin suspus olup önüne baktığını görünce:

"Hiç de söylenen kötülükleri yapacak adama benzemiyor," diye mırıldandı.

"Evet efendim. Benim üzerimde de çok nazik ve hayırhah [herkesin iyiliğini isteyen] bir adam tesirini bırakıyor. Fakat her nedense muhitte benim bu hissime iştirak edenler pek azdır. Diyebilirim ki, hemen hiç sevilmiyor. Ne etse, ne işlese göze batıyor."

Biraz durup düşündükten sonra:

"Bendeniz," dedi, "bunun başlıca sebebini, kendisinin aslen buralı olmayışına atfediyorum. Bizim kazanın halkında yerlilik duygusu pek şiddetlidir."

Halil Ramiz:

"Fazlı Bey de biraz bu duyguyu azdıracak hareketlerde bulunmuş olacak sanırım," dedi. "Ne dersiniz?.."

"Ben de öyle sanırım, efendim, mesela buraya gelip yerleşeli on seneyi geçiyor. Resmî münasebetler dışında yerlilerle hiçbir dostluk ya da ahbaplık ettiği görülmemiştir. Hizmetinde bulunanlar, hep kendi hemşerileridir; çiftliğini Türkçe bilmez bir sürü Arnavutla doldurmuştur. Kendisi de hâlâ adamakıllı Türkçe konuşmasını öğrenememiştir. Evinde ailesiyle hep Rumca konuşurmuş. Malumuâlileri [bildiğiniz gibi], bu lisan halk arasında işgal zamanına dair

birçok acı hatıralar uyandırır. Bundan başka, her Rumelili gibi Fazlı Bey de, gayet zeki, kurnaz bir iş adamıdır. Talihi de yardım etti; az zaman içinde büyük bir servet sahibi oldu. Ee, bugünkü günde Fazlı Bey, yalnız bu kazanın değil, bütün vilayette en hatırı sayılır zenginlerimizden biridir. Bu da göze batıyor."

Genç hâkim, kesik kesik, tutuk tutuk konuşuyordu. Halil Ramiz, onu biraz daha deşmek lüzumunu hissetti:

"İşittiğime göre murabahacılık da yapıyormuş, öyle mi?"

"Vallahi bilmiyorum, efendim."

Halil Ramiz, pek temiz bildiği bu genç memurun da öbürleri gibi Fazlı Bey grubuna katılmış olması ihtimalini düşünerek hüzünlendi. Artık bahse devam etmek istemiyordu. Uzun bir müddet, hiç konuşmadılar. Zaten kasabaya varmak üzereydiler. Bununla beraber Halil Ramiz, bir kere daha kendini toparlayıp tepeden inme bir sualle genç adamın ağzından şimdiye kadar söylediği umumi mütalaalar dışında müspet bir söz kapmak teşebbüsünde bulundu:

"Kuzum İrfan Bey," dedi. "Şu Atikler davasının esası nedir? Mutlaka bilirsiniz. Çünkü iş mahkemeye düşmüş."

"Efendim, bu, oldukça dolaşık bir mera davasıdır: Köylülerle hazine arasında... Fakat doğrusu, işin ne safhada olduğundan pek malumatım yok. Kaymakam Bey'e sorarsınız zatıallerini, kâfi derecede tenvir eder sanırım."

Halil Ramiz, bu meseleyi, ne Kaymakam'a açmakta, ne de parti erkânıyla görüşmekte bir fayda umuyordu. Söylese söylese, ona her şeyi bu genç adam söyleyecekti. Lakin o da bütün bildiklerini ağzı içinde çiğneyip çiğneyip yutkunuyordu. Ne adammış, bu Fazh Bey! Hepsini sanki acayip bir göz hapsi içine almış; hepsini kıskıvrak iradesini rametmişti. Halil Ramiz, bu insanları, şimdi *Kavuklu*'da Etepeta (!) rolünü yapmakta olan ortaoyuncuları halinde görüyordu. Her biri, değneği elinde tutan başoyuncunun malum emri

ve işareti üzerine bulunduğu vaziyette donakalmış gibiydi. Başoyuncu ise, bu kudretini ve bu maharetini ifşa eder hiçbir harekette bulunmuyor; ağzını açıp hiçbir kelime söylemiyor; hattâ bir kerecik olsun, gözkapaklarını kaldırıp kimsenin yüzüne bakmıyordu. O kadar ki, Halil Ramiz, kasabada bulunduğu uzun saatler boyunca, akşam yemekte, gece kahve ve sohbet esnasında bu esrarlı adamın sesi kalın mıdır, ince midir; gözleri kara mıdır, gök müdür; bir türlü anlayamadı. Onu, hep iki dizi birbirine bitişik, başı önüne eğik, ifadesiz bir put gibi ibretle seyretti. Kendisine, parti işlerine dair bir şey sorduğu vakit, yanındakilerden biri cevap veriyordu.

Fazlı Bey, Halkevi'ni kendi kesesinden dayatıp döşetmiş, çarşının nice yıldır harap ve susuz kalan çeşmesine yine kendi parasıyla tamir koydurup su getirmişti. Kazanın maarifine de pek büyük hizmeti dokunuyordu: Öğretmenleri himaye ediyor; fukara öğrencilere para yardımlarında bulunuyordu.

Halil Ramiz acı acı gülümseyerek: "Şu halde," dedi, kendi kendine: "Bana bu mübarek zatın elini öpmekten başka yapacak bir şey kalmıyor."

Ertesi gün, daha geniş bir çevrede yaptığı soruşturmalar da onu tatmin etmekten uzak kaldı. Fazlı Bey hakkında söylenenler ya birbirini hiç tutmuyor, ya birtakım şahsi hınçları ifade ediyor ya da isabetsiz iddialar hududunu aşmıyordu. Kasabanın içi böyleydi. Köylerden ise hiçbir şey anlamak mümkün olmadı. Halil Ramiz, her nereye uğradı ise küskün bir sükut ve haşin bir emniyetsizlikle karşılandı. Yalnız suratların asıklığından ve kısa feryatları andıran bazı yarım sözlerden ancak mana çıkarabilmek mümkündü. Burada bir köylü: "Ne desem boş!" demişti. Şurada bir diğeri: "Beni söyletip de başımı belaya mı sokmak istersin?" diye sormuştu. Orada bir başkası: "Efendi, Allah namerde muh-

taç etmesin, demişler. Biz işte namerde muhtaç olduk!" diye söylenmişti.

Halil Ramiz'in son durağı Atikler köylüsü ise, hepsinden cüretli görünmekle beraber davalarının teferruatına pek girişmek istememişler; herhangi bir başboğazlıkta bulunup da bildikleri işlerini karıştırmaktan çekinmişler ve:

"Biz mahkemeye başvurduk. Gazi'ye de yazdık," demişlerdi. "Ondan ötesi tevatür gayrik! Boş yere başını ağrıtmayalım efendi!"

Halil Ramiz, zihni bütün bu kabataslak, bu yarım yamalak gördüğü ve işittiği şeylerle tıklım tıklım dolu bir halde (.....) istasyonuna vardığı zaman, kendinde hazımsızlığa uğramış bir adamın tıkanıklığını ve rahatsızlığını duyuyordu. Kafası bütün işleme kabiliyetini kaybetmişti. Trene gelip de "Mebuslara Mahsus" kompartımana girdiği zaman, bir ağır kâbustan uyanmaktaymış gibi şaşkın şaşkın bakınıyordu.

Henüz gerçekle düşü birbirinden ayırdedemeyen bir hali vardı.

İşte tam bu sırada, vagonun koridorunda dolaşan yolculardan biri, kompartıman kapısının camı arkasından içeriye bir göz attıktan sonra:

"Cüretimi af buyurun, beyefendi..." sözleriyle Halil Ramiz'in yanına sokuldu. "Bendeniz, avukat Kenan: biraz müsaade eder misiniz?" dedi.

Ve geçip karşısına oturdu. Yuvarlak, tombul yüzünün küçücük gülümser gözleriyle Halil Ramiz'in gözlerinin içine bakıyordu.

"Nasıl, bir şey anlayabildiniz mi?" diye sordu.

Bu damdan düşer gibi soru, mebusu büsbütün şaşırtmıştı. Ne söyleyeceğini bilemiyordu.

"Canım, şu Atikler işini?.. Ve dolayısıyla Yanyalı Fazlı Bey meselesini..."

Tıknaz adam, Mebus Bey'in cevap vermekte hâlâ tereddüt

ettiğini görerek bu sallapati tavrını bıraktı; merasimli bir eda takındı ve ezberlenmiş bir nutuk üslubuyla:

"Mebus beyefendi, size karşı çok derin bir gıyabi hürmetim vardır," dedi. "Bir vakitler, meclis kürsüsünden irat buyurduğunuz [söylediğiniz] nutukların başlıca hayranlarından biriyim. Bunların çoğunu bizzat dinlemiş olmak şerefiyle mübahiyim [övünçlüyüm]. Bir kısmını da zabıtlardan istinsah [kopya] edip muska gibi saklamışımdır. geçen gün, biraz evvel bahsetmek istediğim meseleyi tahkik için buralara teşrif edeceğinizi işitince sevincim sonsuz oldu. Çünkü, doğru görür ve gördüğünü doğru söyler bir hak ve hakikat âşığı olduğunuzdan emindim. Lakin..."

Biraz durdu, yutkundu:

"Lakin, şuna da emindim ki, sizden hakikati saklamak için ellerinden geleni yapacaklar, her türlü hile ve tezvire başvurulup sizi yanlış yollara saptıracaklardır. Bundan dolayı, demin size sormak cüretinde bulundum: 'Nasıl, bir şey anlayabildiniz mi?' Anlayamadınızsa, emir buyurun, size bu hususta gereken izahatı arzedeyim."

Halil Ramiz, "Söyleyin, dinliyorum" manasını ifade eder bir hareket yaptı. Fakat hayret dolu bakışlarıyla, "Sen bu işe ne sıfatla karışıyorsun?" der gibi bir hali de vardı.

Avukat Kenan Bey, sanki bu sessiz soruyu duymuşcasına:

"Evvela," dedi, "bu meseleye neden bu kadar yakından ilgi gösterdiğimi söyleyeyim: Ben, Atikler köylüsünün avukatıyım. İster inanın, ister inanmayın, bu davayı *hasbetenlillâh* [Allah rızası için] üzerime almış bulunuyorum. Köylüleri, dava açmaya da ben teşvik ettim. Zira, zavallıların öbür köylülerin başına gelenlerden o derece gözü yılmıştı ki, değil meralarını, hattâ ağızlarından lokmalarını alsalar ses çıkaracak halleri kalmamıştı. Adalete dair, Cumhuriyet'e dair konferans konferans üstüne, ders ders üstüne, anan yahşi baban yahşi, nihayet ellerinden bir vekâletname

aldım ve bütün kuvvetimle mücadeleye sarıldım. Çünkü, efendim, ben bunu milli bir mesele telakki ediyorum ve bu yolda her türlü tehlikeyi göze almış bulunuyorum."

Halil Ramiz:

"Ne tehlikesi?" diye sordu.

"Aman beyefendi hazretleri, sanki işitmediniz mi? Bütün kazada benim adım, azılı tahrikatçılığa, devlet ve hükümet düşmanlığına çıktı. Neredeyse bir pundunu bulup beni bir kızıl komünist ya da kara bir mürteci diye gırtlağımdan yakalayacaklar. Kaç zamandır (.....) kasabasına ayak basamıyorum. Bu havalide serbestçe dolaşmayı bana haram ettiler. Müvekkillerimle izimi belli etmeden adeta hırsızlama temastayım. Nitekim, sizin teşrif edeceğiniz günün akşamı, ben, Atikler'deydim. Hiç haberiniz oldu mu? Görüyorsunuz, ben sanki adalet pençesinden kaçan bir sabıkalı vaziyetine düştüm. Neden? Çünkü, yüzlerce yıldan beri Atikler nam köyün, *hakk-ı sarihi* [apaçık hakkı] olan koca bir merayı, ne olduğu belirsiz bir türedinin *yed-i gasbından* [zorla ele geçirmesinden] kurtarmaya çalışıyorum."

Kenan Bey, derin bir solukla içini çekti. Biraz durup söylediklerinin Halil Ramiz üzerindeki etkisini iyice anlamak istiyormuş gibi hâlâ gülümser gözlerini onun yüzünde gezdirdi. Sonra, vagonun penceresinden dışarıya bakarak sözüne şöyle devam etti:

"Ben aslen bu havalidenim beyefendi, çocukluğumdan beri Atikler köyüyle Kozak köyü arasında *münaziaünfih* [anlaşmazlık konusu, davalı] olan bu meraya dair çekişmelerin, kavgaların hikâyesiyle kulaklarım dolmuştur. Malum ya, Kozak bir Rum köyüydü. İşte buranın köylüleri, günün birinde, bundan kırk sene evvel sanırım, bilmem hangi kilisede bulunmuş birtakım kayıtlara dayanarak, meranın kendilerine ait olduğunu ispata kalkmışlar; dava açmışlar. Bu dava otuz yıla yakın bir zaman sürmüş gitmiş. Arada bazı

kanlı çatışmalar da olmuş... Derken, memleket istilaya uğramış ve işgal kuvvetlerinin tazyikiyle mahkemeden Kozaklar lehine bir hüküm çıkarılmış. Arzedebiliyor muyum efendim keyfiyetin hazin tarafını?"

Kenan Bey, bir kere daha soludu:

"Şimdi beyefendi, işte bu hükme dayanılarak meranın Kozak'a aidiyeti iddia olunuyor. Çünkü Fazlı Bey'in *mübadil* sıfatıyla tasarrufuna geçen arazi, bu köydedir. O mera da bu köyle hemhuduttur [sınırları aynıdır, birdir]. Burası bir defa hazineye mal oldu mu, oradan Fazlı Bey'in eline geçmesi kolaylaşıverecektir. Müzayede yoluyla mı, mübadele yoluyla mı, artık tahmin buyurabilirsiniz. Ondan sonra... maişetlerinin başlıca mesnedi hayvancılık olan Atikler köylülerinin yerinde yeller esecektir."

Halil Ramiz'in acı ve üzüntüsü artık yüzünden besbelli okunuyordu. Avukat, hâkimlerin merhametini tahrik etmek istediği anlardaki sesiyle:

"Ve bu, o gaddarın ilk zulmü değil; ikincisi, üçüncüsü, dördüncüsü de değil... Artık bıçak kemiğe dayanmıştır," dedi.

III
BAZI ZABITA VAKALARI

Pertev'le Ziver, hemen hemen iki üç saatten beridir ki İstanbul sokaklarında başıboş dolaşmaktaydılar. Her ikisi de yarı çıplak, yarı aç olmakla beraber, dağbaşlarında kayadan kayaya zıplayan keçi yavruları gibi hafif ve çevik adımlarla kâh yanyana gelip neşeli neşeli bir şeyler konuşarak, kâh biri öne geçip öbürü arkada kalarak, o kaldırımdan bu kaldırıma sekiyorlardı. Bazen Ziver, bir muhallebici camekânını seyre dalarken Pertev, halkın içine karışıp kayboluyor ve iki arkadaş birkaç dakikalık bir ayrılmadan sonra ya bir tramvay durağında, ya herhangi bir köşebaşmda tekrar buluşuyordu. Ara sıra, arkalarını bir duvara dayıyarak, sanki halkın içinde bir aradıkları varmış gibi sokaktan gelip geçenlere bakıyorlar; eğer bunlardan birisi koltuğunun altında kocaman bir paket taşıyan yaşlı bir adam veya ihtiyar bir kadınsa, ikisi birden, "Götürelim, beybaba..." ya da, "Taşıyalım hanımnine..." nidalarıyla o geçenin üstüne atılıp sırnaşıyor ve her defasında red cevabı ile karşılanıp hiç gücenmeksizin yollarına devam ediyorlardı.

Pertev, iki üç kere dirseğiyle Ziver'i dürtüp önlerinde yü-

rüyen ya da karşı kaldırımda duran bazı kimseleri işaret etti. Ziver, koşarak bunlara yaklaştı:

"Vallahi, dün sabahtan beri ağzıma bir lokma ekmek koymadım, amca bey..."

"On kuruş verir misin, hanım teyze? Anneme ilaç alacağım."

Kimi onu, elinin tersiyle itti; kimi, görmemezlikten gelerek yürüyüp gitti. Nihayet bir tanesi, çıkarıp ona bir beş kuruşluk uzattı. Ziver, koyacak yeri olmadığı için parayı avucunun içinde tutuyordu. Derken, biraz ötede bir gezici turşucuya rastladılar:

"Hıyar mı, biber mi?"

İki tane küçücük hıyar turşusu aldılar; birer bardak da suyundan içtiler. Ziver, şimdi boş kalan avucunu yırtık pantolonuna sürtüyordu. Pertev, ağzını hazla şapırdatarak bir uzun "Ooh!" çekti ve keyfinden ne yapacağını bilemeyerek küçük arkadaşının ensesine bir tokat aşketti. Ziver sanki canı çok yanmışcasına, "Vay anam!" diye bir çığlık kopardı ve tabanları kaldırıp kaçıyor gibi yaptı; öbürü arkasından koşmaya başladı. Böylece, birbirlerini kovalayarak ve Eminönü'nün tramvay, otomobil, otobüs, kamyon, araba kaynaşmaları içinden sıyrılıp geçerek, köprüye geldiler. Pertev, Ziver'i büründüğü bez ve çuha parçalarının sarkan bir diliminden yakalamış, sarsıyordu. Ziver:

"Çekme be, üstümü başımı yırtacaksın!.." diyordu.

"Ulan, neyi yırtacakmışım? Sanki yırtılmamış bir yanın mı var ki?.."

Böyle söyleyen Pertev, herhalde Ziver'den daha iyi giyimli değildi. Fakat bunu bir de Ziver'e sormalı... Ziver, onu şimdiye kadar rastlayıp tanıdığı insanların en kusursuzu, en akıllısı, en kuvvetlisi, en yakışıklısı olduğu kadar en şık giyineni bilirdi. Hoşuna gitmeyen hiçbir tarafı, beğenip imrenmediği hiçbir hali yoktu. Her hususta ona benzemek ar-

zusuyla için için yanıp tutuşurdu. Ara sıra, çıplak gerdanına sarıp düğümlediği bir kirli mendil, ona bahşişlerini ya da sadakalarını aldığı nice kalantor beyefendilerin türlü renkler, türlü çiçeklerle bezenmiş –ve Allah bilir ne kadar pahalı– ipek kravatlarından daha güzel görünürdü. Hele elleriyle bacaklarının öyle bir kıvraklığı, öyle bir baş tutuşu, kumral perçeminin ikide bir sağ kaşının üstüne öyle bir sarkışı vardı ki, Ziver'e, sinema ilanlarında hayran hayran seyrettiği delikanlı resimleri derecesinde taklidi imkânsız gelirdi ve Pertev'in eliyle bu hırpalanışlardan, bu itilip kakılışlarından adeta bir zevk ve iftihar duyardı.

Onun içindir ki, her tokat ve yumruk yiyişte, her tartaklanışta bu, "Çekme bee!.. İtme bee!" diye söylenişlerinin altından, "Hele, biraz daha göreyim seni, biraz daha!" manası çıkıyordu. Zaten Pertev'in küçük arkadaşına karşı bu hareketlerinin sebebi, herhangi bir kötülüğe, herhangi bir hınç ve öfkeye yorulamazdı. Bu hareketler, tam tersine, onun keyifli anlarına mahsus birtakım neşe ve şetaret gösterileridir. Nitekim fazla aç, yorgun ya da mahzun olduğu zamanlarda Pertev, bir kuzu gibi sakinleşir; saatlerce sessiz ve hareketsiz kalır, ya da bir duvar dibine büzülüp uykuya dalardı. O vakit, onu sarsmak, eğlendirmek, harekete getirmek görevi küçük Ziver'e düşerdi.

O, zaten Pertev'e ilk defa olarak bundan birkaç ay önce, soğuk bir kış gecesinin ilerlemiş bir saatinde, Tokatlıyan Lokantası'nın önündeki buhar deliklerinin sıcak ızgaraları üstünde yusyuvarlak kıvrılmış yatarken rastladı ve yavaşçacık gelip yanına oturduydu. Bu, Ziver'in tanımadığı sokak çocuklarının yanına ilk sokuluşu değildi. Gecenin bir saatinden sonra kendine sıcak bir yer de bulmuş olsa, orada yalnız başına yatmaktan korkardı.

Pertev, sabaha karşı gözlerini açınca, onu gövdesinin bütün ağırlığıyla böğrüne yaslanmış olarak bir ana koynunda

gibi, mışıl mışıl uyur buldu. Bir ana koynunda gibi dedik. Fakat bu temsil ne Pertev, ne de Ziver için hiçbir mana ifade edemez. Zira, her ikisi de belki, ana koynu nedir bilmemiştir. Buna rağmen Pertev, böğrünün üstünde yatan bu yabancı çocuğa karşı, güya onu çok eskiden tanıyormuş, güya çoktan beri kayıp, dolaşan bir küçük kardeşiymiş de birdenbire karşısına çıkıvermiş gibi, içinde şefkat ve rikkatle karışık –ve onca şimdiye kadar meçhul– bir acayip duyguya kapılmış ve Ziver'i hafifçe dürterek:

"Ulan, kalk; şimdi neredeyse polisler gelir, başımıza bir bela çıkarırlar!" demişti.

Ve Ziver'in hâlâ uyumakta devam ettiğini, derken alacakaranlıkta Galatasaray köşesinden iki insan gölgesinin, bulundukları tarafa yürüdüğünü görünce, büsbütün telaşa düşerek, onu sarsmaya başlamıştı. Ziver, nihayet gözlerini açmış, bir müddet şaşkın şaşkın Pertev'in yüzüne bakarak:

"Abi, rahat bırak beni!.." diye söylenmişti.

"Ulan, polisler geliyor, haydi kalk!"

Ziver, bu "polisler geliyor" sözü üzerine hızla davranıp kalkarken, koynunun içinden yere bir şeyler düşmüş, fakat o, bunun asla farkına varmadan yarı uyku sersemliği, yarı korkuyla tabanları kaldırıp bir solukta Tokatlıyan Oteli'nin köşesini dönmüştü. Pertev, el yordamıyla bu dökülen şeyleri toplamış; bir kısmını koynuna tıkmış ve çocuğun arkasından koşmuştu. Ziver, bu kış sabahının bulanık aydınlığı içinde, duvar kenarlarından bir gölge gibi kayıp gidiyordu. Pertev, onu nihayet Tarlabaşı hizasındaki dar sokaklardan birinde yakaladı.

"Ulan, amma da ödlekmişsin be. Dur hele, şu yerlere saçıp kaçtığın zımbırtılar da neymiş bakalım!.." dedi.

Ziver'in o vakit aklı başına gelir gibi oldu. Üstünü başını yoklayıp da birkaç saat önce Balıkpazarı'nda dükkân önlerinden ve kaldırımlar arasından topladığı yiyecek kırıntıla-

rımn yerinde yeller estiğini anlayınca, boynunu büküp mırıldandı:

"Senin olsun abi: Ben istemem."

Fakat Pertev, bu bağışı kabul etmedi:

"Öyle şey olmaz, paylaşırız!" dedi.

Ve işte bu andan itibarendir ki, her ikisi arasında, idaresi daima Pertev'in elinde olmak üzere, ortaklaşa bir geçim rejimi kurulmuş bulunuyordu.

* * *

Pertev, koca İstanbul şehrini karış karış bilirdi. Kış gecelerinde nerelerde barınılır, yaz geceleri en rahat nerelerde yatılıp kalkılır ve saatine göre en verimli faaliyet merkezleri nereleridir o bulur, o tayin ederdi. Semt semt bütün polis karakollarının sıkılığı ya da gevşekliği hakkında büyük bir tecrübesi vardı. Bazı zabıta memurlarını, hattâ komiserleri mizaçlarının bütün hususiyetleriyle şahsen tanır ve her birine göre tedbirlerini alırdı. Başlıca prensibi, yatıp kalktığı yerleri daima nafakasını tedarik için dolaştığı alanların pek çok uzağında bulundurmaktı. Mesela, kış gecelerini Boğazkesen civarının hamam külhanlarında geçirmeyi pek severdi. Mayısın başından beri yuva kurduğu noktalar Aksaray'la Yenikapı arasında ıssız yangın viranelikleriydi. Buralarda onu hiç kimseler tanımazdı, tanıyanlar varsa bile, hiçbir kötülüğünü görmemişlerdi.

Zira Pertev, ne ederse, ne işlerse, Karaköy'le Köprü iskelelerinin ya da Yüksekkaldırım'la Beyoğlu'nun göz gözü görmeyen kalabalığı, gürültü ve patırtısı içinde eder, işlerdi. Altı yedi aydan beri de bu yerlerde gece gündüz, hep Ziver'le düşüp kalkıyor, Ziver'le dolaşıyor, Ziver'le işbirliği ediyordu.

Eminönü'ndeki koşuşmaları, itişip kakışmaları ardından, Ziver'e:

"Haydi, uzun etme, gidelim. Kadıköy İskelesi'nde şöyle bir mola verelim," dedi.

Haziran ayının öğleye yakın bu saatinde Karaköy Köprüsü bir ızgara gibi kızmaya başlamıştı. Yaya kaldırımının katranı üstünde, şimdiden gelip geçenlerin taban ve topuk izlerini görmek mümkündü. Pertev, yalınayak yürüdüğü için, bu yumuşak hamurun sıcaklığını kendi etinde hissediyordu. Buna rağmen asfalta her vakitten daha kuvvetle basarak ayaklarının resmini görmek için ikide bir arkaya doğru eğilip bakıyor ve bununla avunur görünüyordu. Ziver:

"Şimdi, köprünün altı kimbilir ne serindir," dedi ve sonra ilave etti: "Hem de kimbilir ne tenhadır!"

"Canın uyumak istiyor galiba?"

"Yok abi, bilir misin canım ne istiyor? Bir kolposunu bulsam, muhallebicinin arkasındaki dubadan şöyle bir denize dalıp çıkmak..."

"Ulan, geçen gün az kalsın boğulacaktın ben olmasaydım!.."

"Atma! Boğulsaydım senin yüzünden boğulacaktım. Sımsıkı dubanın kenarına tutunuyordum, ayağınla, ellerimi ittin..."

Böyle konuşarak Kadıköy İskelesi'ne vardılar. Ziver'in tahmin ettiği gibi, iskele tenha ve köprünün altı serindi. Muhallebici dükkânının camekânına arzu dolu bir göz atıp, kirli bardakları yıkamakla meşgul çırağa bir aşinalık savurduktan sonra, geldiler, dubalardan birinin tırtamaklı demir parkesi üstüne uzandılar. Ziver, hemen uyumaya hazır, yüzükoyun yattı; Pertev sırtı putrellerden birine dayalı, bir bacağını boylu boyuna uzatarak, öbürünü bükmüş, dizini iki eli arasına almış bir vaziyette, dalgın dalgın denizin bulanık birtakım pisliklerle dolu yeşil suyuna bakıyordu. Bazı yemiş kabuklarının, zerzevat kırıntılarının yanında pıhtılı bez parçaları, delik deşik kundura derileri, küflü sardalye kutu-

ları yüzüyor ve deniz, mide bulandırıcı bir çöplük ve lağım ufunetiyle kokuyordu.

Pertev bir müddet derin derin düşündükten sonra, bir tatlı hülyadan uyanır, ya da rüyasında konuşur gibi:

"Bir sustalı çakı, bir sustalı çakı!.. Bilmem, ne vakit benim bir sustalı çakım olacak?" dedi.

Uyuklayan Ziver, hafifçe başını kaldırdı:

"Kaç paraya alınır o çakı, abi?" diye sordu.

"Belki iki papele, belki üç..."

Birden, küçük Ziver'in rahatı ve uykusu kaçmıştı. Yattığı yerde sağdan sola, soldan sağa dönerek bu paranın nereden ve nasıl tedarik edilebileceğini düşünmeye başlamıştı. Doluya koyuyor almıyor, boşa koyuyor dolmuyordu. Gerçi, birkaç gün içinde üç dört lira elde ettiği zamanlar nadir değildi. Pek iyi hatırlıyordu, bir defa –bir bayram arifesi mi neydi?– Tünel'le Kadıköy ve Adalar İskeleleri arasında yalnız paket taşımak suretiyle iki buçuk kâğıt vurmuştu. Şimdi de aynı şeyi neden yapamasındı?

"Merak etme abi, bir çaresini buluruz," dedi.

Zira Pertev'in arzusunu mutlaka yerine getirmek istiyordu. Bu arada Pertev, tâ karşıdan vapura yetişmek için koşan bir adamın düşürdüğü sigarayı kapmak için yerinden fırlamıştı. Bir saniye sonra ağzında, ancak yarısına kadar yanmış bu sigarayla gelip yerine oturunca Ziver, deminki sözünü tekrarladı:

"Merak etme abi, bir çaresini buluruz."

Ve akşam saati gelir gelmez paçaları sıvayıp işe koyuldu. Fakat aksi gibi bugün Tünel'den pek az vapur yolcusu çıkıyordu; birkaçının taşıdığı paketler de o kadar küçüktü ki, bütün gayretlerine rağmen, zavallı çocuğun kazancı bir türlü kırk, elli kuruşu geçmedi. Pertev de öbür yandan kendi başına hayli emek harcamış ve toplaya toplaya bir lira kadar toplamıştı. Saat yedi sularında köşebaşındaki poğaçacının

önünde birbirlerine rasgeldikleri zaman Ziver, henüz ümidini kaybetmiş değildi:

"Abi," dedi, "sekiz buçuk vapuruna kadar daha birkaç sefer yaparım; olmazsa üç lirayı yarın tamamlarız."

Fakat maymun iştahlı Pertev'in canı şimdi de sıcak bir börek yemek istiyordu:

"Gel bee," dedi, "yarına Allah kerim. Şuradan gövdeye bir şey indirelim."

Ve kazançlarının yarısı poğaçacıya gitti. Âlâ nevinden bir paket sigara da aldılar. Zira Pertev, açlığa şöyle böyle dayanırdı ama, sigarasızlığa hiç gelemezdi. Her ikisi, ağızlarında birer *Yenice* tüttüre tüttüre yine Tünel'den yana yürüdüler. Çıkış kapısının önünde biraz daha beklediler. Ziver, sigarasını avucunun içinde saklayıp, ikide bir:

"Hanım teyze, bey amca, taşıyalım!" diyerek sağa sola atılıyor; sonra tekrar gelip Pertev'in yanında duruyordu. Pertev, birdenbire:

"Gel gel, bak, sana ne göstereceğim!" dedi. Ve Ziver'i bileğinden yakalayıp karşı kaldırımda bir mağaza camekânının önüne götürdü. Bu camekânın içi demir ve çelikten irili ufaklı bir sürü alet ve edevatla doluydu. Pertev, parmağının ucuyla bunlar arasından bir tanesini işaret ederek:

"İşte, istediğim böyle bir çakı," dedi.

Ziver, hayran hayran bakıyordu. Mağazaya girip de hiç olmazsa fiyatını sormak istedi. Lakin, kılığını kıyafetini, boyunu bosunu düşünerek girmekten çekindi. Kendi kendine: "Bir tokat, bir tekme, beni dışarıya atıverirler!" diyordu. Açık kapıdan içeriye şöyle bir göz attı. İçerisi epeyce loştu. Biraz daha yaklaştı, başını biraz daha uzattı. Hâlâ bir şey seçemiyordu. Mağazada hiç kimse yok gibiydi. Ziver bundan cesaret alarak eşikten bir adım attı. Bir adım, bir adım daha... Şimdi Pertev, dışarıdan bakmakta devam ettiği camın tam arkasında, küçük arkadaşının dar ve cılız sırtıyla, kıvır-

cık saçlı kafasının yuvarlak karaltısını seçmeye başlamıştı. Ziver birkaç saniye o noktada donmuş gibi kaldı. Uzun bir koridoru andıran mağazanın bir köşesinde, yandan kısa boylu, sıska ve yaşlı bir adam intibaını veren mağaza sahibi, kapağı açık bir demir kasaya bazı şeyler yerleştirmekle meşguldü...

Ziver'in bir sincap çevikliğiyle dönüp demincek seyrettiği demir ve çelik parçalarının arasından Pertev'in gösterdiği çakıyı kapması ve soluğu sokakta alması bir oldu. Fakat kasanın kapağı ardındaki adamın bu hareketten çıkan maden şıkırtısını duyarak başını çevirmesi ve bir çocuğun kapıdan fırlayışını görmesi de bir olmuştu.

Mağaza sahibi, bir hamlede kasayı kapayıp Ziver'in arkasından koştu. Hem koşuyor, hem de:

"Yetişin, tutun!.. İşte gidiyor, işte şu sokağa saptı!.." diye bağırıyordu.

Bu alarm çığlıkları üzerine kendilerini ortak bir tehlike karşısında hisseden diğer bütün dükkân ve mağaza sahipleri, bir anda, caddeye dökülmüşlerdi. Komşularının başına büyük bir felaket gelmiş gibi, evvela şaşkın şaşkın birbirlerinin yüzüne baktılar; sonra hep birden yüksek sesle konuşmaya başladılar. Ermenice, Yahudice, Rumca, Türkçe karmakarışık bir şamata bütün havayı kapladı. Tünel'den çıkan ya da Tünel'e giden halkın bir kısmı da bunlara katıldı. Kimi:

"Ben gördüm, on, on iki yaşlarında bir çocuktu. Fakat elinde hiçbir şey yoktu!" diyor. Kimi:

"Bir değil, ben iki kişi gördüm; hattâ biri benim boyumda koskoca bir delikanlıydı," diye iddia ediyor; başka biri de, işi büyüttükçe büyüterek:

"Yok canım," diyor. "Bu öyle bir iki çocuğun yapacağı şey değil!.. Beş on dakika ya oldu ya olmadı, ben Hamparsum'un yanındaydım. Kasa başında hesaplarına bakıyordu. Tam saatini bulup baskın etmişler."

Bunlar böyle konuşurken, caddenin öbür ucunda, birkaç yüz adım ötede, bir kaynaşma daha oldu. "Nedir, ne oluyor?" demeye kalmadı; kırk elli kişilik bir meraklı kafilesinin önünde, bir polis memurunun Pertev'le Ziver'i enselerinden yakalamış olarak ilerlediği görüldü. Hamparsum da koşmaktan ve yürek çarpıntısından bitkin bir halde, soluk soluğa bunların arkasından yürüyordu.

* * *

Karakolda,* Komiser Hamdi Bey, huzuruna getirilen bu iki çocuğa başını çevirip bakmadı bile. Masanın üstüne eğilmiş, yeni harflerin zahmeti altında iki büklüm bir şeyler yazmaya çabalıyordu. Polis memuru, birkaç defa boş yere olayı anlatmaya kalkıştı. Lakin o, her: "Komiser Bey!.." diye söze başlamak istedikçe komiser, kalemi tutan elinin tersiyle alnına konup uçmakta olan bir sineği kovuyormuşçasına bir hareket yaparak:

"Şimdi dur!.." diyordu.

Bu el, böylece üç dört defa havaya kalkıp yarısından fazlası hâlâ bembeyaz duran ve öbür tarafı kargacık burgacık yazılarla karalanmış *eser-i cedit*** kâğıdın üzerine indi çıktı, çıktı indi.

Nihayet polis memurunun sabrı tükenir gibi oldu:

"Müsaade ederseniz, dışarıda bekleyelim!" dedi.

Komiser Hamdi Bey, başı daima önüne eğik, dalgın dalgın mırıldandı:

"Beklemeye ne hacet? İcabı neyse yaparsın."

Ve polis memuru, iki çocukla beraber odadan çıkınca, kalemini menekşe çiçekli porselen hokkasının tabağına bırakıp geniş bir soluk aldı. Onda, şimdi rahatlamış, fakat ay-

(*) Birinci baskıda bu sözcük yok – e.n.

(**) Eser-i cedit: Eskiden kullanılan bir kâğıt türüne verilen ad – e.n.

nı zamanda bezgin ve durgun bir insan hali vardı. Gözlerini bilinmeyen bir noktaya dikerek uzun bir süre hareketsiz kaldı. Henüz kırk yaşlarında, sarı benizli, süzgün gözlü, yakışıklı bir adamdı: Üstüne başına pek özenli, hattâ biraz da şıklığa düşkün görünüyordu. Ortadan ayrılmış kumral saçları briyantinden pırıl pırıl parlıyordu; incecik, kırpık bıyıkları, bir delikanlının henüz terleyen tüyleri kadar tazeydi ve yüzünde kendinden memnun kimselere mahsus bir vakarın ağırlığı vardı.

Lakin nedendir bilinmez, arada bir alnında peydah olan kırışıklarla alt dudağının aşağıya doğru bir sarkışı bu düzgün çehrenin plastik çizgilerini zaman zaman bozmaktan ve ona dikkatle bakan kimseleri rahatsız edici bir ifade vermekten de geri kalmıyordu. Ve yine nedendir bilinmez, süzgün gözlerinde de ara sıra bir acayip parıltı şimşek gibi çakıp sönüyor; sonra bu yüzde her şey birdenbire yerli yerine dönüyordu.

Nedendir bilinmez, dedik. Fakat bunda belki bilinmeyecek bir şey yoktur. Zira Komiser Hamdi Bey, hususi hayatında dünyanın en talihsiz insanlarından biridir. Beş yıl içinde üç defa evlenmiş, her üçünde de saadeti ancak beşer altışar ay sürebilmiştir. Ecelin kara pençesi, bu beşer altışar aylık uğursuz mühletlerin sonunda korkunç bir şaşmazlıkla onun harimine uzanıyor ve birbirinden güzel, birbirinden taze üç eşini, üç hayat yoldaşını elinden alıp bir daha dönülmeyen yere götürüyordu. Hiçbirini gönlünün istediği gibi öpüp koklamaya, sarıp okşamaya vakit bulamamış, hiçbirine kana kana doyamamıştı; ve ne acayip, ne anlaşılmaz bir sırdır ki, bu genç kadınların üçü de hep aynı tarzda, aynı ölümle ölmüştü. Zehra da, Mesrure de, sonuncu karısı yirmi yaşındaki Muazzez de bir kere olsun hastalık nedir bilmediler; bir kere olsun aksırıp öksürmediler; üzerlerinde herhangi bir darp ya da bere izi görülmeyen pak ve

gürbüz vücutları, bir sabah, ani olarak yatakları içinde kaskatı kesilmiş bulundu ve her defasında Komiser Hamdi Bey ağlayarak hekimlere koşmuş:

"Gelin görün, söyleyin, neden öldü, neden öldü, bari bileyim. Daha dün akşam gülüp oynuyordu; daha birkaç saat evvel mışıl mışıl uyuyordu. Ah, ne kara bahtlıymışım ben!" diye dövünüp durmuştu.

Muayene, tetkik, konsültasyon... Ölüme sebep hiçbir şey bulunamıyor, hep kalp sektesinden bahsediliyordu. Hattâ üçüncüde Hamdi Bey'in ısrarı üzerine bir otopsi bile yapılmış; fakat hekimler, yine *kalp sektesi*'nden başka bir karara varamamışlardı. Ve Hamdi Bey, Fındıklı'nın ıssız sokaklarından biri içindeki anadan babadan kalma, kocaman, köhne evinde üç defa bu korkunç sırla başbaşa kalmıştı.

Bu evde gene anadan babadan kalma ihtiyar bir dadı, gerçi ona can yoldaşlığı etmekte, onun yemeğini pişirip çamaşırını yıkamakta ve ona bütün manasıyla bir anne gibi bakmaktadır. Hattâ bu felaketleri takip eden gecelerde bu kadın, onu, yatıp uyuyacağı saate kadar bir dakika yalnız bırakmaz, kâh uzak geçmişe dair hikâyeler, kâh günlük havadislerle avutup eğlendirmeye çalışırdı. Zaten ailenin variyetli [varlıklı, zengin] devirlerinde başka işler için başka hizmetçiler varken, o vakitler bir genç kız olan bu kadının, başlıca vazifesi, Hamdi Bey'le meşgul olmak, onu temizlemek, yedirip içirmek ve giydirip kuşatmaktan ibaretti. Bunun içindir ki, Komiser Bey ona karşı bir hizmetçi muamelesi etmek şöyle dursun, hattâ bir emektar dadıya gösterilen saygıdan daha samimi bir hisle hareket ederdi. Fakat ona istediği gibi dert dökmeye, onunla istediği gibi söyleşip ağlaşmaya da bir türlü muvaffak olamazdı. Zira, kadıncağız adamakıllı sağırdı. Bu yüzden aralarındaki hasbıhaller çok defa, vaziyetin ciddiyetine yakışmayan bir pandomima şeklini alır ve zavallı Hamdi Bey, bütün acısını içine akıtıp susmayı tercih ederdi.

O zaman, sadece dadısı söyler, o dinlerdi. Ya da, gönlü kırılmasın diye dinler görünürdü. Zira, söylediklerinin ne teselli vermek, ne başına gelen felaketlerin esrarlı mahiyetini, hiç değilse, hafifçe aydınlatmak bakımından hiçbir kıymeti yoktu. Bunlar birtakım kocakarı laflarından ibaretti. Mesela derdi ki:

"Küçük Beyciğim; mutlaka bekârlığında bir kızın günahına girmiş ve âhını almış olacaksın. Çok okumuş yazmış bir hanımdan işitmiştim. Gönül, Allah'ın Kâbesiymiş, onu yıkanın iki yakası bir araya gelmezmiş."

Halbuki, Komiser Bey, hiç bu çeşit bir günah işlediğini hatırlamıyordu. İlk evlendiği güne kadar ne bir kız, ne de bir kadınla ciddiye alınabilecek herhangi bir münasebette bulunmamıştı. Hattâ bu uzun bekârlığın sebebini ondaki cinsî çekingenlikle utangaçlığında aramak fikri kimsenin aklına gelmeyerek, yıllarca, kendisine birtakım kötü itiyatlar, çirkin huylar bile atfedilmişti. Bu ihtiyar kadın ne söylüyordu? Hamdi Bey gençliğinde bir kızı aldatıp baştan çıkarmak, ya da bir evli kadının ırzına tecavüz etmek şöyle dursun, birçok akranı gibi, parayla vücudunu satan kadınlara bile el sürmemişti. Nitekim, dadısı işin böyle olduğunu anlayınca *günaha girmek, âhını almak, gönül yıkmak* teranesini değiştirdi; onun felaketlerine başka bir sebep bulmak lüzumunu duydu:

"Küçük Beyciğim; mutlaka, düşmanların sana büyü yaptılar," dedi. "Bir ehlini bulup kendini okutmalısın. Şimdi aklıma geliyor: Vaktiyle komşumuz Şaziye Hanım, dünyaya üç çocuk getirmiş, her üçü de birer yaşına basmadan ölmüştü. Sonra, eve bir hoca getirdiler; bu hoca, kurşun döktü, her şey meydana çıktı. Meğer Şaziye Hanım'ı, Hulki Bey'e varmazdan önce bir başkası istemiş, vermemişler, o da gitmiş kadıncağıza zürriyeti olmasın diye büyü yapmış."

Ve Hamdi Bey'in hazin hazin gülümsediğini sezerek ilave etti:

"Yooo, lafımı yabana atma; bu işi rahmetli anneciğin de bilirdi. Şaziye Hanım'ın başı üstünden dökülen kurşunların içinden o herif bütün heybetiyle ortaya çıkıverdi. Herkes gördü bunu... Tevekkeli, düşman kulağına kurşun dememişler!.."

Komiser Hamdi Bey, bir şey söylemiş olmak için:

"Benim hiçbir düşmanım yok!" dedi.

Gerçekten Hamdi Bey, ne tek bir düşmanı, ne de tek bir dostu vardı. Zira o, kendi halinde, herkesten uzak yaşamasını severdi. Hiç kimsenin işine karışmaz, kimseyi de kendi işine karıştırmazdı. Resmî vazife icapları dışında şehrin hayatıyla tek teması olmadığı için, şimdiye kadar edindiği tanıdık ve ahbaplarının sayısı beşi, altıyı geçmezdi. Hamdi Bey, içki, kumar nedir bilmez; sinema, tiyatro gibi eğlencelerden ise fazla zevk almazdı. Bütün ömrü, şu masanın başında kâğıt imzalamak, emir vermek, amirleriyle telefon muhabereleri etmek, ara sıra da, bugün olduğu gibi, Karaköy bölgesi asayişi hakkında haftalık raporunu yazmakla geçerdi.

Bununla beraber Komiser Hamdi Bey için mesleğine candan bağlı demek de pek yerinde değildir. O, çekirdekten yetişme, mektepli bir inzibat amiridir ama, zabıta olaylarını hayattan ziyade Avrupa dillerinden çevirme polis romanlarından izlemeyi severdi ve bunların yanında öbürlerini bir dakikalık alakasına layık olmayacak derecede sönük, yavan, adi bulurdu. Hele, deminki polis memurunun o kadar ehemmiyetle ele aldığı şu olaya bakın: İki küçük çocuk bir bıçakçı dükkânından bir çakı aşırmış, hattâ belki, aşırmamış da aşırmak teşebbüsünde bulunmuş... Bu da bir iş mi? Yumurcaklara iki tokat vurursun, ellerinden çaldıkları neyse alır, sahibine teslim edersin ve kulaklarını çekip: "Haydi, bir daha sizi böyle şeyler yaparken görmeyeyim!" der, salıverirsin, olur biter. Hayır efendim, illaki büyük bir başarı

kazanılmış gibi iş karakollara aksedecek; çocukcağızlar yalınayak başı kabak, tâ komiser odalarına kadar sürüklenip getirilecek...

Komiser Hamdi Bey böyle düşünürken içinde, deminki polis memuruna karşı öfkeye benzer bir şey duymaya başladı. Zile bastı:

"Bana Naci Efendi'yi çağırır mısınız?"

Fakat polis Naci Efendi, oda kapısından içeriye girince bütün öfkesi dağılıverdi. Sadece:

"Ne yaptın o çocukları Naci Efendi?" diye sordu.

"Bodrumdaki odaya kapadım Komiser Bey."

"İyi ettin Naci Efendi, çok iyi ettin. Bunların başka sabıkaları var mı?"

"Hayır, ilk defa rasgeliyorum."

"Mutlaka bir sabıkaları olacak. Yoksa bu kadar cesaret gösteremezdiler gibi geliyor bana!.. Hele bir deftere bakın."

Polis memuru Naci Efendi, selam verip çekilmek üzereyken komiser ona yeniden seslendi:

"Adları yoksa, kaydediniz," dedi. "İmkân bulabilirseniz, yarın salıvermezden önce bir de parmak izlerini aldırın."

"Yarın salıverelim demek beyefendi?"

"Tabiî canım! Tutup da ne yapacaksınız?"

Maiyetindekilerle böyle konuşurken biraz avunurdu. Zaten bu öfkelenir gibi olup zile basışları, bu memur çağırışları, onlara çıkışmak isteyip de sonradan vazgeçişleri hep iç sıkıntısından, hep vakti nasıl geçirmek lazım geldiğini bilmeyişlerinden çıkıyordu. Nitekim, ara sıra oldukça ehemmiyetli bir yankesicilik, bir kasa hırsızlığı, bir yaralama ya da öldürme olayıyla karşılaştı mı, neşesine son olmazdı. Tahkikatı tamamlayıp işi Adliye'ye devredinceye kadar artık dur durak nedir bilmez, gözüne uyku girmez, geceyi gündüzden ayıramazdı. Faaliyetinin bu başdöndürücü temposu ve enerjisinin bu sıtma nöbetine benzer hamlesiyle amir,

memur bütün etrafını takdir ve hayranlık içinde bırakırdı. Herkes, birbirinin kulağına: "Ne fedakâr adam, ne çalışkan zabıta amiri!" diye fısıldardı.

Halbuki Komiser Hamdi Bey, bunları ne takdir, ne hayranlık toplamak için yapardı. Onun biricik gayesi, derdini unutmak, kendini unutmak ve ikide bir boş kalan o evi unutmaktı.

Yine bunun içindir ki, alaka verici olayların kesatlığı zamanında kendi başına birtakım işler çıkarırdı. Mesela, maiyetinde çalışan, ya da başka komiserlerin maiyetinde bulunan polis memurlarının ahlâk ve seciyeleriyle meşgul olmaya koyulurdu. Bunların hangileri, hangi yankesici gruplarıyla ortaktır; filan yerdeki kasa hırsızlığıyla –komiserler de dahil olmak üzere– o mıntaka zabıtasının münasebet derecesi nedir? Kendisine mahsus gizli ve yeraltı yollardan bunları meydana çıkarmakta büyük bir zevk duyardı. Hele, bu gibi meseleleri tahkik ederken ele geçirdiği ipuçları onu, Emniyet Müdürlüğü'nün bazı yüksek makamlarına kadar iletti mi, sevincinden ellerini ovuşturmaya, kıs kıs gülmeye başlar, ya da hayatta, o zamana kadar meçhul kalmış realitelerden birini keşfetmiş bir hâkim tavrıyla Tevfik Fikret'in, mektepteyken ezberlemiş olduğu şu mısralarını mırıldanırdı:

"Milyonla barındırdığın escâd arasından
Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü dırahşan?
Örtün, evet, ey hâile... Örtün, evet, ey şehr;
Örtün ve müebbed uyu, ey fâcire-i dehr..."

* * *

Servet Bey'in kızı* Sevim, bu akşam denizde her günden fazla kalmıştı. Onun için, kumsalda uzanıp dinlenmeye va-

(*) Birinci baskıda bu sözcükler yer almamaktadır – e.n.

kit bulamadan soluğu kabininde aldı. Bir eliyle mayosunu, başlığını sıyırıp attı, öbür eliyle acele acele kurulandı; henüz nemli vücuduna şortunu, ıslak ayaklarına tabanı mantarlı sandallarını geçirdi ve böylece yarım yamalak giyinmiş olarak dışarıya fırladı. Torbası koluna asılı, hem yürüyor, hem de yüzüne tuttuğu küçük bir el aynasında dudaklarını boyamaya çalışıyordu. Alacakaranlık o kadar koyulaşmıştı ki, Sevim bu aynanın içinde çehresini hayal meyal seçebilmekteydi. Bu yüzden Suadiye Gazinosu'nun lambalarından biri altında, birkaç dakika daha gecikmek zorunda kaldı. Tam bu sırada, taraçadaki masaların birinden ona seslenenler de oldu; hattâ, onlar arasından bir genç kız, koşarak yanına geldi:

"Biraz bizimle oturmaz mısın?"

"İmkân yok vallahi. Pek geç kaldım. Evde merak ederler."

"Canım, saat daha sekizi çeyrek geçiyor. Bilirim, sizde dokuzdan evvel yemeğe oturmazlar."

"Kim demiş!.. Babam dokuz buçukta uykudadır. Sonra, biliyorsun, buradan Kozyatağı'na kadar..."

"Bir taksiye atlarsın..."

Sevim, bir taraftan konuşuyor, bir taraftan da saçlarını tarıyordu. Hani, şurada yarım saat kalıp da biraz dinlenip laf atmayı pek istemiyor da değildi. İki genç kız böyle konuşurken, tam "bir taksiye atlarsın" sözü üzerine, deminden beri beş on adım ötede duran şoför kıyafetli bir adam yanlarına sokuldu ve Sevim'in yüzüne dik dik bakarak:

"Küçük hanım," dedi. "Merak etmeyin; ben sizi Kozyatağı'na on dakikada yetiştiririm."

Bunun üzerine Sevim'in arkadaşı ısrarı arttırdı:

"Gördün mü işte... Allahaşkına inat etme."

"Peki ama, yarım saatten fazla kalamam. Hem de eve telefon etmeliyiz."

"Ondan kolay ne var? İstersen annene ben söyleyeyim!"

Sevim, şoföre dönüp:

"Bekleyin," dedi. "Fakat, taksiyi şimdiden işletirseniz saymam."

Ne olsa babasının kızıydı. Şoför sırıttı:

"Başüstüne küçük hanım; aramızda teklif yok. Biz yabancı değiliz."

Ve Sevim, deminki telaşını unutup gitti, ahbaplarının masasına oturdu.

Şimdi, tenindeki nemden eser kalmamış, bütün vücuduna hafif, tatlı bir hararet yayılmıştı. Masadakiler hep bir ağızdan konuşup gülüşüyor, yiyip içiyordu. Sevim, çok buzlu bir limonata istedi ve kulağı cazband melodilerine dalmış, dudakları ince bir kamış sapının ucunda, yudum yudum emmeye başladı. Deminki telaşından hiç eser kalmamıştı artık. Hattâ biraz sonra kalkıp gitmek mecburiyeti olmasa, kendini tamamiyle mutlu ve rahat hissedecekti. Arada bir, dudaklarını incecik kamıştan ayırıp hoş bulduğu bir söze gülüyor ve dişleri, uzun güneş banyolarıyla koyu renk bir ipek maske halini almış yüzünün ortasında birer dizi iri sedef pırıltısıyla parıldıyordu.

Masadakilerden bir genç adam, kendisini buraya alıp getiren arkadaşının eniştesi, bu acayip ve cazibeli kız çehresinden gözlerini ayıramıyordu. Bu çehrede en latif, en tatlı olan şey nedir, bulup çıkarmaya uğraşıyor gibiydi. Sevim'in yüzüne ayrı ayrı bakılınca, belki onda tam bir güzellik bulmak mümkün değildi. Yanakları fazla çıkıntılı ve gözleri çekik çekikti. İki yandan omuzlarına doğru sarkan yumuşak, lepiska saçları gerçi çok canlıydı; fakat, pek düz ve dalgasızdı. Arkadaşının eniştesi, bu kafanın muammasını halledemeyerek, gözlerini yavaş yavaş aşağılara doğru indiriyor ve kendi kendine: "Şu vücudun, şu bacakların biçimine, şu uzun, ince parmaklı ellere hayran olmamak mümkün mü?" diyordu.

Sevim, böyle bir imtihandan geçmekte olduğunu her şuh kadın gibi adeta derisiyle hissetmekteydi. Fakat başka zamanlar, kendisine tatlı bir gıcıklanma veren böyle bir dikkatten, bu akşam her nedense pek hoşlanmıyordu. İkide bir, bileğindeki saate bakıyor ve limonatasını bir an önce bitirmeye çalışıyordu. Nihayet, son yudumunu içti. Yere bıraktığı torbasını koluna aldı, bir daha saatine baktı ve ahbaplarıyla vedalaşarak deminki telaşını hatırlatan bir aceleyle uzaklaşıp gitti.

Taksi, beklediği noktayı belli etmek için ikide bir lambalarını açıp kapıyor ve durmadan klakson çalıyordu. Sevim, kendini arabanın içine attı:

"Demin söylemiş miydim bilmem. Kozyatağı, sabık Maliye Nazırı Şükrü Paşa'nın Köşkü," dedi ve ilave etti: "Aman, şoför efendi; biraz çabuk olalım!.."

Şoför, seksen, doksan vites üzerinden otomobili sürmeye başladı. Derken bu sürat, belki, yüze, yüz yirmiye kadar çıktı Sevim, yolun bozuk yerlerinde yaylı bir bebek gibi zıp zıp zıplıyor; bazen sağına, bazen soluna doğru yuvarlanıyordu. Bu sarsıntılardan kurtulmak için ayaklarını bütün gücüyle, şoför yerinin arkalığına dayadı; elleriyle oturduğu kanapenin kenarlarına tutundu. Böylece, arabada yarı sırtüstü yatmış, gergin bir vaziyet almıştı.

Fakat otomobil, asfalt caddeden ayrılıp da eski şoselerden biri üstünde aynı hızla yol almaya başlayınca, bu da kâr etmedi. Sevim birkaç kere:

"Şoför efendi, biraz yavaşlatın!" demek zorunda kaldı.

Şoför, ya makinenin patırtısından genç kızın sesini işitmediği, ya da "Ben sizi Kozyatağı'na on dakikada yetiştiririm" vaadinde bulunmuş olduğu için mi nedir, biraz daha yavaş gideceği yerde, süratini arttırdıkça arttırıyordu. Öyle bir an geldi ki Sevim, sırtüstü uzandığı yerden doğrularak şoförün omuzlarından sarsmak ve kulağına doğru eğilip:

"Size bu kadar hızlı gitmeyin diyorum, işitmiyor musunuz?" diye haykırmak zorunda kaldı.

Şoför susuyordu. Plajdaki geveze ve sırnaşık adamın yerine sanki başka biri, sağır, dilsiz bir kimse; ya da dümenini eline aldığı makineye tamamen hâkim olmuş bir otomat gelip oturmuştu.

Sevim, kendi kendine soruyordu: "Herif, acaba aklını mı oynattı?"

Sonra yüreğine daha akla uygun bir şüphe düştü: "Belki de sarhoştur? Evet evet, sarhoş olacak?" dedi. Zira, demincek başını ona doğru uzattığı zaman, burnuna sinsi bir rakı kokusu gelmişti. Lakin, gazinonun önünde arkadaşı Nermin'le konuşurken yanlarına yaklaşan şoförde hiç de içmiş bir adam hali yoktu. O vakit Sevim'e bir şüphe daha geldi: Yanlışlıkla başka bir taksiye, şoförü zilzurna bir taksiye mi binmişti?.. Zira, plajda kendisiyle konuşan şoförün yüzünü hiç hatırlamıyordu ki, bu o mudur, değil midir? anlayabilsin:

"Şoför efendi kuzum, siz demin gazinoda benimle konuşan mısınız?"

Gene cevap yok. Sevim ne yapacağını şaşırarak saatine bakıyordu; fakat hiçbir şey göremiyordu. Karanlıklar içinde bu delice koşu, ona bütün bir sonsuzluk kadar uzun geliyordu.

"Neredeyiz?.. Neredeyiz?"

Arabanın açık camından başını uzatıp dışarıya baktı. Bir türlü nerede bulunduklarını tayin edemedi. Otomobil lambalarının saçtığı ışıkta iki tarafı ıssız kır parçalarından başka bir şey seçmek mümkün değildi. Bunun üzerine genç kızın şüphe ve endişeleri, sebebini bilmediği bir korkuya, bir can korkusuna dönmüştü ve var kuvvetiyle haykırdı:

"Dur, dur diyorum sana!.. Bırak beni!.. İstemem, istemem!.."

Şimdi otomobilin içinde tepiniyor, çırpınıyor ve bir çocuk gibi ağlıyordu. Şoför, buna da aldırış etmeyince, onun

kafasına küçücük yumruklarını indirmeye başladı. Herif, gene tınmıyordu. Sevim, bir eli araba kapısının kolunda, öbürü de şoförün ensesinde, kısık ama keskin bir sesle:

"Durdurmazsan, şimdi kendimi atarım!.." dedi.

Ve otomobil müthiş bir gıcırtıyla, sanki bir ağaca çarpmış gibi birdenbire durdu ve hemen gene aynı süratle sağa dönüp, tarlaların içine saptı. Bu sarsıntıyla yuvarlanıp başı bir yere çarpan Sevim, bundan sonra artık ne oldu, ne geçti bilmiyordu. Kâbuslarda görülenleri andırır, birbirini tutmaz, karmakarışık ve karışıklıkları derecesinde korkunç bir şeyler olmuştu. Canına kıymak üzere kocaman bir bıçakla üstüne saldıracağını zannettiği adam, yavaşça, kapıyı açmış, yanına sokulmuş ve onu, bir koluyla belinden, öbür koluyla bacaklarından kavrayarak kucağına çekmişti. Sevim, bütün gücüyle bu kolların arasından kurtulmak için çabalanıyor; fakat bir demir çember onun asi vücudunu, içinden sıyrılması imkânsız bir mengene gibi sıkıştırdıkça sıkıştırıyordu. Kızcağızın yalnız kafasıyla elleri serbest kalmıştı. Bundan istifade ederek herifin suratını, kulaklarını, ensesini durmadan tırmalayıp ısırmaya başladı. Bir yandan da avazı çıktığı kadar bağırmak istiyor, lakin sesi çıkmıyordu. Boğazı tıkanmış gibiydi. Tırnaklarıyla dişlerinin bir işe yaramadığını hissedince, şoförün gırtlağına sarıldı. Beyhude emek... Şoför, bu sefer genç kızı bileklerinden yakalayıp büktü, büktü ve onu gövdesinin bütün ağırlığıyla altına aldı.

Sevim, bir hendeğin içinde kendini geldiği zaman, gece sona ermiş, şafak sökmek üzereydi. Bin zahmetle yarı beline kadar doğrulup şaşkın şaşkın etrafına bakındı. Bütün buraları ne acayip yerlerdi!.. Bundan iki üç yüzyıl önceki eski Amerikan hayatını ve o devirlerin henüz işlenmemiş topraklarını, üstünde tabancalı atlılar koşuşan Teksas ovalarını gösteren filmlerdeki gibi bir manzara... Ne bir dam, ne bir duvar gözüküyor. Biraz ötede bir yol, yamru yumru

bir yol, bu donuk tan aydınlığının içinde ıssız, kasvetli uzanıp gidiyor. Sevim, kendi kendine: "Ben buraları bir kere daha görmüştüm. Sinemada mı? Rüyada mı? Bilmiyorum," diyor. Sonra, gözlerini korka korka kendi üstüne çeviriyor: Her yerinden parçalanmış bir plaj kostümünün ancak örtebildiği yarı çıplak teninin yer yer çürüklerine, yaralarına, berelerine bakıyor; kanlara bulaşmış ellerine bakıyor; aşınmış ve diplerine kadar kırılmış tırnaklarına bakıyordu... Ve o vakit, birdenbire, dün gecenin bütün o tüyler ürpertici, çirkin, korkunç gerçeklerini hatırlayıp, yüzükoyun toprağa kapanıyor, sarsıla sarsıla, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlıyor.

Tam bu esnadaydı ki, Kayışdağı'ndan şehre su taşıyan arabalar yolun tâ öbür ucundan sökün ettiler. Bunlar, birbiri ardısıra, bu sabah vaktinin sessizliği içinde on misli artan bir nal ve tekerlek patırtısıyla ilerliyorlardı. Arabalar, Sevim'in ağlamakta bulunduğu hendeğe yakın bir noktaya yaklaştıkları zaman, bu gürültüler o kadar arttı ki, genç kızı, ulumalarla dolu bu yarı can çekişmesinden uyandırdı. Şimdi o, her hareketten, her sesten ürküyordu. Sanki kendine yeni bir tehlike yaklaşıyormuşcasına toparlanıp kaçmak istedi. Doğruldu, ayağa kalktı; üstüne başına bir parça çeki düzen vermeyi de unutmadı. Hattâ –garip bir alışkanlık eseri olarak– yerde duran plaj torbasını bile koluna geçirdi. Bütün bunları yaparken, Sevim'in uykuda gezen bir insandan hiç farkı yoktu. Şuurunu tamamiyle kaybetmiş gibiydi.

İşte sucular onu bu halde buldular ve zorla denilecek bir şekilde arabalarına aldılar. İçlerinden biri, Şükrü Paşa Köşkü'ne yıllardan beri su taşıyan bir ihtiyar Sevim'i tanımıştı. Onu, bir yaralı kuş gibi götürüp eve teslim etti.

* * *

Akşamın bu ilerlemiş saatinde, büyük kapının tokmağı üstüste üç kere vurunca, her birinin yüreği bir başka heye-

canla çarptı. Zira, nice zamandan beri bu kapının –hele böyle bir saatte– çalındığı olmamıştı. Osman Nuri Bey, bunu hayra yormamıştı. Karısı Seniye Hanım da sebebini bilemediği bir endişeye düşmüştü. Yalnız, Fuat'la Semra, adeta sevince benzer bir hisse kapıldılar. Zira, yıllar yılıdır dünyayla alakaları kesilmiş bir halde yaşadıkları bu eski ve ıssız yalıda, bu üç tokmak sesi, onların hayattan daima fevkalade bir şey bekleyen genç kalplerinde nihayet, o fevkalade şeyin müjdesiymiş gibi bir ümit uyandırdı. Bunlarca, o bekledikleri ehemmiyetli vak'a, bir büyük felaket de olsa, sürdükleri bu ömrün hep bir çeşitliliğini bozacağı için, gene de makbulleriydi.

Fuat, bir büyük gaz lambasının ışığında okumakta olduğu kitabı elinden fırlatarak, geniş ve karanlık taşlığa doğru seğirtti. El yordamıyla kapının demir sürgüsünü buldu. Epeyce zamandan beri arka sokağa açılan bahçe kapısından girilip çıkıldığı için, bu sürgünün demiri adamakıllı paslanmıştı. Delikanlı, bunu var gücüyle çekmek zorunda kaldı ve kapı, yaralı bir öküz iniltisini andıran boğuk bir gıcırtıyla açıldı. Rıhtımdaki seyrek fenerlerden birinin arkadan vuran hafif ışığında yüzü iyi seçilemeyen bir adam, elinde bir kâğıtla duruyordu:

"Osman Nuri Bey burada mı?"

"Evet efendim..."

"Haber verin, kendisine tebligat var!"

Fuat, koşarak geri döndü:

"Baba, size bir tebligat varmış!"

Bu "tebligat" kelimesinin resmîliği üzerine morali büsbütün bozulan Osman Nuri Bey:

"Ne tebligatı? Kimden geliyor?" diye kekeledi.

Zira, babası Nuri Paşa'nın vefatından beri hükümet dairelerinden aldığı her kâğıt, onun hayatında yeni bir tersliğin habercisi olmuştu. Pek iyi hatırlardı: Rahmetli, ani ve kısa

bir hastalıkla işlerini yoluna koymaya vakit bulamadan bu dünyaya gözlerini yumduğu uğursuz yılın içinde, önce birikmiş birtakım vergilerin hemen ödenmesini emreden *ihbariye*'ler; sonra bazı senetli ve faizli borçlarla ipoteklere dair haciz kararları, daha sonra, irili ufaklı birtakım hesaplara ait senetler, ilamlar... zavallı Osman Nuri Bey'in başı üstüne bir dolu sağanağı gibi yağmaya başlamış ve bu sağanak, bir sele dönüşmüş, babadan kalma mal ve mülk, ne varsa alıp götürmüştü. Nihayet, elde kala kala bu viran yalı kalmıştı. Mutlaka, kapıda bekleyen adamın getirdiği *tebligat* da bununla alakalı bir kötü haber olacaktı. Zaten birkaç zamandan beri yol açmak için belediyenin bu civardaki binaları istimlak edeceği veya *menafi-i umumiye* [kamu yararı] namına yıktıracağı şâyiaları ağızdan ağıza dolaşmakta değil miydi?

Evet, işte hakikat de tamamiyle Osman Nuri Bey'in tahmini gibi çıktı. Elindeki kâğıdı buruşturarak gelip yerine oturduğu zaman, çocuklarıyla karısı, benzinin kül gibi olduğunu ayan beyan gördüler; fakat hiç belli etmediler. O, susuyor ve önüne bakıyordu. Biraz sonra kalktı, lambaya yaklaştı, buruşuk kâğıdı açıp dikkatle –ya da belki hiçbir şey anlamaksızın dalgın dalgın– okudu. Tekrar sessizce yerine geçip oturdu. Lakin, odada üç çift göz, onun üstüne dikilmiş, bu kâğıdın getirdiği haberi öğrenmek istiyordu. Sakin ve kaygısız görünmeye çabalayarak:

"Bir şey değil," dedi. "Emirgân Rıhtımı'nın genişletilmesi meselesi..."

Osman Nuri Bey, çocuklarını ve hele karısını üzecek herhangi bir aile işinden bahsetmeyi hiç sevmez ve bu çeşit kaygıların yükünü tek başına taşımayı kendine bir vicdan borcu bilirdi. Bu yüzden Seniye Hanımefendi, başlarına gelen bütün felaketlerden, bütün geçim sıkıntılarından ancak, bunların kokusu, kendiliğinden yavaş yavaş meydana çıkınca haberdar olmuştur.

Nitekim kocası, Mütareke devrinde küçücük bir emekli maaşıyla Hariciye Nezareti'nden kadro dışına atıldığı vakit, Osman Nuri Bey, bunu, günlerce ve haftalarca karısından saklamış ve ona bir şey sezdirmemek için güya hâlâ vazifesindeymiş gibi sabahları sekizi çeyrek geçe vapuruyla İstanbul'a inip akşamları altıya beş kala vapuruyla eve dönmek programını devam ettirmiş ve kadıncağız, bu acıklı durumu, neden sonra bir komşu hanımın boşboğazlığı yüzünden işitip öğrenmişti. Fakat bundan dolayı o da kocasına hiçbir sitemde bulunmamış, hakikati bizzat onun ağzından duyacağı günü sabır ve sükûnetle beklemişti. Nihayet, bu beklediği gün gelmiş, Osman Nuri Bey, kızara kızara, ona:

"Hanım," demişti; "sizden af dileyeceğim. Bir buçuk aydan beri sizi aldatıp duruyorum. Birtakım yakışık almayan hilelerle tekaüde sevkedildiğimi gizlemeye çalışıyorum. Maksadım, sizi üzüntüye düşürmemekti; takdir edersiniz... Şimdi, hamdolsun, vaziyetimi düzelttim. Düyun-u Umumiye'de kendime bir iş buldum. Maaşım eskiden aldığım maaşın iki misli. Artık başımdan geçeni, şimdi size itiraf etmekte bir mahzur görmüyorum!.."

Birkaç yıl sonra Düyun-u Umumiye lağvedilmiş, Osman Nuri Bey yeniden açıkta kalmış; fakat bu sefer olayı karısından saklamaya imkân bulamamıştı. Zira, Düyun-u Umumiye'nin ortadan kalkacağını, ortadan kalktığını bütün gazeteler yazıp çizmişlerdi. Bununla beraber Osman Nuri Bey, teessürünü bir milli heyecanla örtmeye çalışmış:

"Zaten ecnebi bir müessesede vazife görmek ağırıma gidiyordu. Allah helalından verir..." deyip geçmişti.

Ve bunu böyle söylerken son derece samimi olduğuna şüphe yoktu. Osman Nuri Bey, rahmetli babası gibi memleket sevgisini her şeyin üstünde tutan ve bu yolda, gerekirse her türlü fedakârlığı göze alabilecek bir adamdı. Tahsil ve terbiyesi, yabancı dillere vukufu ve şahsi kabiliyetleri, vatan ve

milletine babası kadar değilse bile –zira bu zat, ikinci Abdülhamit devrinin parmakla sayılır namuslu ve çalışkan valilerinden biriydi– her halde ona yakın hizmetler gördürecek bir seviyedeydi. Ne çare ki kader ona, bu fırsatı vermemiş ve Osman Nuri Bey, ancak geçim zorluklarını önleyebilecek birtakım küçük işler içinde yıpranıp gitmişti. Bugün neredeyse elli yaşına basmak üzeredir ve ücretli bir memur olarak çalıştığı Tekel İdaresi'nde beş yıldan beri hep yerinde sayıp duruyor. Nice gençlik arkadaşları, nice ciğeri beş para etmez kimseler, son otuz yıllık rejim değişikliklerinin üstlerinde bıraktığı lekelere rağmen, Cumhuriyet Hükümeti'nin en yüksek makamlarına geçtiler. Hattâ kendisini milliyetçilik duyguları yüzünden kapı dışarı eden Damat Ferit hariciyesinden niceleri büyükelçiliklere kadar yükseldiler, hattâ hattâ...

Lakin Osman Nuri Bey, bu olaylar üstünde fazla durmaz, bu adamlara karşı kine ya da kıskançlığa benzer bir hisse kapılmaz; kusuru yine kendinde bulur: "Mutlaka benim bilmediğim bir meziyetleri var ki, onlar muvaffak oldu, ben olamadım..." der, geçerdi. Bir gün karısıyla bu mevzu etrafında bir hasbıhalde bulunurken Seniye Hanımefendi, kendini tutamamış:

"Bunda anlamayacak ne var efendim," demişti. "Siz de onlar gibi el etek öpmesini bilseydiniz, ya da sizin de onlar gibi elinizden tutanınız olsaydı, bu halde kalmazdınız!.."

Ve Osman Nuri Bey'in bu sözlerden yalnız gönlü kırılmıştı. Seniye Hanım, bu sözlerle ne demek istemişti acaba? Ona, bahsi geçen kimseler gibi el etek öpmek, şunun bunun himayesine sığınmak tavsiyesinde mi bulunmuştu? Hele, "... bu halde kalmazdınız!"dan maksadı neydi? Onu, pek hakir ve sefil mi görüyordu? Günlerce bu suallerle içini yiyip durdu.

Zaten, evlendikleri günden beri, bir vezir kızı olan karısı önünde Osman Nuri Bey, kendinde daima eksiklik hisset-

miş, yıllarca onu, gördüğünden mahrum* etmemek gayretiyle çırpınıp durmuş ve Seniye Hanım'ın gelin geldiği Şehzâdebaşı'ndaki mükellef konağı tasfiye edip bu yalıya sığınmaya mecbur kaldıkları vakit günlerce, gizli gizli ağlamıştı. Ana-baba yadigârı nice kıymetli eşyayı teker teker mezada yollar ve evin kırk yıllık adamlarına, birer birer izin verirken, yüreği, kendi hesabına değil, hep karısı hesabına parçalanmıştı.

Şimdi harem kısmıyla diğer bir odasını, ya tavanlar aktığı, ya döşemeye imkân bulamadığı için kapayıp da eskiden selamlık adı verilen bir dairesine tıkıldıkları bu viran yalıda, yine bu yüzden, bir zindan hayatı sürüyor ve emektar bir zenci bacının bin zahmetle pişirip, yalınayak bir besleme kızın önlerine koyduğu yemekler lokma lokma boğazına diziliyordu.

Karısı ona: "... bu halde kalmazdınız!" deyince, Osman Nuri Bey, işte bütün bunlar için canevinden vurulduğunu duymuştu. Fakat şunu da söylemek lazım gelir ki, yirmi yılı bulan evlilik hayatlarında Seniye Hanımefendi'nin ağzından kaçan ilk ve son sitem de –eğer bu, gerçekten bir sitemse– bundan ibaret kalmış ve bu olay karı-koca arasında esaslı bir gücenikliğe sebep olmamıştı.

Bundan başka, Osman Nuri Bey de, karısının kendi üstüne nasıl ütrediğini, kendinden nice üzüntü verici şeyler sakladığını bilirdi. Osman Nuri Bey, bu viran yalının içinde, eğer hâlâ çarşafları mis gibi kokan temiz bir yatak, örtüsü her zaman lekesiz ve ütülü bir sofra bulmakta devam edebiliyorsa, bunu, karısının –kimbilir ne kadar gizli ve gizlilikleri nisbetinde ne kadar ağır– el emeklerine borçludur. Fuat'la

---

(*) *Panorama*'nın 2. baskısında bu sözcük yerine "yâd" sözcüğü yer almaktadır. 2. baskıyı esas alarak yayına hazırladığımız bu baskıda düzelti yanlışı gibi görünen "yâd" sözcüğü yerine, daha doğru olduğunu düşündüğümüz "mahrum" sözcüğünü kullandık – e.n.

Semra'yı elaleme karşı daima hali vakti yerinde aile çocuklarından ayırt ettirmeyecek bir özenle giydirip kuşatan, kendisininkiler de dahil olmak üzere, bütün delik çorapları, elbiselerinin kenarları tiftiklenmiş kumaşlarını, erimiş gömlek yakalarını gözle görülmez bir dikkatle örüp onaran, dikip düzelten yine onun sabırlı, hünerli ve şefkatli elleriydi...

Hamdolsun, onun sayesinde çocuklar, hiçbir şeyin eksikliğini hissetmeksizin büyüyüp yetiştiler. Şimdi Fuat, Galatasaray Lisesi'ni büyük bir başarıyla bitirip iki yıldan beri Hukuk'a devam etmektedir. Semra, beş on ay sonra Amerikan Kız Koleji'nden diplomasını alacaktır. Seniye Hanımefendi, kocasının bu yegâne mutluluğunu yalnız gözünün nuru, elinin emeğiyle değil, babasından anasından kalanı gizliden gizliye kâh rehine koymak, kâh satmak suretiyle de temin etmiştir.

Nitekim, bu *tebligat* olayından yarım saat sonra, çocukları kendi hallerine bırakarak, yatak odalarına çekildikleri vakit, Osman Nuri Bey, umutsuzluğa düşerek, sessiz sessiz ağlamaya başlayınca, Seniye Hanım, onu teselli için hemen güler bir yüz takınmış:

"Aman, ne yapıyorsunuz Bey?" demişti. "Ben, sizi hiç bu halde görmedim, görmek de istemem! Ne var sanki, yalıyı istimlak ederlerse... Biz de kendimize Şişli'de bir küçük apartman bulur, taşınırız, hem Fuat için daha kolaylık olur, hem ev idaresi bakımından daha derli toplu yaşarız."

Halbuki Osman Nuri Bey, o anda sebebini bilmeden ağlıyordu. Son zamanlarda sinirleri o kadar bozulmuş, yüreği o kadar yufkalaşmıştı ki, bellibaşlı bir üzüntüsü olmasa bile, ya çocuklarından birinin soluk yüzüne ya da karısının saçlarındaki aklara bakarken birdenbire içleniyor, büyük bir ağlama ihtiyacına kapılıyordu.

Seniye Hanım devam etmişti:

"Zaten çocuklar da burada oturmaktan hiç memnun de-

giller. Hakları da yok değil. Burada adeta bir gurbette gibiyiz. Çarşı uzak, pazar uzak, hele kışın ısınma, gidip gelme zorlukları, başlı başına bir dert. Bundan başka, takdir edersiniz ki, şimdi herkes için hayat şartları da tamamiyle değişti. Elektrik, havagazı, banyo, ne bileyim daha neler, zaruri ihtiyaçlar sırasına geçti. Biz, haydi neyse ama, yeni yetişenler bunların eksikliğini çok hissediyorlar. Bir de..."

Osman Nuri Bey, karısının sözünü kesti:

"Doğru, çok doğru söylüyorsunuz," dedi. "Lakin, sizi temin ederim ki, deminki teessürümün sebebi, yalnız bu yalı meselesi değildi. Ne bileyim ben? Sanırım, bu iş dolayısıyla bende tatlı-acı birtakım hatıralar uyandı, çocukluğum aklıma geldi; evlendiğimiz yıl, burada geçirdiğimiz ilk yazı düşündüm... Hani bahçede leylaklar, mor salkımlar, duvarlardan öbek öbek nasıl sarkıyordu! Siz, arkanızda yakası hafif sırma işlemeli bir beyaz maşlah, başınızda kenarları oyalı bir başörtüsüyle, çocuk gibi sevinerek oradan oraya koşuyor ve bana: 'Aman ne güzel, ne güzel; gelin, çabuk gelin!' diye sesleniyordunuz; sanki, o yığın yığın salkımlarla leylaklar bir anda ortadan kaybolup gidecekmiş gibi..."

Osman Nuri bey, birkaç saniye durup düşündükten sonra:

"O yıl, babam İstanbul'a dönmüş ve hemen Âyân âzâlığına tayin olunmuştu. Artık taşralarda, o vilayetten bu vilayete taşınmak yorgunluklarından kurtulmuş olan annem, ne kadar mutluydu. Adeta on yaş daha gençleşmişti ve bize yalının arka pencerelerinden nasıl gülümseyerek el sallardı! Bundan başka, biliyorsunuz Seniye Hanım, ben bu yalıda doğmuşum."

Sesi tekrar hıçkırıklarla dolarak sustu. Seniye Hanım, kocasına metanet vermek için duygusuz görünmeye çalışıyordu, gülerek:

"Şairliğiniz üstünüzde bu gece, Osman Bey!" dedi.

İşte Osman Nuri Bey'le Seniye Hanım arasındaki bu içli

ve rikkatli hasbıhalin üzerinden daha bir ay geçmemişti ki, beklenmedik bir facia, Rüştü Paşa Yalısı'nı, belediyenin eli dokunmadan çok önce, bir gün içinde temellerinden sarsıp yıkıverdi.

O gün Osman Nuri Bey, dairede masanın üstüne yığılmış birtakım kâğıtları sıraya koyup gözden geçirirken, yanına bir hademe yaklaşarak:

"Sizi Müdür Bey çağırıyor!" demişti.

Başka günler, bu, "Sizi Müdür Bey çağırıyor!" sözü üzerine bir nevi telaş ve heyecana düşmekten kendini alamayan Osman Nuri Bey, bu sefer her nedense, aynı daveti göze çarpar bir sükûnet ve kayıtsızlıkla karşıladı. Bir müddet daha önündeki kâğıtlarla meşgul olduktan sonra, yavaş yavaş yerinden kalktı ve müdürün yanına gitti. Müdür Bey, her zamanki gibi makamında kurulmuş, oturmuyor; muhteşem bir Hereke halısıyla döşeli odasının içinde bir aşağı, beş yukarı dolaşıyordu. Osman Nuri Bey, ne zaman bu odaya girse, amirinin suratından önce, yerde serili bu halıya bakardı. Zira, bu halının bir eşini bundan beş altı yıl önce yok pahasına elden çıkarmıştı. Halıya dikkatle bakardı ve kendi kendine, daima bu suali tekrar ederdi: "Sakın bu, bizimki olmasın!" Fakat bugün, müdür beyin hali o kadar sıkıntılıydı ki, Osman Nuri Bey, halıyı tetkike imkân bulamadı. Zaten genç adam, –Müdür Bey otuz yaşlarında ya var ya yoktu ve Osman Nuri Bey biraz daha erken evlenseydi, pek kolaylıkla bu yaşta bir çocuğu olabilirdi– o, kapıdan içeriye ilk adımını atar atmaz, kendisine doğru yürümüş:

"Osman Nuri Bey, çok üzüntülüyüm, sizi gayet nahoş bir mesele için çağırdım..." demişti.

Gayet nahoş bir mesele! Acaba, farkına varmaksızın vazifesinde bir kusur mu etmişti? Bir ihtara ya da bir tevbihe*

(*) Azarlama.

mi maruz kalacaktı? Hayır! Tam tersine; genç amir, onun karşısında, şaşkın ve kabahatli bir çocuk heyecanıyla dolaşıyordu. Hattâ yüzüne bakmaktan bile utanıyor; sözüne nasıl devam edeceğini bilemiyor gibiydi. Nihayet büyük bir gayretle kendini toparlayarak:

"Tepeden inme bir karar," dedi. "Bütçe darlığı yüzünden Vekâlet, memur kadrolarımızda geniş ve esaslı bir tasfiyeye lüzum göstermişti. Umum müdürün başkanlığında bir komisyon, haftalardan beri bu işle meşgul bulunuyordu. Ben, diğer kıymetli arkadaşlarımızla beraber, sizi de kadroda muhafaza etmeye çalıştım. Fakat ne çare ki, muvaffak olamadım."

Genç müdür, yutkundu, yutkundu:

"Bu ayın sonunda sizin memuriyetinize son verilecek!" dedi.

Osman Nuri Bey, bu kesik kesik laflardan önce hiçbir şey anlamadı. Sonra birden, müthiş hakikat şuurunun en can alıcı noktasına saplandı ve sanki, odanın tavanı başı üstüne yıkılmış gibi oldu. Bir kelime söylemeye imkân bulamadan gerisin geriye yürüyerek kapıya yaklaştı ve yavaşça dışarıya çıktı.

Şimdi onda, nereye gideceğini, ne yapacağını bilemeyen bir insan hali vardı. Tekrar gelip masasının başına oturduğu zaman, uzun bir müddet donmuş gibi kaldı. Gözlerinin ve yüzünün ifadesi de donmuştu. Akşama kadar elini hiçbir işe süremedi; ne elleri, ne kafası işliyordu. Akşama kadar... ve dairenin kapanma saati gelip, memurlar birer birer çıkıp gittikten sonra, odasını toplamaya giren hademe, onu, masası başında, böyle bir vaziyette buldu.

"Beyim," dedi. "Saat altıyı geçiyor."

Derin bir uykudan uyandırılmışcasına silkindi. İki eliyle oturduğu iskemlenin kollarına dayanarak ayağa kalktı. Sendeleye sendeleye koridora çıktı ve merdivenlere doğru yü-

rüdü. Deminki hademe, elinde bir şapkayla arkasından koşuyor:

"Beyim, şapkanızı unuttunuz!" diyordu.

Osman Nuri Bey, döndü ve şapkasını hademenin elinden alıp yoluna devam edeceği yerde, bir şeyini daha unutmuş gibi tekrar odasına girdi. Masasının üstünde duran kâğıt kutusundan büyükçe bir zarf aldı. Para cüzdanının içinden çıkardığı yetmiş beş lirayla, ufak tefek bazı özel *evrak*'ını ihtimamla bu zarfa yerleştirdi. Biraz düşündü. Önündeki boş bir kâğıda bir şeyler yazmak istedi. Hattâ, kalemi eline aldı. Fakat sonra bundan vazgeçip, zarfı kapadı, üstüne şu adresi yazdı:

"Emirgan'daki Nuri Paşa Yalısı'nda Seniye Hanımefendi'ye."

Ve bu esnada, odanın içinde dolaşmakta olan hademeye dönüp dedi ki:

"Senden büyük bir ricam var, İsmail Efendi; ben hemen Ada'ya gitmek mecburiyetindeyim. Oysa ki bu zarfın, bu akşam son vapurdan önce mutlaka bizim eve yetişmesi lazım. Emniyetli birini mi bulursun, sen kendin mi gidersin... Herhalde bu zahmeti benden esirgemezsin sanırım."

Ve ceplerinde ne kadar bozuk para kalmışsa İsmail'in avucuna doldurdu.

"Hay hay beyim; hiç merak etme. Ben zaten bu akşam bir hemşeriyi görmek için Rumelihisarı'na gidecektim. Tam üstüne düştü... Aman beyim, şapkanızı yine unuttunuz!"

Osman Nuri Bey, onu bu sefer de masanın üzerinde bırakıp gidiyordu. Bereket versin ki, bırakıp gitmedi. Yoksa bir saat sonra, Sarayburnu açıklarında kendisini *Büyükada* vapurundan denize atan adamın kim olduğu bir türlü anlaşılamayacaktı. Zira ondan, bir martı leşi gibi dalgalar üstünde yüzen rengi belirsiz, bu eski şapkadan başka bir iz kalmayacaktı.

IV
HAYAT VE MEKTUPLAR*

Diyarbakır Lisesi'nde edebiyat ve felsefe hocası Ahmet Nazmi, İzmir'de Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahit Halid'e yazıyor:

"Hani, Paris'ten dönüşümde sana uğradığım zaman yüzüme bakıp da: 'Sen bütün manasıyla sudan çıkmış balığa benziyorsun!' demiştin; hatırlar mısın? O balık şimdi, ispazma devrini geçirmiş, hayatla ölüm arasındaki deprenip çırpınışlarını bitirmiş; kaskatı yere serili bir haldedir ve pek yakında sanırım ki, artık çürümeye, kokmaya ve kurumaya yüz tutacaktır. Bu satırları okurken; senin o *nevi şahsına mahsus* gülümsemenle bana: 'A birader; neden bir an önce kendini Dicle'nin sularına atmıyorsun?' demek isteyeceğini sezer gibi oluyorum. Dicle'de balık var mıdır? Varsa, ne çeşit balıktır, bilmiyorum. Ben engin denizlerden gelmişim. Bu nehrin çamurları içinde yaşamak çaresini aramaktansa, böyle bir akıbete yüz kere razıyım.

"Bununla beraber, seni temin ederim ki, buraya gelirken yüreğimde ona karşı sonsuz bir özlem taşıyordum: Dicle...

(*) Bu başlığı seçerken Ahmet Şuayıp'ın *Hayat ve Kitaplar*'ından ilham aldığımı söylemeye hacet yok sanırım. – Y.K.K.

Yalnız bu kelime, bende türlü türlü tarihî ve edebi heyecanların uyanmasına yeter geliyordu. Bütün Turan, Ağniyalağani, İskender, Dârâ, Plutark, Firdevsî ve nihayet Ahmet Haşim benim için hep bu kelimenin içindeydiler.

"Mektep sıralarında *Şiir-i Kamer*'i ne derin bir vecd ile okuduğumuz demleri hatırlıyor musun?.. İster inan, ister inanma; buraya vardığım ilk günlerin mehtaplı gecelerinde kaç kere Dicle kıyılarına aynı heyecan ile yaklaşmış ve onun sularından şairin sesini tekrar işitmeye çalışmışımdır. Kaç defa, kâh doğu, kâh batı aydınlığında nice büyük medeniyetlerin beşiğine akan ve tâ ötelerde, öbür kardeşiyle birleşerek, nice zengin ülkelere bereket ileten bu mübarek nehir boyunca yürümüş, yürümüş, yürümüşümdür. Beyhude emek... Dicle, dünyanın en kocaman karpuzlarını yetiştiren ucu bucağı yok, bir uzun bulanık ırmaktan ibarettir. Hayır; Asur ve Gildan efsanelerinde bunun bir şeref hissesi olamaz; hayır, Semiramis'in asma bahçelerini sulayan sularda bundan bir damla bulanamaz. Dicle'yi Dicle yapan, efsanecilerin, tarihçilerin, şairlerin muhayyelesidir. Nitekim, bir gün gelecek, yine bu cins adamlar içinde, yaşadığımız bu devirden bahsederlerken, mesela diyeceklerdir ki: 'Türkiye'de, misli görülmemiş bir inkılâp oldu; yüzyıllardan beri Ortaçağ'ın karanlıkları içinde bir hamleyle silkinip kalkınarak en ileri bir medeniyet aydınlığına doğru yürüdü. Halbuki, silkinip kalkan kim, yürüyen kim? İleri medeniyet aydınlığı nerede?

"Bilmiyorum, iki yüzyıl önce, burası nasıldı? Burada yaşayan insanlar ne haldeydi? Pek iyi kestiremiyorum ama, kısaltılmış bazı tarih bilgilerine göre, burasının –yani eskiden Âmid denilen bu şehrin– zaman zaman en mühim kültür merkezlerinden biri mertebesine erişmiş olduğuna hükmedebiliyorum. Üstüste birkaç devrin ve birkaç saltanatın mimarî hususiyetlerini taşıyan duvarlarındaki kitabelerinde

de bu hükmümü haklı gösterecek birtakım belgeler bulmaktayım. Ders saatleri dışında yapacak hiçbir işim olmadığı ve Dicle boyundaki gezintiler ruhuma artık bezginlik verdiği için, biricik eğlencem, bu duvarların etrafında dolaşmaya ve bu yazılardan bir mana çıkarmaya inhisar etmiştir. Bu ahmak turist halimle bilmem, gözünün önüne geliyor muyum?

"Fakat bil ki, Diyarbakır'ı çepçevre saran ve Mardin yolundan gelirken insana adeta bir *fantasmagorie** gibi görünen bu haşmetli, bu hemen hemen mehabetli [heybetli, ulu] diyebileceğim duvarlar da olmasa can sıkıntısından patlayıvermem işten değil. Onun için ara sıra, bilmem hangi şehircilik, belediyecilik ya da hijyen sebepleri yüzünden bunların da yıktırılacağını işittikçe, tüylerim diken diken oluyor ve böyle bir *vandalisme*'i** aklından geçirenlere lanet okumaktan kendimi alamıyorum. Bereket versin ki, bu yıkma işi teknik bakımdan mümkün değilmiş, ya da pek ağır masraflara bağlıymış. Geçmişten kalma bazı güzel şeylerin yanlış anlaşılmış kötü bir *modernisme*'e karşı bu mukavemeti, benim gözümde sembolik bir mana ifade ediyor.

"Bazı güzel şeyler, dedim. Bu duvarların içinde yine geçmişten kalma bir yığın çirkinlikler, mundarlıklar da var ki, heyhat, bunlar da, her temizlenme ve yenilenme hareketine karşı aynı mukavemeti göstermektedir. Yıllar yılıdır, geceli gündüzlü haykırıp durduğumuz *inkılâp* kelimesinin daha (i) harfi bile buraya aksedememiş. Kabahat kimde? Bu halkta mı? Hayır, bin kere hayır; kabahat, bir inkılâbın plansız, teşkilatsız ve tekniksiz yapılabileceği hayaline kapılanlardadır. İki üç maddelik bir kanun, valiye, polise, jandarmaya birer emir... Her şeyi olmuş bitmiş farzediyoruz;

(*) Fantasmagoire (Fr.): Göz yanıtması yoluyla yapılan görüntü oyunu; olağanüstü, doğaüstü şey.

(**) Vandalisme (Fr.): Yakıp yıkıcılık; güzellik düşmanlığı.

bu kanunların, bu emirlerin –kafaların içi şöyle dursun– hattâ dışını bile değiştiremediğini görmek istemiyoruz. Umumi müfettiş bey, –halkı Avrupai yaşayışa alıştırmak için– misafirlerini akşam yemeğine smokinle kabul ediyor; bizim, lisenin müdürü ise, bütün gün mektebin içinde ökçesiz terliklerle dolaşıyor; biri, yeni sosyal nizamı kurmak, öbürü kafaları işlemek gibi iki çetin vazifeyi üzerlerine almış bulunan bu adamların her ikisi de bence, başka başka bakımlardan inkılâp metodumuzdaki aynı *axiome* [aksiyon, önerme] hatasının kurbanıdırlar. Ne o, ne de bu bir şey yapmaya muvaffak olamayacak; her ikisi de, ağır bir çarkı, boşlukta döndürüp duracak.

"Bir şey yapmaya, dedim. Fakat yapılmak istenen şey nedir? Onu, ben dahi henüz kâfi bir vuzuhla anlamış değilim ve doğrusunu istersen, hattâ bütün bu sızlanışlı satırlarla sana neden şikâyet etmek istediğimi de bilmiyorum. Ara sıra, kendi kendime, 'Sakın, diyorum; ben de, bir zamanlar o kadar aşağı gördüğüm alafranga tiplerin o bayağı ve yapmacık *complexe*'lerine düşmüş olmayayım?..' Hatırlarım, Paris'e gitmeden önce, İstanbul'da bunlardan birçoğuna rasgelmiştim. Etraflarına daimî bir dudak büküşüyle bakıp bakıp da, 'Burada nasıl yaşanır!' deyişleri vardı ki, bana ancak suratlarına bir tokat atmak arzusunu verirdi. Şimdi, içimi yoklarken, bu çeşit soysuzlara karşı daima aynı nefreti taşımakta olduğumu hissediyorum. Demek ki, korktuğum başıma gelmedi. Şu halde, tekrar edeyim: Şikâyetim nedendir? Istırabımın sebebi nedir? Vatan topraklarının bu bin türlü tarihî hatıralarıyla yoğurulmuş parçası üstünde bana bu gariplik, bu kimsesizlik, bu yurt yerimserliği nereden geliyor?

"Geçen gün, kimbilir kaçıncı defa okuduğum Barrès'in *La Colline Inspirée*'sini tekrar gözden geçirirken bu suallerin cevabını bulur gibi oldum. Bu kitabın başında şöyle bir

cümle okunur: 'Bir ruhun estiği yerler vardır.' Bir ruh, bir fikir, daha doğrusu bir manevi unsur... İşte, iki gözüm, burada hiç hissedilemeyen ve bulunmayan şey budur ve ben havanın bu kuraklığından kuruyup gidiyorum. Emin ol ki hasretiyle, yokluğuyla kavrulduğum ne St. Germain Caddesi'nin hoş avarelikleri, ne de Quartier Latin kahvelerinin taraçalarındaki göz ve damak hazlarıdır. Hayır, ben, burada sadece, beni dinleyebilecek, beni anlayabilecek bir adamın; kafama, nice zamandan beri kaybetmeye başladığı serinliği, tazeliği verebilecek bir çevrenin hasretiyle kavruluyorum. Bir çevre dedim; Diyarbakır Lisesi felsefe hocasının ağzında bu mübalağalı bir sözdür. Bir küçücük pencere demek istiyordum; uzaktan uzağa da olsun, ara sıra herhangi bir fikir aleminin esintilerine karşı açabileceğim bir pencere...

"Sana, bu satırları, içinde in-cin top oynayan Halkevi'nin çırılçıplak bir odasında yazıyorum. Bu çizgili kâğıtla, içi hâreli zarfı, biraz evvel aşağıdaki bakkaldan satın aldım. Kusura bakma. Bu kültür ocağında kitap filan şöyle dursun, hattâ kâğıt kalem bile bulmak mümkün değil. Bahsettiğim geniş odanın ortasında bir büyük masa duruyor; bunun üstünde, İstanbul'dan, Ankara'dan gelmiş birtakım eski gazetelerle mecmualar hiç el değmeksizin kendiliğinden yıpranıp solmaktadır. Tanrım, hepimize sabır ve selamet ihsan eyleye, amin!"

* * *

Cahid Halid, Ahmet Nazmi'ye yazıyor:

"İki gözüm, bu ne bezginlik, bu ne ümitsizlik! Hattâ, –müsaadenle– bu ne yılgınlık, ne hezimet! diyeceğim. Korkarım ki, bu gidişle, sen de, günün birinde kendini Diyarbakır'ın şanlı evladı Ziya Gökalp gibi bir buhrana kaptırıp da alnının ortasına bir kurşun yerleştirmeye kalkışmayasın! Sakın ha; o romantik devirler çoktan geçti. Mektubundaki

o Wertherane isyanların, feryatların bu hendesî dünyada artık hiç yeri kalmadı. İnkılâbımızdan bahsederken, 'Hiç tekniksiz inkılâp olur mu?' diyorsun! İyi ama, sen de kendin için henüz bir yaşama tekniği bulmuşa benzemiyorsun. Başlıca derdin, bulunduğun yerde bir fikir muhitinden, teneffüs ettiğin havada bir entellektüel unsurdan yoksunluktur. Fakat, bu derde bir deva aramak için en ufak bir zahmete katlanmaktan da çekiniyorsun. O muhiti senin yaratman, o havayı senin entellektüelleştirmen lazım gelebileceğini aklmdan geçirmiyorsun. İstiyorsun ki bu, kendiliğinden hasıl oluversin, ya da başkaları bunu sana hazırlayıp, 'Buyurun efendim, her şey tamam!' desinler. Böyle bir ruh halinin 'bir inkılâp plansız, teşkilatsız, kadrosuz' yürüyebilir 'hayaline kapılanların' gafletinden farkı ne? Eğer Mustafa Kemal'in açtığı çığırda yürüyen sen ve ben yaştaki, senin ve benim kafamdaki gençler omuzlarına aldıkları tarihî mesuliyetin mehabetini teker teker hissetmemişler ve yüreklerinin azmini buna göre bilememişlerse, pek tabiîdir ki birtakım prensiplerin formüllerinden ibaret olan kanunlar, valilere, polislere, jandarmalara verilen emirler bence, yedi yüz şu kadar bin kilometrekarelik bir geniş ülkenin yeni baştan kurulması ve onsekiz milyonluk* bir milletin yekpare bir blok halinde harekete getirilmesi manasını ifade eden Kemalist inkılâbını yürütüp başarmaya kâfi gelmez.

"Nice çetin zorluklarla, tıpkı bir harp meydanında gibi, savaşacaksın, boğuşacaksın. Dişinle, tırnağınla didişeceksin. Bazen ölesiye yaralanacaksın. Fakat bir an umudsuzluğa düşmeden, bir kere, 'Uff!' demeden kavgana devam edeceksin. Yoksa, Türkiye'nin yüz elli yıldan beri dördüncü ve sonuncu olarak giriştiği bu kurtuluş ve kalkınış hamlesi de kendisiyle beraber tarihin uçurumuna yuvarlanıp gider.

(*) Mektubun yazıldığı tarihteki nüfus sayımız – Y.K.K.

"Dava senin ya da benim, Ali'nin, Veli'nin mutluluğu, rahatı, refahı değil; dava bir makûs olaylar selinin durduruluşu, bir büyük eserin yaradılışı davasıdır. Sen ve ben bu dev işinin binlerce adsız ırgatları arasında yer alıp çalışmaya rıza gösterdiğimiz gün, bu memleketin selamet saati çalmış olacaktır.

"Bu ne sert, ne haşin mantık diye söylenme! Madem ki inkılâptan bahsediyoruz; ben yeryüzünde yumuşak ve tatlı mantıklı bir inkılâp tanımıyorum. Almanya'da hiçbir şey öğrenmedimse, tarih ilmini herhalde iyi tetkik ettiğime inanabilirim ve orada, senin kaç kere yüzüme vurduğun gibi, kendime yalnız Nietzsche'nin trajiko-lirik çağlayanına kaptırmakla kalmadım. Hegel felsefesinin derin gölünde de epeyce yüzmesini öğrendim. Senin kadar değilse bile, herhalde sana yakın bir kanaatle inandım ki, hayat, hele milletlerin hayatı, dört buutlu düpedüz bir nesne değildir. Bunun birçok girintileri, çıkıntıları vardır ve buna ait problemler, birbirini nakzeden bir sürü 'tez'ler ve antitez'lerle doludur. Fakat, –yine tekrar ediyorum– madem ki inkılâptan bahsediyoruz, madem ki inkılâpçıyız diyoruz; ister istemez, kafanın bu tez ve antitez idmanlarını şöyle bir yana bırakıp yalnız bir taraflı olmak ve dünyayı yalnız bir zaviyeden görmek mecburiyetindeyiz. İsa'mn müritlerine dediği gibi, ya 'Evet, evet!' ya 'Hayır, hayır!' Hem 'Evet!' hem 'Hayır!' ya da kâh 'Evet!' kâh 'Hayır!' Bu, ne yapacağım bilmeyenlerin, bu kararsızların, imansızların, zayıf ruhluların kârıdır. (Sakın, seni de bunlar arasında saydığım vehmine kapılma. Bence sen, realitelerle ilk temas neticesi olarak kuvvetli bir sarsıntı devresi geçirmektesin.) Fransızların *'Esprit critique'* dedikleri tenkit fikrini, tenkit hassasını çok ileriye doğru götürdük mü, ruhumuz kolaylıkla bu zaafa düşebilir. Onun için, inkılâpçılık düsturunda, yalnız *Auto-critique*'e yer vardır; bu düstura göre gerçek ve samimi bir inkılâpçı ne kendisinden

başka türlü düşünenlerin tenkidini hoş görmek, ne de bir sürü müstehase [fosil] realitelerin muhalefeti karşısında irkilmek hakkına maliktir. O, sırtına aldığı tarihî vazifeyi herkese ve her şeye rağmen başarmak zorundadır. Herkese, her şeye ve hattâ bazen de kendine rağmen...

"Görüyorsun ki, inkılâp mantığını gittikçe daha ziyade sertleştiriyorum. Şimdi de, beni, kimbilir, belki ya nazilik, ya komünistlikle suçlandıracaksın. Ne yapayım; her inkılâbın metodu bir ise, bunu değiştirecek ya da yeni bir inkılâp yapma metodu bulacak olan ben değilim. Anadolu'daki sünnet düğünlerinde olduğu gibi, davul zurnayla, pilav zerdeyle herkesin gönlünü hoş ederek bir inkılâp yapmayı ben de isterdim. Fakat, heyhat ki, biraz önce söylediğim gibi, insanlık tarihi boyunca böyle örnek bir inkılâp görülmüş şey değildir. Klasik *liberal demokrasi* taraftarlarının ataları Marat'larla Robespierre'ler de halka hürriyet, müsavat ve bütün insanlara hak temin etmek yolunda haşin bir mantıklı metodla harekete geçmişlerdi.

"Burada, sana yine bir açıklamada bulunmak lüzumunu duyuyorum: İnkılâbın bir zorlama ameliyesi olduğunu kabul etmekle beraber, Rusya'da, Almanya'da birçok barbarca tezahürlerini görüp işitmekte olduğumuz bir terör rejimi taraftarı da değilim ve tıpkı senin gibi, halkın polis ve jandarma yumruğuyla ileriye doğru itilebileceğine asla ihtimal vermeyenlerdenim. Mürşidin olarak benimsediğin Nietzsche bile mezarından başını kaldırıp da *Gestapo*'ların, *Gepeu*'ların işlemekte oldukları cinayetleri görseydi 'köle ahlâkı' adını verdiği merhamet ve müsamaha teorilerine dönmekten ve bu eşkıya bozuntusu halk efendilerinin suratına tükürmekten kendini alamazdı. İki gözüm, ben 'zorlama' derken, yalnız 'fikirden gelen bir zorlama'yı, yalnız fikir zorunu kastediyorum.

"Bu zorlamaya, evvela kendi kafanda başlayacaksın. Onu,

her türlü şüphe, tereddüt ve *scepticisme* unsurlarından temizleyeceksin. Benliğini, ondokuzuncu asır entellektüellerine özgü olan tezatlardan kurtaracaksın ve birbirleriyle çarpışan sistemlerle, doktrinlere bedava bir harb meydanı olmaktan koruyacaksın. Zaten, sen de benim gibi teslim edersin ki, bu doktrinlerle *Kemalizm* adını verdiğimiz milli idealin hiçbir münasebeti yoktur. Biz, 'İnkılâpçıyız!' derken, ne 93 inkılâpçıları* gibi bütün insanlara hürriyet ve müsavat [eşitlik] getirmek, ne de Oktober [Ekim] ihtilalcileri gibi bir sınıfı öbür sınıflara hâkim kılmak iddiasında bulunuyoruz. Bizim için 'Hürriyet = İstiklal'dir ve müsavattan anladığımız şey, Türk milletinin, büyüklük ve ilerilik vasfını inhisar [tekel] altına almış diğer milletlerle başbaşa getirilmesi, denkleştirilmesidir. Sınıf mücadelesini bilmeyiz; zira, Türk cemiyeti zaten yalınkat bir binadır.

"Biz, 'Milliyetçiyiz!' derken, yüreğimizde uyanan duygu, nazi usulü bir kendini beğenme, bir kendini herkesten üstün tutma, bir aleme ders ve nizam vermeye kalkışma *complex*'i değildir. Bazı görgüsüz ya da sonradan görme milletlere mahsus olan bu hastalıktan nice şan ve şerefi, nice üstünlük örneklerini arkasında bırakmış bu devlet düşkünü Türk milletine göre milliyetçilik yeni bir şuura, yeni bir dünya telakkisine ermek için kendi kendine yaptığı bir nefis muhasebesidir. Neydik? Ne olduk? Neden öyleydik? Neden böyle olduk? Bir zamanlar Avrupa'nın büyük bir parçasını sömürmüşken, neden Avrupalıların bir yarım sömürgesi haline girdik? Bunun sebeplerini sorup araştırıyoruz. Yakın atalarımızın işlediği tarihî hataları birer birer tashihe çalışıyoruz. Meziyetlerimiz kadar kusurlarımızı da gözönünde tutuyoruz. Bu, nevi şahsına münhasır realist, şuurlu ve yapıcı bir milliyetçiliktir.

(*) 1793 Fransız Devrimi kastedilmektedir – e.n.

"Laikliğimiz de, bu prensibin Hıristiyan alemindeki tarifine uymaz. Laiklik, Katolik dünyasında, devletle kilise arasındaki nüfuz ve hâkimiyet rekabetinden doğmuş bir davanın adıdır ve gitgide dine karşı bir hareketin, bir din aleyhtarlığının alemi olmuştur. Bizde ise, bunun istinat ettiği sebeb ve maksat, benim anladığıma göre, sadece kafaları *scolastique*'in cenderesinden sıyırmak, ruhlarla vicdanları dince de merdut [reddedilmiş] olan hurafelerden, bâtıl akidelerden kurtarmaktır.

"Benim anladığıma göre, dedim. Bu, ihtirazî kaydı sözlerimin başına geçirmeliydim. Zira, 'Kemalizm' adını verdiğimiz milli hareketin bu temel prensiplerini Halk Partisi erkânının her biri kendine göre tefsir etmektedir ve bu prensipler arasında, beni en çok ilgilendiren *devletçilik* ise, birbirini tutmayan bu tefsirler yüzünden çözülmez bir bilmece haline girmiştir. Bunu, kimimiz tekelcilik, kimimiz devlet kapitalizmi, kimimiz de bir nevi sosyalizmle karıştırıyoruz. Oysa ki, benim fikrimce, bu ne o, ne de öbürüdür. Türk devletçiliği, yalnız Türk milletinin ekonomik bünyesinden doğma ve yalnız onun ekonomik zaruretlerine cevap veren bir sistemin adıdır. Bunun tarifini Batı dünyasının ve Batı ilminin hiçbir kitabında bulamayız. Türk milleti, siyasi istiklalini kazandığı, kendi yurdunun gerçek sahibi ve gerçek efendisi olarak yaşamaya karar verdiği gün, Kurtuluş Savaşı'ndan daha çetin bir davayla karşılaştı: Ekonomik kalkınma davası... Bu, silahla, yiğitlikle halledilir bir dava değildi. Bunun için muayen bir bilgiye, bir tekniğe, bir geleneğe, bir sermayeye –yani birikmiş bir milli zenginliğe– ihtiyaç vardı; bu memleketin halkı ise, bunların hepsinden mahrumdu; daha doğrusu bunların hepsi şu memleketle hiçbir manevi bağlantısı olmayan bir sürü yabancı unsurların elindeydi. Para, yabancı bankalardaydı. Fabrikalar yabancılarındı. Tüccar, bezirgân, hattâ esnaf sınıfını teşkil edenler yabancı-

lardı ve içinde bulunduğumuz şu İzmir şehri, diğer birçok deniz kenarı şehirlerimiz gibi, bir kozmopolit limandı. Burada oturan bir Mösyö A. bir Mister Z, Türkiye'nin mali ve iktisadi mukadderatı üzerinde Bâbıâli'nin herhangi bir vezirinden, herhangi bir nazırından daha çok nüfuz sahibiydi. Buğday, arpa, pamuk, tiftik, incir, üzüm, vesaire, vesaire fiyatlarım bunlar indirip bunlar çıkarır; bütün pazarlarımızda bunların arzu, irade ve menfaatleri hüküm sürerdi. Bunlar köylülerimizi birer köle gibi çalıştırır ve çiftlik ağalarımızı birer kâhya gibi kullanırdı. Eyvahlar olsun, ya İzmir'de, ya İstanbul'da, ya Samsun'da böyle bir hâmiden, böyle bir efendiden yoksun kalacak Türk müstahsillerine!.. Böyle bir talihsiz, malını hangi yollardan, nereye süreceğini bilemezdi. Kıtlık yıllarında ise iki eli böğrüne saplanırdı. Zira, Mösyö A, Mister Z vaktiyle başını kendisine bağlamamış olan bu zavallıyı sıkıntılı zamanlarında asla sadakasına layık görmezdi. Kapitülasyonlar kalkıp da bu efendiler malum imtiyazlarından mahrum kalarak talihlerini daha geri ülkelerde denemeye gittikleri zaman, iş büsbütün içinden çıkılmaz bir şekle girdi. Türk cemiyetinin ekonomik nesci [dokusu] şerha şerha [parça parça] çatlayıp sıyrılmaya başladı.

"İşte Kemalist rejim, Osmanlı İmparatorluğu'ndan böyle bir Türkiye'yi devraldı. Ne bellibaşlı bir tüccar sınıfı, ne zengin diyebileceğimiz bir zümre, ne toprağına ve emeğine hakkıyla sahip bir müstahsil tabakası... Bütün bu boşlukları devletin doldurması lazım geliyordu. Ekonomi sahasında henüz emeklemeye bile başlamamış olan bu çocuğa devletten başka vasilik edecek kimse yoktu.

"Bütün bunları sana neden yazıyorum? Kim bilir, beni, yine ne kadar ukala bulacaksın? Fakat, ne yapayım ki, bütün bu sayıp döktüğüm şeyler kafamın durmadan geviş getirdiği düşüncelerdir. Bir türlü onların dışına çıkamıyorum. İzmir'de, birkaç arkadaş bir araya geldik mi, konuşma mev-

zuumuz döner dolaşır hep bu 'tem'ler üstünde saplanır kalır. Hattâ geçenlerde, içimizden biri: 'Bütün bu münakaşalarımız söz halinde havalarda dağılıp gidiyor. Bari bunları ara sıra çıkan bir mecmuada tesbit etsek.' dedi. Arkadaşımın bu arzusu şimdi bende gittikçe kesinleşen bir karar haline girmektedir. Eğer günün birinde böyle bir mecmuaya gerçekten vücut verebilirsek bize yardım eder misin? Fakat, şimdiden söyleyeyim ki, bu tam manasıyle bir *doctrine* ve *action* organı olacaktır. Hasretle gözlerinden öperim."

* * *

Ahmet Nazmi'den Cahit Halid'e,

"Memleketin havasında boş yere arayıp durduğum 'aşk ve şevk' sanki her taraftan çekilmiş de senin içinde toplanmış gibi... Kendi kendine fikır fikır kaynayıp duruyorsun; fakat, sakın günün birinde, köpürüp taşayım deme. Zira, içinde bulunduğun kap pek dardır ve onun herhangi bir feverana artık tahammülü kalmamıştır. Hele *action, doctrine* nevinden sözler kullanmak adeta tehlikeli olmaya başlamıştır. Ben geçenlerde, parti müfettişlerinden birine, 'Her şeyden önce Kemalizm'in ideolojisini yapmak ve onu doktrinleştirmek lazımdır.' demiştim de herif beni az kalsın bir küçük mektep çocuğu gibi tokatlayacaktı. Bu Frenkçe laflar da ne oluyormuş? Ne mana ifade ediyormuş! Bunlar, hangi yabancı politik mezheplerden alınma tabirlermiş! Maksadım, bir nevi faşistlik ya da komünistlik mi yapmakmış! Vesaire, vesaire... Ben fikrimi müdafaa etmek istedikçe, o sesini en son perdeye yükseltiyor, her sözümü ağzıma tıkıyordu. Onun fikrince, inkılâp olup bitmiş; inkılâbın bütün prensipleri yerine getirilmiş; Cumhuriyet Halk Partisi, önderlerinin sevk ve idaresi altında tarihî vazifesini tamamlamıştı. Dilimin ucuna kadar geldi: 'Öyle ise, diyecektim; bu partiye ne lüzum kaldı? O da vazifesiyle beraber tarihe inti-

kal etsin!' Bereket versin ki,böyle bir söz söylemek fırsatını bulamadım. Yoksa bugün, seninle bu hasbıhallerde bile bulunamayacak bir vaziyete düşecektim. Çünkü, Müfettiş Bey, Ankara'ya döner dönmez benim hakkımda öyle bir rapor yazmış ki, eğer beni pek yakından tanıyan bura vilayet erkânıyla parti reisinin lehimdeki şahadetleri araya girmeseydi, başıma gelmeyen felaket kalmayacaktı. Bu olaydan sana şimdiye kadar bahsetmemiştim. Zira, bana sürülmüş olan bu lekeyi bir cüzzamlının hasta uzvunu herkesten gizleyişi gibi gizliyordum. Hattâ bunu kendi kendime hatırlamaktan bile sıkılıyor, iğreniyordum. Şimdi sırası düştü de söylemek zorunda kaldım.

"Müfettiş Bey, bana inkılâbın tamamlandığını söylemişti. Bu söz şekli ve özü bozularak ifade edilmiş bir gerçektir. Evet, bugün bence de inkılâp devri kapanmıştır. İnkılâp donmuş, taş kesilmiştir. O, daha büluğa ermeden, daha ilk adımında ihtiyarlamış; Arterio-Skleros illetine tutulmuş, daha doğrusu bir nevi 'çocuk felci'ne uğramıştır. Her şeyden önce, bu halin sebeplerini araştırmak, her şeyden önce bu derde bir deva bulmak lazım geliyor. Kendinden geçmiş şeyda [divane, şaşkın] bir kafile halinde, emsalsiz bir önderin arkasından Milli Mücadele'nin sarp dağlarını aştıktan sonra, aynı şevk, aynı aşk ile güzel, zengin ve ileri bir ülkenin fethine çıkmıştık. Ölümle dirim arasında geçen yılların bütün yorgunluklarını unutmuş, hızını hiç kaybetmeyen bir hamleyle –tıpkı Darülfünun'dan çıktığımız günlerin ertesi– kimimiz geceleyin Üsküdar sırtlarını aşarak, kimimiz kötü bir tekne içinde Karadeniz'in dalgalarını yarıp geçerek, kâh yaya, kâh eşek ve katır sırtında küme küme Anadolu'ya gittiğimiz devirdeki gibi bu yola da, bağrımız yalnız ümit, yalnız idealle dolu, revan olmuştuk. Güzel, zengin ve ileri bir ülke... Onu, Anadolu denilen bu çorak toprakları, bu kül ve kireç yığınları içinden, geceyi gündüze katarak

dişlerimiz, tırnaklarımızla söküp çıkaracaktık. Önder, ikide bir ardına bakıp bu işin, düşmanı denize dökmekten daha zor olduğunu, fakat mutlaka bunun da üstesinden geleceğimizi söylüyordu. Ben içimden, 'Üzülme; sen yalnız yürü!' diyordum. Ve Milli Mücadele destanının nice sahneleri gözümün önünde canlanıyordu; Ecevit Dağı'nın yokuşlarını tırmanırken, mermi yüklü kağnıları güden çatlak tabanlı Anadolu kadınlarının arasında gördüğüm yüksek ökçeli iskarpinlerini ellerine alıp yürüyen ipek çoraplı nazenin İstanbul kızları; han odalarının tuğla döşemeleri üstünde askere çağrılmış köy delikanlılarıyla sırt sırta, koyun koyuna kıvrılıp yatarken rastladığım şehirli aydın gençler, o zamanki gülümser yüzlerini, yılların ötesinden tekrar bana doğru çeviriyor: 'Biz yine hep birlik buradayız, yine O'nun arkasından aynı ümit, aynı cüret, aynı şevkle yürümekteyiz!.. İleri, zengin ve güzel vatan yolunda...' diyor gibiydiler.

"Lakin, birdenbire ne oldu bilmem, son yıllarda artık bu yüzleri hiç göremez, bu sesleri hiç işitemez oldum. Kendimi hep olduğu yerde tepinen, nereye gideceğini bilmez başıboş bir kalabalığın içinde buluyorum. Bana, Paris dönüşü memleketi yadırgatan sebebi de bu histen başka bir şeyde aramamalısın! Anlamıyorum, –sen ki realiteleri muhakkak benden daha iyi gören bir insansın– nasıl oldu da benim gibi dört yıllık bir ayrılıktan sonra, Almanya'dan buraya gelişinde, havada pek esaslı bir şeyin değişmiş olduğunu farkedemedin! Belki farketmişsindir de iyimser mizacın bundan birtakım fütur [ümitsizlik, bezginlik] verici hükümler çıkarmaktan seni korumuştur. Fakat, bil ki, mektubunda bana uzun uzadıya anlatmak istediğin güzel prensiplerin müeyyidesi ancak Milli Mücadele'de kazandığımız zaferin başlıca sırrını teşkil eden 'kollektif heyecan'dır. Bu prensipler, tekrar edelim, zabıta kuvvetiyle kafalara yerleşmez; her sınıf halkın, okumak, yazmak bilmeyen köylüden bizler gibi

tahsillerini Avrupa üniversitelerinde tamamlamış aydınlara kadar, her sınıftan halkın bunlara can ve gönülden inanması ve bunları gerçekleştirmek için elbirliğiyle yeni bir mücadeleye can ve gönülden atılması lazımdır. İstiklal Harbi'nde olduğu gibi, narin ve nazik şehir çocukları elleri nasır bağlamış, çıplak tabanlı rençberlerin yanıbaşında tekrar şarkılar söyleyerek ve soğuğu, sıcağı hissetmeyerek bu geri ülkenin taşlı, dikenli yollarına düşecek; kendinden geçip kuru toprağı pamuktan yatak, katı taşı kuştüyünden yastık bilecek; geceyi gündüze katarak bizi medeni alemden ayıran iki yüzyıllık yolu bir solukta aşmaya çalışacaktır. Etrafına iyi bak; şimdiki şartlar içinde bu fedakârlığı kimseden bekleyebilir misin? Bu yeni seferberliğe, senin tabirinle bu ekonomik kalkınma seferberliğine kimleri çağırabilirsin? Heyhat! Dünkü kahraman inkılâp önderleri bile bugün ipekli robdöşambrlarına bürünmüş, fağfur [Çin porseneli] banyolu kaşanelerinden [malikanelerinden, saraylarından] dışarıya başlarını uzatmak istemez oldular. Bir zamanlar, mektep sıralarından dağlar aşarak ateş siperlerine koşuşan gençlerin gücü şimdi barem merdivenlerinin basamaklarında emeklemekten başka bir şeye yetmiyor.

"Halk ise, Tih Sahrası'nda kıtlığa uğramış Benî İsrail gibi eli böğründe, gökten inecek 'kudret helvasını' bekliyor ve ümitlerinin boşa çıktığını görünce Musa'dan yüz çevirip ve onun gösterdiği nice mucizeyi unutup homurdanmaya başlıyor. Kayadan sular fışkırtan, denizler ortasında yollar açan, nice müdafaasız boynu firavunların satırından kurtarmış olan Musa, şimdi çölde tek başına kalan bir adamdır. İstediği kadar Tur-u Sina'ya çıkıp insin, istediği kadar gökyüzünden haber getirsin; artık hiç kimse inanmıyor, hiç kimse dinlemiyor. Herkes kendi başının derdine düşmüştür. Sen ki, *Serbest Fırka* tecrübesinde nasıl her kafadan bir ses çıktığını, herkesin birbirini nasıl anlamaz hale girdiğini

hepimizden daha iyi gördün; bu acı ve hazin tecrübenin üstünden henüz bir yıl ya geçti, ya geçmedi. Ve sen, bu memlekette Milli Mücadele devrinin birlik, beraberlik ve fedakârlık duyguları sanki hiçbir sarsıntıya uğramamış, sanki hâlâ eski destanî hızıyla devam etmekteymiş gibi inkılâp prensiplerimizin sözle, yazıyla birer *kuvvet-fikir* haline girip, bizi ileriye iteceğini umuyorsun! Demir tavında dövülmek gerekti ki iki gözüm; oysa ki demir çoktan soğumuş ve ateş sönmüştür.

"Ne vakit sönmüş bu ateş?" mi diyeceksin. Ben sana söyleyeyim: Bu ateş, Kemalist Türkiye'nin anahtarlarını Bâbıâli tembelhanesinin bekçileri eline teslim ettiğimiz gün sönmüştür. O uğursuz ve fosil müessesenin dalkavuk izzetlileri, idarei maslahatı saadetlileri, mankafa devletlileri aramıza katıldıkları –yalnız aramıza katılmış olsalar neyse– devlet, hükümet makamlarının hattâ meclis ve parti teşkilatının başına geçtikleri andan itibaren bence artık bir inkılâp rejiminden bahsetmemize imkân kalmamıştır. Çünkü, hareket düşmanı, bunak bir bürokrasinin kanunları, nizamları, idare usulleri, bunlar vasıtasıyla bütün o dinamik inkılâp prensiplerinin elini ayağını kıskıvrak bağlamıştır. Bu köhne *mevzuat* ile Anayasa hükümleri birbirine o kadar zıttır ki, millet, kendisini adeta bir labirent içine girmiş gibi hissediyor; bu dolaşık çıkmazın dehlizlerinde şaşkın ve perişan dolaşıp duruyor; sağa gitse olmuyor, sola gitse olmuyor, arkaya dönse olmuyor; hiçbir yanda kendini aydınlığa çıkaracak kapıyı bulamıyor.

Bu muvazaalı rejimin, bu tezatlarla dolu cemiyetin içinde yetişen gençlik –hani şu, Gazi'nin Cumhuriyeti emanet ettiği gençlik!– saflarında ise ya birtakım küçük egoistler, ya benim gibi canından bezmişler, ya da korkunç oportünistler yetişip duruyor. Şu halde maziyi kökünden tasfiye etmemiş, dış örgüsünü kendi bünyesine göre yeni baştan doku-

yamamış ve öncü kadrolarım hâlâ teşkil eyleyememiş olan inkılâp akıbetinden nasıl emin olabilir? Ona, Tanzimat hareketinin üçüncü bir tekerrüründen başka ne anlam verebilirsin? Samimi inkılâpçıların bütün ıstırabı işte buradan geliyor. Bununla, senin samimi bir inkılâpçı olmadığını söylemek istemiyorum. Sana, desem desem, belki *utopiste* diyebilirim. O da her zaman değil, bazı coştuğun zamanlar.

"Coşmak, coşabilmek ne tatlı şey! Henüz otuz beş yaşıma basmadan ben bu hassayı kaybetmiş bulunuyorum. Ümitlerin var olsun kardeşim!"

V
BİR MEVSİM SONU, BİR DEVRE BAŞLANGICI

Halil Ramiz, Ankara'ya dönüşünde –her iki bakımdan– soğuk bir havayla karşılaştı. Bozkırın bu yıl erken başlayan sinsi ayazı cılız akasyaların dallarını ürpertiyor, bahçelerdeki kasımpatlarının boyunlarını bükerek evlerden içeriye sokuyor ve beton duvarlara bir mermer serinliği veriyordu. Çimenler sararmış, yapraklar bakır rengi bağlamıştı. Gökyüzünde ise bir buzlucam donukluğu vardı.

Halil Ramiz, sabahın dokuzunda işte bu buzlucam kubbenin altından ve bu çimenlerle bu yaprakların arasından geçerek Anafartalar civarında, Korucular Sokağı'ndaki loş ve dar apartmanından içeriye girdiği zaman, kendini kör bir kuyuya düşmüş gibi umutsuz ve perişan hissetti. Yakası kalkık pardesüsü sırtında, bir koltuğa büzüldü. Gözleri ve kafası boş, elinde henüz açılmamış bir gazete, ne yapacağını bilmez, bezgin bir adam tavrıyla uzun bir müddet sessiz ve hareketsiz kaldı. Neden sonra kendini toparlayıp yandaki odada bavullarını boşaltmakta olan uşağına:

"Ahmet, bana bir çay yap!" diye seslendi.

Askerliğini bir albayın yanında emireri olarak geçirmiş

bu adam, anası öldüğü, kızkardeşi evlendiği günden beri tam bir bekâr hayatı süren Halil Ramiz'in kolu kanadıydı. Yemeğini pişiren o, ev işlerini gören o, çarşıya pazara giden o, elbiselerini ütüleyen o, bakkal, kasap hesaplarını tutan oydu. Hattâ, Ahmet, efendisine arada bir akıl hocalığı da eder; tasarruf dersi verir ya da bütün meclis arkadaşları gibi, onun da neden henüz arsa alım-satımlarına girişmediğine, neden ev, apartman sahibi olmadığına, neden hâlâ kiracılıktan kurtulmadığına hayretini ifade eden sözler söylerdi. Hakikatte de Ahmet, insanlık şeref ve haysiyetini ve belki namus ve fazileti bile yalnız mülkiyet prensipleri bakımından ölçmeye alışmış köylü kafasıyla, bu kadar iyi yürekli, bu kadar yüksek mevkili bir adamın bu evsizlik ayıbına nasıl katlandığını bir türlü anlayamaz; için için böyle bir efendinin hizmetinde bulunmaktan adeta eksiklik duyardı. Bundan dolayıdır ki, hazırladığı çay fincanını Mebus Bey'e uzattığı sırada onun ellerini birbirine sürterek:

"Yahu, keşke sobayı yaksaydın; evin içi bana dışarıdan daha soğuk geldi!" demesi üzerine Ahmet'in tepesi attı; asık bir suratla homurdandı:

"Burası apartman mapartman değil ki!.. Burası mahzen; yaz kış ne hava aldığı, ne güneş yüzü gördüğü var. Elalem kaloriferli konaklarda yan gelip otururken sen işte böyle tir tir titrersin. Üstelik bir de her ay tıkır tıkır yüz kâğıt cereme verirsin!.."

Halil Ramiz, Ahmet'in bu tarz hitaplarına ilk defa maruz kalmıyordu ve başkaları için hiçbir manası olmayan bu sözlerle onun ne demek istediğini pekala anlıyordu. Onun için gülümseyerek ve bir büyük kardeş şefkatiyle uşağının yüzüne bakarak:

"İnşallah, günün birinde biz de rahata kavuşuruz. Hele sen şimdilik şu sobayı yak!" dedi.

Ahmet, yarı öfkeli, yarı küskün bir tavırla odadan çıktı; fakat çıkmasıyla dönmesi bir oldu:

"Kömür tedarik etmek lazım. meclisten tonu otuz iki liraya dağıtılıyormuş. Kooperatifte ise kırktan satılıyor!.." dedi.

Halil Ramiz, bir yandan yudum yudum çayını içiyor; bir yandan da isteksiz isteksiz gazetesine göz gezdiriyordu. Uşağına cevap vermek lüzumunu bile duymadı. Kendi kendine soruyordu: "Niçin çıkar bu gazeteler? Ve bütün bu sütunlar, bu sayfalar her gün neyle doldurulur!.." Bazen vazifesi icabı, –zira, Halil Ramiz, merkez idare heyetinde matbuatla eğitim işlerine bakar– memlekette çıkan gündelik, haftalık, aylık gazete ve mecmuaları gözden geçirdikten sonra kafasının içinde bütün bunlardan ne kaldığını yoklardı: Bir hiç, daima bir hiç... Ve hayalinde memleketin bütün matbaalarını boşta dönen çarklar gibi görürdü. Çoğu Halk Partisi'nden yardım gören bu irili ufaklı basım ve yayım müesseselerinin günde kim bilir, boş yere kaç ton kâğıt, kimbilir boş yere kaç yüz litre mürekkep israf ettiğini düşünerek yüreği burkulurdu. Kendi kendine: "Bu boşluğu doldurmak, bu kof ve nafile yazılara bir parça kan ve can verebilmek için ne gibi çarelere başvurmalı, ne etmeli, neylemeli?" diye sorardı. Ortada, Kurtuluş Savaşı kadar mühim bir kalkınma davası var; geri bir ülkenin ileriye doğru itilme hamleleri var. Yeni baştan bütün kafaları ve ruhları durmadan işleme cehdi var. Hiçbir muharririn yazısında, hiçbir şairin şiirinde bunlara dair –heyecansız, beylik bir kaside edebiyatından başka– tek can alıcı bir satıra neden rastgelinmiyor? Ara sıra Türk İnkılâbı ya da doğrudan doğruya Büyük Türk İnkılâpçısı hakkında çıkan yabancı eserler bile bu donuk ve sönük Türk basınına aksederken bütün rengini, hararetini kaybediyor. Bunun sebebi, acaba fikir ve söz hürriyetine konulan bağlar ve kayıtlar mıdır? Fakat, Halil Ramiz hatırlıyor ki, Cumhuriyet'in

ilk iki yılında basın alabildiğine hürdü. Mecliste her muhalif ağzına geleni söyleyebiliyordu; münakaşasız bir gün, bir saat geçmiyordu. Buna rağmen, o devirden ortada yine hiçbir şey kalmadı. Yel üfürdü, sel götürdü.

Bunun sebebi? İşte, Halil Ramiz'in kendi kendine kim bilir kaç defa sorup sorup da bir türlü cevabını bulamadığı suallerden biri de buydu.

Gerinerek, esneyerek yerinden kalktı. Biraz sonra partiye gidecekti. Bu mecburiyet aklma gelince yüreğinde, uzun bir tatil devresinden sonra okula dönen çocukların duydukları hüzüne benzer bir şey hissetti. Bu, onda ilk defa oluyordu. İçinden: "Anlaşılan ben de bezginlik illetine tutulmaya başlıyorum," dedi. "Güya, beni bir sürü zor işler bekliyormuş, güya ağır ve mühim bir sürü vazifeler karşısındaymışım gibi irkilip yüksünüyorum. Oysa, biraz sonra gideceğim yerin durgun bir kalem odasından farkı yok. Bir masanın başına oturacağım; hademeye: 'Bana bir kahve getir!' diyeceğim; zarfı açılmamış bazı mektupları gözden geçireceğim; eğer varsa birkaç yazımn altına imzamı atacağım. Derken arkadaşlar hoşbeş etmek için yanıma gelecekler; havadan sudan birtakım bahisler açacaklar; ya da, hiç sevmediğim, işitmekten bıkıp usandığım o bayat şakalarına, yarenliklerine başlayacaklar. Ben, istemeyerek gülmek, ya da aynı şekilde karşılıklar vermek zorunda kalacağım. Biz, sözümona, böyle bir tatlı sohbet içinde söyleşip gülüşürken, koridorda bir hareket olacak. Umumi Kâtip'in makamına teşrifleri vuku bulacak. Ziller çalmaya, hademeler koşuşmaya başlayacak. Biz de bir müddet kahkahalarımızı, yüksek sesle konuşmalarımızı kesmek lüzumunu duyacağız ve derhal resmî bir tavır alıp içimizden hangimizi yanına çağıracağını bekleyeceğiz."

Lakin, yarım saat sonra, parti idare meclisi odasından içeriye girdiği zaman Halil Ramiz'in tam manasıyla böyle bir hal ve vaziyetle karşılaştığı söylenemez. Gerçi biraz ko-

mikleştirerek tasavvur ettiği gibi masasının başına oturup hademeye bir kahve ısmarladı. Gerçi, basit ve idari mahiyette bazı kâğıtları gözden geçirdi. Gerçi arkadaşlarıyla kendi arasında "Hoş geldin; eyvallah, nasılsın, hamdolsun! Eee, ne vardı bakalım İstanbul'da?" filan gibi sözler söylendi. Fakat Halil Ramiz, lüzumundan fazla alışık olduğu bu küçük çevrenin hususiyetlerinde bellibaşlı bir başkalık görmemekle beraber, her nedense, havada doğrudan doğruya şahsıyla ilgili bir şeyin değiştiğini sezmekten kendini alamamıştı. Belki, binanın kapısında rastgeldiği başhademenin oldukça telaşlı bir tavırla: "Beyefendi, sizi soruyordu," demesi onda böyle bir vehim uyandırmıştı. Fakat neden genel sekreterin onu sormuş olması, Halil Ramiz'de bir vehim uyandırmıştı? Genel sekreterin kendisini arayıp sorması, hattâ bazen lokantada yemek yerken ya da kulüpte briç oynarken, iki ayağını bir pabuca sokarcasına yanma çağırması ilk defa olan bir şey miydi? Hayır; parti idare merkezi üyesi Halil Ramiz, yalnız bundan değil, arkadaşlarının hallerinde, sözlerinde ve kendisine karşı davranışlarında da gizli bir çekingenlik ve tutukluk hissederek işkillenmişti. Bunların ona bakışlarında bir tuhaf tecessüs, onunla konuşmalarında bir bahsi bin dereden su getirip asıl mecrasına dökmek isteyiş emareleri vardı.

Nitekim Halil Ramiz, biraz sonra genel sekreterin yanına girdiği zaman, içine düşen bu kuşkunun sebepsiz olmadığını anlamakta gecikmedi. Gerçi, genel sekreter kendisini her zamanki babayani tavrıyla kabul etti; keyif, hatır sordu; demincek merkez idare odasındaki arkadaşları gibi onunla bazı yarenliklerde bulunmayı da unutmadı. Fakat, birdenbire hatırına pek mühim bir mesele gelmiş gibi durakladı. Önündeki kâğıtları karıştırmaya başladı; birkaç dakika sustu, sonra:

"Yahu şu..." dedi ve yine sustu. Dikkatle kâğıtları gözden

geçiriyordu. İki üç dakikalık bir duraklama daha... ve başını kaldırmaksızın sözüne devam etti:

"Şu sizin seçim bölgenizdeki belediye işi bizi hayli üzdü. Nasıl oldu bu, bana anlatır mısın kardeşim?"

Genel sekreter, şimdi burnundan, nezleli bir sesle konuşuyordu. Halil Ramiz:

"Bu hususta benim sizden daha fazla malumatım olacağını tahmin etmiyorum," dedi. "Zira, ben de diğer arkadaşlarla beraber bu işin başında bir müşahit sıfatıyla bulundum. Halkevi'nde bir toplantıya davet edildik. Aramızda vali ve parti başkanı da vardı. Belediye başkanının leh ve aleyhinde birtakım münakaşalar oldu ve neticede aleyhte bulunanlar ekseriyeti kazandı, sıra yeni seçim listeleri hazırlanması bahsine dayanınca, herhangi bir tesir yapar vaziyette kalmamak için, yine arkadaşlarla birlikte toplantıyı terkedip çıktık. Bir iki gün sonra da ben vilayet merkezinden uzaklaştım. İstanbul'a geldiğim zaman işittim ki, Dr. Namık Ahmet, belediye başkanlığına seçilmiş; bu neticeden çok memnun oldum ve kendisine bir de tebrik telgrafı çektim. Fakat ondan sonra ne oldu, ne geçti bilmiyorum. Bu seçim kanuna uygun görülmemiş, feshedilmiş. Yeniden seçim yapılmış ve bizim... doktorun yerine bir emekli albay..."

"Pek sevdiğim bir arkadaştır. Bilhassa (.....) Paşa'nın tavsiyesiyle aday gösterilmiştir."

"Her neyse... İşte belediye başkanlığına getirilmiş. Bundan ötesini bilmiyorum."

Halil Ramiz, pek dağınık, pek çiğ bir ifadeyle konuştuğunu hissediyordu. Buna rağmen, kendini tutamadı:

"Anlaşılan –daha doğrusu, yine işittiğime göre– her şeyi kendisi yapmak isteyen vali ile memleketin bazı mürteci unsurları, Dr. Namık Ahmet gibi ileri kafalı, inatçı ve becerikli bir gencin bu muvaffakiyetini çekememiş ve birtakım demagojik tezvirlerle işi bu çirkin şekle sokmuş olacaklar."

Genel sekreterde, karşısındakinin sözlerini dinlemekten ziyade, önündeki kâğıtları okumakta olan bir kimse hali vardı. Kendi kendine söylenir gibi:

"Sizden bu mesele hakkındaki mütalaanızı değil, malumatınızı istemiştim."

Biraz önceki babayani ve ahbap tavırlı adam, yerini resmî edalı bir amire bırakmıştı. Halil Ramiz buna büsbütün sinirlendi:

"Bildiğim bundan ibarettir," dedi.

"Halbuki, şu önümde duran dosyaya göre, mevzuubahis hadiseye dair malumatınızın çok daha esaslı ve daha geniş olması lazım geliyor."

Bahis konusu olan şeyin adı onun ağzında önce bir "iş"di; sonra bir "mesele" oldu; şimdi de bir "hadise!" Mübarek, neredeyse buna bir "cinayet" diyecekti. Halil Ramiz, cevap olarak zihninden geçen bu müşahedeyi söylemek istedi. Fakat genel sekreter, ona vakit bırakmadı ve sözüne şöyle devam etti:

"Zira," dedi, "bu dosyadaki bütün vesika ve şahadetler ilk seçimin sizin teşvik ve tesiriniz altında yapıldığını göstermektedir. Orada sizinle beraber bulunan mebus arkadaşlarınız da bunları tekzip etmediler."

Halil Ramiz, acı acı gülümseyerek:

"Neşet Sabit de mi?" diye sordu.

Fakat genel sekreter, onun bu suilini cevapsız bıraktı ve konuşmasını birtakım umumi mütalaa ve hükümlere doğru yürütmeye başladı:

"Malum ya, bu, parti disiplinine aykırı bir harekettir. Biz, vilayetlerin mahalli işlerine doğrudan doğruya karışmak istemiyoruz. Çünkü, her vilayetin mesuliyet ve selahiyet sahibi adamları vardır ve size (.....) vilayet merkezi belediye seçimiyle meşgul olmak vazifesi de verilmiş değildi. Bundan başka, durup dururken, hiç yoktan bir buhran çıkar-

manın, vatandaşlar arasında bir huzursuzluğa sebebiyet vermenin manası ne?"

Halil Ramiz'in tepesi atmıştı:

"Eğer," dedi "(.....) vilayet merkezinde bir buhran çıkmış ya da vatandaşlar arasında bir huzursuzluğa sebebiyet verilmişse, bunu yapsa yapsa, sizin selahiyet ve mesuliyet sahipleri dediğiniz kimselerin yapmış olması lazım gelir. Çünkü, bütün bunlar, benim oradan hareketimden sonra olmuştur. Ben oradayken esasen yenilenmesi icabeden bir belediye seçimi ve tekrar başkanlığa gelmemesi istenen işe yaramaz, ihtiyar, hantal bir belediye başkanı vardı. Ben oradan, hattâ yeni seçim listeleri son şeklini almadan uzaklaşmış bulunuyordum. Hatırlayacaksınız, sizden aldığım bir telgraf üzerine..."

"Ha, evet, şu (.....) kaza parti başkanı meselesi için... Sırası gelmişken söyleyeyim. Bu mesele hakkında bana göndermiş olduğunuz rapor da hakikate uymuyor. Daha doğrusu bu hususta serdettiğiniz deliller verdiğiniz hükümler kadar kuvvetli değildir. Yolda rastgeldiğiniz Avukat Kenan'ın tesiri altında kaldığınız anlaşılıyor. Bu adam eskiden beri tanıdığımız azılı muhaliflerden biridir. Hep hükümet ve parti aleyhine tezvirnatlı davalar peşinde koşar. Atikler köylüsünü de o kışkırtmıştır..."

Halil Ramiz, genel sekreterin sözünü ağzına tıkayan sert bir hareketle ayağa kalktı:

"Beyefendi, karşınızdaki bir mektep çocuğu değildir," dedi. "Ben de sizin gibi bir milletvekiliyim. Eğer bu söylediğiniz şeyler birtakım indî mütalaalar hududunu aşmış bulunuyorsa, bunun münakaşası doğrudan doğruya parti grubuna intikal etmek lazım gelir. Size, benden istediğiniz izahatı da ancak orada verebilirim."

Genel sekreter, oturduğu yerde yığılıp kalmıştı:

"Hele dur birader! Birdenbire amma da parlayıverdin ha!

Ben seni bu kadar sinirli zannetmezdim. Daha sözümü bitirmedim ki..."

Kapıya kadar yürüyen Halil Ramiz, döndü:

"Bence sizin sözlerinizin menfi ya da müspet hiçbir kıymeti yok," dedi. "Ben size orada olanlardan bahsedeceğim."

Ve yandaki odaya geçip parti merkez heyeti âzâlığından istifasını yazdı.

* * *

Servet Bey, kapıdan henüz çıkmıştı. Müteahhit Sırrı Bey, kâtibi Seyfi'nin odada olduğunu unutarak Mühendis Ragıp Bey'e dedi ki:

"Yahu, gördün mü, herif hiç oralarda değil. Her zamanki gibi sâkin... Hattâ, hattâ her zamandan daha keyifli, daha neşeli. Sanki hiçbir şey olmamış..."

Gözü Seyfi'ye ilişince birden susuverdi ve ondan yana dönüp:

"Daha sırasına koyamadın mı kâğıtları? Bizi biraz yalnız bırak, oğlum!" dedi.

Mühendis Ragıp Bey, onun ne söylediğini işitmemiş gibi masanın üstünde duran bir makete eğilmiş, dikkatle bakıyordu. Öbürü yine sözüne devam etti:

"Allah kimsenin başına vermesin; bir kız babası için bundan büyük bir felaket olamaz! Bütün İstanbul, bütün Ankara bunun dedikodusuyla çalkalanıp duruyor. Yok şöyle olmuş, yok böyle olmuş. Sanki herkes olayı gözüyle görmüş gibi en küçük teferruatına kadar birbirine anlatıyor. O kadar emek, o kadar masraf; Fransızca öğret; İngilizce öğret; piyano öğret. Tam mürüvvetim göreceğin sırada, al sana bir rezalet!.."

Ragıp Bey, başı hâlâ maketin üstüne eğilmiş olarak mırıldandı:

"Canım, buna rezalet denmez hiçbir zaman..."

"Ya, ne denir?"

"Kaza, be birader; kaza..."

"Rezalet ya da kaza... Sen neticeye bak! Kim alır şimdi bu kızcağızı?"

"Herkes alır. Bir defa kızın bunda hiçbir günahı yok. Bilakis canavar bir saldırgana karşı dişiyle tırnağıyla son raddesine kadar iffetini savunmaya çalışmış!"

"Öyle ama; hâmile kalmış diyorlar."

"Yalan, iftira!"

Ragıp Bey bu sefer başını maketin üstünden öfkeyle kaldırmış ve iki eli iki cebinde, Sırrı Bey'in üstüne yürümüştü:

"Zaten, işin en kötü tarafı bu değil; Sevim Hanım hasta, Sevim Hanım had bir *nevrasteni*'den mustariptir."

Sırrı Bey, bu *nevrasteni* kelimesini frengi vesaire cinsinden bir illetin adı sanarak uzun bir: "Yaaa!.." nidası çıkarıp gözlerini faltaşı gibi açtı. Mühendis Ragıp Bey sözüne devam ediyordu:

"Evden dışarıya adım atmıyor; kimsenin yüzünü görmek istemiyor. Hassaten, erkek cinsine karşı derin bir tiksinti ve korku duyuyormuş. Yabancı bir erkek sesi işitti mi yüzü sapsarı kesiliyor, eli ayağı titremeye başlıyormuş. Hele bir erkek elinin temasına hiç tahammülü yokmuş. Onun içindir ki, kendisini tedavi eden hekimler, adamakıllı muayeneye imkân bulamıyorlar; nabzını bile dinleyemiyorlar."

Sırrı Bey, bu sözlerden gittikçe hiçbir şey anlamaz olmuştu:

"Azizim, ne biçim hastalık bu, Allahaşkına?" diye sordu.

"Psişik bir şey... Büyük bir şoktan hasıl olma bir kompleks..."

Yahu bırak şu doktorca lafları! Bana meseleyi açıkça anlat!"

"Açığı kapalısı bundan ibaret... Senin anlayacağın, derin bir ruh buhranına müptela olmuş."

"Yani, desene ki kızcağız aklını oynatmış!"

"Yok, şimdilik buna hükmedilemez. Hekimler, muhitini değiştirmek ve uzun bir seyahate çıkmak şartıyla iyileşebileceğini söylüyorlarmış. Sevim Hanım da bir an önce memleketten uzaklaşmak istiyormuş. Servet Bey, oğlunu, tahsilini bitirmek için zaten İsviçre'ye gönderecekti. Bu fırsattan bilistifade kızını da onunla beraber yollamayı düşünüyor. Fakat, oğlanın hali malum! Karakterine bir türlü güvenemiyor. 'Bir de başı havalandı mı dünyayı unutur! Hemşiresi mi varmış, hasta mıymış, onunla daima mukayyet olmak mı lazımmış gibi şeyler aklımdan bile geçmez!' diyor. Anneleri de birlikte gitmeye kalktı. O da zaten sinirlerinden hasta bir kadın... Şimdi ikide bir düşüp düşüp bayılıyor. Kızından fazla tedaviye muhtaç... Lakin Servet Bey, bu kadar büyük bir fedakârlığı göze alamıyor."

"Ne fedakârlığıymış bu?"

Mühendis Ragıp Bey, acı bir gülümsemeyle:

"Laf aramızda; çok masraf olur diye korkuyor," dedi.

Sırrı Bey'in, kolay para kazanan talihi yaver insanların çoğu gibi, babacan bir tarafı vardı. Yumruğunu hiddetle masanın üstüne indirdi:

"İşte!" diye haykırdı. "Kafamın almadığı şey!.. Be birader, para, cenaze masrafında harcanmak için mi kazanılır? Herif, bizimle, şuracıkta daha bir saat önce iki milyonluk bir işin müzakeresini tamamladı."

Lakin, "iki milyonluk bir iş" sözünü telaffuz ederken Sırrı Bey, bilinemez nedendir, birdenbire civanmertçe heyecanını kaybediverdi ve melûl melûl Ragıp Bey'in gözlerinin içine bakarak:

"Yahu," dedi. "Ben bu işe olur molur dedim, taahhütnameyi de imzaladım ama, sanırım, Servet Bey bizi bir çıkmaza soktu. Allah encamını hayretsin!"

"Ne demek istiyorsun, Sırrı Bey?"

Sırrı Bey, içine düşen bu kuşkuyu sözle anlatamıyordu.

Yalnız ellerini dua eder gibi havaya kaldırmak ve boynunu bükmekle halini ifade etmek istedi. Bununla beraber Mühendis Ragıp, son zamanlarda onun yüreğinden geçen şeyleri keşifte pek güçlük çekmiyordu. Sırrı Bey, bir yıldan beri, işini lüzumundan fazla genişletmiş; milyonlarla lüzumundan fazla oynamaya başlamıştı. Ankara'da olsun, İstanbul'da olsun, burnunu sokmadığı resmî ve özel yapı müteahhitliği kalmamış; hem de devletle, altından kalkamayacağı kadar ağır bazı yol, köprü ve tünel inşaası mukaveleleri imzalamıştı. Gerçi, bir iki banka kendisine bu teşebbüslerinde elden gelen yardımı esirgemiyor; nüfuz sahibi birtakım dostlar sayesinde satıh mikyası gittikçe yükselen bir kredi seli içinde yüzüyordu. Fakat bu sel günün birinde onu nerelere sürükleyip götürecekti? Mühendis Ragıp Bey, bunu tayin edemiyordu. Şimdiden kurduğu binaların çoğu bir ipotekten öbür ipotek altına giriyor; "faizi mürekkepler" yekûnu banka defterlerinde kabardıkça kabarıyor ve zavallı Sırrı Bey'in bu yekûnların arzettiği astronomik rakamlar karşısında ara sıra başı dönüp sendelediği oluyordu. Öbür yandan malzeme fiyatlarının da hesap ve tahmine sığmaz ani yükselişleri bu "faizi mürekkeplerle" adeta koşuya girişmiş gibiydi. Zaten, işlerinin sarpa sarmasının başlıca sebebi de bu değil midir? Filan ayın falan günündeki malzeme piyasasına göre bir taahhüde giriş planı kur; hesabını kitabını yap, işe başla; derken birdenbire betonun fiyatında yüzde on, demirinkinde yüzde on beş bir fırlayış! Gel de şimdi, pirincin taşını ayıkla; eğer karşısındaki herhangi bir devlet müessesesi ise, –Sırrı Bey'in sık sık tekrarlamaktan hoşlandığı bir tabire göre–, "Derdini gayri, Marko Paşa'ya anlat!" Hususi şahıslar ise, mahkeme kapılarında sürüm sürüm sürün; avukatlara avuç avuç paralar dağıt! Bundan başka, göze görünmez binbir tehlikeyle dolu, bütün bu çetin, dalgalı ve çapraşık iş dünyasının ortasında pusulasız bir tekneyle çalkan dur!..

Evet, Mühendis Ragıp Bey'e göre, Samanpazarı'ndaki bu küçük yazıhanenin pusulasız bir tekneden ya da tek kolla işletilen bir çıkrıktan hiç farkı yoktu. Birbirinden geçme yarı çıplak iki oda; birkaç masa, birkaç sandalye, bir eski maroken kanapeyle koltuk... Sırrı Bey'in oturduğu ve iş sahipleriyle misafirlerini kabul ettiği odanın bir köşesinde, hangi asırda ve hangi fabrikada yapıldığı malum olmayan bir köhne ve lenduha kasa... Biri altmışını geçmiş, öbürü yirmi beşine girmemiş iki kâtiple bir Remington yazı makinesi ve bir kara defter... İşte, Sırrı Bey; bir küçük köşebaşı avukatının yazıhanesinden hiç farkı olmayan böyle bir yerde, böyle bir ekip ve böyle bir teçhizatladır ki, milyonlar avına çıkmış bulunuyordu. Modern dünyanın tekniğiyle onun yegâne münasebeti ise, sabahtan akşama kadar şu derme çatma büronun daracık kapısı önünde bekleyen yedi kişilik bir kocaman Paccard otomobilden ibaretti.

Mühendis Ragıp Bey, bunun içindir ki, şimdiye kadar Sırrı Bey'le tam bir iş ortaklığı etmekten çekinmişti. Ona teknik bakımdan birçok yardımlarda bulunuyor ve bu yardımlarının ücretini almakla yetiniyordu. Gerçi, ilk zamanlarda birlikte bazı taahhütlere girişikleri olmuş, fakat Sırrı Bey'in daima kendi kafasının dikine gidişleri onu bu geçici ortaklıklardan da el çekmeye mecbur etmişti. Mesela, demin Servet Bey'le görüşülen ve kat'i karara bağlanan "iki katlı köşkler kooperatifi" teşebbüsüne yalnız keşif ve plan yapmak vazifesini üzerine almak suretiyle ilgi göstermiş ve işin esasına dair herhangi bir mütalaada bulunmak dahi istememişti.

Sırrı Bey'in, hâlâ melûl melûl yüzüne bakmakta ve kendisinden deminki endişesini giderecek bir söz beklemekte olduğunu gören Ragıp Bey, biraz ona karşı duyduğu dostluğa, biraz da Servet Bey hakkında taşıdığı saygıya kapılarak:

"Servet Bey çürük tahtaya basmaz; hiç merak etme, azizim..." dedi. "Kooperatif en hukuki esaslar üzerine kurul-

muş; arsaların istimlak muamelesi bitmiş; ilk taksitler tıkır tıkır ödenmiş; hattâ daha binaların temelleri bile atılmadan hisseleri yüzde yirmi, yüzde otuz kâr teklifiyle almak isteyenler çıkmış. Bu kadar iyi şartlar içinde başlayan bir iş karşısında seni tereddüde düşüren sebebin ne olabileceğini doğrusu, bir türlü anlayamıyorum."

"Sebep filan yok, be birader! Ben böyleyimdir işte... Hep hissiyatımla hareket ederim. Bazı, en çıkmaz gibi görünen işlere şevk ve emniyetle atılırım. Bazı da, senin anlattığın gibi, yüzde yüz garantili işler karşısında irkilir kalırım: *Hissi kablelvuku* mu [önsezi mi] derler nedir; içimden bana hükmeden hep odur. Bir gün İstanbul'da *Sipahi Ocağı*'nda poker oynuyorduk. Artin Kavsiyan daha masaya otururken: 'Ben bu akşam kaybedeceğim.' dedi. Hakikaten de kaybetti. 'Nereden bildin yahu kaybedeceğini?' diye sorduk. 'Halis bir kumarbaza kaybedeceği de, kazanacağı da evvelden malum olur.' dedi. İş ve ticaret dediğin şeyin de kumardan farkı ne?"

Filozofça başını salladı. Saatine baktı:

"Haydi birader; bırakalım gayri bu ciddi bahisleri..." dedi. "Yapacak bir işin yoksa, otomobille şöyle çiftliğe doğru bir dolanıp gelelim. Sonra da gider, Karpiç'te biraz kafayı cilalandırırız. Bu akşam her nedense yüreğimde bir sıkıntı var."

Mühendis Ragıp Bey, Ankara'da bekâr olarak yaşayan her adam gibi akşamları ne yapacağını, nereye gideceğini bilemezdi. Bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Paccard; kapının önünde bekliyordu. Fakat şoförün nerede olduğunu kimse bilmiyordu.

Sırrı Bey:

"Muhakkak karşıdaki kahvededir," dedi. "Oğlum Seyfi, bakıverir misin?"

Şoför, Sırrı Bey'in tahmin ettiği gibi, kahvedeymiş. Yeşil fötr şapkası sol şakağına kaydırılmış, pardesüsünün önü açık, laubali tavırlı, karayağız bir delikanlı çıkageldi. Sırrı Bey:

"Neredeydin be?" diye çıkışmak istedi.

Şoför omuzlarını silkti ve:

"Nerede olacağım, kahvedeydim," diye mırıldanarak direksiyonun başına geçti. Arka tarafın kapısını bile açmak lütfunda bulunmamıştı. Sırrı Bey:

"Senin," dedi, "yine bir aksiliğin var bugün... Hayri Efendi!"

Fakat sözü kısa kesti. Zira bu Hayri Efendi, hususi hayatında ve bazen de iş aleminde onun sağ koluydu. El ve ev masraflarının hesabını o tutar; üstüne başına o bakar; aşçıya ve hizmetçiye o karışırdı. Sırrı Bey, ailesini Ankara'ya hiç getirtmemiş, burada bekâr olarak yaşadığı için, aklı her şeye erer, eli her işe yarar bu açıkgöz adama bir çocuğun lalasına bağlanışı gibi bağlanmıştır. Hayri Efendi, Sırrı Bey'e evde yalnız kaldığı akşamlar can yoldaşlığı da eder, hattâ iki ahbap gibi, karşı karşıya geçip sohbet ve hasbıhallerde bulundukları da olurdu. Mesela bu akşam, Mühendis Ragıp Bey onunla kalmak istemediği, Karpiç'te, barda bir ahbaba rasgelmediği takdirde Sırrı Bey, evde yapayalnız ne yapacaktı? Sıkıntıdan çatlayacak değildi ya! Tabiî Hayri Efendi'yle biraz laf atacak; belki de biraz işten güçten bahsedecekti. Zira, demin söylediğimiz gibi, Sırrı Bey ara sıra, ona, ucuz ırgat bulup toplama ve bunlara gündeliklerini dağıtma vazifesini de verirdi. Bundan başka yapı yerlerine malzeme taşıyan kamyonların kiralanması ve bunların sevk ve idaresiyle de Hayri Efendi meşgul olurdu.

İşte, bu çeşit sebepler dolayısıyladır ki, Sırrı Bey, sözü kısa kesti. Zaten otomobile biner binmez gerek deminki iç sıkıntısından, gerekse şimdiki öfkesinden eser kalmamıştı. Her zaman olduğu gibi, bu sefer de "Muhteşem gerdunesine" [arabası] kurulduğu andan beri sinirleri yatışmış; nefsine itimadı, parasına emniyeti, irade ve dirayetine güveni yerine gelmişti. Kendini kudretli, muzaffer ve kırılıp delin-

mez bir zırhla kaplanmış, donanmış hissediyordu. Sanki koca Paccardı, yüz elli, iki yüz elli kilometre koşturan motör onun içinde işliyor gibiydi. Her klakson sesinin arkasından başım sokağın kalabalığına uzatıp: "Savulun! Savulun! Milyoner Sırrı Bey geçiyor!" diye haykıracağı geliyordu.

* * *

Vekil bey, üçüncü votka kadehini de yuvarladıktan sonra yanında oturan Neşet Sabit'e eğilip:

"Yahu, kendimi hâlâ hayretten alamıyorum, şu Halil Ramiz'in yaptığı çocukluğa..." dedi. Ve gözünün ucuyla, tam o sırada Karpiç'in iç kapısından girerek, kendisine, arka masalardan birinde yer aramakta olan Halil Ramiz'i işaret etti.

Neşet Sabit, sesini çıkarmaksızın sinsi sinsi gülümsüyordu; hattâ vekil beyin işaret ettiği tarafa bakmak bile istemedi.

Masada dört kişiydiler. Karşılarında oturan iki mebustan biri, Neşet Sabit'in yerine cevap verdi:

"Bunda şaşılacak ne var? Mübareğin mizacı malum. Hep hissiyatına kapılır; herhangi bir sebeple hemen coşup taşıverir. Bu istifa olayı da..."

Vekil bey:

"Yok canım," dedi. "Beni hayrete düşüren bu istifa keyfiyeti değil. Zira, bu keyfiyet zaten meselenin tabiî bir neticesi telakki edilmek lazım gelir. Ben hâlâ işin evveliyatındayım. Nasıl oldu da, seçim bölgesinde bu kadar kargaşalıklara sebebiyet verdi? Nasıl oldu da partideki o birkaç tahrikçi gencin önüne düşüp... –hoş bu gençleri bizzat o kışkırttı diyenler de var ya– (yine Neşet Sabit'e dönerek) Sen o fikirde değil misin?"

Neşet Sabit, nihayet cevap vermek lüzumunu duydu:

"Kim kimi kışkırttı bilmem," dedi. "Fakat, Halil Ramiz daima o gençlerin tarafını tutmuş ve bunu her zaman açıkça

söylemekten çekinmemiştir. Bu bakımdan kendisinin, –dolayısıyla– bir teşvikte bulunmuş olduğu düşünülebilirse de..."

Karşıda oturan iki mebustan biri söze karıştı ve Neşet Sabit'e, cümlesini bitirmeye meydan vermeden:

"Faik Hoca ile Şeyh Sakıp'ın ifadelerine göre," dedi. "Bu iş bir gece Halkevi'nde yaptığınız toplantıdan çıkılırken kararlaşmış. O gençlerden biri karanlıkta Halil Ramiz'in yanına sokularak, kulağına bir şeyler fısıldamış, o da tasviple başını sallamış. Mutlaka bunu sen de görmüş olacaksın ama, söylemek istemiyorsun!"

"Görsem neden söylemek istemeyecekmişim acaba?"

"Eh, ne de olsa aranızda dostluk ve arkadaşlık hukuku var."

"Halil Ramiz, aynı derecede sizin de dostunuz, arkadaşınız değil mi? Kaç yıldır Merkez Heyeti'nde yanyana parti işlerini sevk ve idare ettiniz."

Bu hitaba maruz kalan mebus, birkaç defa yutkunup öksürdükten sonra dedi ki:

"Öyle, öyle ama, doğrusunu istersen bütün bu yıllar zarfında hiçbir meseleye dair aynı fikirde bulunduğumuz vaki olmamıştır."

"Fakat, birlikte birçok kararlar vermişsinizdir."

Vekil bey:

"Canım, bırakın şimdi bu münakaşayı. Bahsi çığırından çıkarmayalım," dedi ve ilave etti: "Bence o olayda Halil Ramiz'in herhangi şekilde olursa olsun, kışkırtıcı bir rol oynadığı muhakkaktır. Gerek validen, gerek parti başkanlığından alınan raporlar bu hususta hiçbir tereddüde yer bırakmıyor. Bu, böyle... Fakat işin henüz kat'i surette anlayamadığım tarafı, Halil Ramiz'i bu tehlikeli oyuna sevkeden sebeptir. Son mebus seçimlerinde (.....) vilayet merkezinden en az rey alan namzedin Halil Ramiz olduğunu hatırlarsınız. Haydi, diyelim ki bu yüzden valiye, belediye ve parti

başkanlarına karşı içinde bir hınç kalmış ve bu üç otorite arasındaki ahengi bozarak hassaten belediyenin başına her cihetten kendi mutemedi olan bir adamı getirerek bunun öcünü almak istemiş olsun. Fakat, bu, Halil Ramiz'in zekâsına ve siyasi terbiyesine yakıştıramadığım sakat bir harekettir. Hepimiz gibi onun da pekala bilmesi lazımdır ki, (vekil bey lafının burasına gelince çapkın ve kalender bir tebessümle gülümsedi) biz, bu mevkilere seçim bölgelerimizdeki nüfuz ve itibarımız sayesinde mi geçmiş bulunuyoruz? (Biz, derken, tabiî yalnız; Halk Partisi'nin aydın taraflarını benimsiyordu.) Bizim kökümüz partidedir ve bütün feyzimizi, kuvvetimizi buradan almaktayız."

Vekil bey bir elinde votka kadehini tutarak, öbür elini boşlukta bir keser gibi sallayarak yapma bir ciddiyet takındı ve tıpkı meclis kürsüsünden beyanatta bulunduğu zamanlara mahsus tonuyla:

"Arkadaşlar, unutmayalım ki, biz her şeyi şeflerimize medyunuz ve yegâne mesnedimiz onların itimadıdır," dedi.

Ve bu sözü o kadar yüksek bir sesle söyledi ki, civar masalardan birtakım başlar ondan yana çevrildi. Vekilin karşısında oturan iki mebus bir ağızdan:

"Bunu unutan kim, be birader?" diye sordu.

"Kim olacak? Deminden beri bahsini ettiğimiz arkadaş, işte, bunu unutmuş; memlekette kendi başına bir nüfuz ve itibar teminine yeltenmiş; şahsi bir kuvvet denemesi yapmaya kalkışmış. Ve bu çapraşık yola sapan kim? Herhangi bir sıra mebusu mu? Aramıza henüz katılmış toy bir delikanlı mı? Hayır; zekâsı, malumatı ve maksada sadakatıyla şeflerimizin teveccühünü kazanmış; himayelerine, teşviklerine mazhar olmuş, doğrudan doğruya onların rahle-i tedrislerinden* feyz almış ve nihayet, parti işlerinde vazife ve

(*) Rahle-i tedris: Kelime anlamı ders görme masası. Birinin öğrencisi olmak anlamında kullanılan bir deyim.

mesuliyet sahibi olmuş bir arkadaş! İşte –tekrar ediyorum– Halil Ramiz meselesinde aklımın almadığı cihet budur."

Yine vekilin karşısında oturan mebuslardan biri:

"İşittiğime nazaran, epeyce zamandır yukarıya çağırılmıyormuş," dedi. "Belki de bu hüsran dolayısıyla..."

Öbürü atıldı:

"Doğru, doğru... İşte, asıl sebep ortaya çıktı. Biraz evvel demiştim ya, Halil Ramiz her hareketinde daima hissiyatına kapılır."

Neşet Sabit hep susuyor ve bu konuşmayı pek tasviple değilse bile dikkat ve ehemmiyetle dinler görünüyordu. Hakikatte ise, söylenen bu sözlere karşı duyduğu şey, bir irkilmeden ibaretti. Yakından ve içinden şahidi olduğu bu hadiseyi bütün çıplaklığıyla ortaya atmaktan ve Halil Ramiz'in nasıl bir tezvire, nasıl bir iftiraya kurban gittiğini haykırmaktan kendini güç zaptediyordu. Onun benliğinde, iki ayrı adam, birbirine zıt iki Neşet Sabit sinsi bir mücadeleye tutuşmuş gibiydi. Bunlardan biri aydın, idealist ve hayata yüksek prensipler zaviyesinden bakan Neşet Sabit, öbürü de nice zamandır bir vekâlet koltuğu kapmak hırsıyla yanıp tutuşan ve böyle bir ikbale tırmanmasını bilmişlerin birçoğu gibi, birtakım politika cambazlıklarını siyasi terbiyenin, siyasi olgunluğun esaslarından sayan Neşet Sabit'ti. Bununla beraber, politik hayatının başlangıcında, benliğini iki geçimsiz parçaya ayıran bu tezadı o, hemen hiç hissetmez; tam bir ruh ve kafa muvazenesi içinde inandığı amaçlara doğru cesaretle yürümekten çekinmez; sözlerini ağzında evirip çevirmenin ya da düşüncelerini basmakalıp laflar altında ezip büzmenin ne olduğunu bilmezdi. Neşet Sabit, tıpkı eski arkadaşı Halil Ramiz gibi girintisiz çıkıntısız, yekpare bir insandı. Kanaatlerine aykırı bulduğu fikirlere, hareketlere karşı mücadeleye atılmaktan tıpkı onun gibi gözünü esirgemezdi. Nasıl oldu da, şimdi bu hale girdi? Doğru-

su çok defa buna kendisi de şaşıyordu. Nitekim, şu içki ve yemek masasının başındaki sabır ve tahammülü, hattâ –neden itiraf etmesin?– bu korkak, bu sinmiş adam durumu onun yüreğini, kendi haline şaşmadan daha acı bir hisle burkmaya başlamıştı. Neşet Sabit, şu anda, kelimenin bütün manasıyla, kendi kendinden utanıyordu. Birkaç kere, bir kâbusu andıran bu ağır uyuşukluktan silkinip kalkmak ve yanındakilere: "Bırakın Allahaşkına, bu mahalle kahvesi dedikodularını!" demek istedi.

Şu mahalle kahvesi dedikoduları... Lakin, bir numaralı Neşet Sabit, dinlediği lafları içinden bu tabirle vasıflandırır vasıflandırmaz iki numaralı Neşet Sabit hemen başını kaldırıp öbürüne fısıldamaya başladı: "Öyleyse değer mi bunları ciddiye alıp söze karışmak?" Evet, hem değmezdi, hem faydasızdı. Değmezdi, çünkü, Neşet Sabit'in böyle bir yerde, böyle bir münakaşada alacağı herhangi menfi bir vaziyet, onu, boş yere "Şu mahalle kahvesi dedikodusunun" içine sürüklemiş olmakla kalır ya da belki, bu üç kişiyle kendi aralarında bir dil kavgasına yol açabilirdi. Neşet Sabit, kaç defa şahit olduğu bu çeşit çatışmalardan ise ne hak, ne hakikat namına bir zafer kazanıldığını hiç görmemiş ve içinden, bunların kahramanlarına karşı yalnız bir küçümseme duymuştu. Faydasızdı: Zira, Halil Ramiz lehine bir müdahale ve müdafaada bulunmanın zamanı çoktan geçmişti. Zavallı Halil Ramiz, –şüphesiz biraz da kendi ihtiyatsızlığı, tedbirsizliği yüzünden– maharetle kurulmuş bir tezvir tuzağının içine düşmüş, oradan kurtulmasına artık imkân kalmamıştı ve madem ki, olay, bu tuzağı kuranların muvaffakıyetiyle sona ermiş bulunuyordu, iki numaralı Neşet Sabit'e göre, bunun münakaşasını devam ettirmek, küllerle örtülmeye başlayan bir polemik ateşini körüklemekten başka bir şeye yaramazdı.

Fakat ne yazık ki, Halil Ramiz, meseleyi bu şekilde ele almasını bilemedi. Bir yandan merkez idare heyetinden istifa-

sını vermek, öbür yandan –kendini müdafaa için– bir parti divanı toplantısı talebinde bulunmak suretiyle işi büsbütün dağdağalandırmış oldu. Bu divan toplandığı takdirde mutlaka bir de "parti anketi" istemeye kalkışacaktı. Gözlerini öyle bir öfke bürümüştü ki, böyle bir anket vazifesinin ancak şu karşısında oturan iki mebus zihniyetinde kimselerden başkalarına verilmeyeceğini düşünemeyecekti. Halil Ramiz'in asıl bu son hareketidir ki, (.....) vekilinin demin pek yerinde olmayarak kullandığı "çocukluk" kelimesiyle vasıflandırılabilirdi.

Neşet Sabit, arkadaşı Halil Ramiz meselesine dair kendi içinden yürüttüğü muhakemelerin bu son noktasına gelince, deminden beri söylenen sözlere karışmamakla ne kadar akıllıca bir harekette bulunduğunu vicdanına karşı bir kere daha ispat etmiş oldu ve geniş bir soluk alıp yemeğini rahat rahat yemeğe başladı. Zaten bu üzüntülü bahis kapanmış, birtakım havai mevzulara atlanmıştı. Vekil bey, arkadaşlarına Karpiç'ten çıkınca nereye gidebileceklerini soruyordu. Acaba Ankara Palas'ın pavyonu açılmış mıydı? Açılmışsa nasıldı? Eğlenceli miydi? Yeni numaralar var mıydı? Neşet Sabit bu konuşmalara da alaka göstermiyordu; vekil bey:

"Yahu, sana ne oldu, bu akşam?.. Ağzını açıp bir kelime söylemiyorsun? Nedir? Bir derdin mi var?"

"Bugün encümende çok yoruldum. Kafam kazan gibi..."

"İyi ya işte, beyefendimizi biraz eğlendirelim diyoruz."

"Teşekkür ederim; fakat yarın erken kalkmam lazım. Trenden bizim çoluk çocuğu almaya gideceğim."

"Haa... şimdi anlaşıldı, bu halin sebebi. Demek bekârlığa veda ediliyor!"

Ve biraz sonra, masadan gülüşmelerle kalkıp giderlerken iki mebustan biri, Neşet Sabit'e gözünün ucuyla bir noktayı işaret ederek:

"Bak, seninki kimlerle oturuyor!" dedi.

* * *

Halil Ramiz, bir saat önce Karpiç Lokantası'na geldiği vakit, koca salon içinde boş kalmış tek bir masa yoktu. Menkupluğundan [gözden düşmeden] evvel, –zira Halil Ramiz, şimdiki vaziyetine yarı alay, yarı ciddi bir vasfı vermişti– buraya her gelişinde, daha büyük bir kalabalıkla karşılaşsa bile kendine yer bulmakta hiçbir zorluk çekmezdi. Kapıdan içeri girerken muhtelif masalardan birçok eş dost kolları, "Buyurun, birlikte yemek yiyelim!" işaretleriyle kendisine doğru uzanır ya da bizzat Karpiç, kâh o devlet düşkünü hanedan kişi nezaketiyle onu karşılamaya koşar; kâh bir eski Romalı serdar otoritesiyle bütün başgarsonlarını seferber hale getirerek onu, mutlaka en iyi yerlerden birine oturtmanın çaresini bulurdu. Şimdi, meclis koridorlarında ya da gazinosunda olduğu gibi, burada da eş dost onu çok defa görmemezlikten geliyor ve kurnaz Karpiç, onun yanına yaklaşmaktan bile çekiniyordu.

Bunun içindir ki Halil Ramiz, kendine bir yer bulmaktan ümidi kesip tersyüzü geri dönmek üzereyken, tâ dipteki büyükçe bir masada oturmakta olan iki genç adamdan biri, arkasından yetişip:

"Beyefendi, bizim masaya buyurmaz mısınız?" demişti.

Bu, Halil Ramiz'in eski talebelerinden biriydi.

"Rahatsız olmayın, yanınızda bir arkadaşınız da var. Ben zaten Anadolu Kulübü'ne gidecektim. Buraya rasgele uğramıştım."

"Arkadaşım dediğiniz yabancı değil, benim ağabeyimdir."

Bu sırada, o da masadan kalkmış, kendilerine doğru tereddütlü birkaç adım atmıştı. Halil Ramiz'le tanışmak isteyen, munis bir hali vardı. Kardeşine vakit bırakmaksızın adını söyleyip elini uzatarak:

"Masamıza gelmekle bize şeref vereceksiniz efendim," dedi.

Halil Ramiz reddedemedi. Hususiyle, eski talebesi Ahmet Sabri'nin kardeşi, adını söyler söylemez, onun kim olduğunu derhal anlamıştı. Otuz, otuz beş yaşlarında görünen bu nazik ve mahçup tavırlı adam, Serbest Fırka devrinde İstanbul'da muhalefet basınında hükümete karşı ateş püsküren Selim Sabri'den başka biri değildi. Bu tanışmadan sonra, kendisine edilmek istenen ikramı kabulden çekinmesi bu gençler tarafından belki onda bir medeni cesaret eksikliğine ya da bir siyasi terbiye hamlığına atfolunabilirdi. Halil Ramiz, yarıdan yarıya bu endişenin sevkiyledir ki, iki kardeşin masasına oturdu ve yüzü salona dönmüş olarak Selim Sabri'nin yanıbaşında yer aldı.

"Gazetecilikten vazgeçtiniz mi?"

Genç adamın yüzü kıpkırmızı kesildi; önüne bakıp hiç cevap vermedi. Halil Ramiz de her nasılsa ağzından çıkıveren bu suali pek yersiz bulmuş ve hemen bahsi değiştirmek ihtiyacını duymuştu:

"Ne garip! Ben bugüne kadar Ahmet Sabri'nin bir büyük kardeşi olduğunu dahi bilmiyordum. Biraderiniz İzmir Lisesi'ndeyken siz, sanırım İstanbul'da bulunuyordunuz?"

"Evet efendim; o sıralarda hukuk tahsilimi henüz bitirmiştim. Ondan sonra da Fransa'ya gittim. Memlekete avdetimden beri bu, Ankara'ya ikinci gelişimdir."

"Onun için sizi hiç görmemişim. Yoksa kardeşinizle birbirimize sık sık rastgelmekteyiz. Öyle değil mi Ahmet Sabri Bey?"

Genç adam gülümseyerek:

"Pek de sık sık diyemiyeceğim efendim. Keşke öyle olsaydı. Arada bir ziyaretinize gelmek istiyorum. Fakat bir türlü cesaret edemiyorum," dedi.

"O neden?"

"Çok meşgul olduğunuzu biliyorum."

"Belki bir vakitler öyleydi. Fakat şimdi, boşta gezenin baş kalfasıyım."

Bunu söylerken alaycı bir eda takınmış olmasına rağmen, sesinde bir acılık seziliyordu. İki kardeş arasında manalı bir bakışma oldu. Halil Ramiz, içini kemiren zehri ne kadar gizlemeye çalışsa bunun acısı bir tarafından mutlaka dışarıya sızıveriyordu. Merkez idare heyetinden ayrıldığı günden beri sudan çıkmış balığa dönmüştü ve bu hali en vurdumduymaz kimselerin bile gözüne çarpacak kadar belliydi. Kendisi de bunun böyle olduğunu hissediyor; bu yüzden yüreğindeki tedirginlik arttıkça artıyordu. Öbür yandan içinde yaşadığı muhitin kendisine karşı gittikçe bulanıp sertleşen havası da onun bu çetin durumdan kurtulmak ve eski ruh muvazenesine kavuşmak yolundaki azim ve iradesini her gün biraz daha eğip bükmekte, gevşetip yumuşatmaktaydı. Halil Ramiz işte asıl bundan korkuyordu. Nasıl? Kendi hakkında söylenen yalanları, edilen iftiraları, hiçbir mukavemet, hiçbir reaksiyon göstermeden yalayıp yutacak ve kabahat işlemiş bir mektep çocuğu gibi meclis sıralarındaki yerinde sus-pus olup oturacak mıydı? Fikrî şerefini ve siyasi haysiyetini yalnız, merkez idare heyetinden çekilmek jestiyle kurtarmış olduğuna mı kaniydi? Hayır, bin kere hayır! Merkez idare heyetinden kendisi mi çekilmiş, yoksa kolundan tutulup dışarıya mı atılmıştı? Bunun bile çok kişi farkında değildi. Genel sekretere yazdığı o şiddetli istifa mektubu ikisinin arasında gömülüp kalmıştı. Hâlâ birçok yüksek makamlara başvurarak ısrar ve inatla istemekte devam ettiği parti divanı toplantısına dair ne bir vait [ihtar], hattâ, ne de bir cevap almıştı. Son olarak bu talebini ilk grup içtimaında açıktan açığa tekrar etmeyi kuruyordu ve bundan ne çıkacağını pek bilmemekle beraber, hiç değilse, kürsüden biraz içimi dökmek fırsatını bulurum, sanıyordu. Lakin, içini kimlere dökecekti? Kime dert anlatabilecekti? Neşet Sabit gibi en yakın birkaç fikir arkadaşı, birkaç dert ortağı bile ondan bucak bucak kaçtığı, onu görüp dinle-

mekten çekindiği şu sırada o kabataslak* kütlenin içinden hangi insaf sahipleri, hangi beklenmedik dostlar onun sözlerine kulak asmak lûtfunda bulunacaktı? Halil Ramiz, şimdiden pek iyi tahmin ediyordu ki, kürsüye çıktığı zaman türlü türlü renkleri ve biçimleriyle bir sürü hareketsiz insan yüzü mozayikinden örülü bir duvarla karşılaşacaktır. Ne kadar nefes tüketse, ne kadar bağırıp çağırsa nafile... Bu duvar ona hiçbir yankı vermeyecekti. Fakat Halil Ramiz buna da razıydı. "Herhalde söyleyeceğim sözlerden kulaklarda yine bir şey kalır," diyordu.

Ya hiç söz söyletmezlerse? Ya kaç kere, başkalarına yapıldığı gibi, ona da kürsüye çıkmak ve ağzını açmak imkânı verilmezse? Çünkü bu hakkın, bu "söz hürriyeti hakkı"nın kullanılması da birtakım bürokratik kayıtlara, şartlara tabidir. Başkan sorabilir: "Hangi mevzuya dair söz istiyorsunuz?" ve Halil Ramiz: "Şahsıma ait bir meseleye" ya da "Partinin iç tüzüğüne dair" tarzında bir cevap verince, "Bugünkü gündemde böyle bir madde yoktur!" diyebilir ve aynı zamanda içtima salonunun her yanından, "Evet, gündemde yoktur, gündemde yoktur, olamaz!" sesleri yükselebilir. Haydi, farzedelim ki Başkan, boş bulunup Halil Ramiz'e kürsüye gelmek müsaadesini verdi. Bununla da iş bitmezdi. Zira, her vakit disiplin namına hareket etmesini seven genel sekreter, kendi izni ya da tasvibi olmaksızın atılacak herhangi bir adımı bir isyan teşebbüsü telakki eder ve bunu daha başlangıçta –sağdan soldan bağırmalar, çağırmalar ya da sıra kapaklarını vurmalar şeklinde– disiplin anlayışıyla hiç de alakası olmayan birtakım birleşik feveranlar çıkararak önlemenin yolunu bilirdi.

(*) Yakup Kadri birinci baskıda bu sözcük yerine "rüşeymî" suzcüğünü kullanmıştır. Kelime anlamı "embriyan" olan "ruşeymî" sözcüğü, "şekilsiz, kişiliksiz, ne olduğu belli olmayan" gibi anlamlarıyla bu cümle için daha uygun bir sözcüktür – e.n.

Halil Ramiz, bir yandan yemeğini yer, öbür yandan sofra arkadaşlarıyla konuşurken zihni hep bu meselelerle meşguldü. Onun içindir ki, ara sıra, iki kardeşten birinin sorduğu bir suale cevap vermeyi unutuyor ya da öbürünün bir sözüne, "Evet!" demek lazım gelirken, ağzından yersiz bir "Hayır!" çıkıveriyordu.

Kimbilir, içi ne kadar ferahlanırdı, kendini ne kadar bahtiyar hissederdi, şu yanında oturan genç adam, fikirlerini ya da hırslarını istediği gibi yazıp yayabildiği zamanlar!.. Halil Ramiz birdenbire, böyle bir düşünceye düştü ve yüreği benliğinin tâ derinliklerinden gelen bir hürriyet sevdası ile gizliden gizliye tutuşmaya başladı. Gerçi, o, öteden beri parti içinde serbest münakaşanın, serbest tenkidin daimi taraftarlığını etmiş ve bu fikrini fırsat düştükçe şeflerin önünde bile söylemekten çekinmemişti. Şefler? Lakin, niçin bunların ikisinden birine başvurmayı düşünmemişti? Şimdiye kadar en geniş, en müsamahalı anlayışı daima onlarda bulduğu halde nasıl olmuştu da bu davasını tâ ilk gününden onların önünde müdafaa etmek aklından geçmemişti? Halil Ramiz, pek yanlış bir yola sapmış olduğunu ancak şimdi anlıyor ve artık geriye dönmenin imkânı kalmadığını da görüyordu. Gerçi, bu yolun ortasında hatasını anlayıp hem Genel Başkan'a, hem de Başbakan'a mektupla bütün meseleyi –baştan sonuna kadar– açıklamış ve onlardan kendini müdafaa edebilmek için bir parti divanı toplantısına delaletlerini rica etmişti. Fakat bunu yaptığı zaman, iş işten geçmiş bulunuyordu. Genel sekreter, kendisine verilen o zehir zemberek istifanameyi, hemen yazıldığı günün akşamı, lazım gelen tefsirlerle Şef'e arzetmiş ve İçişleri Bakanı da aynı akşam "Halil Ramiz meselesi"ne dair elinin altında bulunan resmî malumatı kendi mütalaalarıyla tuzlayıp biberleyerek sofranın üstüne sermekte kusur etmemişti. Halil Ramiz, bu sahnenin nasıl geçtiğini, –o mecliste hazır bulu-

nan ahbaplarından birinin ağzından dinlediği için– pek iyi biliyordu. Gerçi, parti ve meclis muhitinden olmayan, meselenin esasına da tam bir vukufu bulunmayan bu ahbabı görüp işittiklerini kendisine epeyce karışık ve eksik bir tarzda anlatmıştı. Fakat, aynı yerde, aynı sofra başında, yıllardan beri buna benzer nice olayı yakından görmüş olan Halil Ramiz, kendi kuyusunun ne kadar maharetle kazıldığını, aleyhinde neler söylenip neler yapıldığını şahsi tecrübelerine dayanarak kolayca gözünün önüne getirebiliyordu. Zaten bu iş için zemin çoktan hazırlanmış değil miydi? Aylardan beri Çankaya'ya çağırılmamasının sebebi de bundan başka neye atfedilebilirdi? Evet, Halil Ramiz, içinde bocalayıp durduğu şu acayip çıkmaza birdenbire düşmemişti. O çoktandır, etrafını gizliden gizliye, sinsi sinsi çevirmekte olan bir demir çemberin ortasında gözü bağlı dolaşıp durmaktaydı. Bu çember darala darala, sıkışa sıkışa nihayet onu kıskıvrak kavrayıverince, neye uğradığını bilmemiş, çırpınıp tepinmeye başlamıştı. Bir demir çember!.. Lakin, bu demir çember ne gibi bir politika ihtirasının ateşinde dövülmüştü? Halil Ramiz'in, kimseye bir kötülük ettiği, kimseyle bir ikbal ve mevki rekabetine giriştiği yoktu. Şef'e ve onun koyduğu yüksek inkılâp prensiplerine sadakatten bir saniye ayrılmış değildi ve şimdiye kadar bu sadakatine karşılık hiç kimseden herhangi bir mükâfat da beklememişti. Çünkü, bu prensipler onun kanı ve canıydı; çünkü Halil Ramiz, bu prensiplere, en tatlı rüyalarını gerçeğe çıkaracak ve milli kudrete yüzyıllardan beri mahrum kaldığı yaratma hamlesini verecek tılsımlar gözüyle bakıyordu.

Genç mebus, kendi kendini böylece tahlil etmekteyken birdenbire durdu, içinden: "Sanırım ki, en büyük kusurum da bu olmuştur!" dedi ve bundan birkaç ay evvel, (.....) de, Millet Bahçesi'nde Neşet Sabit'in kendisine söylediği şu sözleri hatırladı: "Bir inkılâp yalnız mücerret prensiplerden

teşekkül etmiş ideolojik bir mefhum değildir. Bunun bir de politika ve taktik tarafı vardır ve hiçbir inkılâp hareketinin bunlara dayanmadan yürütüldüğü görülmemiştir. Politikada ise esneklik esastır." O zaman, oportünizmin bayağı bir tarifi olarak dinlediği bu lakırdılarda, şimdi, şahsiyetindeki eksiklikleri merhametsizce meydana vuran bir aydınlık buluyordu. Evet, hep inkılâbın mistiği içinde bir somnambül [uyurgezer] gibi gözü kapalı yürümüş, yürümüş ve bu son olayın sarsıntısıyla uyanır uyanmaz kendini güden rüyayla hiç münasebeti olmayan bir dünyanın alacalı kalabalığı ortasında ne yapacağını şaşırıp kalmıştı.

Halil Ramiz, bu rüyadan tam şu sırada uyanıyormuşcasına silkindi ve yanındaki genç adama doğru eğilip:

"Şimdi neyle meşgulsünüz?" diye sordu.

Selim Sabri, bir kahkaha salıvermekten kendini güç zaptetmişti:

"Deminden beri onu arzediyorum beyefendi!"

Durdu ve gözünün ucuyla kardeşine bakarak gülümsedi. Halil Ramiz, büsbütün şaşaladı:

"Öyle ya, öyle ya!.. Avukatlık ettiğinizi söylüyordunuz," dedi.

"Henüz başlamadım efendim; fakat yakında bir meslek arkadaşımla ortaklaşa bir yazıhane açmak niyetindeyiz. Şimdilik, Fransızca'dan bazı ilmî eserler tercüme ediyorum, ama bunları nasıl bastıracağımı bilemiyorum. Bana dediler ki, Maarif Vekâleti bu nevi ciddi eserleri muayyen bir ücret mukabilinde satın alıp Devlet Matbaası'nda bastırıyormuş! Ankara'ya biraz da bu iş için gelmiş bulunuyorum. Fakat maalesef, bu Vekâlet'te tanıdığım bir kimse yok."

Selim Sabri, burada biraz durakladı ve sıkılgan bir tavırla önüne bakarak:

"Bilmem," dedi, "bir kartınızla beni vekil beye takdim etmek lütfunda bulunmanız mümkün müdür?"

Halil Ramiz, genç adamın bu üstü kapalı ricasına müspet ya da menfi bir mana ifade etmeyen şu karşılığı verdi:

"Hay hay!.."

Zaten yemeklerini bitireli hayli olmuş, kahve ve sigara faslı da lüzumundan fazla sürmüştü. Karpiç Lokantası'nın kocaman salonuna, bir gece yarısı treninin hareketinden sonraki garların ıssızlığı çökmeye başlamıştı. Halil Ramiz gitmek için ayağa kalkınca öbürleri de kalktı. Bomboş masaların arasından geçerek dışarıya çıktılar. Kapının önünde vedalaşacakları sırada iki kardeşten biri, Halil Ramiz'in eski talebesi kekeliye kekeliye:

"Benim de bir ricam vardı sizden..." dedi. "Müsaade ederseniz önümüzdeki pazar günü tayin buyuracağınız bir saatte gelip sizi göreyim."

Halil Ramiz, eski talebesinin kendisini niçin görmeye geleceğini tahmin ediyordu: Ahmet Sabri, Hariciye Vekâleti memurlarındandı. Mutlaka bir elçilik kâtipliğine tayinine delaletini isteyecekti. Evet, bu tahmininde hiç yanılmıyordu. Ahmet Sabri geçen yıl, Cumhuriyet Bayramı balosunda yanına sokulup da gadre uğradığından, Hariciye'ye gireli üç sene olduğu halde henüz dışarıda bir vazifeye gönderilmediğinden yana yakıla şikâyet etmemiş miydi? Halil Ramiz içinden: "Tuhaf şey," dedi. "Anlaşılan bu iki delikanlının ne vaziyette bulunduğumdan haberleri yok." Ve hazin hazin gülümseyerek Ulus Meydanı'na doğru yürüdü. "Haberleri olsaydı, beni masalarına davet etmek şöyle dursun, belki de kim olduğumu bilmemezlikten geleceklerdi," diye düşünüyordu.

Son günlerde herkesten o kadar nefret ediyordu ki, yakından ve uzaktan tanıdığı bütün insanlar hakkındaki itimadı o kadar sarsılmıştı ki, kendisine uzanan her eli ya bir kinin, ya bir hasedin, ya da demincek olduğu gibi bir egoist düşüncenin etkisine yoruyordu. Halil Ramiz, Samanpaza-

n'dan yavaş yavaş evine doğru yol alırken deminden beri halledemediği muammalar kafasının içinde birer birer çözülmeye başlamıştı: Bir zamanlar Çankaya'ya pek sık gidip gelişleri kimbilir kimlerin kıskançlığını uyandırmış ve kimbilir ne gibi fitnelerle oradan uzaklaştırılmıştı.

İnkılâp davasındaki dikkafalılığı, doktrinciliği, titizliği ve bazı münakaşalardaki toksözlülüğü kimbilir hangi parti arkadaşlarının yüreğinde, ne çeşit eksiklik duygularına dokunmuş, onun etrafında hiç yoktan irili ufaklı birtakım husumet halkalarının teşekkülüne sebep olmuştu ve bu halkalar yine birbiriyle birleşerek Çankaya'dan parti idare merkezine, parti idare merkezinden meclise, meclisten seçim bölgesine doğru uzanan bir zincir halini almıştı. Halil Ramiz, kendi kendine: "Benim prangaya vurulmuş bir adamdan ne farkım var?" dedi ve içerisi bir kere daha dayanılmaz bir hürriyet hasretiyle tutuştu.

Hürriyet? Lakin, ona hürriyeti verseler bile tek başına ne yapabilirdi? Sesini kimlere duyurabilirdi? Her biri kendi başının derdine düşmüş, her biri başka bir kafada, başka bir amaç peşinde dolaşan insanlardan toplanma bu kuru kalabalık ortasında hangi kollektif vicdana hitap etmenin imkânı kalmıştı? Parti genel sekreteri, kendine uysallık gösteren arkadaşlarıyla günün birinde bir kabine başma gelmeyi kuruyordu; iktidar zirvelerine yerleşmiş bulunanlar da oralarda tutunmaktan başka bir şey düşünmüyordu. Neşet Sabit, ne suretle olursa olsun bir vekâlet koltuğuna geçmek için çabalıyordu; bunların ardısıra gelen şu iki genç de hükümet kapılarında tayin bekliyordu.

Halil Ramiz, sanki uzun bir yol yürümüş gibi yorgun, evinden içeri girdi. Yorgundu, fakat kafası görülmedik bir zindelik ve aydınlık içinde işliyordu.

VI
BİR KURBAN BAYRAMI VE KURBANLAR

Kurban Bayramı'nda, Tahıncızâdeler'in evi bütün manasıyle bir salhaneye dönerdi. Biri aile reisi Hacı Emin Efendi, öbür ikisi de oğulları Nuri ve Tahir Beyler namına çiftlik merasından üç koyun seçilip getirilir ve bayram namazı dönüşünde bunların her biri kendi sahibi tarafından boğazlanır, yüzülür, parçalanır, en iyi parçalar mutfakta kadınlara teslim edilir, geri kalanları da fakir fukaraya dağıtılır, hiç işe yaramayanları da kedilerle köpeklere verilirdi. Bir vakitler, bu işler için dışarıdan parayla bir adam tutulurken Hacı Emin Efendi, Şapka Kanunu yüzünden evine kapandığı günden beri buna da lüzum görmemeye başlamış ve Cenabı Hakkın, yılda bir can sıkıntısını dağıtmak için kendisine verdiği bu fırsattan kana kana faydalanmayı adet edinmişti. Tahıncızâde, bu suretle daha büyük bir sevap işlediğine kanaat getiriyordu. Bunun içindir ki, başında tersine çevrilmiş kasketi ile, camiden eve gelir gelmez ilk işi, bayram esvaplarını çıkarıp, bacaklarına diz kapakları yamalı, paçaları tiftik tiftik eski bir şalvar geçirdikten, beyaz takkesini giydikten sonra, bu şalvardan daha partal bir mintanın yenlerini

sıvayıp, kendini, bir delikanlı gibi koşmaktan güç zaptederek bir solukta aşağıya inmek ve hemen bu mübarek vazifeye başlamak oluyordu.

Hacı Emin Efendi, evindeki kurban kesme törenine bu sefer de yine böyle bir şevk ve istekle atıldı. Tahir ve Nuri Beyler, üst baş değiştirmede babaları kadar esaslı bir usule riayet etmemekle beraber, ona avluya açılan kapının eşiğinde zor yetişmişlerdi. Tahıncızâde, acayip bir hızla ışıldayan gözlerini, her biri bu avlunun kerpiç seti arkasındaki yemiş bahçesinin ağaçlarından birine bağlı duran ve akıbetlerinin yaklaştığını sezmişcesine melûl melûl meleyen koyunların üstünde gezdirerek ve dudaklarının arasından bir şeyler mırıldanarak biraz ötedeki demir kapaklı bir kuyuya doğru ağır ağır yürüyordu. Arife günü biletilmiş bir kocaman bıçakla bir küçük satır, bir demir kanca ve daha bazı ufak tefek alet ve edevat bu kapağın üzerinde istif edilmiş durmaktaydı. Bunlar arasından Hacı Emin Efendi pırıl pırıl parıldayan bıçağı kavradı. Tahir Bey satırla kancayı aldı, Nuri Bey de hayvanların ayaklarını bağlamaya mahsus iplerle yarılan karınlarını, içleri temizleninceye kadar açık ve ayrık tutmak için kullanılan oklava biçimindeki değnekleri toparladı. Üçü birden, gittikçe daha yürek parçalayıcı bir sesle melemeye başlayan koyunlara doğru ilerlediler.

Hacı Emin Efendi, kendi kendine söylenir gibi:

"Fesuphanallah," dedi. Zamane, kurban koyunlarının da ahlâkını bozmuş. Benim bildiğim bu hayvancağızlara son demlerinde Cenabı Hak tarafından bir tevekkül gelirdi. Hiç ses çıkarmazdılar."

Tevratî bir facianın haşyet [korku] verici edasıyla başlamış olan bir kurban kesme töreni, Hacı Emin Efendi'nin, şu şu sözleri üzerine birdenbire bütün mehabetini kaybetmişti ve vekarlı, tantanalı yürüyüşü, o top sakalı, iri yarı gövdesiyle, en az yeni bir gazveye [kutsal savaşa] hazırlanmış bir

aşiret reisini andıran Tahıncızâde'nin de bir köşebaşı kasabından farkı kalmamıştı. Hele kadınların nalın tıkırtıları işitilen mutfaktan yana dönerek:

"Yahu, bana bir peştemal verin oradan!.." diye seslenip de getirttiği alacalı bezden bir önlüğü beline geçirir geçirmez, bütün manasıyla o çeşit zenaat sahiplerinden biri haline girmişti. Fakat koyunlar, hâlâ acı acı sesler çıkarmakta ve can havliyle iplerini koparırcasına çekerek, birbirlerine sokulmak ve başbaşa verip yaklaşan tehlikeye karşı koymak ister gibi çabalamaktaydılar.

Bu hal Hacı Emin Efendi'yi adeta öfkelendirdi, bıçağına "tuu!" deyip oğullarından birine uzattı ve boş kalan iki eliyle hayvanı ağaca bağlayan ipi çözerek iki boynuzundan yakalaması ve yere çökertmesi bir oldu. Koyun debeleniyordu.

Tahıncızâde:

"Bağlayın şunun ayaklarını!" dedi.

Ve bir diziyle toprağa dayanıp, öbürüyle kurbanın böğrüne bastırarak derin derin soludu. Altındaki zavallı mahlûk artık kımıldanmıyor, sesini çıkarmıyordu. Bütün korkusu, bütün elemi yaşla dolu kara gözlerinde toplanmış gibiydi ve son defa ağzına aldığı otun usaresi yeşilimtrak bir salya haline ağzının kenarlarından sızmaktaydı. Hacı Emin Efendi, önce güç işitilir, sonra perde perde yükselir bir sesle "selavat" getirerek hayvancağızın yumuşak gerdanını sıvazlamaya başladı. Yüzünde, pençesine geçirdiği avı dişlemeden evvel tatlı tatlı yalayan bir yırtıcı mahlûkun vahşiliği vardı. Oğlunun, yambaşında koyduğu bıçağı aldı ve bu sefer, sesinin en tiz temposuyla bir "Allahüekber!" deyip koyunun boynuna sapladı. Bıçak, demin okşadığı gerdanın üstünde birkaç defa zahmetle gidip geldikten sonra nihayet, gırtlağa dayandı ve hayvanın sıcacık kam küçük bir fıskıya şeklinde fışkırmaya başladı. Hacı Emin Efendi'nin, esmer ve kıllı el-

leri bir anda kıpkızıl olmuştu. Fakat o, bundan hiçbir tiksinti duymuyor; tam tersine, şevk ve neşvesi arttıkça artar görünüyordu. Koyunun, şimdi, geniş, derin bir yara halini almış boynundan çıkmakta olan boğuk hırıltılar ona, kendi "Allahüekber!"lerini yankılayan sesler gibi geliyordu. Kellesinden hemen ayrılmak üzere olan gövde, bağlı ayaklarıyla toprakları eşercesine hâlâ debelenip durmakta devam etmeseydi, keyfine payan olmayacaktı. Tahıncızâde o kadar ruhanî bir cezbe içindeydi.

Nihayet işte, o son debelenişler de durdu. Kurbanın ayakları çözüldü ve bir erik dalına takılmış olan kancaya asıldı. Şimdi sıra, postunun yüzülmesine, karnının deşilmesine gelmişti. Bu esnada, diğer iki koyun, bulundukları yerde sinmiş, ürkek gözlerle bu korkunç manzarayı seyreder gibiydi.

Hacı Emin Efendi, kana bulanmış ellerini peştemalına sildikten sonra, tekrar bir derin soluk aldı ve yardımına gelmek isteyen oğullarına: "Hadi, siz kendi işinize bakın!.." deyip deminkinden büyük bir gayretle çalışmaya koyuldu.

Hiç şüphesiz, kasaplığın bu ikinci safhası öbüründen çok daha güç ve daha yorucuydu. Önce koyunu, paçasından açılan bir delikten üfleye üfleye tulum gibi şişirip postu zedelemeden, büyük bir dikkatle kesmek; bu kesilen yerden başlangıçta hafif el ve parmak temaslarıyla, sonra birtakım yumruk ve dirsek hareketleriyle eti deriden sıyırıp gövdeyi cascavlak meydana çıkarmak; daha sonra bunu, karnından deşip temizlemek, işkembeleri, kursağı, dalağı, ak ve karaciğerleri söküp çıkarmak ve nihayet, satırla bir ağaç budar gibi irili ufaklı bir sürü parçalara bölmek lazım geliyordu.

Lakin, Hacı Emin Efendi, bu işde, gözü hiçbir zorluktan yılmayacak kadar pişkindi. Bir zamanlar ücretle tuttuğu kurban, kesicilerin daima yambaşında bulunmuş ve yıllardan beri de bu vazifeyi doğrudan doğruya görmek itiyadı,

ona en usta kasaplar derecesinde bir el yatkınlığı vermişti. Bundan başka, Tahıncızâde, doğrusu, şu kesip biçmelerden özel bir zevk de alıyordu. Nice kimseye uzaktan, seyri bile yürekler acısı ya da gönül bulandırıcı gelen* bu kesik kelleler, yüzülmüş deriler, sökülmüş barsaklar, sıyrılmış yağlar, parçalanmış et ve kemikler arasında Ortaçağ savaşlarının gözlerini kan bürümüş kahramanlarına mahsus bir cezbeye tutuluyor, kursağında ise yırtıcı bir iştihanın kabardığını hissediyordu. Bunun içindir ki, şimdi, demir kancanın ucunda taze ve pembemsi bir yağ külçesi halinde sallanan kurbana, adeta ağzının suyu akarak, bir müddet tatlı tatlı baktıktan ve okşar gibi eliyle şap şap vurduktan sonra büyük oğluna döndü:

"Aferin Nuri Efendi, iyi seçmişsin," dedi. "Mübarek öyle bir yağlı, öyle bir yağlı ki... Helal olsun yediği çayıra..."

Bu esnada besleme Fatma, mutfaktan getirdiği kocaman bir leğeni Hacı Emin Efendi'nin durduğu noktadan bir iki adım ötede, yere koymuş, biraz sonra bunun içine yerleştirilecek et parçalarını alıp götürmek üzere ayakta bekliyordu. Fatma, on yedi, on sekiz yaşlarında esmer güzeli bir kızdı. Fakat dolgun kalçaları, gürbüz omuzlarıyla vaktinden önce serpilip gelişmiş vücudu ona, çoktan yirmi beşini boylamış ve evlenip doğurmuş bir olgun kadın hali veriyordu. Gür ve uzun olduğu sezilen saçlarını sımsıkı tarayıp bir yazma yemeniyle sarıp sarmalamış; beline, Hacı Emin Efendi'nin giydiği şalvarı andıran bir iş donu geçirmiş, belinden üstünü de gömlekle zıbın ortası alacalı pazenden dar bir yeleğe tıkmıştı. Lakin, endamının yarısını yamalı bohçadan bir çıkına öbür yarısını tıklım tıklım bir torbaya çeviren bu biçimsiz ve hantal kıyafetine rağmen, gerek kara gözlerinin sert bakışlarında, gerek uzun ve yuvarlak gerdanının dim-

(*) Birinci baskıda "yürek acısı veya gönül bulantısı veren" olarak yer almaktadır – e.n.

dik duruşunda, gerekse çıplak ayaklarındaki nalınların tasmalarından dışarıya fırlamış parmaklarında insana meydan okuyan serkeş bir yosmalık görüntüsü vardı.

Şimdi, kolları, kesip yüzdüğü hayvanın karnı içinde dirseklerine kadar kana kana ve pisliğe bulanmış Hacı Emin Efendi bile bu ciddi ve ağır işinin arasında, kendisini birdenbire bu tesire kaptırmış gibi yan gözle Fatma'yı süzerek:

"Hani öbür leğen?" dedi. "Her yıl unutursun! Aklın nerede? Koyunun etiyle bağırsağı bir kaba konur mu?" Ve kızcağız mutfağa doğru seğirtirken, arkasından bağırdı:

"Bir kova da su getir!"

Bunları söylerken sesi lüzumsuz yere öfkeliydi. Fatma, gidip gelinceye kadar, hiç yoktan sabırsızlanmaya ve kendi kendine mırıldanmaya başladı: "Tövbeler olsun, bu kız insanı çileden çıkarır vesselam! Şu mübarek günde az kalsın ağzımdan kötü bir laf çıkıverecekti." Hakikatte ise, ona karşı ilk defa olarak bu kadar yumuşak davranmış olduğuna kızıyordu. Zira, Tahıncızâde, evdeki kadınlar arasında en çok bu kızla uğraşmaktan, bu kızı sarsıp hırpalamaktan zevk alırdı. Hele karısı, yarı yatalak bir hale girdiği günden beri bütün huysuzluklarını zavallı Fatma'nın üstünde toplamış bulunuyordu. Hacı Emin Efendi, ona çatmak için yalnız hizmetçilik vazifelerine ait kusurları vesile etmekle kalmıyor; namus ve iffetine dair birtakım şüphe ve bahaneler de icat ediyordu. Mesela onu, avlu kapısının ardından bir zerzevatçı ya da bir bakkal çırağıyla konuşurken görüp işitti mi, hemen bir zebani gibi arkasından yetişiyor:

"Ulan kaltak, ulan kaltak; elin herifiyle yine neler ediyorsun!.." diye bangır bangır bağırmaya başlıyordu.

Hacı Emin Efendi, bir Cumhuriyet Bayramı günü, Fatma'yı, Hükümet Konağı önündeki geçit törenine giden alayları seyretmek için evin üst kat pencerelerinden birinin kafesini kaldırıp sokağa bakarken yakalamış, eli ayağı öfke-

den tir tir titrer bir halde biçarenin üstüne atılmıştı. Onu, iki pençesiyle kollarından yakalayarak yerden yere çalmaya kalkışmıştı. Ve neye uğradığını bilemeyen Fatma:

"Ben ne ettim ki efendi? Ben ne ettim ki?.." diye çırpınıp çabalarken, o soluk soluğa:

"Gözü kör olası; daha ne edeceksin ki!.. Evin namusu beş paralık oldu!" avazlarıyla kızcağızı –güç bela elinden sıyrılıp kaçmaya muvaffak oluncaya kadar– sarsmış, hırpalamış, o duvardan bu duvara çarpmıştı.

İşte Fatma, kadın-erkek, çoluk-çocuk, bütün ev halkının eşi dostu kutlama ziyaretine gittiği bu Kurban Bayramı'nın ikinci günü, iş donu diz kapaklarına kadar sıyrılmış olarak mutfağın taşlarını yıkayıp temizlerken, Hacı Emin Efendi'yi o acayip solumalarıyla yanıbaşında hissedince, yine böyle bir hücuma uğramaktan korkarak, elinden uzun saplı çalı süpürgesini ve ayaklarından nalınlarını atıp kaçmaya hazırlanmıştı. Fakat birden, hayretle donakalmıştı. Hacı Emin Efendi, Fatma'nın bu yağız, sert ve kıllı çehrede ilk defa gördüğü bir yumuşak ve yılışık tebessümle gülümseyerek ona bakıyordu:

"Kız, neden ürktün öyle?"

Bu ses de Fatma'nın ilk defa işittiği bir sesti. Onun içindir ki, deminki korkusu tam bir şaşkınlığa döndü. Ne yapacağını, ne diyeceğini bilemiyordu. Tuhaf şey! Karşısındaki adam da onu, ilk defa görüyormuşcasına, küçücük gözlerinin çivi gibi bakışlarıyla süzüyordu. Bu gözler, genç kızın yüzü, gerdanı ve göğsü üzerinde dolaştıktan sonra, birdenbire, çıplak bacaklarına iniyor ve uzun bir müddet oralara dikilip kalıyordu. Fatma hemen, sıvanmış olan paçalarını indirdi; başının çözülmüş yemenisini bağlayıp sıkıştırdı; nalınlarını tekrar ayaklarına geçirdi ve işine devam etmek üzere, biraz önce elinden attığı süpürgeyi almak için yere eğilirken –bir de ne görsün!– Hacı Efendi'nin parmakları,

tam belinin ortasında, kısa mintanıyla donun arasında açılan bir noktadan çıplak tenini hafif hafif çimdiklemektedir. Kız hemen doğruldu, bir eliyle donunu yukarıya, öbür eliyle mintanının eteklerini aşağıya çekerek belinin ortasındaki açık kalan noktayı kapatmak istedi. Fakat Hacı Emin Efendi, "He, he, he!" diye gülüyor, parmaklarını buradan ayırmak şöyle dursun, elini bu sıyrılan yerden ve pazen mintanın altından Fatma'nın sırtına doğru sokmaya çabalıyordu.

"Kız, üşümüyor musun sen? İçinde ne bir gömlek, ne de bir zıbın var. Hele şuna bak, hele şuna bak. Bedenin buz gibi yahu!"

Fatma, elinin tersiyle Hacı Efendi'yi itti ve kara gözlerinin o sert bakışlarını bu kart herifin kırçıl suratına dikerek:

"Dokunma bana, yoksa..." dedi.

"Yoksa, ne yaparsın?"

Kızcağız, gerçi ne yapabileceğini pek kestiremiyordu. Bu evin içinde herkesi korkudan tir tir titreten, astığı astık, kestiği kestik, böyle bir adama karşı gelmek, hattâ onun her dileğine, her buyruğuna boyun eğmemek kimin haddineydi? Besleme Fatma, bunu pek iyi biliyordu; ama şu anda bütün vücudu öyle bir isyanla gerilmiş, derisinin bütün tüyleri öyle diken diken kesilmiş ve gözü dönmüştü ki, az kalsın elindeki süpürge sopasıyla mı olur, ayağındaki nalınla mı olur, Hacı Emin Efendi'nin kafasını yaracaktı. Lakin, henüz erkek eli değmemiş bu genç kız vücudunda altmışlık bir ihtiyarın beceriksiz dokunuşlarıyla hasıl olan bu "vahşi irkiliş Fatma, başını kaldırıp da Tahıncızâde'nin yüzüne dikkatle bakınca, birdenbire gevşeyiverdi. Ve kahkahalarla gülmekten kendini zaptetmek için dudaklarını ısırdı. Zira, bu yüzün her zaman gözüne batan o ablak, katı ve çatık suratla hiçbir ilgisi kalmamıştı. Bu yüz, o kadar yumuşak, o kadar büzülmüş, o kadar ufalmış ve bütün çizgileri eriyerek o kadar ne idüğü belirsiz bir hal almıştı ki, genç kız kendi-

sini tuhaflık olsun diye, sakal takmış on yaşında bir çocukla karşı karşıya sandı. Üstelik, Hacı Emin Efendi'nin çenesinde, bu iğreti sakalın her an düşmek üzereymiş gibi bir aşağıya doğru sarkışı, durmaksızın bir sağa sola sallanışı da vardı. Fatma, bu sefer kendini tutamayıp kıs kıs gülmeye başladı. Tahıncızâde, deminki hareketini olağan gösterecek bir söz söylemek istiyor, fakat iki lafı bir araya getiremiyor:

"He, he, he... gülersin ya!.." diye kekeleyip duruyordu.

Neden sonra kendini toparlar gibi oldu. Her zamanki asık suratını değilse bile, ara sıra torunlarıyla konuşurken kullandığı yarı şakacı, yarı korkutucu tavrını takındı:

"Sana," dedi; "bir bayram hediyesi hazırlamıştım. Hani, geçen yıl verdiğim yarım liralık çil altın yok mu? Tıpkı onun eşi... Kulaklarına küpe yaptırırsın; ne de yakışır kimbilir haspaya, diyordum. Emme... İşte, şimdi vazgeçtim."

Lakin, genç kızın "ister ver, ister verme" der gibi omuzlarını silkip, arkasını çevirdiğini görünce şaşaladı:

"He, he, he... Sorsana bir yol bakalım, neden vazgeçtim?"

Fatma cevap vermiyor, yüzü ocağa dönük dimdik duruyordu.

Tahıncızâde, tekrar etti:

"Söyle bakayım, neden vazgeçtim?"

Kız, yeniden öfkelenmek üzereydi:

"Ne bileyim ben!.." diye mırıldandı.

"Hah, gördün mü ya... Öyleyse ben sana deyivereyim: Sen yaşta bir koskoca kız, bir erkek önünde öyle bel bacak açıp dolaşmaz. Büyük haramdır bu! Büyük haramdır bu! Büyük haram! Beni de az kalsın günaha sokacaktın. Bak, şu evin içinde şimdilik senden ve benden başka kimsecikler yok. Ve ben neuzibillah, şeytana uyup da nefsimi körletmeye kalkışıverseydim, nice olursu halimiz? Düşün bir kere..."

Fatma, bu kısa kısa, kesik kesik laflar arasında yalnız "Bir erkek önünde bel bacak açıp dolaşılmaz" sözünü anlamış,

öbürlerinin manasını pek kavrayamamıştı; arkası hâlâ, Hacı Emin Efendi'ye çevrik, başını önüne eğdi:

"Benim haberim mi vardı sanki, senin buraya geliveregeğinden?" dedi.

"Hele, hele... Şimdi de işi yalana dolana döküyorsun. Pekala haberin vardı, geleceğimden... Sofrada sana: 'Kavurmalar nasıl oldu?' diye sordum.. Sen de: 'Hepsini tuzlayıp çömleklere yerleştirdim.' dedin. Bunun üstüne ben sana ne söyledim? 'Biraz sonra gidip de bir tadına bakayım.' dedim. Gördün mü bir kere... Şu halde, geleceğimden haberin vardı demek... Öyleyse neden bacaklarını, belini açtın? Ver bakalım şimdi bunun cevabını..."

Fatma, onu görür görmez, donunun paçalarını hemen nasıl indirmiş olduğunu hatırlatmak istedi. Fakat Hacı Emin Efendi, içinden çıkamadığı bu bahsi artık kapamak lüzumunu duyuyordu:

"Hadi hadi, bırak gayri bu dedimdileri, kodumduları... Göster, nerede kavurmalar!.."

Kız, ocağın iki yanındaki dolaplardan birini araladı ve sıra sıra konmuş toprak çömlekleri göstererek:

"Aha" dedi.

Hacı Emin Efendi, bunlardan bir tanesini açtı. Üstleri hafif bir yağ tabakasıyle örtülü lokum biçiminde tuzlu et parçalarını obur gözlerle bir müddet seyrettikten sonra, içlerinden en yağlısını kalın parmaklarının arasına aldı, ağzına götürdü, ağır ağır, sindire sindire çiğnemeye başladı ve geğirerek:

"Aferin sana; tam istediğim gibi olmuş," dedi.

Bu sözlerle bir yandan da Fatma'nın gönlünü almak istiyordu. Fakat kız, hep o aksi tavrıyle:

"Bana ne!.. Onu hanımlar etti," dedi.

"Yok yok. Mutlaka senin elin de değmiştir. Bugünkü kimyonlu köfteyi de hanımlar pişirmedi ya!.. Cennet ta-

amıydı doğrusu o kimyonlu köfte... Bu akşam ne yiyeceğiz bakalım?"

"Hanımlar erken dönerse, gerdan pişireceğiz. Her şeyini hazır ettim. Bir kotarması kaldı."

"Hay Allah razı olsun senden. Benim canım da tam bunu isteyip dururdu. Bademli fıstıklı şöylesine bir tatlı gerdan..."

Ve demin kavurmayı tutan parmaklarının ucuyla kızın boynunu okşadı. Fatma iki eliyle onu göğsünden itmek üzereydi. Fakat, birden durdu. Zira, Hacı Emin Efendi, öbür elinin iki parmağı arasında parıldayan bir yarım reşadiye altınını ona doğru uzatıyordu.

* * *

Hemşire Gertrude, ikinci defa olarak elindeki röntgen filmleriyle Dr. Namık Ahmet'in odasına girip de onu, yine masası başında birtakım kâğıtları gözden geçirmek ve acele acele bazı notlar almakla meşgul bulunca:

"Affedersiniz," dedi; "isterseniz biraz sonra geleyim?"

Dr. Namık Ahmet, başını çevirmeksizin:

"Bir dakika, lütfen bir dakika..." diye mırıldandı.

Sıkıntılı ve hattâ biraz da üzgün görünüyordu. Bu hali, ilk bakışta hemşire Gertrude'un gözünden kaçmamıştı. Zira genç kadın, yıllardan beri yanında çalıştığı bu adamı, daima –dakika şöyle dursun, saniye sektirmeden– bir kronometre intizamı ve bir kronometre düzgünlüğüyle işler görmeye alışmıştı. Bununla beraber, birkaç zamandan beri pek anlamadığı, fakat sezmekten de geri kalmadığı bazı siyasi sebepler yüzünden onun bir üzüntü içinde bulunduğunu bilmiyor değildi. Hattâ, ara sıra dispansere ait işlerini yüzüstü bırakıp, birtakım toplantılara gittiğini de görüyordu. Hemşire Gertrude'un belediye başkanlığı macerasından da haberi vardı ve Namık Ahmet'i bu çıkmaza sokan o politikacı gençlere karşı adeta bir düşmanlık besliyordu. Zira, dokto-

run son dakikaya kadar belediye seçimi manevralarına hiç karışmadığına ve buna hemen hemen kendi arzu ve iradesine rağmen sürüklenmiş olduğuna emindi. Akıbet bu iş bir rezaletle sona ermiş ve bu rezaletin bütün ayıplarını, utançlarını Namık Ahmet yüklenmişti. Hemşire Gertrude'e göre, ondaki güzel muvazenenin tek bozuluş sebebini işte, bu ayıpların, bu utançların doğurduğu bir nevi iç tedirginliğinde aramak lazım geliyordu. Şimdi görülmesi gereken bir işi sonraya bırakmalar, hastaları saatlerce bekletmeler, bazen birine ait bir teşhisi öbürününküyle karıştırmalar, dalgın dalgın düşünmeler, bir hiç için sinirlenip huysuzlanmalar hep bu ruh halinin eseriydi. Onun bu iç tedirginliklerini hemşire Gertrude herkesten iyi bilirdi. Zira, kanına, büyük anasından bir damla Yahudilik karışmış diye mensup olduğu aileden, en az dört beş kuşaklık ana ve baba kemiklerini örten yurt topraklarında ne cezalara, ne cefalara uğradığını; en sonunda, bu topraklardan bir zehirli ve tüfeyli ot gibi nasıl sökülüp atıldığını bir dakika hatırından çıkarmamakta ve bunun acısını benliğinin kökünde hiç dinmeyen bir sızı gibi hissetmektedir.

İşte, kendisine tabiî bir hal vermek için elindeki radyoskopi filmlerini aydınlığa tutup üstüste gözden geçirdiği şu anda dahi beynine saplanan düşünceler bu sızının zonklamalarından başka bir şey değildi. Doktor Namık Ahmet, nihayet başını kaldırıp da:

"Şvester, neydi bana göstereceğiniz?" dediği zaman, az kalsın şaşkınlıktan: "Hiç!" cevabını verecekti. Kendini toparladı. Masaya yaklaşıp henüz nemli olan filmleri doktorun önüne serdi ve sesine herhangi bir "vazifeye davet" tonu vermekten çekinerek, yavaşça:

"Sahipleri iki saatten beri dışarıda bekliyorlar," dedi.

Doktor, oturduğu yerden, bir müddet, filmlere dalgın dalgın baktıktan sonra, anlaşılmaz bir şeyler mırıldanarak

kalktı; hastalara bir bekleme salonu vazifesini gören ve tahta sıralarıyla bir küçük dershaneyi andıran sofaya doğru yürüdü. Burada iskeletleri çıkmış, kaputlara bürülü iki köylü yanyana uyuklayıp durmakta ve kılık kıyafetinden şehirli olduğu anlaşılan bir genç de elinde tuttuğu şapkasını koyacak bir yer arıyormuş gibi sıraların arasında sinirli sinirli dolaşmaktaydı. Namık Ahmet, önce bu gence doğru gitti:

"Sizi beklettim, affedersiniz," dedi. O cevap vermiyor, ince ve uzun bacaklarının üstünde yürümekten hızını alamamış gibi bir sağa, bir sola, bir öne, bir arkaya kıpırdanıp duruyordu. Doktor, hastasının bu buhranlı hareketlerini teskin etmek istiyormuşcasına elini genç adamın omuzuna koydu:

"Sizi biraz daha bekleteceğim. Evvela şunları muayene etmeliyim. Zira, üç saatlik yoldan geliyorlar. Bunun bir de dönüşü var... Takdir edersiniz." sözlerini ilave etti.

Tam bu esnada sıraların arkasından gözle görülmeyen bir kadının iniltileri işitildi. Dr. Namık Ahmet, "Bu da nedir?" diye sorar gibi Hemşire Gertrude'un yüzüne baktı. Hemşire:

"Bir köylü kadın," dedi. "Kim olduğunu, niçin geldiğini ben de bilmiyorum. Ne sordumsa cevap vermedi. Hep böyle sızlanıp duruyor."

Uzun bekleme salonunun bir köşesinde, duvara dayanmış bir kocaman çıkını andıran bu kadıncağız, kendisine yaklaşıldığını hisseder etmez, deminki iniltilerini bir yaygara temposuna çıkardı.

"Hanım neyin var? Neden böyle bağırıyorsun?"

Acayip mahlûk büsbütün büzüldü. Başı nerede, ayakları nerede, hiç farkedilmiyordu. Yalnız bu şekilsiz vücudun bir yanında kenetlenmiş bir elin çarıkla pabuç arası bir çift ayakkabıyı sımsıkı tuttuğu görülüyordu. Doktor, hastanın üzerine doğru eğildi ve sırtını hafif hafif okşayarak:

"Ama sen böyle yaparsan, ben derdine çare bulamam ki..." dedi. "Nereden zorun olduğunu ne bileyim?"

Kadın bunun üzerine büsbütün hırçınlaştı:

"Elleme beni... Elleme beni! Çekil üstümden!" diye haykırdı.

Hemşire Gertrude bu gibi acayip sahnelere alışkındı. Doktorun yanıbaşında, iri beyaz dişlerini gösteren geniş bir tebessümle gülümseyerek bakıyordu. Hattâ gözlerinde şefkat ve merhameti andırır bir ifade bile vardı. Buna rağmen hemşire Gertrude'un böyle hadiselere şahit olması Namık Ahmet'in milli gururuna dokunmaktan geri kalmazdı; köylü hastaları bu çeşit iptidaîliklere düşmedikleri zamanlarda bile onun her gün ütülü, bembeyaz iş gömleği, altın sarısı saçlarının üstünde her gün kolalı başlığı ve birçok yaraları açıp sardığı halde hiçbir kirin izini taşımayan, serde yetişmiş yaseminler gibi terütaze elleriyle, bu kimbilir ne zamandan beri su ve sabun yüzü görmemiş, kaba saba paçavralara bürülü vücutların yanındaki pırıl pırıl huzuru, zavallı doktorun yüreğine daima garip bir üzüntü verirdi. Ve hemşire Gertrude'u, uzaklaştırmak için birtakım vesileler arardı. Bu sefer de öyle oldu; onu laboratuvarda bir şey aramaya gönderdi ve dönüp sert bir sesle köylü kadını azarlamaya başladı:

"Öyleyse kalk git; bana boş yere vaktimi kaybettirme!" dedi. "Bak, üç hastam daha var. İki saattir beni bekleyip duruyorlar."

Yerdeki toparlak külçeden çıkan sesler birden yumuşadı. Bir kol, bir bacak harekete geldi; sargılar içinde bir baş kımıldadı; eski Asur kabartmalarında görülen bir yüz, Namık Ahmet'ten yana çevrildi:

"Aman etme doktor! Ben kime gideyim şimdik? Yollarda ölüp kalırım. Buraya varıncaya dek kaç defa düşüp kaldım. Aha, şuracığında bir değirmen taşı var, dönüp durur, dönüp durur. Buna bir çare bulsa bulsa sen bulursun," dedi.

Ve kadıncağız, boğazlanan bir koyun gözleriyle doktora

bakarak sol böğrünü gösteriyordu. Namık Ahmet, onu güç bela yerinden kaldırıp muayene odasına soktu:

"Beni biraz bekle! Şimdi gelirim..." diyerek sıranın üstünde bekleyen iki hastaya doğru gitti. Demin gözden geçirilen filmlere göre bunlardan birinin sağ tarafında iltihaplı bir *Pleurésie* [zatülcenp], öbürünün sol ciğerinde bir büyük *Caverne* [oyuk] vardı. Birinciden tahlillik su alınacak, ikinciye de bir pnömotoraks tecrübesi yapılacaktı. Fakat her iki iş için de zaman pek dardı. Dr. Namık Ahmet, bunların önünde, bir müddet, ne söyleyeceğini şaşırıp düşünceye daldı. Her birinin üçer, dörder saatlik yollardan geldiklerini bildiği bu iki zavallı köylüye, "Şimdi gidin de yarın gelin!" diyemezdi. Geceyi nerede geçireceklerdi? Belki, ceplerinde handa kalmak için paraları bile yoktu.

Her zaman olduğu gibi, bu sefer de hemşire Gertrude imdadına yetişti. *Pleurésie*liyi işaretle:

"Bunun pomjayını şimdi ben yapıveririm," dedi. "Siz şu genç adamla meşgul olunuz."

Doktorun, ilk konuştuğu zayıf, uzun boylu delikanlı gittikçe artan ve nerede ise bir sinir kriziyle neticelenecek gibi görünen bir sabırsızlık içinde kâh mustatil [dikdörtgen biçimindeki] ve loş bekleme odasının çıplak duvarları boyunca, kâh boş sıralar arasında beş aşağı on yukarı dolaşıp duruyordu.

Dr. Namık Ahmet, hâlâ ne yapacağını bilmez bir halde ve elleri böğründe, hemşire Gertrude'a cevap verdi:

"Âlâ; fakat bununla iş bitmez ki... Alacağınız suyun tahlili lazım," dedi ve boynunu büküp *Caverne*'li hastanın yüzüne bakarak:

"Sonra, bunun *pnömotoraks*'ı* da var."

Doktor, bu iki hastanın önünde, sanki alacaklılarına ce-

(*) Pnömotoraks: Göğüs zarı boşluğunda hava ya da gaz toplanması.

vap vermekte güçlük çeken bir devlet düşkünü gibi duruyordu. Birden, aklına, mucize kabilinden bir çare gelmişcesine gözleri parıldadı; doğruldu, elini beyaz iş gömleğinin düğmeleri arasından ceketinin cebine daldırıp para cüzdanını çıkardı:

"Alın," dedi. "Bununla bir sıcak çorba içersiniz. Geceyi de rahat bir handa geçirirsiniz. Yarın sabah, erkenden sizi beklerim."

Ve her birine birer lira uzattı. Hastalar, bunun üzerine, yanlarından uzaklaşıp giden bu acayip hekimin arkasından, şaşkın şaşkın bakakaldılar.

Namık Ahmet, hemen uzun boylu delikanlının yanına seğirtmiş ve onu kolundan tutarak biraz önce bulunduğu odaya götürmüştü.

"Otur bakalım, Hayri Efendi; kusura bakma! Sen yabancı değilsin. Bu zavallı insanlar..."

Şimdi oturduğu koltukta dizlerini birbirine çarpan ve avuçlarının arasında durmadan şapkasını mıncıklayan genç adam, birdenbire hareketsizleşti. Sanki, beklenmedik bir şeyle karşılaşmış gibi donakaldı ve gözlerini dimdik Namık Ahmet'in yüzüne dikip:

"Zavallı insanlar mı? Bırak Allahaşkına Doktor Bey; ben o köylülerin ikisini de tanırım. Her ikisi de bizim amca olacak herifin adamlarındandır. Kasım Efendi'nin yetimleri davasında bunlardan birinin babası yalancı şahitlerin elebaşılığını etmiştir; öbürünün babası da sahte koçanları tertipleyen meşhur köy muhtarı Hacı Ömer'dir."

Sıska ve uzun boylu delikanlı bu sözleri bir çırpıda, hâlâ kenetli duran dişlerinin arasından mırıldanır gibi söylemişti. Bir iki defa yutkundu; sonra yine aynı mırıltılarla ilave etti:

"Bu Ömer, amcam olacak herifle her şenaati [kötülüğü] birlikte işledikleri gibi –anlaşılan tövbe ve istiğfar için– hac-

ca da birlikte gitmişlerdi. İşte, sizin zavallı insanlar dediğiniz bu biçim mahlûkatın yavrularıdır ve belki ölüm halinde olmalarına rağmen tek siz, onlardan çok para istemeyesiniz diye böyle çaputlara bürünmüşlerdir."

Bu genç, hâlâ ağzını açmadan ve çenesini oynatmadan, bir *ventrilogue* [vantrilok] gibi konuşuyordu.

"Bir de tutup ellerine han parası verdiniz. Vaziyetim müsait olsaydı, az kalsın, halinize kahkahalarla gülecektim. İyi yürekliliğin bu derecesine bilmem ne denir, Doktor Bey!"

Dr. Namık Ahmet önüne bakıp gülümsedi:

"Ahmaklık, Hayri Bey, ahmaklık..." dedi.

"Estağfurullah, onu demek istemedim. Fakat, şimdi anlıyorum, politika işlerinde sizinle nasıl oynamışlar."

"Şimdi sen o tarafı bırak Hayri Efendi, bana kendi sıhhatinden bahset!"

Doktorun bu cevabı üzerine, hasta genç tekrar dizlerini birbirine çarpmaya ve avuçlarının içinde şapkasını mıncıklamaya başladı:

"Sıhhatim berbat; gittikçe daha berbat!.." diye kekeledi.

"Nasıl? Yaptığım kalsiyum iğneleri hiç fayda vermedi mi?"

"Hâlâ biraz tutunabilmem, belki onlar sayesindedir. Yoksa şimdiye kadar geberip gitmem lazım gelirdi: Bütün gün taşçı beygiri gibi çalış çabala; geceleri doğru dürüst uyku nedir bilme; yarı aç yarı tok... Böyle bir hayata kim dayanır? Böyle bir hayata... Benim gibi ciğerleri hasta bir insan şöyle dursun, o Hacı Emin Efendi cinsinden domuzlar bile tahammül edemez."

Dr. Namık Ahmet, Tahir Bey vasıtasıyla Hacı Emin Efendiye kaç kere haber göndermiş, kaç kere yalvarıp yakarmıştı: Şu zavallı yeğenine biraz yardımda bulunsun; hiç değilse beş altı aylık bir istirahat imkânı bahşetsin diye... Ve her defasında Tahir Bey, onu kâh "Söylemeyi unuttum vallahi"lerle, kâh "İnşallah bir çaresine bakacağız"larla atlatıp durmuştu.

Halbuki, ailenin bu hemen biricik okur-yazar ferdi, Tahir Bey'in siyasi hayatında son derece lüzumlu bir unsurdu. Yeni harfleri hiç bilmeyen, öğrenmeye de niyeti olmayan bu vilayet parti başkanı, merkezle bütün hususi muhaberelerini ve merkezdeki yüksek zevata gizli maruzatını hep amcasının oğlu Hayri'nin makinede yazdığı mektuplar sayesinde temin edebilirdi. Tahir Bey, iki cümleyi bir araya getirip düzgün bir laf söylemeye de kudreti olmadığından, bazı tören günlerinde okumağa mecbur kaldığı nutukların müsveddelerini Hayri'ye hazırlattırır ve bunları ezber etmek için haftalarca muska gibi cebinde taşırdı. Bütün bu hizmetlerine mukabil ise, bu en yakın akrabasına verdiği mükâfat, yılda bir çift kundurayla bir kat elbiseden ibaretti.

Hayri, İstanbul'daki üniversite tahsilini yarıda bırakmak zorunda kalıp da buraya döndüğü günden beri birtakım yarım yamalak geçinme şartları içinde didinip duruyordu. Herhangi bir vilayetli esnaf çocuğu için bu derme çatma ömür, bu yarım sefalet belki de pek tabiî görünebilirdi; fakat Hayri, herhangi bir vilayetli esnaf çocuğu değildi. O, sanki taç ve tahtından olmuş bir Han'dı da, şimdi içine düştüğü nekbette [talihsizlikte, düşkünlükte] yaşamayı bir türlü kibirine yediremiyordu. Doğup büyüdüğü bu yerde adeta bir sürgünde gibiydi. Babası da dahil olmak üzere, muhitindeki insanları konuşulmayacak, selam verilmeyecek kadar aşağı ve bayağı buluyordu. Dr. Namık Ahmet'e gere, bu hal, onda bir nevi *dêlire de persêcution** da hasıl etmişti. Zira Hayri, daima büyük bir haksızlığa uğradığını ve herkesin kendisine kötülük etmekte olduğunu sanıyordu. Hele, amcasıyla, amcasının oğulları, bu bakımdan onun bir numaralı düşmanlarıydı. Genç adam, bunları, sabah akşam kendi aleyhinde birtakım karanlık niyetleri en şeytani bir tarzda

(*) Délire de persécution (Fr.): Eziyet gördüğünü sanma, böyle bir kuruntuya kapılma hali.

tatbik etmek çarelerini aramakla meşgul sanırdı. Onun içindir ki, Dr. Namık Ahmet'in yanına her gelişinde sağlık ve hastalık bahsini şöyle bir yana bırakarak mutlaka onlardan şikâyet etmek, onlara küfürler savurmak vesilesini bulurdu. Gerçi, Dr. Namık Ahmet, bu adamları günahı kadar sevmez ve Hayri'ye bir baba şefkatiyle acırdı. Acırdı ama, bu his onu, ilmî objektifliğini unutturup hastasıyla birlikte sayıklayacak bir raddeye kadar sürükleyemezdi. Zira, bu fen adamı, pek iyi görüyordu ki, Hayri'nin en büyük düşmanı, ciğerlerindeki mikroplardı. Bütün bu isyanlar, bu heyecanlar, devamlı bir sıtma ateşiyle yanan şu çıra gibi vücudun saçtığı dumanlardan, kıvılcımlardan başka bir şey değildi. Sonra bu zavallı kafa, bu yarım aydın kafası... Namık Ahmet'e göre, bu da ayrı bir hastalıktı. İçinden:

"Evet, bu da ayrı bir hastalık," dedi. Belki de ciğerlerindeki yaralardan daha tehlikeli..."

Dr. Namık Ahmet, Hayri'yle her görüşmesinde kendi kendine tekrarladığı bu düşüncelere iyice daldığı bir sırada, odanın kapısı hızlı hızlı vuruldu.

"Giriniz!.."

Hemşire Gertrude bu "Giriniz!"i hemen hiç beklemeden ve Namık Ahmet'in onda hiç görmediği bir perişanlıkla içeriye atıldı; Almanca olarak:

"Yetişiniz, yetişiniz; muayene odasında beklettiğiniz kadın doğuruyor! dedi.

* * *

"Fesuphanallah! Nasıl olmuş, nasıl olmuş, bu iş bakayım?"

"Beyefendi, affedersiniz, size, bugün bir dalgınlığınız var diyeceğim. İşte üçüncü defadır ki, bana aynı hikâyeyi tekrar ettiriyorsunuz. Olan şu: Bir akşam, geç vakit Dr. Namık Ahmet hastahaneye telefon ediyor: "Bizim dispanserde bir kadın doğurdu. Hemen bir vasıta gönderip aldırtın!" diyor.

Nöbetçi doktor o anda ağır yaralı bir hastayla meşgulmüş. Asistan aranıyor, bulunamıyor. İş hastabakıcılara ya da hademelere kalıyor. Onlarda meseleyi pek iyi anlayamıyorlar. Veya, anlıyorlar da hasta nakline mahsus otomobili her nedense vaktinde yola çıkaramıyorlar. Olur ya!.. Namık Ahmet sabırsızlanıp bir taksi getirtiyor ve kadınla çocuğunu o mahut Alman kızının eline bırakıp bizzat hastahaneye geliyor. Bir hiddet, bir şiddet, bir avurt zavurt... Hademeyi, hastabakıcıyı, asistanı bir dövmediği kalıyor. Cankurtaran arabasının şoförü, "Hastahane müdürünün emri olmayınca ben şuradan şuraya kımıldamam!" diyor. Hastahane müdürü o saatte evinde soyunup dökünmüş, çoluk çocuğuyla yemek yemekte, Namık Ahmet, altındaki taksiyle paldır küldür adamcağızın tepesine iniyor; ne yapıp yapıyor, emri verdiriyor. Hastahaneye dönüyor. Kendisi önde, cankurtaran otomobili arkada iki hademeyle dispansere geliyorlar. Bir de ne görsünler? Doğuran kadından meydanda eser yok... Yalnız o mahude* Alman kızı, kucağında yeni doğmuş denilen çocukla iki gözü iki çeşme şaşkın şaşkın dolaşıyor..."

"Fesuphanallah!"

"Fesuphanallah! Evet; fesuphanallah!"

Belediye başkanı, emekli albay Kâzım Bey, meclis üyelerinden Hüdaî Bey'i, üçüncü defa olarak can kulağıyla dinledikten sonra bu esrarlı hadise karşısında gene "Fesuphanallah!" demekten başka bir reaksiyon gösteremiyordu. Hüdaî Bey'i çileden çıkaran da buydu.

"Aman reis beyefendi; anlattığım şey, öyle fesuphaneyle geçiştirilecek bir keyfiyet değil, bunu bir hukukçu, bir adliyeci kafasıyla tahlil ve muhakeme etmek lazım gelir," dedi.

Ve biraz düşünüp ukala ukala başını salladıktan sonra ilave etti:

(*) Kötü bilinen kadınlar için kullanılan bir sözcük.

"Düşünün bir kere; evvela bir verem dispanserinde bir hâmile kadının işi ne? Sonra, bir hâmile kadın nasıl olur da *vazı-hâmilden* [doğumdan] bir iki saat sonra ayağa kalkıp ortadan sıvışabilir? Nihayet –haydi farzedelim ki– bu, köyden gelmiş, Hanya'yı Konya'yı bilmez bir cahil kadındı da çarşıda birdenbire ağrısı tuttu, sokaktan geçenlere bir hekim adresi sordu ve ona, gelişigüzel Namık Ahmet'in dispanseri gösterildi. Peki Namık Ahmet, neden 'A hanım, senin yerin burası değil; ben doğumdan anlamam; hemen durma, filan doktora git!' demedi ve kadıncağızı kendi kendine doğuruncaya kadar dispanserin bir odasında alıkoydu? Zira, Tahinci'nin o zıpır oğlunun ifadesine inanılacak olursa, bu adı var cismi yok hamile hatun, tam saat dört raddelerinde dispanserdeymiş. Gene onların iddialarına göre, doğum altı buçukta vuku bulmuş. Çocuğa gelince, hastahaneye sağ olarak mı getirilmiş, ölü olarak mı, kimse bilmiyor."

Belediye başkanının kafası biraz işlemeye başlar gibi oldu. Daha doğrusu Hüdaî Bey, onun, kendisine dikkatli dikkatli bakışlarından ve baş sallayışlarından, nihayet, anlattığı olayı bütün girintileri çıkıntılarıyla kavradığına hükmetti ve bir defa daha anlatmak zahmetinden kurtulduğu için geniş bir nefes aldı.

Halbuki, belediye başkanı, karşısındakinin dediklerini ve hattâ dediklerinin arkasında gizlenen ithamları sezip kavramak için ne herhangi bir dikkat sarfına, ne de olay hakkında, kendi içinden bir muhakeme yürütmek zahmetine lüzum görmüştü. Zira, olan bitenden, daha ilk günden beri haber almış, buna dair verilen hükümleri kabul etmiş bulunuyordu. O anda, Hüdaî Bey'e hikâyesini üç kere tekrar ettirmesi, ancak bunu dinlemekten bir zevk duyduğu içindi. Gerçekten, bu hadise ve bu hadise etrafında dönen dedikodu, tadına doyulmaz bir şeydi. Lakin, Dr. Namık Ahmet'in

sabık rakibi, emekli albay Kâzım Bey'i bu hazzı duymakta ve bunu sömürüp durmakta yalnız sanmamalıdır.

Vilayetin idari ve siyasi bütün yüksek şahsiyetleri arasında dört beş günden beri, bundan başka bir şey konuşulmuyor. Validen, parti ve halkevi başkanlarından tutun da, Avukat Hafız Necatilere, Tahıncızâde Hacı Emin Efendilere, kahvesi, şehrin ileri gelenlerine en seçkin bir toplantı yeri olan İsmail Kalfa'lara kadar hemen herkes bu bahsin cezbesine kapılmış bulunuyordu.

"Yahu, bu işe ne dersin?" "Doğrusu, ben onun pek sağlam ayakkabı olmadığını bilirdim ama, bu derecesine ihtimal vermezdim." "Az kalsın başımızı ateşe yakıyordu, şu bizim mebus beyle, partinin o züppe gençleri... ya herifi belediye başkanı seçseydik? N'olurdu halimiz?.." "Hastaheneye saat 6.30'da telefon ettiği falan hep yalanmış; nöbetçi doktordan tut da, hademelere kadar hepsi de *müttefikan* böyle bir şey olmadı, diyorlar." "Evet canım; bunun yalan olduğu muhakkak; şaşkın, perişan bir halde hastahaneye geldiği zaman saat tam dokuza çeyrek varmış." "Meselenin asıl şayanı dikkat tarafı şu; dispansere gelindiği zaman ortada doğuran kadından eser bulunmadığı gibi, güya doğum hadisesinin vuku bulduğu odada da, ne kandan, ne kirden, ne de sondan hiçbir iz yokmuş." "Sözde o Alman kızı, orayı temizletmişmiş!"

Kâh gizliden gizliye, kâh açıktan açığa, kâh sokak ortalarında yüksek sesle söylenen bu sözlerden, yapılan bu yorumlardan, bu muhakeme ve mütalaalardan anlaşılıyordu ki, meydanda bir cürüm, ağır bir cürüm olduğuna elbirliğiyle karar verilmişti. Hem bunun adı bile konulmuştu: Buna, Hafız Necati nevinden koyu bilginler, "İskat-ı cenin" namını veriyorlar, şöyle böyle okur-yazarlar da, Çocuk düşürme suçu" diyorlardı. Evet, Dr. Namık Ahmet, kanundışı, birinin çocuğunu düşürtmüştü. Ya da vakti gelmiş bir "gü-

nahkâr hamileyi" "nameşru" yükünden –muhakkak büyük bir ücret mukabilinde!– kurtarmıştı da, müşterisini ele vermemek için bu ayak üstünde durmayan "köylü kadın" masalını uydurarak, herkesin gözünü boyamak istemişti. Piçin anası ise şimdi belki şehrin ücra bir köşesinde, belki de şehirden çok uzak bir yerde –hele çocuğun öldüğü haberini aldığı dakikadan beri– lohusalık devrini rahat rahat geçiriyordu.

Lakin bu, hiç kimseyi tatmin etmeyen bir tahmindi. Hattâ İsmail Kalfa, bunun tamamiyle yanlış bir tahmin olduğu kanaatindeydi. Kendisine, "Öyleyse sen bildiğini söyle bakalım?" denildiği zaman, vicdanı ağır bir sırrın yükü altında ezilen bir adam gibi başını önüne eğip yüzünü buruşturuyor: "Hele durun biraz... Bu işi yine ben meydana çıkaracağım." gibi merakı büsbütün arttıran bir takım esrarlı sözler mırıldanıyordu. Günün birinde bir kâhin edasıyla Tahir Bey'in kulağına doğru eğilip dedi ki: "O çocuğun anasını, Namık Ahmet'in yamndan başka bir yerde aramayın!"

"Nasıl, nasıl?"

"Aman beyim, beni fazla söyletmeyin. Sonra başımı nâra yakarsınız!"

Tahir Bey, nüfuz ve itibarının bütün vakarıyla zırhlanmış yüzünü yana çevirip de:

"Kalfa, bir bildiğin varsa söyle. Söz bir Allah bir; seni ele vermem," deyince kahveci, yüreğinin içindekileri dökmeye başladı:

"Çocuğun anası Alman kızından, babası da Dr. Namık'tan başka kimse olamaz. Bunların iki yıldan beri karıkoca gibi yaşadıklarını bilmeyen, görmeyen kalmadı. Gerçi, olay akşamı, Alman kızı, kucağında yeni doğan çocukla, sapsağlam dolaşıyormuş. Kim bize ispat eder ki, o çocuk yeni doğmuşmuş? Belki on beş yirmi günlüktü de tam öleceği sırada kundaklayıp meydana çıkardılar? Kundak için-

de bir yavrunun –bahusus öldükten sonra– yaşı nereden anlaşılır? Her kim adamakıllı muayene etmiş? El çabukluğu marifet, bir gürültü, bir patırtı içinde gömülüp gidivermiş. Ben bu keratanın ne dinsiz, ne imansız olduğunu bilirdim ama, doğrusu elinden bu kadar şeytanlık gelebileceğini ummazdım. Hani, üç yıl önce buraya bir gözbağcı gelmişti: Benim elimden aldığı saati bir dakika sonra bir başka seyircinin cebinden çıkarır; koynuna soktuğu bir ipekli mendili iki saniye sonra bir güvercin olarak uçururdu. Alimallah, bu onu da geçti."

Tahir Bey, İsmail Kalfa'nın düşüncelerini tasdike çok meyilliydi. Fakat ne de olsa, bir kahveci parçasına kendisini birkaç sözle kandırılıverme kudretini bahşetmek istemiyordu:

"Bu söylediklerin varittir; varittir ama, bazı muhkem delaile istinat etmezse, kavl-i mücerrette [kanıtsız] kalır. (Tahir Bey bu mecelle tabiratım Avukat Hafız Necati'den ezberlemişti). Dr. Namık Ahmet'in yanındaki Alman kızıyla gayri meşru münasebette bulunduğu ve böyle bir münasebetin meyvesi olan çocuğu yok etmek isteyeceği muhakkaktır. Fakat herif doktor, kız yarı doktor, böyle bir kazayı daha ilk alametleri belirir belirmez hemen çaresini bulup önleyebilirlerdi."

"Kız istememiştir beyim; kız razı olmamıştır. Çocuğu tehdit makamından kullanıp doktoru kendisiyle evlenmeye mecbur etmek için... ama diyeceksin ki, doktor evlidir. Hem de zengin bir ailenin kızıyla evlidir; iki oğlan babasıdır. Sözde evlatlarına da düşkün görünür. Lakin, elin gâvuru bunları düşünür mü? bol para kazanan bir adamın karısı olmak hırsıyla bir ev-bark değil, iki, üç ev-bark bile yıkar."

İsmail Kalfa, Tahir Bey'e daha ziyade yaklaşıp yüzüne kurnaz kurnaz bakarak:

"Bana söyler misin beyim?" dedi. "O vak'a gecesi çocuğu göğsünde basıp neden hüngür hüngür ağlıyormuş?"

Bu delil karşısında Tahir Bey'in, Avukat Hafız Necati'den kaptığı bütün hukukî malumatı uçup itmişti. Buna rağmen, –belki de İsmail Kalfa'yı biraz daha söyletmek maksadıyla– bazı itirazlarda bulunmak istedi:

"Ya, neden," dedi; "Alman kızı hiç sesini çıkarmıyor; hattâ doktorun tarafını iltizam ediyor?"

"Karı ahmak mı a beyim; bir çocuktan oldu, bir de yerinden olmak ister mi? Gelmiş buraya, başını sokacak, ekmeğini kazanacak bir yer bulmuş, hiç bunu ayağıyla teper mi?"

Bu da doğru ya! Tahir Bey, derin bir düşünceye daldı. Anlamıyordu, neden şimdiye kadar adalet bu işe el koymamıştı? Neden vali en büyük idare amiri sıfatıyla savcının kulağını bükmemişti? İşte, kaç gündür memleketin içi bu işin yankılarıyla uğuldayıp duruyor; hükûmet ise hiç aldırış etmiyordu? Şimde gel de, halkı bu idareye ısındırmaya çalış bakalım. Isınır mı hiç? Çünkü, ne devlet kuvvetine, ne kanuna, ne hak ve adalete itimadı kalmış! Sonra birkaç kişi bir araya gelip de, Cumhuriyet aleyhinde mırıldandı mı; bir yerde sızıltı oldu mu, vay, parti başkanının haline!.. Yok, yeni rejimin *faydaları* ve *güzellikleri* ahaliye lazım geldiği gibi telkin edilemiyormuş; yok, irtica yeniden başkaldırıyormuş da göz yumuluyormuş!..

Parti başkanı, hiçbir zaman bu işe bulaşmış olmaktan, şu andaki kadar, pişman değildi. İçinde isyana benzer bir hissin kabardığını hissetti. Bu ağırbaşlı, soğukkanlı adam adeta yerinde oturamayacak kadar tedirgindi. Kalktı; İsmail Kalfa'ya üstünkörü bir selam verip, hızla kahveden çıktı. Kendi kendine; "Gidip valiyi görmeliyim. Hiç değilse bu kayıtsızlığın sebebini anlamış olurum," diyordu. Fakat, bu saatte vali yerinde değildir. Acaba evine kadar mı gitseydi? Tahir Bey, buna cesaret edemiyordu. Kendi kendine: "Adam sen de, dünyayı düzeltecek bir ben mi kaldım!" dedi.

İşte, hamdolsun, partideki o haşarı gençlere, faal hizmet-

ten el çektirmiş; gerek Halkevi teşkilatını, gerekse idare meclisini müfrit ve memleketi –yani vilayeti– yabancı unsurlardan temizlemiş; karınca kararınca kendi sahasında lazım gelen *ıslâhatı* –hattâ, buna birer inkılâp denilebilirdi– yapmıştı. Yapmıştı, yapmıştı ama, o işbaşından uzaklaştırdığı gençler, Dr. Namık Ahmet'in etrafında toplanıp yine bildiklerini okuyorlar; yine el altından fitne ve fesat kazanını kaynatıyorlardı. Haydi, bunlar bir zamanlar, mebus Halil Ramiz'den kuvvet alırlardı diyelim. Onun dişi tırnağı söküldükten sonra acaba arkalarını şimdi kime dayıyorlardı? Çünkü Tahir Bey, her hareketin, her kımıldanışın ardında mutlaka *gizli bir kuvvetin* olduğuna inanıyordu.

Nitekim, belediye seçimi tecrübesinden sonra, hâlâ el altından kendi nüfuzunu sarsmak isteyenlere karşı açık ve kesin bir cephe almasına bu zan mani oluyordu. İşte, şu Namık Ahmet meselesi, hepsine birden en son darbeyi vurmak için büyük bir fırsattı. Lakin, Tahir Bey, yine bu mülahaza yüzünden kendisinde öne atılmak ve doktor aleyhine tutuşan ateşi körüklemek cesaretini bulamıyordu.

Yine, "Adam sen de!" diye mırıldandı ve ayaklarına birer gülle takılmış gibi, ağır ağır evine doğru yürüdü.

VII
İSTANBUL ESRARI

Rahmetli Osman Bey'in oğlu Fuat, her sabahki gibi bu sabah da yine dirseğini penceresinin kenarına dayamış, çenesini avucunun içine almış, dışarıya bakıyordu. Her sabahki gibi, biraz önce, yatağından kalkar kalkmaz buraya yaklaştı; uzun uzadıya gerindi, esnedi, gerindi, esnedi; sonra işte, pencerenin önünde bu pozu aldı. Herkesin kendine mahsus bir sabah tiryakiliği vardır. Kimi yatağı içinde kahve içip, cigarasının dumanını yutmadan gözünü açamaz. Kimi musluğa, lavaboya ya da banyoya gidip iyice yıkanmadan kendine gelemez. Kimi, alışık olduğu bir gazeteye sarılıp onu başyazısından ilanlarına kadar süzmeden, sömürmeden tam manasıyla uyanamaz. Fuat için de, pencereden dışarıya bakmak, işte bu çeşit sabah tiryakiliğinden biriydi.

Bu yangın yerinde ilk göze çarpan şeyler: Birer sel yatağını andıran dar, tenha, yılankavi bir sokak; bunun hemen biraz ötesinde kenarları yıkık duvarlarla çevrilmiş ve ortalarındaki tek tük yıkıntıları yabani otlar bürümüş bir takım arsalar; ikinci planda: Eski surların nostaljik ve haşmetli silueti ve deniz... Her saate, her havaya göre rengi değişen ve

genişliği kâh daralıp, kâh sonsuzlaşan Marmara Denizi... Lakin, Fuat dışarıya bakarken ne o surların nostaljik ihtişamına, ne bu denizin değişik güzelliklerine dikkat ederdi. Ona göre, belki penceresinin hemen altındaki sokakla yangın yerlerinin daha uzaktaki bu yad [yabancı], hayal ve şiir dolu tablodan daha göze oyalayıcı, daha eğlendirici hususiyetleri vardır. Hele yıkık duvarlarıyla bu sokak taslağını çevreleyen arsanın içinde, zaman zaman olup biten işlerin, Fuat'ı, adeta heyecanla ilgilendirdiği oluyordu. Bundan başka, bu viraneliklere, Fuat için bir nevi müşahadeler ve tecrübeler sahası da denilebilirdi. Zira, İstanbul'un bütün tortusunun, yersiz yurtsuz çocuklar halinde burada kaynaştığı görülürdü. On altı on yediyle sekiz dokuz yaşları arasında bulunan bu kızlı oğlanlı küçük serseri kümeleri içinde Fuat'ın şahsen tanıdıkları ve adlarını bildikleri de vardı. Hattâ, ara sıra bunlar, ciddi bir kavgaya tutuştular mı Fuat'ın, apartman merdivenlerini üçer dörder atlayarak aşağıya koştuğu ve kâh zayıf tarafın imdadına yetişerek, kâh kuvvette birbirine denk iki düşman safın arasına girerek dövüşü yatıştırdığı olurdu. Bazen de bu sahada, her şey sükûnet, tatlılık, rahatlık, hep bir arada yiyip içme, gülüp oynama ve yârence şakalaşma içinde geçerdi. O vakit Fuat, yüreğinde bunlardan biri olmanın, bunlar gibi başıboş, bunlar gibi her türlü aile kaydından, her türlü his, ahlâk, âdet ve görenek bağlarından kurtulmuş, nerede sabah orada akşam yaşamının hasretini duyardı. Zira, Fuat'a öyle gelirdi ki, her odası bir hapishane hücresi gibi dar, kasvetli, her odası bir ayrı dert ve üzüntü yuvası böyle bir evde, bir yarım yoksulluğa mahkûm, bir yarım yoksulluğun tezatları içinde çırpınıp durmaktansa, hilesiz, riyasız bir sefalete katlanıp onun basit şartlarına göre bir hayatta, hiç değilse kendi iç muvazenesini bulacak; yüreğini hırpalayıp kemiren eksiklik duygularından sıyrılacaktır. Zira, yine Fuat'ın fikrince, ona ız-

dırap veren şeylerin adı yoksulluk, düşkünlük, darlık değildi; o, yalnız, tatlı yemekten, rahat evden, güzel giyinip kuşanmaktan mahrum olmanın azabını çekmiyordu. Hayır, Fuat'ın kalbine ucu zehirli bir ok gibi saplanmış duran ve onu zaman zaman ızdıraplar içinde kıvrandıran asıl acının adı, cinsi ve mahiyeti büsbütün başkaydı; bunun tam bir tahlil ve tarifini yapabilmek için Fuat'ın üç dört kuşaklık beyzâde ve paşazâde insiyaklarına [içgüdülerine] kadar inip sokulmak lazım gelirdi. Koca bir konakta, bir vezir kızından dünyaya gelmiş, dadılar, tayalar elinde kimbilir ne kadar nazlandırılarak, şımartılarak büyümüş ve ilk adımlarını kimbilir ne geniş divanhanelerde, ne yumuşak ve kıymetli halılar üstünde atmış bu çocuk, şüphesiz ki, bu derme çatma, bu daracık Aksaray apartmanını yadırgayacaktı. Gerçi Fuat, o ihtişamlı konaktan bu apartmana birdenbire düşmüş değildi. Emirgân'daki köhne yalıda epeyce uzun bir yoksulluk ve darlık stajı geçirmiş bulunuyordu. Fakat, her nedense, oradaki sefaletin bir asîl tarafı vardı, ya da o zamanlar Fuat, bir yandan çocuk denilecek yaşta olduğu için, öbür yandan babasıyla annesinin bir sürü sert gerçekleri kendisinden saklamaları sayesinde bugün çekmekte olduğu ezalardan ruhunda henüz bir ürperme başlangıcı bile sezmiyordu. Zira, her eski aile çocuğu gibi, evde göze çarpan bazı perişanlıkların, ergeç babası tarafından düzeltileceğine, her şeyin yeniden yola gireceğine ve bu halin geçici bir sıkıntı devresi olduğuna inanıyordu. Bundan başka, Emirgân'daki yalı bütün eksikliklerine, bütün düzensizliklerine rağmen, ne de olsa tek bir odası, bu külüstür apartmanın bütün bir dairesini içine alacak kadar geniş, kocaman ve gösterişli bir binaydı ve ona Nuri Paşa Yalısı deniliyordu. İçerisinde eskiden kalma koltuklar, kanapeler, masalar, aynalar, halılar, karyolalar vardı. Bunların hepsi yalnız geçmiş bir refahın tanıklığını yapmakla kalmıyor; insana, bu geç-

mişin hâlâ devam ettiği ya da devam edebileceği hissini veriyordu. Şimdi ise, –annesinin yatak odasıyla– küçücük bir oturma odasını kaplayan bu eşyanın döküntüsü göze gülünç görünmekten ve kalbi hüzünle doldurmaktan başka bir şeye yaramıyordu. Arkalıkları pencerelerin yarısını örten, yaldızları dökülmüş, ipekleri aşınmış kocaman koltukları, neye yaradıkları artık pek bilinmeyen *puf*lar, geniş mermer masa hiç müşteri uğramayan bir mezat yerinde tellalın son çıngırağını bekler gibiydi. Hele, annesinin, direkleri tavana değen beyaz pirinç karyolası, bürümcükten tavanlığı, sayvanlı baldekinleri, eteklerinden yere kadar sarkan dantelalı saçaklarıyla bir jeolojik ucubeyi andırmaktaydı. Annesi, babasıyla yirmi yıl yanyana yattığı bu heyula karyoladan bir türlü ayrılmak istemedi. Şimdi, onun içinde kızıyla koyun koyuna yatıyor ve her sabah, rikkatli bir özenle bunun bürümcüklerini, tüllerini, dantelalarını, farbalarını düzeltip onarmakta büyük bir zevk buluyordu.

Kocasını kaybettiği günden beri sıhhati hayli sarsılmış, hayli çökmüş ve birdenbire, sanki on beş yaş daha ihtiyarlamış olan Seniye Hanım, hele bu apartmana taşınıp tıkıldıktan sonra adeta yarı yatalak bir hale girdi. Artık ne çocukların sökükleriyle meşgul olabiliyor; ne de ev işlerinden herhangi birine el sürebiliyordu. Bütün bu işler, zenci dadının başına kalmıştı. Yemek, temizlik, sofra, çarşıya pazara gitme işine hep o koşuyor ve ne gariptir ki, bazı taşıt hayvanları gibi yükü arttığı nisbette gayreti çoğalıyordu.

Bu evde, başlı başına, acayip bir nesne de Semra'ydı. Yataktan kalkar kalkmaz Semra'nın ilk işi ayaklarına ipek çoraplarını geçirip aynanın karşısında dudaklarını boyamak, alttan üstten yola yola mercekle bile görülemez bir hale giren kaşlarını beş on kalem tuşuyla hafifçe gölgelemek ve saçlarını her gün başka bir şekilde tarayıp topladıktan sonra oturma odasının puflarından biri üstüne yaydığı mani-

kür aletleriyle saatler saati tırnaklarını yontup cilalamak ameliyesine koyulmak olurdu. Bu da bitince, genç kız, bir süre ne yapacağını şaşırmış bir vaziyette kalır; tekrar tırnaklarını gözden geçirir; tekrar ayna başına geçip sağdan soldan, önden arkadan saçlarını tetkik eder, rujunu bir defa daha dudaklarına sürterdi. Bu sırada, ihtiyar dadı, onun çayını ya da sütlü kahvesini sofada duran mermer masanın üstüne bırakmıştır; bunun üzerinden hayli zaman geçip o çay ya da sütlü kahve soğuyup gitmiştir. Buna rağmen, Semra, yine yapacak bir şeyi kalmadığı için, masanın üstünde duran fincanı birkaç kere dudaklarına götürüp bırakır; içindeki sudan dört beş yudum ya içer ya içmez. Saat, zaten on biri geçmiştir. Neredeyse öğle yemeği zamanı gelecektir. Semra, eline harcıalem bir İngilizce resimli dergi alıp gözden geçirmeye çalışır. Nafile... aklı başka bir yerdedir! Nerede? Bunu kendisi de bilmez. Semra, bu evin eski püskü ve karmakarışık eşyaları arasında, sanki nereye konulacağı kestirilemeyen bir biblo* gibiydi.

Bir biblo!** Kızkardeşi, birkaç zamandan beri Fuat'a da böyle görünmeye başlamıştı. Bundan daha bir yıl öncesine kadar kendisiyle dertleşip konuşmaktan o kadar zevk aldığı ve yalnız bir ağabey gibi değil, bir arkadaş, bir kafadar, bir dost gibi düşüp kalktığı bu kızı, –hele askerden dönüşünde– kendinden o kadar uzaklaşmış, her hal ve hareketiyle o kadar yabancılaşmış buldu ki, günlerce, haftalarca, ona ne deyip, ne söyleyeceğini, ona karşı nasıl davranacağını bilememişti. Bu duygusuz, anlayışsız, bu otomat genç kızda boş yere eski Semra'yı arayıp bulmaya çalıştı. Bazen kendi kendine: "Acaba, değişen ben miyim?" diye soruyordu. Gerçi, durmaksızın okuduğu kitapların ve birbiri ardısıra

(*) Bu sözcük birinci baskıda, "nereye konulacağı tayin edilemeyen bir acayib biblo" olarak yer almaktadır – e.n.

(**) Bu sözcük birinci baskıda, "Acayip bir biblo" olarak yer almaktadır – e.n.

geçirmekte olduğu hayat tecrübelerinin tesiri altında Fuat'ın iç dünyası fasılasız bir ihtilalle kaynaşıp duruyordu. Fuat, daimî bir arayış, bir bulup kaybediş, bir çözüp toplayış, bir dağılıp toparlanış ve nihayet daimî bir oluş halindeydi. Daha doğrusu, derunî bir güç onu almış bir yerlere doğru itiyordu. O, Semra'dan kendini belki bunun için uzaklaşmış hissetmekteydi.

Fuat, son aylar zarfında bu Semra meselesini artık, bir mesele bile saymamaya başladı. Onun, ev içindeki varlığından haberi yokmuş gibi davranır oldu. Akşam yemeklerinde bir araya geldikleri zaman, onunla bir kelime konuşmuyor, ondan yana başını çevirip bakmıyordu bile. Semra, evde bulunmadığı günler –zira, genç kız bazen eski kolej arkadaşlarını ziyarete gider ve onlarda gece yatısına kalırdı– Fuat'ın bir kere olsun kızkardeşinden haber sorduğu vaki değildi. Oğlunun bu ilgisizliği, Seniye Hanımefendi'nin gözünden kaçmamakta ve yüreğini sızlatmaktadır. O da, Fuat'ı çok değişmiş ve yalnız Semra'dan değil, kendinden de uzaklaşmış buluyordu. Bundan birkaç zaman öncesine kadar anasıyla kızkardeşi üstüne titrer görünen bu tatlı sözlü, güleryüzlü, iyi yürekli çocuk, şimdi, yerini haşin, huysuz, nobran bir delikanlıya, Seniye Hanımefendi'nin bazı örneklerini görüp tanıdığı gençlerden birine terketmiş gibiydi. Bu yüzden zavallı kadının son ümidi de boşa çıkmış, bu hayatta artık tutunacak, bel bağlayabilecek hiçbir dayanağı kalmamıştı.

Fuat, annesine böyle bir gönül ve hayal kırgınlığı verdiğinin de farkındaydı ve bu müşahade, onda da annesine karşı bir nevi küskünlük ve güceniklik duygusuna yol açıyordu. Zira, Fuat'ın kalbindeki evlatlık şefkati, sönmüş ya da sönmeye yüz tutmuş olmak şöyle dursun, gün geçtikçe hummalı bir aşk, yakıp kavuran bir karasevda derecesini bulmaktaydı; ve bütün haşinliklerinin, bütün huysuzluklarının

sebebi, hayalinde o kadar yüksek tuttuğu bu kadını, içine yuvarlandığı bu çöplükten kurtaramamasından, bu yolda yapdığı çabalarının hep boşa gitmesinden başka bir şeyde aranamazdı.

Eğer Fuat'ın yüzü artık hiç gülmüyorsa, eğer artık ağzından tatlı bir söz çıkmıyorsa, eğer bu evin içinde hiç kimseyi, hiçbir şeyi görmemezlikten gelen bir hali varsa, eğer her sabah yatağından kalkar kalkmaz arkasını, kendisinden başka koruyucusu kalmayan bu aile ocağına çevirerek buradan fırlayıp gideceği saate kadar yangın yerlerinin seyriyle avunmaya çalışıyorsa, bu, annesinin düşkünlük ve perişanlık manzarası önünde eli kolu bağlı bir tanık, yüreği dağlı bir seyirci olarak kalmaya artık dayanamamasındandı. Nitekim, annesi hasta olduğu günler, hatırım sormak için odasından içeri girerken ayaklarının geri geri gidişlerine, bazen de vazgeçip dönüşlerine de onu, bu odanın dörtte üçünü kaplayan ve direkleri tavana değen dantelalı, farbalalı beyaz pirinç karyolanın gülünç dekoru içinde görmeye tahammül edemeyişindendi. Fuat'a öyle geliyordu ki, yoksuzluklarının tam ortasında, annesinin elem verici yüzünü görmemek mümkün olsaydı, daha doğrusu bu devlet düşkünlüğünün bütün acılığı, bütün zilleti ve bütün dramı bu temiz, sessiz ve asîl yüzde toplanmamış bulunsaydı, kara bahtın yelleri karşısında Fuat, belki bu derece sarsılıp sinmeyecek; belki de bundan daha ağır sefalet şartları ona vız gelecekti.

Zira Fuat, her türlü sınıf kaygusundan tamamiyle sıyrılmış olduğu kanaatindeydi. Doğup büyüdüğü muhite karşı kalbinde hasrete benzer bir his duymak şöyle dursun, hattâ ondan nefret bile ediyordu. İçinde kaynayan isyan hem geçmişi, hem bugünü kaplayan bir derinlik ve genişlik almıştı. Ona göre, her şeyi yıkmak ve bu cemiyeti yeni baştan kurup yapmak lazım geliyordu. Bu büyük hedefe varıncaya

kadar da onun yeri, ne geçmiş devirlerin anakronik döküntüleri, ne de bu çağın küstah türedileri arasında olabilirdi. Bunun için, şimdilik Fuat'ın bütün meyli, sempatisi bir aydın serseriler çevresine doğru gitmekteydi. Fakat bu çevre nerede? Oraya nereden girilir? Ve hakikatte böyle bir çevre var mıdır? Henüz bilemiyordu. Hukuktan çıktıktan sonra devlet kapısına başvurmayı aklından geçirmemiş ve bu aydın serseriler çevresinin yolu zannettiği "basın dünyasında" kendine bir iş aramıştı. Ankara Caddesi, Cağaloğlu, Nuruosmaniye mahallelerinde o matbaa senin, bu matbaa benim, haftalarca çalmadığı kapı, çıkıp inmediği merdiven, eşiğinde beklemediği idarehane kalmamıştı. Nihayet, bunların birinde, bir Fransızca çevirmenlik bulmuştu. Fuat, her gün öğleden sonra bu dilde Avrupa'dan gelen gazete ve dergileri gözden geçiriyor ve bunların içinden Türk okuyucularının ilgisini çekecek yazıları kâh kısaltarak, kâh olduğu gibi Türkçeye çeviriyordu.

* * *

İşte, Fuat her sabahki gibi gene çenesi avucunun içinde, pencereden aşağıya bakarken birdenbire tepeden tırnağa dikkat kesilmişti:* Sırtına gömlekle entari arası, soluk basmadan bir şey geçirmiş, sarışın bir kız çocuğu, tereddütlü ve hırsızlama adımlarla biraz önce, suyu çekilmiş sel yatağına benzettiğimiz dar ve dolambaçlı sokağın arnavut kaldırımları üstünden seke seke, şüphe uyandıran bir sinsilikle karşıki arsanın yıkık duvarına yanaşıyordu. Bir süre durup etrafına bakındıktan sonra, ayaklarının ucunda kalkınıp uzanarak hemen kendi boyuna yakın yükseklikte bir set

(*) Bu cümle birinci baskıda şöyle: "Fuat büsbütün dikkat kesilmişti. Çocuk, bu yangın yerinde bi – aşağıya bakarken birdenbire tepeden tırnağa dikkat kesildi:" Hemen anlaşılabileceği gibi burada bir satır düşmüş. Yakup Kadri de elindeki kitabı düzeltirken yeni bir cümle kurmuş – e.n.

teşkil eden bu duvardan öteye başını uzatmıştı. Birkaç dakika arsanın içini gözetledi ve bu vaziyette aradığı kimseyi ya da görmek istediği şeyi tamamiyle seçemiyormuş gibi, iki eliyle taşlara tutunarak kendini yarı beline kadar yukarıya çekti. Ve göbeği üstüne yaslanarak yarı beline kadar arsaya doğru sarktı. Bu esnada entarisinin etekleri sıyrılmış olduğundan bacakları, havada çırılçıplak sallanıyordu. Kız, hemen avının üstüne atılmaya hazır bir yaban kedisi gibi birkaç dakika da böyle kaldıktan sonra, tekrar duvarın beri yakasına kaydı ve kaymasıyla yere çömelmesi, yerden irili ufaklı birtakım taşlar toplayarak duvar boyunca iki büklüm koşmaya başlaması bir oldu.

Fuat, büsbütün dikkat kesilmişti. Çocuk, bu yangın yerinde birini taşa tutmak azmindeydi herhalde. Fakat kimdi? Kendisi daha yüksekten baktığı halde bütün bu sahada bir tek canlı mahlûkun izini göremiyordu. Gerçi, burası dümdüz bir yer değildi. Büyük yangın, jeolojik bir âfet gibi, bu toprak parçasını yamru yumru bir hale sokmuş, her yanında birtakım çukurlar açıp tümsekler peyda etmiş ve küme küme molozlar bırakmıştı. Bundan başka, diz boyu yabani otlar hemen her tarafı kaplamıştı.

Kız, elli altmış adım ötede, yıkık duvarların büsbütün çöküp hemen sokakla bir olduğu bir noktada birdenbire duruverdi. Yine iki yanına, arkaya, öne bir göz attıktan sonra, yavaşça yere çömeldi ve demin avuçlarına doldurduğu taşları birer ikişer dakika arayla arsanın içinde, kendince tespit edilmiş bir hedefe doğru fırlatmaya başladı. Taşın birini atar atmaz gizlenmek için yüzükoyun yere yatıyor, derken dizleri üstünde doğrularak bir taşı daha fırlatıyordu.

Kız, böylece hep aynı noktadan beş on defe nişan aldıktan sonra bir müddet yorulmuş gibi yüzükoyun yattığı yerde hareketsiz kaldı. İşte, tam bu esnadaydı ki, Fuat, penceresinden, biri kumral, öbürü karaşın iki erkek çocuğu başı-

mn bir küçük tümsek ardından belirdiğini gördü ve yine tam bu anda, bir sonuncu taş gelip bu iki baştan birine değdi, ya da değmedi de sıyırıp geçti. Taşın değdiğini zannettiği kafanın sahibi, yattığı yerden öyle bir can havliyle fırladı ve saldırının geldiği tarafa doğru öyle bir şimşek süratiyle koşup atıldı ki, Fuat, bu tahmininde hiç yanılmamış olduğuna hükmedebilirdi. Hem bu bir çocuk değil, on yedi on sekiz yaşlarında tığ gibi bir delikanlıydı. Beş on adımda kızın yanma vardı ve onu hâlâ yüzükoyun yattığı yerde, sanki eliyle koymuş gibi bulup yakaladı:

"Ulan şırfıntı, gene sen misin?"

Fuat'ın kulağına yalnız bu ses çarptı ve delikanlıyla kız çocuğu arasında bir itişme, bir kakışmadır başladı. Kız çocuğu, delikanlının elinden kurtulmaya çabalıyor, delikanlı da onu, bir iyi pataklamak ya da belki kârını [işini] tamamlamak için arsadan içeriye sürüklüyordu. Böyle didişerek arsanın ortasına kadar geldiler. Şimdi ikisi, karşı karşıya birbirlerine küfür ediyorlardı. Delikanlı bileklerinden sımsıkı tuttuğu kıza arada bir –yankısı tâ Fuat'ın kulaklarına kadar gelen– bir tokat aşkediyor; kız da onun kollarını ve omuz başlarını ısırıyordu. Öbür çocuk, yattığı yerden tembel tembel ayağa kalktı ve iki elini böğrüne dayayarak bunları seyre koyuldu.

Birden, kız ne söyledi, ne etti –Fuat pek iyi anlayamamıştı– delikanlının tepesi büsbütün attı; kızı, taşkın bir öfkeyle yere çarptı ve tekmelemeye başladı. Biraz sonra bununla da kalmadı, onu boğazlamak istiyormuş gibi altına aldı.

Artık Fuat'ın sabrı tükenmişti. Pijamasının üstüne pantolonunu geçirmesiyle, kendini bir solukta döğüş yerinde bulması bir oldu. Elleri böğründe, burnu havada bu olayı seyretmekte olan karaşın çocuk:

"Abi, abi, biri geliyor!" diye haykırdı.

Fakat delikanlı bu ihbarı işitecek halde değildi. Onu kız-

dan ayırmak için Fuat'ın var gücüyle omuzlarından yakalayıp çekmesi lazım geldi. Delikanlı soluyarak ayağa kalktı ve Fuat'a dik dik bakıp kekeledi:

"Affedersiniz beyim," dedi. Biraz durdu; sonra elinin tersiyle yüzündeki terleri sildi.

Şimdi, kız, yüzü gözü çürük içinde, saçları karmakarışık, fakat hiçbir korku ve heyecan eseri göstermeden bacaklarını uzatmış oturuyordu. Taze yaprak renginde gözlerini bir Fuat'ın, bir de demincek boğuştuğu gencin gözlerinde gezdirdi. Bu gözlerin içinde bir damla yaş yoktu. Eteklerini dizlerinin üstüne çekerek aksi aksi mırıldandı:

"Ben bunun hakkından gelirdim. Sana ne oluyor?"

Bu söz üzerine ne yapacağını, ne diyeceğini şaşıran Fuat:

"Haydi bakayım, uzun etme; çekil git buradan!.." dedi.

Kız, lepiska saçlarını incecik parmaklarıyla tarayıp düzeltmeye çalışıyordu. Burnundan gelen bir inatçı sesle:

"Gitmicem işte!.. Burası onun malı mı?" diye söylendi.

Yusyumru bir alm ve dışarıya doğru çıkık iradeli bir çenesi vardı. Kaç yaşındaydı? Bunu tahmin etmek pek güçtü. Belki on ikisinde, belki on dördündeydi. Zira, göğsü henüz dümdüzdü. Göğsü dümdüzdü ama, bütün bu çelimsiz vücuttan öyle bir dişilik havası sızıp yayılıyordu ki, onu pekala, kavruk yetişmiş bir genç kız sanmak da mümkündü. Fuat, utanıp önüne baktı. Şimdi büsbütün ne edip ne işleyeceğini bilemiyordu. Başını yanında duran kumral gence çevirdi ve eliyle odasının penceresini göstererek:

"Ben her şeyi oradan gördüm," dedi. "Bu küçük, sizi nasıl gözetledi, nasıl taşladı, hepsini başından sonuna kadar biliyorum. Ama, onu bu kadar da hırpalaman doğru değil. Ya elinden bir kaza çıksaydı..."

Kumral genç, terbiyeli terbiyeli başını eğip:

"Hakkın var beyim," dedi. "Fakat, bu bir değil, iki değil... Hemen her gün gelip bu rezaleti çıkarıyor. Ben ona, kaç de-

fa güzellikle muamele ettim. Etme, eyleme dedim. Eğer, niyetin, oynaşmak, yarenlik etmekse, gel, başım üstünde yerin var. Ne olacak, biz hep bir mahallenin öksüzleriyiz...'

O, böyle konuşurken kız, oturduğu yerden doğruldu. Şirret ve şirin yüzünü delikanlıya doğru uzattı:

"Tu sana... Tu yalancı!.." diye bağırdı. Bunun arkasından sipsivri, kıpkırmızı dilini göstererek bir uzun "He, e, e" sesi çıkardı.

Fuat, mahçup mahçup gülümsüyordu. Bunun üzerine beş on adım ötede duran yuvarlak kafalı, karaşın çocuk söze karıştı:

"Anasıyla beraber şuracıktaki medrese odalarının birinde oturur," dedi. Ve burnunun ucuyla Fuat'ın bulunduğu apartmanın sol tarafında bir yeri işaret etti. Şimdi, iki eli ardında, ayakta duran kız, başını bu çocuktan yana çevirdi; onu, iğrenç bir mahlûka bakar gibi nefretle süzdükten sonra:

"Ulan puşt! Sen neden lafa karışıyorsun?" diye haykırdı.

Biraz önce, kendisini ölesiye hırpalayıp dövmüş olan gence karşı bile böyle bir nefretin yüzde beşini göstermemişti. Kızın bu hali Fuat'ta birtakım şüphe ve düşüncelerin uyanmasına sebep oldu ve kız daha ileriye gidip de:

"İşte, bizim aramızı bozan hep bu..." sözünü ilave edince, Fuat'ın kafasında, olayın psikolojik tarafı daha kuvvetli bir ışıkla aydınlandı. Hayatı, ancak okuduğu kitapların satırları arasından görüp bir hadiseyi yalnız, bu kitaplardan çıkarılmış formüllerle izah edebildiği için, hemen aklına, Doktor Freud'dan birtakım ilmî tabirler gelmeye başladı. Doğduğumuz günden beri bütün hareketlerimize hâkim olan cinsî komplekslerin türlü türlü tecellilerine dair, yine bu doktorun anlattığı yüzlerce misal birbiri ardısıra hatırından geçti. Bu kızın, vaktinden önce olgunlaşmış dişiliği henüz çocukluktan kurtulmamış vücudunun içinde bir feveran halinde kaynıyordu; nereden, nasıl taşıp fışkıracağını bilemiyordu.

Bütün bu hırçınlıkları, belki hiç farkında olmayarak beğendiği, belki gönlünün gizliden gizliye çektiği bu oğlanı taşlayışları şu körpe kalıp içinde filiz süren bir histerinin zehirlerini dışarıya atmak ihtiyacından ileri geliyor ve sonra, belki de her dayak yiyişinde vücudunu kavuran nöbetler yatışıyordu.

Oğlan da doğrusu, hiç fena değildi. Alınının üstüne düşen kumral perçemiyle, keskin bakışlarıyla, atılgan, çevik hareketleriyle yırtıcı bir mahlûk dölünün insana endişe ve hayranlık veren bütün asaletini taşıyordu. Yırtık pırtık kol ve bacaklarında ise eski Yunan Efeblerinin zarifliği, ahengi ve çalımı vardı.

Fuat, böyle düşünürken kız çocuğu, şimdi bütün hıncını, ağıza alınmayacak bir sürü laflarla, demincek söze karışan oğlanın üstüne çevirmişti:

"İşte, bizim aramızı açan hep bu..." diyordu. "Pertev'i, bir dakika yalnız bırakmaz. Başkasının onunla konuşmasını istemez. Çünkü, onu kıskanır. Neden mi diyeceksin? (İncecik parmağının ucuyla bir Pertev dediği kumral genci, bir de öbürünü göstererek ve arsız arsız sırıtarak) Çünkü, bunlar karı-koca gibi yaşarlar. Geceleri koyun koyuna yatarlar. Ben bilmez miyim, sanki neler yaptıklarını..."

Yuvarlak kafalı oğlan, sabrı tükenip kızın üzerine saldırmak istedi. Fuat, araya girdi. Gittikçe artan bir utanç ve dikkatle şu küçük şırfıntıyı dinliyordu:

"Kaç defa gözlerimle gördüm; kaç defa elimle yakaladım. Yakaladım ama, ikisi birden benim üstüme çullandılar. Beni dövdüler, dövdüler. Sesim çıkmasın diye biri ağzımı tıkadı, öbürü karnımı tekmelemeye, nereme rasgelirse vurmaya başladı. Ben kendimi kaybetmiştim. Sonra, (sesi ilk defa olarak titredi) sonra Pertev gitmiş, bir yerden su bulup getirmiş; yüzüme serpti, beni ovdu, ovuşturdu da..."

Kız, hikâyesinin bu noktasına gelince, birden boşandı.

Gözyaşları, iri iri damlalar halinde yanaklarından, burnunun iki yanından dökülerek bütün yüzünü ıslatıyordu. Kız, bir taraftan elinin tersiyle bu yaşları silmeye çabalıyor; öbür taraftan hıçkırığını yutarak yine sözüne devam ediyordu:

"Ama ben de, anneme kaç defa Pertev'in söküklerini diktirttim; çamaşırını yıkattım. Yalnız bu mu? Söylesin; söylesinler... Kaç defa annem işdeyken bizim odaya gelip karınlarını doyurdular. Annem, işden dönünce, 'Kız köftelere ne oldu; peyniri ne yaptın, zeytin nereye gitti?' diye sorardı; ben de, 'Karnım acıkıverdi, yedim.' derdim ve o akşam ağzıma bir lokma koymadan yatardım."

Oğlanların ikisi birden başlarını önlerine eğdi.

"Ben, bunları hapisten de kurtardım bir kere... Sirkeci'de, bir manav dükkânından portakal aşırıp kaçarken dükkân sahibi dışarı fırladı. Beni görünce, 'Kız, sen muhakkak gördün o hırsızları! Ne yandan tüydüler? Söyle!' dedi. Ben, 'Gördüm, işte şu sokağın içine sapıp gittiler.' dedim; ama bunlar başka bir sokaktan kaçmışlardı."

Fuat, bu esnada, derin bir hüzne kapılmıştı. Demin, penceresinden aralarına karışıp gitmek hasretini duyduğu bu küçük serseriler aleminde bile tahmin ettiği gibi kayıtsız, dertsiz ve kompleksiz yaşamanın nasıl bir hayal olduğunu, şimdi anlıyordu. İnsanların çektikleri azap ve ezâları mutlaka içinde yaşadıkları cemiyetin mimarîsindeki sakatlığa atfetmek pek basit bir hükümdü. Hayır, kabahat yalnız cemiyette değildi. İnsanlar, doğarkan içlerinde bu azap ve ezâların tohumlarıyla beraber doğuyorlardı. Bu çocuklara, bu derece karışık, bu derece karanlık his ve heyecanları içinde didişip kıvranmayı kim belletmişti? Bu, henüz on dört yaşına girmemiş, henüz göğsü, kalçaları dümdüz kıza bir büyük aşkın ihtiraslarını, sıtmalarını, hınçlarını ve fedakârlıklarını kim telkin etmişti? Bu çocukluktan yeni çıkmış on yedi yaşında oğlanın kalbi, hangi vefasız sevgililerin, hangi

acı sevda tecrübesinin ateşinde dövüle dövüle bu demir sertliğini almış; kadını, kâh döverek, kâh okşayarak kendine bendetmek hünerini ona, kim öğretmişti? Ya şu kenarda duran, hepsinin küçüğü kavruk ve karaşın çocuk –eğer dediği doğru ise– kendisini kumral gence bağlayan o kötü iptilayı kimden kapmıştı?

Bütün bu suallere Fuat'ın okuduğu kitaplarda kesin bir cevap bulmak mümkün değildi. Hele son zamanlarda bel bağladığı doktrinler bu bahiste tamamiyle dilsizdi. Fuat, bu yangın yerinde, bu kimsesiz çocuklar arasında şahit olduğu olayın sırrını birtakım ekonomik faktörlerde nasıl arayabilirdi? Bu küçük dramda rol oynayan şey ne açlık, ne çıplaklıktı! Aktörlerin her biri, eski Yunan trajedilerinde olduğu gibi, tanrıların, –yani tabiat kanunlarının– verdiği sakar bir hükmü yerine getiriyordu.

Fuat, böyle düşünerek ve hâlâ lakırdısını bitirmemiş olan kız çocuğunu, incecik bileğinden çekerek yavaş yavaş yangın yerinden uzaklaştı.

* * *

Komiser Hamdi Bey, bir dördüncü balayının ilk günlerinde bulunmakla beraber hiç de neşeli görünmüyordu. Hattâ, yüzüne dikkatle bakan bir göz için her zamandan daha durgun ve düşünceli bir hali vardı. Alt dudağı büsbütün sarkmış, bakışlarındaki fer büsbütün sönmüştü. Canı çalışmak istemiyordu. Saatlerce masasının başında dalıp dalıp gidiyordu. Polis Naci Efendi, kendisine bir kâğıt imzalatırken elinin titrediğini gördü. Lakin, Komiser Bey'in hemen hemen harîmine girmiş bulunan ve kaç nikâhına şahitlik eden bu polis memurunun ifadesine göre, Hamdi Bey, her evlenişinin ilk devresinde böyle olurmuş; sonra yavaş yavaş kendine gelmeye, neşelenmeye, canlanmaya, hattâ fazla canlanmaya başlarmış; adeta yerinde duramaz, ele avuca

sığmaz, yirmi yaşında bir delikanlıdan farkedilmezmiş. Fakat, ne çare ki –yine Naci Efendi'nin dediğine bakılırsa– Komiser Hamdi Bey, işte tam bu sıralarda karısını kaybedermiş. Demek ki, bu neşve hali onda süre süre birkaç gün sürüyordu.

Hem bu sefer, Hamdi Bey'in evlenmesi birçok güçlüklerle karşılaşmıştı. Hiçbir aile, ona kız vermek istememişti. Hattâ en yoksul ana ve babalar bile onun geçmişini sorup araştırır araştırmaz üç yıl içinde, üç karısını, hemen hemen telleri, duvakları başlarındayken toprağa gömen bu uğursuz adama kurban edecek evlatları olmadığını söylüyorlar ve gönderdiği aracıların suratına kapılarını kapıyorlardı. Hamdi Bey'in, haftalarca, aylarca, Fmdıklı'dan, Beşiktaş'tan başlayarak eleyip taramadığı semt, mahalle, sokak kalmadı. İstanbul tarafının en ücra yerlerine bile başvurdu. Fakat, medrese odalarında, viraneliklerde yetişmiş, ne olduğu belirsiz birtakım işçi ve çamaşırcı kızlardan başka kimse ona varmak istekliliğinde bulunmadı. Bu iş için seferber ettiği polis memurlarından bazıları, bunlar arasında eli yüzü yerinde, iffet sahibi kızlar bulunduğunu söyledilerse de, Komiser Hamdi Bey bu derece aşağılara kadar inmeyi, ne mensup olduğu ailenin, ne de işgal ettiği mevkiin şerefine uygun buldu.

İşte, Komiser Bey, hayatının bu en müşkül devrinde, böyle boş yere didinip dururken polis Naci Efendi, onun yanına sokulup:

"Beyim," demişti. "Kusurumu af buyurun. Size bu evlenme meselesi hakkında bir maruzatta bulunacağım. Mesmuatıma nazaran, [duyduğuma göre] (Bu polis memuru böyle mühim bahislerde daima bir resmî rapor üslubuyle konuşurdu.) şimdiye kadar vâki olan taleplere karşı red cevabı verilmesinin başlıca sebebi, evdeki dadı kalfadır. Her nedense ondan şüphe ediliyor ve o yanınızda bulundukça... sanırım ki..."

Ve Hamdi Bey, kendisinde nadir görülen bir öfkeyle başını kaldırıp:

"Yani ne demek istiyorlar?" diye sormuştu.

"Efendim, ne olacak? Cahillik... Öyle demeye getiriyorlar ki, güya dadı kalfa evde başına buyruk yaşamaya alışmışmış da üstüne bir hanım geldiğini istemezmiş. Bundan dolayı refikalarınızın her birini ya zehirler, ya sihirle ortadan kaldırırmış. Binaenaleyh, o cadı, o evdeyken diyorlar..."

Hamdi Bey'in yüzünün bütün çizgileri gerilmişti:

"Sus, Naci Efendi, sus! Daha ziyade dinlemeye tahammülüm yok!" diyerek polis memurunun sözünü kesmişti.

Fakat, evlenmek teşebbüsleri gitgide sarpa sarınca Hamdi Bey bu anası yerindeki kadıncağızı akıbet fedaya razı oldu. Daha doğrusu, bu *suizanları* [kötü düşünceleri], bu dedikoduları ortadan kaldırmak için talip olacağı kızların ailelerine dadısını evden uzaklaştıracağı şartını koşmaya karar verdi. Aracılar, evvelce çaldıkları kapılara bu şartla bir kere daha başvurdular ve polis memuru Naci Efendi'nin dediği gibi, –pek kolaylıkla değilse bile– ona, nihayet münasip bir hayat yoldaşı buldular. Bu, Teşvikiye'de oturan devlet düşkünü ve dört çocuklu bir dul kadının kızıydı. Bu kız, Komiser Hamdi Bey'in dilediği kadar körpe değildi ama, hemen kusursuz denilecek derecede güzeldi. Yirmi beş yaşına rağmen fidan gibi kalmış bir boyu, süt beyaz bir teni, gür ve siyah saçları, incecik samur kaşlar altında tatlı ve munis bakışlı lacivert gözleri vardı. Kalem parmaklı yasemin gibi elleri ev işleri görmekten oldukça yıpranmış olmakla beraber ayakları fildişinden bir tanrıça ayakları kadar kusursuz ve eşsizdi. Komiser Hamdi Bey'in ise, bir kadında ilk aradığı fizik meziyet, ellerin ve ellerden önce ayakların güzelliğidir.

Nitekim, Nebile'yi –bu yeni karısının adıdır– tepeden tırnağa kadar soyup koynuna aldığı gece, o latif, o el değmemiş bakire vücudunun nice nefis taraflarını bırakıp da elleri-

ni, dudaklarını hep bu ayaklar üstünde gezdirişi genç kızda epeyce büyük bir hayret uyandırmıştı. Ertesi gece, daha ertesi gece yine aynı hal devam edince Nebile büsbütün şaşırıp kaldı. Şimdiye kadar erkekle kadın arasındaki münasebetlerin ne olabileceği hakkında pek açık bir fikir edinememiş ve yaşına rağmen bu gibi işlerde pek tecrübesiz ve toy kalmış olan kızcağız, içinden, "Mutlaka adet böyle olacak ve bir gün mutlaka bunun bir sonu gelecek!" demekle kendini avutmaya çalışıyordu. Fakat, bir değil, iki değil, üç değil; işte, neredeyse on beş günden beri kocası Hamdi Bey, hiç eksilmeyen bir şevk ve aşkla onun ayaklarını öpüp okşamakta devam ediyor; ağzını, parmaklarının ucundan topuklarına, topuklarından parmaklarının ucuna doğru gezdirip duruyordu. Bazen işi daha ileriye götürerek, bu parmakları emmeye ve bu topukları ısırmaya başlıyordu. Nebile iri, lacivert gözleri tavanda, bu acayip adamın şu yaptığı şeyden ne gibi bir zevk alabileceğini düşünüyordu. Zira, kendisi, bu tarzda sevilip okşanmanın zevkine varmak ya da manasına ermek şöyle dursun, hattâ bundan tedirgin bile olmaktaydı. Hele Hamdi Bey, onu sadece gıdıklamak istek gibi kâh tırnaklarının, kâh bıyıklarının ucuyla tabanının orta yerine hafif hafif dokunmaya başlayınca Nebile, kocasının suratını tekmelememek için kendini güç zaptediyor ve pek terbiyeli bir kız olduğu için dişini sıkıp işi şakaya dökerek:

"Nafile, Hamdi Bey; uğraşmayın. Ben gıdıklanmam. İsterseniz bahse girişelim," diyordu.

Lakin, bu sözü her tekrar edişinde, Komiser Hamdi Bey, nedendir, kendisine hakaret edilmiş bir adam tavrıyla başını kaldırıyor ve bir müddet kızın yüzüne düşman düşman baktıktan sonra, boğuk bir sesle:

"Nasıl? Nasıl? Gıdıklanmaz mısın?" diye homurdanıyordu.

O zaman, kızcağıza bir ürküntü geliyor, suçlu bir çocuk gibi yatağın bir kenarına büzülüp kalıyordu. Zira, kendisi-

ne her zaman anasından bile görmediği bir sevgi, bir tatlılık ve bir şefkatle muamele eden, onun bir dediğini iki etmeyen, ona her akşamüstü koltuğunun altında türlü hediyelerle gelen bu adam, böyle anlarda, birdenbire öyle bir değişiveriyor, yüzü öyle bir yırtıcı hayvan ifadesi alıyordu ki, Nebile'nin bütün vücudu tir tir titremeye başlıyordu.

Hele Hamdi Bey'in, bu "Gıdıklanmam, gıdıklanırsın" bahsine arada bir, öyle bir ehemmiyet verişleri vardı ki, Nebile'yi kocasının akıl muvazenesi hakkında şüphe ve endişelere düşürmekten geri kalmıyordu.

"İnsan, tabanının altından hiç gıdıklanmaz olur mu? Bir vücutta, hele genç bir kadın vücudunda bu en nazik, en hassas bir noktadır; sen ya benimle alay etmek için böyle bir şey uydurdun; (Evet, evet; mahsus dişini sıkıp kendini tutuyorsun!), yahut da her türlü histen mahrum, odun gibi bir mahlûksun!"

Bu yatak odası münakaşaları dışında yalnız nezaketini, yalnız terbiyesini, yalnız kibarlığını gördüğü ve ağzından –değil kendisine karşı– hattâ maiyetinde çalışanlara, hizmetini görenlere karşı bile herhangi bir kaba ve kötü söz işitmediği bu adamın bir hiç için böyle birden tehevvüre gelip [kızıp köpürerek] kendini kaybedişleri, elini, ayağını öpüp yaladığı karısına, "odun gibi bir mahlûksun!" diyecek kadar haşinleşmeleri Nebile'yi yalnız kendi hesabına kırıp geçirmekle kalmıyor, onun hesabına da üzüyor, işkillendiriyordu.

Hele bir gece, türlü polis metodlarıyla, adeta karakolda bir ağır suçluyu sorguya çeker gibi, onu, sabaha kadar bir dakika uyutmadan ve gözlerini bir cellat bakışıyla canevine dikerek hırpalayıp tartakladığı bir gece, kızcağız öyle bir dehşete kapılmıştı ki, az kalsın, kendini çırılçıplak pencereden dışarı atacaktı. Fakat Nebile, her şeyden önce akıllı bir kızdı. Sonuna kadar mücadelede bir fayda görmeyince, bu çetin işin içinden bir hileyle sıyrılmanın yolunu buldu:

"Hamdi Bey üzülmeyin! Ben size yalan söyledim. Tabiî ben de herkes gibi gıdıklanırım," dedi.

Bunun üzerine, Hamdi Bey'in yüzünden biraz önceki korkunç ifade, eski Yunan trajediyenlerinin taktıkları bir Füri maskesi gibi düşüverdi. Deminki o zebani bakışlı gözlerine adeta çocukça bir sevincin pırıltıları geldi; alt dudağı çenesine kadar sarkmış o yırtıcı hayvan ağzı tatlı tatlı gülümsemeye başladı ve şefkatli bir okşayış halini alan bir sesle:

"Öyleyse, beni neden bu kadar üzdün, cicim?.." dedi ve bunu söylemesiyle karısının ayaklarına kapanarak hüngür hüngür ağlaması bir oldu.

Nebile, şimdi, yatağı içinde doğrulmuş, onun başını okşuyor:

"Affet beni, affet beni!.." diyordu.

Fakat, bu uğursuz gecenin kabir azabı, onun sinirlerinde de bundan daha fazla mukavemete imkân bırakmamıştı. O da, boşalıp ağlamaya başladı ve ikisi birden hıçkıra hıçkıra sarılıp yattılar.

Ertesi gün, daha doğrusu birkaç saat sonra Nebile, kocasının ne zaman kalkıp gittiğini bilmiyordu. Gözlerini açınca, kendisini, boş yatağın içinde yapayalnız buldu. Bütün vücudu sanki, kıyasıya bir dayak yemiş gibi kırık döküktü. Ağrımayan bir yanı kalmamıştı. Bütün oynak yerleri bıçakla kesilmişcesine sızlıyordu ve gecenin kâbusu aklına gelince bu ağrılarla bu sızıların bir manevi ızdırap halinde bütün ruhuna yayıldığını hissetti. O kâbusa sahne olan bu odayı, bu korkunç işkence hücresini tekrar görmeye tahammülü yoktu. İri, lacivert gözlerini kapadı. Her şeyi unutmak, her şeyi bırakmak ve değil yalnız bu yatak odasından, bu evden kaçıp gitmek istiyordu. Fakat vücudu gibi, iradesi de o kadar kırık dökük, o kadar bitkindi ki, öğleye kadar yatağından bile kalkamadı.

Buna rağmen, genç kızın kafası durmadan işliyordu. O

hal neydi? Bu hal nedir? Ne yapmalıyım? Komiser Hamdi Bey denilen bu adam, hiç şüphesiz ki, bir *hastaydı*; ama ne hastasıydı? Bir sinir hastası mı? Bir akıl hastası mı? Yoksa, yakın akrabalarından genç bir doktarın tabelasında yeni gördüğü bir tabire göre, bir *ruh hastası* mı? Lakin, bunların hangisi olursa olsun bu ne acayip hastalıktı ki, yalnız yatak odasında, yalnız "tabanaltından gıdıklanıp gıdıklanmama" bahsi açılınca meydana çıkıyordu!

Nebile, bu sualleri kendi kendine belki yüz defa sordu. Nafile! Hamdi Bey'i örten esrar perdesini hiçbir yerinden aralayamıyordu. Nihayet, düşünmekten kafası yoruldu; tekrar uykuya dalar gibi oldu. O kadar uykuya dalar gibi oldu ki, başucunda duran telefonun sesini, ısrarlı, şiddetli bir kulak çınlamasıyla karıştırdı. İçinden, "Hayırdır inşallah; bu ne çınlama, ne çınlama!" diyor ve kendini toparlayıp gözlerini açmaya muvaffak olamıyordu. Böyle yarı uyanık ne kadar zaman kaldı, tayin edemiyordu. Neden sonra bunun bir telefon sesi olduğunu anlayınca elini ahizeye uzattı. Lakin bu aleti güya, ilk defa kullanıyormuş gibi, neresinden tutacağını bilemiyor, ağız yerini kulağa, kulak yerini ağıza yanaştırmış, bekliyordu. Bunun için, kendisini çağıranın sesini bir karışık vızıltı halinde işitiyordu. Bu vızıltının geldiği tarafı kulağına yaklaştırınca, vücudunu yeniden bir ürperme aldı. Kocası ona:

"Alo, alo... cicim, sakın seni uykundan uyandırıp rahatsız mı ettim?" diyordu. "Neden cevap vermiyorsun? Yoksa, sabahleyin sana bir Allahaısmarladık demeden çıkıp gittiğim için bana gücendin mi? Alo, alo!.."

Kızcağızın sesi çıkmıyordu ki, cevap verebilsin. Hançeresinde bir boşluk, sanki bütün nefesi tükenmiş gibi bir boşluk hâsıl olmuştu ve boğazı kupkuru, dili hareketsiz duruyordu.

"Alo, alo... yavrum neyin var? Ne oldu sana? Neden su-

suyorsun? Yoksa uyku sersemi, kim olduğumu bilemedin mi? Ben Hamdi, Hamdi... İşitmiyor musun?"

Ve kendi kendine söylenir gibi:

"Meraktan çatlayacağım!"

Nebile, nihayet göğsünün tâ derinliklerinden bir hafif ses söküp çıkarabildi:

"Evet efendim; anladım efendim..."

"Bu nasıl ses! İşitemiyorum, hiç işitemiyorum. Lütfen biraz daha hızlı konuşur musun?"

"Peki efendim."

Fakat, yine arkasını getiremiyordu. Bunun üzerine Komiser Hamdi Bey'in sesi de aletin içinde bir lambanın şişesi etrafındaki pervanenin kanatları gibi titrek titrek vızıldamaya başladı. Adamcağızın pek büyük bir heyecana kapıldığı seziliyordu:

"Cicim, ayaklarından öpeyim; söyle nen var? Söyle, hasta mısın?"

Lakin, bu "ayaklarından öpeyim!" sözü üzerine kızcağız, kısa bir baygınlık geçirdi ve o sırada ahize elinden kayıp yere düşüverdi.

Bir çeyrek, yirmi dakika sonra Hamdi Bey, genç kızın başı ucundaydı. Nebile, hemen kendine gelmiş ve tekrar telefona sarılmıştı ama, iş işten geçmişti. İşte, dün gecenin o acayip, korkunç heyulası, o cellat, o işkence, etten kemikten bir gerçek insan halinde yatağının kenarına oturuyor, ellerini elleri içine alıyor, ona bir şefkatli ana gözleriyle bakıyordu:

"Her işimi yüzüstü bırakıp geldim. Aklım başımdan gitti," diyordu.

Genç karısı, onu teskin için gülmeye çalışıyor, bir an önce kalkıp yarım bıraktığı işine dönsün ve kendisini rahat bıraksın diye bütün kuvvetini sesinde toplayarak yemin, yemin üstüne ediyordu:

"Vallahi bir şeyim yok; billahi bir şeyim yok. Uyku ser-

semliği, ne yaptığımı bilmedim. Annemin başı üzerine sizi temin ederim ki..."

"Öyleyse, kalk, giyin. Seni şöyle ayak üstü pürsıhhat dolaşırken göreyim. Yoksa, aklım yine hep burada kalır."

"Siz biraz yandaki odaya geçin. On dakikaya varmaz, beni karşınızda bulursunuz."

"Neden beni yandaki odaya yollamak istiyorsun?"

Nebile, yüzünü yatak örtüsünün çarşafı altında gizleyerek utangaç bir küçük kız sesiyle:

"Çırılçıplağım, olmaz, olmaz!.." dedi.

Hamdi Bey, komiser üniformasının içinde, göğsünü vekarla kabartarak yatak odasından dışarıya çıktı. Dudakları, kendinden memnun bir erkek tebessümüyle gergin, yandaki odaya geçti. Sıyrık kadınları hiç sevmezdi. Hamdolsun, Allah, ona dilediği gibi iffet ve hicap sahibi bir kızcağızla evlenmek mutluluğunu vermişti.*

* * *

Müteahhit Sırrı Bey, bu akşam, Tarabya'da, Servet Bey ailesi şerefine bir tantanalı ziyafet tertip etmişti. Valinin kendi emrine verdiği bir motorbot, misafirlerini Kadıköy İskelesinden alarak oturduğu yalının tâ önüne kadar getirecek ve gece, yemekten sonra, mehtapta yine aynı vasıtayla, aynı yoldan, fakat bu sefer, hep birlik Kadıköyü'ne dönülecekti. Hem sofrada, hem de bu motorbotta şampanya su gibi akacaktı. Sırrı Bey, bir İstanbul çocuğu değildi, hiç de Avrupa görmemişti ama, bu gibi görgü ve cemiyet hayatı işlerinde herhangi bir kibar ve alafranga İstanbulludan aşağı kalmazdı. En iyi, en taze istakozlar nereden bulunup getirtilir; en hâlis, en temiz istridyeler nasıl tedarik olunur, mevsimin en turfanda yemişleri hangileridir o bilirdi. Hattâ bazılarını gi-

(*) Birinci baskıda bu sözcükler yerine, "evlenmek saadetini nasip etmişti" sözcükleri kullanılmıştır – e.n.

dip kendi eliyle seçer alırdı. Gerçi, her şeyde olduğu gibi, Sırrı Bey, bunda da şoförü Hayri Efendi'nin yardımından faydalanmaktaydı. Fakat, bu açıkgöz İstanbul külhanbeyinin yardımları, ona yol göstermekten, şunu bunu salık vermekten ibaret kalırdı. Nitekim, bu sefer de sofrada hizmet edecek garsonları o bulup getirmişti ama, Sırrı Bey'in gözü hiçbirini tutmadı. O, bir defa, Ankara'da, büyük evlerinden birini kiraya verdiği bir elçiliğe davet edilmişti de fıraklı ve elleri beyaz eldivenli takım takım garsonlar görmüştü. Hattâ bunlardan biri, bonjur ve çizgili pantolon giymiş, elleri arkasında dolaşan öyle vekarlı bir adamdı ki, Sırrı Bey, onu elçinin kendisi sanıp yerlere kadar eğilerek selamlamış ve elini uzatmak üzereyken herifin geri geri çekilişi üzerine vazgeçmişti. Meğer bu, beyaz eldivenli garsonların başıymış.

Müteahhit Sırre Bey, nice güngörmüş bu eski ve muhteşem yalıda işte, böyle bir ihtişam dekoru istiyordu. Zira, bu akşamki ziyafet, yalnız pek sevip saydığı Servet Beyefendi'nin haremiyle çocuklarının Avrupa seyahatleri vesilesiyle değil, aynı zamanda, en yüksek *lüks* hayat zirvesine vardığını hissettiği bu yalıda kendi görgüsünü ve kendi hanedanlığını dünyaya ispat hevesiyle verilmekteydi.

Gerçekten bu Sırrı Bey, yaradılışta hanedandı; dünyaya öyle bir "her şeyi iyi yapmak" istidadıyla gelmişti ki, bunda adeta kazanç işlerinden ziyade bilgiç kesilmişti. Doğu Anadolu'nun ücra bir kasabasında hemen hemen yoksul denilecek bir ailenin içinden çıktığı, ancak orta tahsilini bitirebildiği ve büyük şehir insanlarıyla ancak yirmi yaşından sonra düşüp kalkmaya başladığı halde, gösterişte, şimdi, hepsini geçmiş bulunuyordu. Para, elinden su gibi akıp gidiyordu. Fakat, bu paranın, bazı fukaranın yüzünü güldürmek, memleket hayrına bazı hizmetlerde bulunmak yolunda akıp gittiğini sanmamalıdır. Sırrı Bey, hemen her sonradan görme insan gibi gurur ve nahvetini [kibirini] okşama-

yacak, ya da yüze bin getirmeyecek yerlere zırnık vermezdi. Nitekim, şu akşam ziyafeti için kesesinin ağzını sanki bir düğün masrafı görür gibi açmış bulunması da gittikçe karışıp içinden çıkılmaz bir hale giren banka hesaplarının Servet Beyefendi tarafından bir yoluna konulacağı ümidine dayanıyordu.

Fakat, yazık ki, Servet Beyefendi, bu ziyafete iştirakten son dakikada vazgeçmiş, yalnız karısıyla çocuklarını gönderiyordu. Oysa ki, Sırrı Bey, yaz mevsimi gelip de herkes Ankara'dan dağılıp gideli –işte, neredeyse iki aydır– Servet Bey'in yüzünü görmemiş ve ona diyeceklerini hep bu akşama saklamıştı. Mübarek adam, ne içkiden, ne eğlenceden, ne gezip tozmadan hoşlanırdı. Hele bu çeşit şatafatlı toplantılardan o kadar çekinir, o kadar kaçardı ki, bazen, karısı Naşide Hanım'm zorlu iradesi bile onu böyle yerlere sürüklemekte aciz kalırdı.

Ama, Sırrı Bey'i, müteessir eden ve biraz da işkillendiren sebep doğrudan doğruya Servet Beyefendi'nin ziyafetine gelmemesi değildi; zira, onun bu halini Sırrı Bey de herkes kadar biliyordu. ancak şu var ki, (.....) Bankası idare meclisi reisi, önce gelirim demişken, son dakikada vazgeçivermişti. Acaba neden? Müteahhit Sırrı Bey'in zihnini, işte bu sual kurcalıyordu. Sırrı Bey, "Mutlaka," diyordu, "bankadaki kredim son günlerde o kadar düşmüş olacak ki, Servet Bey, kendi üzerine herhangi bir dedikoduya sebebiyet verir endişesiyle aramızdaki dostluk ve hususiyeti açığa vurmaktan korkmuştur." Zira Servet Bey, içki, eğlence alemlerini ve şatafatlı toplantıları sevmediği kadar, işi yolunda gitmeyen ya da nüfuz ve itibardan düşmüş kimselerle, ahbaplık etmeyi de sevmezdi. Hattâ... (Bu mesele dolayısıyla Sırrı Bey'in kafasında, şimdi, birtakım hatıralar uyanıyordu.) Hattâ, yine, belki bu yüzden değil midir ki, Servet Beyefendi, son zamanlarda onun hiç semtine uğramaz, eskiden sık sık yap-

tığı gibi, vazifesinden çıkınca onun yazıhanesine gelerek bir kahvesini içmez olmuştu.

Sırrı Bey böyle düşünürken, daha doğrusu içini böyle yiyip dururken Mühendis Ragıp Bey çıkageldi ve onu görür görmez ilk sözü şu oldu:

"Yahu, ne dersin, Servet Bey bu sabah telefonla gelemeyeceğini söyledi! Biraz keyifsizim, falan diyor ama, ben inanmıyorum."

Ve ona öyle geldi ki, bu haberi işitince Ragıp Bey'in suratı da biraz ekşir gibi oldu:

"Çoluk çocuğu da göndermiyor mu?"

"Yok onlar geliyorlar. İki saat oluyor ben motoru yollayalı."

Ne motoru, birader?"

"*Şimşek* motoru! Vali bey bu akşam için benim emrime vermişti. Tabiî misafirlerim Marmara sahillerinden buraya kadar uçarak gelip gidecek değillerdi ya!.."

Demincek –Sırrı Bey'in hissettiği gibi– Servet Bey'in gelemeyeceği haberi karşısında biraz şaşırıp kalan Mühendis Ragıp Bey'in birdenbire neşesi yerine gelmiş; mutadı üzere Sırrı Bey'e sataşmaya başlamıştı:

"Servet Bey'in niçin vazgeçtiği şimdi anlaşılıyor," dedi. Ve karşısındakini, bir müddet şaşkın şaşkın yüzüne baktırıp beklettikten sonra:

"– A birader," diye ilave etti. "Bu adamın huyunu hâlâ anlamadın mı? Evvela, resmî vazife haricinde devlete ait nakil vasıtalarından istifadeyi kanun ve nizama aykırı bir hareket saymıştır. Sonra, bazı bedhahlar, [kötü kalpliler] kendisini çoluk çocuğuyla beraber, Ankara'dan gelen vekillerin Haydarpaşa'dan Köprü'ye geçmelerine tahsis edilen böyle bir tantanalı motora kurulup Boğaziçi safasına çıktığını görürler de laf ederler diye korkmuştur."

Sırrı Bey:

"Bu, işin en doğru tarafı..." dedi.

Ve deminki şüphelerinden kurtulmuş olduğuna o kadar sevindi ki, sebepsiz yere, dakikalarca gülmekten kendini alamadı.

Naşide Hanımefendi'yle Sevim ve Nedim yalının geniş salonundan içeriye girdikleri zaman, işte, bu kahkahalarla karşılaştılar. Servet Bey'in karısı, elini uzatırken:

"Hay Allah, neşenizi bol etsin," dedi. "Kaç zamandır etrafımda güler yüz görmez olmuştum. Ruhum kasavet içinde bunalıp gitmek üzereydi."

Ve genç mühendise dönerek:

"Öyle değil mi, Ragıp Beyefendi? Siz şahidimizsiniz," dedi.

Gerçekten, Sevim'in başına gelen felaketten beri Servet Bey'in evine çöken gamlı ve zaman zaman kâbuslu havanın ne boğucu olduğunu Ragıp Bey'den daha iyi bilecek kimse yoktu. Hattâ denilebilir ki, genç mühendisin ruhu, bu havanın zehirini belki şu delişmen kadınla onun ağırbaşlı kocasının yüreğinden çok daha derin bir duygululukla emmiş ve emmekteydi. Kaç aydan beri, işi gücü bırakıp var gücüyle bu havayı tasfiyeye çalıştı ve buna muvaffak olamayınca doktorlarla elbirliği ederek nihayet şu Avrupa seyahatini temin yolunda çırpınıp durduysa bu, biraz da kendini kurtarmak, kendine, bir soluk alma, bir şifa bulma çaresini aramak içindi. Zira, iki gün sonra Ragıp Bey de Naşide Hanım ve çocuklarıyla birlikte yola çıkacaktı. Doğrusunu söylemek lazım gelirse, Servet Bey'in bu seyahat hakkındaki tereddütlerine son darbeyi vuran da onun bu kararı olmuştu.

Müteahhit Sırrı Bey, Sevim'e uzattığı eli boşta kalınca, ne yapacağını şaşırıp çoktandır beklediği evladını görmüş bir baba heyecanıyle Nedim'in boynuna sarılmaya kalkıştı ve genç adam, geri geri çekilir çekilmez bu sefer, boşta kalan kollarını havaya kaldırarak:

"Maşallah, maşallah... koca delikanlı olmuş küçük bey!.." dedi.

Sonra yine ne edip ne diyeceğini bilemeyerek afal afal bir Ragıp Bey'in, bir Naşide Hanım'ın yüzüne baktı. İçinden: "Ne acayip çocuklar bunlar!.." diye söyleniyordu. "Haydi, –birden aklına gelmişti– haydi, kız, o kazadan beri bir yabancı erkek elinin eline değmesine bile tahammül edemiyormuş, ya bu züppeye ne oluyor?" Lakin Sırrı Bey görgülü olduğu kadar pişkin bir adamdı da. Hemen, kendini toparladı. Naşide Hanım'a dönerek:

"Hanımefendi," dedi. "Arzu buyurulursa taraçaya çıkalım. Sizler için orada bir ufak çilingir sofrası hazırlatmıştım. Bilmem; nasıl emrederseniz?.."

Servet Bey'in karısı, çilingir sofralarının pek meraklısıydı; hemen tehalükle [büyük bir istekle] öne düştü ve hep birlikte taraçaya çakıldı.

Burada, üstü kristaller, gümüşler, dantelalar, meyveler ve çiçeklerle bezenmiş bir büyük masa vardı. Etrafına gelişigüzel hasır koltuklar konulmuştu. Bunun biraz ötesinde uzunca başka bir masa, evin duvarına dayatılmış, bir nevi büfe vazifesi görmek için hazırlatılmıştı. Gümüş buz kovaları içinde, türlü türlü irili ufaklı şişeler, kiminin başı sargılı, kimininki örtülü, kimi tepelerinde küçücük gümüşten külahlarla yan gelmiş yatıyordu. Siyah pantolonlu, beyaz ceket ve beyaz eldivenli birtakım garsonlar, başlarında Sırrı Bey'in Tokatlıyan Oteli'nden getirttiği *Maitre d'Hotel* Kirkor olduğu halde bu masaların birer cüzü gibi pırıl pırıl bekleşiyorlardı.

Nice zamandan beri gözü, gönlü böyle ferah verici bir manzaradan mahrum kalmış olan Naşide Hanımefendi –hele bu kadar çok delikanlıyı hep bir arada görünce– birden öyle bir neşelendi ki, adeta birkaç kadeh içkiyi üst üste içmiş gibi oldu. Sırrı Bey'e nasıl teşekkür edeceğini bilemiyor, her yana tebessümler yağdırıyordu.

Sırrı Bey, başdavetlisinin bu taşkın neşesini bir fırsat bile-

rek, gözünün ucuyla Kirkor'a şampanya şişelerinden birini işaret etti:

"Birer kadeh buzlu şampanya? Bu sıcak günün sonunda reddetmezsiniz, sanırım..."

"Aaa! Buna şimdiden başlarsak, sonra halimiz ne olur?"

Fakat, Kirkor tantanalı bir edayla şişeyi patlatmış ve Servet Bey'in karısının önünde duran bardağa dökmeye başlamıştı bile. Sıra Sevim'e gelince, genç kız eliyle kadehinin üstünü kapayarak:

"Ben içmem..." dedi.

Bu, geldiği dakikadan beri kızın ağzından çıkan ilk sözdü:

Sırrı Bey, bütün cesaretini toplayarak kekeledi:

"Başka bir içki emredersiniz, belki... Hepsinden var."

Sevim, cevap vermeksizin başını iki yana salladı. Bu, ne demekti? Evet mi, hayır mı? Sırrı Bey hiçbir şey anlamamıştı. Lakin, Sevim'i anlamayan yalnız Sırrı Bey miydi? İşte, ne kadar zamandır ki, bu genç kız, anası babası, kardeşi için de muamma haline girmişti. Kafasının iki yanından omuzlarına doğru sarkan lepiska saçlarının incecik altın tellerden işlenmiş bir miğfer kulaklıkları gibi çerçevelediği gergin ve sert yüzü avurtlarının çukurluğu ve yanaklarının çıkıntılarıyla, gitgide, bir küçük sfenks yüzünün esrarlı ifadesini almaktaydı. O kadar ki, bu yüzde, tıpkı Nil kenarında oturan sfenkslerin yüzünde olduğu gibi, gözlerin nereye baktığı hiç belli değildi.

Zavallı Ragıp Bey, kaç defa bu kilitli çehreyi bir yerinden açmaya çalışmış, kaç defa bu gözlerin bakış çevresini keşfetmek için kafa ve gönül yormuştu. Nafile, nafile!.. Kız hep başka yerlerde, erişilemeyecek kadar uzaklardaydı. Mesela, şu anda, başını çevirmiş bulunduğu şu karşı tepelerin üstünde akşam ışıklarının bir pembe toz halinde titreyerek dağıldığını görüyor muydu? Mesela, biraz daha beride, hafif bir meltemle tatlı tatlı çırpınmaya başlayan şu munis Bo-

ğaziçi denizinin lacivertten maviye, maviden gümüşîye kadar türlü türlü renklerle nasıl hârelendiğinin farkında mıydı? Şirket vapurlarının, motorların ve sandalların arada sırada bir rıhtıma döktüğü kadınlı erkekli insan kümeleri arasında onun –velevki bir an için olsun– dikkatle alakasını çeken bir kimse var mıydı– yok muydu? Genç kızı, her zaman ve her yerde yaptığı gibi, şimdi burada da gizli ve sıkı bir göz hapsine almış bulunan Ragıp Bey, bütün bu sualler-de boş yere bir cevap arıyordu. Sevim'in karşı tepelerdeki akşam renklerine, denizin çırpınıp hârelenişlerine ve rıhtımın kalabalıklığına bakıp bakmadığını ve bunlardan herhangi bir tarzda duygulanıp duygulanmadığını anlamak şöyle dursun, hattâ şu taraçadaki yakınlarıyla tanıdıklarının varlığından haberi olup olmadığını bilmek bile mümkün değildi.

Genç kızın bu hali ise, Ragıp Bey'i sinirlendirip bezdireceği yerde, ona karşı duyduğu ilgiyi gün geçtikçe bir ihtiraslı alaka derecesine çıkarıyordu. Naşide Hanım, Sırrı Bey'le al takke ver külah, konuşup gülüşmelerinin en had bir devresine girdikleri ve Nedim, elinde bardağıyla taraçanın parmaklıklarından rıhtımı seyre daldığı bir sırada, Ragıp Bey, yanında oturan genç kıza eğilip:

"Ne güzel manzara, değil mi? Hele bu saat, Boğaziçi'nin en sevdiğim saatidir," dedi.

Sevim, derin bir uykudan uyandırılmış gibi silkindi ve uzun müddet dalgın dalgın Ragıp Bey'in yüzüne baktıktan sonra, hafifçe gülümsedi. Bundan cesaret alan ve başlanmış bir konuşmayı kesmemek isteyen genç mühendis, Sevim'e deminki sözüyle hiç münasebeti olmayan bir şey sordu:

"Bir bardak limonata da mı içmezsiniz?"

Sevim'in bu teklifi reddetmeyişi üzerine Ragıp Bey, onu bağlayan büyüyü bir tarafından çözmeye muvaffak olmuşcasına büsbütün ferahlayarak konuşmasına devam etti:

"Yarından sonra seyahate çıkacağımız aklıma geldikçe adeta çocuk gibi seviniyorum. Kaç zamandır burada o kadar küflenmiş ve o kadar bunalmışım ki, bir Avrupa havası almakla on yaş daha gençleşeceğim, sanıyorum. Siz ki, Avrupa'yı ilk defa göreceksiniz, içinizde hiçbir heyecan duymuyor musunuz?"

Sevim, yine o deminki hafif tebessümüyle gülümsedi:

"Bilmem!.. Herhalde sıhhatım biraz düzelir zannederim."

"Sıhhatiniz mi? Sıhhatinizde ne var ki!.. Hele onu şöyle bir yana bırakalım. Göreceksiniz, ne kadar eğleneceğiz. Birkaç ay sonra buraya döndüğümüz zaman eski kuvvetinizi, eski neşenizi tamamiyle..."

Genç kız, yavaş, fakat heyecanlı bir sesle Ragıp Bey'in sözünü kesti:

"Tekrar buraya dönmek mi? Hayır, hayır!.." dedi.

Bunun üzerine Ragıp Bey'i bir düşünce aldı ve dalgın dalgın önüne bakarak:

"İsterseniz dönmeyin," diye mırıldandı.

Tam bu sırada Sırrı Bey, kafasını onlara doğru uzatıyor:

"Hanımefendi acıkmışlar, sofraya buyurun!" diyordu.

Sofraya gideceklerdi. Fakat, Nedim ortadan kaybolmuştu. Naşide Hanım bunu işitince kıs kıs gülmeye başladı:

"Kâfir oğlanın kokusunu aldılar. Burada da kâfir oğlanın kokusunu aldılar," dedi.

"Kimler hanımefendi, kimler?"

Sırrı Bey'in bu tuhaf suali üzerine Naşide Hanım bir kahkaha salıverdi:

"Kimler olacak, a Sırrı Bey? İyi saatte olsunlar!.."

VIII
HAYAT VE MEKTUPLAR

İzmir'de Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahit Halit, Diyarbakır Lisesi edebiyat ve felsefe hocası Ahmet Nazmi'ye yazıyor:

"Birader, ne dersin! Şu bizim mecmua günün en mühim siyasi meselelerinden biri oldu. İlk nüshaları, biliyorsun, hemen hiç kimsenin rağbet ve alakasını çekmek şansına erememişti. Şimdi ise, her çıkışında kimini hayranlığa, kimini hayrete, kimini heyecana, kimini merak ve tecessüse düşürüyor. Bazı kimseleri ise ya kızdırıyor, ya işkillendiriyor ya da sadece sinirlendiriyor. İlk zamanlar, bu çeşit çeşit reaksiyonlar, bizi çok sevindirdi; bizim çok hoşumuza gitti; bize adeta bir muvaffakıyet sarhoşluğu verdiydi. Zira, senin de pek iyi bildiğin gibi, birkaç arkadaşla beraber bu mecmuayı çıkarırken güttüğümüz başlıca hedef, muhitte –velev pek dar bir muhitte– bir fikir hareketliliğine önayak olmak, inandığımız bazı prensipler üzerine bir *İçtihat Kapısı*'nın açılmasına yardım etmekti. Başlıca hedef, dedim. Tabiî bunun yanısıra, bazı müsbet maksatlarımız, millet ve memleket ölçüsünde bazı iddialarımız da yok değildi. İstiyorduk ki ve hâlâ istemekteyiz ki, şu yurdun henüz halledilmemiş,

hattâ henüz adları konulmamış hayatî davaları, gündelik politika cereyanları dışında, bürokratik görüş ve anlayışların üstünde bir yüksek seviyeye çıkarılsın ve orada yalnız ilmin aydınlığıyla tahlil ve tesfir edilsin.

"Nitekim, şimdiye kadar, çıkan yazılarımızın da yeter bir vuzuhla göstermiş olacağı gibi, biz, bu seviyenin bir parmak aşağısına kaymamak için uğraşıp durmaktayız. Fakat, nedendir bilmiyoruz, birtakım gözle görülmez eller bizi, eteklerimizden yakalamış –demin politik ve bürokratik diye vasıflandırdığım– tabakalara doğru çekip sürüklemeye çabalıyor. Eğer, sana yolladığım son nüshaları okumaya vakit buldunsa, mutlaka sezmiş olacaksın ki, şimdiden, hiç sevmediğim bir polemik tonuyla bunlara karşı kendimizi istemeyerek müdafaa etmek zorunda kalmaya başlamışızdır. Zorunda diyorum. Çünkü, bilmezsin, son zamanlarda sağdan soldan ne sinsi sinsi hücumlara uğrayıp durmaktayız. Garibi şu ki, bu hücumlara doğrudan doğruya hedef olan fikirlerimiz değil, şahıslarımızdır. Önce bunları işitmemezlikten, bilmemezlikten gelmeye, bunları hiçe saymaya karar vermişken bir de baktık ki, fikirlerimizin müdafaası keyfiyeti ancak şahıslarımızm müdafaası şartına bağlanıp kalmıştır. Sana, canını sıkmazsam bu *incarnation* [oluşum] hadiselerine dair birkaç misal vereyim: Mesela arkadaşlardan biri, geçenki nüshalarımızda, memleketin baştanbaşa elektrik enerjisine kavuşturulması için bir fennî proje taslağı mahiyetinde üç makale neşretmişti. Bu makaleler o kadar teknik, o kadar rakam, grafik ve hattâ cebir muadelelerini [denklemlerini] andırır şeylerle yüklüydü ki, ben bile okumakta müşkülat çekip yarıda bırakmıştım. Bu arkadaş, Almanya'da poli-teknik tahsilini yapmış, Almanya'nın en tanınmış sanayi müesseselerinden birinde staj görmüş genç bir elektrik mühendisidir ve memlekete döneli iki yılı geçtiği halde, kendi ihtisas sahasında bir vazife başına geçebil-

mek şöyle dursun, nafakasını tedarike yarar herhangi bir iş dahi bulamamıştır. Buna rağmen içi, yurdun kalkınma hareketine bir hizmette bulunmak ateşiyle yanıp tutuşmaktadır ve eminim ki, bahsettiğim o üç makaleyi bu heyecanın tesirinden başka hiçbir itkiye kapılmaksızın yazmıştır. Halbuki, muarızlarımızdan birinin ortaya attığı bir iddiaya –daha doğrusu bir iftiraya– göre bu neşriyatiyle bir büyük Alman firmasının reklamını yapmakta ve Türkiye'de ona geniş bir teşebbüs sahası açmak dilemekteymiş. Deli mi istersiniz? Çünkü genç mühendisimiz tahsilini bitirir bitirmez, memlekete döneceği yerde, yıllarca bu müessesede çalışmışmış ve şimdi de –kimbilir belki– burada, yine bu müessesenin menfaatlerini temsil vazifesini almışmış!

"Şimdi, böyle bir iftira karşısında bizim için vurdumduymazlıktan gelmeye imkân kalır mıydı? Ve o kadar emek sarfıyla, o kadar derin bir yurt sevgisiyle yazılmış olan bu yazıların –zira, genç mühendis, bunları masasının başında birtakım kitaplar karıştırarak değil, Anadolu'nun geniş bir sahasını gezip dolaştıktan sonra yazmıştır– adi bir reklam olmadığını ispat için muharririnin şahsına, hüviyetine ve teknolojik formasyonuna ait bazı noktaları aydınlamaktan nasıl vazgeçebilirdik? Bir defa, bu genç mühendis, iftiracının adını söylediği müessesede bulunmadığı gibi, tahsilini de o müessesenin faaliyet merkezi olan şehirden çok uzak bir yerde yapmıştır. Sonra çalıştığı fabrikada da aylıkla, ücretle değil, hükümetimizin verdiği talebe tahsisatıyla, hükümetimizin tasvip ve müsaadesiyle stajyer olarak çalışmıştır. Daha sonra bu staj devri yıllarca değil, ancak yine hükümetin tayin ettiği üzere, bir yıl sürmüştür.

"Sana, bu acayip polemik örneklerinden birini daha zikretmeden geçemeyeceğim: Diğer bir arkadaşımız, sanayileşme hareketimiz hakkında uzun etütler ve birçok istatistik malumat mahsulü olan bir sıra makale yazmış ve bunların

sonunda şu neticeye varmıştı: Kurduğumuz bazı endüstri tesisleri bize pek pahalıya mal olmuştur; çünkü, makineler alınır ve tesisler kurulurken işe birçok tufeyli aracılar karıştırılmıştır; Avrupa'nın birçok yerlerinde işsizlik yüzünden nice fabrikalar haraç-mezat satılığa çıkarıldığı ve sahiplerinin kapı kapı dolaşarak müşteri aradıkları sırada biz her yana kol kol heyetler göndererek, bunlara hiçbir hesap ve kitaba sığmayacak gündeliklerle yol harçlıkları ihsan ederek ve iki taraftan komisyonculara kondurarak her bir makineyi ağırlığınca altın pahasına satınalmanın yolunu sapmışız. Sonra bunları ne *irrationel* şartlar altında mirasyedice işletmeye başlamışız.

"Vay, bunu söyleyen sen misin? Hemen, buradan küçük simsar çevrelerinden başlayarak İstanbul'da çıkan bir gündelik gazeteye, oradan Ankara'nın birkaç vurguncu politikacısına kadar üstümüze dört yandan yumruklar sıkılmaya, tükürükle bulaşık küfürler savrulmaya başladı. Bunların kimi tarafından milli kalkınma düşmanı, kimi tarafından sanayileşme hareketimizin aleyhtarı, kimi tarafından da komünistlikle itham edildik. Derken bunlar arasından bir tanesi çıkıp da makale sahibi arkadaşımızın yüzüne, bir zamanlar Avrupa'ya gönderilen heyetlerden birine katılmak isteyip reddedilmiş olmanın hıncıyla kıvranan bir *fasık-ı mahrum** maskesi takmaya kalkışılmasın mı? Gel de pirincin taşını ayıkla! Milli kalkınma düşmanlığı, sanayileşme aleyhtarlığı, komünistlik gibi lekelerin bizim üstümüzde bir an için yer tutmayıp, silinivereceğinden emindik. Onun için bu hezeyanlara gülüp geçtik. Fakat, bu sonuncu iftirayı cevapsız bırakamazdık. Mecmuanın önümüzdeki nüshasında buna ne kadar şiddetle mukabele ettiğimizi göreceksin. Sakın, bu münasebetle kullanmak mecburiyetinde kaldığı-

(*) Fasık-ı mahrum: Günah işlemeye hazır, ama imkân bulamayan.

mız dil seni hayrete düşürmesin. Bunlara da ne oluyor demiyesin! Zaten sana bütün bu çirkin hadiselerden, bu mahalle kahvesi dedikodularından bahsetmek lüzumunu hissedişim mecmuamız hakkında bir hayal kırıklığına düşmenin önünü almak içindir. Zira, son zamanlarda, bu mecmuanın dürüst, asil ve temiz kıyafetinde, ara sıra, bizim de hüzünle müşahede etmeye başladığımız bu derbederlikler mutlaka senin gözünden kaçmıyor ve bizi bu hallere sokan sebepler sence hiç malum olmadığından bize acıyorsundur.

"Bereket versin ki, içine atılmış bulunduğumuz bu mücadelede bizi teselli eden ve gayretimizi artıran faktörler çoktur. Bunların en başında, arkamızdan yürüyen gençliğin bizi bir sıcak hava gibi saran heyecanını ve başımızda bulunan emektar inkılâp ekibinin yıpranmak, aşınmak nedir bilmeyen, her zaman uyanık, her dem taze enerjileriyle azimlerini saymak lazım gelir.

"Bütün bu işler arasında beni üzen bir şey varsa, o da, senin gittikçe artan fütürun ve hareketsizliğindir. Bize ne zaman yazı göndereceksin? Hani dil meselesine dair bir etüt hazırladığını ve ilk fırsatta bana yollayacağını vadetmiştin? Etüt, makale şöyle dursun; artık mektup bile yazmaz oldun. Seni sarsmak için mutlaka bizim atıldığımız şu mücadeleye benzer bir şeyin içine kakmak icabediyor, kanaatindeyim. Zira, her şeyden önce, ne kadar polemikçi bir karakterin olduğunu pek iyi bilirim."

* * *

Diyarbakır Lisesi'nde edebiyat hocası Ahmet Nazmi, İzmir'de Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahit Halit'e yazıyor:

"İnanır mısın ki, bir haftadan beri hep mektubunun tesiri altındayım? Anlattığın hadiselerin, benim gözümde, birer kâbustan farkı yoktur. Sen ise bunun karanlık çalkantıları arasında bana, aksak adımlarla yürüyen bir somnanbül gibi

görünüyorsun. İlk defa olarak ifade tarzında da bir sıtma nöbeti içinde sayıklayan insanın birbirini tutmaz, karışık, bulanık söylenişlerini sezer gibi oldum. Önce halinden memnun bir adam edasıyla konuşmaya başlıyorsun; mecmuanın kazandığı rağbet ve muvaffakıyetten sevine sevine bahsediyorsun. Sonra birden, tonun değişiveriyor. Sende, şimdiye kadar hiç görmediğim bir sinirlilikle –hattâ bir hınçla– mahut hadiselerin hikâyesine girişiyorsun. Hikâyesine, dedim, Tefsir ve te'viline [yorumuna] diyecektim. Zira, mektubunun son satırlarına kadar adeta kime hitap ettiğini unutup ve beni de mecmuanızın yüzlerce okuyucusu arasından biri yerine koyup, size hücum edenlerin yargısını ve arkadaşlarının savunmasını yapmaya kalkışıyorsun. Bütün bu izahlara, bu teminata ne lüzum vardı? Senin ve arkadaşlarının bu fikir hareketine ne yüksek, ne asil, ne masum bir heyecanla atılmış olduğunuza bütün mevcudiyetimle kani bulunduğumdan, acaba kâfi derecede emin mi değilsin? Gerçi, sizin aleyhinizde söylenen sözlerden ve yazılan yazılardan bir tanesini işitmedim ve görmedim. Fakat, işitip görseydim dahi, kendimi –velev bir an için olsun– bunlara hedef olanlar hakkında şüpheye benzer herhangi bir hisse kaptırmanın imkânı olamazdı.

"İşte, –bunun böyle olduğunu sen de pek iyi bildiğin halde– arkadaşlarını benim gözümde temize çıkarmaya ve düşmanlarını yere batırmaya uğraşır gibi ağızlar kullanışını, tavırlar alışını, bundan dolayıdır ki, bir ruh krizi geçirmekte olduğunun belli alametleri telakki ettim. Üzüntüm de yine bundan dolayıdır. Sen ki, muvazene ve huzur denilen şeylerin tâ kendisiydin. Kaç yıllık dostluk münasebetimiz esnasında bir kerecik, ne bir çelişmeye düştüğünü, ne de herhangi bir münakaşada –öfkelenmek şöyle dursun– kafanın kızıştığını hatırlıyorum. Dünyayı öyle ilmî bir tarafsızlıkla görüşlerin, en karışık hadiseleri öyle bir basite çeviriş-

lerin vardı ki, beni bazen hayrete, birçok defa da hayranlığa düşürürdü. Sakın, birkaç aylık bir basın polemiği, kuru görültüleriyle senden, bütün bu zekâ ve ruh düzenliğini alıp götürmüş olmasın? Hem de ne polemik, iki gözüm! Böyle bir aşağılık kavgadan senin gibi bir fikir ve iman adamı yüz defa yenerek çıksa da yine yenilmiş sayılır.

"Seni bu maceraya sürükleyen o güzel iyimserliğin yanında benim hazin kötümserliğim, itiraf edeyim ki, bana şimdi hâkimliğin [bilgeliğin] ve doğru görürlüğün tam bir eşiti gibi geliyor. Bir de bıkmadan, usanmadan beni, hâlâ aksiyona ve harekete çağırıyorsun. Maksadın beni de ellerim kollarım sıvanmış olarak yanıbaşında, böyle bir kördüğüşüne atılmaya hazır görmek midir? Eğer bu sahada herhangi bir işe yarayacağımı bilsem hemen size katılmakta bir dakika tereddüt göstermezdim. Zira, dostlukla fedakârlığı kendim için bir zevk bilirim. Fakat, ben –mektubunda anlattığım şartlar altında– sizin safınızda yer aldığım gün, korkarım ki, fedakârlığı göze almak zorunda kalacak sizler olmayasınız.

"Mesela, dil meselesi hakkında yazdığım etüdü, şimdiye kadar göndermiş bulunsaydım, sen de bunu neşre başlamış olsaydın, size atfedilen cürümlere bir tanesi daha ilave edilecek ve bunun adına da *mürtecilik* denilecekti. Yani bir yandan sanayileşme aleyhtarlığı, bir yandan komünistlik, öbür yandan da mürtecilik! Birbirlerinin tam zıttı olan bu üç vasıf, aynı fikir etrafında toplandıklarını söyleyen bir grup insan ya da belli bir maksatla çıkmak iddiasında bulunan bir mecmua üzerinde nasıl toplanır? Ben, yalnız bu bilmece karşısında hayretlere düşmekle kalacaktım; sizlere de benim *mürteci* olmadığımı ispat vazifesi düşecekti.

"Yok, yok; bırak beni azizim, Dicle kıyılarındaki avareliklerime, bırak beni, Amed surları etrafındaki hulyalarıma... Belki bunlar, günün birinde sizin fikir hareketlerinizden daha özlü meyveler verecektir; belki de tek meyve vermeye-

cektir. Fakat, her iki ihtimal sonunda da şununla teselli bulacağım ki, büyük Yunus'un, *"Bir ben vardır bende benden içeru"* dediği *şeye* birtakım kirli ve sakar eller dokunmak fırsatını bulamayacaktır.

"Bu satırları okurken dudaklarında yine o acayip gülümseyişin belirdiğini görür gibi oluyorum. Bilirim, sen bende daima küçük bir egoist hüviyeti bulmuş ve beni daima *fildişi kuleleri* içine çekilen entellektüellerle karıştırmışındır. Fakat, emin ol ki, beni bu hale sokan, beni bu halde karar kılmaya sevkeden hisle, o kendini beğenmişlerin kompleksleri arasında hiçbir münasebet yoktur. Benim, bir kenarda, herkesten uzak kalmayı tercih edişim –onlarda olduğu gibi– herkesi kendimden aşağı görmek illetinden ileri gelmiyor. Bunun yegâne sebebi –sana kaç defa itiraf ettim– kendi nefsime, kendi kıymetime, kendi bilgime olan itimatsızlığımdır. Daha doğrusu, bu kadar mesuliyetli, bu kadar zor ve bu kadar tehlikeli bir teşebbüse girişmek için kendimi henüz yeter derecede pişmiş, olgunlaşmış bulamayışımdır. Her halka doğru gitmek isteyişimde ayaklarımı köstekleyen, beni geri geri basmaya mecbur eden de budur.

"Halka doğru gideceğim. Fakat, ona ne vermek, ona ne söylemek için? Belki, benim ona vermek istediğim şey ya hiç işine yaramayacak, ya da onun için bir zehir olacaktır ve her sözüm, belki onu, yanlış bir yola sevkedecektir. Zira ben, bir vakitler bu halkın içinden çıkmış olmamla beraber ondan o kadar uzaklaşmışım, onun gözle görülmeyen, kulakla işitilmeyen iç alemiyle o kadar bağlarımı kesmişim ki, sesimin bile oraya kadar erişebileceğine zerrece güvenim kalmamıştır.

"Senin geçirmekte olduğun imtihan ise, benim bu tereddüt ve şüphelerimi, benim bu çekingenliğimi, bu fikir ve ruh titizliğimi ancak haklı gösterebilir. Kaç yıldır, her fırsat düştükçe sana kendimi tarif etmek alışkanlığını, artık, nezaketsizliğe kadar götürdüm sanırım. Fakat, ne yaparsın,

ben sana kendimi tarif ederken, biraz da kendi kendimi keşfeder gibi oluyorum. Gerçekten ben bu muyum? Gerçekten benim hareketsizliğimin yegâne sebebi böyle bir *fikrî mesuliyet* endişesi midir? (Gördün mü, tahlilden tahlile, tariften tarife geçerken nihayet, mea-culpa'sım* teşkil eden hukukî formülü buldum.) Fikrî mesuliyet endişesi! Evet, bir entellektüel her şeyden önce, halka doğru gitmek, ya da halkı kendine doğru çekmek; sanatını, bilgisini, itikadını halka yaymak, sözün kısası, kafasını ve ruhunu halkın menfaatlerine vakfetmek vazifesini yüklenmiştir. Bu noktada seninle tam bir anlayış halindeyim; daha doğrusu bu noktada, seninle (prensip bakımından) hiçbir ayrı gayrılığım yoktur. Hele bu memleket gibi her şeyin yeni baştan yapılması, topraklar kadar kafaların da sürülüp işlenmesi, ekilip yeşertilmesi, adeta, bir yangına yetişmek derecesinde "acil" zaruret şeklini aldığı bir yerde bu, istilaya uğramış bir vatanı kurtarmaya koşmak vazifesi kadar söz götürmez, itiraz ve itizar kabul etmez bir boyun borcudur. Bunun içindir ki, çok defa, tarihin büyük fikir, iman ve ideal fedaileri bana, cenk meydanlarında en yüksek yiğitlik hârikaları göstermiş kahramanlardan çok daha yüce görünmüştür.

"İstiklal Harbi esnasında mektepten kaçıp hemen yalınayak ve başıkabak bir halde, Anadolu'ya geçtiğimiz zaman da, ben, kendi içimden bir toprak parçasını değil, bir *fikri*, bir imanı müdafaa edenler arasına katılmanın gururunu duyuyordum. Gerçi, şimdi de, birbirimize, –hattâ sen bana, ben sana– *İstiklal Harbi*'nin ekonomi, kültür ve medeniyet sahasında hâlâ durmadan devam etmekte olduğunu söylüyoruz ve birbirimizi durmadan silah başına davet ediyoruz, ama yine içimden bir ses bana diyor ki: 'Bu, tastamam aynı şey değildir.' Neden tastamam aynı şey değildir? Çünkü, *İstiklal Harbi*'nin ilk saf-

(*) Mea-culpa (Lat.): Yanlışını görmek, kabullenmek.

hasında hepimizi harekete getiren bir tek emir, bir tek *Mot d'ordre* [parola] vardı; –ya kurtuluş, ya ölüm!– Bu, basit bir sözdü ve basit olduğu derecede münakaşa götürmezdi. Halbuki, şimdi, yani bizim tabirimiz üzere –İstiklal Harbimizin bu ikinci safhasında– Mot d'ordre'lar birken iki, ikiyken üç, üçken on üç oldu ve sayıları arttığı nisbette cevherlerindeki duruluk da bulandı. O kadar bulandı ki, artık suyun dibini göremez, unsurunu tayin edemez oldum.

Bilmem, Fransızların büyük *décadent* şairi Charles Baudelaire'i tanır mısın? Devrinin romantik edebiyatına ilk sıtmalı raşeyi getiren bu hastalıklı dehanın doğuşunu, yine o devrin en büyük tenkitçilerinden biri olan Sainte-Beuve şöyle bir hijyenik endişeyle karşılamıştı: 'Zavallı çocuğum, senin her şeyden önce, güneşe, açık havaya ihtiyacın var. Günün birinde bir deniz kıyısında seninle beraber dolaşmak fırsatını bulursam, bil ki, ayağına bir çelme vurup seni ummanın dalgaları içine itmekten kendimi güç zaptedeceğim.' Sainte-Beuve, bu metaforla genç şairi, hayata, tabiata, hayat ve tabiatın sonsuz ve ezelî güzelliklerine çağırmak istiyordu. Şairin, bu tecrübeli ve ihtiyar üstat sözüne kulak asmadığını ve ölünceye kadar korkunç bahtının pençesinde kıvranıp kaldığını biliyorum; fakat, ona bir cevap verip vermediğinden haberim yoktur. Ben onun yerinde olsaydım: 'Bu denizin suları çok bulanık, üstadım. Dibini görmediğim bir şeyin içine atılmak istemem!' derdim.

"İşte, sen, bir başkasının çelmesine bile ihtiyaç hissetmedin; bu deniz denilen şeyin içine gözü kapalı atılıverdin. Korkarım ki, düştüğün yer bir bataklık olmasın! Herhalde sana, Tanrı'dan selamet dilerim."

* * *

İzmir'de Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahit Halit, Diyarbakır Lisesi edebiyat hocası Ahmet Nazmi'ye yazıyor:

"İşlerimin başımdan aştığı bir sırada çırpıştırıp göndermiş olduğum bir mektubun karışık ifadesi, görüyorum ki, seni lüzumsuz yere telaşa düşürmüş. Zira, bu karışık ifadeyi, el yazısından karakter ve talih keşfine çıkan falcılar gibi, tahlil ede ede, nihayet, bir sinir buhranı geçirmekte olduğuma ve hattâ daha ileriye giderek, aklımın, ruhumun bütün *duruluğunu kaybettiğine hüküm vermişsin. Kendimi* müdafaa için değil, fakat senin bu endişelerini gidermek için hemen söyleyim ki, sinirlerim, yine bildiğin gibi sapasağlamdır ve bende mevcudiyetini sezmek lütfunda bulunduğun kafa ve yürek huzuruna hiçbir bozukluk gelmemiştir. Hattâ, ne de gelmek üzeredir. Tam tersine, gün geçtikçe –son mektubunda kullandığın bir tabire göre– daha ziyade pişiyorum, olgunlaşıyorum ve içimdeki azmin, gün geçtikçe adeta bir çelik kırılmazlığı kazandığını hissediyorum. Çünkü, realitelerle daha yakından temasa gelmekteyim. Çünkü, inkılâp prensipleri, benim için artık kâğıt üstünde birer formül olmaktan çıkıyor; kâh seninle, kâh buradaki arkadaşlarla ara sıra münakaşa edip bıraktığımız birer akademik mevzu halinde kalmaktan kurtuluyor; adeta, gündelik hayatımın kaygıları arasına giriyor, adeta, etime ve kanıma karışıyor, bundan dolayıdır ki, onları müdafaa ederken biraz da kendimi müdafaa etmiş gibi oluyorum. Hiçbir zaman, –seninle birlikte *Milli Kurtuluş* Savaşı'na iştirak için Anadolu'ya kaçtığımız müstesna devri hesaba katmazsak– diyebilirim ki, hiçbir zaman, bendeki şevk ve heyecan kaynağı bu derece gürlükte coşup taşmamıştır. Hayatımın bu en mutlu hadisesi, sana, geçen mektubumda bahsettiğim reaksiyonlardan başka neye borçlu olabilirim?

"Bu mecmuayı çıkarırken bizim, en çok korktuğumuz şey, umumi bir kayıtsızlıkla karşılaşmak tehlikesiydi. Eğer böyle bir felakete uğramış olsaydık her birimizin hali, tamtakır bir salonda konferans veren bir hatibin durumu kadar hazin ve

gülünç olacaktı. Şimdi, bu tehlikeyi tamamiyle atlatmış bulunuyoruz ve sıra sıra gelip söz söylediğimiz kürsüden, birtakım yüzlerin bizi sempatiyle dinlediğini, bir kısım kimselerin de surat asıp diş gıcırdattığını görüyoruz. Bazen de sokaktan geçen birkaç serserinin kapımız önünde durup bize küfürler savuracağı tutuyor. Bunların kaba nâraları ilk zamanlar bizim sükûnetimizi bozar gibi oldu; fakat, bu yüzden düşüncelerimiz ve sözlerimiz insicamını [doğruluğunu, düzgünlüğünü] asla kaybetmedi. Eğer ara sıra işimizi, gücümüzü bırakıp bunlara karşı birtakım inzibat tedbirleri almak mecburiyetinde kalıyorsak, bu, ancak, çevremizdeki davetlilerin bizi rahatça işitebilmelerini temin içindir.

"Bundan başka, muarızlarımız bize şunu da ispat etmişlerdir ki, inkılâp davası öyle, kendiliğinden yürümekte olan bir şey değildir. Ve bunun yüksek prensipleri henüz bütün kafalarda –hem de bütün ileri telakki edilen kafalarda– tamamiyle yer tutmuş bulunmaktan uzaktır. Şu halde, bunları çepeçevre sıkı bir ınkılâp mantığının demir çemberi içine almak ve hiçbirine kaçacak en ufak bir delik bile bırakmamak zaruretine bugün, her zamandan ziyade kanaat getirmemiz lazım geliyor.

"Bu demir çemberi kimler dövecek? Bu çemberin demirini Kemalizm'in akıncı gençlerinden başka kim dövebilir? Ve onların mücadele silahları –bizim mecmua gibi– fikir organlarından başka ne olabilir? Bu itibarla, şimdi, öyle bir kanaate varmış bulunuyoruz ki, bu mecmuamın çıkması zarurî, mukadder, vazgeçilemez, ihmal edilemez bir şeydir.

"Başlangıçta, bilirsin, bu kadar büyük bir iddiamız yoktu. Bundan bir buçuk, iki yıl önce, sana yazdığım bir mektupta bu teşebbüsten ne kadar tevazuyla bahsettiğimi hatırlarsın. Sana, –aşağı yukarı– şöyle demiştim: 'Burada bazı arkadaşlarla Türk inkılâbının prensip ve karakterleri hakkında birtakım şeyler konuşuyoruz; düşünüp söylediklerimiz hep

havada kaybolup gidiyor. Bari bunları yazı halinde ara sıra çıkan bir mecmuada toplayıp tespit etsek...' Şimdi, görüyorum ki, bu *bari* ile ifade edilen küçücük niyet bir büyük karar halini almıştır. Farzımahal, biz, istesek de artık bundan dönmeye imkân kalmamıştır. Zira, saçtığımız fikirlerin birer olaya, birer *fiile* inkılâp edip, önümüz sıra yürümekte olduğunu görmekteyiz. Öteden beri, sana tekrarlamaktan bıkıp usanmadığım bir kanaate göre, dar ya da geniş herhangi bir sirayet dairesinden mahrum fikirlerin, itikatların ve sözlerin bence zerre kadar kıymeti olmadığını bilirsin. Şimdiye kadar 'Sanat, sanat içindir' nazariyesini hiç anlamayan bir adamın, bundan sonra, 'düşünmek, düşünmek içindir' tarzında bir Sofizm'e ciddi bir laf nazarıyla bakacağını nasıl tahmin edebilirsin?

"Bu suali, sana, boş yere ve gelişigüzel sormuyorum. (Zira, korkarım ki, yine benim abuksubuk konuştuğuma hükmetmeyesin!) Bu suali, sana soruşumun sebebi, son mektubundaki cümlelerinden biridir: 'Bırak beni, Dicle kıyılarındaki avareliklerime, bırak beni, Amed surları etrafındaki hülyalarıma...' diyorsun ve ilave ediyorsun: 'Belki bunlar, sizin hareketliliklerinizden daha müspet meyveler verecektir.' Güzel *cümle* doğrusu! Fakat bu, nihayet, bir *güzel cümle*'den ibarettir ve seninle benim aramda öyle kalacaktır. Buna benzer nice *güzel cümleler* hayatta, hiçbir iz bırakmadan gelip gittiler; birçokları da havada, renkli ve ışıklı birer balon gibi sallanıp durmaktadırlar. Bazı insanlar, işsiz güçsüz zamanlarında başlarını kaldırıp bunlara bakarlar: *'Bâki kalan bu kubbede bir hoş sedaymış'* derler. Öyle ama, iki gözüm; bu kubbenin altında bir de kara toprak vardır. Bir sürü adsız sansız kimseler bu kara toprağı dişleri, tırnaklarıyla kazıyarak meydana, insanlığın şerefini, saadetini; insanlığın bekâsını temin eden nice heybetli, ihtişamlı eserler çıkarmışlardır. Bunların başında yürüyenlerin, bunları itip

harekete getirenlerin çoğu da ömürlerinde bir defa tek bir *güzel cümle* yapmasını bilmeyen birtakım sert ve kuru dehalardı. Fichte, bugünkü Alman birliğinin, bugünkü Alman devletinin kurucusu olan Fichte, işte, bunlardan biridir. Napolyon orduları vatanını ezip çiğnediği sıralarda bu adam; her türlü edebi sanattan mahrum *nutuklarıyla* milletine bugün varmış olduğu hedefi işaret ediyor ve ona bu hedefe ileten *'Milli Mücadele'* ve *'Milli Kalkınış'* yolunu açıyordu.

Sağlıcakla kal, iki gözüm."

* * *

Diyarbakır Lisesi edebiyat hocası Ahmet Nazmi, İzmir Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahit Halit'e yazıyor:

"Son zamanlarda, Fransa fikir aleminde epeyce gürültü çıkarmış bir küçük kitap vardır. Bunun adı, *La Trahison des Clercs*'dir [Bilginlerin İhaneti] Kitabın yazarı Julien Benda, bu *'Clercs'* kelimesiyle çağdaşlarına yeni bir *doktrin* telkin etmek isteyen ya da telkin etmiş olan bütün kalem ve fikir sahiplerini kastediyor. Bu nevi muharrirler arasında Benda'nın en merhametsizce çattığı şahsiyetler koyu milliyetçilikleri ya da sağ cereyanlara bağlılıklarıyla tanınmış kimseler olmakla beraber, pek ileri solcuların da onun tarafından hemen aynı şiddetle tartaklandığı görülür. Neden? diyeceksin. Zira, bu filozofa göre, halkı herhangi bir taassuba sürükleyen bütün kalem sahipleri, farkında olmayarak bir sosyal ihanet işlemekte ve neticesi pek şüpheli bir *yeni nizam* için mevcut nizamın temellerini sarsmaktadırlar. Bundan başka, çok defa, onlar, şahsi ihtiraslarını, şahsi kin ve nefretlerini ya da, sadece, kendi ütopilerini, halka, siyasi ve felsefî bir sistem şeklinde aşılamaktan da çekinmezler. Julien Benda'nın kanaatince *clerc*'ler, en büyük günahı asıl bu hareketleriyle işlemiş olurlar. Tarihin kaydettiği nice fela-

ketler, –sınıflar arasındaki kavgalardan tutun da milletler arasındaki muharebelere kadar– çok defa, bu yüzden, bu fena *clerc*'lerin halk kütlelerini bu tarzda zehirleyip, kışkırtıp delalete sevketmeleri yüzünden vuku bulmuştur. Şu halde, ammenin ruhu üzerinde nüfuz sahibi olmak sanatını bilen ve ammenin fikirlerini istediği yere sürüklemek kudretine ermiş bir sanatkâr ya da bir muharririn tarih önündeki mesuliyeti; bir milletin mukadderatını idare eden herhangi bir devlet adamının o millet önündeki mesuliyetinden daha ağır, daha büyük olması lazım gelir. Şu yönden daha büyük, şu yönden daha ağır ki, devlet adamı işlediği hatanın cezasını görür; fakat muharrir, fikir hürriyeti namına, kanun önünde daima sorumsuzdur.

"Senin Fichte'ni de –müsaadenle– ben bunların arasına sokacağım. Zira, o Alman milletini, yalnız düşman istilasına karşı koymak gibi haklı ve yüksek bir cidale [savaşa] davet etmekle kalmadı; koyu bir Nasyonalizm namına, ona, istiklalini kazandıktan sonra, bütün Avrupa kıtasına hâkim olmak, yani öbür milletlerin istiklalini çiğnemek ihtirasını da verdi. Bugün, Avrupa'nın göbeğinde Hitler cenaplarının gırtlağını tırmalayarak etrafa yayılan ve milyonlarca insanın rahat ve huzurunu kaçıran sözlerin pek çoğu, bana öyle geliyor ki, bundan yüz yıl önce, Berlin Akademisi'nin büyük amfiteatrında söylenmiş o uzun, derin ve derinlikleri nisbetinde karanlık nutukların *vulgarisé* parçalarından başka bir şey değildir. Ve zavallı Alman milleti, işte, senin o kadar hayranlıkla yadettiğin bu edebiyatın sarhoşluğuyla yeni bir maceraya hazırlanıyor. Ve bu suretle, Fichte, büyük Kant'ın bu coşkun çırağı, ola ola nihayet Nazilik gibi bir sokak politikacılığının telkincisi ve kurucusu oluyor. Gördün mü bir kere, belki en iyi niyetlerle söylenmiş sözler, ortaya atılmış fikirler ammenin eline geçince ne acayip, ne tanınmaz şekiller alıyor!

"Sana fikirlerin bu *fantasmagorie*'si hakkında bir başka misal daha: Fransa'da bütün ömrünü bir vilayet köşesinde yol mühendisi olarak geçirmiş, sakin ve yumuşak mizaçlı bir adamcağız, hayatının sonuna doğru meydana yepyeni ve son derece *orijinal* bir sosyalistlik sistemi çıkarmak sevdasına düşüyor ve *'Réflexions sur la Violence'* [Şiddet Üzerine Düşünceler] diye bir kitap yazıyor. Yıllarca bir köşede adsız sansız, bir yarı-aydın ömrü sürmeye mahkûm kalmanın acısı yüreğini kimbilir ne kadar hınç ve isyanla doldurmuş olacak ki, 450 sayfayı geçen bu kocaman ve kesif eserinde, *'Zor kullanmadan hiçbir sosyal reformun gerçekleştirilemeyeceği'* tezini ispatlamaya çalışıyor. Bütün orijinalliğine rağmen –zira, o tarihlerde ilk harb sonrası ihtilal rejimlerinden hiçbiri henüz mevcut değildi– bu kitap, uzun yıllar hiç kimsenin dikkatini çekemedi. Fakat, bir gün Mussolini bütün Faşizm metotlarını bundan öğrendi ve bu İtalyan diktatörü on beş yıldan beri, 40 milyon kişilik koca bir Avrupa ülkesi üstünde bu metotlarla hüküm sürdü. Sana, bütün bunları neden anlatıyorum? Emin ol ki, maksadım ne malumat satmak, ne ukalalık etmek, ne de 'kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla' kabilinden üstü örtülü bir nasihat vermeye kalkışmaktır. Ben, bütün bunlarla, sana karşı, ancak kendimi müdafaaya çalışıyorum. Beni her inkılâp ve fikir mücadelesine çağırışında irkilip kaçınmalarımın, –daha doğrusu– kafamı ürkmüş bir kaplumbağa gibi kabuğum içine çekmelerimin asıl sebebini, şu iki misal etrafındaki tahlillerimle bir parça belirtebildimse kendimi bahtiyar addedebileceğim. Senin azmin, imanın, nefsine emniyetin ve hattâ bazen bana pek masum görünen *iyimserliğin* (bu kelimenin optimizm karşılığı olarak yeni icat edildiğini tabiî biliyorsundur.)

"Evet, hattâ bu masum iyimserliğin önünde bile hayranlıkla eğilirim. Fakat, ben de isterim ki, (fütur), (tereddüt)

ya da (atalet) adlarını taktığım şu halimin herhangi bir ruh hastalığından gelmediğine inanasın!

"Sen, bana her 'Kalk! Yürü! Söyle!' dedikçe kendi kendime soruyorum: Kalkmak zamanı gelmiş midir? Nereye doğru yürüyeceğim? Her düşündüğümü söylemek hakkına mâlik miyim? Bundan başka, görüyorum ki, bizim memlekette, ortaya atılan her fikir, her söz birdenbire politik bir mahiyet alıveriyor. Hem de, ne bileyim, mesela bir edebiyat, bir dil meselesi bile hemen bir gündelik politika mevzuu oluyor. Gerçi yazılarını okumaktan çok zevk duyduğum bir Fransız muharriri: 'Her şeyden önce politika!' der ama, bende buna karşı, sanırım, adeta organik bir tiksinti, doğuştan bir *hidiosankrasi* var ve şimdiye kadar resmî şerefler, ikbal ve iktidar hırsları yüreğimi hiç çekmediği için, çok defa siyasi mücadelelere atılmış kimselere bir felakete uğramış ya da baştan çıkmış insanlar nazarıyla bakıp acıyorum. Paris'teyken, ara sıra, bir yolunu bulup parlamento münakaşalarını seyre giderdim. Bourbon Sarayı'nın o acayip kubbesi altında durmadan fıkır fıkır kaynayan bu *laf tenceresi* beni, önce eğlendirir, güldürür gibi olur; sonra yavaş yavaş yormaya, sıkmaya başlar; daha doğrusu, bezginliğe benzer bir ilgisizliğe düşürürdü. Burada, ayrıca, insan zekâsının mugalata ve retorik cambazlıklarıyla ne derecelere kadar indiğini, insan enerjisinin kürsü taktiği denilen şeylerle ne boş yere harcandığını görüp hem bu insanlık namına, hem de Descartes'm yurttaşları hesabına derin bir yeis ve esef duygusuna da kapılırdım ve her defasında, yalnız manen değil, beş duygunun da zedelenip bunaldığını hissederek çıkardım. Düşün ki o vakitler, bu arenanın içinde, Poincare'ler, Briand'lar gibi dünyaya ün salmış *cihan pehlivanları* da vardı. Ve bunların hepsi birden, Fransa gibi bir akıl, mantık, aydınlık ülkesinin ve bunların hepsi birden, kabalığın, bayağılığın en korkunç düşmanı olan ve adına

'Esprit ironique' denilen keskin, merhametsiz, gözkamaştırıcı zekâ parıltısının hüküm sürdüğü bir ülkenin çocuklarıydı. Nasıl olmuş da bu hallere düşmüşler? Nasıl olmuş da iplerini bir panayır kuklacısının eline bırakmışlar? Politika, iki gözüm, politika!.. Bir defa buna doğru ayağın kaydı mı, sen artık kendine malik değilsindir. Senin, artık bir *otomattan* farkın kalmaz.

"Yalnız bu nokta üzerine dikkatini çekerek seni Tanrı'nın birliğine emanet ederim."

IX
BASTIRILAN BİR SKANDAL VE BUNUN SERPİNTİLERİ

Hadisenin hiç kimse farkına varmayacaktı; eğer Niyazi Bey isminde bir memur, yaşını başını almış, otuz senelik hizmetini doldurmuş ve bu otuz yıllık emekten sonra da ola ola nihayet bir umum müdür muavini olmuş, adsız, sessiz sedasız bir hükümet memuru, birdenbire, gemi azıya alıp da bağırıp çağırmaya başlamasaydı. Muavin Niyazi Bey, bu işi neden yalayıp yutacaktı? Neden susacaktı? Kimden korkacaktı? Artık kendisine her türlü terakki kapılarının kapandığım, birkaç ay sonra emekliye ayrılacağını bilmiyor muydu? Artık ne mükâfat ümidi, ne ceza endişesi, ne de amire itaat mecburiyeti! Allah'a verecek bir son nefesi kalmıştı. Artık kendini, umum müdürlerden, müsteşarlardan, vekillerden daha hür, daha bağımsız hissetmeye başlamıştı.

Otuz yıl çalış, çabala, otuz yıl türlü mihnet ve meşakkate katlan; türlü yoksunluk içinde küflen, küflen, küflen... ve bir kere olsun, ağzını açıp da bir yakınmada, bir sızlanmada bulunmaya cesaret edeme. İşimden, ekmeğimden olurum; beni kolumdan tutup dışarıya atıverirler korkusuyla her haksızlığa, her kadir bilmezliğe bir silinmez alınyazısıymış

gibi otuz yıl, bir kere "uf!' demeden boyun eğ! Daireye senden on yıl, yirmi yıl sonra girenlerin her biri başköşelere kurulsun, müstakil oda sahipleri olsun ve hattâ sana emirler versin, sana tepeden baksın da sen, yine iki büklüm olup dur; iki büklüm olup otur.

Yok, yok; muavin Niyazi Bey'in, artık sabrı tükenmş, tahammülü kalmamıştı. Onu belki, bu son haksızlık karşısında da boyun eğip susacak zannedenler olmuştur. Fakat bunlar, bilsinler ki, Niyazi denilen adam, bu sefer susmayacaktır; icabederse mahkemelerde dava açacak, icabederse hayalin erişemeyeceği kadar yüksek makamlara başvuracak, mutlaka hakkını kurtarmanın bir yolunu, bir çaresini bulacaktı. Zira bu, onun son hakkı, bu yenmek, yutulmak istenen şey, onun hayattaki en son hakkıydı.

Fakat, muavin Niyazi Bey, otuz yıl memurluk denilen nankör mesleğin bütün kahırlarına sessizce göğüs gerip diş sıkmaya razı olduysa, bu, boşuna ve sebepsiz bir kahramanlık değildi. Muavin Niyazi Bey, bu uzun vadeli, bu büyük fedakârlığı, aynı derecede uzun vadeli, aynı derecede büyük iki amaç için göze almıştır: Oğullarını yetiştirip bir baltaya sap etmek ve günün birinde dilediği gibi bir ev sahibi olmak! Allah'a bin şükür, oğullarının her ikisi de yetişti; (ama nasıl yetiştiler; orasını sormayın!) her ikisi de yüksek tahsillerini bitirip hayata ilk adımlarını attı. Lakin, muavin Niyazi Bey, hâlâ, öbür dileğine erişemedi; hâlâ maaşının üçte birini yutan ve onu yıllar yılıdır bir serseriye çeviren kira evlerinden kurtulamadı ve bu durum onun için ömrünün en ağır, en utandırıcı zilletlerinden birini teşkil etmektedir. Tanıdıklarından, bildiklerinden tek kişiye rasgelmiyordu ki, –hiç değilse– beş on metrekare bahçeciğiyle dört odalı bir yuvaya başını sokmuş bulunmasın. Elli altmış lira aylıklı tapu kâtiplerinden, mahkeme mübaşirlerinden tut da, kendi derecesinde olan memurlara kadar niceleri ise

apartmanlar yaptırdılar, köşk, konak sahibi oldular. Nasıl oldular? Muavin Niyazi Bey, bunu, düşünmek bile istemiyordu. Düşünse neye yarardı? Gemisini kurtaran kaptandı; atı alan Üsküdar'ı geçmişti. Kalbinde bunlara karşı ne bir tecessüs, ne de bir kıskançlık hissi besliyordu. "Ne yapalım, bu bir talih meselesi!" diyordu. Bununla beraber, muavin Niyazi Bey, bezginliğe düşüp her şeyi oluruna bırakmamıştı. Yıllardan beri dişinden tırnağından artırdığı, çoluk çocuğunun nafakasından kestiği bir parayı günün birinde, ben de bu zilletten kurtulurum umuduyla bir köşeye koymuştu ve topu topu beş bin lirayı bulan bu tasarrufun üstüne titreyip durmaktaydı.

Nihayet, iki yıl önce, hemen her sabah derin bir dikkatle gözden geçirdiği satılık ev, arsa ilanları sırasında "İki Katlı Köşkler Kooperatifi" ilanını görünce yüreği ağzına gelir gibi oldu. Bu kooperatif, bir bankanın kefaleti altında kurulmuştu ve tam muavin Niyazi Bey gibi parası ve teşebbüs kabiliyeti kıt kimseleri en kolay, en insafa uygun şartlarla iki yıl içinde iki katlı bir ev sahibi etmek maksadını güdüyordu. İki yıl içinde? Hele bakın, ne güzel tesadüftü bu! Muavin Niyazi Bey, tam iki yıl sonra emekliye ayrılacaktı ve her türlü kayıttan azat, hemen bahçesiyle meşgul olmak fırsatını bulacaktı. Zira "iki katlı köşklerin" bir de bahçesi olacaktı. Yoksa, bunlara *köşk* adını vermenin bir manası kalmazdı.

Hem emekliye ayrılır ayrılmaz, böyle bir murada ermenin, muavin Niyazi Bey'in, maneviyatı üzerinde yapacağı tesiri de hesaba katmak lazım geliyordu. Öyle ya, ne kadar olsa, henüz gücü kuvveti yerindeyken "tekaüde sevk" edilmek keyfiyetinde insana hüzün veren bir şey vardır. Hep çalışmakla geçen bir ömrün birdenbire orta yerinden kırılıverdiğini, birdenbire bu yeryüzünde artık hiçbir işe yaramaz hale gelindiğini görmek ve bunun resmî bir şekilde

tespit edildiğini bilmek yüreği hayli acıyla doldursa gerektir. Muavin Niyazi Bey'in muhayyelesi, bir *mütekait* memurun düşeceği vaziyeti diğer bütün facialı taraflarıyla kendi gözü önünde canlandıracak kadar kuvvetli olmamakla beraber bunu, aşağı yukarı yarım ölüme benzetebiliyordu.

Böyle de olmasa, şu var ki, muavin Niyazi Bey, şimdiye kadar zorlukla ödediği ev kirasını, tekaüt maaşıyla hiç ödeyemezdi. Şu halde iki yıl sonra, emekliye ayrılma acısına bir de daha küçük, daha dar, daha havasız bir eve taşınmak ıstırabı katılacaktı. Fakat, şu "iki katlı köşkler" projesi gerçekleşti mi, yolunu bekleyen bütün bu karanlık, bütün bu uğursuz ihtimaller birdenbire ortadan kalkacak ve muavin Niyazi Bey, umum müdür muavinliğinden emekli Niyazi Bey, bahçesini kendi eliyle çapalayacağı, kendi eliyle ekip dikeceği iki katlı köşkünde bir ömrün orta yerinden kırıldığını değil, yeni bir ömrün başladığını idrak edecekti.

İşte, bunun içindir ki, o projeye batmak üzere olan bir gemideki kimsenin bir cankurtarana sarılışı gibi sarılmıştı. Hemen ilanda bildirilen adrese başvurmuş; mukaveleyi imzalamış, ilk taksit olan 1.250 lirayı ödemiş ve eline "İki Katlı Köşkler Kooperatifi" ortaklık vesikasını alınca, kendini, otuz yıldan beri ilk defa olarak, bir çocuk sevinci içinde bulmuştu.

Gerçi, Muavin Bey, müstakbel yuvasına, bir müddet için, yine bir kiracı olarak girecekti. Zira, mukavele şartlarına göre her ay kooperatife 50, 60 lira kadar bir taksit verecekti. Kaç yıl? Niyazi Bey, bu nokta üzerinde durmaya lüzum bile görmüyor, boş yere keyfini kaçırmaktan, yüreğini üzmekten kaçınıyor ve kendi kendine diyordu ki: "Zaten buna yakın bir parayı senelerden beri kira evlerine vermiyor muyum? Hem de, ne evler? Ne apartmanlar, Yarabbim!" Bu 50-60 lira taksitlerin en sonuncusunu ödeyip evinin tapusunu eline alacağı günü görmeye ömrü vefa etmese bile,

–hiç değilse– son yıllarını rahat, ferah bir yerde geçirmiş olacaktı.

İşte, muavin Niyazi Bey, kendini bu tatlı hülyalarla oyaladığı bir sırada –1.250 lirayı yatırdığı tarihin üstünden üç dört ay ya geçmiş ya geçmemişti– kooperatiften şöyle bir mektup almıştı: "... *Son zamanlarda inşaat malzemesi fiyatlarında husule gelen yükselmeler dolayısıyla... ortakların ilk verecekleri taksite, tespit edilen hesaplara göre 1000 lira daha ilave etmeleri lazım geldiğinden...*" Bu tamim, Niyazi Bey'in midesini biraz bulandırır gibi olmakla beraber, doğrusu kendisinde pek büyük bir telaş ve endişe de uyandırmamıştı. Zira, tanıdığı birkaç Ankara esnafı nezdindeki soruşturmaları sonunda, gerçekten, yapı malzemesi fiyatlarında hissedilir bir yükseliş görüldüğüne kendi aklı da yatmış ve ilkinde olduğu kadar değilse bile, yine ona yakın bir hevesle istenilen 1000 lirayı "İki Katlı Köşkler Kooperatifi" kasasına teslim etmişti.

Lakin, bunun üstünden birkaç ay daha geçip de, toprak tesviyeleri çoktan yapılmış, çoktan parsellere ayrılmış yapı sahasında hâlâ işe başlanmadığını görünce, Muavin Bey'in yüreğine bir kurt düşer gibi olmuş ve inşaatta bu gecikmenin sebebini anlamak için öbür ortaklara sorduğu suallere verilen cevaplar ise, büsbütün keyfini kaçırmıştı. Bu ortakların sezdiklerine ya da işittiklerine göre, son defa yapılan hesaplarda da yanlışlık olduğu görülmüş ve idare heyeti, bütün hissedarları "umumi bir toplantıya davet edip" vaziyeti hep birlikte "tetkik" ve "müzakere" etmek kararını vermişmiş!

Pek doğru bir habere benzeyen bu söylentiler karşısında, zavallı Niyazi Bey'in yüreği ağzına gelmez de ne olur? İşte, hayatının şu son devrinde, nihayet, saçlarından yakalar gibi olduğu şans perisi yine ellerinin arasından kaymak üzereydi. Buna rağmen içine, bu işin başında bulunanlara karşı

herhangi bir güvensizlik gelmiyordu. "Benim talihsizliğim;" diyordu. "Her şeye erer, yetişir. Bir yere burnumu soktum mu orada betten bereketten eser kalmaz. Acaba, başım büsbütün belaya girmeden bu işin içinden çekilsem mi?"

Evet, kooperatiften çekilmeyi düşünecek derecede ümitsizlik getirmişti. Lakin, çekilirse 2.220* lirası ne olacaktı? Şartnameye göre, bir ortak, hissesini ancak bir başkasına satmak suretiyledir ki verdiği taahhüt akçesini geriye alabilirdi. Hattâ, Niyazi Bey, böyle bir muameleden kendine ufak bir kâr bile umuyordu. Zira, kalem arkadaşlarından birinin "Bahçeli Evler" kooperatifindeki hissesini bir başkasına 500 lira kârla devretmiş olduğunu hatırlıyordu. İhtiyaten etrafı şöyle bir kolaçan etti. Hiç kimse, ama hiç kimse, üstüne para vermek şöyle dursun, eksiğine bile bu alış-verişe yanaşmıyordu. O zaman, Muavin Bey, büsbütün telaşa düştü. Geceleri gözüne uyku girmemeye başladı. Hele karısının mırıltıları, zırıltıları, ateşe körükle varışları sinirlerini öyle bir sarstı, öyle bir sarstı ki... Gerçi, kadıncağızın hakkı da yok değildi: Neyine gerekti onun, bu dolaşık, çapraşık işlerin içine girmek? İki milyon lira sermayeli kooperatiflere ortak olmak! Tabiî çok para az parayı çekecekti. Tabiî onun birkaç bin lirası bu iki milyonluk hesaplar arasında kaynayıp gidecekti. Karısı: "Hem senin de hiçbir şansın yoktur, Bey!" diyordu. "Kaç defa, bilmez misin, kaç defa piyango bileti aldık! Bir kerecik olsun, ya sana, ya bana en ufak bir ikramiye çıktı mı?"

Piyango? Ama, piyango kumar gibi bir şeydir ve böyle olduğu için sadece bir şans işi telakki edilebilir. Oysa, kooperatif bir şirket demektir. Arkasını mali müesseselere dayamış bir şirket... Hele bu şirket, "İki Katlı Köşkler Kooperatifi" gibi, doğrudan doğruya (.....) Bankası idare meclisi re-

(*) Birinci baskıda bu rakam, "2250"dir – e.n.

isi Servet Beyefendi çapında, herkesin hürmet ve itimadını kazanmış bir adamın şahsi teşebbüsüyle vücut bulmuşsa, artık, onu piyango, lotarya ve kumar nevinden oyunlarla bir tutmak için insanın, muavin Niyazi Bey'in hanımı soyundan tecrübesiz, bilgisiz bir kadın olması lazım gelirdi.

İşte, Muavin Bey, bu birbirine zıt iki düşünce cereyanı arasında bocalayıp durduğu günlerdeydi ki, ortakların nice zamandır bekleyip durdukları Umumi Heyet Toplantısı, (.....) Banka binasının, icabında bir gün için ya da birkaç gün için şuna buna kiralanan güvez maroken koltuklu büyük konferans salonunda tam gününde, saatinde gerçekleşiverdi. Niyazi Bey, hiç bu kadar tantanalı bir *toplantı* salonu görmemişti. Ayakları birbirine dolaşarak içeriye girdiği zaman, uzun bir süre nefesi tıkanmış gibi, arkası duvara dayalı, gözleri yere dikili donakaldı. Hemen, bu sıra sıra güvez koltuklardan birine oturuverecek miydi? Yoksa, önce, tâ öbür dipte ayakta durur ve kendi aralarında yavaş sesle konuşur gördüğü idare heyeti âzâsını, gidip selamlamalı mıydı? İdare heyeti âzâsı? Ama bunlar, gerçekten idare heyeti âzâsı mıydı; değil miydi? Muavin Niyazi Bey, doğrusu pek iyi bilemiyordu. Fakat, tavırlarından, edalarından, öyle olduklarına hükmetmişti. Ne acayip! Hiç kimse de ondan yana başını çevirip –selam vermek, aşinalık etmek şöyle dursun– bakmıyordu bile. Allah Allah; sanki onun bu adamlardan farkı neydi? Burada da mı "meratip", [rütbeler] burada da mı "barem" vardı? Hani, nerede kaldı ortaklık? Hani, hepimiz hakta ve reyde eşit olacaktık?

Muavin Niyazi Bey'in (hemen bütün utangaç ve sıkılgan kimselerde görüldüğü gibi) birdenbire tepesi attı ve oldukça sert adımlarla yürüyerek gitti, ön sıralardaki koltuklardan birine geçip, kuruldu; gözlüğünü taktı ve büyük bir dikkatle toplantı gündemini gözden geçirmeye başladı. Bu esnada, daha ön ve daha arka sıralar, yeni gelen ortaklarla dolmaya

başlamıştı. Şimdiden, ön planda duranlardan birkaçı, konuşmayı bırakıp gelenleri gözden geçiriyor; anlaşılan saati gelip geçmiş olan görüşmeyi açmak için davetli âzâ sayısının gözle bir tahminini yapmaya çalışıyordu. Bunlardan biri, elinde tuttuğu bir kâğıda bakarak ve kurşun kaleminin ucuyla bir şeyler işaret ederek, yavaş yavaş ilerledi, daha dipte başkanlık kürsüsünün önünde duran uzun boylu, dazlak kafalı, pembe yanaklı bir zatın yanına sokuldu. Pek vakarlı, hattâ biraz da kibirli görünüyordu bu zat. Sanki, salondakilerden yüzlerce metre uzaktaymış, ya da kendisiyle salondakiler arasına gerilmiş bir perdenin ardındaymış gibi bir hali vardı. Kalın ve iri gözlük camlarının arkasında ise gözlerinin nereye ve kime baktığı hiç belli olmuyordu.

Muavin Niyazi Bey, içinden: "Acaba bu, Servet Bey mi?" dedi. Onun üzerinde ve belki şu anda burada bulunanların birçoğu üzerinde, Servet Bey adının ne sihirli bir tesiri olduğunu izaha lüzum yoktu. Zira bu ad, hele şu anda, şurada toplanmış bulunan ve her biri aşağı yukarı Niyazi Bey'in durumunda olan bütün şu orta halli, orta seviyeli insancıklar için adeta kaderin bir sembolü mahiyeti almıştı. Servet Bey, "İki Katlı Köşkler"in temel taşı, anahtarı ve bu köşklere götüren yolun kılavuzuydu. Biraz sonra onun ağzından çıkacak bir "Evet!" ya bir "Hayır!" nice endişeleri dağıtıp nice yüzleri güldürecek ya da nice yüreklere azap verecekti.

Niyazi Bey, yanılmamıştı. Evet, o uzak adam, o gözlerinin nereye baktığı belli olmayan adam Servet Bey'in tâ kendisiydi. İşte, ağır ağır başkanlık kürsüsüne geçip oturmuş ve önünde duran birtakım kâğıtları gözden geçirmeğe başlamıştı. Demin ayakta konuşanlardan dört kişi de başkanlık makamınmın iki yanında ikişer ikişer yer alıp oturmak üzereydiler. Servet Bey, büyük bir nezaketle başını eğip bunlardan birine bir şeyler söyledi. Öbürü ayağa kalktı; elinde tuttuğu kâğıda bakarak:

"Arkadaşlar!" dedi. "Müsaade ederseniz bir yoklama yapalım!.."

Ve cevap beklemeden ortakların adlarını okumaya başladı. Adları geçenler yetiştirebilirlerse, ya bir ses, ya bir işaretle orada bulunduklarını bildiriyorlardı. Yetiştirebilirlerse, dedik. Zira, ad listesini okuyan zatın o kadar aceleci, her şeyi o kadar baştan savma bir hali vardı ki, çokları ne "Buradayım!" demeye, ne de el kaldırmaya zaman bulabiliyorlardı. Nitekim muavin Niyazi Bey de bunlardan biriydi.

"Aranızda herhangi bir sebep dolayısıyla toplantımıza gelememiş bir ortağın vekâletini hâmil bulunan varsa, lütfen ibraz buyursun."

Birkaç kişi kalktı; başkanlık kürsüsüne yaklaştı ve arkadaşları namına söz söyleyip oy vermek selahiyetnamelerini gösterdiler. Keşke, Niyazi Bey de gelmeseydi de, tanıdığı ortaklardan birine böyle bir vekâlet verseydi. Evet, keşke gelmeseydi buraya; konferans salonundaki hava, o kadar ağır, o kadar durgundu ki, kalbe adeta bir fırtınadan önceki elektrik tazyikinin hasıl ettiği sıkıntıya benzer bir azap veriyordu. Muavin Bey, bugün, buradan iyi ve hayırlı bir şey çıkmasını imkânsız görüyordu. Her işi bir angarya gibi yüksünerek başımdan savan ve kendisine uzatılmakta olan vekâlet mektuplarına şöyle bir göz atmaya bile lüzum görmeyen bu idare heyeti âzası, onun yanında, kürsüye geçip oturduğu andan beri –sanki bir şeyden utanmış gibi– başı hep önüne eğik bu başkan; nihayet, yürekleri, –hiç şüphesiz kendi yüreği gibi– çarpmakta olan bu süngüsü düşük, şaşkın ve tasalı ortaklar! Hayır; bugün, buradan iyi ve hayırlı bir şey çıkmasının ihtimali yoktu. Muavin Niyazi Bey, bütün ümidinin kaynağı olan Servet Bey'in, bir kere başım kaldırıp kendi yüzlerine baktığını görmediği gibi, dudaklarının en hafif, en geçici bir tebessümle velev bir saniye için gülümsediğini sezmemişti. Buzdan yapılmış, bir heykedi

sanki!.. Tıpkı buzdan yapılmış bir heykel!.. Ve bu salonun havası mutlaka ondan gelen böyle bir soğukla böyle donmuş, böyle kararıp kapanmıştı.

"Efendiler, hepinizin malumu olduğu veçhile, istimlak ettiğimiz arazinin tesviye-i turabiyesi* yapılmış, 1, 2, 3, 4 numaralı parsellere ayrılmıştı..."

Demin yoklamayı yapan zat, şimdi de, yine aynı "hamhum şaralopçu" edasıyla virgülleri, noktaları, satırbaşlarını yutup geçerek zembereği bozulmuş bir gramofon gibi idare heyetinin zaten pek kaçamaklı ve çapraşık bir ifadeyle yazılmış olduğu hissedilen uzun bir raporunu okuyordu.

"... Binaenaleyh, müteahhidin son günlerde gösterdiği taallül** hasebiyle, işbu kontratın feshiyle bir başka müteahhide müracaat zarureti hasıl olduğundan..."

Muavin Niyazi Bey, boş yere bütün dikkat ve alakasını toplayıp dinlemeye, anlamaya çalışıyor; fakat, bu parça parça sözlerden başka hiçbir şey kavrayamıyordu. Birkaç defa, gözlerini Servet Bey'in yüzüne, daha doğrusu başına dikip, okunan rapordan çıkarmak istediği manayı orada keşfetmek istedi. Zira, şu kocaman salonun çatısı altında bu yuvarlak buz külçesiyle, ortakların gittikçe asılıp uzanan suratlarından başka bir yerde herhangi bir hakikate varmanın imkânı yok gibiydi.

"... Bu hususta alınan bütün tedbirlere ve yapılan teşebbüslere rağmen, bir sürü beklenmedik müşkülat ve engeller, bizi bir kere daha hissedarlarımızın fedakârlığına başvurmak ıztırarında [zorunda, çaresizliğinde] bırakmıştır. Şöyle ki..."

Muavin Niyazi Bey, içinden: "Anlaşıldı!" dedi ve yanıbaşında oturanlardan birine doğru eğilip sordu:

(*) Tesviye-i turabiye: Yol geçirmek için toprağın düzenlenmesi.

(**) Yalandan bahanelerle işten kaçma.

"Ne kadar istiyorlar?"

Raporu okuyan zat, tam bu sırada, idare heyetince tespit edilen rakamı söylüyordu ama, Niyazi Bey, kulaklarına ârız olan [ortaya çıkan] bir uğultu yüzünden işitememişti. Yanındaki adam yavaş ve titrek bir sesle:

"Bin beş yüz!.." dedi.

Muavin Bey, iki gün sonra bu bin beş yüzü de vermişti. Vermeyip de ne yapsaydı? Umumi Heyet'in toplantısında sayısı yüz elliyi geçen ortaklar arasından bir kişi kalkıp da, "Vermem!" demiş miydi? Ve hattâ, idare heyetine karşı en ufak bir itirazda bulunmuş muydu? Ne gezer! Başkan, nihayet başını kaldırıp da:

"Söz isteyen var mı?" diye sorduğu zaman, herkes Servet Bey'in yüzüne melûl melûl bakakalmamış mıydı?

O zaman herkesle beraber muavin Niyazi Bey de ses çıkarmamış, bir iki ihtirazî [çekimser] kayıtla o da herkese uymuş, verilen karara boyun eğmişti.

Fakat, birkaç ay sonra inşaat sahası denilen o boş topraklar üstüne daha bir taş konmadan ve bu sefer hattâ bir umumi toplantıya bile lüzum görülmeden yapılan dördüncü bir fedakârlık talebi karşısında Niyazi Bey'in, otuz yıldır hep amire itaat yüzünden uyuşup kalmış isyan damarları, birdenbire, çelikten birer yay gibi gerilmişti. Üstüste gelen mektuplara cevap bile vermemişti. Bunun üzerine, bir gün, noter vasıtasıyla kooperatifteki hissesinin başkasına devredildiği haberini alınca, büsbütün tepesi atarak, Ankara kazan, o kepçe, "Servet Bey ve kumpanyası" aleyhine durmadan, usanmadan ortalığı karıştırmaya başlamıştı.

* * *

Mansurzâde Hüseyin Efendi, Samanpazarı'ndaki kümesinde –zira bu dükkâna bir dükkân demenin imkânı yoktu– kaba saba kilim parçalarıyla örtülü bir alçacık peykenin

üstünde ve elleri önündeki sac mangalın sıcak küllerine uzanmış, uyuklayıp dururken, birdenbire, nasıl oldu da Ankara'nın bu en işlek çarşısında muavin Niyazi Bey'in dalgın dalgın yürüdüğünü gördü? Her nedense, buna kendisi de şaşmıştı. Her nedense, dedik; zira, Mansurzâde, hep uyur gibi görünen en uyanık insanlardan biridir.

"Merhaba, yahu! Muavin Bey, Muavin Bey!.. Buyurmaz mısın?.."

Çağırılan adam, evvela sesin nereden geldiğini anlamak için bir arkaya, bir sağa, bir sola baktı ve Mansurzâde'yi oturduğu yerden, uzun kollarının ucunda iki faraş büyüklüğündeki elleriyle kendisine işaretler ettiğini görünce sağdan geri edip ağır ağır dükkâna –pardon, kümese– doğru yöneldi. Nice yıldan beri tanışırlardı. Hattâ, Niyazi Bey, Hamamönü'nde, Tacettin Mahallesi'nde oturduğu zamanlar Mansurzâde'yle hemen hemen kapı komşuluğu etmişti. Bir akşam geçmezdi ki, ya bu ona, ya o buna misafir gitmesin. Bu Ankaralı öbür hemşerilerine benzemezdi; yani yerli-yabancı farkı gözetmezdi. Hattâ, denilebilir ki, ara sıra yabancılarla hoş-beş etmeyi, hep yerlilerle düşüp kalkmaya tercih ederdi.

"Değişik yüz görmek, değişik söz işitmek insanın –ne bileyim ben!– söz temsili bu, gözünü, gönlünü açıyor. Sankileyim; hava tebdili gibi bir şey oluyor. Hem de insan çok şey öğreniyor doğrusu..." derdi.

Bundan başka, pek de komşu canlısı, ahbap düşkünüydü bu Hüseyin Efendi. Gerçi, münasebetlerini dostluğa kadar derinleştirdiği ya da herhangi bir kimseye candan bağlandığı ve bu insancıl mizacının onu, *insaniyetperverlik* denilen yüksek hislere kadar çıktığı hiç işitilmemişti ama, şuna buna bir kötülük işlediği, ikiyüzlülük ettiği, açık kalplilikten, doğru sözlülükten ayrıldığı da görülmemişti.

Muavin Niyazi Bey, Mansurzâde'yi pek zeki, pek anlayışlı

da bulurdu ve okuması yazması hemen yok denilecek bu basit görünüşlü adamın ağzından çıkan bazı sözler karşısında hayrete düşmekten kendini alamazdı. Çok defa, sıkıntılı zamanlarda onun sohbetinden manalar çıkardığı, teselli bulduğu da olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Hüseyin Efendi, kendisini çağırınca adeta sevindi. Bir an için benliğini saran kasvetli düşüncelerin kara bulutundan sıyrılır gibi oldu:

"Hay Allah senden razı olsun, Hüseyin Efendi. Ben de nereye gideceğimi, kiminle dertleşeceğimi bilemiyordum. Öylesine dalgın dalgın yürüyüp gidiyordum."

"Gel hele, otur bakalım; gel hele otur; sana kendi elimle bir kahve pişireyim Muavin Bey!"

Önündeki mangal, yaz kış, zaten bunun için dururdu. Zira, Mansurzâde, kahveyi kahveciden getirtmeyi hiç sevmezdi. Böyle bir hareketi aklın almayacağı gibi israf telakki ederdi. Bir fincan kahvenin on paraya geldiği eski devirlerde bile birtakım ince hesaplar yaparak, bu on parayla evde üç fincan kahve içilebileceğini kendi kendine ispat etmiş ve ona göre harekete karar vermiş bulunan Hüseyin Efendi, bu bir fincan kahvenin yüz paraya, derken üç kuruşa çıktığı böyle bir zamanda, misafirlerine karşıki hancıdan, hem de kendi kiracısı olan hancıdan nasıl kahve ikram edebilirdi? Bundan başka, kahveci kahvesinin ne tadı, ne kokusu vardı. İçine kimbilir neler katıp karıştırırlardı. Mansurzâde'nin ise bu dünyada tek tutkusu amber köpüklü, kalın telveli, buram buram kokan kahveyeydi.

Bir küçücük maşayla mangalın iyice küllerini deştikten sonra yarıya kadar bulanık bir suyla dolu beş fincanlık bakır bir cezveyi kotarmaya yüz tutmuş bir avuç kor kırıntısının içine sürerken, başını kaldırmaksızın, yavaş yavaş sordu:

"Ne oldu, senin o 'koparatif' işi, Allahaşkına?"

Muavin Niyazi Bey, başına gelen felaketten ona, hiç değil-

se, üç dört defa bahsetmiş olmakla beraber bir kere daha aynı hazin bahsi tazelemekten yüksünmedi. Nasıl yüksünebilirdi ki, onun derdini dinlemekten artık herkesin bıkıp usandığı ve onu görür görmez nice yakın ahbaplarının bile yollarını değiştirip kaçtığı bir sırada, bu âlicenap adam, kendini beşinci defa dinlemek lütfunu gösteriyordu. Niyazi Bey, derin derin içini çektikten sonra, kâh mahzun, kâh öfkeli bir şekilde hikâyeyi yeni baştan anlatmaya başladı. Mansurzâde, hâlâ elinde tuttuğu maşanın ucuyla yanıp yanmadıkları pek belli olmayan kömür parçalarını bakır cezvenin etrafına diziyor ve onu, can kulağıyla dinler görünüyordu. Fakat, Niyazi Bey'in, bu hikâyeyi hemen hemen aynı kelimeler, aynı tabirler, hattâ aynı nidalarla, aynı yüz ve göz oynatmalarıyla yeni baştan tekrar edişi onu, birdenbire sabırsızlandırır gibi oldu ve kalın kaşlarının altından karşısındakini sert sert süzerek:

"Sen, şimdi, bunları bırak, Muavin Bey! İşin sonu ne oldu? Sonu!.." diye mırıldandı.

Sonu mu? Zavallı Niyazi Bey, şaşırıp kalmıştı. Bu kadar ani bir tarzda ortasından kesilen sözlerine, şimdi, neresinden alıp devam edeceğini bilemiyordu. Birkaç defa yutkundu, yutkundu. Yüzünün her bir çizgisi ayrı ayrı oynuyor ve Mansurzâde'ye ifadesini, tamamiyle kaybetmiş gözlerle bakıyordu. Mansurzâde:

"Canım," dedi. "Sen bana son defa, paramı kurtarmak için bir dava açacağım, bundan bir şey çıkmazsa, meclisi istida vereceğim, filan falan demiştin, hani... işte onu anlamak istiyorum."

Muavin Niyazi Bey, neden sonra kendini toparlayıp şöyle söylenmeye başladı:

"Tabiî, yedirir miyim hakkımı? Tabiî uğraşacağım, her çareye başvuracağım. Benim vaziyetimde birkaç kişi daha var. Hep birlik çalışacağız, çabalayacağız. Ama, bu arkadaş-

lar davadan bir şey çıkmaz diyorlar. Sen ne dersin Hüseyin Efendi?"

Mansurzâde, Niyazi Bey'i uzun, oldukça uzun bir müddet cevapsız bıraktıktan ve nihayet, pişip kıvamına gelmiş kahveyi bakır cezveden birer kâse büyüklüğünde kulpsuz iki fincana özenle doldurduktan sonra; bunlardan bir tanesini Niyazi Bey'e uzatarak, dedi ki:

"Eh, zor, zor maslahat... çok zor! Bana gösterdiğin o mukavelenameyi öyle hinoğluca yazmışlar, senin elini kolunu öyle bir sımsıkı bağlamışlar ki, ne kadar bocalasan içinden sıyrılamazsın. Sen bunu okumadan mı imzaladın be mübarek adam? Kaç yıl mürekkep yalamışsın; kaç yıl maliye memurluğu gibi en mühim bir vazifede kanunlar, nizamlarla haşır-neşir olmuşsun; doğrusu aklım almıyor şu ettiğin cahilliği..."

Fincanından epeyce büyük bir gürültüyle birkaç yudum çekti:

"Nasıl, iyi olmuş mu kahvem?" diye sordu.

Muavin Niyazi Bey'in yüreği, Mansurzâde başka bir lafa atlayacak korkusuyla tıp tıp atmaya başladı ve hemen açılmak üzere olan şu kahve bahsini kapamak için:

"Kimin aklına gelirdi, Hüseyin Efendi?" dedi. "Başında Servet Bey gibi adamlar bulunan bir teşebbüsün bu kadar çürük olacağı..."

Mansurzâde kıs kıs gülmeye başladı:

"Servet Bey'in işinde bir çürüklük yok," dedi. "Onun işi sağlam, hem çok sağlam!.. Asıl çürük olan sizin durumunuz; ortak mı diyorsunuz nedir, onların durumu! Görürsün, yakında kokusu çıkar. Öbürleri de –kaç kişiydi, bu ortaklar?– Yüz elli... hah, o yüz elli kişi de bir bir senin vaziyetine düşecekler ve ağızlarını açıp bir şey söylemeyeceklerdir. Herif, hepinizin elini kolunu öyle bir bağlamış, öyle bir bağlamış ki..."

Muavin Niyazi Bey'in yüzü, artık hiç tanınmayacak derecede karışıp bulanmaktaydı. Mansurzâde, ara sıra *istihareye* yatmış bir adam gibi gözlerini kapayıp derin derin düşünerek, bazen de dalgın dalgın sokağa bakarak konuştuğu için, bu yüzün geçirmekte bulunduğu kırışıklardan haberi yoktu.

"Servet Bey, Servet Bey, deyip durursun. İşte, asıl o, işin başında olduğundan dolayı gözünüzü dört açmanız lazım gelirdi ya!.. Bak, gözünü dört açmadığı için Sırrı Bey'e neler oldu! Ne saç, ne sakal! Herif yolunmuş hindiye döndü!.."

Muavin Niyazi Bey'in, kendisine şaşkın gözlerle baktığını görerek:

"Yahu, herif iflas etti; herif topu attı be!" diye bağırdı.

Ve bu haykırışı koparırken iki dizi üstünde dimdik dikilmiş; verdiği haberin Niyazi Bey'de uyandırması lazım gelen heyecam pek yakından görmek istiyormuşcasına eğile eğile, kafasını tâ onun burnuna kadar sokmuştu. Fakat ne garip şeydi bu! Niyazi Bey, onun bahsettiği hadiseye herhangi bir ehemmiyet vermek şöyle dursun, hattâ ağzından çıkan sözleri hiç işitmemiş görünüyordu. Mansurzâde, hâlâ iki dizi üstünde dimdik durarak ve biraz arkaya kaykılarak tekrar etti:

"Evet; Sırrı Bey topu attı; hem belki biraz da sizin koparatif yüzünden! Biraz dedimse, bunun hikmeti var. Sor da söyleyivereyim sana; emme, elalemin ağzında dolaşanları değil, benim bildiklerimi!.."

Niyazi Bey, hiçbir şey sormadı; fakat, Mansurzâde, o sormuş da cevabını veriyormuş gibi, yine sözüne devam etti:

" (.....) Bankası'na borcu ne kadardı biliyor musun? Tam üç milyon lira!.. Dile kolay, tam üç milyon... Bunun karşılığı varmış diyeceksin, karşılığı var, var emme, üç milyonun faizi de var. Para durmadan doğurur, durmadan doğurur. Karşılık dediğin şey ise, kısır karı gibi hep alır, hiç vermez... Yok, kendi hesabına koca koca evler yaptırıp dayatmış döşetmiş de her birini bilmem hangi sefarete, bilmem ne kadardan kiraya

vermişmiş. Banka dediğin bunları dinler mi? Tıkır tıkır para ister. Sarılır seninkinin boğazına... Hem bu sefer sağlam sarılır, öbür seferkiler gibi değil. Öbür seferler arkasında Servet Bey vardı; bir kulpunu bulur, uzattırıverirdi mühletleri... Emme, velinimet bu defa oralarda olmamış. Banka, Sırrı Bey'i sıkıştırır, sıkıştırır: 'Aman Servet Bey; kuzum Servet Bey, yetiş imdadıma!' Servet Bey, hep işitmemezlikten gelir. İşte şimdi sizin masala, kooperatif masalına geliyorum: Bugüne kadar Sırrı Bey'in bir dediğine olmaz demiyen velinimet, ona neden böyle dirseğini çevirmiş? Sırrı Bey, Servet Bey'e az mı hizmet etti? Az mı para kazandırdı? Servet Bey, bunların hepsini unutmuş, müteahhit Sırrı'nın kim olduğunu bile unutmuş. Sebep? Aha; sebep, sizin 'kooperatif' davası..."

Biraz durdu; yutkundu, kendi talakatiyle kendisi heyecana gelmiş gibi küçücük küçücük gözleri, yuvalarından dışarıya fırlayacakmışcasına genişleyip büyüyordu:

"A mübarek, ne vardı: 'Ben bu işden vazgeçtim, başınızın çaresini bakın! diyecek! Servet Bey de şimdi ona, 'Sen de gayrik başının çaresine bak!' deyiveriyor işte... Herif, kim bilir kaç yüz bin lira kazanacaktı bu 'İki Katlı Köşkler' işinden. Sen gel de pişmiş aşa soğuk su katıver.'"

Bütün bu laf sağanağı arasında yalnız şu "İki Katlı Köşkler"i işitince biraz kendine gelir gibi olan Niyazi Bey, Mansurzâde'nin yüzüne acayip bir dikkatle baktı; gayet ehemmiyetli bir mütalaada bulunmak istiyormuş da, söze nereden başlayacağını bilemiyormuşcasına bir süre dudaklarını kıpırdattı, kafasını salladı, salladı ve nihayet ağzının içinden çıkara çıkara bir uzun:

"Yaa!.." çıkarabildi. Sonra yine o deminki kapanık, dağınık ve için için kaynar haline döndü.

Mansurzâde:

"Birader, sende bugün bir acayiplik görüyorum," dedi. "Neyin var?"

Muavin Niyazi Bey, silkindi ve her zamanki ağır hareketleriyle hiç bağdaşmayan bir çeviklikle toparlanıp ayağa kalktı. Kollarının birini kaldırıp öbürünü indirerek:

"Ben onlara gösteririm; ben onlara gösteririm!" diye bağırdı. Sonra kalkışından daha çevik, daha canlı, fakat aksak ve düzensiz adımlarla yürüdü, gitti.

Mansurzâde, yine kapanır gibi görünen gözkapaklarının kıvrımları altından Niyazi Bey'i dikkatle süzüyor gibiydi. Adamcağız çarşının kalabalığı içine karışıp kayboluncaya kadar böylece arkasından bakmakta devam etti. Sonra ekşi bir şey yutmuş gibi yüzünü buruşturarak mırıldandı:

"Bizim Muavin Bey'in halini hiç beğenmedim. Bu gidişle sapıtır bu, sapıtır. Allah yardımcısı olsun!.."

* * *

Sırrı Bey (.....) Bankası idare meclisinin bekleme salonunda iki saatten beri tek başına bekliyordu. Bir ay içinde, bu, belki beşinci defadır ki Servet Bey'in ziyaretine geliyor; ona hademeyle kartını gönderiyor ve her defasında bu kartın bir köşesine, *"Beş dakika sizi görmek ricasıyla"* cümlesini ilave etmeyi de unutmuyor; fakat başkan beyefendiyi, beş dakika şöyle dursun, ayakta birkaç saniye görmeyi bile başaramadan geri dönüyordu. Sırrı Bey, kaç kere de aynı maksatla Servet Bey'i evinde aramış; hattâ, sabahın erken ve akşamın geç saatlerinde kapısının önünde pusular bile kurmuş, lakin bir türlü bu mübarek devlet kuşunu yakalayamamıştı.

Bugün, artık, kararı kardı. Her çareye başvurup ve ne yapıp yapıp onu mutlaka ele geçirecekti. Demin başhademeye pek bol bir bahşiş vermiş: "Göreyim seni Cafer Efendi, hiç değilse meclis odasından çıkarken bana bir haber ver!" demişti. Fakat, işte neredeyse iki buçuk saati geçiyor, bu Cafer Efendi'den bile ses çıkmıyordu. Bu iki buçuk saat

zarfında en az yirmi otuz defa yer değiştirdi, o koltuktan kalkıp bu koltuğa oturdu. Elindeki iri taneli kehribar tesbihini, Kadirî dervişlerin idmanını gölgede bırakan bir sabırla en az bin defa çekti; en az on beş cigara yakıp söndürdü; büyük bekleme salonunda enine boyuna yüzlerce adım attı; pencerelerin camı arkasından caddeyi seyretti. Tekrar gelip yerine oturdu; beş dakika arayla yine kalkıp dışarıya baktı. Karşıki binaların cephelerinde şimdiye kadar hiç görmediği bir sürü özellikler keşfetti. "Allah Allah, şu saçaklar bu derece geniş miydi? Pencereler bu kadar dar mıydı? Bak bak; köşelerdeki kulelerin de hiç farkında değildim," dedi kendi kendine.

Bütün bunlarla da avunamayınca gitti; zile bastı. Niçin basmıyacakmış! Bu, onun bankası... Bu, onun yüzlerce eserlerinden bir tanesi. Hem, burada kendisini o kadar iyi tanırlar ki, her girişinde adeta kendi evine, kendi yazıhanesine girer gibi bir alışkanlık, bir rahatlık duyardı. İşte, hademe geldi. Fakat bu, Cafer Ağa değildir.

"Cafer Efendi, orada yok mu?"

"Elinde evrakla aşağıya indiğini gördüm. Bir emriniz mi var?"

"Bana bir kahve!.. Yok, yok, bir çay getir. Bankamızın... Bankanın çayına diyecek yoktur doğrusu."

İşte, çay da geldi. Sırrı Bey yanılmıyordu. Eski itibarı yine yerindeydi. Neden yerinde olmasın? Sırrı Bey, hep o Sırrı Bey değil miydi?

İşleri biraz sarpa sarmıştı ama, herhalde bir çaresi bulunup düzelecekti. Bankanın menfaati de bunu icabettiriyordu. Zira, bankanın menfaatleriyle kendi menfaati o kadar birbirine karışmış, o kadar bir olmuştu ki, bunları ayrı şeyler gibi görmeye artık imkân kalmamıştı.

Müteahhit Sırrı Bey, son günlerde epeyce sarsılmış olan maneviyatını kuvvetlendirmek için, düşüncelerine bu yönü

vermeye çalışırken, birdenbire, içini bir sinsi kurt kemirmeye başlıyordu. Bu banka, yine o eski banka, Sırrı Bey yine o eski Sırrı Bey'di ama, Servet Bey o eski Servet Bey değildi. Ne kadar görmemezlikten, ne kadar sezmemezlikten gelse, ortada açık, sert, soğuk bir gerçek vardı ki, kendisiyle bu banka arasında en sağlam, en samimi bağlardan biri kopuvermiştir. Sırrı Bey, şimdi, bunu yeniden düğümlemeye çabalıyordu. Fakat, ipin iki ucunu bir araya getiremiyordu.

Bir daha zile bastı; ne kadar zaman sonra bilemiyordu. Zira, bu bekleme salonunda *zaman* denilen şeyin bir ölçüsü kalmamıştı. İkinci defa zile basmıştı, belki on dakika, belki birkaç saat arayla... Sırrı Bey, bunu tahminden artık âcizdi.

Karşısında Cafer Ağa'yı görünce kendi nefsine yeniden itimatı ve emniyet gelir gibi oldu:

"Cafer Efendi, yahu; bu toplantı hâlâ bitmedi mi?"

"Hangi toplantı, beyim?"

"Canım, şu bizim idare meclisi toplantısı?.."

"Çoktan bitti, beyim."

Sırrı Bey şaşaladı:

"Eeee, hani sen biter bitmez beni Başkan Bey'in yanına sokacaktın?.."

"Ah, beyim affedersin. Biraz önce aşağıya gayet acele birtakım evrak götürmüştüm. Tam o sırada beyefendi, çıkıp gitmişler."

Sırrı Bey, bundan birkaç yıl önce, kendi yaptırdığı merdivenlerden inerken, hiç şüphesiz ki, artık o eski Sırrı Bey olmaktan çok uzaklaştığını hissediyordu.

Bankanın kapısı önüne çıkınca, canı daha ziyade sıkıldı. Şoförü Hayri Efendi, başını alıp gitmişti. Dişlerinin arasından bir ağır küfür bastı. *Kerataya* beklesin diye söylemişti de... Gerçi buradan yazıhaneye kadar en çok beş altı yüz adımlık yoldu ama, Sırrı Bey beş altı adım yol da olsa, yürümeyi sevmezdi. O şoför denilen herif de bu huyunu pek iyi

bilirdi. Bildiği halde yine bu münasebetsizlikleri yapmaktan çekinmezdi. Sırrı Bey, şimdiye kadar onun buna benzer ve bundan beter daha nice terbiyesizliğine göz yummakla ne büyük bir hata işlediğini bugün her zamandan daha iyi görüyordu. Bu yüzden, evet, sırf kendi hoşgörürlüğünden, şu son günlerde şoförünün şımarıklığı arttıkça artmıştı.

Şu son günlerde... Hayri Efendi, zerre kadar insaf sahibi olsa, efendisinin bu sıkıntılı zamanında biraz daha saygılı hareket etmek lüzumunu duymalı değil miydi? Bahusus ki, Sırrı Bey, ona karşı herhangi bir haşinlik ve sertlik göstermekten daima sakınmış; ona bir uşak değil de bir evlat, bir küçük kardeş muamelesi etmiştir. Hattâ, çok zaman, onunla başbaşa verip –her bakımdan dengiymiş gibi– ahbapça konuştuğu, dostça dertleştiği, gizlisiz kapaksız işlerinden bahsettiği; ara sıra da, karşı karşıya rakı içip tavla oynadığı da olmuştur. Sırrı Bey vaziyetinde bir kimsenin alçakgönüllülükte bu kadar ileriye gittiği nerede görülmüştür?

Sırrı Bey, Bankalar Caddesi'nin mağazaları önünden ağır ağır yürürken sanki, Servet Bey tarafından uğradığı son *'istiskale'*,* son hakarete hiç ehemmiyet vermemiş de, onun nazarında bugünün en büyük tersliği, şoförün bu münasebetsizliğinden ibaretmiş gibi zihninden hep ona dair bu düşünceleri geçiriyor ve hazin hazin gülümsüyordu. Hayri Efendi'ye karşı gösterdiği insaniyet yalnız bu geniş hoşgörürlükten, yalnız bu iyi muamelelerden, yalnız bu misli görülmemiş alçakgönüllülükten mi ibaretti? Sırrı Bey, onun kendi sayesinde mal, mülk ve belki de para sahibi olduğunu bilmeyecek ve bunları nasıl edindiğini sezmeyecek kadar gafil ve safderun muydu? Dahası var: Hayri Efendi'yi, bütün düğün masraflarını üstüne alarak evlendiren, çoluk çocuk sahibi eden de Sırrı Bey değil miydi? Bunu hatırlar

(*) İstiskal: Hoşlanmadığını soğuk davranışlarla ima etme, anlatma.

hatırlamaz öfkesi son haddini buldu. İçinden –pek adeti olmadığı halde– küfür küfür üstüne basıyordu.

İşte, böyle bir kızgınlık içinde yazıhanesine varınca bir de ne görsün? Kâtibi Seyfi, günahı kadar sevmediği ve buraya ayak basmasını kaç kere menettiği Nâsır denilen dalavereci bir gençle başbaşa vermiş, fiskos fiskos, bir şeyler konuşuyor. Sırrı Bey'in artık tepesi atmıştı. Az kalsın, ikisini birden yakalarından tutup dışarıya atacaktı. Lakin, iyi yüreği, her zaman olduğu gibi bu sefer de, onun böyle sert bir harekette bulunmasına mani oldu. Zaten, o genç de Sırrı Bey, oda kapısının eşiğinde görünür görünmez hemen ayağa kalkmış ve bir saniye sonra şapkasını kaparak dışarıya fırlamıştı. Sırrı Bey, burnundan soluyarak Seyfi'ye döndü:

"Hadi, sen de, hadi sen de!.. Tası tarağa topla, çekil buradan!.." dedi.

Seyfi:

"Ne demek istiyorsunuz?" dedi.

"Ne demek istediğimi anlamışındır. İşte o kadar!.."

Ve hızla yürüyüp kâtibin odasından kendi odasına geçti. Zorla zaptedilen bir feveran içinde bütün vücudu zangır zangır titriyordu. Şapkası başında, pardesüsü sırtında masasının önüne oturdu. Gerçi, buna oturmak denemezdi; bu, bir nevi yığılıştı; öyle bir yığılış ki, bunun ağırlığı altında yaylı ve döner yazıhane koltuğu, bir arkaya bir öne, bir sağa bir sola doğru gıcırdayarak sallandıktan sonra, birdenbire, sanki bütün yayları paslanıvermişcesine hareketsiz ve dimdik kaldı.

Sırrı Bey'in gözleri de aynı hareketsizlik ve aynı diklikle karşısındaki duvara saplanıp kalmıştı. Şu anda ne yapıp ne edeceğini artık bilemiyordu. Beyni bütün düşüncelerden boşalmış, kafatası tamtakır olmuş gibiydi. Bir sıtma nöbeti geçiren hasta nasıl titremeleri artar diye kımıldamaktan korkar ve hastalığın kendini unutup yalnız bunun yatışma-

sını beklerse, Sırrı Bey de, kendisini çileden çıkaran hadiseleri bir yana bırakmış, yalnız, vücudunu sarsmakta olan bu sinir buhranını bastırmaya çalışıyordu.

Şu son günlerin bütün sıkıntılarına, bütün tersliklerine rağmen, hamdolsun ki iradesinde herhangi bir sarsıntıdan eser yoktu. Her şeyi iyiye yoran ve sürekli güzel havayı andıran mizacında da henüz hiçbir bulanıklık emareleri görülmüyordu. Birkaç geniş nefes alıp, birkaç "Lahavle!" çektikten sonra, başından şapkasını çıkardı, karşıki kanepeye fırlattı ve şimdiden sakinleşmiş bir tavırla gözlüğünü takarak masanın üstünde duran ve henüz zarfları açılmamış mektuplara baktı. Bunların arasında, Ragıp Bey'in, ona İsviçre'den gönderdiği manzaralı bir kartpostal da vardı. Bu kart, son derece işlek ve sık bir elyazısıyla yazılmış olduğu için Sırrı Bey okumakta pek zorluk çekti. Şurasından burasından bazı kelimeleri, bazı cümle parçacıklarını sökebiliyorsa da tek bir satırından tam bir mana çıkarmayı beceremedi. Kendi kendine:

"Şu oğlanı da kovacak zamanı bulduk!" diye söylendi.

Ragıp Bey, İsviçre'den yolladığı kartta, ona, *"Aziz kardeşim"* diye hitabediyordu ve sonunda, *"Gözlerinden öperim"* diyordu. Ne vefakâr dostmuş bu... Kala kala bir o kaldı. Kendisine nice hizmetler ettiği Servet Bey şimdi ondan bir cüzzamlıdan kaçar gibi kaçıyordu. Nice iyiliklerde bulunduğu kimseler, onun semtine uğramaz olmuşlardı. Birlikte ne işler gördüğü, birlikte ne paralar kazandığı menfaat ortakları, şimdi, onun karşısında –her biri bir bahaneyle– birer alacaklı heyûlası kesilmişlerdi. Şu önündeki mektupların büyük bir kısmı, işte, onlardandı. Sırrı Bey, (.....) Bankası'nı da, bir manevi şahsiyet olarak, bu eski ortaklar arasına sokmuştu. Bu da, onlar gibi kendisiyle beraber ve kendi sayesinde ne kadar paralar kazanmıştı. Pantolonunun arka cebinde bir küçük not defteri halinde taşıdığı ve günde beş on defa göz-

den geçirdiği bir hesap bilançosuna göre, Sırrı Bey, bu bankaya yalnız faiz olarak verdiklerinin yekûnunun altı yıldan beri yüzlerce bin liraya çıktığını görüyordu. Buna rağmen o banka, şimdi zavallı Sırrı Bey'in gırtlağına yapışmış, "ver paramı, ver paramı!" diye sıkıştırıp duruyordu. İşte, açmakta tereddüt ettiği şu mektuplardan biri de zarfının üstündeki o ilanımsı başlığıyle (.....) Bankası'ndan geliyordu.

Sırrı Bey, bir müddet düşündükten sonra bunların hepsini birden elinin tersiyle itti; gözlerini, tekrar Ragıp Bey'in kartpostalı üzerine çevirdi. Ve demin birer şifre işareti gibi açmakta zorluk çektiği o incecik, küçücük yazıların anahtarını birdenbire ele geçirmişcesine sevinçle gülümseyerek ve "Ne de güzel, ne de hoş yazar!" der gibi başını iki yana sallayarak tekrar okumaya koyuldu.

Biraz önceki tasalı, kuruntulu, sinirli adam, şimdi, yerini sevgilisinden ilk *muhabbetnameyi* almış bir delikanlıya bırakmıştı. Sert burunlu, çatık kaşlı karayağız çehresi, sanki bir içten gelen ışıkla aydınlanıyor, açılıyor gibiydi. Bir an geldi, gülümsemesi öylesine genişledi, öylesine yayıldı ki, adeta bir sırıtma halini aldı. Altın dişleri pırıl pırıl pırıldamaya başladı. Bugüne kadar niçin Ragıp Bey'den, o biricik dostundan, o vefalı can yoldaşından, imdat istemek aklına gelmemişti? Gerçi, onun başında da başka türlü kavak yelleri esmekte olduğunu biliyordu. Gerçi, zavallı Ragıpçığının o şımarık kız yüzünden bir karasevdaya tutulduğuna şüphesi yoktu. Öyle bir karasevda ki, işte, Ragıp gibi temkinli, tutumlu, olgun bir adamı, kırkına doğru bir avare genç haline sokmuş, ona, işi gücü, hesabı kitabı serdirtivermişti. Lakin Ragıp, yine Sırrı'sım unutmamıştı. Gideli, neredeyse, dört ay oluyordu, ama hafta geçmiyordu ki, ondan ya bir kartpostal, ya bir mektup almasın.

Sırrı Bey, bu münasebetle Tarabya'daki ziyafet akşamını andı. Biçare dostu ne perişandı, o akşam! Kızın elinden

çekmediği kalmamıştı. Limonata içer misin? İçmem. Mehtaba bakar mısın? Bakmam. Motora biner misin? Binmem. Hele dönüşte bize ettikleri? Yok, deniz tutar gibi olmuş da; yok, gönlü bulanmış da... Dön bakalım, rıhtıma... Yine bugünkü gibi ortada ne Hayri'den, ne otomobilden eser var. Haydi, kalk; gece yarısı taksi aramaya çık... Bu sefer, küçük hanım, taksiyi görünce, daha doğrusu *taksi* lafını işitince başlamasın mıydı feryad-ü figana? Hay Yarabbim, neydi o akşam!.. Bu da yetmiyormuş gibi, gel, bir de küçük beyimize lalalık et. Valide Hanım'ın dünya umurunda değil. Atar kahkahaları iyi saatte olsunlar diye. Meğer neymiş? Servet Beyefendi hazretlerinin "mahdum-u mükerremleri" [saygıdeğer oğulları] aklına esmiş de şöyle bir Tokatlıyan Oteli'ne kadar uzanmış; orada tanıdıklara rasgelmiş, hoş-beş ederken bezik oyununa dalıvermiş...

Şu katırın yediği halta bak!.. Ananla, kızkardeşinle bir dost evine misafirliğe gelmişsin. Tam yemek zamanı kimselere haber vermeden sıvışıp gitmek... bu hangi mantığa, hangi göreneğe, hangi terbiyeye sığar?

Sırrı Bey o geceye, o son geceye dair bütün bu acayip olayları aklından geçirirken, birden acı acı gülümsedi, kendi kendine:

"Oğlanı masadan kaldırmak için bir de cepten kumar borcunu suladıktı," dedi.

Ve Sırrı Bey, düşünüyordu ki, kendisinin, yalnız bir akşam. Yalnız üç dört saat çekemediği ve hâlâ bir kâbus gibi hatırladığı bu çileye, Ragıp dört aydan beri, geceli gündüzlü katlanıp durmaktadır. Bu, ne büyük talihsizlikti ve bu talihsizliğin yanında kendi başına gelen sıkıntıların ne hükmü vardı?

Sırrı Bey'in yüreği adeta ferahlamaya yüz tutmuştu. Tam bu sırada, şoför Hayri Efendi, asık bir suratla eşikte göründü. Şapkasını elinde tutuyordu ama, bermutat, pardesüsü-

nün, ceketinin bütün düğmeleri çözüktü. Sırrı Bey, onu görmemezlikten gelip Ragıp Bey'in kartpostalını okumaya devam etti. Şoför, nobran bir sesle:

"Motoru kontrol için, Yenişehir garajına götürmüştüm. 1300 liralık bir masraf gösteriyorlar," dedi.

Sözünün cevapsız kaldığını görünce:

"Kaç zamandır söyleye söyleye dilimde tüy bitti. Yine aldırmazsanız beş on gün sonra bu otomobilden hiç hayır kalmaz artık! Ben de mesuliyet kabul etmem, bilesiniz!.." diye söylendi.

Ve efendisinin kendisine cevap vermemekteki ısrarı üzerine: "Sen bilirsin. Bana ne? Vızgelir!.." tarzında birtakım laflar mırıldanarak çekildi, gitti.

Sırrı Bey, içinden: "Al sana, bir aksilik daha!" diyecekti ama, şoförünün verdiği bu habere pek inanmıyordu. Deminki suçunu örtbas etmek için, "Yavuz hırsız, ev sahibini bastırır" atasözünün bir rol oynadığını sanıyordu. Ya da her zaman yaptığı gibi, yine garajcıyla bir olup kendinden birkaç yüz lira sızdırmak istediğine hükmediyordu.

İyi ama, 1300 lira, bugünkü günde epeyce büyük bir paraydı.

X
KÖYDEN, KASABADAN VE ŞEHİRDEN

Toprak, Emeti Nine'nin yüzü gibi, tıpkı Emeti Nine'nin yüzü gibi arık, kuru, pürtük pürtük ve yamrı yumruydu. Fakat, Emeti Nine, bu toprağı görmüyordu. Kendine benzeyen, gittikçe kendi eşi, kendi kardeşi, kendi çağdaşı olan bu kanı içine çekilmiş yorgun, kötürüm, ihtiyar toprağı, Emeti Nine, kimbilir kaç yıldan beri görmüyordu ve onun kaç yıldan beri kendini beklediğinden, kendini çağırdığından, kendine seslendiğinden haberi yoktu. Zira, Emeti Nine, nerede, hangi zamanda yaşadığının, kaç yaşına girdiğinin farkında değildi. Dünyayla kendisi arasındaki şu kara perdenin kaç yıl önce indiğini ve neden indiğini de pek bilmiyordu.

Bir vakitler genç bir kadın mıydı? Her genç kadın gibi, onun da bir kocası var mıydı? Her genç kadın gibi o da karnında dokuzar ay yavrular taşımış, bu yavruları doğurmuş, emzirmiş, bağrına basıp okşamış, onların koşuştuklarını, büyüdüklerini görmüş müydü? Boş yere, hiç sormayın bunları. Boş yere yormayın Emeti Nine'yi... Onu, ne kadar zorlasanız, ne kadar sıkıştırsanız size bir şey anlatamaz; size bir şey öğretemez.

Her şeyi unuttuğu için mi? Bunadığından mı? Hayır, Emeti Nine'nin aklı, idraki yerindedir. ancak kendi kendisiyle söyleşip durmadan başkalarıyla konuşmaya ne vakti, ne isteği kalmıştır. Elli yıldan beri –o kadar oldu mu! Elli yıl ne demektir!– elli yıl önce, haftalarca ölümle pençeleştiği o hastalıktan Azrail'e gözlerinin nurunu baç verip kurtulduktan sonra Emeti Nine, eşi, yoldaşı, anası, babası olan bu toprak gibi kendi içine çevrilmiş; bütün duygularını, düşüncelerini, anılarım, tasalarını –ve eğer varsa– sevinçlerini bu toprağın suları gibi hep kendi içine çekmiş, bu toprağın zenginlikleri gibi hep kendi içine gömülmüştü.

Elin, zaten nesineydi bütün bunları deşip kurcalamak; nesineydi bütün bunları öğrenip bilmek? Emeti Nine, bunda da şu toprağa benziyordu. Çünkü, hiç kimse, bu toprağın altında ne var? Bu toprak daha fazla bir şeyler verebilir mi, veremez mi? diye merak etmiyordu; onu da Emeti Nine gibi kendi haline bırakıyordu. Hem, el onun kim olduğunu, ne edip ne işlediğini, yaşayıp yaşamadığını unutmuştu bile. Haydi şimdi iki ayağı çukurda bir kocakarı sayılsın; ya daha kırkında yokken, daha otuz beşinde, gücü kuvveti yerinde bir taze kadınken oğlunun iki öksüzüne analık babalık ederken, onlara bakayım, onları yetiştireyim diye değneğini kaka kaka tarlaya, ahıra, suya, çamaşıra giderken, geceleri el yordamıyla çocukların söküklerini dikerken, yıllar yılı, köyün içinden kimse çıkıp da, "A hatun, senin de halin nicedir?" diye sordu muydu? Oğullarının her ikisi de babaları gibi askerde şehit düştüğü zaman, köyün içinden kimse çıkıp da, ona bir başsağlığı diledi miydi? Gelini olacak o soysuz karı, iki çocuğunu kedi enikleri gibi bir partal çulun üstünde bırakıp kendi köyüne gittiği gün, emzikli olan genç analardan bir tanesi gelip de: "Emeti bulla, biliyorum, öksüzlerden biri daha sütten kesilmedi. Bendeki süt ise benimkine yetip artıyor. İstediğin

zaman beni çağır, ona meme vereyim, sevaptır!" diye bir şey söyledi mi? Hayır.

Yavruyu, parmaklarının uçlarını keçinin sütüne bana bana o beslemiş, o emzirmişti. Helal olsun kızcağına... İşte, şimdi, yetişmiş, on üç on dört yaşına basmıştı ve yıllardan beri nineciğine o bakıyor; nineciğinin aşını o pişiriyor, çamaşırını o yıkıyor, eli değdikçe bitlerini o ayıklıyordu. Evet, helal olsun ona... Çünkü, yavrucuk hakkını çoktan ödemişti.

Oğlana gelince, o da babasının, dedesinin yokluğunu hiç aratmaz olmuştu. Ocağın dumanını yeniden o tüttürmüştü. Daha on altısını geçmemişti ama, bir koca adam gibi her şeye erip yetiyor; elinden her iş geliyordu. Ali, oldum olası ağırbaşlı, uslu ve çalışkan bir çocuktu. Onun için, daha küçücükten, yalnız ninesinin değil, bütün köyde hemen herkesin güvenini kazanmıştı. Böyle olmasa, davar sahipleri, otlak mevsiminde bir ay, iki ay hayvanlarını ona teslim ederler miydi?

Ali, güvenilir olduğu kadar, açıkgöz ve tetik bir sığırtmaçtı da. Şimdiye kadar, –şeytan kulağına kurşun– hiçbir *zayiat*, hiçbir *telefat* vermemişti. Hem yaşına başına, kılığına, kıyafetine göre öğle yiğit bir oğlandı ki, son günlerde Kozak köylülerinin çıkardıkları kuru görültülere pabuç bırakmak şöyle dursun, tek başına altı yedi kişiye kafa tuttuğu bile olmuştu. Dün bu olaylardan bir tanesini daha gelip anlattığı zaman, herkesin parmağı ağzında kaldı ve eve, Emeti Nine'nin evine, torba torba bulgurlar, tarhanalar, nişastalar yağmaya başladı. Muhtar bile bir koca teneke bulamaç gönderdi.

Emeti Nine, kocasının, oğullarının zamanında dahi bu kadar bolluğa kavuştuğunu hatırlamıyordu. Onun için, "Allah Ali'sini düşman şerrinden esirgesin!" diye gece-gündüz durmadan dua ediyordu. Fakat doğrusu, yüreği yine hiç rahat değildi. Hele, Kozaklıların davayı kazandıkları kulağına

çalındığı günden beri, şu ana kadar her saati uykuyla ya da uyuklamayla geçen Emeti Nine'nin gözüne artık bu uyku denilen şey girmez olmuştu.

Her gün, öbür torunu, Nefise –hani şu parmaklarını keçi sütüne bulayarak emzirdiği kız– işte olduğu zamanlar, vakit geçirmek için gelip oturduğu dibek taşıyla çeşme arasındaki kara ağacın altında hep baş sallayıp mırıldanır, hep baş sallayıp mırıldanırdı. Ne mırıldanırdı? Orasını kendi de bilmezdi. Hattâ dibekte bulgur dövmeye ya da çeşmeden su doldurmaya gelen köyün genç ve orta yaşlı kadınları, çok defa meraktan kendilerini alamayıp yavaş yavaş, sessiz sessiz onun yanına sokulurlar, kulaklarını onun ağzına yanaştırırlar, fakat, yine neler dediğini anlayamazlardı. Orta yaşlılar arasından birkaçının:

"Guzum, Tanrı'nın günü, böyle ne mır mır eder durursun?" diye sorduğu da olurdu.

Emeti Nine, yine bir Rüfaî dervişi gibi, sağına soluna baş sallayıp mırıltılarına devam ederdi. Bunun üzerine Emeti Nine, dibek ya da çeşme önünde toplanan bu kadınlara –hele bunların en gençlerine– eğlenceli bir alay vesilesi verirdi.

"Emeti Nine, şeyh mi oldun sen?"

"Emeti Nine, hafız mı oldun sen?"

Bunların içinden kimi, işi gücü bırakıp oyunlar çıkarıyordu: Mesela, öbürlerini güldürmek için Emeti Nine'nin yanıbaşına geçip oturuyor, tıpkı onun gibi kafasını sallaya sallaya mırıldanıyordu. Kimi de, kendini hasta gibi yapıp, Emeti Nine'ye baş okutup üfletmeye geliyordu. Ama, Emeti Nine, onlara cevap vermek şöyle dursun, sanki kendisine laf söylediklerini işitmiyormuş, sanki orada bulunduklarından bile haberi yokmuş gibi o derin ve cezbeli murakabesine [dalıp kendinden geçme hali] dalıyordu.

Emeti Nine'nin bu hali, genç kızlarla kadınları büsbütün azdırdı. Bu bunak karı, aklınca kendilerine kafa tutmak mı

istiyordu? Onları hiçe mi sayıyordu? Onlarla konuşmaya tenezzül mü etmiyordu? Dünyanın her yerinde gençlik, afacan ve yaramazdır. Fakat, bu köyde, genç kızlar her yerden ziyade afacan ve yaramazdı. Başladılar, zavallı Emeti Nine'ye eziyetler etmeye. O, bunlara da aldırmıyordu. Günün birinde, bu yeri bıraktı; değneğini kaka kaka gitti; mescidin arka tarafındaki gölgelikte karar kıldı.

Nefise, birkaç zamandan beri, işten dönerken gelip ninesini buradan alıyordu ve sağ omuzunu onun sol eline destek yaparak yavaş yavaş eve doğru yürüyordu. Nefise, ninesinin önü sıra böyle yürürken, hiç iki yanma bakmaz; cıvıl cıvıl hep onunla konuşurdu. Onun gönlünü alacak, ona ferahlık verecek şeylerden bahsederdi.

Bu, sarışın, cılız ve ilk bakışta yaşından çok daha küçük gösteren bir kızdı. Fakat, iş işlerken ya da ninesiyle meşgul olurken öyle büyüğümsü bir hal alırdı ki, insan, ona bir yaş tayin etmekte şaşırır kalırdı. İşte, biraz sonra eve varınca Nefise, henüz yürümeye başlamış çocuğunu eserip beserleyen bir ana gibi, Emeti Nine'yi bir şiltenin üstüne yerleştirerek ve onunla konuşmasına devam ederek akşam çorbasını pişirmek için ocağı yakacaktır. Zaten, tarladan dönerken, yuvasını yapan bir kuş gibi koltuğunun altına bir tutam çalı çırpı sıkıştırmayı unutmamıştır. Şimdi, bunları büyük bir özenle yanyana dizerek ve üstlerine birkaç parça tezek yerleştirerek eğilecek ve ateşi üflemeye koyulacaktır.

Bu sırada, Emeti Nine de artık o inatçı sus-pusluğuna ara verip, torununa şuradan buradan bir şeyler anlatmaya ya da ondan bir şeyler sormaya başlardı. Son zamanlarda ihtiyar kadının bu küçük kıza anlatacak taze bir havadisi kalmadığı ve başkalarıyla görüşemediğinden, eskilerini de tazelemeye imkân bulamadığı için, Nefisecik çok defa, dinmek bilmeyen bir sual sağanağı altında bunalırdı. Mesela, Emeti Nine, durup durup:

"Ali dönmedi mi hâlâ? Neden bu kadar gecikti?" derdi.

Kız:

"Daha erken. Neredeyse gelir!" gibi bir cevap verdi mi bunu, kâfi bulmaz:

"Emme, dün..." derdi. "Sen ateşi yakarken o buradaydı. Şimdi çorba kaynamaya başladı: Ali hâlâ görünmedi."

Ninesinin bu sabırsızlıkları biraz uzun sürünce, kızcağız, aşı bırakıp:

"– Hele bir gidip bakayım!" diye ya kapının önüne ya da damın üstüne çıkıyor; bir müddet sürülerin ayak seslerine kulak veriyor, hiçbir şey işitemezse, dikkatle karşı tepeleri gözetiyordu. Sonra içeri dönüp, ya:

"Gördüm, işte geliyor!" diyor; ya da daha görünürde kimse olmadığını söylüyordu.

O zaman Emeti Nine, sabrı taşıp, davranıyor, evden dışarıya uğruyor, gelenden geçenden davarlar hakkında bilgi soruyordu.

Doğrusu, Emeti Nine'nin Ali gecikir gibi oldukça böyle kuşkuya düşmesinin sebebi de yok değildi. Bu mer'a işi gittikçe sarpa sarıyordu. Son günlerde köyün erkekleri arasında konuşulan, dedikodusu yapılan tek mesele buydu. Dava kaybolmuştu ve davayla beraber tuttukları *abukat* da ortadan kaybolmuştu. Muhtar, en ziyade bu sonuncu *kayba* kızıyor:

"Herif başımızı belaya soktu. Yoksa, biz nasıl olsa bir kulpunu bulup uyuşurduk. Kozak köylüleriyle mi olur, Kozak çiftliğinin sahibiyle mi, herhalde anlaşırdık, vesselam!" diyordu.

Doğru söylüyordu bu muhtar! Ama, olan olmuş, biten bitmişti. Atikler köyünün hayvanları mer'asız kalmıştı. Asıl şimdi, buna bir çare bulmak lazımdı.

Ne çaresi?

Muhtar başta olmak üzere, köyün ileri gelenleri, Kozak

çiftliğinin sahibi Fazlı Bey'le görüşüp danışmak için kasabaya bir heyet göndermek fikrindeydi. Öbür köylüler ise bu fikri ne yiğitliklerine, ne akıllarına yedirebiliyorlardı:

"Yani herifçioğlunun önüne diz çöküp, 'Biz etik, sen etme' mi diyeceğiz?.. Yahu, bu kuzunun kendi ayağıyla kurdun ağzına gitmesi gibi bir iş!.." diyorlardı.

Küçücük sığırtmaç Ali de iki bacağını ayırıp dimdik durarak ve iki elini kuşağının üstünde kavuşturarak böyle düşünüyordu. Gerçi, ona bir şey soran eden yoktu ama, o, bu mesele karşısında aldığı durum ve gösterdiği kurumla bu fikirde bulunanların en başında geldiğini belli etmekteydi. Hattâ, kendisine ihtiyat tavsiyesinde bulunanlara, "Hayvanları mer'anın öbür yakasına sürme sakın!" diyenlere, kaşlarının altından küskün küskün bakıyor; tıpkı ninesinin mırıltıları gibi, hiç anlaşılmayan birtakım homurdanmalarla omuzlarını silkerek uzaklaşıyordu. Ne kancık adamlardı bunlar! Hayır, bunlar istemese bile, Ali sonuna kadar dayanacaktı. Hem Karabaş yanıbaşında olduktan sonra hiç kimseden korkusu yoktu. "Öyle değil mi, Karabaş? Hiç kimseden korkmayız!" diyor ve bu iriyarı çoban köpeğinin kocaman kafasını kendine doğru çekip okşaya okşaya böğrüne bastırıyordu.

Karabaş, onun biricik arkadaşı, biricik dostuydu. Yiyeceğini onunla paylaşır, onunla hoşbeş edip konuşurdu. Ne iş başında, ne iş dışında ondan bir dakika ayrılmak istemezdi Ali. Zaten o istese de, Karabaş buna müsaade etmezdi. Bir gün, ninesiyle omuz omuza, diz dize otururlarken, Karabaş ağır ağır yaklaşarak –ve ihtiyar kadını adeta itercesine sokularak– homurdana homurdana torunla büyükanne arasına girip yerleşivermiş ve her ikisinin, kendi mevcudiyetinden hâlâ haberleri yokmuş gibi konuşmada devam ettiğini görünce, geniş ve güzel alınlı kocaman başını kaldırıp bir muhabbetli insan gözlerinin en küskün, en mahzun bakışlarıy-

la Ali'nin yüzüne bakmaya ve bir yırtıcı mahlûkun pençesini andıran önayaklarından biriyle onu dürtmeye başlamıştı. Bunun üzerine Ali, dayanamayıp köpeğin kafasını ensesinden tutup kendine doğru çekmiş ve alnının ortasındaki büyük kara beneklerinden öpmüştü.

Bu munis, sokulgan ve uslu köpeği, bir de, herhangi bir tehlike önünde, herhangi bir savunma ya da saldırış esnasında görmelidir. O zaman, küçük bir çocuğun okşayıcı avucu içinde yumuşayan bu enseyle şefkatli dudaklar altında mest olan bu kafa, birdenbire, öyle bir katılaşıp sertleşiverir, öyle bir korkunçlaşırdı ki, insan, karşısında, yeleleri dimdik olmuş bir aslanın avı üstüne atılmaya hazırlanışını görür gibi olurdu. Ve Karabaş'ın bu anlarında Ali'nin yüreği bile ürküntüye benzer bir hisle titrerdi. Ali'nin yüreği nasıl titremesin ki, o, geçen yıl, sürünün etrafında dolaşan iki kurdun, Karabaş'ın önünden nasıl burunlarını eğip savuştuğunu görmüştü. Bundan birkaç ay önce, mutlaka kendisini mer'adan dışarıya atmak niyetiyle üstüne yürümek isteyen beş kişi yambaşında Karabaş'ın kızgın ve heybetli duruşunu görünce hiçbir şey yapmadan, hiçbir şey söyleyemeden geri gitmişlerdi. Gerçi, Karabaş, ne hırlamış, ne de havlamıştı.

Zaten o, başka köpekler gibi hırlayıp havlamak nedir bilmezdi ve bu hayvanda Ali'nin en çok hoşuna giden, ona sevgi ve güven veren hal de buydu. Zira, ıssız Anadolu yaylalarının bu durgun çocuğu için bir hayvanda ya da bir insanda bağırıp çağırmak ancak bir âcizlik alametidir. Yiğit kişi, hiç ses çıkarmadan ve "Savulun, varıyorum!" demeye lüzum görmeden, yapacağını yapmasını bilen kimsedir. Gerçi, Emeti Nine'nin torunu, sığırtmaç Ali, yiğitlik hakkındaki düşüncesini bu kadar açık ve kesin şekilde ortaya koyabilecek yaşta değildi. Fakat, içinde doğup büyüdüğü bu çetin tabiatın her unsuru, ona da, yüz binlerce, milyon-

larca *Aliler*, Hasanlar, Mehmetler gibi bu dünyanın her cevrine, her cefasına ses çıkarmadan göğüs germenin asıl sırrını öğretiyordu.

* * *

Atikler köyünün ileri gelenleri, aralarında uzun danışmalardan sonra, nihayet, muhtarın sözüne uyarak, bir heyet halinde Kozak çiftliğinin sahibiyle görüşmek üzere kasabaya gitmeye karar verdiler. Karar verdiler ama, bir türlü toplanıp yola çıkamadılar ki... Bir gün Hasan'ın tarlada işi vardı; öbür gün Hüseyin'in sıtması tuttu; daha öbür gün Kasım'ın eşeğinin ayağı kırıldı, ya Asımgillerin damı çöktü, ya da muhtarın karısı doğurdu. Hülasa, böylece günler, haftalar geçip, verilen o karar yerine getirilemedi. Zaten otlama mevsimi de sona ermek üzereydi; gelecek yıla Allah kerimdi! Herkesin işi gücü başından aşmış olduğu şu sırada, sanki birkaç zaman daha beklense ne olurdu? Buradan kasabaya altı saatlik yoldu. Bir gün gidip gelmeye; bir gün de orada görüşüp danışmaya verdin mi; tam iki gün her şeyi yüzüstü bırakmak gerekecekti.

İşte, Atikler köylüsü, bu tereddütler, bu ne yapacağını bilmemezlikler içinde bocalayıp durduğu bir sıradaydı ki, mer'ada o olay çıktı:

Kozak çiftliğinin adamlarından beş on kişi, ellerinde sopalarla Ali'nin üstüne hücum etmişler; zavallı çocuğu başından, gözünden yaralamışlar; omuzundan sakatlamışlar; hayvanları da zorla sürüp çıkarmaya kalkışmışlardı. Bu esnada Karabaş da onlara saldırmış; kimini bacağından, kimini kalçasından ısırmış; kimini de yere yuvarlayıp kımıldanamayacak bir hale sokmuş ve hepsinin üstünü başını öyle bir paramparça etmişti ki, adamlar avret yerlerini bile örtmeye zaman bulamadan, her taraflarından kanlar akarak soluğu Kozak'ta almışlardı.

Öbür taraftan, Ali ile Karabaş'ın da perişan bir sürünün ardında, köye dönüşleri bundan daha parlak olmadı. Çocukcağızın kafası birkaç yerinden yarılmıştı; omuz başından çıkmış olan sol kolunu sağ eliyle boş yere desteklemeye çalışıyor ve çektiği sancıdan bağırıp ağlamamak için kendini öyle bir zorluyordu ki, bütün vücudu zangır zangır titriyordu. Karabaş ise adamakıllı topallıyordu; yalnız topallamakla kalsa iyi, hayvancağız kimbilir kafasına kaç sopa yemiş olacaktı ki, o tatlı insan bakışları, gözkapaklarının şişleri altında kaybolup ona bir kör köpek hali gelmişti. Burnundan, ağzının kenarlarından da durmadan pembe bir köpük sızıyordu.

"Ülen; ne oldu size? Ne ettiler size? Deyiver bakayım!"

Ali, Karabaş'la birlikte mescit meydanlığına vardığı zaman köylüler, bir bir etraflarını sarmış bulunuyordu ve bunların her biri zaten canından bezmiş ve yüzü gözü kanter içinde görülmez olmuş çocukcağızı bu gibi yersiz ahret sualleriyle bunaltmaya başlamıştı.

Ali, sağ eliyle çıkık kolunu tutarak, dişleri kenetli, gözleri toprağa dikili, sanki etrafını alan bütün bu insanları görmüyor; sanki, onların ne sorduklarını işitmiyor gibi kısa bir çatkının iki ön ayağını andıran bacaklarının üstünde sessiz ve hareketsiz duruyordu. Fakat bir an geldi; ıstırabı kimbilir, ne dayanılmaz bir raddeye varmış ve kimbilir ne kadar kan kaybetmiş olacak ki, dimdik duran o gergin dizlerinin bağı birden çözülüp yere yığılıverdi. Bunun üzerine herkes, elleri böğründe, şaşkın şaşkın birbirinin yüzüne bakakaldı. Tam bu esnadaydı ki, köylülerin bu şaşkınlığını büsbütün artıran iki acayip hadise oldu: Hemen bir çeyrek saatten beri, on on beş adım ötede mescidin duvarı dibine kıvrılıp yatmış ve bir yandan sakat ayağını yalayan, öbür yandan bereli gözlerini sağlam kalan bacağına sürte sürte açmaya çalışan Karabaş büyük bir zahmetle yerinden kalkıp topal-

laya topallaya, adeta sürüklenircesine, Ali'ye yaklaştı ve onu heyecanla koklamaya başladı.

Köylüler, ağızları bir karış açılmış ve gözleri yuvalarından fırlamış bir halde bu manzaraya bakıp dururlarken bir de ne görsünlerdi! Emeti Nine tâ karşıki evin dirseğinden sökün ederek ve bir şeyler bağırıp çağırarak koşa koşa onların bulundukları yere doğru geliyor.

"Bebem; bebem! Söyleyin, bebem nerde; n'oldu bebeme?"

Köylülerde, ne bir tasa, ne bir acıma alameti! Birbirlerine fısıldıyorlar:

"Yahu, nasıl koşup gelir! elinde çomağı da yok, kocakarının!.."

Âmâ kadın, Ali'nin nerede olduğunu, tıpkı Karabaş gibi kokusundan anlamışcasına, hüngür hüngür ağlayarak üzerine kapandı. Bir yandan ağlıyor, bir yandan da kısık, boğuk bir sesle:

"Nefise yetiş; yetiş Nefise!.." diye bağırıyordu. Fakat bu, bir bağırış değil, bir tüyler ürpertici ulumaydı.

Seyirciler arasından biri, kır sakallı bir adam:

"Fazla geciktirmeye gelmez gayrik," dedi. "Yarın mutlak kasabaya gidip *münazaaya* [ağız kavgasına, çekişmeye] son vermeliyiz."

Bu, mer'a davasını Kozak çiftliği sahibiyle anlaşarak halletmek isteyenlerin elebaşılarından Ahmet Ağa'ydı. Nitekim, onun dediği gibi, ertesi gün, Atikler köyünün "Murahhas Heyeti" –kendisi de dahil olmak üzere– kağnıyla yaylı ortası bir acayip arabanın içinde erkenden yola çıktı. Muhtar'la beraber altı kişiydiler. Hep susuyorlar ve başları önlerine eğik, tasalı tasalı düşünüyorlardı. Bilen bilmeyen bunları, bir küme zavallı sürgünden ayırt edemezdi; arabayı süren adamın da bir kürek mahkûmundan farkı yoktu; ne adet olduğu üzere ara sıra kamçısını şaklatmasını, ne de

ata, "Deh!" diye seslenmesini biliyordu ve atın, –bu, kaburga kemikleri çıkmış, kulakları şimdiden sarkmış bir sıska hayvandı;– ayakları hep geri geri basıyordu.

Böyle, ne kadar yol aldılarsa aldılar. Bir saat mi, iki saat mi? –Zaten Muhtar'la Ahmet Ağa'dan başka kimsenin saati yoktu– içlerinden bir tanesi yanındakinin kulağına eğilip:

"Acaba," dedi. "Bu işi birkaç gün sonraya bıraksaydık, daha iyi olmaz mıydı?"

Öbürü, cevap vermeye lüzum görmeden başını salladı. Zira, o da aynı fikirdeydi. Öyle ya, dünkü olayın dumanı daha üstünde tütüp dururken ve bunun *tevatür*'ü kasabaya –kimbilir– ne şekilde aksettiği bir sırada *anlaşmaya* gitmek hiç de akıl kârı değildi. Çiftlik sahibi, dün, adamlarının başına gelenlerden mutlaka haber almış ve küplere binmiştir. Belki Atiklilerin yüzünü bile görmek istemeyecek, belki onları kapısından kovacaktır. Bundan daha beteri de olabilirdi: Mesela Karabaş'ın üstlerini başlarını paramparça ettiği ve her yanlarını ısırıp daladığı adamlar onlardan önce kasabaya varıp karşılarına çıkabilirdi. O zaman sen, gel de gayrik, derdini anlat!

İki kişi arasında kulaktan kulağa fısıldamalarla başlayıp yavaş yavaş herkesin karıştığı bu danışma ve görüşmeler üzerine Muhtar, kendi mesuliyeti altındaki bu heyetin maneviyatını kalkındırmak lüzumunu hissetmiş olacak ki, hemen lafa atıldı:

"Saçmasapan söylenip durmayın orada... itin ettiğinin hesabını da sizden soracak değiller ya!.. Emeti Nine'nin yetimini ne hale soktuklarını unuttunuz mu? Ben dava açacağım zaten onun için; emme bekliyorum, bakalım; çocuk ölecek mi? Kalacak mı? Eğer ölürse o zaman cinayet davası açarız; kalırsa *darp* ve *cerh* davası. Şimdi, Cumhuriyet devri: öyle herkes, her aklından geçeni yapamaz. Ganun var, ganun! Anlıyor musun?"

Arabadakilerden biri, sırf yaşının pek ilerlemiş olmasına güvenerek Muhtar'a hafif bir itirazda bulunmak cüretini gösterdi:

"Ganun vardı da mer'a işinde mahkeme neden bizim aleyhimize hüküm verdi?"

"Sen onu abukat Kenan Bey'e sor."

İhtiyar, bunu işitmemişcesine sözüne devam ediyordu:

"Kırk yıllık Atikler mer'asını sen tut da elin nerden geldiği bilinmiyen yabanlarına ver."

Muhtar kızar gibi oldu:

"Gittiğimiz yerde de bu ağzı kullanırsan, hepimiz kuyruğumuza bakarak döneriz," dedi.

Bunun üzerine, hepsi birden yine derin bir sessizliğe daldı ve yüzlerdeki kaygı belirtileri bir umutsuzluk manası almaya başladı. Muhtar'ın, yol arkadaşlarına kuvvet vermek için yaptığı müdahale büsbütün aksi bir netice vermişti. İşin asıl tuhaf tarafı, Muhtar da, şimdi, öbürleri kadar kuşkulu görünüyordu.

Arabayı çeken beygir ise köyden uzaklaştığı nisbette takattan düşmekteydi. Birkaç mola verilip onu sulamak ya da kulaklarından çekmek lazım geldi. Bu da kâr etmemeye başlayınca hayvanın yükünü hafifletmek için gücü kuvveti yerinde olanlar, yokuş ve bayırlarda arabadan inip yaya gitmek zorunda kaldılar. Böylelikle *heyet* ancak öğle namazını bir saat geçe kasabaya varabildi.

Anadolu'nun hemen bütün küçük şehirlerinde olduğu gibi, buraya da iki yanlı bir mezarlık arasından girilip, diğer mezarlık arasından çıkılırdı. Muhtar:

"Şurada biraz duralım da, gövdeye bir şey atalım," dedi.

Her birinin çıkınında ikişer, üçer günlük nevaleler vardı. Araba bir kenara çekilerek mezarlıktaki servilerin biri altında bir küçük halka teşkil edilip oturuldu. Arabadakinden daha derin bir sessizlik içinde yemeye koyuldular. Sonra te-

ker teker kalkarak mezarlığın kuytu bir yerinde hacetlerini gördüler. Kimisi gidip yolun başındaki çeşmede elini yüzünü yıkadı ve birkaç avuç su içti. Tek tük cigara sarıp tellendirenler de oldu. Bir Hıdırellez gününün kır safasını andıran bu moladan sonra herkese bir ferahlık gelmiş gibiydi. Muhtar bunu fırsat bilip:

"Hemşeriler," dedi. "Şimdi ilk işimiz Bana gitmek, oradan, inşallah bir çaresini bulup Fazlı Bey'in yanına varırız."

Bu küçük köylü kümesinin içinde Fazlı Bey'in adını ilk defa işitenler vardı. "Kim bu Fazlı Bey yahu?", "Kozak çiftliğinin sahibi be!.." O zaman bu cevabı alanların yüreğine bir korku düştü:

"Canım, doğrudan doğruya neden ona başvuralım?"

"Ya, işimizi kiminle fasledecektik?"

"Herhalde bu beyin bir kâhyası falan olacak. Bir defa ona varıp derdimizi anlatsak; bir ağzını arasak, niyeti nedir, öğrensek..."

Muhtar:

"Siz bana bırakın bu işi; ben ne dersem onu yaparsınız. Ötesine karışmayın!" dedi.

Böyle dedi ama, evdeki pazar çarşıya uymuyordu ki! Mesela, Muhtar'ın burada yegâne tanıdığı ve en çok bel bağladığı hancı Yusuf, hem onların hepsine birden yatak bulmakta zorluk çıkarmış; hem de bu mühim teşebbüste onlara yol göstermekte yan çizivermişti. Muhtar, yanma sokulup onunla her danışmak isteyişinde, herif bir bahane bularak uzaklaşı uzaklaşıvermiş; sonra da artık hiç görünmez olmuştu. Bunun üzerine, gene Muhtar:

"Bir de kahveci Kâmil'e varalım, bakalım!" demişti.

Bu kahveci Kâmil de, onun ahbabı ve tanıdığıydı. Muhtar'ın bu teklifi itirazsız kabul olunmuş; fakat, hepsi birden gitmeye davranınca, teklif sahibi:

"Emme, bilmem, hep birlik gidersek, kahvede belki teva-

tür olur. Benimle içinizden bir kişi daha yeter de artar bile... Zaten maksat Kâmil Efendi'den şöyle bir akıl danışmak!"

Ahmet Ağa, Atikler köyü gibi (.....) kasabasını da son olayın yankılarıyla çalkalanıyor sanıyordu. Öbür köylülerin yüreğinde de buna benzer bir kuşku vardı ve bu kuşkuyu hancı Yusuf'un kendilerinden irkilip çekilişleri büsbütün artırmıştı. Onun içindir ki, Muhtar'ın bu ihtiyatlı sözlerini pek haklı bulup, han avlusunun bir köşesinde sinmeyi cana minnet bildiler.

İmdi, Muhtar'la Ahmet Ağa yanlarına arabada ilk bozgun havasını çıkaran kırçıl sakallı ihtiyarı alıp yavaş yavaş Kâmil Efendi'nin kahvesine doğru yürümeye başladılar. Bu kırçıl sakallı adam, bu işin hâlâ çıkmaz bir şey olduğu kanaatinde bulunduğunu ispat etmek istiyormuşcasına, Muhtar'la Ahmet Ağa'yı, iki üç adım geriden takip ediyor ve arada bir durarak etrafını gözden geçiriyordu. Ne de çok ahali vardı bu kasabada! Ne de uzun dolambaçlı, gürültülü, kargaşalık sokaklardı bu! Hele şu arı kovanı gibi işleyen sağlı sollu, sıra sıra dükkânlar, dükkânlar, dükkânlar... Altı yıldır, köyden dışarıya hiç çıkmadığı için kendisine adeta bir başdönmesi, bir göz kararması gelmişti ve sanki, Atikler'den ayrılalı yıllar geçmişcesine yüreğine bir gariplik çökmek üzereydi. Şu saatte, kendini, birdenbire, Namazgâh'ın Karaağacı altında buluverseydi, ne büyük bir rahata kavuşacaktı. Varsın, mer'a ha Hasan'ın, ha Hüseyin'in olsun; onun nesine gerekti!..

Böyle düşünüp yürürken, Muhtar'la Ahmet Ağa'nın izini kaybeder gibi oldu. Durdu; şaşkın şaşkın sağa sola bakmaya başladı. Fakat, işte, farkına varmadan geldiği küçük bir meydanlığın öbür yakasında Muhtar'la Ahmet Ağa, ona el sallayıp duruyorlardı. Bin zahmetle meydanı geçip, onların yanına erişince kendisini, aynı zamanda, bir kahvenin masalarıyla iskemleleri arasında buldu. Bir müddet her üçü de

ne yapacağını bilemeyerek ve aptal aptal birbirlerinin yüzüne bakarak ayakta durakaldılar. Kahve o kadar kalabalık değildi ama, bu masalarda oturanlar arasında, kendi kılık ve kıyafetlerinde hemen hiç kimse görünmüyordu. Ellerinde parlak parlak tepsilerle dolaşan kahveci çırakları da onlara, "Buyurun!" demek şöyle dursun, başlarını çevirip bakmıyordu bile. Buna rağmen kızara bozara, süklüm püklüm bir masanın başına geçip tünediler. Yuvarlak bir havuz ortasındaki fıskıyenin ucunda top gibi bir şey oynayıp duruyordu. Duvarın dibinde bir alçak rahlenin üstünde bir gramofon, etrafa aralıksız birer çığlık dalgası püskürmekteydi.

Bizim Atikliler, buraya neden geldiklerini unutacak ve buranın neresi olduğunu bilmeyecek kadar sersemleyip afallaşacaklardı. Yalnız Muhtar; kasaba hayatına öbür iki arkadaşından çok daha ziyade alışık bulunduğu ve yaratılışta daha atik, daha uyanık bir adam olduğu için kendini tutmasını biliyor; gözleriyle Kâmil Efendi'yi araştırmaktan da geri kalmıyordu.

Böylece beş dakika geçti. On dakika geçti. Ortada dolaşan çıraklardan hiçbiri hâlâ onların semtine uğramıyordu. Muhtar, nihayet bir tanesine, yambaşlarından sıyrılarak geçerken:

"Oğlum, bize üç şekerli!" diye seslendi.

Fakat, çocuğun, sözünü işitip işitmediğini pek anlayamadı. Bereket versin ki, tam o sırada Kâmil Efendi'nin içeriden ağır ağır dışarıya çıktığı görüldü. Bu, iriyarı ve güleryüzlü bir adamdı. Muhtar'ın iddiasına göre, kendisiyle de on, on beş yıllık ahbaplığı vardı. Ama, Kâmil Efendi, hemen her masayı bir bir gözden geçirmekle ve bazı müşterilere ya el sallayarak, ya gülümseyerek aşinalık etmekle beraber Atikler Muhtarı'yla hemşerilerinin oturdukları noktaya bir kere olsun başını çevirip bakmamıştı. Neden acaba? Atikler Muhtarı: "Beni seçemedi yalım; hakkı da var ya, birbirimizi

görmeyeli en az bir buçuk yıl oluyor!" diye söylendi ve ayağa kalkmak, ona işaret etmek istedi. Fakat, her nedense böyle bir yerde böyle bir hareketi elaleme karşı bir saygısızlık saydı. Masaların arasından yürüyerek ona kadar da gidemedi. Ancak, demin ısmarladığı kahveleri getiren çırağın kulağına eğilip, sıkıla büzüle:

"Oğlum..." diyebildi. "Ustan Kâmil Efendi'yi azıcık buraya yollar mısın?"

"Kim diyeyim, Ağam?"

"Atikler köyünün Muhtarı dersin; o anlar."

Oğlan, bir hayli zigzaglar çizip, birkaç masaya uğrayıp çekildikten sonra, ustasına yanaşıp bir şeyler söyledi. Tam bu sırada Muhtar da bütün cesaretini toparlayıp şöyle yerinden kalkar gibi yaptı ve sırıtarak Kâmil Efendi'nin yüzüne baktı. Kâmil Efendi, şimdi gözlerini tam manasıyla onlardan yana çevirdiği halde, yine Muhtar'ın şahsında iki yıldır görüşemediği bir eski ahbabı tanımış gibi görünmedi. Bununla beraber, yapılan daveti reddetmek nezaketsizliğinde de bulunmayarak, o deminki ağır yürüyüşüyle Atiklilerin masasına doğru yöneldi ve önlerine gelip durunca, selamlaşmak için ayağa kalkan Muhtarı, hep o gülümser yüzüyle bir iyi süzdükten sonra:

"Hoş geldin; Reşat Efendi" dedi.

Halbuki Muhtar'ın adı Reşat değil, Yaşar'dı. Fakat, o aldırış etmedi; işi pişkinliğe vurup:

"Hoş bulduk Kâmil Efendi! Görüyorum, maşallah işi ilerletmişsin. Birkaç yıl önce böyle değildi burası... Ne bu havuz vardı; ne de bu mermer masalar. Çardağın üstünü de şimdi camla kapamışsın."

"Eh, zaman sana uymazsa, sen zamana uy demişler. Biz de moderen olduk işte... Eloğlu, şimdi havuzsuz, fıskıyesiz, gramofonsuz kahvelerin semtine uğramıyor."

"Tabiî, tabiî. ama, doğrusunu istersen, kahvenin eski hali

daha iyiydi. Bilirsin ya, bu Atikliler, hep buraya gelirdik. Çardaktan üzüm koparıp yediğimiz bile olurdu; he, he, he!.."

Muhtar bu zoraki ve lüzumsuz gülmelerden sonra birkaç defa yutkunup Kâmil Efendi'ye, adeta yalvarır gibi:

"Biraz oturmaz mısın bizimle?" dedi.

Ve kahve sahibinin bir tereddüt anı geçirdiğini görerek:

"Sana bir şey danışmak istiyorduk!.." sözünü ilave etti.

Kâmil Efendi, altına bir sandalye çekip ilişti, ama halinden, orada pek fazla kalmaya niyeti olmadığı anlaşılıyordu. Tecessüsle köylüleri süzdü:

"Hayrola, ne var bakalım?"

Gel gör şu aksiliği ki Muhtar, şimdi söze nereden başlayacağını bilemiyordu. Bir arkadaşlarının, bir Kâmil Efendi'nin yüzüne şaşkın şaşkın bakıyordu. Ahmet Ağa, bir sigara sarsın diye masanın üstünde duran kocaman bir gümüş kaplı tabakayı, kahve sahibine uzattı. Bu ikram üzerine Muhtar'ın zihninde sanki bir şimşek çakmış gibi oldu. Hancı Yusuf için getirdiği ve onun ters muamelelerinden gücenerek, arabanın içinde bıraktığı bir torba tarhanayla bir torba bulguru hatırladı. Bunları Kâmil Efendi'ye verecekti:

"Sana;" dedi. "Biraz bulgurla tarhana getirmiştim."

Kâmil Efendi'nin, birkaç dakika önce kapanır gibi olan yüzü geniş bir tebessümle açıldı:

"Ne zahmet etmişsin, birader..."

"Zahmet olur mu hiç, senin gibi bir ahbaba karşı... İnşallah, bir başka gelişimde sana nah şu büyüklükte bir hindi getirmeyi de unutmayacağım."

Ve iki eliyle getireceği bu hindinin enini boyunu işaret etti.

Kâmil Efendi'nin, ağzı artık kulaklarına varıyordu:

"Canım, sen şimdi hindiyi mindiyi bırak da derdin nedir, onu anlat!" dedi.

"Derdimiz malum, şu mer'a davası..."

Kâmil Efendi'nin "mer'a davasından" hiçbir haberi yoktu. Bu ilgisizlik her üç Atikler köylüsü için yeni bir hayal kırgınlığına sebep olmuştu. Ama deminki sıkılganlığından tamamiyle kurtulmuş, bulgur, tarhana, hindi bahsinden sonra kendisini kahve sahibine karşı adeta bir alacaklı durumunda hissetmeye başlamış olan Muhtar:

"Yahu," dedi. "Ben de seni kulağı delik bir adam sanırdım. Dünya bu işle çalkanıp duruyor."

Bu sefer mahçup mahçup önüne bakmak sırası kahve sahibine düştü.

Artık, Muhtar'ın dili çözülmüştü. Atikler köyünün kahvesindeki kadar cerbezeli, bilgiç ve nobran kesilmişti. Hikâyeyi tâ "evveliyatı"ndan alıp anlatmaya başladı. "İşgal" devrinde, mer'anın düşman zoruyla nasıl Rum köyüne "ilhak" edildiğini; "istirdat"tan sonra tekrar nasıl kendilerine döndüğünü; "Fazlı Bey'in muhacirleri" Kozak'a yerleşince, meselenin yeniden nasıl kurcalanmaya başladığını; abukat Kenan Bey zoruyla nasıl dava açtıklarını, bu davanın geçirdiği safhaları, vesaire vesaireyi adeta bir hukukçu ağzıyla meydana serip döktü ve son olaylardan da yine bir avukata yakışacak şekilde bahsettikten sonra:

"Şimdi," dedi. "Niyetimiz, şu Fazlı Bey denilen adamı görüp işi tatlıya bağlamak. Ama Fazlı Bey'i nerede görebiliriz? Nasıl görebiliriz? Onu, sen bize diyiverecek misin gârik..."

Kâmil Efendi, düşündü, taşındı; düşündü, taşındı ve gözlerini karşısındaki üç köylünün yüzlerinde gezdirerek:

"Çok zor iş bu; çok zor!.." diye söylendi.

"Ben size bir şey yapamam; haydi gidin, başınızın çaresine bakın!" diyecekti; fakat –aklına tarhana bulgur torbaları mı geldi, yoksa "nah, bu kadar" hindi mi– hemen kendini toparladı:

"Benim Fazlı Bey'le bir tanışıklığım yoktur ama," dedi. "Onun kâtibini iyi bilirim. Her akşam bizim kahveye gelir.

Olmazsa ben gider kendini bulurum. Hele bana yarın sabaha kadar müsaade edin."

Lakin, ertesi gün, hemen sabah namazından bir saat sonra. Atikler Muhtarı, yüreği ümit dolu ve koltuğunun altında bulgur, tarhana torbalarıyla kahveye gelip de Kâmil Efendi'yle görüştüğü zaman, arkadaşlarının yanına nasıl döneceğini bilemedi. Zira, kahve sahibinden aldığı haber o derece kötüydü: Yanyalı Fazlı Bey, dün çiftliğine gitmişti ve oradan ne zaman döneceği malum değildi.

* * *

Halil Ramiz, bu yıl, Seçim Dairesi'ne, kimseye haber vermeden, yalnız başına gelmiş ve Dr. Namık Ahmet'in onu kendi evine misafir etmek için gösterdiği bütün ısrarlara rağmen bir otele inmişti. Bununla beraber, hemen her akşam yemeklerini Namık Ahmet'in aile sofrasında yiyor ve günün hiç olmazsa birkaç saatini, bu biricik dostla başbaşa geçirmek fırsatını buluyordu. Namık Ahmet, dispanserindeki o doğum hadisesinden, –daha doğrusu bu hadise etrafında çıkarılan söylentilerden, dedikodulardan beri– epeyce üzgün ve bezgin görünmekle beraber, Halil Ramiz'le dertleşip konuşmaya başlayınca, ruhunun eski tazeliğini bulmakta güçlük çekmiyor; kafasının o atılgan enerjisiyle, o imanlı idealist mizacının coşkunluğu nekahet devresindeki bir hastanın kuvvetleri gibi yeniden uyanmaya başlıyordu. Mesela, geçen yıldan beri ağzına almadığı birtakım cüretli tasarıları ya da yarıda bırakıp bir kenara attığı bazı etütleri vardı ki, Halil Ramiz, genç doktorun bunları, tekrar, aynı hararetle ele almaya hazırlandığını görüyordu. Bunların en başında, memleketin nüfus davası ve bununla ilgili geniş, rasyonel sağlık organizasyonları işi, onu, tıpkı eskisi gibi ihtirasla sarmış bulunuyordu. Bunun arkasından birkaç yıl önce yeni bir köy teşkilatına dair yazdığı bir proje geliyordu.

Namık Ahmet, o projeyi yeniden birtakım müşahedeler ve deliller ilavesiyle tamamlamış ve meclise, başbakanlıka, parti genel sekreterliğine göndermeden önce, –adeta yeni yazmağa başlamış bir muharrir heveskârlığıyla– bir kere de Halil Ramiz'e okumak istediğini söylemişti.

Halil Ramiz, bükülmek nedir bilmeyen bu enerji, yatışmak nedir bilmeyen bu heyecan kaynağı önünde saygıyla karışık bir hayrete düşmekteydi. Zira, kendisi, başından geçen son olaylar üzerine politika mücadelesinden adamakıllı gözü yılmış; daha doğrusu politika denilen şeyden öğürecek derecede iğrenmişti. Lakin, Doktor Namık Ahmet, bereket versin ki, hiçbir zaman, tam manasıyla, bunun içine batmamış ve kendini, yalnız, oradan çıkıp yayılan bir ufunetli [ağır, kokuşmuş] havanın miyasmalarına* kaptırmakla kalmıştı. Zaman zaman, bunun sıtma nöbetleri onu hâlâ yokluyor muydu?

Bu vilayet merkezinin dedikodularına hiç temas etmediğine bakılırsa, doktorun, bu bulaşmadan artık büsbütün yakayı sıyırdığına hükmetmek lazım geliyordu.

Ancak bir akşam, sofradan kalkıldıktan ve çocuklar odalarına çekildikten sonra, şehrin bellibaşlı insanlarına dair dedikodumsu birkaç bahis açılır gibi oldu. Gerçi bu Karagöz perdesinin çırasını fitilleyen Namık Ahmet'in karısı Neriman Hanım'dan başka biri değildi. Bu genç kadın, muhitinin gündelik hadiselerini yakından takip etmeyi pek severdi ve bunların acayip, hazin ya da gülünç taraflarını birtakım zeki ve ince görüşlerle belirtmek özelliğine de malikti. Ama, "kocakarı dedikodusu" denilen bayağı ve dikenli bir konuşma tarzına karşı da adeta titizlik derecesine varan bir tiksinti duyardı.

(*) Miyasma: Eskiden salgın hastalıklara yol açtığına inanılan etmen. Bitki ve hayvan kalıntılarında, durgun sularda meydana geldiğine, havaya yayıldığına inanılırdı.

Nitekim, o akşam da sofradan kalkarken hoş bir havadis verir gibi gülümseyerek demişti ki:

"Hacı Emin Efendi'nin evlenmesine ne dersiniz? Adamcağız, o kadar mutlu ve memnunmuş ki, görenler, adeta on, on beş yaş gençleştiğini söylüyorlar. Siz hâlâ, vaktim geçti diye bekleyip durun bakalım, Ramiz Bey..."

Tahıncızâde'nin, otuz sekiz yıl birlikte yaşadığı karısının ölümü üstünden henüz otuz sekiz gün geçmeden, iki oğlunun şiddetli itirazlarına rağmen, gelinlerinin ve torunlarının gözü önünde düğün dernek yaparak besleme Fatma'yla evlenişi, insanlık namına en kaba, en galiz hayasızlık örneklerinden birini teşkil etmekle beraber, Neriman Hanım, bu bahsi o kadar hafif bir ruhla açmıştı ki, Halil Ramiz'le Dr. Namık Ahmet manalı manalı bakışıp gülüşmekten kendilerini alamadılar. İşin pitoresk tarafı bir yana, Namık Ahmet'e göre, Tahıncızâde'nin gençleşmesi o kadar hayret edilecek, fevkalade bir hal değildi. Nice taze kızlarla evlenmiş yaşlı erkekler, hayatlarının sonuna doğru bu yeşerme alametlerini göstermişlerdir. Bu işin şaşılacak tarafı, Hacı Emin'in oğullarına karşı gelerek, oğullarına kafa tutarak evlenmiş olmasıdır. Zira, son yıllarda bütün ev halkının başına bela kesildiği ve yalnız iki oğlu karşısında süt dökmüş kedi vaziyetine düştüğü şâyi olan bu adam, birdenbire onlara da ters tarafını göstermiş ve hattâ evlenmesine en çok itiraz eden büyük oğlunu çoluk çocuğuyla kapı dışarı etmişti. Halil Ramiz:

"Nuri Bey, babası tarafından kapı dışarı mı edilmiş; yoksa kendisi başını alıp çiftliğe mi çekilmiş; orası pek malum değil," diyordu. "Çünkü, onun yine eve gelip gittiğini ve çiftlik işleriyle önceki gibi meşgul olduğunu söyleyenler var."

Neriman Hanım:

"Demek ki, ortada mesele kalmamış," dedi. "Zavallı ihtiyarcık da balayını rahat rahat geçiriyor. Fakat, bana söyler

misiniz? Oğullarının bu kadar telaşa düşmelerinin sebebi neydi?"

Halil Ramiz, kahkahalarla gülerek:

"İlahi hanımefendi," dedi. "Bunu anlamayacak ne var? Ortaya bir üçüncü, hattâ bir dördüncü mirasçı çıkmasın korkusu. Düşünün bir kere, herifin yeni karısından bir çocuğu dünyaya gelirse, servetin yarısına yakın bir kısmı bu kadınla çocuğunun olacak."

Neriman Hanım'm bu kadar ince hesaplara aklı ermiyordu. O, Tahıncızâde ailesi içinde çıkan bu ihtilafa daha ziyade birtakım hissî sebepler ileri sürmüştü. Mesela, Tahir ve Nuri Beylerin anneleri hesabına bir kıskançlığa düştüklerini, ya da yaşı, kendi hanımlarından daha küçük bir hizmetçi parçasının başa geçip kaynanalık etmesini bir şeref ve haysiyet meselesi yaptıklarını sanmıştı. Oysa ki, işittiğine göre, bu zavallı kızcağız, hal ve tavrını hiç değiştirmemiş yine eskisi gibi evin en ağır işlerini görmekte devam ediyormuş. Hattâ üstelik, şimdi, bir de rahmetli Zübeyde Hanım'ın birtakım ağır hanımlık vazifelerini de sırtına almışmış. Bu ağır vazifelerin ne olduğunu Neriman Hanım'a anlatmışlardı da, o, bunları kocasına bile söylemekten utanıyordu.

Düşünün ki, Hacı Emin Efendi, ölen karısına kırk yıl yalnız kendi eliyle yemeğini pişirtmek, çamaşırlarını yıkatmak, sökük lerini diktirmek, çoraplarını ördürmekle kalmamış; her banyo günü, başını sabunlamak, sırtını ovalamak ve –günahı söyleyenlerin boynuna!– göbeğinin çukurundaki kirleri bile temizletmek çeşidinden bir sürü adi işler yüklemekten çekinmemişti. Zübeyde Hanım, evliliklerinin son yıllarında hiç değilse bu banyo hizmetlerinden kurtulmuştu. Fakat, biçare Fatma için bu işin bir gündelik angarya halini aldığı söyleniyordu.

İmdi, Tahıncızâde Hacı Emin Efendi, bu ikinci evlenişine yegâne sebep olarak, kendisine "Helalinden bakacak bir ka-

dına ihtiyaç" sebebini ileri sürerken, hiç de yalan söylemediği, hayatının bu mahrem tarafları meydana çıktıktan sonra açıkça belli olmuştu. Tabiî, Hacı Emin Efendi'yle bu kadar yakından ve bu şekilde gelinleri meşgul olacak değildi ya! Fatma'ya da, namahrem olduğu için, gel sırtımı ovala, gel başımı sabunla; gel göbeğimin kirini al, diyemezdi. Şu halde, kendisini tanıyıp, faziletine hayran olanların dilinde dolaşan bir söylentiye göre, Hacı Emin Efendi, her zaman olduğu gibi, bu sefer de, son derece isabetli bir harekette bulunmuş ve âhır ömründe *sersefil* olmaktansa, yeniden evlenmek fedakârlığını göze almıştır. Evet, bu hem bir fedakârlık, hem de büyük bir sevaptı. Çünkü, Hacı Efendi, gün görmüş, vâriyetli bir dul hanımla evleneceği yerde (Böyle bir itibarlı adama kim varmazdı?) öksüz, fukara bir kızla evlenmişti. Ben zenginim, eşraftanım; o benim küfvüm [dengim] olamaz; dememişti ve besleme Fatma, bu alçakgönüllü adam sayesinde, en yüksek mertebeye ermişti.

Dr. Namık Ahmet'in evinde, o kadar havai bir tarzda bahsi geçen bu olay, vilayet halkının mühim bir kısmı tarafından işte böyle tefsir ediliyordu. Gerçi, Hacı Emin Efendi'nin evlenme töreni resmî çevrelerde sükutla geçiştirilmiş; hattâ nikâhı, –bütün muameleler Medeni Kanun'a uygun olarak yapılmış olduğu halde– merasim belediyede değil, gizli kapaklı evde cereyan etmiş ve nikâh memuru, kapıdan çıkar çıkmaz, başka bir odada bekleyen İmam Efendi'ye asıl nikâh, Hacı Emin Efendi'nin inandığı nikâh kıydırılmıştı.

İşin bu yüzünü bilmeyen Halil Ramiz:

"Kuzum," dedi; "bana bu işin asıl en pitoresk tarafını anlatmadınız. Hacı Emin Efendi, *müstakbel* haremiyle belediyedeki merasime nasıl gitti? Bu, seyrine doyulmayacak bir manzara olsa gerekti."

Dr. Namık Ahmet, kıs kıs gülüyordu. Onun yerine cevap veren Neriman Hanım oldu.

"Böyle bir manzarayı göremedim diye boş yere üzülmeyin! Çünkü, Hacı Emin Efendi, bu mutlu gün şerefine bile evinden dışarıya çıkmadı. Özel bir müsaadeyle nikâh memuru onun ayağına gitti."

Halil Ramiz, bunu işitir işitmez yerinden fırlamıştı:

"Ne diyorsunuz? Sahi mi, sahi mi?" diyerek adeta Neriman Hanım'ın üzerine doğru yürümüştü.

Namık Ahmet:

"Aman birader, bir küçük formalite eksikliği yüzünden bu kadar heyecana düşme!" dedi. "Bu laik Cumhuriyet rejiminde köylülerimizin imam nikâhıyla hâlâ dört karı aldıklarından haberin yok mu? Geçenlerde beni lütfen huzurlarına kabul buyuran vali beye bundan bahsettiğim zaman *müşarünileyh* bana ne cevap verdi, bilir misin? 'A doktor,' dedi. 'Hem bizim en büyük derdimiz, nüfus meselesidir, dersin; hem de nüfusun artmasına hizmet edenlerin önüne *geçmek istersin*!'"

Neriman Hanım, öfkelenmiş gibi görünerek:

"Ben onun bu fikirde olduğunu karısına söyleyeyim de, görür o!" dedi.

Başladığı bahsin kesildiğini istemeyen doktor, hareminin araya giren bu şakasını bir parantez gibi kullanarak sözüne devam etti:

"Fikir mi? O bile değil. Sadece fikirsizlik! Fikirsiz bir adam ne yapar? Her şeyi alaya alır; hiçbir şeye ehemmiyet vermez. Hayatın bütün olayları karşısında kayıtsız ve alakasızdır. Zira, bunların mana ve mahiyetlerini takdir etmek; bunlar lehinde ya da bunlar aleyhinde icabına göre bir vaziyet almak için insanın muayyen bir fikir sahibi olması lazım gelir. Vali bu sözü bana bir şaka tarzında söylemeyip de, düşünerek, inanarak söylemiş olsaydı, onu takdir eder, onunla münakaşaya girişmekten büyük bir zevk duyardım. Oysa ki, beyefendi hazretlerine, dört karı almak ya da almamak;

nikâhı şeriata ya da Medeni Kanun'a göre kıydırmak, kıydırmamak, vız geliyor; bunlar, ona bahse değer şeyler gibi görünmüyor bile. Ama bu, yalnız bizim valiye mahsus bir hal mi? Böyle olsa öper de başıma koyardım. Daha doğrusu, 'Ne yapalım; bu vilayetin talihine vurdumduymaz ve hiçbir şeyi ciddiye almaz herifin birini göndermişler. İnşallah; yakında defolur gider de yerine bir iyisi gelir.' der geçerdim. Oysa heyhat! Memleketi ve inkılâp dediğimiz şeyi tehdit eden tehlike bu kadar *mevzî* değildir. Hepimizin mukadderatını içine almış bu koca devlet binasının her katında, her odasında, her hücresinde büyük ya da küçük her mesuliyet makamında böyle bir alaycı adam oturuyor. Olmaya ki, bunlardan birine gidip de ciddi bir memleket problemi hakkında bir fikir, bir görüş anlatmaya kalkışsanız, derhal karşınızdaki zatın dudakları bükülmeye, gözleri ufalıp ufalıp birer pire gibi deriniz üstünde dolaşmaya başlar. Siz buna rağmen yine bir saat, iki saat söylersiniz, söylersiniz. Sonunda, ne bir 'Evet', ne bir 'Hayır!' Ama ahbaplık, arkadaşlık, yarenlik nişanesi mi dediniz? Bini bir paraya... O omuz okşamalar, o arka sıvazlamalar, o sizi, –kolunuza girip– merdiven başlarına kadar geçirmeler! Herif adeta bir yaramaz çocuğu avutur ya da bir akıl hastasını savuşturur gibi haller alır. Sen de gidip gideceğine bin pişman, daha doğrusu yaptığın işten mahcup kös kös yerine dönersin."

Namık Ahmet, birden aklma çok mühim bir şey gelmiş bir insan telaşıyla Halil Ramiz'e dönüp:

"Bilir misin," dedi. "Senin Neşet Sabit'le aramızda geçeni?"*

"Haydi, bizim Neşet Sabit diyelim; dostumuz vekil tâyin olunduktan iki üç ay sonraydı. Hatırlarsın; o mesele için

(*) Bu söze, Halil Ramiz'in "Nereden benim oluyormuş" benzeri bir cevap verdiği, Namık Ahmet'in sonraki sözlerinden anlaşılıyor. ama bu cevap, dizgi sırasında 1. baskıda da düşmüş – e.n.

Ankara'ya gitmiştim ve giderken kendime ait binbir türlü dert arasında –sana kaç kere bahsedip de hâlâ okuyamadığım– bizim şu meşhur *Köy Teşkilatı* projesini de yeni dahiliye vekilimize arz için yanıma almayı unutmamıştım. Bir defa muhterem dostumuz işinin çokluğundan beni bir hayli bekletti. Nihayet, bir pazar günü, öğle yemeğine evine davet etmek lütfunda bulundu. Biz projeyi koltuğumuzun altına alarak ve kendimizi çoktan muradımıza ermiş farzederek sevinç ve umutla dolu, senin –pardon!– bizim Neşet Sabit'in köşküne koştuk. İçimden 'eğer meramımı buna da anlatamazsam, kime anlatabilirim?' diyordum. Zira, kim ne derse desin, Neşet'in, belediye seçimi içinde gösterdiği bütün o karakter zaaflarına rağmen, senden sonra, kendime en yakın fikir arkadaşlarımdan biri olduğuna inanmakta garip bir ısrarım vardı. Beni koltuğumun altında bir *serviette*'le [evrak çantasıyla] görünce, malum olan o babayani tavrıyla: 'Ne o? Yine bana bir şeyler mi okuyacaksın?' dedi. Fakat, öbür yandan, keskin zekâsı, ona bu sözden alındığım zannını mı verdi nedir, hemen kendini toparlayıp: 'Gerçi, ufkumun açılmasına da çok ihtiyacım var ya! Ah, bu hükümet işleri, insanı öyle bir mengene içine alıyor; insanın öyle bir soluğunu kesiyor ki...' gibi laflarla gönlümü almaya çalıştı. Sonra elimden tutarak: 'Gel, hanım ininceye kadar sana evi göstereyim. Epeyce değişiklik bulacaksın!' dedi. Yeni yaptırdığı *fumoir*'ını, bir hayli genişlettiği yemek odasını gösterdi. Oradan yarı ser, yarı veranda şeklinde bir camekânlığa çıktık."

Neriman Hanım, bahsin gittikçe ciddileşip ağırlaşmasının önüne geçmek için:

"*Camekânlık* lakırdısını da yeni işitiyorum. Bu da mı 'Dil Cemiyeti'nin icadı?" dedi.

Lakin, Namık Ahmet'le Halil Ramiz arasında, bir kere, Neşet Sabit'e dair bir bahis açıldı mı, buna bir üçüncünün

karışmasına imkân kalamazdı. Nitekim bu sefer de Dr. Namık Ahmet, karısının ne dediğini işitmemezlikten gelerek, sözüne devam etti:

"'Buradan da bahçeye çıkılıyor. Sana, biraz da bahçemi göstereyim!' dedi. Biz de, 'Pekala!' dedik. Çimenler, çiçekler, meyveli meyvesiz ağaçlar, hattâ birtakım suni kaskadlarla mağaracıklar... Hepsini gördük, seyrettik. 'Oh, oh; maşallah ne de hoş, ne de güzel!' dedik. Fakat bizim aklımız hep 'Köy Teşkilatı' projesindeydi. Kendimi tutamayıp, hâlâ koltuğumun altında taşımakta inat ettiğim evrak çantama vurarak: 'Vallahi;' dedim. 'Ne yapsan, ne etsen, nafile! Ben sana bunu mutlaka okuyacağım!' Benzi sapsarı olup, eli ayağı titremeye başladı demiyeceğim ama, herhalde, epeyce bozuldu. Gülümsemeye çalışarak: 'Bilirim; elinden kurtulmak güçtür. Ama şunu yemekten, kahveden sonraya bırakalım!' dedi. Yemek yendi; kahveler içildi; kahvelerle beraber bilmem nereden hediye gelmiş, bilmem kaç yıllık konyaklar da içildi. Hanımefendi, bizi yalnız bırakıp kapıdan çıkar çıkmaz ben de hemen çantamı açıp makinede beyaza çekilmiş yüz elli tane *esericedit* kâğıt tomarını masanın üstüne serdim."

Namık Ahmet'te, ideal ve aksiyon adamlarının pek azına nasip olan bir müsamahalı, nükteli ve kalenderce konuşma vergisi vardı. Hattâ, bazen en ciddi bahisleri bile o kadar hoş ve eğlenceli bir şekle sokarak anlatırdı ki, dinleyenler gülmeden kırılırdı. Nitekim, bu sefer de hayatının en büyük hayal kırıklıklarından birini teşkil eden bu olayı bir *Karagöz* oyunu haline sokuyor ve bu oyunda, bütün *sinik realizmi*, bütün kaba saba şaklabanlıkları ve bütün âmiyane kurnazlıklarıyla, Neşet Sabit'e, bir nevi Karagöz rolü vermekle kalmıyor; kendi üstüne de ukala Hacivat'ın gülünç ve izac edici [can sıkıcı] şahsiyetini alıyordu.

"Bu kâğıt tomarını görünce, bizim Neşet Sabit'in gözleri

taşı gibi açıldı. 'Aman birader, bu akşama kadar okumakla bitmez!' dedi. 'Sen, gel de şunu bana bırak. Boş zamanlarımda rahat rahat tetkik edeyim.' 'Bırakamam;' dedim. 'Bilirim ki, sen bunu dosyalarından birinin içine koyar ve unutur gidersin. Benim böyle kaç tane projem, kaç raporun, kaç layihaam ait olduğu vekâletlerin arşivlerinde Tutankamon'un mumyasından daha paslı, daha küflü bir tarihi vesika haline girmiştir. Hele Sıhhat ve İştimaî Muavenet Vekâleti şu kafanın bütün mahsulatını bir *Gayya kuyusu* gibi yutmuş, yutmuştur. Yeter artık, hep boşlukta bağırmadan, hep kendim söyleyip kendime dinletmeden bıktım, usandım. İşte, sana bir memleket davası getiriyorum; onu seninle karşı karşıya münakaşa etmek istiyorum. Ya ben haklı olduğumu size ispat edeceğim; ya siz benim vahimeler [kuruntular] ve hatalar içinde uçan bir hayalperest, bir cahil, bir meczup olduğumu ispat edeceksiniz. Bunun üzerine ben de artık bir daha ağzımı açmamak ve kliniğimde, dispanserimde kapanıp kalmak kararıyla huzurunuzdan çekilip gideceğim. Bana safderunluk, coşkunluk ve fazla optimistlik gibi birtakım kusurlar atfedebilirsiniz, ama hiçbiriniz –ve hele sen, kafamın ilmî formasyondan yoksun olduğu iddiasında bulunamazsınız. Ben müsbet deliller önünde eğilmesini bilen bir adamım. Ve izzetinefsini müdafaa için de olsa, *mugalata* denilen paslı silahı elime almaya asla tenezzül etmem. Lakin, bütün söylediklerim, yazdıklarım karşısında bu sükut; bu derin, bu şahane, bu cihangirâne sükut yok mu? İşte, beni çileden çıkaran şey budur.' Neşet Sabit'i epeyce sersemleştiren bu şiddetli mukaddemeden sonra, derhal kâğıtlarımı kavrayıp okumaya başladım. Hem okuyor, hem de, arada bir, göz ucuyla yüzüne bakıyordum. Önce, beni dikkatle dinler görünmeye bir hayli gayret etti. Fakat, bu hali çok uzun sürmedi; yavaş yavaş gevşemede, dağılmada olduğu seziliyordu. Hattâ, sanırım, birkaç defa

da esnediğini duyar gibi oldum. Daha sonra, mahut uzun, müstatil altın tabakasının bir suikast aleti gibi göğsüme doğru uzandığını hissettim. Lakin, ben bütün bunları görmemezlikten gelerek, harıl harıl okumama devam ediyordum. Derken senin Neşet... –pardon!– bizim Neşet Sabit, mutadı üzere, birtakım sabırsızlık alametleri göstermeye başladı. Bir uf! Bir puf! Bir sık sık saate bakmalar, bir kalçalarının üstünde sağdan sola, soldan sağa kaykılıp doğrulmalar; bir uzanıp yatar gibi olmalar; bir bacak ve kol uzatışları... Ben yine aldırmıyor, okuyordum. Bunun üzerine, seninki –yok, bizimki!– kendini tutamadı: 'Birader', dedi, 'boşuna yoruluyorsun. Nereye varmak istediğini, sanki bu projeyi önceden okumuş, ezberlemişcesine biliyorum. Demek istiyorsun ki: Şu ıssız Anadolu toprakları üzerinde, her biri öbüründen dörder, beşer saat mesafede, birbirleriyle her türlü ulaşma vasıtalarından yoksun küçücük küçücük birtakım insan toplulukları vardır. Otuzar, yirmişer, hattâ onar hanelik bu garip, bu münvezî obalara biz *köy* adını vermişiz. Oysa ki bunların ne topografik, ne ekonomik, ne de idari bakımdan hiçbir şahsiyetleri olmadığı gibi, kendi hallerine bırakıldıkları takdirde ya açlıktan, ya susuzluktan, ya otsuzluktan silinip gitmeye mahkûmdurlar. Binaenaleyh, *köy* adını verdiğimiz bu küçücük, küçücük ev kümelerini hep bir araya toplayıp bunlardan iki yüzer, üç yüzer, beş yüzer haneli komün'ler, nahiyeler teşkiline doğru gitmeliyiz, vesaire... Fakat, maalesef, bu parlak ve orijinal fikir –bütün parlak ve orijinal fikirler gibi– her türlü tatbik kabiliyetinden mahrumdur.' Ve vekil bey, başladı, bizim projeyi 'tatbik kabiliyetinden mahrum' kılan sebepleri parmaklarının ucunda bir bir saymaya: Kadastro, bütçe, mevcut köy kanunu, hazırlanmakta bulunan toprak reformu, idari ve mülkî mevzuat... ve daha bilmem neler! Sonra –asıl bunu dinleyin!– sonra, muhterem muhatabım, bütün o büyük

devlet adamı tavrını bırakıp, işi yarenliğe dökerek diziyle dizimi dürttü ve dedi ki: 'Hem bu senin projen bana neyi hatırlattı, bilir misin? Ankara'nın hükümet merkezi olması kararlaştığı sıralarda buraya bir Amerikalı iş adamı gelmiş ve bize tek bir binadan, bir şehir kurmak teklifinde bulunmuştu: Bu şehir, Devlet Başkanlık Sarayı ile, Millet Meclisi'yle, vekâletleriyle, bankalarıyla, mağazalarıyla, sinemalarıyla, tiyatrolarıyla ve yüz, yüz elli bin kişilik bir nüfusun iskânına yetecek apartmanlarıyla bir kocaman *Gratte-ciel* içine rahat rahat, kolay kolay yerleşebilecekti. İşte... Sözünü, hiç değilse burada kesmek için hemen kâğıtlarımı toparlayıp ayağa kalktım ve aynı şakacı tavrıyla, ona dedim ki: 'Amerikalının sözünü dinleseydik, belki de, çok iyi bir harekette bulunmuş olurduk. *Önce:* Urbanizm bakımından olsun, sıhhat ve rahatlık bakımından olsun, zevk bakımından olsun, ortaya bu kadar *inestetik*, bu kadar *irrasyonel* bir şehir çıkarmak hatasına düşmezdik. *Saniyen:* –Bu kelimeyi, Neşet'in gözleri içine bakarak, iki defa tekrar ettim–. *Saniyen:* İlk inkılâp *ekibimizin* en hamleli unsurlarının arsa *spekülasyonları* içinde yıpranıp gitmelerini önler ve bu suretle *Milli Mücadele* ahlâkının devamım temin etmiş olurduk.' Hiç şüphesiz, bu acı sözler, birer paradokstan ibaretti ama, Neşet Sabit'i bütün o resmî ve bürokratik tantanasıyla oturduğu yerde çökertmeye yetti, arttı."

XI
KUNDAK OYUNU VE KUNDAKTA BİR KOMÜNİST

Nebile, kocası Hamdi Bey'i, gün geçtikçe daha iyi anlayacağına, gitgide hemen hiç anlamaz olmuştu. İşte, evlilik hayatlarının, neredeyse, bu altıncı ayıydı ama, Hamdi Bey, genç kız için, bütün *acayiplikleriyle* hâlâ o ilk gecenin, o ilk gecelerin esrarlı adamı olmakta devam ediyordu. Bütün acayiplikleri mi? Lakin, Hamdi Bey'in acayiplikleri neydi? Nebile, bunu da pek iyi bilmiyordu. Yatak odasındaki bazı kaprislerine, bazı huysuzluklarına, bazı kötü itiyatlarına göz yumulacak olursa, Hamdi Bey'i her zaman, her yerde görülen kendi halinde yüz binlerce insandan ayırt etmek için ortada bellibaşlı bir sebep kalmazdı. Hattâ, naziklik, iyi yüreklilik, âlicenaplık bakımından Komiser Hamdi Bey, bunların çoğundan üstün sayılabilirdi. Nebile'nin *kapris*, huysuzluk, kötü alışkanlık dediği şeyler ise, kendi idareli, tedbirli hareketleri sayesinde farkedilmeyecek derecede hafiflemiş, azalmış; hemen hemen tabanlarının altındaki o mahut okşamalar, öpmeler, yalama ve gıdıklanmalar sınırları içinde kalmıştı. Hamdi Bey, bu işlere koyulur koyulmaz, genç kadın, kâh katılırcasına kahkahalar salıvererek, kâh

vücudunu bir yay gibi kasıp gererek, kâh kıvranıp büzülerek, kâh tepeden tırnağa titriyor gibi görünerek gıdıklanan bir mahlûkun bütün *histerik* hareketlerini taklit ede ede, evliliklerinin ilk gecelerinde nice işkenceli sahnelere yol açmış olan bu tabanaltı meselesini, nihayet bir zararsız oyun haline sokmak çaresini bulmuştu. Gerçi, hemen her gece, saatlerce süren bu jimnastik, –rahat ve yumuşak bir yatak içinde ve ufkî bir vaziyette cereyan etmekle beraber– genç kadını epeyce yoruyordu ama, kocasının keyfini yerine getirmek ve onun gergin sinirlerini gevşetip sakin bir uykuya kavuşmak bakımından ona, başvurulabilecek çarelerin yine en iyisi gibi geliyordu.

Fakat bu hal, böyle ne zamana kadar sürüp gidecekti? İşte, evliliklerinin şu altıncı ayında, Nebile'nin bir türlü aydınlatamadığı karanlık noktalardan biri, asıl buydu. Hele kendinden öncekilerin birbiri ardısıra uğradıkları akıbet hatırına geldikçe bu karanlık nokta, onun önünde başdöndüren, göz karartan bir uçurum gibi açılıyor, derinleşiyor; uğursuz, korkunç bir mahiyet alıyordu. Kaç defa koşup annesine içini dökmek istedi; kaç defa kızkardeşleriyle dertleşmeye kalkıştı. Fakat, utangaçlığından mı, kibirinden mi, karakterinin sertliğinden mi, nedir, bir türlü yapamadı. Son günlerde akrabalarından bir "Ruh Hastalığı" doktoruna, yazısını değiştirerek anonim bir mektup göndermeyi ve bu mektupta altı aydan beri –şüphesiz isim vermeksizin– Hamdi Bey üzerinde yaptığı müşahedelerle bunların kendisinde uyandırdığı endişeleri anlatarak ondan doktorca bir *teşhis* istemeyi düşündü. Sonra bundan da vazgeçti. Belki *müşahede* ve *endişe* dediği şeyler, birer vehimden ibaretti? Belki, her erkekte böyle huylar olabilirdi? Belki de, kimbilir, belki de, kocasının kendisinde en çok beğenip sevdiği taraf, ayaklarıydı?

Nebile, her sabah, kocası işine gittikten sonra, yıkanıp giyinmeden önce, bu ayakları, merak ve tecessüsle uzun uzadı-

ya gözden geçirirdi ve bunlarda bir fevkaladelik keşfetmek şöyle dursun, hattâ pek güzel denilecek bir yerini de bulamazdı. Zira, onca, güzel denilebilecek kadın ayaklarının birinci vasfı, miniminicik ve tombul tombul olmaktı. Oysa, kendisininki, uzun, ince ve biraz da köprülüydü. İskarpin numarası ise otuz altı buçuktan aşağı değildi. Nebile, eğilip tabanlarının altını tetkik ederdi: Tabanlarının derisi, eskiden beri böyle ipek gibi yumuşak ve tozpembe miydi? Yoksa, Hamdi Bey'in dil ve dudak temasları mıdır ki, onlara, bazı asîl ve müstesna ellerin avuç içlerinde görülen bu yumuşaklığı, bu pembeliği vermişti? Nebile, gitgide, küçük ve toparlak topuklarıyla parmaklarının teşekkülünde bir cazibeli çizgi ve şekil zarafeti bulmaya başlamıştı. Hele başparmaklarının öbürlerinden tatlı bir inhinayla [kıvrımla] öyle bir ayrılışı vardı ki, onlara, adeta başlıbaşına bir şahsiyet verir gibiydi. Sudan aceleyle çıkıp banyonun koyu renk damaları üstünde ıslak adımlarla dolaştığı bazı günler, bir taraftan kurulanır, bir taraftan terliklerini giyerken ardında bıraktığı izlere bir göz atmaktan kendini alamıyor; bu izlerde birer kelebek gölgelerini andıran tatlı bir hareketlilik görür gibi oluyordu.

Tatlı bir hareketlilik! Evet, Nebile'nin ayaklarına her şeyden önce, bu vasfı vermek gerekti. Lakin, bu tatlı hareketlilik, bu çizgi ve şekil ahengi Nebile'nin yalnız ayaklarında mı vardı? Gür, kuzgunî kara saçlarının dibinden tutun da, belki henüz hiçbir erkek elinin –hattâ, kocasının elinin bile– değmediği dimdik göğsüyle düz ve yuvarlak karnına kadar vücudunun daha nice güzellik kaynakları vardı ki, Komiser Hamdi Bey, hâlâ bunlardan habersiz görünüyordu ve genç kız, işte, bunu anlamıyordu. Herhalde karı-koca münasebetlerinde, bu göğsün, bu karnın da –hiç değilse– bu ayaklar kadar bir rolü olmak lazım gelmez miydi?

Bundan başka, Nebile'nin aklı, arada bir, daha önemli bir noktaya takılıp kalmaktadır. Okurlarımız bu hikâye boyun-

ca Komiser Hamdi Bey'in karısından çok defa *"Genç kız"* diye bahsettiğimizin mutlaka hayretle farkına varmış olacaklardır. Ne yapalım ki, ona hâlâ bir *"Genç kadın"* diyemiyoruz. Gerçi Nebile, Medeni Kanun'a göre bir genç kadındır ama, fizyolojik bakımdan, henüz bu mertebeye ermiş sayılamaz. Komiser Hamdi Bey'in haremi de, bu hususta bizimle bir fikirde olsa gerektir. O da, kendini, bütün manasıyla henüz genç kızlıktan çıkmış telakki edemiyordu. Şu farkla ki, böyle bir telakki bizi, tamamiyle kayıtsız ve endişesiz bıraktığı halde, Nebile'yi hayatının en büyük felaketlerinden biri gibi tasalandırmakta; varlığının kendince dahi malum olmayan derinliklerinde durmaksızın kanayan bir yara halinde sızlatmaktadır. Kızcağız, asıl bu derdini bir ağır ayıp gibi saklıyor; onu, hattâ kendi kendine itiraftan bile utanıyordu. Evliliğinin bu altıncı ayında hâlâ anasının evinden geldiği gibi kalmakta, sanki namus ve haysiyetine yediremediği bir rezalet manası vardı. Denilebilir ki Nebile, bu hali, bir erkeğin zoruna uğramaktan daha ağır bir hakaret saymakta ve kocası Hamdi Bey'e karşı içerisi, kini ve öc alma hırslarını andıran birtakım duygularla kaynamaktadır.

Bazı geceler, o manasız ve iğrenç zevkini yerine getirdikten sonra, yanıbaşında derin bir uykuya dalan kocasını, bu yüzden, adeta boğacak gibi oluyordu. Fakat, zavallı adamın çehresi, o endişe verici gözleri kapanınca, öyle masum, öyle çocuğumsu bir ifade alırdı ki, kızcağızın o ani öfkeleri, birden, derin bir merhamete dönüverirdi; hattâ, ara sıra, bir yırtıcı kuşun pençeleri gibi kasılarak uzanan elleri gevşeyip yumuşayarak bir ana şefkatiyle Hamdi Bey'in saçları ise biraz fazla bakımlı, fazla ondule ve pomatlı olmasına rağmen, o kadar ipek gibiydi ki, Nebile'nin parmakları bunlar arasında, belki bir nevi hazla da uyuşup kalırdı.

Nebile, bir yandan, evlilik hayatının altıncı ayına doğru, bu birbirine zıt hisler, düşünceler, vehimler, endişeler ve

azaplar girdabı ortasında çırpınıp dururken, öbür yandan da kocası Hamdi Bey'in birbirini tutmaz birtakım haller, hareketler içinde bocalamakta olduğunu müşahedeye başlamıştı. Hamdi Bey, kâh işleri yolunda gitmeyen bir kimse gibi dalgın ve düşünceli görünüyor; kâh bir bayram çocuğu sevinciyle etekleri zil çalarak dolaşıyor, kâh saatlerce hiç konuşmadan dik dik karısının yüzüne bakıp kalıyor, kâh bir gizli ateşle erir gibi olan gözlerinin bulanık bakışlarıyla onu tepeden tırnağa süzüyor, süzüyordu. O zaman Nebile, ne yapacağını, ne edeceğini, nereye kaçıp saklanacağını bilemiyordu. Bütün vücudu buz kesilerek ve derisinin bütün tüyleri diken diken olarak başını yana çeviriyor, önüne eğiyor, bazen de tahammülü son haddini bulup yerinden fırlıyor; başka bir odaya geçiyor, orada yüzükoyun bir kanepenin ya da bir sedirin üstüne kapanarak bağırmamak için mendiliyle ağzını tıkıyordu.

O, böyle yapınca, bir müddet sonra Hamdi Bey, arkasından yetişir ve büsbütün değişmiş bir yüz, büsbütün değişmiş gözlerle genç kızın üzerine eğilip:

"Neyin var cicim? Ne oldun böyle birdenbire?" diye sorardı.

Nebile bu anda karşılık veremeyecek bir haldedir. Fakat Hamdi Bey, bundan alınmaz; aksine, karısının daha ziyade üstüne düşer. Onu gittikçe artan bir şefkat ve muhabbetle okşamaya başlar ve sesinin en tatlı temposuyla teskine, teselliye çalışırdı:

"Vah yavrucuğum, vah... Demincek hiçbir şeyin yoktu. Sanırım, bütün gün evde kapanıp kalmadan bunaldın. Hem de ev işleriyle pek çok didinip duruyorsun, doğrusu... Kalk, biraz sokağa çıkalım. Hava alır, eğlenirsin."

Bunları söylerken yavaş yavaş Nebile'nin yüzükoyun yatmakta devam ettiği sedirin veya kanepenin bir ucuna ilişir ve karısını bir nevi masajla harekete getirmek istiyormuş

gibi, bacaklarını ovuşturmaya, kalçalarını hafif hafif mıncıklamaya başlardı. O zaman genç kız, –sırf bu temaslardan kurtulmak gayesiyle– kendini toplar ve doğrulup:

"Evet, hakkın var Hamdi Bey; biraz dışarıya çıksak fena olmaz," derdi.

Hamdi Bey, sokakta dünyanın en dürüst, en normal ve en gösterişli adamlarından biridir ve Nebile, onun yanında yürümekten adeta iftihar duyardı.

Yine böyle bir gün, genç kızın yine böyle buhranlı bir anında, Hamdi Bey, yine o "cicim"leriyle, o "vah yavrucuk"larıyla karısının yanına sokulmuş ve ona demişti ki:

"Bak, göreceksin, iki güne varmaz, sana ne eğlenceli bir oyun çıkaracağım... Hiç bilmediğin bir oyun... Ama öyle tuhaf, öyle tuhaf ki..."

Ve Nebile, Hamdi Bey'in, ilk defa olarak, hıçkırığa benzeyen bir acayip gülüşle, bir deli gülüşüyle güldüğünü duydu. Başını çevirip iri lacivert gözlerini kocasının yüzüne dikti. O, genç kızın uzandığı kanepenin arkalığına yarı yaslanmış, yarı onun bacaklarına dayanmış bir vaziyette, tıpkı bir sarhoş adamı andırıyordu.

"Hık, hık... Göreceksin ne tuhaf oyun. Öbür geceye hazır ol. Hık, hık, hık..."

"Aman Hamdi Bey, bu ne hal? Neden böyle gülüyorsunuz?"

"Sen de benim gibi güleceksin, o oyunu oynadığımız zaman. Hık, hık..."

Nebile, derlendi toparlandı; ürkek ürkek kanepenin öbür ucuna büzüldü.

Komiser Hamdi Bey, onunla hiç meşgul görünmüyor, gözleri tavanda, sanki kendi kendisiyle konuşur gibi:

"Bunun adına 'Kundak Oyunu' derler. Hani, yeni doğan çocukları sardıkları kundak yok mu?" diyordu. "İşte, tıpkı onun gibi bir şey. Hık, hık, hık..."

Nebile, bütün gücünü toplayıp ayağa kalktı, öfkeli bir tavırla kocasının karşısına dikildi:

"Sen içtin mi yoksa? Bir bu eksikti. Söyle bakayım; hoh de bakayım!.."

Ve eğilip nefesini koklamak istedi. Hamdi Bey, biraz kendine gelir gibi olmuştu:

"A kızım; sen benim içki kullandığımı hiç gördün mü? Ömrümde bir defa ağzıma alkol koymuş adam değilim ben."

Yine birkaç "hık hık" koyuvermek üzereydi. Fakat Nebile'nin sert bakışları önünde kendini tuttu. Nebile:

"Öyleyse kendine gel bakalım!" dedi.

İtaatli bir çocuk usluluğuyla kanepedeki o laubali vaziyetini aldı. Elleriyle saçlarını düzeltti. Lakin, gözlerini hâlâ karısının yüzüne çeviremiyor, mahcup mahcup önüne bakıyordu. Genç kız:

"Şimdi;" dedi, "sükûnetle anlat şu kundak oyununu. Neymiş öğreneyim?"

Ama Hamdi Bey, artık oralarda değildi. Yeniden dalıp dalıp gidiyordu.

Nebile, ertesi gün, soluğu "Ruh Hastalıkları" doktoru akrabasının muayenehanesinde aldı. Fakat, talihe bakın ki doktor, iki gün önce, Avrupa'ya, bir tetkik gezisine çıkmıştı. Ne zaman döneceği de belli değildi. Zaten, doğrusunu söylemek lazım gelirse, Nebile, muayenehanenin merdivenlerinden çıkarken, ona ne diyeceğini, ondan ne isteyeceğini pek iyi bilmiyordu. Hem, kocasıyla kendi arasında neler geçtiğim –ve ne geçmediğini– utanmadan, sıkılmadan, bütün teferruatıyla anlatabilecek miydi? Anlatamadığı takdirde ise, doktorla görüşmesi, nihayet iki akraba arasında bir hasbıhal hududunu aşamayacaktı.

Şu halde neden, derdini gidip de annesine ya da kızkardeşlerine açmıyordu? Ama, mesele dert dökmekle bitmiyor-

du ki... Nebile'nin her şeyden önce, bir akıl hocasına, bir nasihatçıya, bir yol gösterene, bir elinden tutana ihtiyacı vardı. Zira, o kadar tedbirli, metanetli, temkinli olan Nebile, artık, sıfırı tüketmişti. Ne kafasında o eski açlılıktan, ne iradesinde o eski sağlamlıktan eser kalmıştı. O, kendini, şimdiye kadar hiç hatırlamadığı derecede bedbaht ve perişan hissediyordu. Bununla beraber, ana evinde de hiçbir gün yüzü gülmemişti; küçücük yaşından beri nice mahrumiyetlere, nice yoksulluklara, nice geçim zorluklarına, bir kere şikâyet etmeden, katlanmasını bilmiş; hattâ, daha yüksek tahsilini bitirmeye zaman bulamadan, –sık sık hastalanan annesinin yerine– o her tarafından çöküp dökülen evin idaresini yıllarca üstüne almak fedakârlığını göstermişti. Nitekim, kendisi evlenip gittikten sonra, küçük kız kardeşlerinin hiçbiri onun yerini tutamamış ve bu ev, birkaç ay zarfında kazaya uğramış bir geminin içi gibi allak bullak olmuştu. Bundan dolayıdır ki Nebile, anasını her ziyarete gidişinde, gönlü biraz ferahlayıp sinirleri biraz yatışacağı yerde, kocasının evindekinden daha derin bir üzüntüyle dönüyordu.

Bu sefer de öyle oldu ve kızcağız, annesiyle kızkardeşlerinin dertlerini dinlemekten kendi derdini açmaya imkân bulamadı. Kendi derdi? Bu, zaten o kadar özel, o kadar bambaşka, o kadar karmakarışık bir şeydi ki, evdekilerin maddî ve basit üzüntüleri yanında belki bir züppelik, belki bir fantezi gibi münasebetsiz ve aykırı görünebilirdi. Onun için Nebile, her zaman yaptığı üzere, bu sefer de annesiyle kardeşlerinin dikilip örülmesi lazım gelen bazı yırtık ve söküklerini koltuğunun altına alıp, kocasının evine döndü.

O "Kundak Oyunu" bu akşam mıydı? Hayır; Hamdi Bey, ona, dün: "Öbür geceye hazır ol!" demişti. Öbür gece! Belki de bu, onun son gecesi olacaktı. İçinden birtakım sesler, ona böyle diyordu. Bu sesler, mutlaka kendisinden önceki genç kızların sesleriydi. Nebile, evlendiği günden beri, on-

lara kendini bu derece yakın bulmamıştı. Ne kim olduklarını biliyordu, ne de yüzlerini görmüştü ama, her birini ayrı bir muhabbetle seviyor, her birine derin bir yürek sızısıyla ayrı ayrı acıyordu. Kimbilir, ne güzel, ne masum, ne körpe kızcağızlardı! Kimbilir; hayattan neler bekliyor, neler umuyorlardı? Ve işte, hepsi de arka arkaya gençliklerine doyamadan ölüp gitmişlerdi.

Ve Nebile'ye, içindeki sesler: "Bizi öldüren odur!" diye fısıldıyordu. Fakat nasıl, ne suretle? Sesler bunu söylemiyordu. Nebile, bunu yarın anlayacaktı. Anlayacaktı ama, bu anlayacağı şey, onunla beraber kara toprağa gömülüp gidecekti. Neden gittiğini, yine kimseler anlamayacak ve Hamdi Bey denilen bu kuzu postuna bürünmüş canavar, üç dört ay sonra, evine bir başka kurban sürükleyip getirecekti!

Hayır, hayır; Nebile artık buna müsaade etmeyecekti. Üç masum kızı birbiri ardısıra mezara sürükleyen bu cinayet zincirinin o, son halkası olacaktı ve kırılmayacaktı, bükülmeyecekti. Gidenlere, "Bekleyin yavrucuklarım, sizin intikamınızı ben alacağım!" diyordu.

Nebile, kendi kendine bu muhakemeleri yürütüp, bu kararları vermekteyken, Komiser Hamdi Bey, "Kundak Oyunu" için tayin ettiği gecenin akşamı, eve koltuğunun altında bir büyük paketle geldi:

"Bil bakayım, bu nedir?" dedi.

Pek neşeli ve şakacı bir hali vardı. Koltuğunun altında, irili ufaklı paketlerle eve bu ilk gelişi olmadığı için, Nebile, hiçbir merak ve heyecan hissine kapılmadan ve zoraki bir gülümsemeyle:

"Mutlaka bir mantoluk olacak," dedi.

"Bilemedin."

Kızcağız, bu büyük paketin sardığı esrarı keşfetmeye pek zihin yoracak halde değildi. Bununla beraber aklına gelen birkaç tahminde daha bulunmaktan geri kalmadı. Hamdi

Bey hep: "Bilemedin; bilemedin!" sözünü tekrarlıyordu. Nihayet, kendini tutamayıp:

"Bu senin kundağın; bu senin kundağın!" dedi.

Nebile'nin yüreği tıp tıp atmaya başladı. Korkusunu belli etmek istemiyor, işi şakaya vurmaya çabalıyordu:

"Ya, demek ki ben bu gece doğacağım; ben daha dünyada değilim demek ki!.."

Fakat kocası, yine önceki günkü gibi, gülmek istidadını gösterince, genç kız hemen kaşlarını çattı:

"Yoo," dedi. "Eğer yine bu çirkin hık hık'lara başlarsanız, ben ne kundak oyunu oynarım; ne de..."

"Aman cicim; seni temin ederim, seni temin ederim ki, hiç farkında değilim ne yaptığımın. Öyle neşeliyim, öyle neşeliyim ki bu akşam. (Biraz durup düşündü.) Ben sahiden hık hık diye mi gülüyorum? Vallahi hiç farkında değilim."

Sofraya oturdukları zaman Nebile, kocasının, yemeğin de farkında olmadığını gördü. Hamdi Bey, elini hemen hiçbir şeye sürmüyor, yalnız durmadan su içiyordu. Gerçi, genç kızın da iştihası yoktu ama, her gelen yemekten yine birkaç lokma çiğneyip yutabiliyordu. Demek ki kocası, kendisinden daha kötü, daha buhranlı bir haldeydi. Nebile, bir şeye daha dikkat etti: Hamdi Bey, bir defa olsun, gözlerini ondan yana çevirmiyor; hep önüne bakıyordu ve alt dudağı o kadar sarkmıştı ki, güya yutamadığı lokmalardan biri ağzından dışarı fırlamış gibiydi.

Nebile'nin bir şey daha gözünden kaçmamıştı: Hamdi Bey, sofradan kalkar kalkmaz, demin getirdiği paketi kavrayıp hemen yatak odasını boylamıştı. Boylamıştı, diyoruz; zira, bu konak bozuntusu berhanede her oda birbirine, uzun, dolaşık, inişli yokuşlu dehlizlerle bağlı bir ayrı daire gibiydi. Onun için Nebile, kocasına oturduğu yerden seslenemiyordu. Sakin sakin kahvesini içti. Sakin sakin? Evet, şu son birkaç günün, hattâ şu son dakikaların heyecanla-

rından, yürek çarpıntılarından sonra genç kıza, birdenbire, öyle bir sükûnet, öyle bir kalp ve sinir huzuru gelmişti ki, bu hale kendisi bile şaşıyordu. İşte, "kahvenin üstüne bir de sigara tellendirdi. Birçok ölüm mahkûmlarının darağacına gitmezden hemen biraz önce, böyle bir kayıtsızlığa düşüp tıka basa yemek yedikleri, kana kana şarap içtikleri olurmuş! Nebile, bu bilgileri bazı gazetelerin zabıta havadislerinden ve bazı "cinayet" romanlarından edinmiş bulunuyordu. Fakat, hemen söyleyelim ki, şu anda genç kadın, kendisini böyle bir dram havası içinde hissetmemektedir.

Nitekim, yarım saat sonra, koridorda, Hamdi Bey'in ayak sesleri yaklaşmaya başladığı halde bile yerinden kımıldamadı, başını çevirmedi. Sigarasını söndürmek lüzumunu duymadı. İşte, o acayip adam kapının eşiğindeydi. Ona: "Nebile, hişt Nebile!" diyor; Nebile yine başını çevirip bakmıyor. Derken, terlikli ayaklarıyla tıpış tıpış yürüyerek yanıbaşına sokuluyor; kulağına eğiliyor:

"Huu, oyun zamanı geldi. Kalk bakayım!" diyordu.

Nebile'nin ensesinde bir soğuk ürperme dolaşıyor. Ama bu, korkudan değil, tiksintidendi. Şu tombul, şu saçları pomatlı, dudağı sarkık adamdan Nebile, hiçbir zaman bu derece tiksinmemişti. Gerçi, çok defa, tabanlarının altında bile onun ağzından çıkma bir ıslaklığa tahammül edemediği ve o, uyur uyumaz koşup muslukta soğuk suyla ayaklarını yıkadığı olmuştu, ama şu andaki gibi nefesinden dahi ürperecek kadar titizlendiğini bilmiyordu. Hamdi Bey'in, hele bu gece öyle bir şehvetten gözü dönmüş hali vardı ki, her hareketi, insana, çiftleşmek devresinde bir kızışmış köpeğin çırpınışlarını hatırlatıyordu ve boğuk boğuk, kısık kısık homurdanışlarının birer ulumadan farkı kalmamıştı.

Fakat Nebile, her şeye rağmen bu gecenin çetin imtihanını geçirmeye karar vermiş bulunuyordu. Yatak odasına girdikleri zaman, yatağı tamamiyle açılmış ve hattâ örtüsüyle

yorganı, katlanıp bir köşeye konulmuş buldu. Yatağın ortasında, çaprazlama bir top patiska duruyordu. Nebile:

"Bu, ne olacak?" diye sordu.

Hamdi Bey:

"Hele bir soyun da gör!" dedi ve tavan lambasının ışığını söndürdü.

Nebile, komodinin üstündeki kızıl abajurlu lambanın yarım aydınlığında soyunmaya başladı. Hem soyunuyor, hem gözünün ucuyla yatağın ortasındaki patiska tomarına bakıyordu. Kocası, bunu, bir kenarından yavaş yavaş açmaya başladı. Sağ eliyle tomarı itiyor, sol eliyle açılan kısmı kendine doğru geriyordu. Genç kız, esvaplarını dolaba asıp, yastığın altında duran geceliğini almak üzereyken Hamdi Bey, homurdandı:

"Yoo, olmaz! Çırılçıplak; anadan doğma çıplak!.. Bu gecenin şerefine!" dedi.

Nebile, karyolanın önünde duruyordu. Hamdi Bey, onu, bir koluyla belinden, öbür koluyla bacaklarının altından kavrayıp yatağın içine attı ve ancak şebek cinsinden bazı mahlûklarda görülebilen bir çeviklikle patiska tomarını genç kızın vücuduna sarmaya, sarmaya, sarmaya başladı. Nebile, kocasının, ne kendi ağırlığında bir kadını böyle tüy gibi kavrayıp kaldıracak derecede güç-kuvvet sahibi, ne de elleriyle bir iş görmekte bu kadar hamarat ve becerikli olduğunu biliyordu. Zira, Hamdi Bey, adalesi gevşek kolları, küt parmaklı yumuşak yumuşak elleri ve tembel tembel kımıldanışlarıyla genç kız üzerinde şimdiye kadar hep hantal bir insan tesiri bırakmıştı.

Hamdi Bey, birden, bir şimşek tezliğiyle karyolaya sıçradı ve kâh çömelerek, kâh iki diz üstü gelerek, kâh sağa sola doğru eğilip uzanarak Nebile'nin vücudunu bir oklavayla hamur açar gibi patiska sargılarının içinde yuvarlamaya başladı. Nebile hayretten donakalmıştı. Bu ameliyenin başlangıcında,

gerçi, biraz kendini müdafaaya çabalamış ve hassaten kollarını bu sargıların dışında bırakmak istemişti. Sonra, buna da muvaffak olamayıp, vücudunu balmumundan bir bebek gibi, bu acayip menajeri mahlûkunun pençelerine bırakıvermişti. Yalnız ara sıra bir çocuk sızlanmalarını andıran sesiyle:

"Kundağı çok sıkıyorsun. Biraz gevşek bırak, rica ederim; biraz gevşek bırak!" diyordu.

Fakat dinleyen kim? Hamdi Bey, kızcağızın bütün vücudunu yalnız ayaklarıyla başını serbest bırakmak şartıyla sert patiska bezinin içine sımsıkı hapsetmiş bulunuyordu. Öyle ki, bu bezin hiçbir tarafında ne ufacık bir potluk veya aralık, ne de bir incecik buruşuk kalmıştı. Hamdi Bey'in kundak adını verdiği bu şey; Nebile'nin bedeninin bütün hatlarını, çıplak olduğu zamandan daha ziyade belirten ve kalçalarından ayak bileklerine doğru bir huni biçiminde incelip uzunlaşan alçıdan bir kalıp halini almıştı. Hamdi Bey, son iş olarak, genç kızı yüzükoyun çevirip sargının kenarlarını boydan boya sağlam birtakım penslerle iğneledi, perçinledi. Sonra onu, tekrar sırtüstü yatırdı. Nebile'nin şimdi, bir eski Mısır prensesinin mumyasından farkı kalmamıştı.

Hamdi Bey, biraz yorgun, biraz soluk soluğaydı. Karyolanın ayak tarafında, yüzü karısının yüzüne çevrik, bağdaş kurup oturdu ve pijamasının yeniyle birkaç kere alnının terlerini sildi. Sonra meydana getirdiği sanat eserini son bir incelemeden geçiren heykeltraş gibi önünde uzanan bu Mısır prensesinin mumyasını seyre daldı. Kundaktaki genç kız, aynı zamanda kolsuz bir *stalaktike* de benziyordu.

Nebile sordu:

"Peki ama, bu oyunun tuhaflığı neresinde?"

Oysa, çoktan her şeyi sezmiş, anlamıştı. Hele kocası, çöktüğü yerden tabanlarının ortasını hafif hafif gıdıklamaya başlayınca, Nebile için, onun bütün maksadı gün gibi belli oldu. Yalnız iki esrar perdesi, bu, gün gibi apaçık maksadın

tam ortasını iki büyük ve koyu gölge halinde karartıyor ve Nebile'nin bütün seziş ve anlayış kudretleri bu karartıyı sıyırmaya erip yetemiyordu: Hamdi Bey denilen şu acayip adam, –diğer üç karısına yaptığı gibi– kendisini de böyle her bir yanından sımsıkı bağladıktan sonra, tabanlarının altını gıdıklaya gıdıklaya katıltmak istiyordu. Niçin? Hangi sebep, hangi etki, onu, her yıl böyle bir uzun işkenceli cinayete sevkediyordu? Bu adam, bütün acayip hallerine rağmen, kalp ve his denilen hassalardan yoksun değildi. Bir kadına, tam manasında bir erkek gibi değilse bile, iyi bir koca gibi bağlanmasını ve onu sevip nazlandırmasını da biliyordu. Şu halde, birdenbire ne oluyordu da bu iyi kocanın yumuşacık ellerinden birer canavar pençesi çıkıveriyor ve ona, birbirinden güzel, birbirinden tatlı (zira, Nebile, kendisinden öncekilere dair ne bilmek lazımsa hepsini sorup, öğrenmişti) üç kızcağızı boğmak vahşetini işletebiliyordu? Ne bir geçimsizlik, ne bir küskünlük, ne bir kavga, ne bir hınç; hayır! Hattâ, ne de ilk geceler kendisiyle olduğu gibi bir "tabanaltından gıdıklanıp gıdıklanmama" münakaşası... Hamdi Bey, günün birinde, –ortada hiçbir sebep yokken– kararını veriyor; birkaç hık hık'lı gülüşten, birkaç "cicim"den, birkaç "yavrucuğum"dan sonra gidiyor, bir top patiskasını alıyor, bunu bir terzi kadın dikkatiyle ölçüp biçiyor ve bununla, maharetli bir çıkıkçı gibi, bütün bir vücudu beş on dakika içinde bir daha artık hiç kımıldayamamasıya kıskıvrak sargılayıveriyordu.

Niçin? Evet, niçin? Her ameliyeden sonra bu berhanenin ıssız çatısı altında yeniden bir ölünün küskün hayaletiyle karşı karşıya, yapayalnız kalmak, sâhi ya da düzme yaslar tutarak ağlayıp sızlamak ve yeniden her yana insanlar koşturup, paralar sarfedip türlü üzüntü, türlü yorgunlukla nihayet bir ikinci, bir üçüncü, bir beşinci evlenme teşebbüsüne atılmak! Bütün bu facialar, bu zahmet ve emekler niçindi?

Nebile'nin her geceki gibi, gıdıklanan bir kadın rolünü oynamaya çabaladığı şu anda (çabaladığı, diyoruz; zira, bu sargının içerisinde o histerik hareketlerin hiçbirini yapmaya muvaffak olamıyordu) bir an önce yırtıp sıyırmak ihtiyacını duyduğu esrar perdelerinden en ehemmiyetlisi, katılarak ölmediği takdirde, Hamdi Bey'in, onu başka bir usulle öldürmek isteyip istemeyeceği keyfiyetiydi. Zira, genç kız, yalnız tabanlarının altından değil, vücudunun hiçbir yerinden gıdıklanmadığı için, üç kere tam bir başarıyla neticelenen bu "Kundak Oyunu"nda, kocasını ilk defa pek fena bir mağlûbiyete uğratacağından emin bulunuyordu. Fakat, bu hileli maçın birinci raundunu kazanmakla canını kurtarabilecek miydi? İşte, Nebile bundan hiç emin değildi. Bütün gayretlerinin boşa gittiğini görecek olan bu garip adam, kimbilir, ne büyük bir kızgınlığa kapılacak ve eli kolu bağlı bu kurbanını, kimbilir, ne kadar vahşice boğazlayıp parçalayacaktı? Onu, her gün üzerinde taşıdığı ve geceleri yastığının altına koyduğu Parabellum'un başparmak kalınlığındaki kurşunuyla mı vuracaktı? Yoksa, azılı bir câninin elinden alıp da vazife hayatının en parlak kahramanlık hatıralarından biri gibi esvap dolabının bir gözünde sakladığı o korkunç palayla mı vücudunu delik deşik edecekti? Ya da ağzına tesiri belli olmayan bir zehir mi akıtacaktı?

Nebile, bir yandan bu birbirinden dehşetli ihtimalleri düşünürken, öbür yandan, sözde gıdıklanmalara tahammülünün son haddine dayandığını gösterir birtakım vahşi kuş sesleri çıkarıyor ve ara sıra bir imkânını buldukça iki tabanını birden, şimdi ayaklarının ucunda kıvrılıp yatmış olan kocasının suratına ya da göğsüne dayamak suretiyle güya onları parmak ve dil temaslarından kaçırmak ister gibi yapıyordu. Hamdi Bey ise, her defasında, o deminki şebek hareketleriyle bu tabanları tekrar eline geçirip gıdıklamaya koyuluyordu.

Ne o? İşte, Hamdi Bey, yine mahut hık hık'larına başladı; hem bu sefer daha sık, daha silsileli ve daha derinlerden, daha uzaklardan gelen bir sesle... O kadar derinlerden, o kadar uzaklardan ki, bunları hemen şuracıkta, Nebile'nin ayakları dibinde kıvranıp durmakta olan adamın göğsünden ya da gırtlağından çıkıyor sanmak epeyce zordu. Bu sesler, derken bir boğuk ve korkunç uluma halini aldı. Genç kız, hayretten donakalmıştı. O zaman Hamdi Bey, bir atın kişnemelerini andıran haykırışlarla başını kaldırdı ve gözlerinin üstüne düşen saçları arasından Nebile'nin yüzüne baktı. Kundaktaki vücudun birkaç dakikalık hareketsizliği ona mutlaka her şeyin tamam olduğu zannını vermişti.

Fakat genç kızın da başını hafifçe kaldırıp, kendisine dik dik baktığını görünce, hayretten donup kalmak sırası ona geldi. Artık ne hık, ne mık! Hamdi Bey'in gövdesi bir buruşuk çıkın ve suratı bir mukavva maske halini almıştı. O zaman Nebile, sert ve haşin bir sesle:

"Haydi, kalk oradan! Haydi, çöz şu sargıyı!" dedi.

Çıkın-adam, bir türlü kendine gelemiyordu. Genç kız, emrini tekrar etti:

"Kalk, diyorum sana; haydi; hemen çöz şu sargıyı!"

Çıkın-adamdan, Nebile'nin üstüne doğru iki sarsak kol uzandı; fakat, bu kolların ucundaki eller onun emrini yerine getirmek için işe nereden başlayacağını bilmiyor gibi, gövdesinin şurasında, burasında serseri serseri, titrek titrek dolaşıyordu.

Genç kızın, iri lacivert gözleri, odanın kızıl aydınlığı içinde birer akik taşı gibi parıldıyordu.

"Çevir beni!" dedi. "Sırtımdaki çengelli iğneleri bir bir aç, çıkar bakayım!"

Hamdi Bey, kudretli bir hipnotizmacının sihrine kapılmış bir medyum itaatiyle genç kızı yüzükoyun çevirdi ve iğnelerin çengellerini bir bir açıp çıkardı. Nebile ilave etti:

"Şimdi, sıyır şu patiska topunu bedenimden!"

Hamdi Bey, gözleri yarı kapalı ve hareketleri robotlaşmış bir halde, –tıpkı kundağı sararken yaptığı gibi– sağ eliyle patiskanın kenarından çekerek sol eliyle içindeki vücudu hafif hafif itip yuvarlayarak Nebile'yi bir iki saat önceki "anadan doğma" haline getirdikten sonra, "Daha başka bir emrin var mı?" der gibi başı önüne eğik, kolları sarkık, yatağın önünde durakaldı. İşte, tam bu sıradaydı ki, bütün âzâsını yeniden serbest hisseden Nebile, yatağı içinde bir yay gibi gerindi, sonra, birden, bacaklarını Hamdi Bey'den yana çevirip, onu iki ayağıyla göğsünden iterek yere yuvarladı.

Hamdi Bey, bir müddet, uzun bir müddet yerde, sessiz ve hareketsiz kaldı. Zira, göğsü üstüne yediği tekmenin şiddetiyle nefesi kesilmişti. Nebile ise, bu sırada, karyoladan inmiş ve başını, bir kere, yerde yatan üzerine çevirmeksizin, sakin sakin giyinmeye başlamıştı; ama, çamaşırlarının her biri bir yana atılmış olduğu ve esvapları, gardropta asılı bulunduğu için genç kız, hem giyinir, hem de odanın içinde, durmadan dolaşırken arada bir ya Hamdi Bey'in üstünden atlamak, ya da bir yanına çarpıp basmak zorunda kalıyordu. O zaman, ayağı bir leşe dokunmuşcasına tiksinerek yüzünü buruşturuyor ve bu odanın havasından bir an önce kurtulmak ihtiyacıyla kendini sıtmalı bir aceleye kaptırıyordu. Böylece, yarı giyinmiş bir halde ve eşyalarının bir kısmı koltuğunun altında, kendini kapıdan dışarıya attı; fakat bir saniye geçmeden tersyüzü geri döndü. Yerde yatan ve zahmetle soluk alıp, inlemeye başlayan adama doğru birkaç adım attı. Ona, bir yırtıcı kuş gözleriyle baktı, baktı. Sonra, birden ayağını kaldırıp iskarpininin uzun ve sivri topuğuyla Hamdi Bey'in kafasına vurdu ve:

"Al," dedi; "bu Zehra'nın hakkı için!"

Bir daha vurdu:

"Al, bu Mesrure'nin hakkı için!"

Bir daha vurdu:

"Al, bu da Muazzez'in hakkı için!"

Hamdi Bey'in, iniltileri şimdi, bir dayak yiyen çocuk ağlamalarına dönüşmüştü. Nebile:

"Bana da hesabını vereceğin gün uzak değil!" dedi ve giyinmesini tamamlayıp sabahı beklemek için evin başka bir odasına çekildi, gitti.

* * *

Yol gazetesi idarehanesinin yazışleri odasında, herkes kalemi kâğıdı bırakmış, tarihî roman tefrikacısı İdris Hulûsi'nin anlattığı hikâyeleri dinliyordu. Zaten, konuşmaya başlar da kim dinlememezlikten gelir; kim onun destanî belagatinden kendini sıyırıp da işiyle gücüyle meşgul olabilirdi? Hele İdris Hulûsi, bugünkü gibi keyfi yerindeyse ve birkaç kadeh de çakıştırmışsa... Bu tarihî roman tefrikacısı henüz genç denilecek bir yaşta bulunmak ve tarih denilen ilimle yakından, uzaktan ilgili bir tek satır okumamakla beraber, kafası, geçmiş zamanlara dair o kadar çok, o kadar çeşitli, o kadar acayip bilgilerle doluydu ve bunları allandıra pullandıra öyle hoş ve nükteli fıkralar halinde nakletmesini bilirdi ki, dinleyicilerinin ağzı ya hayretten bir karış açık kalır ya da her biri ayrı tempoda birer kahkahayla gülmekten kırılırdı.

Hal ve tavır bakımından da pek tuhaf bir adamdı bu İdris Hulûsi! Bazı günler, matbaaya saç-sakal birbirine karışmış, üstbaş perişan bir serseri derviş gibi gelir, gider; gelince ya bir boş koltuk bulup içine gömülür, saatlerce horul horul uyur, ya da korkunç bir yazı cezbesine tutularak masanın başına geçer; bir çırpıda, yüzlerce sayfa doldururdu. Bu sırada, aklı başında olanlar, İdris Hulûsi'nin civarından yavaşçacık sıvışmak lüzumunu hissederlerdi. Zira, İdris Hulûsi bir saat zarfında yüz uzun matbaa kâğıdı tutan birkaç

günlük tefrika malzemesini masanın üstüne yığar yığmaz, bir panayır hokkabazının, her yaptığı el çabukluğu marifetinden sonra, seyircilerinden parsa toplamaya çıkışı gibi, sağına döner beş lira, soluna döner bir lira istemeye başlardı:

"Görüyorsun, be birader," derdi. "Şurada en aşağı yirmi liralık bir sermaye var. Fakat, muhasebe müdürü haftabaşı değildir diye çıkarıp da on para vermez. Malum ya, patron, avansı yasak etmiş! Bugün ne? Çarşamba... Cumartesi günü beş liranı faiziyle öderim. Haydi, çingenelik etme!"

Beş lirayı koparamayınca, başka birine dönüp:

"Ver şuradan iki buçuk papel!.." diye seslenirdi ve tekrar masanın üstündeki kâğıt yığınını göstererek: "İşte, sana iki buçuk liraya mukabil yirmi liralık bono!.." sözlerini ilave ederdi.

Ve böylece, yazıişleri odasından bir şey çıkmayacağına aklı kesince, orada bulunanların topuna birden küfürler savurarak, tefrika müsveddelerini koltuğunun altına alır; matbaayı oda oda, köşe köşe dolaşmaya çıkardı. Ne ilan memurunu, ne başmürettibi, ne makinisti bırakırdı ve nihayet, çok defa, kapıcıyla elle kuruşa sulh olup, giderdi.

İlk zamanlar, rahmetli Osman Nuri Bey'in oğlu Fuat, onun için pek cömert bir vurgun kaynağı teşkil ediyordu. Fakat, ne yazık ki, son günlerde bu çocuğun da gözü açılıp ahlâkı bozulmuş, nekeslikte, yüzsüzlükte öbürlerinden farkı kalmamıştı.

Bir başka devre gelir, İdris Hulûsi büsbütün başka bir insan olurdu. Her gün tıraşlı, tertemiz yüzüyle, her gün taranmış, fırçalanmış, hattâ pomatlanmış saçlarıyla, en son modaya göre biçilmiş geniş omuzlu belden kasma ceketiyle, Amerikanvarî bol yakalı gömlekleri, alacalı çiçekli, dallı budaklı boyunbağlarıyla, (burada "ler" edatını kullanıyoruz, çünkü İdris Hulûsi, o sıralarda hemen iki günde bir gömlek ve boyunbağı değiştirirdi) adeta Hollywood'dan fırlayıp gel-

miş bir sinema *Jeune premier*'ini andırırdı. İdris Hulûsi bu hayırlı istihaleye [değişime] ermek için ne etmiş, ne eylemiş, ne gibi yollardan geçmiş? Kaç kişiyi dolandırmış? Bunları kimse, hattâ muhasebe müdürü, hattâ patron bile kendisine sormaya cesaret edemezdi. Zira, hayatının parlak dönemecinde ondan kibirli, ondan atak ve ondan nobran bir adama daha rasgelmenin imkânı bulunamazdı. İdris Hulûsi, yalnız kalıp kıyafet değiştirmekle kalmaz, huy, mizaç, karakter ve ahlâk bakımından da büsbütün başkalaşırdı. Her zamanki gibi şununla bununla (tabiî bu "şu, bu" arasında muharrir ve muhabirlerden tutun da kapıcıya kadar bütün matbaa personelini hesaba katmak lazımdır) ahbaplık, yarenlik etmek, şakalaşmak şöyle dursun, selamını bile etrafa dirhem dirhem satmaya başlardı ve işin asıl acayip tarafı; bütün borçlarını da unuturdu. Öyle ya, bu beyzâde, bu pırıl pırıl İdris Hulûsi ile sağdan soldan ikişer, üçer ya da yarımşar lira dilenen o saçı sakalı birbirine karışmış serseri derviş arasında ne münasebet vardı? Bunun olduğuna, gerçekten, yüz şahit isterdi.

Zaten İdris Hulûsi, böyle bir hüviyet ispatına da pek zaman bırakmazdı. Bu şatafat devri birkaç hafta ya sürer, ya sürmez; yine eski haline doğru soldan geri bir tekâmül geçirmeye başlardı ve onun en hoş, en tatlı, en insanî olduğu, herkesi etrafına toplayıp hikâyeler, fıkralar anlattığı, yazıişleri odasını cinaslarının, nüktelerinin türlü renk ve parıltıda binbir çeşit havai fişekleriyle bir bayram yerine çevirdiği zamanını da, işte, bu ikisi ortası devreye rasgelen günler teşkil ederdi. Zira, İdris Hulûsi, fikir ve ruh muvazenesini ancak bu "ikisi ortası" durumda bulabilirdi.

Onun içindir ki, masa ve kalem arkadaşları, pek az süreceğini bildikleri bu devrenin tadını çıkarmak gayretiyle, işi gücü bırakıp, saatlerce İdris Hulûsi'nin çenesine asılı kalmakta bir sakınca görmezlerdi.

Bunlar arasından yalnız Fuat'ı ayırmamız lazım gelir. Zira Fuat, her nedense, İdris Hulûsi'nin hiçbir halini tuhaf, hiçbir sözünü enteresan bulmuyordu. Onunla ilk tanıştığı günler bazı hayallere kapılmış, onu, tasavvur ettiği, aradığı *bohème intellectuel*'lerden biri sanmıştı. Hattâ, matbaadaki arkadaşları arasında en ziyade İdris Hulûsi'ye karşı ahbaplık ve samimilik meyilleri göstermiş; fakat, günün birinde, onu belden kasma vestonu, Amerikanvarî gömleğiyle Beyoğlu'nun en züppe ve en snop delikanlılarından biri arasında* görünce, ne kadar yanıldığını anlamış ve bu yanılma hissi, Fuat'ta, İdris Hulûsi'ye karşı adeta nefrete, kine benzer birtakım tepkiler uyandırmıştı. Fuat'a göre, onun herhangi bir âdi *arriviste*'den farkı yoktu ve her bilgisiz, kabiliyetsiz, her kafası boş şöhret düşkünü gibi, bu da bütün o acayip halleri ve tavırlarıyla herkesin gözüne çarpmak için uğraşan bir sahtekârdan başka bir şey değildi. Muvazenesizliği bile yapmacıktı. Ara sıra hükümeti, rejimi yererken ya da kulaktan dolma bazı nazariyelerle bir *sosyal adalet* müdafaasına kalkışırken, işi büsbütün deliliğe vurup, her muhtemel tehlikeye karşı kendisini bu uydurma muvazenesizlik arkasına öyle bir kurnazlıkla saklayışı vardı ki, çok defa, söylemekte olduğu sözler Fuat'ın düşüncelerine uygun düşmekle beraber, onda, İdris Hulûsi'ye şiddetli itirazlarda bulunmak ve bu sözlerini ağzına tıkamak arzusundan başka bir his uyandırmazdı. Zira, genç adam, insanlar hakkmdaki bütün tecrübesizliğine rağmen, İdris Hulûsi'nin fikir denilen şeye on paralık kıymet vermediğini ve bütün bunları laf olsun diye söylediğini sezip anlamakta hiç güçlük çekmiyordu.

Neden güçlük çeksin ki, İdris Hulûsi, kalıptan kalıba gi-

(*) Birinci baskıdaki "heyetinde" sözcüğü "arasında" sözüyle karşılanmış. Bu, İdris Hulûsi'nin başkalarıyla görüldüğü anlamını veriyor. Oysa "heyetinde" sözcüğü "kılığında, görünüşünde" demek – e.n.

rerken bütün acemi aktörler gibi, ya perukasını, ya takma sakalını düşürüyor, ya da yüzüne sürdüğü boyaların ikide bir akıp silindiğinin farkına varamıyordu. Ama bu acemi aktör, dinleyicileri ve seyircileri arasında iki kişinin kendisine karşı, düşmanca değilse bile, herhalde soğuk bir tavır takındıklarının pekala farkındaydı. Kocaman ve uzun yazı masasının tâ öbür ucunda, durmadan bir şeyler okuyup bir şeyler yazmakla meşgul ve başları daima önlerine eğik bu iki kişinin alakasızlığı, İdris Hulûsi'yi adeta –samimi denilecek– bir alınganlığa sevkediyordu.

Bu iki kişi, –Fuat'la Sırpçadan çeviriler yapan Balkanlı bir genç– matbaanın bu en *populaire* şahsiyetine karşı gerçekten umulmaz bir uzaklık ve ilgisizlik göstermekteydi. Bunlar, onun ne tarihî fıkralarını dinliyorlar, ne tekerlemelerine gülüyorlar, ne dedikodularına kulak kabartıyorlar, ne de o kadar tantanayla hazırlanmış siyasi nutuklarının tesirine kapılıyorlardı. Onun içindir ki, İdris Hulûsi, ara sıra kendini tutamayıp, –en ziyade bu çeşit nutuklarından birinin ortasında– geniş bir parantez açarak:

"Hey, delikanlı; sen bana baksana! Burada, beyzâdelik, paşazâdelik bir sürer akçe değildir!" tarzında birtakım laflar atar; ama Fuat, kâh işitmemezlikten, kâh anlamamazlıktan gelerek yine başını kaldırıp ondan yana bakmazdı.

Fakat, bir defasında, –sanırız, İdris Hulûsi alışılandan birkaç kadeh fazla çakıştırmış olacaktı– birden, sesinin en nobran temposuyla:

"Küçük bey, küçük bey!" diye haykırdı. "Biliyoruz, bir yandan sadrazam torunu olduğunu. Onun için istersen ecdadından başlayalım, bugün!.."

Fuat, hiç de ecdadıyla böbürlenir bir çocuk olmadığı halde, kendini tutamadı ve İdris Hulûsi'nin yüzüne dik dik bakarak:

"Ölülerle uğraşmaya ne hacet! Cesaretiniz varsa, benden

başlayın!" dedi. Ve o zamandan beri de İdris Hulûsi, ağız kabadayılığı denemelerini Fuat'la karşı karşıya oturan zavallı Sırpça çevirmeni üzerinde tatbike başladı.

Bu Sırpça çevirmeninin kim olduğunu, hattâ ne adla çağırıldığını masa etrafında oturanların hemen hiçbiri bilmiyordu. O kadar kendi halinde, o kadar sessiz ve silik bir insandı ki, aşağı yukarı üç aydan beri bu matbaaya ve bu odaya hemen her gün gelip gittiği halde, onunla hiç kimse konuşmuyor, başını çevirip ona selam vermek lüzumunu bile duymuyordu. Yalnız Fuat'la bir parça ahbaplık edebiliyordu; eğer ara sıra, şuradan buradan birkaç laf etmeye ahbaplık demek mümkünse... Zaten, –rasgele mi diyelim, yoksa bir hissî cazibe eseri olarak mı?– masadaki komşulukları her ikisini de bütün çekingenliklerine rağmen, birbiriyle şu kadarcık olsun bir tanışıklığı, çekinilmesi güç bir şey haline sokmuştu. Bundan başka, bu masada her ikisi de aynı işi görüyordu. Yani, biri, Yugoslavya'dan, öbürü Fransa'dan gelen gazete ve mecmuaları eleyip tarıyor ve bunlardan birtakım yazılar çıkarıyordu. Sonra, –doğrusunu söylemek gerekirse– Fuat, bu Üsküplü fukara köylü çocuğunda kendi içine çekilmiş bir güç, bir fikir ve ruh gücü seziyordu.

Fuat, bir zamanlar İdris Hulûsi hakkında yanıldığı gibi, belki, bunun hakkında da bir boş zanna kapılıyordu. Ama, muhakkak olan bir şey varsa, o da bu Üsküplü genç adamın, yoksulluğunu, kimsesizliğini –bütün şu matbaadaki fikir işçilerinde görülegeldiğinin aksine– bir mide ve izzetinefis ihtilacına [çarpıntısına] kapılmaksızm tevekkülle, vekarla taşımakta oluşudur. Sırpça çevirmeni pek karanlık olduğu hissedilen geçmişinden hiç utanmıyor, burada ilk göründüğü günden beri hiç değişmeyen eski püskü elbiseleri içinde bir Rumeli serdarının oğluymuş gibi, asîl durmasını biliyordu. Yalnız, kendisine bir yabancı muamelesi edildiği zamandır ki, biraz kızarır ve sıkılır gibi oluyordu. Bundan

dolayı, İdris Hulûsi ona, bir gün bu tarafından çatmak zebûnkuşluğunda* bulundu:

"Hey, Yugoslavyalı; biz, burada eski Türk fütuhatından bahsediyoruz! Dinle de öğren!" diye bağırdı.

Sırpça çevirmeni, kıpkırmızı olup, önüne bakarak:

"Bunları yeniden öğrenmeye ihtiyacım yok!" diye kekeledi. "Analarımız, beşiklerimizi hâlâ, bu masallarla sallayıp dururlar."

Üsküplünün canına tak deyip, verdiği bu ilk ve son cevabı, demagojik bir milliyetçilik gösterisine pek elverişli bir vesile sayan İdris Hulûsi:

"Hele şuna bak, hele şuna bak!" diye gümbürdedi. "Türk'ün fütuhat tarihi bir masal değil, delikanlı; bir masal değil!.."

Ve saatlerce, cenk meydanında sahibini kaybetmiş bir at gibi, kişnedi durdu. Bu esnada Fuat, bir yandan çevirilerine devam ediyor, öbür yandan göz ucuyla Üsküplü gencin titreyen ellerine bakıyordu. Bir an geldi, lafa atılıp, onu müdafaa etmek istedi. Zira, bu gencin, "Analarımız beşiklerimizi hâlâ bu masallarla sallayıp dururlar" sözünü ne kadar iyi niyetle söylediğinden emindi. Milliyetçilik duygusu bakımından ise, bu tek cümlenin ne dokunaklı bir mana ifade ettiğini, İdris Hulûsi'nin ağzından boşanan bütün bu basmakalıp nutuklardan daha ne kadar tesirli olduğunu tâ canevinden duyuyordu. Evet, Fuat, hiç değilse bu hissini söylemek için lafa karışacaktı. Ama, Sırpça çevirmeninin kâğıtlarını, gazetelerini toplayıp ayağa kalktığını ve herkese başıyla bir selam vererek çıktığını görünce, o da gazetelerini, kâğıtlarını toplayıp kalkmak ve gidenin arkasından yürümek suretiyledir ki, bu masa etrafında söylenip dinlenilen şeylere karşı muhalefetini göstermekle kaldı.

(*) *Zebûnkuş: Kendinden zayıfa gücü yeten; merhamet etmeyen, ezen.*

* * *

Biraz sonra her ikisi de sokak kapısının önünde buluştular ve bir müddet, yanyana hiç konuşmadan yürüdüler. Fuat, Üsküplü genci teselli etmek istiyor, fakat söze nereden başlayacağını bilemiyordu:

"Çok canım sıkıldı bu hadiseye... doğrusu çok canım sıkıldı," dedi.

Sırpça çevirmeni (adam sen de... değmez ehemmiyet vermeye!) demek ister gibi, bir hareket yaptı. Sonra, kendi kendine söylenircesine ağır ağır, yavaş yavaş konuşmaya başladı:

"Bunlar, daha milliyetçilik ideolojisinin diyalektiğini de bilmezler. Saçmasapan bir gevezelik eder dururlar. Bir gevezelik. Fakat, doktrinleri bakımından tehlikeli bir gevezelik... Neden tehlikeli? Çünkü, bunlar, milliyetçilik telkin etmek istedikleri kimseleri zorla bu fikre düşman ediyorlar. Ben Türkiye'ye geldiğim sıralarda, mutaassıp bir milliyetçiydim. Lisenin son sınıflarında ne yapıp, ne ettiler, bu inancımı kökünden sarsmanın yolunu buldular. Üniversitede ise..."

Sırpça çevirmeni biraz durakladı, yan gözle Fuat'ı süzdü:

"– ... Üniversitede ise, zaten böyle şeylerden bahsedilmez. Orası bir çorbadır. Hem de Moskofların Porç'una benzer bir çorba... İçinde olmayan yok. Yalnız tek bir şey eksik: Milli kültürün tuzu. Biz, daha çocukken işitirdik, Türkiye'de bir inkılâp olmuş, ileri ve halkçı bir rejim kurulmuş, bunun kendine mahsus birtakım prensipleri varmış diye. Ve bunun adına *Kemalizm* derlerdi. Hâlâ da böyle derler, bizim taraflarda buna... hâlâ böyle derler ve bunu, bütün geri kalmış ve köle milletleri *irtica* zincirinden ve emperyalizm boyunduruğundan kurtaracak bir *hidayet* yolu telakki ederler. Yalnız okur-yazarlarımız, yalnız aklı başında olanlarımız değil, en ücra köylerde yaşayan en karacahil millettaşlarımıza kadar

herkes bu görüşün hiç olmazsa esasında birliktir. Yani, Kemal Paşa'nın bir gün gelip bizi de yabancı cevrinden kurtaracağı kanaatindedir. İşte ben, fakir bir köy imamının oğlu olan ben, gözlerimi dünyaya böyle bir imanın ışığı içinde açmıştım. Oysaki... oysaki, buraya geldikten sonra, hem bu ışığı, hem de Kemal Paşa'nın izini kaybettim."

Fuat, yanında yürüyen ve hâlâ hiçbir heyecan eseri göstermeksizin ağır ağır, yavaş yavaş konuşmasına devam eden Yugoslavyalı genci, sözlerinin bu noktasına gelince sesi titreyip ağlayacak sandı. Fakat yanılmıştı. Yugoslavyalı genç, hep aynı tempoda söyleniyordu:

"... Ne yaptılar onu? Nereye koydular? Bazı yerlerde tunçtan heykellerine rastgeliyorum. Fakat, ne hepsi birden, *Kemalizm*'in organı geçinen gazetelerde, ne de üniversitede O'ndan bir eser göremiyorum. Gazete idarehanesinde entellektüeller neden bahsediyor? Osmanlı fütuhatından! Yani, Nazilik, Faşistlik gibi, tecavüzcü, istilacı bir milliyetçilikten. Yani, Mustafa Kemal'in emperyalistliğe, geriliğe karşı bir savaş telakki ettiği milliyetçiliğin tam zıttı... Üniversitede ne öğretiliyor? Avrupa'nın birbirini tutmaz ne kadar dağınık bilgileri varsa, bir işporta malı gibi her gün yığın yığın önümüze serilir. Beğen, beğendiğini al... Ekonomi bahsinde en antika *liberalizm* düsturları mı istersin? Felsefede en mistik *Bergsonculuklar* mı? Hepsi var. Hepsi var dedik ya, yalnız Kemalist Türk bilgininin kendine özgü bir "dünya görüşü" buradan içeriye giremez. İçeri girmek şöyle dursun, hattâ, böyle bir şeyin orada bahsi bile edilemez. Bir gün, şimdi söylediklerimin yüzde beşini arkadaşlardan –arkadaş, diyorum; başka bir sıfat bulamadığım için– birine şöyle bir fısıldayacak oldum. Aman efendim, sen misin bu cüreti gösteren? İş, profesörlere kadar aksetti; az kalsın divan kurulup sigaya çekeceklerdi beni!.. Neden? Çünkü, emperyalizm demişim; çünkü mazlum ve geri ülkelerden bahsetmiştim.

Üniversitede böyle sokak politikası yapılmazmış; burası bir ilim müessesesiymiş; ilim ise *objektifmiş*..."

Sırpça çevirmeni, kendini tutamayıp kıs kıs gülmeye başladı. Fuat, onu tanıdı tanıyalı bu, ilk gülüşüydü. İlk defa olarak da bu kadar çok açılmıştı. Demek, o da herhangi bir insan gibi kızmasını, coşmasını, alay etmesini biliyordu. Dört aydan beri yambaşında, yüzünün hiçbir çizgisi kımıldamaksızın, hep dimdik, kaskatı duran bu genç de, demek herkes gibi sinirleri, reaksiyonları olan; herkes gibi zaaflara düşebilen, bir başkasıyla samimileşip dertleşecek kadar insana yakın bir adamdı ve Fuat onu, bu haliyle daha çok sevmeye başladı. Sesinde güç bela zapta çalıştığı bir heyecanla dedi ki:

"Sizi, ne iyi anlıyorum bilseniz; ne iyi anlıyorum! Çünkü, ben de aynı fikir ve ruh bunalımlarından geçmekteyim. Ben de sizin gibi hâlâ ne kendime göre bir muhit, ne de kafası *kafama denk bir arkadaş bulabildim. Düşünün ki*, burada doğup büyüdüğüm halde, tıpkı sizin gibi ben de bu memleketi yadırgıyorum."

Sırpça çevirmeni, başını hafifçe Fuat'a döndürüp onu bir gözünün ucuyla süzdükten sonra:

"Bu, işin *sentiment* tarafı," dedi. "Ben de sizin yaşınızdayken oldukça *sentimental*'dim. Oysa, şimdi, aradığım şey, yalnız aydınlık, yalnız aydınlıktır."

Fuat'ın zihni bu sözlerin iki noktasına takılmıştı. Biri: Yugoslavyalı gencin "sizin yaşınızda" derken bir nevi olgun adam gururuna kapılır gibi görünüşü; öbürü de, *sentiment* ve *sentimental* kelimelerini belli bir kötülemeyle söyleyişiydi... Fuat, kendi kendine: "Evvela; diyordu, aramızdaki yaş farkı, olsa olsa üç dört yıldan ibarettir. Bu kadarcık bir yaş farkında nasıl oluyor da bana, bir toy çocuk muamelesi etmek hakkını buluyor? Hem, ben de onun gibi yüksek tahsilimi bitirmiş ve kaç yıldan beri hayat mücadelesine atıl-

mış bulunuyorum. *Autodidactique* bilgi bakımından ise ondan bir hayli ileride olduğuma eminim. Şimdiye kadar okuduğum kitapların belki yüzde birinin adını bile duymamıştır bu zavallı... Sonra, 'his' ve 'hislilik' neden bu kadar kötü bir şey olsun?"

Fuat, kafasının içinden bir şimşek çabukluğuyla gelip geçen bu muhakemeleri yarıda bıraktı. Zira, demin o kadar büyük bir sempatiyle yanına sokulmak ihtiyacını duyduğu bu ilk arkadaşından aynı nispette derin bir antipatiyle ayrılmak istemiyordu. Bundan başka, konuşmalarının bu noktasına kadar onunla kendi arasında bir görüş ve düşünüş yakınlığının da farkına varmamazlıktan gelemezdi.

"Aydınlık kelimesiyle neyi kastediyorsunuz?" diye sordu.

Yol gazetesinin Sırpça çevirmeni acı acı gülümsedi:

"Bu şehirde, bu memlekette hüküm süren kafa bulanıklığının, fikir kargaşalığının zıddına ne varsa onu kastediyorum!" dedi.

Ve bu cümlesini, bir sürü misaller, deliller ve mütelaalarla çözüp bağlamaya, bağlayıp çözmeye başladı. Fuat, Üsküplü gencin konuştukça daha belli olan bazı şive hususiyetlerine ve kullandığı tabirlerin yabancılıklarına rağmen, onun nereden kalkıp nereye varmak istediğini pekala anlıyordu. Sırpça çevirmeni, –Fuat, onun adını bile hâlâ öğrenememişti– sözlerinin yarısını teşkil eden ve hemen hepsi Latin unsurlarından alınmış olan bu tabirleri daima ve İslav dilinin fonetiğine göre heceliyor; mesela, *sentiment* ve *sentimental* kelimelerinde yaptığı gibi bütün kalın sesleri inceltiyor; "T", "K" harflerini sertleştiriyor; "im", "un" ya da "ik" ile sonuçlanan sözlerin sonuna mutlaka bir "A", bir "US" ilave ediyordu.

Bu konuşma tarzı, Fuat'a ara sıra dinlediği Moskova Radyosu Türkçe *speaker*'inin hitabet üslubunu hatırlattı. Gerçi, Üsküplü genç, bu *speaker* kadar bayağılığa düşmüyor, her-

hangi bir namuslu entellektüel kafasının samimiliğinden pek o kadar ayrılmıyordu ama, ifade ettiği nazariyeleri öyle bir harcı alem hale sokuş tarzı vardı ki, Fuat'ın "mücerret" düşünce melekelerini birer kıskaç içine alır gibi örselemekten ve dimağının kendi kendine arayıp görme ufkunu daraltıkça daraltmaktan geri kalmıyordu.

İki genç adam, böyle konuşarak –daha doğrusu, biri konuşup öbürü dinleyerek– yanyana ne kadar yürüdüler ve yürüye yürüye şehrin hangi semtlerine geldiler; her ikisi de bunun farkında değildi. Belki Fatih'in en ücra mahallelerine, belki de Edirnekapı varoşlarına kadar gelmişlerdi. Gecenin karanlığı da iyice bastırmış olduğundan, etrafı seçmek hayli güçleşmişti. Zaten güpegündüz de olsa Fuat için buraların neresi olduğunu keşfetmeye imkân yoktu. Zira, şimdiye kadar İstanbul'un bellibaşlı caddeleriyle kendi oturduğu sokaktan başka bir yerine ayak basmamıştı. Biraz, akşam yemeğine geç kalıp annesini meraka düşürmemek, biraz da, buralardan evin yolunu bulamamak korkusuyla:

"Affedersiniz," dedi. "Sözünüzü yarıda bıraktırmak mecburiyetindeyim. Çok geç kaldım. Beni, evde beklerler. Hem de sanırım ki, bizim semtten epeyce uzaklaşmış bulunuyorum."

Sonra dönüp Üsküplü gence, utana sıkıla, nerede olduklarını sordu. O, birdenbire durdurulan gramofon plağı gibi, birtakım karışık sesler çıkararak sustu. Bir müddet ne dediğini anlamamışcasına Fuat'ın yüzüne bakarak:

"Burası mı?" dedi. "Buraya Zeyrek Yokuşu derler, sanırım."

Fuat için Zeyrek Yokuşu hiçbir mana ifade etmiyordu.

"Ne dediniz?"

"Pek emin değilim ama, burası Zeyrek Yokuşu olacak."

Fuat'ın bir ümidi kalmıştı. Yugoslavyalı arkadaşı mutlaka bu acayip yerde kalmayacak, evine ya da odasına gitmek

için herhalde geri dönüp ana caddelerden birine çıkacaktı. Gene utana sıkıla:

"Siz nerede oturuyorsunuz?" diye sordu.

"Ben mi? Şurada, Fatih medresesinin bir odasında..."

* * *

Yol gazetesi Sırpça çevirmeniyle Bâbıâli Yokuşundan Zeyrek Yokuşuna bu akşam gezintisi, Fuat'ta pek hoş bir hatıra bırakmış olmamakla beraber, her iki gencin, haftada hiç değilse üç dört defa, yanyana konuşup yürüyerek İstanbul sokaklarını dolaşma alışkanlıklarının başlangıcını teşkil etti. Bu dolaşmalar esnasında, Sırpça çevirmeni, hep aynı tavır, aynı eda, aynı sesle hep aynı şeyleri söyler; Fuat da fırsat buldukça ona kendi kafasındaki şüphelerden, tereddütlerden, kâh bir sual, kâh bir düşünce, kâh doğrudan doğruya bir itiraz şeklinde bahse çalışırdı. Fakat arkadaşı, bir müddet sustuktan ve onu dikkatle dinledikten sonra, –güya bütün bu sualler, bu düşünceler mevzu dışında birtakım boş laflarmış gibi– kendi sözüne, yine tam bıraktığı noktadan devam etmenin yolunu bulurdu. Bazen Fuat'ı hattâ hiç işitmemezlikten gelip, monoloğuna kısacık bir ara vermek lüzumunu bile duymaz ve bu yüzden, her ikisi de bir anda konuşmak gibi gülünç bir duruma düşerdi.

Üsküplü genç, *çifte solo*'yu andıran bu konuşma tarzındaki acayipliğin ve ahenk karışıklığının asla farkında değildir. O, zaten neyin farkındadır ki? Ne zamandan, ne mekândan haberi vardır. Ne açlığın, ne tokluğun, ne sıcağın, ne soğuğun tesirini hisseder. Şimdiye kadar Fuat, bu adamın ya güzel bir manzarayı hoşlanarak seyrettiğini ya da tatlı bir kadın çehresine ilgiyle baktığını görmemiştir. Bir insan, bir ağaç, bir duvar, onca hep bir cinsten şeylermiş gibi gözlerini, dış dünyanın çeşitli nesneleri üzerinde daima aynı kayıtsızlıkla dolaştırırdı.

Memlekette ya da herhangi bir başka diyarda cereyan eden politik veya sosyal olaylar karşısında da tıpkı buna benzer bir ilgisizlik gösterirdi. Mesela, son günlerde, matbaada hemen herkesi meşgul eden ve bütün İstanbul'da çalkanıp durmakta olan misli işitilmemiş bir *sadizm* olayı, denilebilir ki, yalnız onun üzerinde tesirsiz kalmış, yalnız onun sinirlerinde ve kafasında bir *reaksiyon* uyandıramamıştır. Hamdi Bey adında bir komiserin, tıp, zabıta ve adliye çevrelerini hayrette bırakan bir sıra esrarlı cinayetlerine dair masanın etrafında dönen birbirinden heyecanlı bu havadisler, İdris Hulûsi'yi bile şaşkına çevirdiği halde, Sırpçacı, bir defa olsun başını kaldırıp bunlara kulak vermek merakına kapılmadı.

Bundan başka, eğer "yüz, ruhun aynasıdır" sözü doğru ise, onun kalpsiz bir adam olduğuna da hükmetmek lazım gelirdi. Zira, yüzü çelikten bir maske gibi sertti.

Fuat, gazeteci arkadaşında bütün bu menfi özellikleri hissedip gördüğü halde, acaba onunla düşüp kalkmaktan niçin kendini alamıyordu? İşte, şu son günlerde Fuat'm bir türlü çözemediği bilmecelerden biri de buydu.

Yugoslavyalı, kendisinden çok daha bilgiç, daha kültürlü bir kimseydi de, ondan feyz almaya mı çalışıyordu? Ya da, şimdiye kadar hiç bilmediği, duymadığı şeylerden bahsediyordu da fikrî bir tecessüse kapılarak mı ona böyle bağlanıp kalıyordu?

Hayır; ne o, ne bu! Fuat, gerçi, bu Üsküplü gençte, ilk zamanlar, gizli ve yoğun bir şahsiyet gücü sezer gibi olmuştu. Fakat, Üsküplü genç, o uzun monologlarına başladıktan sonra onda şahsiyet kudreti sandığı şeyin, beynine iki üç "sabit" fikir saptanmış bir insanın kendi içine çekilişinden başka bir manası olmadığını anlamakta güçlük çekmemişti. Hem de ne fikirler, Yarabbim! Fuat, bunların basitliği ve fakirliği önünde –kendisini bir nevi isyan hissine kaptırmadığı anlar– ancak merhamet duyuyordu.

Sırpça çevirmeni, belli ki, Marx'la Engels'i ve Lenin'in bunlara dair tefsirlerini, okuması yazması kıt bir halk tabakasının seviyesine göre düzenlenmiş ve kısaltıla kısaltıla beşer onar sayfalık birer broşür haline getirilmiş küçücük, daracık kaynaklardan kapıp öğrenmişti. Nitekim Fuat, ona, arada bir, ya *tarihî maddeciliğe*, ya *"Plus value"* [artı değer] nazariyesine dair bazı münakaşalar açmaya kalkışınca biçare genç, yutkunuyor, yutkunuyor ve hayretten açılan gözleriyle, "Bu da nereden çıktı?" ya da, "Sen bunları nereden biliyorsun?" der gibi onun yüzüne bakıp bakıp kalıyordu.

Fuat, yalnız bunları bilmiyordu. Bunların tam zıddı olan *idealist* felsefe sisteminin nice girintileri çıkıntıları dahi ona Emirgân'daki eski yalının mimarîsi kadar malum ve münisti. Zira, bu doymak bilmez kitap kurdunun tâ on yedi yaşından beri durmadan dinlenmeden yaptığı yegâne iş, herhangi cinsten, herhangi devirden, herhangi iklimden olursa olsun, eline geçen bütün ciltleri bir hamlede kemirip yutmaktan ibaretti. Onun içindir ki, Yugoslavyalının, ağzında çiğneyip durduğu şu bir avuç nazariye, böyle bir sefahate alışmış olan dimağa leblebi ve kabak çekirdeği kabilinden bazı kuru çerezler gibi tatsız tuzsuz geliyordu.

Bir gün sabrı taşıp, ona dedi ki:

"Azizim, hep Marx Lenin; Lenin Marx deyip duruyorsunuz. Fakat görüyorum ki, Oktober İhtilali'nden beri *Leninizm*'in *Marxizm*'den ne kadar ayrılmış olduğunun farkında değilsiniz. Size, tek bir sual soracağım: Bana söyler misiniz, bugün Rusya'da bir komünist nizamın örneği olarak gösterilen bu polisli, ordulu, bürokrasili devlet mefhumu *Marxçı* doktrinin hangi prensibine, hangi düsturuna dayanmaktadır?

Sırpça çevirmeni, bu sözleri işitir işitmez beyninden vurulmuşa döndü ve o akşam artık bir kelime söylemeye dili varmadı. Fuat da bu fırsattan istifade ederek, kaç zamandır,

kafasının içine tıkanıp hapsolmaktan adeta mayalanmış hale giren düşüncelerini birer şampanya şişesi patlatır gibi, açıp dökmeye başladı. Yugoslavyalı susuyor, başı önüne eğik, kös kös yürüyordu.

Fuat coşmuştu:

"Azizim," diyordu, "*Problem*, *problem* diye tekrarladığınız ve hepsini iki kere iki dört eder *axiom*'u kadar kolaylıkla çözümlenir sandığınız bu meseleler o derece basit değildir. Kaldı ki, ilimde –geniş manasıyla ilimde– iki kere iki daima dört etmez. Bazen beş, bazen de altı eder. *Materialist* diyalektikte de bu böyle olsa gerektir. Eğer Buharin'in... (Üsküplü gencin, bu adı işitir işitmez, ayakları birbirine dolaşmaya başladı. Fuat, bu en son komünist entellektüelin o sıralarda ölüme mahkûm edildiğini unutmuştu) bu mevzua dair yazdığı kitabı okudunuzsa, mutlaka *relativité* bahsinde şöyle bir misal gösterdiğini hatırlarsınız: Suya akar bir madde diyebiliriz; fakat su, donunca bu vasfını kaybedip katı bir madde olur. Bundan başka, şunu da bilmeniz gerekir ki, her 'evet'in bir 'hayır'ı ve her 'hayır'ın bir 'evet'i vardır. Marx adını taşıyan filozof da..."

Sırpça çevirmeni bir mırıltı halinde:

"O, bir filozof değil;" dedi. "O, felsefeyi reddetti."

"Reddetti ama, ortadan kaldıramadı. Felsefe, insan kafasının en tabiî ürünlerinden biri olarak daima doğuş ve yaşayış halindedir. Hem, Marx felsefeyi reddetti, sözü de tamamiyle yerinde değildir. Marx, bir nevi felsefeyi, daha doğrusu *metafizik*'i reddetmiştir... Şimdi, bırakın da, fikrimi tamamlayayım: Marx denilen filozof da bir 'evet'in 'hayır'ıdır. *İdealizm*'in babası Hegel olmasaydı, bilmem, tarihî *materializm*'in babası Marx mevcut olabilir miydi?"

Fuat, kaç zamandır kafasının içine tıkanıp kalmış düşüncelerini birbiri ardısıra azad ediyor ve onların kafesten koyuverilmiş kuşlar gibi açık havada aydınlığa doğru kanat

açarak uçuştuklarını görüyordu. Kaç zamandır, sanki, bir kara örümcek, Fuat'ın beyni etrafında yapışkan ağını sinsi sinsi örüyor gibiydi. Genç adam, her şeyi bu örgünün sisi arkasından görmeye başlamıştı. O konuşmakta, öbürü susmakta devam ettikçe bu perde gözlerinin üstünden yavaş yavaş sıyrılıyor ve Fuat, Fatih sokaklarının karanlıkları içinde bile kendisini bir aydınlığa çıkar hissediyordu.

Fakat, Yugoslavyalı, Su kemerlerinin altına gelince, onu dinlemekten yorulmuşcasına soluyarak duruverdi ve kısık bir sesle:

"Allahaısmarladık!" deyip uzaklaştı.

O, uzaklaşıp gitti ama, Fuat'ın bir defa hızını alan dimağı durmak bilmiyordu. Boşlukta dönen bir çark gibi durmadan işliyordu. Osman Nuri Bey'in oğlu, kendi kendine soruyordu: "*Materialist* tarih görüşünün sonu bu muydu? Aristo'nun *mantığına* karşı o kadar tantanayla göklere çıkarılan *dialektik*'in varacağı hakikat bu muydu? Marx doktrini denilen o granitten felsefe ehramı, şu zavallı genç gibi birtakım mumyalara mahzenlik etsin diye mi kurulmuştu? Bütün bu sistem, formül, *axiome* ve düstur *labirent*'lerinin arasında insan adını taşıyan mahlûk nereye gitmiş? Nereye kaybolmuştu?"

Fuat, bu kaybolan adamı aramaya çıkmışcasına, ya da Üsküplü arkadaşından ayrıldığından beri peşine düşen sinsi bir şahsın takibinden kurtulmak istiyormuş gibi, heyecanla, hızlı hızlı yürüyordu.

Peşine düşen bir şahıs mı?

Ama, o böyle bir şeyin asla farkına varmayacak kadar derin düşüncelere dalmıştı. Kendi kendine: "*İnsan*, evet, *insan;*" diyordu, "ona ne oldu? Onu ne yaptılar? Bütün nazariyeler, bütün doktrinler, bütün mezhep ve tarikatler hep onun ters alınyazısını düzeltmek; onu yetiştirmek, geliştirmek, rahat ve huzura kavuşturmak için değil miydi? Fakat

işte, nazariyeler, doktrinler, mezhepler yürüyüp yayılıyordu, ama ortada *insan*'dan eser görülmüyordu. Hattâ bunlar, biraz önce yanımdan ayrılan bir *insan*'ı, kara bahtından daha karanlık bir duruma atıyor."

Şimdi, yanından ayrılan zavallı! Nice saatlerini, nice günlerini, nice haftalarını boş yere onda *insan*'ı bulmak gayretiyle harcamış; boş yere, onun ruhunda bir yeni cevher keşfetmek için uğraşıp durmuştu.

Bundan bir ay önceydi. Evet, bundan aşağı yukarı bir ay önceydi, şu İdris Hulûsi avaresiyle aralarında çıkan hadise akşamı, onda bunu, onda bu cevheri bulur gibi olmuştu. İzzetinefsi kırılmış bir kimse öfkesiyle, fakat, vakarını hiç kaybetmeksizin, "Analarımız, hâlâ bu masallarla beşiklerimizi sallayıp dururlar" sözünü söylediği zaman Fuat, içinden: "İşte bir özlü adam, işte bir karakter!" demişti. Sonra, gene o akşam, Türkiye'ye ne halde, ne umutlarla geldiğini ve burada nasıl bozuk düzen, ne kadar abuksabuk bir entellektüel nizam ya da nizamsızlık içine düştüğünü anlatırken Fuat'ı kavrayan bir karakter ve insan keşfetme sevinci adeta bir coşkunluk derecesine yükselmişti. Nasıl yükselmemiş olabilirdi ki, o akşam, Üsküplü genç, kendine mahsus o mayhoş Rumeli şivesiyle Fuat'ın da pek yakından bilip tam bir ifadesini bulamadığı dimağ ve ruh sıtmalarının, birkaç kelime içinde, adeta ilmî denilebilecek bir teşhisini koyduydu. Hem de ne kadar sade, ne kadar içli bir dille!

Sonra birdenbire, ne olmuştu, aralarında ne geçmişti de Fuat'ın akıbet buluştum zannettiği bir fikir yoldaşı kendinden uzaklaşmaya başlamış ve nihayet deminki gölge haline dönerek Fatih sokaklarının karanlıklarına karışmış gitmişti?

Gerçi Fuat, haftalardan beri, yanyana, omuz omuza dolaştığı bu adamın, artık hiçbir kalb çarpıntısından ses vermediğini ve bir *robottan* farkedilmez hale girdiğini yeter bir açıklıkla görüp anlamıştı. Bu *makine-mahlûkun içinde*, kim-

bilir, kimler tarafından doldurulmuş birkaç gramofon plağının çok defa kulağı hırpalayan gıcırtılarla dönüp durmakta olduğunu da hissediyordu. Buna rağmen, şu son dakikalara kadar yine ondan bütün ümidini kesmemiş, şu son dakikalara kadar onu tekrar hayata çekmek, onu "aydınlık" dediği şeye çıkarmak için zihninden geçen bütün çarelere başvurmuştu. "Mademki," diyordu; "bundan daha birkaç hafta önce onda bir insani şuur ışığının parıltısını gördüm; mademki, bir öfke anı, bir izzetinefis krizi onda herhangi bir benliği –uyumuş, felce uğramış da olsa– sarsıp harekete getirebiliyordu; neden, akıl yolundan ve onun konuştuğu dille, ben de bu benliği daha kolay uyandıramayayım?"

Fuat, şimdi, bunu yapamadığına hayıflanıyor ve bu başarısızlığın kabahatini kendi üstüne alarak, kendi âcizliğine kızıyordu. Acaba kâfi derecede kanaat ve inançla konuşmasını mı bilememişti? Acaba, çok kere olduğu gibi, bu sefer de gene fazla bir *eclectisme*'e mi sapmıştı? Belki de bahsi biraz yüksekten almış, onun seviyesine kadar inmesini bilmemişti. Öyle ya; bütün sermayesi, beş on Marxizm formülünden ibaret bir kafaya, tepeden inercesine, Hegel'in *tez* ve *antitez* nazariyeleriyle hücuma kalkışmak, o kafayı ancak böyle bir paniğe, kendisini de, –evet, niçin itiraf etmesin?– ancak bilgiçlik taslayan bir ukala vaziyetine düşürmeye yarardı.

Her ne suretle olursa olsun Fuat, bu münakaşada yenildiğini hissediyordu. Sırpça çevirmeni, şimdi –yani kendisi, Şehzâdebaşı'nın kalabalığı içinde bu şaşkınlık, bu hayal çöküntüsü, bu nedamet ve bu hınçla nereye gideceğini bilmez bir halde yürürken,– Sırpçacı o mahut formüllerin kundağında hâlâ mışıl mışıl uyuyan beyniyle medresedeki odasından içeri giriyor; sakin sakin gaz lambasını yakıyor, bir sac bavuldan o beşer onar sayfalık broşürlerini çıkarıyor ve biraz önce işittiği acayip, bulanık sözlerin herhangi bir tarafına sinmiş olması muhtemel izlerini tamamiyle silip süpür-

mek için bunları, kimbilir, kaç yüzüncü defa tekrar gözden geçiriyordu. Yok, Oktober İhtilali'nden beri Lenin'le Marx'ın arası açılmış; yok, polisli, ordulu, bürokrasili bir devlet kurulmuşmuş; yok, iki kere iki her zaman dört etmezmiş; yok, her "evet"in bir "hayır"ı varmış; yok, Hegel dünyaya gelmeseymiş şu çıkmazmış, bu olmazmış... Yugoslavyalı genç, bir gaz lambasının –belki de bir şamdanın– ışığında tekrar gözden geçirdiği o beşer onar sayfalık broşürlerde, işte, bunların hiçbirine raslamıyordu.

Fuat, onun için ne kadar alaycı olduğunu da bilirdi. Bundan dolayı, muhayyelesini biraz daha zorlayarak, medrese odasının yeri ve karanlığı içinde onu sinsi sinsi gülümserken görür ve dudakları arasından, o mayhoş Rumeli şivesiyle: "Meğer, şu burjuva çocukları, yalnız giyinişte değil, düşünüşte de *lüks*'e düşkünmüşler!" diye mırıldanırken işitir gibi oluyordu. Bu ihtimal aklına gelince ondaki yenilme duygusu bir öç alma hıncına dönüşüyor, hemen geri dönmek, deminki diyalog arkadaşını tekrar ele geçirip yere çalmak ihtiyacıyla tutuşuyordu.

Ve güya, Sırpça çevirmeninin kendi hakkında böyle bir söz sarfettiğini gerçekten duymuş gibi homurdanıyordu: "Nasıl? Bana, nasıl burjuva diyebilir? Bana, bu gözle nasıl bakabilir? Bütün bu fikir kargaşalıkları içinde bir bu hakaret eksikti!" Bu hakaret! Evet, Fuat için bundan daha ağır bir hakaret olamazdı. Zira, onların –yani Marxçıların akıl hocalarının– bu kelimeye ne mana verdiklerini pek iyi anlamıyordu ama, ona göre burjuva demek, müraîlik demekti; tufeylilik demekti; tamahkârlık demekti; menfaate düşkünlük demekti; dar kafalılık, dar görüşlülük, küçük egoistlik demekti.

Fuat, böyle düşünerek şimdi, daha hızlı yürüyor ve pek yakınından geçenlerin işitebileceği kadar yüksek bir sesle söyleniyordu: "Evet, mutlaka bana bu sıfatı takmıştır. Bu-

nunla da kalmayıp, yarın, soluğu belki de gizli üstatlarından birinin yanında alacak, bu akşam, aralarında geçen münakaşayı hikâye edecektir. Belki, ona, Marx'ın karşısına çıkarılan Hegel'in kim olduğunu soracaktır. Gizli üstat da suratını buruşturarak: 'Pis Burjuva'nın biriydi!' diye bir küfür savuracaktır ve bu suretle benim haftalardan beri bir ruhu kurtarmak için sarfettiğim emekler, hazırladığım son hamle, boşluğa savrulan birer yumruk kadar delice, saçmasapan hareketler sırasına sokulacaktır." Fuat: "Boşa savrulan bir yumruk mu?" deyip durdu. "Öyle olsa ne âlâ. Ben yumruğumu katı ve sert bir maddeye, bir taştan heykele çarpmışımdır; ses vermeyen, kımıldamayan, şuursuz, duygusuz, cansız bir şeye çarpmışımdır. Onun için bir tarafım acıyor, bir tarafım sızlıyor gibidir."

Oysa, Fuat'ın sızlayan tarafı yalnız yüreğiydi. Fuat, Sırpçacının benliğinde taş kesilen "insan"a acıyordu. Marxist parti denilen karanlık *doktrin* laboratuvarı, ona, hiçbir zaman, şu andaki kadar korkunç görünmemişti. Ortaçağ'ın *Inguisition* adıyle anılan ve hikâyeleri hâlâ tüyler ürperten, dinî mahkemelerinin, birer ruh cehenneminden farksız *Jésuite* [cizvit] hücrelerinin ve nihayet, hür düşüncenin önünde türlü işkence aletleriyle donanarak dikilen *Calvin* ocaklarının bu ilmî imha laboratuvarı yanında ne ehemmiyeti kalmıştı? Gözle görülmez, elle tutulmaz bir *Dev-Örümcek*, tâ oradan, dünyanın yedi bucağına antenlerini uzatıyor; bütün kürenin etrafında, sinsi sinsi bir çelikten ağ örüyor ve burada yüzlerce, orada binlerce, beride yüz binlerce, ötede milyonlarca insanı, kâh teker teker, kâh küme küme, birer sinek avlar gibi içine çekip alıyordu. Bu ağa düşenler, artık, bir daha felah [selamet] bulmuyordu. Kolları kanatları koparılıyor, beyinleri sökülüyor, bütün hayatî merkezleri –kimbilir– hangi metotlarla felce uğratılıyor ve insanlık tarihinde misli görülmemiş bir facia, bu, insanın insan üze-

rindeki sınırsız egemenliği, birçok yüksek gerçeklere erişildiği sanılan şu aydınlık devirde vukua geliyordu.

"İnsanın insan tarafından sömürülüşü" hadisesini en büyük sosyal cinayetlerden biri addeden Marx, mezarından başını kaldırıp da kendi namına oynanmakta olan bu dramı görseydi, acaba ne derdi? Onun tanıdığı ve bildiği para ve endüstri *magnat*'larının [krallarının, muktedirlerinin] zulmü, hiç değilse, insanın etini kemiğini hırpalayıp ezmekle kalıyordu. Bu *doktrin magnat*'ları ise, pençelerini onun yüreğine, dimağına, şuuruna ve şuurunun öte tarafındaki engin varlığa kadar uzatıyorlar; en hesaplı, en kurnaz, en insafsız bir kapitalistin varamadığı bir soğukkanlılık, bir serin kafalılık ve bir teknik kudretiyle, çok defa, kendi sahibinin bile eli değmemiş bu bâkir ve kutsal alemi zaptedip bunun her bölgesinde istedikleri gibi ekip biçiyorlar ya da kırıp geçiriyorlardı. Ne sebeple? Hangi maksatla? Hangi gayeye ermek için?

Fuat, buna birçok kimsenin dediği gibi, sadece "bir barbarlık!" vasfını verip geçemiyordu. Böyle yapacak olsa, o da, Sırpça çevirmeni gibi bir dargörürlüğe, bir basit ve sathî muhakeme sistemine düşmüş sayılmaz mıydı?

Mademki Fuat, biraz önce Ortaçağ'm bazı *dogmatik* müesseseleriyle bugün *Marxist* rejim arasında bir kıyaslama yapmıştı; bu kıyaslama, herhalde pek münasebetsiz ve aykırı olmasa gerekti: Evet, kim ne derse desin, o devirlerin Cizvitleri ya da Kalvinistleriyle bu devrin Marxistleri –hedeflerindeki derin çelişmelere rağmen– birbirlerine birer ikiz kardeş gibi benzemektedirler. Aynı maddî ve manevi baskı metotları, sevk ve idare edenlerde aynı *layuhtilik* [hata yapmazlık] iddiası, sevk ve idare edilenlerde aynı körükörüne itaat mecburiyeti, bir parça başkaldırmak isteyenlere ise gene aynı zindanlar, aynı satırlar, aynı darağaçları...

Oysa Fuat, bu mukayeseyi yapmak, bu *anoloji*'yi bulmak ve bu hadiselerin hepsine birden *Dogmatizm* adını takmak-

la yine kafasının içindeki ana düğümü çözmüş olmuyordu. Zira *dogma* denilen şeyi de insanın dimağı yaratıyor, insanın zekâsı doğuruyordu. Fuat, bu uzun ve derunî *dialog*'unun şu noktasına gelince, birden, büyük bir hakikat keşfetmiş gibi oldu: "O halde," diye düşündü. "Yeryüzünü, zaman zaman, ya zindana, ya cehenneme çeviren beşerî âfetlerin kaynağı bu dimağdan başka bir yerde değildir. *Haileyi* [trajediyi] yazan da biziz, oynayan da biz..." Ve kafasının içinde dönen çark bir kancaya takılmış gibi duruverdi. Büyük bir sıtma nöbeti esnasındaki kâbuslarından uyanan bir hasta kadar kendini bitkin hissediyordu.

Hem de, farkına varmadan nerelere gelmişti? İşte Beyazıt Meydanı'm arkada bırakmış, tekrar Divanyolu'na doğru yürüyordu. Hemen, tersyüzü geri döndü:

"Affedersiniz!"

İki adım arkasından gelmekte olan bir adama çarpmıştı. Bu adam, Fuat'ın yüzüne dik dik baktıktan ve onu, tepeden tırnağa bir iyi süzdükten sonra, cevap vermeksizin yoluna devam etti.

Fuat, bütün düşüncelerinden boşalmış olduğu halde, güya sırtında ağır bir yük varmışcasına yavaş yavaş yürüyerek tramvay durağının önüne geldi. Bu sonbahar akşamının serinliği içinde Beyazıt Meydanı, kahvelerin önü, Aksaray'a ve Şehzâdebaşı'na giden caddeler hemen ıssız denilecek kadar tenha görünüyordu ama, ortalık, sanki buraları bir mahşer yeriymişcesine gürültüler, yaygaralar, çığlıklarla dolup dolup boşalıyor ve büyük bir kısmı madenî kanallardan, makineli aletlerden, motor karınlarından, bazısı da insan gırtlaklarından çıkıp yayılan bu birbirinden sert, birbirinden keskin, birbirinden vahşi sesler, zaman zaman, hep bir araya toplanıp yekpare bir uğultu haline giriyor; insana, bu çerden çöpten şehir dekorunu tuz buz edip, arka planda kalan birkaç tarihî âbidenin temellerini sarsacak kadar şid-

detli ve sürekli bir infilak karşısındaymış hissini veriyordu.

Arkası, köşedeki kahvehanenin taraçasına dönük, tramvay durağında bekleyen Fuat'ın yanından gelip geçenlerin, acaba, bunun için midir ki, bir ürkek ürkek yürüyüşleri, bir sağa sola sersem sersem baş çevirişleri, bir dönüp dönüp arkalarına bakışları ve bazen duvar kenarlarından bir gölge gibi süzülüp kayışları vardı? Lakin Fuat, bu gürültüleri duymuyordu. Gözlerini sokağın bir sürü manasız teferruatı üstünde gezdirerek, dalgın ve yorgun tramvay bekliyordu. Karşı sıradaki irili ufaklı dükkânları ve bunların üst katlarındaki odacıkları, evcikleri de, sanki ilk defa görüyor gibiydi. İçinden: "Kimbilir, buralarda oturmak, buralarda yatıp kalkmak ne kadar hüzün, elem ve ızdırap vericidir!" dedi. Basık tavanların ortasından bir tozlu ampul sarkıyordur. Bir köşede, ya eski bir demir karyola, ya şiltesinin samanları fırlamış bir yer yatağı duruyordur. Duvarlarda, pervaz kenarlarında tahtakuruları durmadan gidip geliyorlardır. Bunlarla koyun koyuna yaşayanlar ise herhalde ne Marx'ın, ne Hegel'in adını duymuşlardır ve bunların bütün bahtiyarlıkları da bundan ibarettir.

Fuat, hiç beğenmediği odasını özledi. Bir an önce, bir an önce ona kavuşmak, yatağının üstüne –hattâ soyunmadan– yüzükoyun atılıp artık hiçbir şey düşünmemek, hiçbir şey görmemek –ve eğer mümkün olursa– uyumak, uyumak, bir daha uyanmamasıya uyumak istiyordu.

Canım, bu tramvay da nerede kalmıştı?

Fuat, babasının, ölümünden iki yıl önce kendisine hediye aldığı ve hangi madenden yapıldığını pek iyi bilmediği bilek saatine baktı. Kendi kendine: "Sekizi çeyrek geçiyor. Annem, kimbilir, şimdi ne telaş içindedir," dedi.

Vay, onun bir de annesi mi vardı? Demek, her şeyden bezmiş, usanmış; kafası durmuş, kalbi nasır bağlamış, insanlığın akıbetinden bile ümidini kesmiş bu yorgun, bitkin, bu yirmi

beş yaşında ihtiyarın bir anası, hem de onu, bir küçücük çocuk bekler gibi merak ve telaşla bekleyen bir anası vardı! Oysa, Fuat, kendini bu dünyada yalnız, yapayalnız; yanmış bir ormanın kenarında ateşten rasgele kurtulmuş, fakat bütün dalları, yaprakları kavrulmuş bir kuru ağaç gibi yalnız buluyordu ve bu yalnızlık hissi dakikadan dakikaya, saniyeden saniyeye kalınlaşıp yükselen bir kale duvarı halinde onun etrafını çevirmekte, onun, dış dünyayla bütün ilişkilerini kesmekteydi. Annesini hatırlamak, annesinin evde, kendini merak ve telaşla beklediğini düşünmek ise ondaki bu ıssızlık ve kimsesizlik garipliğini azaltacağı yerde, büsbütün çoğaltmış, buna bir de rikkat ve hasret unsuru katmıştı.

Nihayet tramvay geldi. Fuat, yol çok uzun sürmeyeceği için, girip içeride oturmaya lüzum görmemişti. Fakat, başını çevirip arkasından gelen yolcunun sinsi sinsi yanına sokulduğunu görünce, dışarıda kalmaktan vazgeçti. Zira bu, demin çarptığı adamdan başka biri değildi ve kendisini aynı keskin bakışlarla süzüyordu.

Ne garip adamdı bu? Kendisine, çarptığı için öfkelenmiş miydi? Fuat'ın af talebini kâfi bulmayıp, ondan bir kere daha özür dilemesini mi isteyecekti? Çünkü, Divanyolu'nu izlerken geriye dönmesi ve kendisiyle aynı zamanda aynı tramvaya binmesi bir tesadüfe verilemezdi.

Genç adam, hiç adeti değilken, kuşkulanmaya, hattâ biraz da ürkmeye başladı. Aksaray durağından apartmana gitmek için boş arsalar arasından, oldukça karanlık, tenha ve dolambaçlı birkaç sokaktan geçmeye mecburdu. "Bana çatarsa ne yapmalıyım?" diyordu. Zira, ne pek cesaretli, ne de pek korkak olmamakla beraber, şimdiye kadar hiç kimseyle dövüşmeye ve bu alanda kuvvetini denemeye fırsat bulamamıştı. Fuat, belki de yersiz olan bu çocukça endişelerden sıyrılmak için işi alaya dökmek istedi: "Bir fikir mücadelesinden sonra bir yumruk kavgasına girişmek, pek tuhaf bir şey olacak!"

dedi. Bari, bir tesadüf, o dalacağı sokaklardan birinin başında karşısına mahalle arkadaşı Pertev'i çıkarıverseydi.

Pertev? Okurlarımız belki, Pertev'in kim olduğunu unutmamışlardır. Bu, Fuat'ın murakebeye daldığı pencere altındaki yangın yerinde, geçen yıl, bir küçük kızı pataklayan kumral saçlı oğlandır. O olaydan sonra bu çocuk, Fuat'a bütün kalbiyle bağlanmıştır. Onu, "Ağabey!" diye çağırıyor ve rastgeldiği yerde –yanındaki arkadaşını savıp– onunla birkaç adım yürüyerek konuşmaktan derin bir zevk ve iftihar duyuyordu. Fuat da ona bazen bir eski pantolonunu, bazen yıpranmış bir gömleğini vermek, ya da eline birkaç kuruş sıkıştırmak suretiyle bu dostluğu her gün biraz daha sağlamlaştırıyordu.

Tramvay durur durmaz Fuat, oturduğu yerden bir ok gibi fırlayarak ön taraftan caddeye atladı ve yarım saat, yirmi dakika önceki o hızlı yürüyüşünü geçen bir süratle ilk sokağın karanlığına daldı. Yüreğinin tok tok'ları ve kunduralarının çıkardığı patırtılar, ona, arkasından birinin yürümekte olduğunu hissedip işitmeye imkân bırakmıyordu. Bir an geldi ki, adeta koşmaya başladı. Gündüz gözüyle bile zorla yol seçilen bu yerlerden öyle bir rüzgâr gibi geçip gidişi vardı ki, değme koşucular ardından yetişemezdi. Peşini bırakmadığından emin olduğu adamı şaşırtmak için ara sıra arsaların içine sapıyor; derken, bir duvar yıkıntısından atlayarak öbür sokağa dalıyordu.

Kan-ter içinde eve varınca, annesini kapının eşiğinde buldu. Kulağı bir saatten beri kirişte olan Seniye Hanımefendi, merdivenlerde oğlunun ayak seslerini duyar duymaz, hasretlisini karşılamaya atılan bir genç kadın gibi, koltuğundan fırlamış ve ona kapıyı kendi eliyle açmaya gelmişti.

Panorama II

I
TANRILARIN ALACAKARANLIĞINDA

Memleketin üstüne baştanbaşa bir akşam karaltısı çökmüş gibiydi. Ne zaman belirdiği, ne zaman biteceği belli olmayan bu donuk, bulanık karaltı Van'dan Edirne'ye, Hatay'dan Kars'a, Ardahan'a kadar nice şehirleri, kasabaları, köyleri, obaları sinsi sinsi kaplayıp sarıyor; nice evlerin sımsıkı kilitli kapılarından içeri hırsız adımlarıyla sokuluyor; nice fakir kulübesinin mumlarını söndürüp nice zengin konağının avizelerini islendiriyordu. Ve bu, haftalardan ve bu, aylardan beri hep böyleydi. Türkiye'nin herhangi bir noktasından, herhangi bir kimse, uykudan uyanıp uykuya dalacağı saate kadar, bütün gün, etrafını hep bu karaltıya çevrilmiş buluyor; bir bahçenin içinde ise, çimenlerle çiçekleri, bir sokakta yürüyorsa yanından geçenleri bir siyah tülün arkasından görür gibi oluyordu ve herkesin birbirine soracağı geliyordu: Hava mı bulutlu? Güneş mi tutuldu? Hayır, ne bu, ne o... Başlarını kaldırıp gökyüzüne bakanlar, o engin mavilik üstünde en ufak bir bulut parçasına bile rasgelmiyordu. Güneş ise, lekesiz, gölgesiz, her zamanki alevleriyle yalım yalım yanıyordu. Bir sisten de bahsedilemezdi.

Zira, mevsim yaz sonu olmakla beraber, henüz sıcaklar devam etmekte ve İstanbul'da tek tük denize girenler dahi görülmektedir. Şu halde, nereden geliyordu bu karaltı? Kozmik bir âfeti andıran, kozmik bir âfetin başlangıcı ya da habercisi gibi bir şeymişcesine yüreklere kasavet ve kuşku veren bu daimî, bu sâbit, bu asıl karanlıktan daha korkunç alacakaranlık? Öyle ki, insan, bunun dışarıdan kendi içine sinen bir akşam garipliği midir; yoksa kendi içinden dışarıya sızıp yayılan bir hüzün gölgesi midir? anlayamıyordu. Şu genç kız, kahkahayla gülmek üzereyken billur sesi, birdenbire, bundan dolayı kırılıp kesiliyordu; şu delikanlı, sevgilisinin ağzından öpeyim derken dudakları, birdenbire, bundan dolayı donup kalıyordu. Evlat mürüvvetine ermiş şu anayla şu babanın eli yine bundan dolayı düğün dernek yapmaya değmiyordu. Zira, "bu sönen, gölgelenen dünyada" her şey, herkese son nefesini vermek üzereymiş ve bu boz renkli akşamın sabahı olmayacakmış gibi geliyordu.

Bu yüzden hiç kimsenin gözünde artık, hiçbir şeyin hükmü kalmamış denilebilirdi. Hemen bütün çehrelerde, "Mutluluk mu? Adam sen de!", "Nikbet ve felaket mi? Vızgelir bana!" der gibi bir ifade vardı ve bu hal, bir zamanlar, Haley adında bir kuyruklu yıldızın küremize çarparak onu bir anda tuz buz edeceğine ya da saçtığı bir boğucu gazla yeryüzünde hayattan eser bırakmayacağına dair söylenen sözlere bir "nass" [ayet, mutlak hüküm] gibi inanıp son günlerini saymaya başlayanların perişanlıklarını hatırlıyordu. Şu farkla ki, o zamanki kıyamet alameti, bütün dünyayı kapsayan bir tehlike şeklinde belirdiği ve "elle gelen düğün, bayramdır" sözüne çok uygun düştüğü için, halk yığınları bunu, yer yer, büyük bir tevekkülle, hattâ çalgılar çahp şarkılar çağırarak karşıladığı halde, bu seferki kıyamet alameti yalnız bir memleketi ve bir memleket halkını tehdit etmek bakımından insanda böyle bir kadere rıza gösterişe, böyle

bir teslimiyetle boyun eğişe imkân vermemekteydi. Zira, bunda bir haksızlık, bir adaletsizlik vardı ve buna karşı isyan etmemek elden gelmiyordu. Sınırlarımız dışındaki dünyanın bize karşı göstermekte olduğunu hissedip, işittiğimiz yakın ilgi ise, yüreğimize biraz su serpeceği yerde, kuruntularımızın sinsi ateşini büsbütün körüklüyor; bizi tehdit eden tehlikenin önemini gözönünde büyüttükçe büyütüyor ve yalnızlık, çaresizlik duygularımızı derinleştirdikçe derinleştiriyordu.

İşte, cihadın bütün rasathaneleri, dürbünlerini yurdumuza doğru çevrilmişlerdi. Tokyo'dan Pekin'e, Pekin'den Kalküta'ya, Kalküta'dan Kambera'ya, Kambera'dan Pretorya'ya, Pretorya'dan Londra'ya, Londra'dan Washington'a, Washington'dan Buenos-Aires'e kadar beş kıtanın bütün başkentlerinden binlerce şehir, kasaba ve köylerinden geçerek küreyi bir çelikten ağla saran telgraf telleri, işte, kaç zamandır Türkiye'nin başına gelecek bir felaket haberiyle vızıldayıp duruyordu.

Fakat nasıl bir felaket, ne cins bir felaket? Bunu, içeriden olsun, dışarıdan olsun henüz hiç kimse tayin edemiyor; buna, henüz hiç kimse bir ad koyamıyordu. Bu müphemlik içinde o felaket hissi korkunç bir sır halini almıştı. Onu açığa vurmaya kimsenin dili varmıyor. Onu, ne koca karıya, ne evlat anaya, ne de kardeş kardeşe söyleyebiliyordu. Gazeteler susuyordu. Bununla beraber, bütün yurtta herkesin tek düşüncesi, tek kaygısı; açmak istediği tek dert, kurcalamak, öğrenmek, bilmek için kıvrandığı tek sorun bundan ibaretti.

O sıralarda Orta Avrupa denilen bir ülkenin üstüne yıldırımlarla yüklü kara kara bulutlar yığılıyormuş; Çekoslovakya adım taşıyan bir memleket, ortadan kalkmak üzereymiş; Münih mi, Zürih mi nedir, bir yerde, bazı adamlar, bir araya gelip sakat ve tehlikeli bir iş görmüşlermiş ve bunun ne-

ticesinde ikinci bir Dünya Savaşı patlamasmdan korkuluyormuş! Yerli, yabancı basının heyecan verici başlıklarla yazıp yayınladığı bütün bu havadisler Türkiye'de yaşayan on sekiz milyon insan içinden belki ancak birkaç kişiyi ilgilendiriyor; geri kalanların ise bir kulağından girip öbür kulağından çıkıyordu. Ve bunlar arasında: "İkinci bir Dünya Savaşı mı? Adam sende!.. Bundan bize ne!" diyenlerin, ya da, "Bizim başımızda esen karayelin yanında bunun da lafı mı olur?" der gibi omuz silkip boyun bükenlerin sayısı saymakla bitmiyordu.

Bir bakıma göre bunlar, pek de haksız değildi. Zira, Avrupa kıtasını tehdit eden tehlike yalnız bir harp ihtimalinden ibaret olduğu ve bunun önüne geçmek imkânı daima insanoğlunun elinde bulunduğu halde, bizim yurdumuza yaklaştığı hissedilen musibet, herkese bir alınyazısı gibi silinmez ve umulmaz görünüyordu. Buna karşı ne siyasi tedbirlerin, ne silahlanıp savaşa hazırlanmanın hükmü vardı. Her şey Allah'a kalmıştı. Bizi, ancak bir keramet, bir mucize kurtarabilirdi ve aylardan beri bu mucizenin zuhurundan hâlâ en ufak bir eser bile görülmediğine, memleket üstüne çöken karaltının her gün biraz daha koyulaşıp gittiğine bakılacak olursa, Tanrı'dan böyle bir lütuf beklemenin de artık boş olduğuna hükmetmek gerekirdi. Bunun için değil midir ki, Avrupa'nın bellibaşlı devlet merkezlerinde bile nice Batılı, Doğulu diplomatlar, kendi dertlerini unutup, kendi iş ve güçlerini bir yana bırakıp bizden bir haber almak gayretiyle kulaklarını Türkiye elçiliklerinin anahtar deliklerinden, gözlerini Türk elçilerinin yüzünden ayıramıyorlardı.

Evet, "İkinci bir Dünya Savaşı mı? Adam sen de!.." diyenlerimizin hakkı vardı. Zira, bizim üstümüze yürüyen bela yalnız kozmik bir mahiyet göstermekle kalmıyor, uğursuz ve karanlık cevherinin içinde, üstelik, bir büyük

savaşın kokusunu da taşıyor. Fakat bu, asıl felaketin, ana felaketin yanında bir teferruat gibiydi. Ya da o felaketin türlü türlü tecellilerinden bir tanesiydi. Ve bu harp, herkese tam bir bozgunun bütün acıklı akıbetleriyle şimdiden kaybedilmiş gibi geliyordu. Türk milletinden arta kalacakların boynuna vurulacak zincir şakırtılarının yankıları şimdiden o günlere kalmaktansa birdenbire yok oluvermeyi adeta cana minnet bilmekteydik.

"Birçoğumuz" dedik; zira, aramızda Tahıncızâde Hacı Emin Efendi'yle [.....] Bankası idare meclisi başkanı Servet Bey soyundan bir nice karanlık kafalı ve taş yürekli yurttaşlar vardı ki bunlar, uzun müddet sürünün dışında kalıp yozlaşmış, yabanlaşmış davarlar gibi ne her yanı saran kasvetli karaltıyı görüyor; ne yaklaşan ve bütün tabiatı ürperten boranın gazaplı soluğunu hissediyordu. Ağıldaki soydaşları başbaşa verip, omuz omuza sıkışıp adeta tek bir vücut haline gelerek müşterek bir ürküntü içinde tir tir titreşirken onlar, sahipsiz kırlarda ot yolup, ağaç kemirmekten başka bir şey yapmıyorlardı.

İzmir Dış Ticaret Ofisi eski Müdürü Cahit Halit, şimdi İstanbul liselerinin birinde edebiyat ve felsefe öğretmeni olan arkadaşı Ahmet Nazmi'ye yazdığı bir mektupla bu gibilerinden şu tarzda bahsediyordu: "Gafiller farkında değiller ki, ayaklarının altındaki toprak kaymak üzeredir ve bu toprak kayarken onların definelerim de beraber ahp götürecektir. Saadet gibi felaketin de ne kadar kollektif bir şey olduğunu bugün her zamandan daha iyi anlıyorum. Cemiyet dışında hiçbir realite yoktur. Dinler, ilimler, sanatlar ve nihayet insanlık mefhumu hep onun ifrazâtıdır [salgılarıdır]. Zavallı fert, kendini dev aynasında gören zavallı fert, bu bünyede bir mikroskobik hücrecik olduğunu ne zaman idrak edecek?"

Ahmet Nazmi ise, ona verdiği cevapta her zamanki "âri-

fane tecahülü"* ile: "Öyle ama," diyordu; "bugünkü kollektif azâbımızın mihveri tek bir adam, on sekiz milyon içinde tek bir fert değil mi?"

Kaç zamandır dar ve kuru bir iş çevresinde yüksek ve asîl heyecanlara susayıp kalmış olan Cahit Halit, dostunun bu sualiyle açmak istediği felsefî bahsi hemen şu lirizm sesiyle tıkayıvermişti:

"Tek bir fert mi? Hayır. Mademki sen bile –ey septiklerin septiği!" sen bile O'nu kollektif bir azabın mihveri telakki ediyorsun; O'na bir fert demeye artık kimin dili varabilir? Bundan yirmi yıl önce devrilen bandırayı kavrayıp da önümüze düştüğü günden beri O, zaten bu vasfını kaybetmiş bulunuyordu. O, artık milletin şahlanan iradesi haline gelmişti ve bu irade, O'nda şahlanmasaydı, mutlaka başka birinde şahlanacaktı.

"Sana sorarım, Promete bir fert miydi? Bir tanrı mıydı? Bir cin miydi? Hiçbiri değildi. Promete, bir idealin, bir şuurun, bir cehdin sûretleşmesi, bir tanrı ya da bir cin halinde tecellileşmesiydi. Ben burada, Promete misalini gelişigüzel zikretmiyorum. O da tıpkı Promete gibi, Zeus'ün elinden 'mutlu odu' çalmadı mı? O da Promete gibi, bu od'un ısısından *yeni bir insan* örneğine can vermeye kalkışmadı mı? Akıbet, O da, hiç değişmeyenin ve değişikliği sevmeyenin gazabına uğrayıp tıpkı Promete gibi bir nevi yalçın kayanın üstünde zincire vurulmadı mı? Ve şu anda O'nun karaciğerini de yırtıcı kuşlar durmadan deşip didiklemekte değil midir?"

Evet, Cahit Halit'in hakkı vardı. Olimpos tanrılarının bu korkunç kıssasından hisse çıkarmasını bilenlere Dolmabahçe Sarayı, Kafkas Dağı'nın tâ kendisi gibi görünüyordu. Bunların hayalinde bu saray odalarından biri ortasındaki yatağın o uğursuz azap ve işkence kayasından hiç farkı kalma-

(*) Tecahül-i ârifane: Bilip de bilmezlikten gelme.

mıştı. Granit kadar sert ve bir mezardan daha derin bu yatakta azim, irade, cüret, hareket, kahramanlık ve büyüklük manasına gelen nice vasıflarla ün almış bir adam, neredeyse, yüz günden ve yüz geceden beri, ne sağına, ne soluna kımıldanmadan, sanki kendi kendinin balmumundan bir kalıbı halinde sırtüstü yatıyor ve bu balmumundan kalıp, sanki şilteyle yorgan arasında, durmadan bir samyeli üflüyormuşçasına hiçbir ışık neşretmeksizin, sessiz sessiz eriyordu. Öyle ki, O'nu, yakından görüp elleyenler, bu cisim kimi ve neyi temsil etmektedir, artık anlamaz olmuşlardı. Fakat kafa, o ehlileşmiş pars kafası, gene orada, yastığın üstündeydi. Ve insana yine eskisi gibi kâh okşamak arzusu, kâh can korkusu veren vahşi ve mûnis güzelliğinin muammalı ve cazibeli çizgileri her gün daha ziyade keskinleşerek, her gün daha ziyade sertleşerek okunur bir hale gelmiş bir ahnyazısı gibi yürekleri ürpertip durmaktaydı. Onun içindir ki, şeklini kaybetmiş, hasta gövdenin üzerine eğilen, hekimler, gözlerini bu kafaya ve bu yüze çevirince, boş yere aradıkları şifa tedbirlerini güya ondan öğrenmek istiyormuşçasına ellerinde melhem, ellerinde neşter, dalgın dalgın baka kalıyorlardı. Hele yastık üstünde duran ve uyurken sarı sahtiyandan* bir Şimer maskesini andıran bu yüzde gözkapakları açılıp da uzun kirpiklerin gölgesi arasından şimşek gibi bakışlar çakmaya başlayınca, o hekimler, bütün bilgilerini unutup ve melhemleriyle neşterlerini bir yana koyup her şeyi yine O'ndan gelecek bir mucizeye bırakıyorlardı.

Evet, bu kafa hâlâ o kadar canlı ve bu bakışlar hâlâ o kadar kudretliydi ki, herkes üzerinde olduğu gibi, kendi gövdesi üzerinde de yine yalnız kendi egemenliğinin geçtiğine inanılabilirdi. Evet; eski Anadolu efeleri ölesiye vuruldukları zaman kellelerini, düşman eline geçmesin diye nasıl sağ

(*) Sahtiyan: Boyanmış, cilalanmış deri.

kalan arkadaşlarına kestirip kaçırtırlarsa, o da, ecele, henüz kocamamış levent kahraman endamıyla teslim olmamak için sanki kendi kendini şimdiden mumyalaştırmaya karar vermiş gibiydi.

Böyle şeylerden kimse kimseye bahsetmiyordu ama, çoktan bir mezar sessizliğine gömülmüş Dolmabahçe Sarayı'nın çatısı altındaki bu tecelliler, bilinmez ne gibi esrarlı yollardan bütün millete malum oluyordu. Filan gün o uğursuz odaya kimler girip çıktı? Ne yapıldı? Ne söylendi? Filan gün ölüm döşeğindeki hasta ne haldeydi? Ne kadar zaman uykuya dalmıştı? Kaç defa gözlerini açıp etrafındakilerle konuşmuştu? Ne demişti? Halkın bütün bunları işitip bilmesi için ne hekimlerin raporuna, ne devlet adamlarının beyanlarına, ne radyoya, ne gazetelere ihtiyacı vardı. Herkesin yüreği ve kafası, gözle görülmez, elle tutulmaz yüz binlerce, milyonlarca antenle sanki bu ölüm döşeğine bağlanmış, politikanın, sosyal hayatın bütün kaygıları, hareketleri, sanki hep bu döşeğin etrafına toplanmış; sanki memleketin eni boyu hastanın vücuduyla birlikte büzüle büzüle bunun içine sıkışıp girecek kadar daralmıştı.

On beşinci Cumhuriyet yıldönümü törenine isteksiz isteksiz hazırlanmakta olan milletvekilleri arasında yegâne konuşulan şey de, hep buraya ve O'na dair haberler, bahisler ve yorumlardı. Bütün günlerini meclis koridorlarında dalgın ve aylak aylak dolaşmakla geçiren bu milletvekilleri, her İstanbul'dan yeni gelen arkadaşın etrafını sarıp onu: "Ne haber? Nasıl? Biraz iyice diye işittik, doğru mu? Doktorların son raporunun anlamı nedir? Fonksiyon ne demektir? Konuşabiliyor mu? Aklı ve zekâsı yerinde mi? Yanıbaşında kimler var?" vs., vs., gibi ardı arkası kesilmeyen suallerin yaylım ateşi içine alıyorlardı.

(.....) ili belediye başkanı seçimi hadisesinden beri Halil Ramiz'le hemen hemen selam ve sabahı kesmiş bulunan

Şeyh Sakıb Hoca, Rasim'ler ve Hacı Faik'ler bile İstanbul'dan yeni dönen ve oradayken sık sık Dolmabahçe Sarayı'na gelip gittiği işitilen bu boykotlu arkadaşın yanına sokularak, aynı ahret suallerini tekrar etmekten kendilerini alamadılar.

Bunlardan biri:

"Hiç ümit yok mu?" diye soruyordu.

Öbürü:

"Biz işittik; geçen günkü ameliyattan sonra biraz kendine gelmiş, hattâ açılış nutkunu bizzat hazırlamaya başlamış, sahi mi?" diyordu.

Üçüncüsü adeta yalvarır gibi söze karışıyordu:

"Kuzum Ramiz Bey, bize sadra şifa verecek bir şey söyle!"

Halil Ramiz, ne diyeceğini şaşırıp kalmıştı. İyidir mi desin? Kötüdür mü desin? İkisi ortası bir halden mi bahsetsin? Yoksa, şu ön safta dolaşan devlet erkânının ukalaca edasını takınıp hiçbir mana ifade etmeyen birtakım laflar mı söylesin? Hele bu adamlar... İş işten geçtikten sonra nihayet hidayete ermiş, çorak yürekleri –belki ilk ve son defa olarak– O'nun sevgisiyle yeşermeye başlamış bu kara kuvvet kurbanlarına herhangi bir siyasi ve idari endişeye düşerek tövbe kapısını açmakta, tereddüt göstermek, Halil Ramiz'e, yalnız lüzumsuz değil, faydasız ve menfi bir hareket gibi geliyordu.

Zira, nice düğün günlerinin, nice destani milli bayramların bir araya getirip kaynaştıramadığı gönüller belki de bu yas gününün ıstırabı içinde akıbet birleşmesini, hep bir araya gelip haşır ve neşir olmasını bilecekti. Fakat, bunların ifade ettikleri bu alaka, bu merak ve bu elem, acaba ne dereceye kadar samimiydi? Acaba bu titreyen seslerin, bu yaşaran gözlerin arkasında büsbütün başka bir kuşkunun, bir kötü niyetin, bir karanlık düşüncenin tedirginliği yok muydu? Hayır, Halil Ramiz bu çeşit adamlardan sıtkı ne kadar

sıyrılmış olursa olsun, şu anda böyle bir şüpheye düşemiyordu.

Çünkü, onların yüzlerinde okuduğu perişanlığı, bakışlarında sezdiği hüzünü kaç zamandır nice tamdık ve yabancı yüzlerde okuyup sezdiği perişanlıktan ve hüzünden ayırdetmeye imkân bulamıyordu.

Bunun içindir ki başını bir cenaze önündeymişcesine "huşû" ile eğip susmaktan başka bir şey yapamadı. Öbürleri anlamışlardı ve anlayıp Halil Ramiz gibi başlarını önlerine eğerek susmuşlardı.

Fakat, nedendir bilinemez, bu yas evinin kasvetli havası içinde hâlâ birtakım iyi söylentiler ya da iyimser yorumlara yer vardı. Hâlâ birtakım ümit ışıklarının açılıp kapanmakta, kapanıp açılmakta olduğu görülüyordu. Kimi, "Merasimde mutlaka bulunacakmış!" diyordu. Kimi, geçit töreninde locasına ve meclisin açılış günü kürsüye çıkabilmesi için, asansörler yapılmasına karar verildiğini söylüyordu. Bu tahminler boşa çıkınca: "Yok," deniliyordu. "Kendisi gelemeyecek. Fakat, gerek hipodromdaki mesajını, gerek meclisteki nutkunu kendi sesiyle radyodan dinleyebileceğiz." Lakin, 28 Ekim ve 1 Kasım yaklaşıp da, hâlâ radyo tesisatından eser görülmediği hissedilince, herkes hiç değilse –nutukların kendi tarafından yazıldığı ya da yazdırdığı haberinin doğruluğu üzerinde ittifak ediyor ve yakında –kimin ağzından olursa olsun– O'nun kılıç gibi keskin sözlerini dinlemek umuduyla avunmaya çalışıyordu.

Lakin o gün gelip de, Başvekil, açılış nutkunu okumaya başladığı zaman bu, gerçekten O'nun ifadesi, O'nun üslubu mudur, değil midir? anlamak bir hayli zor oldu. Milletvekilleri; uzayarak, inceleşerek birer soru işareti şekline girmiş görüntülerini şaşkın şaşkın birbirlerine doğru çeviriyorlar; localardaki dinleyiciler birbirlerinin kulağına eğilip şüpheli şüpheli bir şeyler fısıldaşıyorlar ve toplantı salonu-

nun kapı eşiklerinden kürsünün önüne kadar uzanan sahayı doldurmuş yüksek rütbeli devlet memurlarıyla subaylar ve komutanlar ise bu okunan metinde ne söylendiğini anlamaktan ziyade, söyleyeni bulmaya çalışıyorlardı. Bunlar arasında, karayağız ve genç bir general, yanındaki arkadaşına: "Hiç şüphe yok. Bu, O'nun... O'nun ifadesi!" dedi ve heyecanından sesinin ölçüsünü kaybettiği için, etrafındaki bütün başlar, kendisinden yana çevrildi. Nereden anlamıştı? Nasıl anlamıştı? Bunu ne kimse sordu, ne de o açıkladı. Ama, "Bu, O'nun ifadesi!" sözü bir anda esrarlı bir yankı halinde kulaktan kulağa, gönülden gönüle geçerek Büyük Millet Meclisi'nin tavanı altındaki yüzlerce insanın, hep birden, için için tekrar ettiği bir inancın *Amentü*'sü oluverdi. Bu sırada Başvekil'in benzi atmış ve elleri hafifçe titremekte olduğunun ise kimse farkında değildi.

* * *

An gazetesinin başyazarı, ne yapacağını bilmediği zamanlara –ki bu, hemen her gün denilecek kadar, sıktı– mahsus üzüntülü, dalgın çehresiyle sekreterin odasına girdi. Elinde tuttuğu bir ajans bültenini dikkatle gözden geçirerek ve ağır ağır yürüyerek masanın başına yaklaşıp durdu.

"İşte içinden bir türlü çıkamıyorum. Şunu, bir de seninle gözden geçirelim," dedi ve bülteni sekretere uzattı. Sekreter, bir bilmece halleder ya da çaprazlama bir kelime oyununu çözmeye çalışır gibi, dikkatle okumaya başladı. Hem okuyor, hem mırıldanıyordu:

"Çok tuhaf! Gerçekten O'nun ifadesini andırıyor. Fakat tamamiyle O da değil. Mesela şu cümle, mesela şu tabir..."

Başyazar biraz daha bekleyip sustuktan sonra:

"Birader," dedi. "En iyisi bunu geçen seneki nutukla karşılaştırmaktır."

Ve sekreterin tasvibini almaya lüzum görmeden, zile bastı:

"Ahmet Efendi, bize aşağıdan 1937 yılı koleksiyonunu bulup getiriver!"

Bu esnada, yandaki yazıişleri odasında aynı meselenin münakaşası yapılmaktaydı. Üslup ve edebiyat meraklısı genç yazarlardan biri, nutukta, umumi ton bakımından değilse bile, birçok söz ve tabir hususiyetleri itibariyle O'ndan bir şey bulduğunu söylüyordu; ama masanın etrafındakiler, bu kadarcık ihtirazî kayda dahi tahammül edemeyerek, hep bir ağızdan atılıyorlardı: "Umumi ton da neymiş? Sen asıl başlangıçtaki cümlelerle sonundaki sözlere bak! Çünkü, bu açılış nutuklarında hükümetin icraatına dair olan kısımlar, bakanlıklar tarafından hazırlanır." Ve edebiyat meraklısı genç, bunun böyle olduğunu ilk defa işittiği için, yaptığı üslup teşhisinde ısrara imkân bulamayıp, arkadaşlarının bu yüzde yüz müspet hükümlerine katılmaya mecbur oluyordu. Derken, uzun müddet Ankara'da bulunmuş, O'nun sesini, konuşmasını çok defa yakından dinlemiş ve aynı zamanda birçok devlet erkânı ile milletvekillerini de şahsen tanımış olan tecrübeli bir gazeteci, ortaya, hiç akla gelmeyen şeyle bir fikir sürdü:

"Lakin;" dedi. "Bu bahiste kesin bir hükme varmazdan önce, şu noktayı da gözönünde bulundurmamız lazımdır. O'nun konuşma ve yazma tarzı, etrafını öylesine etkisi altına almıştır ki, bu tarz, bu eda artık tamamiyle O'nun malı olmaktan çıkmıştır, denilebilir. Birer *emr-i yevmî*'yi [günlük emri] andıran bütün o keskin cümlelerle bunların sonundaki 'etmiştir'ler, 'gitmiştir'ler; 'söylemişimdir'ler, 'yapmışımdır'lar devlet adamlarımızla bir nice milletvekillerimizin ağzında aynı tonla yerleşmiş bulunuyor. Hele gecenin ilerlemiş bir saatinden sonra Ankara'nın malum meclislerinde hemen herkes, O'nun şivesiyle, hattâ, O'nun el hareketleri ve dudak kıpırdatmalarıyla konuşmaya başlar. Bazı yakınları vardır ki, bununla da kalmayıp, O'nun sesini bile taklit etmiş, O'nun

tiklerini bile benimsemişlerdir. Bilmem, kendisini özel konuşmalarında dinlemek fırsatını buldunuz mu? Nasıl anlatayım; mesela, O, bazen bir cümlesinin ilk kelimesini söylemek üzereyken ya da bu cümleyi bitirdiği sırada, avurduyla diş etinin arasından kâh ince bir su fışkırtısım, kâh madenî bir çıtırtıyı andıran bir ses çıkarır. İşte O'ndan bunu bile kapmışlardır. Öyle ki, bir odada O'nunla birlikte görüşüp söyleşirlerken kapının ardında durup içeriyi dinlerseniz kulağınıza çarpan seslerin ve sözlerin kime ait olduğunu anlayamazsınız. Muhtelif tempolarda hep O konuşuyor sanırsınız. Şimdi siz, gelin de artık bu nutkun kim ya da kimler tarafından hazırlanıp kotarıldığım keşfe çalışın bakalım."

Hiç kimsenin gülecek hali yoktu ama, meselenin bu tuhaf açıklanması karşısında yine gülmekten kendilerini alamayanlar oldu. Hattâ bunlardan biri de hemen üç çeyrek saate yakın bir zamandan beri hiç bahse karışmayıp masanın bir ucunda tercümeleriyle meşgul görünen Fuat bile... Gerçi bu, pek içten gelme bir gülüşme değildi. Nasıl olsun ki, şu sözlerdeki insafsız mantık, nutuk hadisesini en çok hayra yormak istidadında bulunanların bile soluğunu kesivermişti. Bunu sezen ve biraz da kendi konuşma tarzının aykırılığını hisseden eski gazeteci:

"Bununla beraber," dedi. "Ben de nutkun yüzde yüz bir taklit olduğu kanaatinde değilim. Aksi iddia da aynı derecede doğru olabilir."

Fuat, içinden: "Ne manasız bir bahis;" diyordu. "İşte on beş yıl hep böyle geçti. O hayat ve enerji kaynağının etrafında çevre çevre olup oturan halk, on beş yıl hep böyle boş laflarla zaman geçirdi. Kâh Çankaya Köşkü'nün dedikoduları, kâh Yalova sefası masalları, kâh yat gezintilerine dair söylentiler... Filan akşam, sofrasına kimleri çağırmış? Şimdi kimler gözdeymiş? Kimler gözden düşmüş? Filan gün hangi pisinde banyo etmiş? Filan gece denizde kaç saat dolaşmış?

Ve bu esnada kaynak akıp gidiyordu, akıp gidiyordu. Nerelere? Hiç kimse bilmiyordu. Ve bilmeye de lüzum görmüyordu. Zira, herkesin derdi günü, O'nun fizyolojisine ait birtakım olaylara sokulup bunlardan kendi hesabına birtakım menfaatler çıkarabilmek kaygısından ibaretti. Şimdi ki, O, sadece bir *fizyolojik hadise*, bir *fizyolojik keyfiyet* haline girmiştir, birdenbire herkes O'nun ruhuna, fikrine ve bunların bir dışarıya aksedip yayılma vasıtası olan sözüne ehemmiyet verir oldu. Bu nutuk O'nun mu, değil mi? Ha O'nun olmuş, ha olmamış; bundan ne çıkar? Siz, geçen yıllardaki nutuklar gibi bir siyasi vesika mahiyetini taşıyan bu metinde ne yazılmış, ne çizilmiş, ne okunuyor, ona bakın: Lakin, geçen yılların bizzat O'nun ağzından çıkmış, memleketin dört köşesine bizzat O'nun sesiyle dağılıp yayılmış hilesiz, katıksız nutuklarını acaba hangi can kulağıyla dinlediler?

Onlardan çıkarılması gereken manayı acaba hangi dikkat ve itinayla çıkarıp anlayabildikti? Ve içimizden kaç kişi O'nun kendine mahsus bir dili, bir üslubu, bir edası olduğunu ve bu dilin, bu üslubun, bu edanın bütün bir çağa nasıl damgasını bastığının farkına varabilmişti? Şimdi, iş işten geçtikten sonra, hepimiz ellerimize birer pertavsız alıp, bunların üstüne eğiliyoruz; bunlarda O'nu keşfetmeye çabalıyoruz. Fakat bunu yaparken de, kullandığımız metotlar O'nun iyilik ve sağlık zamanlarında O'nu anlamak için kullanıp yıprattığımız metotlar kadar ampiriktir. Biz O'nunla hâlâ millet ve tarih ölçüsünde bir mücerret hadise gibi değil, uyuyan, gezen, dolaşan, nihayet hastalanıp yatağa düşen bir fert olarak ilgileniyoruz. Sağ mı? Öldü mü? İşte, bilmek istediğimiz şey bundan ibarettir. Demek ki, biz hâlâ O'nun fizyolojisiyle meşgulüz? Mahut *Yol* gazetesi de bununla lüzumundan fazla meşgul olduğu için, kapatıldıydı.

* * *

Fuat, *Yol* gazetesini hatırlayınca, kendini bir kere daha bu odada konuşulan şeylerden, bu odadakilerin endişelerinden, merak ve tecessüslerinden uzak hissetti. Zira, oradayken geçirdiği son üç, dört hafif kâbus devresi, onu muhitin bütün realitelerinden ayırmış, kendi kafasının zindanı içine kapatmıştı. Geçirdiği kâbus, diyoruz. Bu da geçti mi, geçmedi mi? Pek malum değildi. Gerçi, Emniyet Müdürlüğü takiplerinden yakayı sıyıralı epeyce olmuştu. Gerçi, bir ağır cezaya çarpılmak tehlikesini atlatmıştı. Gerçi, artık, evinin etrafındaki abluka kaldırılmıştı. Ama, yatak odasının dolabından alınıp götürülen kitaplarla not defterleri henüz geriye gelmemişti. Ve bunların geriye gelmemesi, hakkındaki araştırmaların devam ettiğine bir delildi. Bundan başka Fuat, daimî bir göz hapsi altında bulunduğunu da hissediyordu. Mesela Emniyet Müdürlüğü (.....) şubesinde sorguya çekildiği günlerde, ya bir şey yemek ya da dinlenmek için birkaç saat rahat bırakıldığı bir odada üç dört defa rasgelip tanıdığı bir genç adam, o zaman bu zamandır onun yakasını bırakmıyor; sanki kırk yıllık ahpabıymışcasına onu hemen her akşamüstü matbaadan almaya geliyor; gelmediği akşamlar da –güya aralarında bir randevu varmış da, buna yetişememiş gibi– telefonla özürler dileyip, hatırını soruyor ve ertesi gün mutlaka buluşmak vaadini alıncaya kadar sözünü kesmiyordu. Gerçi, bu genç adam, Emniyet Müdürlüğü'nde, o zamanlar kendisi gibi bir siyasi suç sanığı olarak bulunduğunu söylemişti ve orada gördüğü muameleler de bunu doğrular gibiydi, ama Fuat, her şeye rağmen onun gizli polis hizmetinde çalıştığından yüzde yüz emindi.

İşte, kendisini yine telefonla çağırıyorlar. Bu, ondan başka biri olamaz. Fuat, bir robot adam iradesizliğiyle kalkıp telefona gidiyor:

"Alo, alo!.. Ha, siz misiniz Turgut Bey? Bir saate kadar mı? Umarım. Evet, evet; mutlaka... Hiç merak etmeyin."

Fuat, artık bu zorakî arkadaşlığın sıkıntısını bile duymaz olmuştu. Tıpkı bir zamanlar *Yol* gazetesinin Sırpça çevirmeniyle olduğu gibi, bu "Turgut Bey"le de matbaa kapısından İstanbul şehrinin çeşitli semtlerine doğru yanyana dolaşmalar, Fuat'ta bir alışkanlık haline gelmişti. Öyle ki, bu itiyadı yerine getiremediği akşamlar; adeta ne yapacağını, zamanını nasıl geçireceğini bilemiyordu. Gerçi, yeni arkadaşı, Yugoslavyalı genç kadar pitoresk bir kimse değildi. Ne de herhangi bir fikrî cazibesi vardı. Fakat, tıpkı öbürü gibi, bütün basit görünüşlerine rağmen, Fuat'ta birtakım merak hisleri uyandırmaktan geri kalmıyordu. Mesela, havadan sudan bir konuşmanın ortasında birdenbire, hükümeti tenkide başlayışları ya da, "Filanı tanır mısın? Filan olaydan haberin var mı?" gibi yersiz ve aykırı sorulara girişmesi, sonra gene damdan düşercesine birtakım içki, eğlence ve zamparalık bahislerine geçişi, Fuat'ı hem kızdırıyor, hem şüphelendiriyordu. Öyle ki, genç adam, ara sıra, kendini tutamayıp, bu dolambaçlı sözlerin sahibine: "Maksadınız ağzımdan işinize yarar bir laf kapmaksa, açık söyleyin; belki bu hususta size bir yardımda bulunabilirim!" diyecek oluyordu; sonra birden aklını başına alıp, susmayı ve bazen o konuşurken hiç dinlememeyi tercih ediyordu. Zira, Emniyet Müdürlüğü'nde geçirdiği acı tecrübeler onu bir hayli pişirmiş, bir hayli yumuşatmış; inatçı ve sert karakterine bir hayli esneklik vermişti. Artık, kanaatlerini uluorta ileri sürmekten, yanlış ve mantıksız bulduğu fikirler üstüne bir yaban kedisi gibi atılmaktan çekinir olmuştu. Fuat, biraz da kurnazlaşmıştı. Mesela, Turgut Bey, kendini söyletip deşmeye çalışırken o da sinsi sinsi yeni ahpabının içyüzünü meydana vuracak birtakım metotlar kullanırdı. Kâh yaltak ve laubali, kâh babacan ve samimi görünmeye çalışırdı; kâh onu derin bir sessizlik

içinde dikkatle dinleyip dinleyip çok defa birbirini tutmayan sözlerini candan tasdik eden tavırlar takınırdı. Yalnız arkadaşı, hükümet aleyhine konuşmaya başlayınca Fuat, kabuğu içine çekilmek lüzumunu duyar ve başını önüne eğip, susmasını bilirdi. Hattâ bazen yalnız başını önüne eğip susmakla kalmaz, ona karşı hükümet tarafını tuttuğu da olurdu. Ve Fuat, böyle yapmakla hem içinde kaynayan münakaşa ihtiyacını tatmin etmek, hem de Frenklerin *esprit de contradiction* [itiraz huyu] dedikleri "her fikri, zıt bir fikirle cerhe [çürütmeye, reddetmeye] kalkışma" ihtiyacını yerine getirmek fırsatını bulurdu. Denilebilir ki, Fuat, bu buluşmalardan adeta bir zevk bile almaya başlamıştı. Ömründe spora hiç merak sarmamıştı ama, rasgele seyrettiği bazı güreşlerde, pehlivanların birbirini yoklama hareketleri, birbirinin kuvvetlerini deneme manevraları onu pek eğlendirmişti. İşte şimdi Turgut'la kendi arasındaki bu münasebetlerde de böyle bir güreş başlangıcının omuz ve ense okşayışlarını, kol sallayıp el vuruşlarını andıran bir şey vardı ve Fuat, hayatında ilk defa olarak bir bedenî yarışmaya girişmiş gibiydi.

Bununla beraber, ne etse, ne eylese, bu "sözde felaket arkadaşı"nın tamamiyle gözüne giremediği, ya da itimat ve emniyetini kazanamadığı kanaatindedir. Zira Fuat, hükümet tarafını tutar tutmaz, Turgut'un kendisini öyle bir yan gözle süzüşü ve avı elinden kaçırmış bir avcı gibi öyle bir acı acı sırıtıp kalışı vardı ki, ancak şu manayı ifade edebilirdi: "Kurnazlıkla yine partiyi kazandın; seni bir türlü yakalayamıyorum."

Nitekim, bu sefer de öyle oldu: Turgut her zamanki sallapati tavrıyla onun koluna girip, –Fuat, bu delikanlının bütün bayağılıklarına göz yumabiliyordu, ama aynı zamanda kendini de gülünç bir duruma düşüren şu laubaliliğine bir türlü alışamamıştı– büyük bir sır veriyormuş gibi, başını ondan yana eğerek:

"Seninki, bu sefer adamakıllı komaya düştü. Hekimlere göre, kala kala birkaç günlük ömrü kalmış," der demez Fuat, hiddetle kolunu çekip, suratına bir tokat vururcasına ters bir sesle:

"Seninki diye bahsetmek istediğiniz de kimdir?" sualini sorunca Turgut, bir müddet durakladı. Sonra kendini toparlayıp Fuat'ın yüzüne dik dik bakarak:

"Kim olacak, be birader;" dedi. "Bu memlekette, bütün hürriyete susamışların ölümünü dörtgözle bekledikleri adam..."

Karşısındaki delikanlının ya bir tahrikçi sıfatıyla ya da bir vazife icabı olarak o büyük inkılâp kahramanı hakkında –sesi bile titremeden– böyle bir söz söylemek cüretini gösterişi Fuat'a yalnız tiksinti vermişti. Onunla yanyana bir adım daha atmaya tahammülü kalmamıştı. Bir müddet nefesi tıkanmış gibi durdu. Sonra ağır ağır, kesik kesik konuşmaya başladı:

"Turgut Bey;" dedi. "O bahsettiğiniz hürriyete susamışlar kimlerdir, sayıları ne kadardır ve hürriyete kavuştukları zaman ne yapmak niyetindedirler bilmiyorum, bildiğim bir şey varsa: O, ölüm döşeğine düştüğü günden beri bu memleketin üstüne çöken yas havasıdır. Ben de, herkesle birlikte, bu havayı teneffüs etmekteyim ve herkesle birlikte yas tutmaktayım. Ama siz, her mevzuda olduğu gibi, bunda da asıl hissimi gizlediğime, size kamufle bir nutuk söylediğime hükmedecekmişsiniz; o sizin bileceğiniz bir şeydir. Nitekim, ben de birçok sözlerinizin kendi düşüncelerinizin ifadesi olmadığından ve büsbütün başka bir maksatla söylendiğinden emin bulunuyorum. Şu halde, ister misiniz, artık bundan böyle bu konular üzerine dönmeyelim? Ben, politikacı değilim, devlet ve hükümet işlerine karşı da herhangi bir ilgi duymuyorum. Öyle ki, mesela, bana şimdi Dahiliye Bakanı kimdir? diye sorsanız ne adını, ne hüviyetini birdenbire bulup çıkaramam..."

"Memlekete karşı bu ne ilgisizlik!"

"İşte, buna da kendinize göre bir mana verdiniz. Görüyorsunuz ki, size bir türlü meramımı anlatamıyorum. Belki kabahat bendedir. Daha doğrusu, kabahat kafalarımızın birbirine uymamasındadır. Bundan, bittabiî, ne siz mesulsünüz, ne de ben. Fikrî formasyonlarımız arasındaki tezattan dolayı, ne benim size sitem etmeye, ne sizin bana gücenmeye hakkınız var. Bununla birlikte, görüyorum ki, bu anlaşmamazlık yüzünden kâh ben sizi, kâh siz beni üzüp duruyorsunuz. Günün birinde, belki de, birbirimizin gönlünü kıracak bir ağız kavgasına tutuşacağız, en doğru şey; aramızdaki münasebeti herhangi bir üzücü hadiseye meydan vermemek için, şimdiden güzellikle kesmektir sanıyorum."

"Amma da ettin, be birader! Bu kadar kızacağını bilseydim, ağzımı açıp hiçbir itirazda bulunmazdım. Ben seninle konuşmaktan pek büyük bir zevk duyuyorum ve fikirlerinden de epeyce yararlanıyorum doğrusu... Zaten ara sıra yaptığım itirazların sebebi de, emin ol ki, seni söyletmek arzusundan başka bir şey değildir. Zira, senin tuhaf bir mizacın var: Ancak münakaşa yoluyla konuşmasını seviyorsun. Ben de bu huyunu bildiğim için seni azıcık tahrik etmekten kendimi alamıyorum. Ne yapayım; o kadar güzel, o kadar tatlı konuşuyorsun, o kadar doğru şeyler söylüyorsun ve bana o kadar çok şeyler öğretiyorsun ki, seninle geçirdiğim saatleri havadan sudan bahislerle boş yere harcamayı bir kayıp addediyorum. Ama, istemezsen bundan da vazgeçerim. Bilmezsin, o felaket günlerinden beri sana ne kadar kardeşce bir hisle bağlandığımı..."

Fuat, bu sözlerden hiç yumuşamamış olmakla birlikte, Turgut'la münasebetini kesmek fırsatını bir kere daha kaybettiğini görerek, kendini gene hadiselerin seyrine bırakmak, gene bu göz hapsi içinde pineklemek ve kimbilir, daha ne kadar zaman için yine bu adamın bayağılıklarına tahammül

göstermek lazım geldiğini anlamış, mücadeleci mizacından hiç beklenmeyen bir boyun eğişle bu zarurete tekrar katlanmıştı. Susuyor; artık hiçbir aksi tesir göstermiyordu. Turgut, ona karşı ne derece samimi ve hattâ ne derece saygılı olduğunu kendine mahsus ya da kendi gibi yarım tahsilli kimselere mahsus bir nevi basmakalıp konuşma usulü ile uzun uzadıya izaha çalıştıktan sonra, birdenbire coşarak:

"Nâmerdim, eğer seni kardeşimden ayırdediyorsam!" diye adeta bağırdı.

Sokaktan, yanlarından geçenlerin dönüp dönüp hayretle kendilerine baktıklarının farkına varmasaydı Fuat, bu cıvık dostluk gösterilerini alaya almakla kalacaktı. Lakin sıkılarak:

"Aman Turgut Bey, biraz yavaş konuşun!" dedi. Bunun üzerine Turgut gücenmiş bir adam tavrı takındı:

"Ha, işte yine 'Turgut Bey!', yine 'siz'. Be birader; bu resmiyeti ortadan ne zaman kaldıracağız? Gerçi, biliyorum, zatıâlinizin bir paşa, bir vezir-i azam torunu olduğunuzu ve bizim gibi halk çocuklarının samimiyetinize layık görülmediğini... Öyle öyle ama; işte kaderin cilvesi, seni de bizim gibilerin arasına atmış bulunuyor. Her ikimiz de aynı sefâlet ve zaruret içinde yüzüyoruz. Bu vaziyet altında –kökümüz ne olursa olsun– bizlere Lenin Baba'nın: 'Dünya yoksulları, birleşiniz!' sözüne uymaktan başka yapacak ne kalır?"

Fuat, yeniden sinirlenmeye başlamıştı. Fakat, kendini tutuyordu. Turgut devam etti:

"Benim babam da seninki gibi bir devlet düşkünüydü. Bizi büyütüp, okutup yetiştirinceye kadar neler çektiğini bir gün bize gel de annemden dinle. Adamcağız yemedi, içmedi ve kırk yaşında veremden ölüp gitti. İşittiğime göre, senin baban da..."

Fuat, bir yay gibi gerilerek:

"Çok ileri gidiyorsunuz, yeter!" dedi ve Turgut'u yaya kaldırımın üstünde şaşkın bir halde bırakarak uzaklaşıp, gitti.

* * *

Memleketin havasında yalnız bir akşam karaltısının gamı, kasveti; bir çağ sonunun özlemli acılığı yoktu. Bu hava, aynı zamanda yaklaşan bir fırtınanın bütün elektrikleriyle yüklü gibiydi ve bunun içindir ki, –Fuat benzeri buluttan nem kapan kimseler şöyle dursun– hattâ Tahir Bey soyundan vurdumduymazlar bile, sebebini tayin edemedikleri bir yürek darlığından ve bir sinir buhranından baş alamamaktaydılar. Hele Dahiliye Bakanlığı tarafından bütün valilere, kaymakamlara ve bütün parti başkanlarına gönderilen şifreli bir tamimden sonra, bu sıkıntı, bu ruh tedirginliği mesul makamlarda oturanları kırıp geçiren bir panik salgını halini almıştı.

Oysa, Devlet Başkam'mn hayatından ümit kesildiğini üstü kapalı bir ifadeyle ancak hissettiren bu *'tamim*'in en açık ve kat'i tarafı, korkulan felaketin gelip çattığı takdirde, halkın böyle bir paniğe düşmemesi için bunlar tarafından "lazım gelen tedbirlerin alınması" zaruretini belirtir satırlardı ki, bunları okuyan (.....) ili valisi İhsan Turan Bey, Tahmcızâde Tahir Bey'le başbaşa verip: "Söylemesi kolay. Böyle bir şeyin önüne nasıl geçilebilir?" diye dertleşiyordu. Hele bu satırları takip eden kısmı, belki yüzüncü defa gözden geçirirken, büsbütün afallayıp kalıyordu. Zira, burada, "rejimin sarsılması", "memleketin bir huzursuzluğa uğraması" ihtimaline işaret ediliyor ve kendisinin buna karşı da, "uyanık" ve "hassas" bulunması tavsiye olunuyordu.

İhsan Turan Bey, limon gibi sararıp ufalmış yüzünü kâğıttan, Tahir Bey'in suratına doğru uzatıp: "Elimde ne kuvvet var ki, böyle bir felakete karşı koyabileyim?" dedi ve ondan hiçbir cevap alamayınca –güya şimdiden bir ihtilalin uğultularını işitmeye başlamışcasına– telefona sarılıp telaşla Merkez Komutanı'nı aramaya koyuldu.

Tahıncızâde Hacı Emin Efendi'nin oğlu ise, bütün iradesini kaybetmiş bu valinin karşısında bir kara bulut gibi yığılıp kalmıştı. Zira, şimdiye kadar nice nimetlerinden faydalandığı ve için için çökmesini dilemekle beraber, yine gözü bağlı bir itaatten ayrılmadığı, hattâ çok zaman şerrinden korktuğu "devlet nüfuzu", "devlet kuvveti" denilen şeyin nihayet, İhsan Turan Beyefendi'nin şahsında sarsılmaya başladığını görür gibi oluyordu ve bu görüş, onda, birbirini tutmaz, birbirinin zıddı bir sürü duygular, düşünceler, endişeler uyandırıyordu. Mesela, şu tamimin verdiği habere sevinmesi gerekirken –babası bugünü dört gözle beklemiyor muydu?– işte yüreği nedamete benzer bir azâbın pençesinde kıvranmaya başlıyordu; yıllardan beri istemeyerek, sevmeyerek ve içinden sövüp sayarak bağlandığı bir hayat şartlarının zincirinden nihayet kurtulacağım diye ferahlamak üzereyken işlediği suçların hesabını vermek ve cezasını çekmek gününün yaklaştığını hisseden bir suçlu gibi, soluğu tıkanıp kalıyordu. "Ne ettim, ne eyledim de şu politika denilen belaya burnumu soktum!" diyordu. "Benim neyime gerekti parti başkanı olmak, benim neyime gerekti milletvekili meselelerine karışmak. Tayyare Cemiyeti'nin başına geçmek, 'kooperatif' teşebbüslerine önayak olmak! Neyime gerekti? Ah, neyime gerekti!"

Gerçi, birkaç zamandan beri –yeni çıkan bir karara göre– Cumhuriyet Halk Partisi Başkanlığı resmen şu karşısındaki adama verilmişti ama, teşkilatı "fiilen" idare edenin gene kendisi olduğunu sanki halk bilmiyor muydu? O halk, halk ki –işte şu tamimden anlaşıldığına göre– her şeyi eski haline döndürmek için ayaklandığı ve ona: "Tahir Bey, Tahir Bey, medreseleri kapatanlar, kafalardan fesleri, sarıkları söküp çıkaranlar, camilerde Arapça ezan-ı şerifleri yasak edenlerle bir olursun ha! Mübarek babana karşı gelip bu günahları bize sevap diye yutturmaya çalışırsın ha!" ho-

murtularıyla etrafını sardığı zaman ne yapacaktı? Nereye kaçıp saklanacaktı? Hele o "kooperatif" dalaveresinde topladığı paraların hesabı sorulunca ne halt edecekti? Tahıncızâde Hacı Emin Efendi'nin oğlu, bu kara düşünceler içinde bocalayıp dururken, birden –yine kendi muhayyilesine göre halkın "mübarek" unvanını vereceği– babası yegâne kurtuluş çaresi olarak hatırına geliyor: "Onun himayesine sığınırım. Kimse duymasın ama, beni bu kadar ileriye atılmaya o teşvik etmedi miydi?" diyor ve yüreğine bir su serpiyordu bu düşünceyle.

Vali İhsan Turan Bey, işte bunun içindir ki, Tahir Bey'den sadra şifa verecek tek bir cevap alamamıştı. Oysa, kendini yapayalnız ve çaresiz hissettiği bu müşkül anda ilk başvurduğu yardımcı ve dert ortağı olmuştu. Zira, Tahir Bey'in soğukkanlılığından, ağırbaşlılığından ve sağduyusundan faydalanacağını ummuş ve hele Tahıncızâdeler'in bu il halkı üzerindeki manevi nüfuzunu harekete getirmenin tam zamanı geldiğini düşünmüştü. Hâlâ da bunu umuyor ve öyle düşünüyordu ama, iki saatten beri Tahir Bey'e bir türlü meramını anlatamıyordu. Kendi kendine: "Mutlaka vaziyeti layıkıyla izah edemedim. Daha açık konuşmalıyım!" diyordu. Nitekim Merkez Komutanı'yle görüşüp telefonu kapattıktan sonra:

"Azizim, mesele vahim, çok vahim!" diye söze başladı. "Şimdiden tedbirlerimizi almazsak, bir irtica hareketi karşısında kalmamız çok muhtemeldir. Vakıa, elimizde herhangi bir ayaklanmayı bastırma imkânı vardır ve bunu Merkez Komutanı üzerine alıyor ama, doğrusu, ben işin oraya dayanmasına taraftar değilim."

Tahir Bey'in ağzından güç bela şöyle bir söz çıktı:

"Bendeniz de..."

"Hay Allah razı olsun; biliyordum, tabiî böyle düşündüğünüzü... Şu halde birtakım konferanslar ya da va'z ve nasi-

hatlerle mi olur, ahaliyi şimdiden sükûnetini muhafazaya davet etmeliyiz."

Lakin bu defa Tahir Bey, yalnız susmakla kalmayıp, başını önüne eğdi.

"Ne dersin, muvafık değil mi?"

Tahir Bey taş kesilmişti ve bu hali, tâ Merkez Komutanı odadan içeriye girinceye kadar devam etti. O girer girmez ise Tahir Bey'in, kendisinde nadir görülen bir süratle yerinden fırlaması ve iki tarafa selamlar vererek soluğu oda kapısında alması bir oldu. Vali, "Dur, yahu nereye gidiyorsun?" demeye kalmadı. Tahmcızâde Hacı Emin Efendi'nin oğlu, "Müsaade buyurun, müsaade buyurun!" mırıltılarıyla sırra kadem bastı.

(.....) ili Halk Partisi eski başkanı, kimse görmesin diye hükümet konağının hademe ve köylü gibi kişilere mahsus arka kapısından sıvışıp gitmiş ve kendisini bir hamlede babasının yanında bulmuştu.

"Ne o Tahir Efendi; pek telaşlı görüyorum seni?"

Tahıncızâde Hacı Emin Efendi, bunu söylerken gözlerinin içi gülüyordu. O, oğlunu bilirdi; son derece önemli bir olay olmayınca kendini kolay kolay heyecana ya da üzüntüye kaptırmazdı. Eğer şu anda soluk soluğa yanına girmiş bulunuyorsa bu, ona kaç zamandır beklediği bir haberi, akıbet, getirmiş olduğu içindi. Kaşlarının çalı çırpısı arasından bir babahindi bakışlarıyla Tahir Bey'i süzüyor ve güya yersiz bir gülmeyi zaptetmek ister gibi, ağzını büzerek:

"Hele hele, biraz kendini gel oğlum," diyor. "Allah'ın emri bu, ne yapalım, başın sağ olsun!"

Hacı Emin Efendi, keyifli demlerinde çok şakacıdır. Fakat, oğlunun hiç şakadan anlamadığını da bilirdi. Hattâ bazen, ona, bu halinden dolayı takıldığı da olurdu:

"Tahir Efendi," derdi. "Kuzum, Allahaşkına, sen karınla halvet olduğun zaman da böyle ciddi misindir?"

Ve oğlu mahçup mahçup önüne bakardı. Tahir Bey'in bugün ise hiç şakaya tahammülü yoktu. Kendi kendine, durmadan: "Başıma nereden bu belayı sardılar?" diyordu. "Ah, boş bulundum; gaflet ettim. Politika kim, ben kim!.. Şimdi geri dönebilirsen dön bakalım!" Tuhafı şu ki, bu anda aradığı emniyeti babasının yanında da bulamıyordu. Ve onun aldığı bu alaycı tavırlar, söylediği bu kinayeli sözler, Tahir Bey'i büsbütün çileden çıkarıyordu. Yarın, tehlike gelip çattığı zaman da demek kendisiyle böyle eğlenecekti? Bütün o, "Sakın ha, reddedeyim deme! Başkanlık mı veriyorlar, âzâlık mı teklif ediyorlar, öp başına koy! Hele kooperatif işini sakın başkasına kaptırma!" nasihatleri unutulup gidecekti. Birden isyana benzer bir duyguya kapılarak homurdanmaya başladı:

"Bu şakaların şimdi de sırası mı ki!.."

Hacı Emin Efendi, kıs kıs gülüyordu:

"Nideyim istersin a oğul; ben de seninle bir olup yas mı tutayım? Hangi nimetini gördüm ki? Hangi ihsanına nail oldum ki? Sizler her gün düğün dernek, yok 19 Mayıs'ta Samsun'a çıkmışmış; yok 23 Nisan'da meclis açmışmış; yok 29 Teşrinievvel'de Cumhuriyet kurmuşmuş diye vur patlasın, çal oynasın ederken, biz burada iç sıkıntısından pösteki sayıyorduk."

Yavaş yavaş, sesine gamlı bir ton verip ilave etti:

"Bir yıl değil, iki yıl değil; on iki yıl oldu, tam on iki yıl; ben bu eve mahpus gibi kapanalı. Bir yol başınızı çevirip de: "Baba halin nedir?" diye sordunuz mu? Elhamdülillah henüz elden ayaktan da düşmüş değilim. On iki yıl önce ise, senin gibi bir delikanlıydım. Suçum neydi? Bir cinayet mi işlemiştim? Bir hırsızlık mı etmiştim? Yoo; bir devletlinin keyfî istemiş, ehl-i İslâmı karnavala çevirmeye kalkışmış. Biz de buna olmaz demişiz. İşte günahımız bu. Yahu, buraya gelen elin gâvuru bile bize böyle bir hakareti reva görmediydi!.."

Kalın kaşlarının altından bir defa daha oğlunu süzdü:

"Söyle, halâs günü geldi mi? Mırın-kırın etme, çabuk söyle!" dedi.

Tahir Bey, babasının bu sizli bizli konuşmasından büsbütün kızarak ve bundan öcünü almak istercesine:

"Ne söyleyeyim? Daha bir şey yok!.." diye mırıldandı.

Hacı Emin Efendi, alayı bırakmıştı:

"Sen onu benim külahıma anlat gayrik," dedi. "O çoktan öldü. Tahir Efendi; herkes biliyor. O hakikatte çoktan öldü ama, seninkiler saklıyorlar. Şimdi benim öğrenmek istediğim şey, bunu size resmen bildirdiler mi, bildirmediler mi?"

Eski Halk Partisi Başkanı kafasıyla bir "hayır!" işareti yaptı.

"Şu halde telaşın nedendi demin?"

Tahir Bey, küskün bir suratla:

"Hiç..." dedi ve birkaç gün sonra Cumhuriyet'in 15. yıldönümü olduğunu düşündü. Bereket versin ki, tamimde bu milli bayramın gündüz merasimiyle geçiştirilmesi ve akşamına balo filan gibi şeyler yapılmaması tavsiye edilmişti. Tahir Bey, bundan dolayı yüreğinde teselliye benzer bir his duyuyordu.

* * *

Fakat bu tamimden haberi olmayan gafil İstanbul halkı, o akşam kendiliğinden birtakım şenlikler yapmaya kalkmıştı. Gerçi, bu şenlikler sönük ve dağınık bazı sokak gösterilerinden, sahilden sahile atılan birkaç havai fişekle, uzaktan uzağa akseden mızıka seslerinden ibaret kaldı ama, bu kadarı bile ölüm döşeğindeki hastayı uyandırmaya kâfi geldi. Gözlerini yarı açıp etrafına bakındı. Başucunda duran nöbetçi doktora güç duyulur bir sesle, saatin kaç olduğunu sordu. Mutlaka asıl maksadı, bugünün, ne günü olduğunu sormaktı. Nitekim biraz sonra, gözlerini tekrar kapatıp:

"Birtakım sesler işitiyorum. Bu nedir, ne oluyor?" dedi.

Başucundaki doktorun –her nedense– hakikati söylemeye dili varmadı:

"Paşam," diye kekeledi, "Halk bugünü iyi geçirdiğinizi haber almış da..."

"Yok, yok; bu, Cumhuriyet'in 15. yıldönümü şenlikleridir."

Ve tekrar, sonsuz bir uçurumu andıran derin uykusuna daldı.

II
YERYÜZÜNÜ KAPLAYAN BİR YAS*

Ne mahşerdi o gün ıssız sarayın etrafı! Kadın erkek, genç ihtiyar, çoluk çocuk, zengin fakir ve her cinsten, her mezhepten binlerce, on binlerce, yüz binlerce insan, şafakla birlikte koca İstanbul şehrinin dört bir köşesinden sessiz sedasız fışkırarak ve yolu üstünde polis olsun, jandarma olsun, asker olsun, coşkun akışının önüne geçilecek ne varsa, alıp sürükleyerek, güneş ufuktan daha bir ok atımı yükselmeden önce tabiî unsurların haşmet ve heybetiyle Dolmabahçe'yi bir sel gibi basmış, kaplamıştı. Tramvaylar durmuştu. Bu sel gittikçe genişleyen, gittikçe en büyük nehirlerin enini geçen yatağı içinde, durmadan, kabarıyordu; henüz etrafını çevirmekte bulunan ev, apartman, duvar gibi setlerin üstünden aşarak, biraz ötedeki denizi taşıracak bir kudret manzarasını gösteriyordu. Şehrin emniyet ve huzurundan sorumlu olanlar bir âfetten farkedilmez hale gelen bu halk taşkını karşısında acayip bir ürküntüye kapılmışlar; ne edip ne işleyeceklerini şaşırmışlardı.

(*) Birinci baskıda bu başlık yer almamaktadır – e.n.

Bunlar, demir parmaklıklı kapıları sımsıkı kapatılmış saray bahçesinin ortasında deliler gibi oradan oraya koşuşup ve ara sıra içlerinden bazıları, parmaklıklara kadar yanaşmak kahramanlığını gösterip yığınları sükûna davet etmeye çalışıyorlar. Fakat, bu insan yığınları zaten derin bir sükûn ve sessizlik içindeydi. Böyle bir kalabalığa mahsus olan bağrışmalardan, çağrışmalardan, gürültülerden burada hiçbir eser yoktu ve bu mahşerin bütün heybeti zaten hep bu sessizliğinden geliyordu. On binlerce kişi ne istediğini, ne istemediğini de açıkça söylemiyordu. Sanki havanın bir sürü esrarlı tesirleri, bunları kendi iradelerinin üstünde bir zorla buraya sürükleyip getirmiş gibiydi. Onun için hepsinde bir *somnambül* hali vardı.

Evet, bu kalabalık bir alay somnambülü andırıyordu. Ama, öyle somnambüller ki, güya korkulu bir rüya görüyorlarmışcasına eza ve ızdırap içerisindeydiler. Bütün yüzlerde benizler solmuş, çizgiler birbirine karışmış; gözler bir medyum bakışıyla dik dik olmuş ve soluk dudaklı ağızlar bir yaranın izi gibi büzülmüş ve gerilmişti. Bunlar içinde, durmadan sessiz sessiz ağlayanlar vardı. Ara sıra kadınlardan bayılanlar oluyordu ve o zaman, kalabalık, rüzgârda bir orman gibi yer yer dalgalanıp hışırdamaya başlıyordu. Ve yine sık bir ormanda, kökünden kopan ağaçlar nasıl yuvarlanacak yer bulamayıp öbür ağaçların üstüne devrilip kalırlarsa o bayılan kadınlar da yanıbaşlarına rasgelen kimselerin göğüsleri, omuzları üstüne öylece yığılıyorlardı. Bu sırada, bir çocuk sesinin: "Anneciğim, anneciğim!" diye haykırdığı işitiliyor, sonra her şey gene eski sağır yoğunluğuna avdet ediyordu. Lakin, birdenbire –nasıl oldu, kimseler anlayamadı– birdenbire, saray bahçesinin demir parmaklıklı kapılarından biri açılıverince, önce bir sele, sonra bir ormana benzettiğimiz bu halk yığını, bir çığ halini alıp bir gök gürültüsü ile yerinden oynadı. Demin, bahçenin ortasında

oradan oraya seğirten polislerin kaçıştıkları görüldü. Ve birkaç saniye içinde insan yığınları bu sahayı bir kara bulut gibi kaplayıverdi. Bununla birlikte, dışarıdaki kalabalık hiç de seyrekleşmek istidadını göstermiyordu. Kapının eşiğindeki kaynaşmalar; itişip kakışmalar ise gittikçe artmaya başladı. Öyle ki, bir an geldi, bu kaynaşmalar yer yer genişleyip daralan, daralıp genişleyen birer girdap halini aldı. Derken birkaç boğuk ses işitildi: "Ne o? Biri ezilmiş diyorlar!", "Bir olsa iyi; üç dört kişiden bahsediliyor!" Bu mırıltılar, bu fısıltılar bir dakikada ağızdan ağıza, kulaktan kulağa kalabalığın tâ arka saflarına kadar yayılıyor. Biraz sonra bu kazaya dair haber de aynı suretle dolaşmaya başlıyordu: "Bir genç kızmış, öbür ikisi çocuk. Bir tane de ihtiyar kadın varmış. Fesüphanallah, fesüphanallah!.." Tam bu sırada, kaza yerindeki halkın geri geri çekildiği ve demir parmaklığın ağır ağır yeniden kapandığı görüldü.

En arka planda, Gümüşsuyu Yokuşunun başında, sırtlarını duvara verip yanyana duran Fuat'la Turgut'un bu faciaya hiç aldırış etmez bir halleri vardı. Zira, biri bugünün bütün fikrî spekülasyon hudutlarını aşan engin manalarına dalmış; öbürü ise, sadece sersemleyip kalmıştı. Ve her ikisi birden, sanki bir rüyadaymış gibi, zaman ve mekân kavramını, gerçekle yalan ölçüsünü kaybedip, oluru olmaz, olmazı olurla karıştırmaktaydılar. Zaten buraya neden ve ne yapmak için geldiklerini de kesin olarak pek bilemiyorlardı. Hele Fuat, bugün neden bu kadar erken sokağa çıktığının, Aksaray'dan ne demeye Eminönü'ne indiğinin; oradan halk kümelerine katılarak buraya kadar nasıl sürüklendiğinin ve –işin asıl en acayip tarafı– şu Turgut denilen adamla nasıl buluştuğunun hiç farkında değildi.

Turgut'a gelince, o, gerçi bugünün hadiselerine Fuat gibi körü körüne karışmamıştı. Sabahleyin, evinden çıkarken ne yapacağını, nereye gideceğini, hele bütün bu kargaşalığın

içinde Fuat'la nasıl buluşabileceğini çok önceden biliyordu. Ama birdenbire, işte o da her şeyi unutuvermişti; onun gözünde de her şey, birdenbire belirmiş; o da, şimdi buraya neden geldiğini, bu zoraki arkadaşının yanına sokulabilmek için neden o kadar emek ve gayret sarfettiğini anlamaz olmuştu.

Ya bu sayısız insan yığınlarının arasında acaba kaç kişi Fuat'la Turgut'dan başka türlü bir haldeydi? Acaba kaç kişi her günlük hüviyetine, şuuruna, iradesine sahip bulunuyordu? Burada, artık ne Fuat, Ne Turgut, ne Ali, ne Veli, ne Hayim, ne İstefan, ne Yorgi; ne de Ayşe, Fatma vardı. Bunların her biri kendi benliğini, kendi cinsiyetini, kendi vazifesini; kendi keyfini ya da kendi rahatlığını, gecelik esvabıyla birlikte evinin bir dolabına asıp yepyeni, bambaşka bir insan olarak buraya gelmiş; birken bin, binken on bin, on binken elli bin, yüz bin olmuştu. Onun içindir ki, yüz binlerce kalp, şimdi, tek bir kalp ve tek bir kalp yüz binlerce kalp gibi vuruyordu. Yine bunun içindir ki, her kişinin duyuş, anlayış, düşünüş melekesi genişleye genişleye bir nevi sonsuzluğa ulaşarak, artık gündelik hayatın sıraya konmuş, isim takılmış, kıymet biçilmiş bütün ufak tefek olaylarını aşıp geçiyordu. Nitekim bir genç kızın ve bir ihtiyar kadınla iki çocuğun kurban gittiği söylenen deminki kaza da bu halk içinde hemen hiçbir reaksiyon uyandırmadan unutulup gidiverdi. Kimi yaşlı, kimi kupkuru on binlerce medyum gözü; taşı, demiri, mermeri delip geçmek isteyen bir inatla yeniden sarayın üstüne dikildi. Bu gözler orada neyi görmek istiyordu? Herkese çoktan malum değil miydi ki, orada yarı boş ve hiç açılmayacak bir sandıktan başka bir şey kalmamıştı? Biraz sonra, bunu da alıp götürenler, birbirlerinin yüzüne şaşkın şaşkın bakarak, içlerinden: *"Ne kadar da hafif!"* diyeceklerdi. Zira, o sandığın bütün yükü, bir tutam kemikle bir parça deriden ibaretti. On binlere bu

da malumdu. Fakat, işte, bütün bu insanlar, buraya, o bir tutam kemikle bir parça deriden, bir dev çıkarmak, bir dev yaratmak için toplanmışlardı.

Bu kolay bir iş değildi; bunun kolay bir iş olmadığı çizgileri birbirine karışmış bu sarı benizli yüzlerden, bir yaranın izleri gibi büzülmüş ve gerilmiş bu ağızlardan, bu titreyen çenelerden ve nihayet, her günlük gerçeklerin ötesinde birtakım korkunç hakikatler görüyormuşcasına açılıp derinleşen gözlerden pek iyi anlaşılıyordu. Evet, bu yığınların manzarasındaki gam ve keder belirtileri, bir milli yas kederinden daha derin bir ıstırabın ifadesiydi. Bu yığınlar, şu anda, dünyaya yeni bir *mit* getirmenin doğum sancılarını çekiyordu. Nitekim, ak sakallı bir adam, Fuat'ın yanıbaşında durmadan ağlayan bir genç kadına dönüp:

"Ağlama kızım, ağlama," dedi. "Böyle bir ölüm ne cihangirlere, ne evliyalara nasip olmuştur. O, asıl mertebesine, şimdi erişiyor."

Ve o günün akşamı, geç vakit evine dönerken, Fuat, hep bu sözü hatırlıyordu. Saatler saati dişini sıkarak bin zahmetle tutmaya çalıştığı gözyaşları, boğazında düğümlenip kalan hıçkırıklar bu basit, bu sade, bu bir nefes kadar hafif sözle dağılıvermiş ve yüreği birdenbire hiç beklemediği bir sükûnete kavuşmuştu. Günün olayı, onun gözünde yavaş yavaş bütün hareketini kaybediyordu; insanlık tarihinin yarı sembolleşmiş, yarı masallaşmış hadiseleri sırasına geçiyordu. Bu itibarla, o büyük adamın ölümü, ona bir şeyin sonu gibi değil, bir şeyin başlangıcı gibi göründü. Neyin başlangıcı? Fuat, bunun cevabını birkaç zamandan beri kendi benliğinde beliren değişiklikten bulup çıkarabilirdi. Son günlerde, –hele şu son güne kadar– askerî dehasına hayran olmak ve cüretli bir inkılâpçı, yüksek bir devlet kurucusu vasıflarını tasdik etmekle kaldığı o adam, Fuat'ın kafasında yalnız bütün fikir sistemini, bütün dünya görüşü-

nü kaplayan bir genişlik ve derinlik almaya başlamamış, onun gönlünü de bir acayip, bir mistik aşkla doldurmuştu. Rahmetli Osman Nuri Bey'in oğlu, kendinde bir fikre ya da bir kişiye dair değer ölçülerinin değişmelerine çok alışkındı ama, yüreği böyle bir saygıyla karışık sevgiye, böyle bir "takdis" duygusuna hiç aşina değildi. Hele bu sevginin, bu duygunun o yürekte ilk defa olarak resmî bir şahsiyete, –hem de ferdî ve ailevî hüsranlarının çoğundan sorumlu tuttuğu bir Devlet Başkanı'na– karşı tecelli edişi, yorumlamaya gelmez, tarife sığmaz bir psikolojik hadiseydi. Zira, Fuat için şimdiye kadar ilim ve fikir dünyasının dışında gerçek bir büyüklük, gerçek bir yükseklik, gerçek bir şan ve şeref, tasavvuru bile imkânsız olan bir şeydi. İyilik veya kötülük alanında tarihin seyrini değiştirmiş nice aksiyon kahramanları, onca, ya fikir ve ilim adamlarının ortaya koydukları mezhep ve doktrinlerin, gözü bağlı icra memurları, ya da bir sürü ikbal ve itibar düşkünleridirler. Yani Fuat'a göre, asıl kahramanlık, –Ademoğluna yakışan kahramanlık– *yapmak*'ta değil, *yaratmak*'taydı. Eflatun olmasaydı insan zekâsı dar bir mantık içinde kuruyup gidecekti. Hegel yeryüzüne yeni bir dünya görüşü getirdi. Napolyon'un çizdiği haritadan bile eser kalmadı ama, Michel Anjelo'nun mermerlere üflediği ruh, nesilden nesile geçerek sonsuz hayatın bir müjdesi gibi hâlâ içimizde yaşamaktadır.

İşte Fuat, düne kadar böyle düşünürdü ve bu sabah bir saray odasında son nefesini veren Devlet Başkanı hakkındaki kanaati de diğer bütün aksiyon adamlarına karşı verdiği hükümlerden zerre kadar farklı değildi. Vatan tehlikeye düştüğü yıllarda çocuk denilecek bir yaşta olduğu için, Sakarya'nın, Dumlupınar'ın ne mana ifade ettiğini –doğrusu– tam bir açıklıkla anlayamamıştı. Bunları Türk milletinin uzak ve yakın tarihine dair kâh ağızdan, kâh mektep kitaplarından öğrendiği yarım yamalak malumatın ışığında bir-

çok askerî zaferlerimize alem olmuş diğer bir sürü şehir, dağ ve nehir adlarıyla karıştırmıştı.

Fuat, aynı zamanda, bir Asya Ortaçağı karanlığının, bir Asya Ortaçağı kâbusunun da ne demek olduğunu ancak *mücerret* bir mefhum şeklinde öğrenip bilmiş; hele yarı sömürge bir memlekette bir köle ömrü sürmenin zilletini hemen hiç tatmamıştı. Onun içindir ki, İzmir Zaferi'ni izleyen bir sıra inkılâp ve istiklal hamlelerine tabiî ve mukadder birtakım siyasi ve sosyal olaylar gözüyle baktıydı. Esasen bütün bunlar, gündelik gazetelerin yirmi dört saat içinde bayatlayıp gidiveren yazıları arasına karışarak –Fuat gibi on iki, on üç yaşında çocuklar şöyle dursun, ermiş, yetişmiş kimseler tarafından bile– ne olduğu anlaşılmadan devlet arşivlerinin raflarına dizilmiş ve orada tam yerini bulmuştu. Orada tam yerlerini bulmuştu; zira, her biri halka, ya üç dört maddeli bir *kanun*, ya bir *emr-i yevmî* ya da bir *talimatname* şeklinde bildirilmiş olan bu büyük ve tarihî olaylar, o donuk ve resmî üsluplarıyla tunçtan levhalara kazılıp bütün şehirlerin, bütün sokak başlarına konmuş dahi olsaydı, hiç şüphesiz ki, yine kimsenin kafasında ve yüreğinde derin ve devamlı bir iz bırakmayacaktı. Fakat, bunlar etrafında yapılan –ve bir hatip söz söylerken kalabalığın anlar anlamaz el çırpışlarını andıran– bir nevi beylik edebiyattan ise daima tiksinmiştir. Zaten, doğrusunu söylemek gerekirse, onun gözünde *büyük adam*'m simasını en çok sevimsizleştiren, soğuklaştıran da bu çeşit yazılar değil midir? Bu yazılarda onun yarı pars, yarı insan hüviyeti Avrupa'da bazı saray ressamlarının yaptıkları akademik *portrait*'lerdeki kralar ve prensler gibi herhangi bir genç ve yakışıklı erkek haline giriyor, ya da yine o tarz ressamların çizip boyadıkları muharebe tablolarından, çok defa şaha kalkmış bir at üstünde kılıcını çekip ileriye atılmak ister görünen kumandanlardan birini andırıyordu. Ama, işte ecelin eli, yalın

kahramanla halk arasındaki bu allı pullu teşrifat perdesini yırtıp sıyırınca, onun gerçek şahsiyeti bütün heyecan verici ve destanî belagatiyle meydana çıkıvermişti. Ancak O, ne üniformalı bir başkumandan, ne fraklı ve beyaz kravatlı bir Devlet Başkanı'ydı.

Etrafında ne selama duran polis kordonları, ne yerlere kadar eğilen dalkavuklar, ne mabeyinciler, ne muhafızlar kalmıştı. Milletin binbir türlü ıstırabından doğma o trajik irade, gene millete dönmüş, millete mal olmuş, milletin ruhuna karışmıştı. Bugünden itibaren halk artık O'nun kim olduğunu bir alay samimiyetsiz ve patavatsız, bir alay zoraki yorumcudan öğrenip anlamaya muhtaç değildi. Bu halkı teşkil eden yığınların her biri O'nu kendine göre yorumlayacak; O'na kendi düşüncelerine göre bir hüviyet verecekti. Ve milli kahraman şahsiyeti, birliğini, asıl bu yoldan bulacaktı.

Ama, ne yazık ki o yorumcular öldükten sonra dahi *kahraman*'ın yakasını bırakmadılar. Henüz kapağı açık tabutunun üzerine üşüşüp billur gibi şeffaflaşmış yüzünü birtakım çiğ ve kaba boyalarla düzgünlemeye kalkıştılar.

Cenaze törenlerinden birkaç gün sonra, lise edebiyat öğretmeni Ahmet Nazmi, arkadaşı Cahit Halit'e gönderdiği bir mektupta:

"Eğer," diyordu; "İstanbul'da, Dolmabahçe Sarayı'ndan, Ankara'da Etnoğrafya Müzesi'ne kadar O'nun nasıl bir *apoteoz* içinde geçip gittiğini gazetelerde yazılanlar ve radyoda söylenenlerle gözönüne getirmeye çalışırsan, beyhude bir emek sarfetmiş olursun. Zira, bu, her türlü tahayyül ve tasavvurun üstünde bir şeydi. Bizim basın karalamacıları ve acemî mikrofon çığırtkanları şöyle dursun, –belki Flaubert çapında bir kalem ustası bile sanırım– o hali, o manzarayı bütün heybetiyle tasvire erip yetişemezdi. Oysa, bizim sözcüler ve yazıcılar üç dört günden beri bu ulvî hadisenin

mahiyetini bir beylik yas töreni haline sokmak için, adeta kendi aralarında bir *retorik* yarışına girişmiş gibidirler. Bunların kimi, ölenin arkasından şöyle feryat ediyordu: 'Onun gözleri birer güneşti, karanlıkları dağıttı!', 'Sesi, gaipten gelen sesler gibi, bize terakki ve inkılâp yolunu gösterdi!', 'Çelikten iradesi, milletimizin (makûs talihini) yendi!' Kimi şöyle haykırıyor: 'O, bir meşaleydi! Hayır, hayır; O, bir yanardağdı; lavları yurdumuza el uzatmak cüretinde bulunanları yakıp kavuran bir yanardağdı!' Sonra hepsi birden, bir ah'lar, bir vah'lar... Daha sonra, hep bir ağızdan –böyle bir yas gününde adet yerini bulsun dercesine– halka bir başsağlığı dilemeler ve en sonunda: 'O, ölmedi. O yaşıyor; O, ebediyen yaşayacak!' demeler. Bereket versin ki, *Eşsiz Kahraman*'ın silah arkadaşlarından biri imdada yetişip milli şuurunun derinliklerinden gelen bir hamleyle, O'nun tabutunu bir melodram sahnesinin gösterişi olmaktan kurtardı."

Cahit Halit ise, her zamanki taşkın edasıyla Ahmet Nazmi'yi ilk defa olarak yüzde yüz tasdik ediyordu:

"Evet," diyordu: "yerden göğe kadar hakkın var. O kısa mesajı ben de bir *homerik* kaside parçası kadar belagatli buluyorum. Bu mesajda yalnız 'Eşsiz Kahraman Atatürk; vatan sana minnettardır' sözü bile başlı başına bir tunçtan levhaya kazılıp bir kale burcuna asılacak derecede destanîdir. Truva önünde can veren yiğitlerle yarı tanrıların hiçbiri hakkında böyle bir şey söylenmedi. Sezar'ın Marcus Antonyus için dediği bunun yanında hiç kalır. Sonra, bütün mesaj boyunca o ne erkekçe teessür, o ne şuurlu ızdırap ve ölenin gerçek hüviyetini bu şuurun ışığında o ne hulûs ve sadakatle meydana çıkarış! Sanki bir mermer heykelin üstünden sırma işlemeli kaba bir örtüyü çekip sıyırmış gibi oldu ve 'Eşsiz Kahraman' bize –o senin bahsettiğin kötü edebiyatçıların anlattıkları– gözleri ateş saçan, elinde şimşekten bir kılıç sallayan, zırhlara bürülü bir cengâver olarak değil,

yalınayak başı kabak bir mücahit, bir millet fedaisi heyetinde göründü. Bu *mücahit*, bu millet fedaisi ne yapmıştır? 'Eşsiz Kahraman' unvanına layık olmak için ne gibi bir harikuladelik göstermiştir? Gelibolu'da düşmanı denize dökmek? Sakarya'da bize dört kere üstün istila ordularını püskürtmek? Dumlupmar'da bunları boğup mahvetmek? Hayır hayır; O: '... *Tarihte uğradığımız en zalîm ve en haksız itham gününde meydana atılmış, Türk milletinin, masum ve haklı olduğunu iddia ve ilan etmiştir. İlk önce, ehemmiyeti kavranmamış olan gür sesi, asla yıpranmayan bir kuvvetle nihayet bütün cihanın şuuruna işlemiştir.*' İşte, O'nun en çetin cehdi, en büyük zaferi bu olmuştu ve hiç kimse, bu iki cümle söylenınceye kadar hiç kimse, bu hakikati bu kadar açıklıkla belirtememiştir. Evet, Türk milletinin, asırlar boyunca haksız yere eli ayağı bağlı olarak bir suçlu sandalyesine oturtulmuş ve nihayet idama mahkûm edilmiş bu kimsesiz, bu müdafaasız ve masum suçluyu, cellatlarının pençesinden kurtaran, O'nun bir kılıçtan daha keskin bu mantığı, bir çelikten daha bükülmez bu imanıydı. Sen cenaze merasimine boş yere bir *'apoteoz'* [kutsama] vasfını veriyorsun. Dünkü düşmanların O'nun tabutu önünde selama durup, boyun eğişlerine ancak, bir adalet tecellisinin apoteozu denilebilir. O'na yıllarca, bir maceracı, bir çeteci, bir eşkıya, bir azgın deli nazarıyla bakanlar, bunlar değil miydi? İşte, şimdi hepsi sözlerini geri almışlardı; hükümlerini yalayıp yutmuşlardı ve pişmanlık getirip saf saf O'nun cesedi arkasından huşû ile yürümüşlerdi. Bunun bir zafer alayından ne farkı var? Üstü al bayrakla örtülü o top arabası sanki bir yeni Sakarya'dan, bir yeni Dumlupınar'dan dönüyor gibidir. Sanki biraz sonra varacağı yerde Lozan Sulh Muahedesi'nden daha mühim ve daha büyük bir tarihî vesika imzalanacaktı. Lozan Sulh Muahedesi'nden daha büyük ve daha mühim mi? Niçin olmasın. İşte, bütün dünya basını. O'na asrımızın en büyük

adamı, Türk milletine de dünyanın en asîl milleti diyor. Bunları birer madde halinde, o siyasi vesikanın başına geçirmek lazımdır."

* * *

Gerçekten bu ölüm hadisesiyle bu misli görülmemiş cenaze alayı yurt dışında pek derin ve pek geniş akisler uyandırmakta ve hattâ Avrupa'ya, kendi derdini unutturup bizimle dert ortaklığı ettirmekteydi. Bu ülkelerin bellibaşlı gazeteleri, Çekoslovakya felaketini, Hitler belasını, Yahudi katliamlarını, sinsi sinsi tütmeye başlayan İkinci Dünya Savaşı'nın ateşini ve büyük devlet merkezleri arasındaki sancılı kıvranışlarla gidiş gelişleri –hiç değilse bir zaman için olsun– unutup ön sütunlarını hep bize ait yazılarla doldurmaya; politikacılar, diplomatlar, memurlar kendi aralarında hep bizden bahsetmeye; tüccarların, sanayicilerin, maliyecilerin bile alâkası bizim üzerimizde toplanmaya başlamıştı. Nitekim, bunlardan biri, Lugano'da bir otelin holünde, Mühendis Ragıp Bey'e yaklaşıp:

"Efendi, kimbilir ne kadar kederlisinizdir. Anlıyorum; bu, memleketiniz için milli bir felakettir. Bizler bile sebebini bilmeyerek üzülmekteyiz. O, şüphesiz, bu asrın en büyük adamlarından biriydi. Belki, sağ kalsaydı bu savaşın önünü alabilirdi. Hitler delisinin ona karşı derin bir hayranlığı varmış... Evet, kimbilir, O buna 'Rahat dur!' deseydi; belki dinlerdi."

Bir başkası, –bu, bir Güney Amerikalı diplomattı– gene aynı yerde ve aynı otelde Mühendis Ragıp Bey'e şöyle demişti:

"Doğrusunu isterseniz, o büyük adamın adı bütün cihana ün salmaya başladığı güne kadar benim Türkiye ve Türkler hakkında hemen hiçbir fikrim yoktu. Türk denince, gözümün önüne gelen insan tipi, bundan kırk elli yıl önce bizim

taraflara gelip yerleşmiş yarı Yahudiye, yarı Arapa benzer birtakım şarklılardı. Kâh Amerika'nın, kâh Avrupa basınında sizin Devlet Başkanı'nıza dair yazılanları okudukça kendi kendime: 'Bunlardan nasıl bu kadar yüksek ve müstesna bir dehâ çıkabilir?' diye şaşar kalırdım."

Bir Kanadalı iş adamı ise, Mühendis Ragıp Bey'e hislerini şu suretle anlatmıştı:

"O sağken, siz bana kırk elli milyonluk bir millet gibi görünüyordunuz. Şimdi ise..."

Ragıp Bey, acı acı gülümsedi:

"Eh, şimdi ise?"

"Ne yalan söyleyeyim; şimdi ise, size beş altı milyon nüfuslu bir küçük Balkan memleketi nazarıyla bakmaya başladım."

Mühendis Ragıp Bey, bütün bu sözler karşısında tuhaf bir duruma düştüğünü, birbirine zıt iki tesir altında kaldığını hissediyordu. Atatürk namına iftihar mı duyacak? Milliyeti namına üzülecek mi? Bilemiyordu. Ama bu sözler o kadar büyük bir hulûs [saflık] ve samimiyetle söyleniyordu ki, herhangi bir noktasını düzeltmeye dili varmıyordu. yalnız mahzun mahzun önüne bakıp susmakla kalıyordu.

Zavallı Ragıp Bey'de bu hüzünlü tavır, bu eda, zaten, çoktan bir nevi *tik* halini almıştı. Kaç zamandır, Sevim'le bütün konuşmaları onun tarafından hep böyle bir mahzun mahzun önüne bakıp susmakla nihayet buluyordu. Bir zamanlar o kadar hoşsohbet, o kadar neşeli ve şakacı; her konuşmasında o kadar fikir çelici ve kandırıcı olan bu pratik hayat adamı, o toy ve körpe kızın elinde hırpalana hırpalana bütün etkisini kaybetmiş; dünyanın en pısırık, en beceriksiz, en hantal insanlarından biri olmuştu. Bundan yedi, sekiz ay önce, hemen solup kurumaya mahkûm bir ser çiçeği gibi, binbir dikkat ve özenle yanına alıp çıktığı, binbir dikkat ve özenle türlü türlü iklimlerde gezdirip dolaştırdığı,

nice tıp mütehassısına gösterip baktırdığı ve gece-gündüz, adeta bir ana şefkatiyle üstüne titrediği bu narin mahlûkun önünde o, şimdi, yalnız kendi aczini, kendi zaafını ve kendi çaresizliğini hissetmekteydi. Öyle ki, Sevim'in fidan boyu, ona, kâh tepeden tırnağa kadar zırhlar ve silahlarla kaplı bir Minerva heykeli gibi sert ve haşin; kâh bir kalenin burcu gibi sarp ve yalçın görünüyordu. Zira, bu kız, o uğursuz vakadan beri hâlâ –ne maksatla olursa olsun– herhangi bir erkek elinin vücuduna dokunmasını istemiyordu ve yaralanmış cinsiyetini dışarıdan gelen bütün tesirlere karşı hâlâ vahşi bir titizlikle korumaktaydı. Olmaya ki, bir genç adam, ya bir *flört* maksadıyla ya da onu dansa davet etmek için yanına sokulmaya, hattâ uzaktan bile arzuyu, hayranlığı ifade eder bir bakışla bakmayagörsün. Sevim, derhal bir yaban kedisi gibi irkilir, gerilir ve pençelerini atmaya hazır bir vaziyet alırdı. Hattâ, bir defa, Mühendis Ragıp Bey'in ellerini ve kollarını bu pençelerin hoyrat temaslarıyla tırmık içinde bırakmıştı. Bu hadise, yazın, Cannes'de, hep birlikte denize girdikleri günlerin birinde oldu.

Sevim, Nedim ve Ragıp Bey'le beraber, iyi yüzmek bilmediği için, kıyıdan pek uzaklaşmasını sevmeyen Naşide Hamm'ı her zamanki gibi epeyce gerilerde bırakıp yüzücülerin güneşlenmelerine mahsus sallara doğru açılmışlardı. Nedim en önde gidiyordu ve Sevim ona yetişmeye çabalıyordu. Ragıp Bey de iki kardeş arasındaki bu yüzme yarışına katılmak hevesini duymuş ve beş on kulaçta Sevim'e yetişmişti, ama, genç kızla birlikte yanyana sarfettikleri bütün emeklere rağmen, bir türlü Nedim'e yaklaşmayı başaramamışlardı. Hattâ, delikanlı, hafif bir rüzgârla kabaran dalgalar üstünden bir balina gibi atlayarak, aradaki mesafeyi gittikçe genişletmekteydi. Bu suretle, Sevim'in inat damarını en son haddine kadar geriyor ve onu kaslarının dayanıklığını aşan bir kuvvet harcamaya mecbur ediyordu. Nitekim, bir an

geldi, Mühendis Ragıp Bey, genç kızın yüzüşünde bazı aksamalar, duraklamalar sezmeye başladı ve sallardan birinin yanıbaşından geçtikleri sırada, onu daha ileriye gitmekten vazgeçirmek düşüncesiyle, "Nafile, yetişemeyiz!" demek istedi; ama, bu yarım müdahale Sevim'i ancak öfkelendirmeye yaramıştı ve kazaya da belki bu sebebiyet vermişti. Zira, genç kızın, yüzünü hiddetle Ragıp Bey'e çevirip: "Of; beni rahat bırakın!" diye haykırmasıyla dalgalar içine batıp çıkması bir olmuştu. İşte tam bu anda Ragıp Bey, onu belinden yakalamış ve sala doğru çekmişti. Sevim, ağa düşmüş bir balık gibi çırpınıyor ve boşta kalan elleriyle kendini kurtarmak isteyeni tırmalıyordu. Bereket versin ki Ragıp Bey'in böyle bir acayip didişme içinde onu zorla kavrayıp çıkardığı salda kimseler yoktu. Aksi takdirde, kendisi tırnaklar içindeki el ve kollarıyla, Sevim tir tir titreyen vücuduyle izahı oldukça müşkül bir acayip duruma düşeceklerdi.

Ve belki de "Cannes" denilen bu fitne ve dedikodu ocağında mevsimin en meraklı, en tecessüs uyandırıcı fiskoslarından birinin konusu olacaklardı.

Sanki başka yerlerde, başka türlü hadiseler yüzünden başlarına gelmeyen rezalet mi kalmıştı? Paris'in gayet *elegant* bir barında, her cinsten ve her türlü insanla ağzına kadar dolu bir halde yalvara yakara dansa kaldırdığı Sevim, farkına varmayarak belinin ortasına fazla dokundu diye, zavallı Ragıp Bey'i göğsünden iterek dansı yarım bırakmış ve bununla da kalmayarak, herkesin gözüne çarpan bir hışımla başını alıp gitmemiş miydi? Zaten, bu gibi hadiseler de olmasa, bu birbirini tutmayan dört kişilik grubun görünüşünde başlıbaşına elalemin dikkatini çeken bir acayiplik vardı ve Ragıp Bey, her gittikleri yerde, her konakladıkları otelde bunu hissedip işkillenmekten kendini alamıyordu. Hele Naşide Hanım'ın iki yanma sallana sallana bir yere girip çıkışları, bir otel holünde, bir salonda ya da bir lokanta-

da yüksek sesle konuşuşları, kahkahalarla gülüşleri, garsonlara adeta reverans yaparcasına birtakım uzun ve merasimle selamlar verişleri, ya da bir çayhanede, "Aman çocuklar, burası çok sıcak!.." deyip şapkasını çıkararak bir çıkın gibi elinde tutuşları Ragıp Bey'i her defasında yerin dibine geçiriyordu. Ragıp Bey, içinden: "Ne garip şey;" diyordu. "Bu kadıncağız eskiden beri biraz taşkın ve delişmendi ama, bu kadar da gülünç ve patavatsız değildi. Anlaşılan Avrupa'ya bu ilk çıkış, ona bir nevi sarhoşluk verdi."

Ya Nedim'e ne demeli? Ragıp Bey, bu çocuğun ne kadar terbiyesiz, kaba ve hayta olduğunu bilirdi. Fakat, buralara geleli bu kusurlarına bir de hödüklüğe ve sersemliğe benzer bir şeyler katıldı. O kurnaz, becerikli ve uçarı delikanlı tarafları sönerr, silinir gibi oldu. Kadınlar da pek yüzüne bakmıyorlardı. Naşide Hanım, seyahate çıkalıdan beri, bir defa olsun, oğlundan bahsederken: "Kâfir çocukta şeytan tüyü var!" sözünü kullanmaya fırsat bulamadı. Nedim, arada bir de dalıp dalıp gidiyordu. O zaman, bir lokantada, bir gazinoda mı olur, iki dirseğini masanın üstüne dayayıp ya tırnaklarının ucuyla dişlerini kürdanlamaya, ya parmaklarıyla saçlarını taraklamaya başlıyordu. Belli ki, oğlanın bu aile çevresinde canı sıkılıyor ve bir yolunu bulup, tabiî muhiti olan kumar masalarından biri başına sıvışamıyordu. Ama, oyuna katılmak ona pek seyrek nasip oluyordu. Babasının gönderdiği paralar hep Ragıp Bey'in elindeydi. Onun için, ailenin bu fahrî vekilharcına karşı Nedim, adeta diş biler gibiydi. Onunla hemen hiç konuşmaz; yalnız ara sıra ortaya kinayeli birtakım laflar atar: "Ben buralara sizin peşinizde dolaşmaya mı geldim? Tahsil meselemden hiç bahsedilmez oldu. Bırakın, bari kendi başımın çaresine kendim bakayım!" derdi. Ragıp Bey de bundan başka bir şey dilememekteydi. Fakat Nedim, ayrılıp giderse, Sevim de onu takibeder diye korkuyordu. Zira, onun da hem kendisinden,

hem annesinden bir an önce sıyrılıp kurtulmak isteyen bir hali vardı. Avrupa kıtasında geçirdikleri ilk haftadan beri Sevim'in onlara hiçbir ihtiyacı kalmamıştı. Kızcağız, sanki burada doğmuş, burada büyümüşken, birkaç senesini Ankara'da Servet Bey denilen bir adamın evinde geçirmeye mecbur kaldıktan sonra, tekrar doğup büyüdüğü yerlere dönmüş, vaktiyle alıştığı şeylere yeniden kavuşmuş gibi birdenbire etrafına karşı bir neşeli sokulganlık göstermeye başlamıştı. Bir memleketten öbür memlekete, bir şehirden öbür şehre kalkıp geldikleri zaman Sevim, ancak beş on saatlik bir yabancılık ve tereddüt devresi geçiriyor, ertesi güne varmadan o yerin bütün caddelerini, parklarını, sinemalarını, cici bici mağazalarını, lavantacılarını, çiçekçilerini, moda ve şapka evlerini kendi eliyle koymuş gibi buluveriyordu. Tek başına her yere girip çıkıyordu; tek başına uzun gezintiler yapıyor; ne Ragıp Bey'in, ne Nedim'in kendisine arkadaşlık etmelerine ihtiyaç gösteriyordu. Hele, Ragıp Bey gibi annesinin bütün acayip hallerini görüp anladığı için ondan bucak bucak kaçmakta ve herhangi birinin yoldaşlığından serbest kaldığı zaman adeta bir kötürüme dönen zavallı kadıncağızı otelde saatlerce yapayalnız bırakmaktan çekinmemekteydi. Sanki, o memleketin yerlilerindenmiş de, başına uzak diyarlardan birtakım *egzotik* ve cansıkıcı misafirler çökmüş bir hali vardı ve biri anası; biri kardeşi, öbürü kendisini çocukluktan beri tanır bir baba dostu olan bu üç kişiye yaptığı *istiskali* görmemek için insanın kör olması lazım gelirdi.

Fakat bütün bunlara rağmen Ragıp Bey'in ona karşı ilgisi, gün geçtikçe bir köle sadıklığı mahiyetini alıyor; bir içli hayranlık, bir vecidli tapınma derecesine çıkıyordu. Ragıp Bey ki, bu grubun içinde en tuhaf ve en şüpheli durumda bulunan bir adamdır. Her gittikleri yerde bir sürü gözler, ona sorar gibidir: "Sen kimsin? Bu hanımla bu iki gençle ilişkin

nedir? Bir amca mısın, bir dayı mısın? Yoksa, bu geçkin kadının âşığı? Ya da bu kızın nişanlısı mısın?" Ve Ragıp Bey, bunu seziyor; bundan da ayrıca sıkılıp sinirleniyordu. Ama, bu durumdan kurtulmak da hiç aklından geçmemekteydi. Daha doğrusu, Sevim'den uzaklaşmak pahasına herhangi bir kurtuluş, ona, yüreğini kemirmekte olan bütün bu izzetinefis azaplarından daha acı bir hal gibi görünüyordu.

Hem Ragıp Bey, Sevim'in büsbütün iyileşeceğinden henüz ümidini kesmiş değildi. Onu muayene eden hekimlerin çoğu, genç kızdaki bu ruhî hastalığın zamanla ve bünyesi kuvvetlendikçe geçeceğini söylemişlerdi. Açık hava, spor ve mümkün olduğu kadar serbest bir yaşama tarzı tavsiye etmişlerdi. Nitekim, Cannes'daki deniz ve güneş banyoları, tenis oyunları tesirlerini birkaç hafta içinde göstermişti. Rengi yerine gelmiş, yanaklarının çukurları dolmuş, gözlerinin feri yeniden parlamaya başlamış ve bütün vücuduna tatlı, ahenkli bir enerji gelmişti. Hele İsviçre dağlarında geçirdikleri bir kış mevsiminden sonra Sevim, bütün manasıyla bir "Diana" kesilmişti.

Ebedî bekârete and içmiş Jüpiter'in kızı gibi, o da ellerinde birer kargıya benzeyen sivri uçlu nikel kayak değnekleriyle dağ tepe koşup dolaşıyor ve hiç şüphesiz birtakım perilerle dolu olan çam ormanlarının bir ucundan girip öbür ucundan çıkıyordu.

Ragıp Bey, her akşam, yüreği türlü türlü endişelerle çarparak, otelin kapısı önünde Sevim'in kendisine o kadar uzun ve tehlikeli gelen bu kayak sporlarından dönmesini beklerdi. Çok defa karanlık basar, lambalar yanar, otelin bellibaşlı kayakçıları döner; fakat Sevim'den eser görünmezdi. O zaman Ragıp Bey, tarifi güç bir telaşa kapılır, şöyle uzaktan tanışıp selamlaştığı kayakçıları Sevim'e dair bir türü âhiret sualleriyle sıkmaya başlar; bazen de kendini tutamayıp, kapıcı vasıtasıyla telefonda birtakım soruşturup

araştırmalara girişirdi ve akıbet tek tük lambalarla aydınlanmış alacakaranlığın içinde, tâ uzaktan, bembeyaz yolun tâ öbür ucunda Sevim'in kendince eşsiz endamını görür görmez, yavaşçacık içeri çekiliverirdi. Zira Sevim, gözetilip araştırılmasını ve kapıların önünde beklenmesini hiç istemezdi. Bu yüzden Ragıp Bey, biraz sonra sahanlıkta ya koridorda, ya da asansörün önünde onun karşısına şöyle rasgele çıkmış gibi olurdu ve kayakçılar arasında son derece ehemmiyetli bir konuşma mevzuu olan kar vaziyeti hakkında baştan savma bir şey sorardı. Genç kız, keyfi yerindeyse, karın o gün kâfi derecede *pounreuse* [toz gibi] olmadığını, pistlerin yer yer buz tuttuğunu ve bundan dolayı birkaç defa düştüğünü söylerdi. Ya da: "Çok güzeldi. Oh, çok fevkaladeydi. Centerella'dan en aşağı beş altı *chute* [iniş] yaptık. Hocam bu gidişle, gelecek senenin *compétition*'larına [yarışmalarına] girebileceğimi söylüyor. Fakat, şu anda öyle yorgunum, öyle yorgunum ki, yemeğe inebileceğimi bile pek sanmıyorum. Hemen soyunup banyoya, banyodan yatağa atılmak istiyorum," derdi. Ve bunu derken onda hiçbir yorgunluk alameti görülmezdi. Demir pası renginde dar ve gergin ski pantolonunun içindeki uzun bacakları birer küçük heykel kaidelerini andıran Kandhar'larının üstünde Centerella'ya hemen bir yedinci defa çıkıp inebilecek kadar diri ve meydan okuyucudur. Bazen de, keyfi yerinde değilse, Ragıp Bey'in sualini, "Sanki sen bu işten ne anlarsın!" demek ister gibi bir omuz silkmesi, bir dudak bükmesiyle karşılayıp geçerdi. Zavallı adam, bu hallerin her ikisinde de bir derin hüzme kapılmaktan kendini alamazdı. Zira, Sevim'le ancak yemekten yemeğe buluşabildiği için, onu hemen yatağa atacak olan bu tatlı yorgunluk. Ragıp Bey'i bütün akşam Naşide Hanım'la başbaşa kalmaya mahkûm edecektir. İkinci halde ise Sevim, onunla bir kelime konuşmak istemeyecek; yemek, dudak büküp omuz silk-

meleri arasında sona erecekti. Ondan sonra da, Sevim, eline bir kitap alıp –yanıbaşlarında sessiz, somurtkan– bir koltuğa gömülecekti.

Sevim'in bir günü öbür gününe, hattâ bir saati öbür saatine uymazdı? Neden şimdi güleryüzlü, mûnis ve sokulganken, şimdi suratını asıp, vahşileşerek insandan uzaklaşıverirdi? Ragıp Bey bunu, bir türlü anlayamıyordu. Anlasa da ne olacaktı? Bu kız, onun alınyazısıydı, çekip gidecekti. Bununla beraber, talihleri pek genç yaşta yüzlerine gülen bütün insanlar gibi Ragıp Bey de umutsuzluğa düşmüyor; işde olduğu gibi aşkta da bir gün elbette kazanacağından emin bulunuyor ve alttan alta birtakım manevralar çevirerek o günü hazırlamaya çalışıyordu. Nedim'i güç bela, Cenevre'de bir tahsil müessesesine tıktıktan sonra, hamdolsun, sırtındaki yüklerden en ağırını atmış ve bu suretle Sevim'i de onun kötü tesirlerinden tehlikesizce kurtarmış oldu. Genç kız, önceden korktuğu gibi, kardeşiyle kalmak arzusunu göstermemişti; hem ondan ayrıldıktan sonra hırçınlıkları biraz daha azalmış, Ragıp Bey'i daha az yadırgamaya, onunla daha sık düşüp kalkmaya başlamıştı. Mesela, bir aydan beri bulundukları Lugano'da Sevim'in bir Espilanad gezintisini onsuz yaptığı, göl üstündeki yelken ve sandal eğlencelerine onsuz çıktığı hemen hiç vaki değil gibiydi. Hattâ bazen Ragıp Bey, birtakım işler yüzünden Zürih'e gidip kaldığı günler ve geceler, genç kızın kendini adeta yalnız hissettiği de oluyordu.

Bazı şeyler için mi? Heyhat; evet. Mühendis Ragıp Bey buralarda, şu yalnız gönlüne bağlamak istediği yerlerde de işten baş alamamaktadır. Ay geçmez, hafta geçmezdi ki, Servet Bey, ona en dolambaçlı yollardan, en karışık bir banka muamelesine ya da en akla gelmedik bir "esham" alımsatımına dair birtakım ricalarda, emir ve havalelerde bulunmasın; ya da bu gibi şeylere ait *urgent* [âcele] kaydıyla bir

malumat, bir haber, bir *tuyau* [tüyo, ipucu] bildirmesini istemesin. Ragıp Bey, Servet Bey'in bu manasını pek iyi anlayamadığı teşebbüsleri karşısında, ilk önce, hayli şaşırıp kalmıştı. Zira, bu gibi işler önce onun bilgi alanı dışındaydı. Sonra, bunlar hakkında Servet Bey'le kendi arasındaki muhabereler o kadar acayip, o kadar gizli kapaklı bir tarzda başlamıştı ki, öteden beri dürüst, açık ve yüzde yüz teminatlı işlere alışmış bulunan Ragıp Bey, bunlar arasında uzun bir zaman bocalamaktan kendini alamamıştı. Servet Bey, ona, kâh Zürih'te bir halı tüccarının adresini veriyor; gidip onunla görüşmesini ve arzusunun yerine getirildiğine dair kendisine haber vermesini, buna mukabil de ondan alacağı cevabı filan vasıtasıyla hemen bildirmek lütfunda bulunmasını; kâh Bal'de, adı pek işitilmemiş bir küçük bankanın müdürüyle temasa gelerek, tarafından selam söylemesini ve "emanetleri bir müddet daha muhafaza ediniz!" demesini rica ediyor; bazen de hiç ihtiyata lüzum görmeyip, filan ve filan eshamdan derhal şu kadar satın almasını bildiriyordu. Esasen Servet Bey'in kendisiyle hiç de öyle üstü kapalı, rümuzlu muhabereler yapmasına lüzum yoktu. Zira, telgrafla olmadığı takdirde, hemen bütün mesajlarını ona birtakım misyoner yüzlü hususi postacılar getiriyordu. Çoğunun Şarklı, bazısının Alman olduğunu sezdiği bu adamların hiçbiri Ragıp Bey'e emniyet verir cinsten değildi. Onun içindir ki, kâh bir avukat serviyeti içinde, kâh yan ceplerinin derinliklerinden çıkarıp verdikleri pulsuz zarfları açıp, yazılana bir göz attıktan sonra, bunlarla fazla ahbaplık etmeye lüzum görmüyor ve her tavrıyla bir an önce kalkıp gitmelerini hissettiriyordu.

Servet Bey kim? Bu çeşit simsarlar kimdi? Doğrusu, Ragıp Bey iş yapma ya da para kazanma hırsının Servet Bey gibi kâmil ve itibarlı bir insanı bu kadar aşağılıklara nasıl düşürmekte olduğuna bir türlü akıl erdiremiyordu. Sevim'in

babası, ona tıpkı kızı gibi bir ruh hastalığına uğramış görünüyordu. Öyle bir ruh hastalığı ki, onu, durmadan ahlâkî ve sosyal bir düşkünlüğe doğru sürüklemektedir.

Oysa, Servet Bey'in durumu haddizatında bu kadar karışık, dolaşık ve hele birtakım tıbbî tefsirlere yol açacak derecede patalojik değildi. O da, memleketin birçok zenginleri gibi, harp patlarsa ilk ağızda Türkiye'nin dünya haritasından silineceğine, ya da para ve mülkiyet haklarını tanımayan bir rejim altına gireceğine hükmetmiş; şimdiden, tedbirlerini almaya başlamış ve Ragıp Bey'in acayip bulduğu bu yollardan parasının büyük bir kısmını dışarıya kaçırmanın çaresini bulmuştu. Hem de nereye? Savaşa girmeyeceğine yüzde yüz iman ettiği İsviçre'ye. Ragıp Bey'in, şöyle tahmini bir hesaba göre, bir buçuk milyona yakın Türk liracıkları bu sayede ya frank, ya dolar, ya da esham ve tahvilat şekline girerek ve karısıyla kızının tedavisi, oğlunun tahsili için diye gönderilen on binlerin, yirmi binlerin artıkları halinde bir ana koynundan daha emniyetli federal bankaların kasalarında mışıl mışıl uyuyup semizlemekteydi.

Servet Bey'i bu döviz kaçakçılığına mecbur eden sebep, yalnız gittikçe yaklaşmakta olan bir Dünya Savaşı tehlikesi değildi. "İki Katlı Köşkler Kooperatifi" iflas şeklinde tasfiyeye uğradıktan ve mahkeme bu işe el koyduktan sonra, şahsi nüfuz ve itibarı da hayliden hayliye sarsılmış bulunuyordu. Bir zamanlar bu nüfuz ve itibarı yoktan yaratmış ve onu yıllarca himayeleri altına almış bazı yüksek şahsiyetler ise, Atatürk'ün ölümünü müteakip, her nedense, ortadan çekilivermişler ve sanki bir rejim tebeddülü [değişikliği] olmuşcasına yerlerini Servet Bey'in hiç tanımadığı kimselere bırakmışlardı. Bu yeni gelenler, ona karşı muamelelerinde, hattâ biraz da çekingen ve soğuktular. Öbür yandan kooperatif davasına dair dedikodular da halk arasında bir sürü mırıltılar çerçevesini aşıp yavaş yavaş basına sızmaya başla-

mıştı. Bununla beraber, ömründe ilk defa karşılaştığı ve hiç alışık olmadığı bu talih tersliği Servet Bey'in temkin ve iradesini sarsıp, onu, yılgın ve şaşkın bir hale sokacağı yerde, realist zekâsının bütün melekelerini harekete getirerek ve bütün hukukî bilgilerini seferber ederek, kimsenin akıl erdiremeyeceği kadar girintili çıkıntılı bir müdafaa hattının arkasına geçirmişti. Servet Bey, burada kendisini herhangi bir geniş yürekli, soğukkanlı kumandan kadar emniyette hissediyordu. Tabiyenin [stratejinin] bütün formülleri onun elinde değildi ama, kanunların bünyesindeki esneklikten ve mevzuatın zayıf taraflarından istifade etmeyi kendine hücuma hazırlanan şu başıbozuklardan herhalde yüz kat daha iyi bildiğine kaniydi. Hele bu kanunlar, bu nizamlar arasındaki tezatları, birbirini tutmayan tarafları, hiç kimse, Servet Bey kadar bilmezdi. Bu bakımdan kooperatif işinin mahkemeye düşmüş olmasına için için seviniyordu. Onun gözünü korkutan tek düşman, basındı. "Efkâr-ı umumiye" denilen gözle görülmez, elle tutulmaz, fakat varlığı her yerde hissedilir umacının bu kâğıttan kalkanı, ona, tunçtan daha sert, çelikten daha kırılmaz bir silah gibi geliyordu. Bunun bir örümcek ağına benzeyen sütunlarında kendi adının dolayısıyla geçtiğini (zira Servet Bey'in şahsından bu işde şimdiye kadar açıktan açığa bahis bile edilmemişti) ya da imâ yoluyla zikrolunduğu günler (.....) Bankası idare meclisi başkanının bütün huzuru ve rahatı elden gidiyor; o fıkrayı teşkil eden kelimeler, birer küçük haşere haline inkılâp ederek, onu derisinin en hassas noktalarından iğnelemeye, ısırmaya başlıyordu. Bu yüzden, bazı geceler, gözüne uyku girmemekte ve biçare adam sabaha kadar didişip kaşınmadan baş alamamaktaydı.

Tam bu sırada, gazetelerin birinde, kendisine hitaben ithamlarla dolu bir açık mektup çıkıvermesin mi? Sabık (.....) Bakanlığı, (.....) Şubesi Muavini Niyazi Tekin imzası-

nı taşıyan bu mektupta "İki Katlı Köşkler Kooperatifi" meselesinin bütün mesuliyeti Servet Bey'in sırtına yükletiliyor ve bütün ortakların onun aleyhine hep birlikte dava açmaları ve haklarını doğrudan doğruya ondan istemeleri gibi acayip bir iddia ileri sürülüyordu. Her türlü hukukî terbiyeden mahrum ve bütün mevzuattan bihaber görünen bu eski devlet memuru, ifade tarzıyla da akıl ve mantığını kaybetmiş bir adam olduğunu gösteriyordu. Servet Bey gibi nefsine hâkim ve bu çeşit mücadelelerden çekinir, vakarlı bir kişinin böyle bir deli saçmasına gülüp geçmesi gerekirken, tam tersine, buna pek büyük bir ehemmiyet vermişcesine hemen adalete başvurdu. Zira, bu Niyazi Efendi her kim ise, Servet Bey'e pek kolay ve pek parlak, belki de üstünde toplanan şüphelerin hepsini bir anda silkip atacak bir mahkeme başarısı kazanmak fırsatını vermişti. Hiçbir olaya, hiçbir delile istinat etmeyen bu hezeyanlarla dolu açık mektup, aynı zamanda yazanını adlî tıbbın müşahadesine sevkettirecek bir beyin hastalığı belgesiydi. Servet Bey, muavin Niyazi Tekin'in sadece deliliğini ispat ettiği takdirde bile, yalnız bir taşla iki kuş değil, bir taşla birçok kuşlar vurmuş olacak; yani kooperatif davası etrafında yapılan bütün dedikodular aleme hep bu neviden birer deli saçması mahiyetinde görünecekti.

Kimbilir, belki o zamana kadar savaş da patlak verecek ve bir memleket, bir şehir, bir mahalle ölçüsündeki bu küçük olaylar artık ne halkoyunu, ne de gazeteleri ilgilendirmez olacak, o anacan babacan gününde herkes kendi başının derdine düşecekti. Servet Bey, nice vatandaş için korkunç olan bu ihtimali aklından geçirirken, yüreğine adeta biraz su serpiliyor, adeta bu felaketin bir an önce gelip çatmasını diler gibi acayip ve bulanık bir ruh hâletine düşüyordu. Öyle ya; neden korkusu kalmıştı? Hamdolsun, parasının dörtte üçünü tehlike bölgesinin dışına çıkarmıştı. Kavaklıde-

re'deki büyük evini iki yıldan beri kira bedeli döviz olarak New York bankalarından birine yatırılmak şartıyla –ve beş yıl müddetle– tarafsız bir devlet elçiliğine kiralamıştı. Aynı tipteki öbür evini başka bir elçiliğe satmak üzereydi. Fakat, bunun karşılığında da harice döviz havale ettirmek hususunda henüz bir şekil aramakla meşguldü. Kala kala Atatürk Bulvarı'ndaki apartmanı ile, köşk kalıyordu. Bunlar da çoktan bedellerini ödemişti. Allah bin bin bereket versin. Servet Bey, kanaatkâr bir adamdır. Sonra da kendine göre bir kadere inanışı, bir *evamir-i ilahiye*'ye [ilahî emre] tevekkülle boyun eğişi vardı.

* * *

İşleri, Servet Bey'inkilerden herhalde çok kötü bir duruma giren müteahhit Sırrı Bey ise, yularını, henüz kör talihin eline bırakmış değildi. Çok kötü işler mi dedik? Sırrı Bey'in bugünkü halini keşke yalnız bu tabirle ifade etmek mümkün olsaydı. Zavallı adam, gırtlağına kadar bir batak çukura saplanmış gibidir ve hâlâ birtakım kol, bacak hareketleriyle bunun içinden kurtulmaya çabalıyordu; çabalandıkça daha ziyade batıyordu. Ve nice kâşanelerle süslediği ve birkaç tanesinin henüz "Sırrı Bey'in köşkü", "Sırrı Bey'in Apartmanı" diye anıldığı şu Ankara şehrinde üçüncü sınıf bir otelin odasında hâlâ birtakım projeler kurmak, birtakım tedbirlere başvurmakla meşgul görünüyordu. Onun yerinde başka birinin saçlarını ağartıp omuzlarını çökertecek kadar çetin olan bu nikbet günleri Sırrı Bey'in dudakları üstündeki o başarılı adam gülümseyişlerini bile silememiştir. Tek bir kilosu eksilmeyen tıknaz vücudu, yeni yeni güreşlere hazır bir pehlivan cüssesinin bütün canlılığını muhafaza etmektedir. Yuvarlak yüzünün dolgun yanaklarında hiçbir çukurlaşma ve çizgileşme emaresi keşfetmek mümkün değildi ve babacan tavırları etrafındakilere huzur ve emniyet vermekte

devam ediyordu. Gerçi, Sırrı Bey'in etrafında pek çok kişi kalmamıştır. Hele eski ahbaplarından, eski yarenlerinden hiçbirinin ona dönüp baktığı yoktu. İstanbul'da eski kâtibi Seyfi'yle ortaklaşa bir büyük garaj işleten şoförü Hayri başta olmak üzere, kendi eliyle yetiştirdiği, beslediği, zengin ettiği ve "Sırrı Bey'in adamı" diye şöhret, itibar kazanmış nice kimseler de ona rasgeldikleri zaman, görmemezlikten geliyorlar, başlarını çeviriyorlardı.

Lakin, buna karşılık Sırrı Bey gene yalnız değildi. Hanedanlığı, sokulganlığı, güleryüzlülüğü sayesinde bir sürü yeni tanıdıklar, yeni ahbaplar, yeni arkadaşlar edinmişti. Hattâ bunlar arasında ona bazı iş projeleri getiren kimseler bulunduğu gibi, onu eğlendirmek için ellerinden gelen şaklabanlığı, yarenliği esirgemeyenler ve onun gönlü hoş olsun diye bazen bir bezik ya da bir poker masası başında sabahlamaktan çekinmeyenler de vardı. Gerçi bu son kısım yarenler, Sırrı Bey'e gerek rakı masrafları, gerekse kumar kazançları yüzünden çok defa pahalıya mal olurlar ve ara sıra da gene bu yüzden onu pek müşkül durumlara sokarlardı. Bir kere öyle oldu ki, bu eski milyoner, üç yüz liralık bir kumar borcunu ödeyebilmek için en sonuncu altın tabakasını satmak zorunda kaldı.

Fakat, doğrusu pek de aldırış etmedi. Zira, onun gözünü yıldıran tek bir şey vardı: Yalnızlık! Bir zamanlar nice iş adamları, nice itibarlı kişiler ve nice dalkavuklarla çepeçevre çevrilmiş olan, etrafı ilk terslik haberleri üzerine birdenbire tenhalaşıverince Sırrı Bey, tam manasıyla sudan çıkmış balığa dönmüştü. Sanki Ankara o eski Ankara değildi. Sanki İstanbul o eski İstanbul değildi. Bu memleketin her köşesi, sanki ayrı birer gurbet diyarıydı ve buradaki bütün insanların ona karşı yabancı, küskün, öfkeli ya da ondan irkilir, ondan korkar gibi bir halleri vardı. Gözler, ona doğru çevrilirken birdenbire bakışlarını kaybediyor; ya da o, sanki

taştan, ağaçtan bir şeymiş gibi hiçbir mana ifade etmeksizin üstünden kayıp geçiveriyordu. Sırrı Bey ise, en mutlu zamanlarından kalma bir tatlı gülümsemeyle ve hattâ ara sıra, bazı dostluk ve yarenlik işaretleriyle bu gözlerde boş yere bir dikkat, bir duygu ışığı uyandırmaya çabaladıktan sonra, kabahat işlemiş bir çocuk gibi, başını önüne eğip bulunduğu yerden sıvışmaya mecbur kalıyordu.

İşte, bütün bu hallerdir ki, zavallı Sırrı Bey'i, eskiden kâtibi Seyfi'nin yanında bile görmeye tahammül edemediği Nâsır soyundan birtakım dalavereciler, vurguncular, kumarbazlar arasına sürükledi. Bunlar, eski milyonerin etrafını, yangın yerlerinin çapulcuları gibi sarmışlardı ve kimi oyunda kâğıt düzerek, kimi dipsiz sapsız işler icadederek, kimi de sadece akşam keyfini bedava yerine getirip anafordan karın doyurarak, onun külleri içinde har vurup harman savurmaktaydı. Gerçi, Sırrı Bey, bunlar arasından sıyrılıp yeni devrin nüfuzlu kimselerine çatmanın ve namusluca bir kazanç hayatına yeniden başlamanın çarelerini araştırmaktan büsbütün vazgeçmiş değildi. Hattâ bu yolda bazı teşebbüslerde bulunmaktan da geri kalmıyordu. Mesela askıda bırakılmış veya mahkemeye düşüp de henüz bir hükme bağlanmamış birkaç işini vesile ederek mali ve idari müesseselerin başına yeni gelmiş amir ve müdürleri ziyarete gidiyor ve kendini eskilerin gadrine uğramış bir mazlum adam göstererek, etrafında bir merhamet ve sempati havası yaratmaya uğraşıyordu ve bunda pek de muvaffak olmuyor değildi.

Nitekim, selefi devrinde yapılan her işde, imzalanan her kâğıtta bir kötü niyet, bir suiistimal, bir nizamsızlık ve hesapsızlık keşfedip çıkarmaktan büyük bir haz duyan (.....) Bankası, yeni umum müdürü, Sırrı Bey'in şikâyetlerine de bazı noktalardan hak vermekteydi. Fakat, ne çare ki, bu insaflı adam, ancak bankanın zararına yerine yerine getirilebilecek bir hakkın öncülüğünü edemezdi. Sırrı Bey'i bazı

yeni teşebbüslerinde finanse etmek suretiyle tatmin, belki mümkündü. Fakat, yeni idare meclisi, yüzde yüz garantili olmayan teşebbüslere on para vermek taraftarı değildi. Bundan başka, Sırrı Bey'e devrin değiştiği, artık şuna buna servet sahibi olmak fırsatı verilmeyeceği ve her şeyin devlet eline geçeceği söyleniyordu. Eski milyoner, deli saçmasını andıran bu gibi laflara pek kulak asmıyordu. Bir devir değişikliği olduğuna da inanmıyordu. Zira, Servet Bey hâlâ yerinde duruyordu.

* * *

Hâlâ yerinde duran yalnız Servet Bey miydi? Tahıncızâde Hacı Emin Efendi'ye göre de memlekette hiçbir değişiklik olmamıştı. Her şey ve herkes yerli yerindeydi. Bu mübarek zat, ikide bir, oğlu Tahir Bey'in yüzüne melûl melûl bakarak:

"Eski hamam, eski tas!.." diyordu.

Hacı Emin Efendi, bu sözü o kadar sık tekrar ederdi ki, yeniden Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanlığı'na seçilmiş olmasına rağmen, yüreğinde aynı üzüntünün rahatsızlığını hisseden Tahir Bey, adeta, sabırsızlanır gibi olur:

"Neyin değiştiğini istiyordun ki?.." diye mırıldanırdı.

O zaman Hacı Emin Efendi, bir babahindi gibi kabarır ve iki yana sallanarak:

"Hoppala... Şimdi sana da mı yeni baştan laf anlatmak lazım geliyor?" diye homurdanmaya başlardı. Hani, yeni Paşa'mız, beş vakit namazında, niyazındaydı? Hani 'şer-i şerifi' yavaş yavaş yerine getirip, 'ehl-i İslâmı' bu perişanlıktan kurtaracaktı? Kaç göç, şapka, fes meselelerini halletmek şöyle dursun, daha şu Türkçe ezan kepazeliğinin bile önüne geçemedi. Neredeyse bir yıl oluyor, bekle bekle... Gayrik umudu kestim. Şam'a mı olur, Mısır'a mı, başımı alıp gitmek istiyorum doğrusu... Kaç yıllık ömrüm kaldı şunun şurasında? Hiç değilse son günümde şöyle geniş bir nefes alı-

rım. Gürül gürül Arapça ezan sesleriyle kulaklarımın pasını gideririm. Öldüğüm zaman da, kalıbım halis bir İslâm toprağında dinlenir."

Tahir Bey için babasının orada ya da burada ölmesinin, artık hiçbir ehemmiyeti kalmamıştı. Zira, iki kardeş arasında en korkulan hadise, akıbet vuku bulmuştu. Hacı Emin Efendi'nin genç karısı dört ay önce dünyaya tosun gibi bir oğlan çocuğu getirmişti.

Cumhuriyet Halk Partisi (.....) İli Başkanı, bir laf söylemiş olmak için:

"Bu gibi işlerle uğraşmaya zaman mı kaldı ki!..İşte, muharebe gelip çattı;" dedi. "Almanlar on gün içinde Lehistan'da taş taş üstünde bırakmadılar. Şimdi dönüp müttefiklerimiz Fransa ile İngiltere'ye saldıracaklar. Onlar da bilmem kaç gün dayanır. Sonra sıra bize gelecek... Ne vardı sanki durup dururken İngiliz gâvuruyla, Fransız kâfiriyle birlik olacak?.. 'Ehl-i İslâm' hiç ehl-i küfür ile bir arada savaş eder mi?"

"İlk harb-i umumide Almanların müttefiki değil miydik? Üç yıl yanyana..."

Hacı Emin Efendi, oğlunun sözünü kesti:

"O başka iş;" dedi. "Alman İmparatoru Wilhelm, malum ya, İslâmiyetin büyük bir dostuydu. Hattâ gizli din kullandığını da rivayet ederler. Sen çok küçüktün; nereden hatırlayacaksın? Şam'a gittiği zaman, ilk ziyaret ettiği yer, Hazreti Ömer Camii olmuştu. Orada kaç defa ulemayı topladığı ve kendileriyle Hulefayı Râşidin'e dair nice müsahabelerde bulunduydu. Şimdi, senin anlayacağın, bizim o zamanki ittifakımız Almanya ile değil, doğrudan doğruya Wilhelm'leydi. Mısır'ı, Tunus'u, Cezayir'i küffar elinden kurtarmak için biz asıl onunla gizli bir muahede imzalamıştık. Cihad ilan edip Sancak-ı Şerif'i çıkarmamız boşuna mıydı a, evlat?.."

"Ne bileyim ben, geçmiş gün..."

Kendi oğlu olsa da gene bir Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı sıfatını taşıyan Tahir Bey'in cehaletini bu kadar açıkça itiraf etmesi üzerine, ukalalığı büsbütün kabarıp taşan Hacı Emin Efendi:

"Zaten, sizler ne bilirsiniz ki..." başlangıcı ile öyle uzun ve karışık bir tarih ve siyaset izahına girişti ki; işin içinden çıkabilene aşkolsun! Hacı Emin Efendi'ye göre, eğer Alman İmparatoru gibi "mümin" ve kuvvetli bir dostla ittifakımıza ve Sancak-ı Şerif'in çıkmasına rağmen, o savaşı kaybedip bozguna uğradıysak, bunun biricik sebebi, Kâbe-i Mükerreme'de namaza giren Enver Paşa maiyetindeki zabitlerimizden çoğunun apdestsiz olmalarıydı. O gün, zaten Hacer-i Esvet yerinden oynar gibi sarsılmaya başlamış ve zemzem kuyusunun suyu bir hıçkırık sesi çıkararak çekilivermişti.

"Evlad-ı Arap bunu görünce işi anladı. 'Türklere olan oldu!' deyip kendi başlarının çaresini aramak yolunu tuttu ve neticede bizi bütün Makamat-ı Mukaddese'den sürüp çıkarmak zorunda kaldı. Maazallah, öyle yapmasalardı halleri bugün bizim halimize dönerdi. Oralarda da ne dinden, ne diyanetten eser kalırdı."

Tahir Bey yavaş bir sesle:

"Öyle ama, onlar da bu işi İngilizlerin yardımıyla yaptılar ve sonunda onların kucağına düştüler," diyecek oldu. Vay efendim, bunu söyleyen sen misin? Hacı Emin Efendi, çok hiddetli zamanlarındaki vaziyetini alıp, –yani– iki dizi üstünde yükselerek ve boynunu ileriye doğru uzatarak:

"Sus behey cahil, sus!" diye haykırdı. "Bu ettiğin küfrü, bereket, benden başka duyan olmadı. Yoksa şer-i şerife göre şahit ispatla, karın senden boş düşerdi. Evlad-ı Araba dil uzatılmaz. Evlad-ı Araba dil uzatmak, 'Ben Araptanım!' diyen Peygamberimiz Efendimize küfür etmekle birdir. Şöyle can ve gönülden bir kelime-i şehadet getir bakayım! Seninle ancak ondan sonra konuşabilirim."

Tahir Bey, başını önüne eğip babasının emrini yerine getirdi.

"Ha şöyle... Şimdi beni can kulağıyla dinle bakayım: O senin dediğin şeyi uyduran İttihatçılardır; yani bu şimdikilerin ağabeyleri. Kendi işledikleri günahı örtmek için din kardeşlerimize bu kara lekeyi sürmek istediler. Hattâ, bununla da kalmayıp, Evlad-ı Arabın ileri gelenlerini Şam-ı Şerif'te darağaclarına çektiler. İşte, asıl bunun üzerine Cenab-ı hak, bütün gazabını bizim üzerimize yağdırmaya başladı. Bir gün Gazze'de kumandan kalkıp bakmış; bir de ne görsün? Bütün askerleri çölün ortasında taş kesilivermiş. Öbür gün, gökyüzünden hortum gibi bir şey uzanıp Bağdat'taki ordumuzu ortadan kaldırıvermiş. Ya Hicaz'ı muhasara eden fırkalarımızın başına gelenler?.. Hepsi hecin develerinin hücumu karşısında dağılıp dağılıp gidivermişler. Yani, senin anlayacağın, ortadan kaybolmuşlar."

Tahir Bey, "Nasıl, nasıl?.." demekten kendini alamadı. O, çölde taş kesilmeyi, hortumla gökyüzüne çekilmeyi biraz akla yakın buluyordu ama, develerin hücumu karşısında tümenlerimizin ne suretle dağılıp gidebileceklerini anlayamıyordu.

Hacı Emin Efendi, Halk Partisi İl Başkanı'nı bu derece hayrete düşürmekten memnun:

"Nasıl olacak, basbayâ;" dedi. "Deve, bilirsin, mübarek ve sabırlı bir mahlûktur, ama bir defa kafası kızıp ağzı köpürdü mü, önüne ne aslan, ne kaplan geçebilir. İşte, Hicaz'ın hecinleri böyle bir halde, bizim askerlerin üstüne sürü sürü öylesine bir saldırmışlar ki..."

Tahir Bey kendini tutamayıp:

"Efendi baba; bu bir tevatür olsa gerek..." dedi.

Bunun üzerine Hacı Emin Efendi, Hicaz develerinden daha ziyade celallaşıp böğürdü:

"Tevatür mü, tevatür mü dedin? Yahu, sende ne din, ne

iman kalmış be! Korkarım, 'Vak'a-i Fil'den de haberin yok!.."

Burada, kendine göre bir "Vak'a-i Fil" kıssası anlattıktan sonra ilave etti:

"Kaldı ki; deve, demin de söylediğim gibi, mübarek bir mahlûktur. Nice Gazve'lerde, nice nice kerametler göstermiştir ve bütün hayvanlar arasında cennete yalnız o girebilecektir."

Ve gözlerini kapayıp derin bir düşünceye dalmış göründü. Fakat Tahir Bey, bunu bir izin işareti sayarak odadan çıkmak üzereyken, Hacı Emin Efendi, birden kendini toparlayıp:

"Dur be, Tahir Bey, nereye sıvışıyorsun?" dedi. "Hiçbir sualime cevap vermedin. Yok muharebe varmış. Yok dünya karışmışmış. Bunlar laf değil. Birkaç yıldan beri hep bu günleri bekliyorduk. O Paşa gitti bu Paşa geldi, ama gene eski hamam, eski tas... Bunun sonu neye varır böyle? Sen zanneder misin ki, bu millet şeriatsız yaşamaya daha uzun müddet razı olur?.."

Tahir Bey, hayli yutkunup geviş getirdikten sonra:

"Milletin derdi yalnız bundan ibaret olsa neyse ne..." dedi. " 'Cihet-i askeriye' her şeye vaziyet ediyor; demirden, betondan tut da, tuza, bibere kadar yiyeceğin, içeceğin, giyeceğin fiyatları durmadan yükseliyor. Piyasada, ticaret aleminde ise görülmemiş bir kesatlık var..."

Hacı Emin Efendi, deminki dinî murakabesinden uyanmıştı:

"Bari," dedi. "Sen buna göre tedbirli davrandın mı?"

"Elhamdülillah çiftlikte her şey bol ve emniyet altında. Ağamla birlikte birkaç yüz otomobil lastiği ve üç dört ton da çivi alıp saklamıştık. Bu iki kalem eşyanın fiyatlarında çok büyük bir artış olacak."

Hacı Emin Efendi:

"Altın kaça çıktı?" diye sordu.

"Pek bilmiyorum."

"Kaça bulursanız biraz da altın alın. Hem de öyle karaborsadan, maraborsadan değil, köylülerden; nadas zamanını kollayın; köylülerden ucuz ucuz toplayıvermeli. Onlar altın babasıdır. Yarın, öbür gün elimizdeki bu kâğıt parçalarının kıymeti sıfıra inecek. Sen, gayrik, işin yoksa istediğin kadar istif et!.."

* * *

Savaşın bu ilk ayında, memleketin hemen her tarafında buna benzer şeyler konuşuluyordu. Ekmeğin fiyatı, deniliyordu, bilmem kaç kuruşa fırladı; şekerinki bilmem kaç liraya yükseldi. Şöyle böyle bir çift ayakkabıyı yirmi beş, otuz papelden aşağı almak mümkün değil. Ete, zerzevata gelince; yeme de yanında yat. Dün on lira aylıkla çalışan bir hizmetçi, bugün kırktan, elliden aşağısına tenezzül etmiyor.

Ev idaresi ve mutfak açısından dışarı çıkanlar arasında ise, şu tarzda söylentiler alıp yürüyor: "Mademki savaşa girmeyecekmişiz, bu kadar askere ne lüzum vardı? Bütün elli ayağı tutanlar silah altına alındı; halk içinde delikanlılar parmakla gösterilmeye başlandı. Parayla beslenir bu kadar insan... Yedireceksin, içireceksin, giydireceksin. Ne zamana kadar? Allah bilir. İşte, bütün çektiğimiz sıkıntılar bu fuzulî masraflar yüzünden geliyordu."

Bununla beraber, o zamanki Türkiye, yalnız kursağıyla düşünenlerden, dünya işlerini yalnız maddî menfaat ya da şahsi refah kaygılarıyla muhakeme edenlerden ibaret değildi. Bu aşağı seviyenin üstünde olan nice aydın ve yüksek düşünceli kimseler vardı ki, bir araya geldikleri zaman, şu tarzda hasbihal ederlerdi: "Çok fena ettik şu üçüzlü ittifaka girmekle. Bizim bir Avrupa savaşında işimiz ne? Almanlardan alıp veremeyeceğimiz nedir? İngiltere ile Fransa'nın kara gözleri için burnumuzu belaya soktuk vesselam!.. Al-

manlar ne kahraman millet olduklarını şu Polonya seferinde herkese bir ibret dersi verircesine ispat ettiler. Fransa ile İngiltere ise, bu hadise karşısında elleri kolları bağlı birer seyirci gibi kaldılar. Hani, Lehlilerin imdadına yetişeceklerdi? Hani Almanya'ya savaş ilan edişlerinin sebebi bunları herhangi bir tecavüzden korumaktı? Atı alan Üsküdar'ı geçti! Onlar hâlâ, 'Biz, Polonya'yı müdafaa edeceğiz!' diye oldukları yerde yalancı pehlivanlar gibi ter ter tepinirler? Öbür yandan ise Hitler, bütün milli davalarını hal ve fasledip durmakta [çözmekte, sonuçlandırmakta]; Doğu Avrupa haritasını Moskof ayısıyla birlikte istediği gibi bozup çizmektedir. Yarın Balkanlar'a doğru sarkacak ve bizi çiğneyip geçerek Hindistan yolunu boylayacaktır."

Ve bu gibi düşünceleri yürütenler içinde yüz binleri temsil eden nice milletvekilleri, yüz binlere hitabeden nice gazete yazarları, fikir ve ilim adamları vardı. Bunların peşi sıra hemen bütün müstahsiller, tüccarlar, simsarlar, bezirgânlar: "Almanya'nın üstümüze saldırmasına hacet bile yok;" diyorlardı. "Pamuğumuza, tütünümüze, fındığımıza pazarını kapadı mı hepimiz açlığımızdan ölürüz."

Hitler'e fisebilillah hayranlık edenlerin sayısı ise gittikçe artıyordu. Bu kırpık bıyıklı, perçemli sokak politikacısı, bütün o gülünç ve divane hallerine rağmen, bu çeşit safderunların nazarında tarihin kaydettiği büyük kahramanları gölgede bırakmış, bunları hayalin ölçüsünü aşan gökten inme bir savaş tanrısı, mehabetini almıştı. "Nazilik" denilen siyasi mezhep, bu tanrının getirdiği dindi ve *"Mein Kamp"* bu dinin kitabıydı. Bu kitapta, her ne denilmiş, her ne haber verilmiş ise, gerçeğe çıkmıştı; gerçeğe çıkmaktaydı. Veyl [yazık] o gafillere ki, buna inanmamakta hâlâ inat ederler!..

Böyle düşünenler içinde Cahit Halit gibi kendine göre bir dünya görüşüne sahip, yüksek kültürlü kimselere de rasge-

liniyordu. Bu genç adam, arkadaşı Ahmet Nazmi'ye yazdığı bir mektupta:

"Nasyonal sosyalizmin ortaya attığı 'Yeni Nizam' bir ütopi, bir hayal olmaktan çıkmış; hakikate inkılâp etmek üzeredir," diyordu. "Bunu, Alman ordularının hiçbir zaman tasvip edemeyeceğim baskısına değil, hemen her memlekette başıbozuk ekonomi sistemlerinden, başıbozuk idare şekillerinden bıkmış, usanmış olan halk kitlelerinin huzursuzluğundan doğma bir umumi kalkınış iradesine borçluyuz. Yarı liberal ülkelerde, yirmi yıldır hüküm süren organik buhranlar ve sosyal tedirginlikler, ancak, böyle sıkı bir teşkilatlanmayla sona erebilir. Bir yandan kapitalist bir oligarşinin, öbür yandan komünist bir otokrasinin avlanma sahası haline giren bu dünya, kendi kendine derlenip toparlanıp her iki tarafa dirseklerini çevirmek zorundadır."

Bereket versin ki, Türkiye'de herkes böyle düşünmüyordu. "Yeni Nizam" düsturunun arkasından gelen "hayat sahası" terkibinin, bütün milletler için, ne acıklı bir köleliğe alem olduğunu hissedip görenler de vardı. "Herren Volkes", yani "Efendi Millet" tam zaferi kazandığı takdirde, bu göğün altında artık hiç kimseye serbest nefes almak imkânı kalmayacaktı. Eski Roma İmparatorluğu devirlerindeki gibi, bir dünya teşekkül edecekti. İnsanlığın akıbetini böyle görenlerden biri olan Ahmet Nazmi, arkadaşı Cahit Halit'e verdiği cevapta: "Nasyonal sosyalistlerin yeni nizamı yeryüzünde belki bir uzun sulh ve sükûn devri tesis edecektir. Fakat bu, tıpkı Paxos Romano gibi bir ölüm, bir mezarlık sulh ve sükûnu olacaktı. Ben böyle bir düzene daimî bir ihtilali tercih ederim. Nerede hareket orada bereket!.." diyordu ve sapına kadar milliyetçi, hattâ ırkçı bildiği dostunun nasıl olup da küstah ve emperyalist bir millet tarafından aleme zorla kabul ettirilmek istenen bir sosyal ve politik düsturu haklı bulduğuna şaşıyordu. Gerçi, Cahit Halit'in

bu delalete bir çıkmazdan kurtulmak için sapmış olduğu da akla gelebilirdi. Bu çıkmaz, yeryüzündeki bütün entellektüellerin düştükleri ve içinden bir türlü sıyrılamadıkları bir dilekti: Bir gün, kuzu postuna bürünmüş kapitalizm kurduna mı, yoksa karanlıkta, bir ev kedisi gibi miyavlayan komünist sırtlanına mı teslim olmak lazım gelecekti? Bu, adeta, eski Türk masallarındaki "Kırk katır mı, kırk satır mı?" sorusunu, ya da, "Beğen beğendiğin ölümü!" sözünü andırıyordu. Lakin entellektüel, hem kurttan, hem sırtlandan korkuyordu. Ne kırk katırlı, ne kırk satırlı ölümü istiyordu. İşte tam bu sıradadır ki, nasyonal sosyalizm dininin Cebrailleri, iki ölüm arasında şaşırıp kalmış bu bedbahtlara bir "yarım-hayat" vaadini getirdiler. Gerçi, bu yarım-hayatta insanlar "İrade-i Cüz'iyye"lerine sahip olamayacaklardı. Hiçbir dileklerini yapamayacaklardı. Yiyip içmelerinde, giyim kuşamlarında, sevişip üremelerinde, hattâ çalışma ve düşünmelerinde binbir türlü kayda tabi tutulacaklardı. Ama, ne de olsa, bu yarım-hayat şartları yine kurda ya da sırtlana teslim olmaktan çok daha iyiydi.

Bununla beraber, dünyanın her tarafında olduğu gibi, Türkiye'de de böyle bir tevekküle düşmekten masûn kalmış kafalara rasgelmek hâlâ mümkündü. Mesela, felsefe ve edebiyat hocası Ahmet Nazmi, bütün kötümserliğine, bezginliğine ve şüpheciliğine rağmen, insanlığın bu berzahtan dördüncü bir hal çaresiyle kurtulacağına inandığı ve kendince bu çareyi araştırmaya başladığı gibi, aralarında hiçbir kültür ve nesil münasebeti bulunmayan milletvekili Halil Ramiz ile rahmetli Osman Nuri Bey'in oğlu Fuat cinsinden bazı aydınlar, Alman savaş komünikelerinin yarattığı o manevi bozgunluk ve yılgınlık havası içinde sendelemek şöyle dursun, sağa sola karşı herhangi bir savaşa hazır, dimdik duruyorlardı. Meclisteki arkadaşları, bu yüzden, Halil Ramiz'i adeta alaya almışlardı. Bunlar: "Be birader;" diyorlar-

dı. "Şu hak-hukuk, şu beynelmilel adalet filan laflarını bir tarafa bırak da, 'hakikat-i hali' [yaşanan gerçeği] olduğu gibi görmeye çalış!.. Bu iş bitmiştir. Yeryüzünde Alman ordularının önüne geçebilecek hiçbir kuvvet kalmamıştır!.."

Halil Ramiz, acı acı gülümsüyor:

"Size yakışmaz böyle konuşmak;" diyordu. "İstiklal Savaşı'mızın dumanı daha üstünde tütüyor. O zamanki İngiltere, o zamanki Fransa, bugünkü Almanya'dan daha mı az güçlüydü? Bunların donatıp, silahlandırıp üstümüze saldırdıkları ve arkasından destekledikleri Yunan ordusu, bizim derme çatma ordumuza her bakımdan üstün değil miydi? Şu anda aramızda gördüğüm ve Sakarya'da, Dumlupınar'da bizzat dövüşmüş olduklarını bildiğim eski alay ve tümen kumandanlarımızdan soruyorum: O savaşa neye güvenerek atıldılardı? Düşmana sayıca mı, silahça mı üstündük? En kuvvetli mevziler bizim elimizde miydi? Bir büyük devlet bize yardım vaadinde mi bulunmuştu?.. Kumanda heyetimiz, nakliyatı, kağnılarla yapılan ve mevcudu yarı çıplak askerlerden ibaret olan bir orduyla o zamanki bir tabiri hangi 'savaş fennî' kitabında görmüştü? Ve hepinize birden soruyorum: Şu yanıbaşımızdaki küçük binanın çatısı altında 'düşmanı vatanın hârim-i ismetinde boğmak' kararını verirken, ya da *Misâk-ı Milli* ahidnamesini kabul ve tasvip ederken 'tarih-i siyasi'nin hangi faslından ders ve örnek almıştınız? Bütün denizlere ve bütün karalara hâkim İngiltere'yle Fransa'nın daha birkaç yıl önce, iki büyük Avrupa imparatorluğunu parçalayarak cihan haritasını diledikleri gibi silip çizmekte olduklarından haberiniz yok muydu? Bunların Osmanlı devletini ortadan kaldırmaya en az bir yüzyıl önce azmetmiş bulunduklarını bilmiyor muydunuz? Biliyordunuz; fakat milli vicdanın size emrettiği vazife, bu bilgilerin hepsinden üstündü. Bu milli vicdan, size 'kuvvet onlarda ama, hak bizim tarafımızda!' diyordu. 'Hak bizim tarafımızda olduğu için, mutlaka yeneceğiz!' diyordu. Hani, si-

zin bana, bir yana bırakmamı söylediğiniz hak ve hukuk yok mu; işte, milli vicdan yalnız ona güveniyordu."

Halil Ramiz, bir kürsü söylevi halini alan bu sözleri Büyük Millet Meclisi'nin koridorunda, merdiven altı denilen bir köşede, on, on beş kişilik bir milletvekili grubu önünde söylüyordu ve bu grubun içinde ilk Kuvay-ı Milliye mücahitleriyle bazı emekli ordu mensupları ekseriyeti teşkil ediyordu. Bunlardan bir kısmı Halil Ramiz'in konuşmasını güzel bir hitabet parçası gibi dinlemekte, öbür kısmı, onu tasvip eder görünmekte, bazısı da alaycı bir tebessümle gülümsemekteydi. Sakarya'da tümen kumandanlığı etmiş bir emekli general işte böyle bir gülümsemeyledir ki, Halil Ramiz'in sözünü kesmek istedi:

"Polonya da yalnız hakkına güvenerek silaha sarıldı ama, sonu ne oldu, gördük!" dedi.

Halil Ramiz, bu basit itirazı doğrudan doğruya cerhetmeye lüzum görmedi. Onun cevabı, sözünün devammdaydı:

"... Hakkından emin ve istiklaline bağlı bir millet, tecavüze uğradı mı, ona saldıran, kendisinden on defa, yüz defa daha güçlü de olsa, her ihtimali, her tehlikeyi göze alarak derhal silaha sarılır. Bu hareketin sonunda yenecek mi, yenilecek mi, aklından bile geçmez. O, artık kendi asîl reflekslerine, kendi asîl iradesine tabidir. Hiçbir aklm, hiçbir mantığın, hiçbir hesap ve kitabın nasihatini dinleyemez ve ancak bu cins milletlerdir ki yaşamaya layıktırlar..."

Dinleyicilerden biri daha atıldı:

"Canım Ramiz Bey;" dedi. "Biz bu prensipleri inkâr edenlerden değiliz. Bizim burada bahsettiğimiz mesele şudur: Almanya bu savaşı mutlaka kazanacağa benziyor. Polonya gibi tarih boyunca durmadan istiklal yolunda savaşlar vermiş kahraman bir milleti, on gün içinde, 'hâk ile yeksan' [yerle bir] ediverdi. *Bir milleti diyorum; yalnız bir orduyu değil. Böyle bir hadisenin tarihte misli görülmemiştir.*"

Halil Ramiz:

"Rusya'nın alçakça arkadan vurması sayesinde..." diye mırıldandı.

"Her neyse. Bu da Almanya lehine kaydedilecek bir siyasi muvaffakiyettir. Şimdi, bu hârikayı yapmış olan ordular, bütün sıkletleriyle Fransa'nın, İngiltere'nin üstüne yüklenmeye hazırlanıyor. Askerî mütehassısların hepsi itiraf ediyor ki bu ordular gerek sayıca, gerek teçhizatça müttefik kuvvetlere kat kat üstündürler ve ellerinde henüz kullanmadıkları birtakım gizli silahlar da vardır. Bu itibarla –yine askerî mütehassısların mütalaasına göre– Almanların Maginot Hattı'nı bir çit gibi atlayıp geçmeleri pek büyük bir imkân dahilindeymiş. Böyle olduğu takdirde, bütün Avrupa kıtası Almanya'nın eline geçecek ve Hitler cenapları, yoldaş Stalin'le anlaşıp, ortaklaşa mı olur, yoksa ona da bir kötek atıp, yalnız başına mı, bütün dünyayı pençesinin içine geçirecektir, bilinemez. O zaman bizim halimiz nice olur? Biz ki, durup dururken İngiltere ve Fransa'yla bir ittifak imzalamak gafletinde bulunduk ve ortada hiçbir sebep olmaksızın Almanya aleyhine bir durum aldık. Hiçbir sebep olmaksızın, diyorum; zira, Almanya'yla bizim aramızda en ufak bir anlaşmazlık yoktu. Bilakis Hitler, her fırsatta bize karşı muhabbetinden bahsetmiş ve Atatürk'ün izinde yürüdüğünü söyleyip durmuştur."

Halil Ramiz:

"Bu politik endişelerinize, maalesef, yine umumi prensipler bakımından cevap vereceğim;" dedi. "Zira, bu prensipler, bizim varlığımızın temelini teşkil etmektedir. Hitler'in, izinde yürüdüğünü iddia ettiği Atatürk, "Yurtta sulh, cihanda sulh!' düsturunu ortaya atarken, hassaten şunu ifade etmek istemişti: Toprak bütünlüğümüze ve istiklalimize hiç kimseyi dokundurtmayız ve hiç kimsenin toprak bütünlüğüyle istiklaline dokunulduğunu istemeyiz!' Onun içindir

ki, her nereden gelirse gelsin, tecavüze, istilaya ve fütuhat hırsına karşı koyanların safında yer alırız. Bu istilacının, bu fütuhatçının adı bugün Almanya'dır, Rusya'dır, yarın İngiltere, Fransa ya da Amerika olur; bu bizi, azmimizden, bu bizi, ahdimize vefadan döndüremez. Çünkü biz, varlığımızı bu azme, bu ahde borçluyuz, çünkü biz, yeryüzünde Milli İstiklal Savaşı'nın ilk öncülerindeniz. Henüz hürriyetlerine kavuşmamış nice mazlum milletler, bizi kendilerine örnek olarak aldılar."

"Düne kadar Almanya da bu mazlum milletlerden biri değil miydi? Versailles Muahedesi haksızlığını unutmayalım. Seksen beş milyonluk, ileri, çalışkan ve medeni bir millet, bu muahedeyle zincire vuruldu. On beş, yirmi yıl sefalet içinde ve hakaret altında inim inim inletildi. Bence şimdi tanığı olduğumuz bu feveran o baskının tabiî bir halidir."

Halil Ramiz:

"Bu hususta sizinle ancak Südet meselesine kadar beraberim;" dedi. "Hattâ, denilebilir ki, birçok bakımdan Versailles Muahedesi yalnız haksız değil, aynı zamanda ve belki daha ziyade çılgıncı bir diplomasî vesikasıdır. Ama, Hitler cenapları, Südet davasının halli esnasında: 'Bu benim Avrupa kıtasındaki taleplerimin sonuncusudur!' yalanını haykırdıktan altı ay sonra, bir sırasını bulup, zavallı Çeklerin bin yıllık anavatan topraklarını yuttuğu ve sekiz milyon Bohemyalıyı bütün bir uygarlık dünyasının ortasında köle sürüleri gibi kullanmaya başladığı gün, Versailles Muahedesi kurbanının nasıl bir canavar haline döndüğü ve etrafındaki, ya da yolu üstündeki insan kitlelerinin ne büyük bir tehlikeye girdiği ayan beyan anlaşıldı. Zaten Wermacht hazırlığım bitirinceye ve savaş sanayii dilediği tempoda işleyinceye kadar, boğuk bir sesle yalnız hak ve adalet sembolize eden Alman Führeri, bu bedava zaferi kazanır kazanmaz,

'hayat sahası' ve 'yeni nizam' düsturuyla, 'Alman milletinin tarihî misyonu', 'German ırkının üstünlüğü' nazariyelerini sesinin en yüksek perdesiyle cihana ilan etmekten çekinmemişti. Bunun üzerine, irili ufaklı, yakın ve uzak bütün milletlerin bu meydan okuyuşa karşı –hiç değilse manen– bir cephe almaları gerekirken, bir de ne görüyoruz, herkes Almanya'nın azamet ve kudreti önünde yalnız hayret ve hayranlığa düşmekle kalıyor; bazı memleketler umumi efkârı ise, ona adeta yardakçılık etmeye başlıyordu. Bence, yarın insanlığın başına gelecek felaketlerin en büyük faktörü, hemen umumi diyebileceğim bu korku ve yılgınlık havasıdır."

Halil Ramiz, arkadaşlarıyla kendi arasında kaç zamandır devam ede gelen bu münakaşalara rağmen hemen hiçbirini kendi fikrine, kendi kanaatine çelemediğini ve boş yere nefes tükettiğini hissediyordu. Bereket versin ki, hükümet çevrelerindeki havada henüz böyle bir manevi bozukluktan eser yoktu. Bütün resmî beyanatlarda ve komünikelerde Batı demokrasilerine Türkiye'nin mertçe ve dostça vaziyetinde, emperyalizme karşı nefretinde ve sulhseverliğinde hiçbir sarsıntı göze çarpmıyordu. Hele, asîl ve yiğit Finlandiya'nın uğradığı şeni tecavüzler, ondan biraz önce, küçük Baltık memleketlerinin barbarca parçalanışları, yutuluşları, bütün memleket tarafından tarihin en lanetleme olayları şeklinde vasıflandırılıyor ve Türk basını küçük kahraman Fin ordusunun başarılarına dair kasidelerle dolup dolup taşıyordu.

* * *

Nitekim, rahmetli Osman Nuri Bey'in oğlu Fuat, çevirmen olarak çalıştığı gazetede, ilk imzalı makalesini bu münasebetle yazmıştı. Bu makale, gerçi, Fin ordusuna bir kaside olmaktan ziyade, "Almanya'nın 'şakavet' ve 'cürüm' orta-

ğı" –bu, onun kullandığı bir tabirdi– Rusya'ya karşı şiddetli, ateşli bir suçlamaydı. Genç adam, bu yazısıyla yalnız cins bir polemist değil, aynı zamanda ne kadar şuurlu, ne kadar imanlı bir milliyetçi olduğunu da gösterdi. Bundan başka, denilebilir ki, ilk gençlik yıllarından beri, birbirine zıt bir sürü yabancı ideolojiler, fikir ve doktrin sistemleri arasında nereye gideceğini bilmez bir halde dolaşan Fuat, gene bu yazısıyla ve bunu takip edenlerle nihayet kendi yolunu bulmuş ve karanlıktan aydınlığa çıkar gibi olmuştu. Bu aydınlıkta kitaplardan okuyup öğrendiklerinin ne kadar yeri yoktu! İnsanlar ve ideolojilerin, o doktrinlerin ne kadar dışında, ne kadar uzağında kalmışlardı! Sanki Eflatun'dan, Hegel'e dek bütün o idealist filozoflar, sanki hak, adalet ve insanlık yolunun nice ulu rehberleri bu yeryüzünden hiç geçmemiş gibiydiler. Sanki hümanist kültür, ruhlarda ve kafalarda hiçbir iz bırakmadan, silinip gitmişti ve kırk yüzyıllık medeniyet tecrübeleri, Çin, Hint, Asur, Gildan, Mısır, Yunan, Roma birer masaldan ibaretti ve bütün bu uygarlıkların evladı olan Avrupa'da baştanbaşa Cöngül'ün kanunları hüküm sürmeye başlamıştı. Burada, pençesi ve düşleri kudretli mahlûklar zayıfları parçalayıp yutuyor; zayıflar ise, bunlardan korunmak için o kovuk senin, bu delik benim, sinip saklanmaya çabalıyordu. Bunlar arasında bir sürü tilkiler de vardı ki, türlü türlü kurnazlıklarla sırtlanı yumuşatmaya ya da kurtla hoş geçinmeye çalışıyor, başa çıkamayınca her biri başka bir yırtıcı hayvan postuna bürünüp uzaktan uzağa birtakım vahşi kükremeler ve ulumalarla göz korkutmak yolunu tutuyordu. Yılanlar hışırtı çıkarmadan yerlerde sürünüyordu. Akbabalar kârı tamam olmamış leşlerin üstüne saldırıyor, kendi hava ve heveslerinden başka bir şeye aldırış etmeyen erkek maymunlar, o daldan bu dala, dişi maymunları kovalıyordu. Hem bu Avrupa Cöngül'ünde en kalabalık Cöngül'lerde bile misli görülmemiş

bir nevi hayvan tipi vardı ki, zayıfa karşı gücüyle yol göstermek ve gizli av sığınaklarını keşfedip avcıya işaret vermekle geçinmektedir. Bunlar, en talimli izci köpeklerin talimli karakterlerini gölgede bırakan bir insiyakî koku alma melekesiyle ormanın güneş yüzü görmeyen kapkaranlık köşe ve bucaklarına kadar sokulup gözü dönmüş yırtıcı mahlûka mutlaka yeni yeni kurbanlar buluyordu.

Bu manzara, insana yalnız dehşet vermekle kalmıyor, onu, aynı zamanda ve belki daha ziyade öğüresiye tiksindiriyordu ve Fuat, o yazılarını en çok bu tiksintinin tesiri altında yazmaktaydı. O, artık dünyayı kitapların arkasından görmüyordu; kendi içinde, kendiliğinden açılan bir gözle görüyordu. Onca, Hıristiyan ve Greko-Latin kültürünün mahsûlü şu Avrupa uygarlığı, bütün hissî, aklî, ahlâkî kıymetleriyle, bütün cemiyet ve insanlık anlayışlarıyla göçüp gitmekte ve yerini her türlü histen, akıldan, ahlâktan mahrûm, yalnız içgüdülerine tâbi bir dünyaya bırakmaktaydı.

German barbarları bir kere daha Roma'yı yıkıyorlardı. Yarın, bütün Avrupa kıtasında taş taş üstünde bırakmayacaklardı. Güzellik, iyilik ve doğruluk namına kurulmuş anıtları, mabetleri, müesseseleri yerin dibine gömeceklerdi. Şimdiden, herhangi bir tanrının adını anmak yasak olmamış mıydı? Şimdiden, merhamet denilen biricik insanî vasıf ortadan kalkmamış mıydı? Şimdiden, hemcinsine hürmet, bir zillet sayılmıyor muydu? Evlat, ana-babanm; ana-baba evladın düşmanı kesilmemişler miydi?

Evet, barbarlar, Roma'yı bir kere daha yıkmaktaydılar. Fakat bunun yıkıntıları üstünde kimler, ne gibi bir toplumun temelini atacaklardı? Belki, bu kıtada uzun bir anarşi ve fetret devri hüküm sürecekti? İnsanlar, taraf taraf mağara çağına döneceklerdi ve şu anda bu çağa en yakın olan German'dan daha barbar bir ırkın asık suratlı, tek yönlü çocukları gelip kabasada elleriyle yer yer birtakım termit yuvaları

kuracaklardı. Ademoğullarını küme küme bunların içine sokacaklardı. Termit yuvaları, yeryüzünün en sağlam, en emin konutlarıdır. Ne dinamitle, ne topla yıkılabilir; içerilerinde görülmemiş bir düzen, bir çalışma ve üretme kanunu hüküm sürer. Herkese çeşit çeşit vazifeler verilmiştir. Herkes kendi gücüne, kendi cürmüne göre, Baba Termit'in hizmetini görür; kimi ona, yiyecek içecek taşımak; kimi onun türlü türlü fizyolojik ihtiyaçlarını tatmin etmekle görevlidir. Kimi, kapısında nöbet bekler, kimi, ordularının başında onun namına kumanda eder ve bütün askerleri tehlike anında onun yoluna ölmesini bilir. Vakıa, ne yazık ki bütün bu ihtimamlara rağmen, o ışıksız ve havasız yerde, o boz renkli dehlizlerin ıssızlığında Baba Termit dahi mutluluğun ve yaşamak şevkinin ne olduğunu bilmez. Fuat'a göre, gelecekteki insan toplumlarının şekil ve mahiyeti, işte böyle olacaktı ve bu toplumda Baba Termit'in adına "Devlet" denilecekti.*

Genç adam, bu karanlık görüşe ne pesimist mizacının tesiriyle, ne de herhangi bir önceden seziş melekesiyle varmış bulunuyordu. Böyle bir toplum yapısının kabataslağı şimdiden Rusya steplerinin kara toprakları üstünde apaçık görünmeye başlamış değil miydi? Buna bakarak yarınki sosyal mimarînin ne olacağını bilmekte güçlük var mıydı? Ama Fuat, insanlığın yalnız bu korkunç akıbetini görmek ve onun haberini vermekle kalmak istemiyordu. Bütün bu sarsılan, dağılan, çöken dünyadan müspet bir sentez çıkarılabilir mi, çıkarılamaz mı? onu düşünüyordu. Mesela, yeni bir hümanizma mı? Eski klasik hümanizmanın tashihi, tadili ve zaman şartlarına uydurulması mı? Yeni bir din, yeni bir mezhep ya da bir doktrin mi? Yoksa demokratik

(*) 1948'de yazılmış bu satırlar demir perde ardı bugünkü dünyanın sembolik bir tablosunu çizmiyor mu? (Tabiî). Bu dipnot birinci baskıda yer almamaktadır – e.n.

değerlerin yeniden canlandırılması, büyük Fransız İhtilali'nin ortaya attığı *insan hakları* ile *ferdiyetçi liberalizm* prensiplerinin yeniden kıymetlendirilmesi mi? Fuat, bu sonuncu kurtuluş çaresini pek zayıf buluyordu. Ona göre, bu kıymetler ve bu prensipler yüzyıldan beri birtakım dar kafalı hukukçuların, birtakım küçük devlet adamlarının ve nihayet bir sürü şarlatan ve demagog politikacıların elinde öylesine hırpalanmış, öylesine yıpranmış ve aşınmıştı ki, artık ne olduklarını, ne ifade ettiklerini anlamaya imkân kalmamıştı. Yeni bir dine, yeni bir doktrine ise bu talihsiz makine ve teknik çağında hiç yer yoktu. Fizik, metafiziği çoktan boğmuş ve laboratuvar bilgini, kütüphane ve masabaşı düşünürlerini çoktan öldürmüştü. Klasik hümanizmaya gelince, o, müzelerdeki acayip şeyler arasına karışıp gitmişti. Kala kala bir yeni hümanizmaya, yeni bir insan ve insanlık anlayışına doğru yol açmak kalıyordu. Lakin, böyle bir yol, henüz hiç kimse tarafından açılmış değildi. Gerçi Fuat, çağdaş Avrupa edebiyatçılarının bazılarında psikolojik tahlillerin gittikçe derinleşip genişlediğini, hayat ve dünya telakkilerinin gittikçe daha ziyade mertleşip kahramanlaştığını; alınyazımızın gittikçe daha büyük bir aydınlık ve cüretle açılmakta olduğunu görüyordu. Fakat bu mertebeye erenlerin sayısı henüz o kadar az ve sirayet çevreleri henüz o kadar dardı ki, buna, yeni bir hümanizma cereyanının başlangıcı adını vermek pek çocukça bir inanç olurdu.

Fuat ise, ilmî şüpheciliğinden henüz böyle bir iyimserliğe düşecek kadar uzaklaşmamıştı. Bunun içindir ki, dünya olaylarını milli bir platform üstünden gözden geçirmeyi ve tahlil etmeyi, aradığı gerçeği vatan topraklarının bağrından çıkarıp bulmayı tercih ediyordu. Bu vatanı, o, hiç bu derece candan sevmemiş ve *istiklal* denilen şeyin yeryüzünde bütün nimetlerin en azizi olduğunu şu ana kadar hiç bu dere-

ce içten hissetmemişti. Zira, birbiri ardısıra bu nimeti kaybeden milletlerin ne hale düştüklerini görüyor ve her düşen milletin sarsıntısını kendi ayaklarının bastığı yerde duyuyordu. Bunlar, bu şâkirtler, [öğrenciler, çıraklar] daha düne kadar, ne hoş, ne manasız şeylerle vakit geçirirlerdi! Çekoslovakya'da Beneş adında bir devlet başkanı, birbiriyle didişip durmakta olan siyasi partilerin girdapları arasında kendi küçücük gemisini türlü manevralarla yürütmeye çabalar ve her davayı, her müşkülü, akılla, mantıkla halledeceğini sanırdı. Polonya'da, Pilsutski denilen bir general, halk iradesiyle toplanmış bir parlamentoyu dağıtarak şahsi bir idare kurmak isterdi. Demokratlarla liberallerin hepsi bir tarafa savuşur; bu rejimi, kimi içeriden, kimi dışarıdan yıkmak için çalışırdı. Küçük Baltık memleketleri ise birtakım diplomatik anlaşma tomarlarına sarılı birer çocuk saffetiyle mışıl mışıl uyurlar ve türlü tatlı rüyalarla avunup dururlardı. Lakin, istilacılar günün birinde bunların üstüne saldırdığı zaman, ne sağcıları, solculardan, ne demokratları diktatoryacılardan ayırdettiler. Beneş'in mantık oyunlarına ve taktiklerine kulak asmadılar. Boyun eğeni, kafa tutanla beraber, kurşuna dizdiler. Geriye kalanları ne yaş, ne cins dinlemeksizin toplama kamplarında inim inim inlettiler. Toplama kamplarının işkence laboratuvarlarında derilerini yüzüp, yağlarını erittiler ve küçük Baltıklıları, o kadar güvendikleri, o kadar kutsal saydıkları anlaşma tomarlarının alevleri üstünde şişlere geçirip kuzu gibi çevirdiler.

Şimdi, bu toplumlardan geriye kalanlara o bir zamanki politika ihtirasları, parti ya da sınıf kavgaları, bir türlü halledilemeyen sosyal davaları, kimbilir, ne kadar küçük, basit ve hattâ çocukça şeyler gibi görünüyordur. Kimbilir, ufacık Baltık memleketlerinde henüz yaşamak ve düşünmek imkânını bulabilenler, bütün zamanlarını tatlı düşlerle geçirmiş olmaktan ne kadar pişmandırlar.

Fuat, kendi kendine: "Ya istiklal, ya ölüm! Bundan ötesi hep laf ve güzaf!.." diyordu.

* * *

O sırada İsviçre'de de bütün iyi niyet sahiplerinin parolası buydu. Eski Avrupa'nın birçok medeni değerlerini kendi bağrında toplayıp saklamış olan bu küçük millet, yüksek dağlarının ardında, tıpkı bizim gibi, sağdan ya da soldan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı koymaya hazır bir şekilde bekliyordu. Başarabilecek miydi? Hiç zannetmiyordu ve onun içindir ki, yüksek dağlarının böğründe bir ikinci İsviçre, betonarmeden bir yeraltı İsviçresi, kazıp kurmaya başlamıştı. Bunun adına "Milli Sığınak" diyordu ve içerisini uzun bir işgal devresinin mahrumiyetlerine katlanabilmek için yığın yığın yiyecek ve silah maddeleriyle dolduruyordu. Bir deve karşı bu karınca savunmasına, bu karınca didinmesine, orada bulunan birçok yabancılar gibi, Mühendis Ragıp Bey de boşuna sarfedilen bir emek gözüyle bakmaktaydı ve bir kolayını bulup bu tehlikeli bölgeden sıvışmayı düşünüyordu. Sıvışmak? Fakat nereye? Sevim, memlekete dönmek düşüncesine bile tahammül edemiyordu. Avrupa'da ise insana emniyet verecek hiçbir köşe, hiçbir bucak kalmamıştı. Bütün kıta bir geniş, bir hudutsuz tehlike bölgesiydi ve her şeye rağmen İsviçre, gene bunun ortasında biricik sulh ve sükûn adası gibi duruyordu. Sanki, Avrupa denilen o düzen, rahatlık ve temizlik diyarı bir sahtiyan gibi küçüle küçüle Alp Dağları'mn şu dar çerçevesi içine büzülüp sıkışacak kadar ufalmıştı. Buna rağmen, yabancılar arasında dolaşıp durmakta olan söylentiler, her gün, bu minyatür Avrupa'nın da hemen ortadan kalkmak üzere bulunduğu endişesini uyandırmaktaydı. Alman ordularının, Fransa üzerine yürümek için Maginot Hattı'nı zorlamaya lüzum görmeyecekleri ve en kestirme yol olan İs-

viçre'den geçip gidecekleri, yalnız yabancılara değil, İsviçrelilere bile en kuvvetli bir ihtimal gibi görünüyordu. Hattâ, bir devre geldi, bu söylentiler ve bu tahminler en sağlam kaynaklardan çıkan birer haber mahiyetini almaya başladı. Bütün sınırlar boyunca askerî taarruzlardan bahsedildi. Taarruz, bugüne, yarına denildi. Ragıp Bey'le Servet Bey'inkilerin oturduğu otelden birçok misafir pılıyı pırtıyı toplayarak bilinmeyen yerlere doğru sıvışıp kaçtı. Geriye kalan, bazı siyasi ya da mali sebepler dolayısıyla yerlerinden kımıldamaya imkân bulamayan birkaç kişi de bu Türk ailesinin haline durup durup şaşmaktan kendilerini alamıyordu. Zira, Türkiye, bunlara her türlü tehlikenin dışında bir huzur ve emniyet cenneti gibi geliyordu. Gene bunlara göre ve bunlarla birçok Avrupalıların kanaatince, bu huzur ve emniyet, askerî kudretimizin kefaleti altında her türlü sakıncadan masûn gözüküyordu. Bugünkü günde Türk, kılıcını terazinin hangi kefesine koysa, orası ağır basabilir ve bu savaş, belki de yiğit Türk ordusunun harekete geçmesiyle sona erer sanılmaktaydı. Bunun içindir ki, Ragıp Bey'in otel ahbapları bir yandan refakat ettiği hanımlarla kendisinin niye hâlâ Avrupa'nın bu en tehlikeli noktasında oturduklarını ve bir an önce Türkiye'ye niçin dönmediklerini anlamaya çalışırken, öbür yandan:

"Savaşa ne zaman gireceksiniz?" diye soruyorlardı.

Ragıp Bey:

"Ne zaman bir taarruza uğrarsak!.." diyordu.

Bu cevap, Türk mühendisinin muhataplarını, tatmin etmek şöyle dursun, onları bir nevi hayal kırıklığına düşürüyordu. Gerçi, bunlarca, Alman ve Rus ordularından birer kolun Balkanlar'a doğru uzanması ihtimali yok değildi ve Ragıp Bey'in ahbapları, son umut olan bu ihtimale sarılıyorlardı. O esnada ise, Avrupa kıtasının henüz istilaya uğramamış yerlerinde bu umutla avunmalar pek çoktu. Nere-

den çıktığı, kimler tarafından yayınlandığı bilinmeyen bazı gazete ve ağız havadisleri, zaman zaman, bunların kalbine güç vermekten geri kalmıyordu. Fakat, ne gariptir ki, tam bu çeşit söylentilerin alıp yürüdüğü bir sırada, Almanların Danimarka'yı istila ederek Norveç üstüne saldırdıkları işitildi.

III
SAVAŞ ATEŞİ DÜNYAYI SARARKEN*

Kamyon, yine müthiş bir sarsıntıyla yolun ortasında duruverdi. Neye uğradıklarını bilmeyen yolcular, şaşkın şaşkın birbirlerine bakarlarken, şoför, hiddetle başını arkaya çevirdi:

"Ben size bir şey söyleyeyim mi? Bütün uğursuzluk şu çakır gözlü kadının kucağındaki köpekte!" dedi ve bir sürü küfürler savurarak yerinden kalktı.

Gerçi, her yanı gıcırdayıp tangur tangur sallanan ve arka egzoz borusundan bir lokomotif bacası gibi dumanlar çıkan bu köhne, bu derme çatma taşıt fosilinin, herhangi bir arızaya uğrayıp ikide bir, yol ortasında hareketsiz kalması, birtakım esrarlı sebeplere atfedilmeyecek kadar tabiîydi. Lakin şoför, her nedense birkaç saatlik bir yolculuk esnasında, bu üçüncü arızayı pek acayip buldu ve belki biraz da kendi tedbirsizliğini örtmek için, taşıdığı iki jandarmayla beş Alman arasındaki mavi gözlü, sarışın bir genç kadının kucağında uyuklayan bir küçücük Pekinuva'yı kamyonunun başına gelenlerden sorumlu tutmak istedi.

(*) Birinci baskıda bu başlık yer almamaktadır – e.n.

Zaten hükümetin kendine yüklediği bu angaryayı söve saya kabul etmişti. Dün gece, ilçenin jandarma çavuşu, onu tatlı uykusundan uyandırıp da: "Yarın sabaha hazır ol; birkaç Alman casusu var; hududa sevkedeceğiz!" dediği zaman, tepesi atmış, bağırıp çağırmaya başlamış ve çavuş, suratı asıp, sert bir sesle ısrar edince, türlü türlü özürler ileri sürmüş, motorunun, hepsi birbirinden gerçek kusurlarını sayıp dökmüş, lastiklerinin eskiliğinden bahsetmiş ve nihayet: "Bir damla benzin de yok!" demişti. Fakat, bütün bu mızıkçılıkların hiçbiri işe yaramamıştı. Sabaha karşı o, namaz kılmak bahanesiyle bir köşeye sıvışıp gözden kaybolduğu sırada, Tümen Karargâhından bir makinist gelmiş, motoru, direksiyonu vesaireyi kontrolden geçirmiş ve bellibaşlı hiçbir arıza bulamadığını söylemişti. Yalnız lastiklerin bir tanesi değiştirilmiş ve askerî depodan kendisine iki teneke benzin verilmişti. Bunun üzerine söyleyeceği söz kalmamıştı ama, içindeki öfke yine fokur fokur kaynamakta devam etmişti. Zira, dudakları arasından hâlâ bir şeyler mırıldanıp durmaktaydı.

Nitekim, sabah olup da iki süngülü jandarmanın refakatinde casus dedikleri akıllı, uslu ve efendi görünüşlü dört erkekle, gözleri yaşlı bir genç kadından teşekkül eden esir ya da sürgün grubunu görünce, güya casusların başı o kadınmış, ya da asıl casus bu kadınmış da, öbürleri kendisini geçirmeye gelmişler gibi hep gözlerini ondan yana devirerek birkaç defa üstüste:

"Böyle de casus mu olurmuş; fesûphanallah!" diye söylendi.

Jandarmalardan biri, sırıtarak onu şöyle bir cevapla susturmak istedi:

"Kim demiş sana bunlar casus diye?.. Bunlar, senin anlayacağın, beşinci kol, beşinci kol!.."

Lakin, bu izah şoförün anlama kabiliyetini büsbütün kör-

letmişti. Zira, beşinci kol lafını ömründe ilk defa olarak işitiyordu:

"Beşinci... Ne dedin? Beşinci kol mu? Allah, Allah; bu da başımıza nereden çıktı?" diye söylenmek istedi. Fakat hiç şakaya gelmediği yüzünden belli, öbür jandarma, süngüye davranır gibi bir hareket yaparak:

"Haydi," dedi. "Sen işine bak. Böyle şeylere karışma!.."

Bununla beraber şoför, yine kendini tutamayıp ve bu sefer Almanlara dönerek fısıldadı:

"Galiba, size beş kişi olduğunuz için beşinci kol diyorlar!.."

Bunlar, ellerinde çantaları ve koltuklarının altında birtakım paketlerle yanyana dizilmiş bekliyorlardı. Mavi gözlü kadın ise, biraz uzakta iki jandarmanın arasında duruyordu. Onun da bir elinde bavulla bir torba, öbür elinde, göğsünün üstünde sımsıkı tuttuğu, demin sözü geçen Pekinuva köpek vardı ve bu köpek, iri, hüzünlü ve şaşımsı gözleriyle, herkesten, ayrı ayrı bir şeyler yalvarır gibiydi.

Şoför, yabancılarla da sohbete giremeyince, muavinine dönmüş:

"Hele şu acayip mahlûka bak;" demişti. "Yahu, bu da ne biçim köpek! Karı bunun nesini sevip de böyle bağrına basıp duruyor? Rüyamda görseydim hayra yormazdım. Tövbeler olsun, tövbe Yarabbi!.."

Ve nihayet, çıkıp yerine oturmuştu. O, oturmuştu ama, bu sefer motor söylenmeye, homurdanmaya ve uzun müddet hep bulunduğu noktada hırçın hırçın tepinmeye başlamıştı. Öyle ki, akıbet harekete geçip yürüdüğü zaman bile içindekilere hâlâ yerinde tepinir gibi geliyordu.

Yol da epeyce bozuk ve arızalıydı. İlk yirmi beş kilometrelik mesafe birbirinden şiddetli bir sürü sarsıntılarla bir buçuk saatte ancak alınabildi. Bazı bayırlarda araba soluk soluğa kalıyor ve bir kaplumbağa ağırlığıyla ilerliyordu. Bi-

rinci arıza, bunlardan birinin ortasında oldu, ikincisi, yarım saat ötede bir çamura saplanma suretiyle oldu. Lakin bu üçüncünün, gerçekten neye hamledileceği bilinemezdi. Motor, bu sefer, dümdüz bir tarla yolunun üstünde hiç yoktan bir mızıkçılık çıkarmıştı. Arabadaki dört Alman yolcu, ilk iki duruşta olduğu gibi, bu sefer de yine şoföre yardım etmek için inmek mecburiyetinde bulunup bulunmadıklarını anlamak endişesiyle gözlerini ellerindeki kitapların sayfasından ayırarak şaşkın şaşkın jandarmaların yüzüne çevirdiler. İşte tam bu sıradaydı ki şoför, arkaya dönmüş ve bütün suçu mavi gözlü kadının kucağındaki köpeğin üstüne atmıştı. Jandarmalardan biri:

"Hadi be, öyle şey mi olur?" dedi.

Şoför, her şeye rağmen gene motoru bir gözden geçirmek için inmişken, bu sözü işitir işitmez, elindeki alet ve edevatı muavinine bırakıp ağır ve ukala bir edayla kamyonun arka tarafına yaklaşıp, gayet yavaş bir sesle şöyle bir söze girişti:

"Öyle deme, birader; sen bilmezsin, gaipte [gözden uzak, gizli] neler olur? Şu gördüğün işler ne gibi 'esbab-ı hafiye'nin [bilinmeyen nedenlerin] tesiri altında vukubulur? Ayağını bir taşa vurup yere yuvarlanırken ne dersin: 'Ayağıma bir taş takıldı, yere yuvarlandım!' İşte, bu bir gaflettir, bir dalalettir. Senin yuvarlanmana sebep olan o taş değil, onu oraya koyandır. Onu, oraya kim koydu? Ya rabbanî, ya şeytanî bir el koydu. 'Alem-i zahirî'yi, 'alem-i batınî'* ile karşılaştırmamalı. Mesela, şu köpek (parmağının ucuyla mavi gözlü kadının kucağında, iri ve şaşı gözleriyle melûl melûl bakan Pekinuva'yı gösterdi) mesela, şu kelp, hakikatte bir kelp midir, değil midir, bunu ispata bin şahit ister. Surata bak, tıpkı bir baykuş suratı. Vücut, bir kunduz yavru-

(*) Alem-i zahirî, alem-i batınî: Tasavvuf terimileri. Alem-i zahirî görünen, dış alem; alem-i batını, görünmeyen, iç alem.

sunun vücudu. Kuyruk, bir sincap kuyruğu gibi; ayakların ise hangi cins mahlûka ait olduğu malum değil. Şimdi gel de, sen bunun 'tepkili heyet' bir 'şeytan-ı âlelrecim' [taşlanmış, lanetlenmiş şeytan] olduğuna hükmetme!.."

Sesini daha ziyade yavaşlattı ve ağzını demin kendine çıkışan jandarmanın kulağına yaklaştırıp gözünün ucuyla çakır kadını işaret ederek:

"Bir de şu kıza nazar kıl: Sen ömründe hiç bu kadar ak tenli, saçları bu kadar altın sarısı bir kadın ya da bir erkek gördün mü? İşte, sözde bu da Alman, şu karşı sırada oturanlar da Alman... Bunların hangisi o kadar beyaz tenli ve hangisinin saçları o kadar sarı? Vakıa, bunlar da gök gözlü, o da gök gözlü emme ve lakin, bununkilerde bir acayiplik var. Renkleri kâh koyulaşıyor, kâh açıklaşıyor ve nereye baktıkları hiç belli olmuyor. Belli olmuyor, belli olmuyor emme, bu gözler insana hep kendi üstüne dikilmiş ve yüreğinin içini okur gibi geliyor. Direksiyonda, arkam dönük otururken bile bu gözlerden gelen bir *hafî* [gizli] tesirle ürperip dururum. Şimdi gel de bu in midir, cin midir, bana deyiver bakalım! Diyemezsin. Çünkü, *tâhir* [temiz, abdestli] değilsin benim gibi. Sabahleyin abdestini almadın ve hiç değilse yüreğinden doksan dokuz defa 'salavat-ı şerife' getirmedin."

Jandarma, kendi idrakini fersah fersah aşan bu yüksek, bu derin laflar sağanağı altında tam manasıyla apışıp kalmıştı. Biraz öncesine kadar herhangi bir şoförden ayırdetmediği ve oldukça sert muamelelere reva gördüğü bu bilgiç adamın karşısında kendisini epeyce de mahcup hissediyordu. Derlenip toparlanıp ve başını önüne eğip bir sürü müphem düşüncelere daldı. Fakat bu vaıza kulak misafiri olan öbür jandarma, şakacı ve babacan bir tavırla söze karışıp:

"Şoför efendi, yahu, sen bu lafları kimden öğrendin?" deyince, biraz kendine gelir gibi oldu. Demin bir duayı andı-

ran sözleriyle içini allak bullak edenin gerçekten bu kamyonun şoförü olup olmadığını anlamak istiyormuşcasma bir çocuk tecessüsü ile dolu gözlerini ondan yana çevirdi. Şoför, o sırada öbür jandarmaya yaklaşıp bir sır veriyormuş gibi:

"Şeyhimden, Allah selamet versin, Şeyhimden!.." diyordu.

Bütün bu konuşmalar esnasında ise, ne mavi gözlü kız, ne de kucağındaki köpek kendilerinden bahsedildiğinin farkında değildi. Zaten mavi gözlü kızın, bu yolculuğun başlangıcından beri ne nerede olduğunu, ne de kimlerle beraber bulunduğunu bilip anlamaz ve anlayıp bilmek istemez bir hali vardı. Bu diz dize, omuz omuza oturulan daracık yerde, sanki bir geniş mesafe, onu, öbür yol arkadaşlarından ayırmakta gibiydi. Sabahleyin, kamyona binilirken jandarma, elindeki bir küçük kâğıda bakarak öbür Almanlar gibi ona da adını sorduğu zaman, "Gertrude!" diye cevap verdiği andan beri ağzından bir kelime çıkmamış, sesini kimse işitmemişti. Hattâ, motörün ilk duruşunda jandarmalardan birinin, "Türkçe bilir misin, Matmazel?" sualine yalnız bir baş işaretiyle, "Evet!" demişti. Garibi şu ki, öbür dört Alman, kendi aralarında –pek seyrek de olsa– konuşup görüştükleri halde, sabahtan beri, bu kadın arkadaşlarına, tek söz söylemek şöyle dursun, onun yüzüne bakmaktan bile çekiniyorlardı. Sanki, ona karşı öfkeli ya da küskün gibiydiler. Bu hal, şoförün telkinlerinden sonra jandarmanın bile gözüne çarpmaya başladı. Şu ak tenli ve çakır gözlü kızın başka cinsten bir mahlûk olduğuna dair içine düşen şüphe kuvvetlendikçe kuvvetlendi. Nihayet, kendini tutamayıp yanısıra oturan Almanlara sordu:

"Bu matmazelle bir geçmişiniz var galiba?.."

Fakat, tam o sırada, motor korkunç bir gürültüyle yeniden işlemeye başladığı için, sesini işitemediklerinden mi, yoksa, bu "geçmişiniz var" tabirini pek iyi anlayamadıklarından mı nedir, Almanlar hiç tınmadılar.

Motor, bir süre kendi kendine işlemekte devam etti. Şoför yamağı geçip yerine oturmuştu.

"Oğlum, ustan nerede?"

"Öğle namazını kılmaya gitti. Neredeyse gelir."

Şoförün eli kulağındaymış. Hemen çıka geldi ama, bu, sanki o deminki adam değildi. Gözleri yarı kapalı, avuçlarını açmış, kamyonun önünde bir şeyler okuyup üflüyordu. Bunun anlamını iki jandarmayla şoför yamağından başka kimse anlamadı. Almanlar, bu hale hayretle bakıyorlardı. Hattâ, mavi gözlü kız bile ilk defa olarak ondan yana başını çevirip boynunu uzatmaktan kendini alamadı ve neden sonra herkes yine tabiî haline dönüp, kamyon hareket etti.

Telkinli jandarmaya, makine, bu sefer daha iyi işler gibi geliyordu. İçinden: Herifin nefesi kuvvetliymiş doğrusu!.." diyordu. "Hep böyle giderse, akşam karanlığı basmadan önce hududa varırız."

Gerçekten, bu sefer motor hiçbir arızaya uğramaksızın durmadan üç saatlik yol aldı. Yalnız şoför, çayırlık ve sulak bir yerde, biraz durup mola vermek müsaadesini istedi: "Hem, fazla kızışan motor biraz serinler, hem de ben ikindi namazını kılarım," dedi.

Bu, ağustos sonlarının ikindi namazında bile hava hâlâ fırın sıcaklığını muhafaza ediyordu. Almanlar inip, serin suyla başlarını yıkadılar. Birkaçı bellerine kadar soyunup çantalarından çıkardıkları lastik süngerlerle enselerini, göğüs ve kollarını bir iyi ıslatmaktan kendilerini alamadılar. Sonra, her biri kar gibi beyaz havlularla silindiler. Her iki jandarma, bu temizlik ve tirendazlık* manzarasını ağızları hayret ve tecessüsten bir karış açık, afal afal seyrediyordu. Biri, öbürüne:

"Bana, bizim yüzbaşı anlatmıştı: Bunlar muharebede de

(*) Tirendaz. Ok atan. Burada tirendaz yapılan hareketleri tasvir etmek için kullanılıyor.

böyle yaparlarmış," dedi. "İki elleri kandayken bile günde iki defa yıkanıp yuğunurlarmış. Tuhaf insanlar vesselam!.."

Daha açıkgöz bir şehir çocuğu olan öbürü:

"Tuhaf diyorsun ama, işte bunlar muharebeleri bu sayede kazanıyorlar!" diye cevap verdi.

"Haydi be sen de! Bunun muharebeyi kazanıp kazanmamakla ne ilgisi var. Adet etmişler; işte, mesele bundan ibaret!.."

Onlar böyle konuşurken şoför, yanlarına sokuldu. Demin abdest aldıktan sonra silinmek için kullandığı alacalı ıslak bir kocaman yazma mendili iki ucundan tutmuş, kurusun diye bir bayrak gibi havada sallıyordu.

"İstedikleri kadar yuğunup dursunlar," diye mırıldandı. "Ayak yıkanmadan, taharet tamam olmaz. Buna gâvur temizliği derler. Hem, sorun bakalım; bunlardan hangi biri ömründe bir defa gusûl abdesti almıştır."

Jandarmalar, mahcup mahcup önlerine bakakaldılar. Onlar da ömürlerinde bir defa gusûl abdesti almamıştılar. Şehirli jandarma bu bahsi örtbas etmek için:

"Yola düzülsek fena olmaz;" dedi. "Önümüzde daha iki buçuk saatlik yol var. Bizi, orada, teslim almak için bekleyip dururlar."

Ve Almanlara dönüp:

"Hadi sinyorlar, otobosa!.." diye seslendi.

Biraz sonra, jandarmanın otobos dediği acayip nesne, tesviyesi tamam olmamış bir şose üzerinde çalkalana çalkalana yürümeye başladı. Fakat bu minval üzere, on, on beş kilometrelik yol ya alınmış, ya alınmamıştı ki, lastiklerin birinden tabanca sesini andıran bir tarraka koptu ve şoför bir tantanalı "Lahavle!"yle motoru durdurmak zorunda kaldı. Bu, tam manasıyla bir, pan'dı. Fakat, durum hiç de ümitsiz değildi. Zira, tümen karargâhı deposunun verdiği lastik takıldıktan sonra, eskisi yedeğe alınmıştı ve bu, zaten işe ya-

ramaz bir halde olmadığı için, yolun geri kalan kısmına pekala dayanabilirdi. Lakin şoför, bu işe artık kendisinin dayanamayacağını en kesin bir sesle ifade etmiş ve:

"Lastik değişir, mesele yok. Yok emme, bu köpek burada bulundukça ben şuradan şuraya kımıldamam ve elimi gayrik bir kere daha bu direksiyona sürmem!" demişti.

Bunun üzerine jandarmalar, yarı tehdit, yarı yalvarmayla onu bu kararından vazgeçirmeye çalışmışlardı.

"Etme yahu, şunun şuracığında ne kaldı? Doğrusu, hem bize, hem kendine gadretmiş olursun, şoför efendi. Biliyorsun, hepimiz emir kuluyuz; vaktinde erişmezsek, seni de bizimle beraber mesul tutarlar. Hükümete karşı mı koyacaksın?"

"Haşa!.. Size hükümetin emri vaktiyle yerine gelsin diye söylüyorum. Bu köpek burada kaldıkça, başımıza daha ne kazalar, ne belalar geleceğini Allah'tan başka kimse bilmez."

Arabadaki Almanlar bu hadise karşısında dona kalmışlardı. Mavi gözlü kız, derin bir uykudan uyanır gibi oldu ve dış alemle ilk defa temasa geliyor, yanındakileri ilk defa görüyor, nerede bulunduğunun ilk defa farkına varıyormuşcasına telaş ve heyecanla etrafına bakınmaya başladı. Gözleri koyu bir renk bağlayıp, birer yaban menekşesi büyüklüğünde geniş geniş açılmıştı. İlk tüfek sesini duyan bir geyik gibi boynunu uzatarak tehlikenin nereden geldiğini anlamaya çalışır ve hemen aksi istikamette kaçmaya hazırlanır bir vaziyet aldı. Küçük Pekinuva'yı göğsünün üstüne öyle bir sımsıkı bastırıyordu ki, hayvancağız neye uğradığını bilmeyerek bir yaralı kuş çırpınışlarıyla kendini boş yere, bu baskıdan kurtarmaya çabalıyordu ve yeni doğmuş bir çocuk sesiyle bağırıyordu.

Şoför, kamyonun arka tarafında dimdik durup:

"Ya bu köpek, ya ben!" dedi.

"Vermem, vermem! İsterseniz canımı alın. Fakat ona dokunmayın!" diye haykırdı.

Bunun üzerine telkinli jandarma, şöyle bir müdahalede bulundu:

"Çocukluğu bırak matmazel! Şu it eniğinin hatırı için bu koskoca otobos yolundan kalamaz!.."

"Ne yaptı bu köpek size? Kabahati ne?"

"Kabahati mi, matmazel? Uğur getirmiyor; anladın mı? Uğur getirmiyor."

Almanlardan biri, dizinin üstünde duran küçük lügat kitabında bu "uğur" kelimesini arayıp buldu. Ve mavi gözlü kızın yüzüne bakmaksızın, Almancasını mırıldandı. Bir öbürü, arkadaşına hitaben:

"Ah Also;" dedi. "Müslümanlıkta köpek *mekrûh* bir hayvandır. Bazı mezheplere göre, ona el sürmek bile yasaktır."

Mavi yüzlü kız, bu Almanca konuşmaları işitmiyor gibi, titrek bir sesle, kesik kesik Türkçe söylemekte devam ederek:

"Öyleyse, ben köpeğimi alır, yayan giderim, nereye gideceksek!.."

Öbür jandarma, kendini tutamayıp güldü:

"Sen aklını mı oynattın? Ayakla buradan oraya bir günlük yoldur. Hem, sen bu gruptan ayrılamazsın. Gel, şu köpeği de güzellikle yolun ortasına bırakıverelim. O, belki arkamızdan yetişir, gelir. Nasıl olsa geceyi, varacağımız yerde geçireceğiz. Bak, hava kararmaya başladı. Sizin teslim muameleniz öyle kolay kolay bitmez."

"Daha iyi ya, bay jandarma; mademki muamele yarın sabaha kalacak, ben arkanızdan koşa koşa, saat ona kadar..."

Telkinli jandarma, bir amir ve kumandan tavrıyla:

"Söyletmeyin be şunu!.." diye haykırdı. "Görüyorsunuz, ya aklından zoru var, ya bizimle zevkleniyor!.."

Bunu söyleyerek, kızcağızın üstüne doğru uzandı, iki eliyle köpeği çekti, aldı. Gerçi, iş bu raddeye varır varmaz, mavi gözlü kız, her türlü direnmenin boş olduğunu anlamış ve belki de köpeğini vermemek için, herhangi bir mü-

cadeleye girişmekle hayvancağızın canını acıtmaktan başka bir şey yapmayacağını düşünmüştü.

Jandarma, Pekinuva'yı kavrar kavramaz, eğilip hemen şoföre uzattı:

"Al, ne istersen yap!.." dedi.

Şoför, geri geri çekildi:

"Abdestim bozulur, dokunmam!"

Bunun üzerine jandarma, köpeği yere fırlatıverdi. Kızcağız, şimdi, iki eliyle yüzünü kapamış, hüngür hüngür ağlıyordu. Öbür Almanlar ise, gözlerini lûgat ve gramer kitaplarına diktiler ve kamyon hareket etti.

Pekinuva, atıldığı toprakların içinde bir süre yuvarlanıp bocaladıktan sonra, bin zahmetle dört ayağının üstünde doğrulmuş ve kendisini bırakıp, gidenlerin ardından sersem sersem bakakalmıştı. Lakin, beş on saniye ya geçti ya geçmedi, birdenbire o da harekete geldi ve küçük, sık, telaşlı adımlarla koşmaya başladı. Hem koşuyor, hem havlıyordu. Hayvancağızın bu hali jandarmaların pek tuhafına gitmişti. Her ikisi de, onu sırıta sırıta seyrediyordu. Bir tanesi, belki ağlayan kadına teselli vermek için:

"İşte, köpek arkamızdan gelip batır," diye söylendi... Ve ağlayan kız, gözyaşlarıyla sırılsıklam yüzünü elindeki küçücük mendille silmeye çalışarak başını onların baktığı tarafa doğru çevirdi. Evvela bir toz ve duman kasırgasından başka bir şey göremedi. Sonra, neden sonra, bu toz ve duman kasırgasının ortasında küçücük ve simsiyah bir noktanın kımıldamakta olduğunu farketti. Kanı çekilmiş dudakları arasından:

"Kikki, meine arme, meine liebchen!.." diye mırıldandı.

Birkaç saniye içinde artık küçük ve siyah bir nokta halinde bile göremeyeceği bu yaratık, onun yeryüzünde en son yoldaşı ve dostuydu. Dört yıl önce, Dr. Namık Ahmet'in yardımıyla Nazi cehenneminden kurtulup da, Anadolu'nun

(.....) şehrine gelirken, gene kucağında taşıdığı bu melûl bakışlı hayvancıktan başka kimsesi yoktu ve Kikki, o zaman daha bir yaşını doldurmamış bir minicik yavruydu. Hemşire Gertrude, (.....) da, kendi başını sokacak bir yer bulmadan önce ve henüz dar, çıplak bir otel odasında nasıl yerleşeceğini bilemezken, çarşıdan gidip aldığı bir ufak çamaşır sepetinin içinde onun yatağını hazırlamış, dantelalarla, kordelalarla süslemiş; yemeğini, suyunu, Kütahya çinisinden hoşaf kâselerine koymuş ve ancak ondan sonra, kendisi, yarım yamalak bir patiska çarşafla örtülü ot minderin üstüne uzanıp rahat bir nefes alabilmişti.

Hemşire Gertrude'un, Kikki'ye bu düşkünlüğünü, yalnız bazı çocuksuz kadınlarda görülen bir analık şefkati karışıklığına vermemelidir. Bu hayvancağız, en ziyade, kendi doğup büyüdüğü evden kalma biricik canlı hatıra olduğu içindir ki, kalbinde bu kadar yer tutmuştur. Zira, Kikki, annesiyle babasının büyütüp besledikleri bir diğer Pekinuva'nın yavrusuydu. Demek oluyor ki, hemşire Gertrude, ilk genç kızlık çağlarında Kikki'nin annesiyle arkadaşlık etmişti. Dersinden ya da işinden eve döndüğü saatlerde kapının zilini çalar çalmaz, içeriden onu sevinçle karşılayan ses, ana Kikki'nin gevrek ve tatlı havlamaları olurdu. Genç kızın günde ancak üç beş saati geçen bu ev dışındaki zamanları, sanki, uzun bir ayrılık ve hasret devresiymiş gibi, her kapıdan girişinde köpeğin, heyecandan ne yapıp ne edeceğini şaşırdığı ve Gertrude, onu kucağına alıp okşayıncaya kadar kendini oradan oraya attığı, yerlerde sürünüp yuvarlandığı, üstüne tırmanmak için birtakım ümitsiz ve tehlikeli hareketlere giriştiği görülürdü.

Belki de bu vefalı* dost, şimdi, yarı dul, yarı yoksul bir ömrün son yıllarını yaşamakta olan annesinin dizi dibinde

(*) Birinci baskıda bu sözcük yerine, "şeydâ" sözcüğü yer almaktadır – e.n.

melûl melûl pinekliyor ve her kapı çalmışında –eğer evlerinin kapısını çalan kalmışsa– o geldi zannıyla başını kaldırıp kulaklarını sallamaya çalıştıktan sonra, tekrar gamlı uyuşukluğuna düşüyordu. Hemşire Gertrude ise, anasının ikinci bir modeli olan Kikki sayesinde onun yokluğunu pek hissetmemiştir. Bu küçük yaratık, genç kıza gurbetin birçok acılarını da unutturuyordu. Her işinden dönüşünde, anahtarı kapının deliğine sokup çevirirken, tıpkı anası gibi, gevrek ve tatlı bir sesle havladığını işitir, kendini aynı heyecanlı çırpışlar ve hoplayışlarla karşıladığını görürdü. Onu, kucağına alıp okşamaya, onunla kendi çocukluk dilindeki sevgi ve şefkat sözleriyle söyleşmeye başlayınca, hemen bütün dertlerini unutur, geçmişin tatlı demlerine dönmüş gibi olurdu. Şimdi artık, o geçmişle kendi arasındaki kapı büsbütün kapanmıştır. Oradan kendisine, artık hiçbir ses gelmeyecektir. Gözlerine ve kalbine, oraya ait hiçbir şeyin, canlı ya da cansız hiçbir şeyin gölgesi bile aksetmeyecektir. Hemşire Gertrude, bir karanlık uçuruma doğru tek başına yuvarlanacaktır.

Onu, böyle bir akıbetten kurtarmak için, Dr. Namık Ahmet, elinden her ne geldiyse yapmıştı. Lakin, bütün gayretleri, emekleri boşa gitmiş ve az kalsın kendisi de bir sürü ağır iftiralar altında çiğnenip ezilmek tehlikesine uğramıştı. Öteden beri, zaten Alman dostu, Alman taraftarı ve hattâ Nazi diye adı çıkmış değil miydi? Çocuklarına Alman terbiyesi verdiği, evde karısıyla Almanca konuştuğu söylenip durmuyor muydu? Almanya'daki bazı doktor ve profesörlere gönderdiği ve onlardan aldığı mektuplar ele geçmemiş miydi? Şu halde, bundan öteye Namık Ahmet'in bir beşinci kol teşkilatının başında bulunduğunu; bunu sevk ve idare etmekte olduğunu iddiaya ne kalmıştı? O, artık, Almanların yalnız ilmini, çalışma metotlarını beğenip politikadaki gidişlerini asla hoş; görmediğini, hele Nazilerden şiddetle

nefret ettiğini, Hitler'e bir deli gözüyle baktığını ve nihayet yanındaki kızın, bu adamın zulmünden kurtulmak için bize iltica etmiş bir zavallı *"yarım-kan Yahudi"* olduğunu söyleye dursun, bu laflara kim inanırdı?

Dr. Namık Ahmet, son çare olarak, Gertrude'un hiç değilse, Polonya'dan, Romanya'dan, Çekoslovakya'dan göç edenler arasına katılıp doğrudan doğruya Filistin'e sevk edilmesi için uğraştı. Onda da muvaffak olamadı. (.....) ilinin en selahiyet sahibi erkânı bile bu "yarım-kan Yahudi" tabirini kızcağızın pasaportundaki işarete rağmen, anlamak istememişti. Bunlar, attan, kısraktan bahsedilirken, "yarım-kan Arap" ya da "yarım-kan İngiliz" diye bir şey biliyorlardı ama, bir insana yarım-kan Moskof, ya da yarım-kan Fransız denilebilmesini biraz acayip buluyorlardı ve Dr. Namık'ın hastabakıcısı acaba, insan kıyafetine girmiş bir kısrak mıdır?" diye gülüşüyorlardı. Hele, hükümetin verdiği emirde, beşinci kolcuların kan tahliline dair de bir kayıt yoktu. Bu emir, gayet kesin ve şumûllüydü. O derece kesin ve şumûllüydü ki, doğrudan doğruya Alman aslından, Alman tabiyetinden olmayanları bile içine alıyordu. Zira, Hollanda'nın, Belçika'nın, Fransa'nın istilasında her cinsten, her milletten beşinci kolcuların rol oynadığı ve hattâ bunların, çok defa, Almanlara hâlis Almanlardan ziyade hizmet ettikleri görülüp işitilmişti. Bunlar arasında tek kelime Almanca konuşmasını bilmeyenler, bunlar arasında istilaya uğrayan memleketler ahalisinden olanlar bile vardı. Hepsi sureti Hak'tan görünerek ve kimi papaz, kimi kadın, kimi de savunma halinde bulunan orduların subayları kıyafetine girerek, cephelerde olsun, cephe artlarında olsun, durmadan türlü türlü bozgunluk ve yıldırma faaliyetlerinde bulunuyorlardı. Yoksa Hollanda'yla Belçika haydi şöyle bir yana dursun, fakat bin yıllık koca Fransa'nın on gün içinde çöküp gidiverişi başka türlü nasıl izah olunabilirdi?

* * *

Evet, Fransa, on gün içinde çöküp gidivermişti. Bu tarihî facianın üstünden bir ay geçtiği ve Fransızlar hezimetlerini kabup edip, başlarındaki ihtiyar Mareşalleriyle beraber, düşman önünde diz büküp boyun eğdiği halde, Türkiye gazetelerinde harp yorumları yapan iki emekli generalden başka hemen hiç kimse buna akıl erdiremiyordu. Onun içindir ki, o sıralarda memleketin havasında beliren ruh heyecanı, bir yılgınlıktan ziyade, bir şaşkınlığa benziyordu. Zira, bütün Avrupa, bu köşesinden, insana sadece bir harp sahası halinde değil, baştanbaşa, jeolojik bir âfetin patlamaları, sarsıntıları ve yıkılışları içinde çalkalanan ve hemen batmak üzere olan bir kıta gibi görünüyordu. Bunun böğründe Fransa denilen güzel, aydın medeniyet ülkesinin ise, artık bir karanlık uçurumdan farkı kalmamıştı. Orada, artık ne bir ses, ne bir nefes işitiliyor, ne de herhangi bir hayal ve hareketten eser seziliyordu.

Kırk milyonluk bir insan topluluğu, bütün o ince ve keskin zekâlı fikir adamları, bütün o ahenk ve hayal kaynağı şairleri, bütün o tatlı dilli rintleri ve bütün o zarif, yosma kadınlarıyla, sanki, bir müthiş heyelana kurban olup, bu çöküntünün dibine gömülmüş, gitmiş gibiydi. German barbarlarının akınları Roma'yı bir kere daha silip süpürmüş. Colysée'siyle Capitol'unun mermer sütunlarını birer yığın çakıl taşı haline sokmuştu. Artık, Akdeniz medeniyetinin ve klasik kültürün son âşıkları, Paris'ten eski Atina'yla eski Roma'yı anar gibi bahsedeceklerdi ve gelecek çağların mütecessis arkeologları arkalarında Yeni Dünya'nın antika meraklılarıyla Louvres Sarayı'nın enkazını boş yere karıştırmaya geleceklerdi.

Türkiye'nin aydın çevrelerinde, işte, Fransa denince hep böyle şeyler düşünülüyordu. Hattâ edebiyat ve felsefe öğ-

retmeni Ahmet Nazmi gibi Fransızların derli toplu, fakat pırıl pırıl aydınlık kafasını Almanların uçsuz bucaksız, fakat genişliği nisbetinde karanlık kafasından daima üstün tutmuş, birinin yarattığı sade hayat sentezini, öbürünün kahotik dünya görüşünden her zaman daha insanî bulmuş olanlar bile bu karanlığın, o aydınlığa ve bu kaosun, o senteze galebesi karşısında ne düşüneceklerini şaşırıp kalmışlardı. Zira, insanlık ölçüsündeki bu tarihî olay, ne genelkurmay raporlarının, ne harp tebliğleri etrafında yapılan tefsirlerin, ne de politik ve diplomatik nutukların dar çerçeveleri içine sığmayacak kadar geniş ve engindi. Zaten, başdöndürücü bir süratle birbirini takip eden olaylar, bu yazılan ve söylenen şeyleri azgın bir denizin dalgaları gibi durmadan aşıp geçmekte ve bunlardan havada en hafif bir yankı bile bırakmamaktaydı. Bundan dolayıdır ki, yeryüzünde, Batı medeniyetinin en son müdafii Churchill'in her yanı çepeçevre ateş ve demir çemberiyle çevrilmiş adasının içinden zaman zaman salıverdiği yaralı aslan sayhaları birçok kişiye yersiz ve faydasız birer hitabet edebiyatı gibi geliyordu. Nice radyo tiryakileri bile, bunları sonuna kadar dinlemeye tahammül edemeyip: "Güzel, çok güzel konuşuyor. Fakat neye yarar?" diyerek düğmeyi çeviriyor ve kulağını Whermachat'ın birer trampeta sesiyle okunan tebliğlerine dikiyordu.

* * *

Nitekim, Mühendis Ragıp Bey de şimdi bu radyo tiryakilerinden biridir. Nice zamandan beri, iş güç serilmiş; memlekete dönmek niyetinden artık büsbütün vazgeçilmiş ve bu esnada Sevim, erkekli dişili birçok yabancı arkadaşlarla düşüp kalkmaya başladığından, yüzü pek görülmez olmuş, Ragıp Bey de yalnızlıktan, sıkıntıdan merakını radyoya sarmıştı. Türlü dillerle durmadan konuşan bir portatif Philips

kutusunu yanından hiç ayırmaksızın her gittiği yere götürüyor; o otelden bu otele taşıyıp duruyordu ve bir kantondan öbür kantona varır varmaz ilk işi, oranın elektrik voltajını sormak oluyordu. Ragıp Bey, bunu sorup anladıktan sonra, indiği otel odasına bir göz gezdirmeye bile lüzum görmeden ve bazen, başından şapkasını, sırtından paltosunu çıkarmak ihtiyacını bile duymadan, radyosunda yapılması gereken bir değişiklik varsa, kendi eliyle yapar ve kordonunu prize kendi eliyle takardı. Ondan sonra, yine –çok defa şapkası başında, paltosu sırtında– dinlemeye alıştığı istasyonları aramaya koyulurdu. Ragıp Bey'in başlıca haber alma kaynağı, B.B.C. ile Almanya'nın muhtelif yayın merkezleriydi. Hattâ bunlar arasında Stuttgart'ın Fransız spikerini günde birkaç defa dinlemekten de kendini alamazdı. Bütün Fransa'da "acayip harp" vasfı takılan devre boyunca "Stuttgart haini!" diye anılan bu spikerin tiz ve şirret sesi, Ragıp Bey'i çok defa tiksindirmek ve bazen de çileden çıkarmakla beraber, –o harp kadar acayip ve sinsi bir tesirle– kendini çekmekten geri kalmazdı. Zira, Ragıp Bey, bu sesten, her nedense Fransız milletinin akıbetine dair bir uğursuzluk sezer gibi olurdu. Nitekim, Alman taarruzunun ilk haftalarında Paris radyo istasyonlarından aksetmeye başlayan kısık ve perişan söylentilerle adeta bir matem marşı gibi hazinleşen *Marsaillaise* bestesi, bu sesle karışarak boğuk bir uğultu haline girdiği zaman, Ragıp Bey, cephe ardındaki panik mahşerini sanki onun içindeymişcesine hissedip görmüştü.

Lakin, zavallı adamın bu kadar ilgi, bu kadar heyecan ve ihtirasla takip ettiği şu birbirinden fecî dünya hadiseleri ona, Sevim meselesini, Sevim bilmecesini, hâlâ bir türlü unutturamıyordu. Bu meselenin Ragıp Bey nazarında, hâlâ bütün bu hadiselerden üstün, hâlâ bütün bu hadiseleri gölgede bırakan bir ehemmiyeti vardı. Bir zamanlar kendisine

zaptedilmez bir kale hissini veren sevim, şimdi, ona Alman ordusundan daha zorlu, daha mütecaviz bir kuvvet gibi görünüyordu. Bu kuvvet, onu, günde birçok defa istila ediyor; günde birçok defa çiğneyip geçiyordu ve –dünyada bir misli daha varsa– bu, mütareke kabul etmeyen, sonu gelmeyen, saldırgan, bir hezimeti andırıyordu. Onun içindir ki, Ragıp Bey, bütün harpler, bir neticeye erebilir; her şey yoluna girebilir; bütün davalar, mülahazalar hal ve faslolunabilir. Lakin, benimle Sevim arasındaki şu vahim ihtilaf asla nihayet bulmaz!" diye düşünüyordu. Ve kendi kendine: "Ne garip bir tutku bu!" diyordu. (Zira, Ragıp Bey, otuz beşini çoktan geçmiş olmakla beraber, aşkın ne olduğunu bilmemişti.) "Her şeyden ümidi kestim. Mücadeleden vazgeçtim. Fakat, o, hâlâ yakamı bırakmak istemiyor. Beni tekrar birbirinden boş ümitler peşinde koşmaya, birbirinden çetin mücadelelere girişmeye mecbur ediyor."

Halbuki Ragıp Bey, kaç defa, eşyasını toplayıp kaçmaya hazırlanmış; kaç defa Servet Bey'in haremi Naşide Hanım'a memlekete dönmek istediğini, ya da dönmek üzere olduğunu söylemiş; fakat, yine hep yerinde saymıştı. Hattâ, bir kere bundan daha tuhaf bir vaziyete düşmüştü. Naşide Hanım, bir ara Ankara'ya gidip geldiği ve Sevim, annesini, Ragıp Bey'i tek başına Zürih'te bırakıp, Cenevre'de tahsilde bulunan kardeşiyle birlikte geçirmeye karar verdiği halde o, İsviçre sınırlarından öteye bir adım atmak şöyle dursun, Cenevre'ye daha yakındır diye, Lozan'a taşınmıştı.

Hele Sevim, büsbütün iyileştikten ve ne bir annenin, ne de bir baba dostunun vâsiliğine ihtiyacı kalmadığını yüzlerce vesileyle, yüz türlü şekilde ispat ettikten sonra, Ragıp Bey'in onu himaye ve korumadaki bu ısrarı yalnız fuzuli değil, artık gülünç olmaya da başlamıştı. Ragıp Bey, bunu hissetmiyor değildi. Tam tersine... En çok, bu hissin karışıklıkları altında eziliyordu. O, bazı tanıdıklarına kibirli gö-

rünecek derecede şeref ve haysiyet sahibiydi. Ve pek genç yaşından beri ağırbaşlılığı, vakarı, biraz da alınganlığıyla tanınmıştı. Bundan başka, en yakın arkadaşları, onun, Paris'te tahsilde bulunduğu zamanlarda bile herhangi bir delikanlılık macerasına atıldığını ya da herhangi bir iptilaya kapıldığını hatırlamazlar. Bunlardan biri, o ölçülü, tedbirli ve belki biraz da soğuk mizaçlı Ragıp'ın, hemen hemen kırkına yaklaştığı şu olgunluk çağında düştüğü hali görselerdi, şaşırıp kalırlardı. Zira, o da kendi haline şaşıp kalmaktan kendini alamıyordu. Hattâ, gün oldu ki, Sevim'in geçirdiği sinir hastalığı gibi bir ruh buhranına uğramış olduğuna hükmetti ve gidip bir iki sinir doktoruna baş bile vurdu. Hekimler, onda hiçbir şey bulamayınca evlenmesini tavsiye ettiler.

Evlenmek mi? Heyhat! Bu hekimler hastalarının sevdiği kızdan kaç kere ret cevabı aldığını bilmiyorlardı. Genç kız, bu cevaplardan birini St. Moritz'de, Palace Otel'in bir gala akşamında, birlikte dans ederlerken, bütün vücuduyla vermişti. Şampanyanın* su gibi aktığı bir içki masası başında, karşı karşıya oturdukları bir coşkunluk deminde, mahmur bakışları birdenbire ayılıp sertleşen gözleriyle ifade etmişti. Bir diğerini, küçük bir treno'da [kızak], tek başlarına bir mehtap seyrine çıktıkları gece, merhametsiz bir kahkahayla yüzüne haykırmıştı.

Yankısı hâlâ kulaklarında çınlayan bu kahkaha, yalnız onun kalbini bir daha tamir edilmemesiyle kırmakla kalmamış, o duru ve tatlı geceyi de bir keskin bıçak gibi ikiye yarmıştı. Önce havada o ne billur saflığı, o ne rüya hali ve Sevim'de o ne mûnislikti! Treno sürücüsü, her ikisini kat kat örtülerle sarıp sarmalayarak ve beyaz yumuşak kuzu postunu üstlerine çekerek yerine geçip oturduktan sonra, Ragıp Bey'e, sanki Sevim'le bir yatakta koyun koyuna yat-

(*) Birinci baskıda bu sözcük yerine, "Ömrünü şampanyanın" sözcüğü yer almaktadır – e.n.

mışlar gibi geldiydi. Ve Sevim'in ona öyle bir sokuluşu, başını ondan yana öyle bir eğişi vardı ki, zavallı âşık kendini göklerin yedinci katına yükselmiş sandı. Tatlı bir başdönmesi içinde, yavaşça:

"Sevim!" diye mırıldandı ve durdu. Bu, rüyalarında, şurunun altından çıkan seslerden birini andırıyordu. O ana kadar, rüyalar dışında, genç kıza hiç "Sevim" diye hitabetmemişti. Onu ürkütmekten korkarak, her zamanki sesini bulmaya çalıştı:

"Sevim Hanım..." dedi. Gene durdu. Bir türlü tabiî haline dönemiyordu. Tıpkı Sevim'in gözlerinin renginde yeşilimsi bir aydınlığa bürülü bu karlı dağlar manzarası o kadar tabiatten üstün, o kadar fevkalade ve o kadar feerik,* bir şeydi ki, bunun içinde insan, her günlük sesi ve diliyle basbayağı sözler söylemekten, basbayağı hareketlerde bulunmaktan çekinirdi. Ragıp Bey, eğer ezberinde birkaç manzume olsaydı, onları inşâttan ve sesine güvenip biraz makam bilseydi, şarkılar okumaktan kendini alamayacaktı. Bunlardan hiçbirini yapamadığı içindir ki, genç kıza, hiç olmazsa, şiire benzer bazı sözler söylemek ve sesine dokunaklı bir ahenk vermek istemişti. Fakat, bir türlü işin içinden çıkamıyordu. Birkaç defa lüzumsuz yere öksürdü. Yeniden:

"Sevim Hanım," dedi. Genç kız başını çevirmiş, ona hayretle bakıyordu. "Şimdiye kadar size dilediğim gibi açılmak fırsatını bulamadım. Daha doğrusu, siz bana bu fırsatı vermek istemediniz. Niçin istemediniz bilmem? Belki... Belki de aramızdaki yaş farkını hesaplayarak, ya da bana bir baba dostu gözüyle bakarak bu yolda hareket lüzumu duydunuz. Öyle ama, bütün bunlara rağmen ben, sizi delicesine seviyorum, delicesine..."

İşte, bunun üzerinedir ki Sevim, o kahkahayı salıvermişti

(*) Feerik (Fransızca féerique): Masalsı, periler alemine değin – e.n.

ve Sevim'in gözlerinin rengindeki aydınlık, o anda, sönmüş, karlı dağlarda, zavallı âşık da donakalmıştı. Ve otele döner dönmez Ragıp Bey'in ilk işi, odasına kapanıp bavullarını hazırlamak olmuştu. Hattâ, Ragıp Bey, bu sırada ertesi gün hareket etmek kararını telefonla kapıcıya haber verdiğini de hatırlıyordu.

Lakin, o uğursuz gecenin üstünden haftalar, aylar geçtiği halde, Ragıp Bey, Naşide Hanım'la kızının peşinden hâlâ İsviçre'de o kantondan bu kantona, o otelden bu otele sürünüp durmaktadır. Gerçi, Servet Bey'in hanımı, o, her gitmeye kalktıkça vazgeçirmek için elinden geleni yapıyordu; hattâ Sevim bile gücenikliğini gösterir bazı tavırlar takınmaktan geri durmuyordu. Fakat Ragıp Bey, Sevim'le annesinin kendi üzerine bu düşüşlerini herhangi bir hissî sebebe atfedecek kadar safderun değildi. Zira, kalkıp gidecek olursa, Servet Bey'in onları da hemen dönmeye mecbur edeceğini pekala biliyordu. Ragıp Bey'in yerinde başka biri, bu vaziyetten kendi nefsine azamî istifadeyi çıkarabilirdi. Lakin, bu iyi yürekli adamın aklından, sevdiği kızın ruhu üzerinde bir baskıda bulunmak fikri bir an için bile geçmemiştir. Bundan başka Ragıp Bey, aşkın öyle bir merhalesine varmıştı ki, orada artık hiçbir tedbire, hiçbir hesap ve kitaba yer yoktu. Orada, sevdalı artık hep kendinden vermeye, hep kendinden feda etmeye mahkûmdu. Sevim'in sevdalısı, aşkta ecelden daha unulmaz, daha kaçınılmaz böyle bir kanun olduğunu hiç bilmemekte ve –biraz önce söylediğimiz gibi– geçirdiği hallerin yalnız bir *aşk* kelimesiyle izah olunabileceğine hiç aklı ermemekle beraber, onun bütün hükümlerine gözü bağlı bir itaatten de ayrılmıyordu ve Ragıp Bey, bu halini çocukluğunda babasıyla sık sık gittikleri bir Mevlevî tekkesindeki çilekeş dervişlerin durumuna benzetiyordu. Servet Beyefendi'nin şımarık kızı, emretse, o da kuru tahta üstünde yatmaya, kuru ekmekle doyunmaya,

yarı aç, yarı çıplak, her türlü ağır ve süflî hizmetleri görmeye razı olacaktı. Zaten bir, bir buçuk yıldan beri frenklerin *humilation* dedikleri gurur ve izzeti nefis feragatinin en son derecesine varmış değil miydi? Bütün işini gücünü ve memleketteki sosyal mevkiini terkedip bir buçuk yıldan beri bu gurbet illerinde bir vatansız serseri gibi yaşamaya katlanmamış mıydı? Ve bu arada hâlâ Servet Bey'in türlü türlü bulanık ve dolaşık para dalaverelerine alet olup durmuyor muydu? Bu da yetmiyormuş gibi, birçok defa, Naşide Hanım'ın karapazar işlerine, elmas, altın ya da kürk kaçakçılıklarına yardım etmemiş miydi? Ondan daha ne istiyorlardı? Ragıp Bey, neredeyse artık kendinden hiçbir şey veremez bir duruma düşecekti. Şimdiden, birçok geçim sıkıntıları başgöstermeye, memleketten para getirmek imkânları zorlaştıkça zorlaşmaya başlamıştı. Zaten batasıya bir kumar oyununu andıran bu karaborsadan transfer muameleleri "sermayeyi kediye yükletmek" kabilinden bir şeydi. Şimdi, kediler de ortadan çekilirse, Ragıp Bey için, beynine bir kurşun sıkıp ölmekten başka çare kalmayacaktı.

Buna rağmen Ragıp Bey, işin bu tarafına hâlâ gereken ehemmiyeti vermemektedir. Zira Sevim, birtakım ecnebi delikanlılarla düşüp kalkmaya başladığı zamandan beri onda ne akıl, ne idrâk kalmış, tam manasıyla baştan karaya vurmuştu. Nitekim, bir zamanlar ağzına bir damla alkolü bin nazlanmayla koyan bu adam, şimdi, otel barlarının tezgâhlarından ayrılmasını bilmiyordu. Öğle aperatifi deyip içiyor, akşam aperatifi deyip içiyor ve yemeklerden sonra wisky kadehlerinin birini boşaltıp öbürünü doldurtuyordu.

Ragıp Bey, bu yeni alışkanlığı sayesinde şurada burada birkaç arkadaş da edinmişti. Bütün sıkılgan insanlar gibi, üç dört kadeh çektikten sonra, ona da bir nevi girginlik ve konuşkanlık geliyor; hele, keyif hali tam kıvamına erince, hiç tanımadığı kimselerle bile kırk yıllık ahbapmışcasına

hoş-beş etmeye başlıyordu. Gece yarısına doğru uzun bir whisky faslını takip eden saatlerde ise bu hoş-beşlerin adeta samimi bir hasbihal, bir başbaşa dertleşme derecesine vardığı da olurdu.

Mesela, St. Moritz'de bu saatlere doğru tanıştığı bir Amerikalı vardı ki, iki üç temastan sonra aralarında en yakın hısım ve akrabalıklardan daha kardeşçe bir dostluk kurulmuştu. Buralara nereden, nasıl ve ne zaman geldiği bilinmeyen ve Grisons Dağları'na en eski meşe ve çamlar kadar kök salmış olan bu acayip adam, ayyaşlığı adeta itibarlı, haysiyetli bir meslek haline sokmuştu. Nitekim, şimdiye kadar onun, alelade ayyaşlar gibi kendini kaybedercesine sarhoş olduğunu, ya yüksek sesle konuşmak ya da şuna buna sarkıntılık etmek; herhangi bir taşkınlıkta bulunmak suretiyle etrafına rahatsızlık verdiğini hiç kimse hatırlamazdı. Hattâ içtikçe terbiye ve nezaketi artar, gözlerine alkoliklere özgü o sabit ve haşin bakış yerine, mûnis bir çocuk gözlerinin tatlı saffeti gelirdi. Ara sıra, bu saf çocuk gözlerinin işlenmiş bir dimağdan ya da zengin bir his aleminden akseden bir ışıkla parladığı da olurdu. O zaman, ağzından yalnız, *"Thank you"*, *"I'm sorry"* gibi bilinen nezaket sözlerinden başka bir şey çıkmayan bu adamın, yüksek ve pırıltılı bir kültür diliyle konuşmaya başladığı görülürdü. Bunun içindir ki, bazı mütecessisler, Palace'm barında onun görüneceği saati dörtgözle beklerlerdi. Lakin, bu beklemede epeyce sabır lazımdı. Zira, St Moritz'in Baküs'ü, mitolojinin bütün cinleri, perileri ve yarım tanrıları gibi, ancak geceler iyice ilerledikten ve el ayak çekildikten sonra meydana çıkardı. Buna, "meydana çıkmak" bile denilemezdi. Amerikalı'nın, otel holünün aydınlıkları kısılırken duvar kenarlarından, öyle bir gölge gibi süzülerek geçişi ve barın ofis kapısından öyle bir sessizce sokulup peykenin ardında yer alışı vardı ki, bu erkân ve esrardan haberi olmayanlar, onu saba-

ha kadar bekleseler de göremezlerdi. Ya görseler sanki ne olurdu? Sanki onunla yarenlik etmek, onun arkadaşlığını kazanmak o kadar kolay bir şey miydi? Ne gezer!.. Bu, mey pîri ayakta duramayacak derecede sarhoş olduğu anlarda bile. Palace'ların kaymağını teşkil eden harp zenginleriyle snoblar, gösterişçiler ve çıtkırıldımlar sürüsüne karşı beslediği ikrâhı [nefreti, tiksinmeyi] unutmazdı ve belki de bunlara *Shoking* görünmek kasdiyledir ki, buraya gala akşamlarında dahi en derbeder kıyafetlerle gelmekten çekinmezdi. Böyle akşamlarda, onun en büyük zevkini henüz kendisinin kim olduğunu öğrenmemiş smokinliler ve fraklılar güruhundan birinin ona öfkeyle bir bakışı ya da bunların yanındaki pırıl pırıl kadınların ondan tiksinerek bir baş çevirişi teşkil ederdi. O anda, Amerikalı ayyaşın dudaklarında çizgilenen gülümsemeyi seçebilenler, onun ne derin ve ne sadik bir haz içinde bulunduğunu sezmekte güçlük çekmezlerdi.

Nitekim, Ragıp Bey, onun ne kıratta bir adam olduğunu böyle akşamların birinde, böyle bir tebessümle gülümserken görüp anlamıştı. Amerikalı, bermutat tezgâhın arka tarafında bir alçak iskemlenin üstünde oturuyor ve elinde, nereye koyacağını bilmez gibi, bir şişeyle bir bardak tutuyordu. Sırtına kalın gümüşî yünden kaba saba bir *pulluer* geçirmişti. Kimbilir ne zamandan beri ütü yüzü görmemiş pantolonunun koyu rengiyle *après-ski* ayakkabılarının kanarya sarısı göze batıcı bir tezat halindeydi. Buna rağmen, insan üzerinde hiç de süflî ve pasaklı bir adam tesiri yapmıyordu. Kara saçlarının dağınık perçemleri henüz yıkanmış gibi yumuşak, yüzünün derisi henüz traş olmuş gibi taravetli görünüyordu ve uzun, ince parmaklı elleri bembeyazdı. Lakin, Ragıp Bey'in yanıbaşındaki iki *escabeau*'ya [tabureye] ilişmiş olan genç, bir çift, onun manzarası karşısında her nedense irkilmekten kendini alamadı. Biri, öbürüne yavaşça:

"Bu serserinin de burada işi ne?" dedi.

Öbürü, dudaklarını tiksintiyle bükerek:

"Bize burası için İsviçre'nin en kibar otelidir, dediler. Geldik ve ilk akşamdan itibaren karşımıza böyle mahlûklar çıkıyor. Ne yapalım?.." diye bir şeyler mırıldandı.

İşte, tam bu esnadadır ki, Amerikalı, kendisinden bahsedildiğini sezdi ve o acayip tebessümüyle gülümserken Ragıp Bey'le gözgöze gelmişti.

O gece caz ve dans geç vakte kadar devam ettiydi. Sevim, fasıl aralarında, Ragıp Bey'in yanına yaklaşıp ayakta birkaç yudum portakal suyu içtikten sonra kâh bir Güney Amerikalı'yla, kâh ne cinsten olduğu bellisiz bir başka gençle tekrar dans kasırgasının içine atılıyordu. O mehtap gezintisini takip eden memlekete dönme kararı üzerine, genç kızın, Ragıp Bey'e karşı muamelesi bir hayli yumuşamış olmakla beraber, bunun ona sevgisi gittikçe bir hınç halini almaktaydı. Lakin, bu, akrep gibi hep kendi kendini sokup zehirleyen ve başkasından öç almaya imkân vermeyen bir hınçtı. Nitekim, her dans arasında, Sevim yanma sokulup da şu meyve suyuyla dudaklarını ıslatırken onu, elinin tersiyle itecek gibi oluyor; derken bütün öfkesini önündeki alkolün zehiriyle beraber kendi içine dökmekle kalıyordu.

Evet, o gece caz bandosu geç vakte kadar devam etmişti. Bu kuru gürültü susup da Sevim odasına çıktıktan ve etraf iyice tenhalaştıktan sonra Ragıp Bey, barın loş ve büsbütün ıssız bir köşesine çekilerek içki faslını biraz daha uzatayım demişti. İşte bu sırada, masasına, elindeki şişesi ve kadehiyle Amerikalı'nın yaklaştığını gördü.

"Good evening Sir..."

Ragıp Bey, İngilizce konuşmadığı için:

"Bonjur!.." diye cevap verdi ve eliyle yanındaki boş sandalyelerden birini işaret ederek, "Buyurun, oturun!" der gibi bir harekette bulundu. Amerikalı lafı Fransızca'ya çevirerek:

"Sizi rahatsız etmeyeyim?" dedi ve cevap beklemeden bir mektep kaçkını çocuk ürkekliğiyle, Ragıp Bey'in gösterdiği sandalyeye sindi ve ilave etti:

"Yalnız başına boşaltılan içki kadehlerini şeytan, gam ve kasavet veren bir zehirle doldururmuş, derler. Lakin, ben yalnız içmeye alışkın olmakla beraber, bilmem neden, bu akşam gönlüm sizi çekti. Cüretimi mazur görün."

Bir dakika sustu ve bu hareketinin Ragıp Bey üzerindeki tesirini anlamak istiyormuş gibi onu, gözünün ucuyla iyice süzdükten sonra, sözüne, bıraktığı noktadan devam etti:

"Evet, ben daima yalnız içerim ve hiç de neşemi kaybetmem. Etrafımı seyreder, eğlenirim. Gerçi, burada her zaman çok tuhaf tipler ve sahneler görülmez. Bütün oteller gibi burası da insan denilen yaratığın en aşağı, en bayağı örnekleriyle doludur. (Mademki yanınıza gelip oturdum, sizin onlardan biri olmadığınızı söylemeye hacet yoktur sanırım.) Ama, bana sorabilirsiniz ki, burayı o kadar az enteresan bulduğum halde, neden her akşam gene şu pis Boîte'in* içine düşmekten kendimi alamıyorum. Sebebi gayet basit: Zira, tiryakisi olduğum birkaç çeşit içkiyi ancak bu barda bulabiliyorum. Allah kahretsin, bu savaşı çıkaranları!.. Piyasada ne halis Gordon cininden, ne de Noyau dediğimiz Fransız vermutundan eser kaldı. Hilesiz bir Scotch Whisky bulmak ise Hitler cenaplarına laf anlatmak kadar zorlaştı. Bereket, bu otelin sahibine. Herif, mahzende en nefis içkilerden sanırım on yıllık bir ihtiyacı karşılayacak kadar muazzam bir stok yapmış... Gerçi, şimdi, bire aldığını on misline, yirmi misline satıyor. Helal olsun. Keşke bütün ömrü boyunca işlediği kötülükler bundan ibaret kalsaydı... Bu içtiğiniz nedir, aziz mösyö? Ne dediniz? Hiç de işitmediğim bir marka... Aman etmeyin; size bir Scotch getirsinler."

(*) Boîte; boîte de nuit (Fr.): Gece kulübü; bar – e.n.

Pek ahbap olduğu barmeni çağırdı.

"Dostum, bu efendiye neden benim içtiğim Whisky'den vermiyorsunuz?" dedi ve hemen Ragıp Bey'e dönüp.

"İngilizler bu karışık şeylerle yıllar yılıdır Amerika halkını zehirleyip dururlar. Vakıa, onlar da buna layıktırlar ya... Yemek aralarında bile su ve süt içe içe ağızlarının tadını kaybetmiş o bedbahtlar Whisky'nin, Brandy'nin, şarabın iyisinden kötüsünden ne anlarlar?"

Ragıp Bey, bir Amerikalının Amerikalılardan bu tarzda bahsedişine gülmekten kendini alamıyordu:

"Vatandaşlarınıza karşı pek insafsız görüyorum sizi..." dedi.

"Vatandaşlarımın kusurları keşke bundan ibaret olsaydı... Siz, hiç o acayip diyarda bulundunuz mu? Bulunmadınız. Şu halde bırakın da size anlatayım: Primo, [ilk önce, birinci olarak] orada Avrupalıların anladığı şekilde bir vatan ve bir vatandaşlık yoktur. Birleşik Devletlerin her biri başlıbaşına bir alem ve her Amerikalı *sui generis* [kendine özgü] bir insan örneğidir. Aslen, kimi Hollandalı, kimi İrlandalı, kimi Polonyalı, kimi Alman, kimi de bendeniz gibi yarı Galli, yarı Breton olduğunu söyler ve bunların hepsi ya babalarının, ya büyükbabalarının, ya da doğrudan doğruya kendilerinin bırakıp çıktıkları memleketin hasretiyle yanar tutuşurlar. Amerikalıları birleştiren tek bir faktör vardır. O da, muayyen bir yaşama tarzıdır; muayyen bir sosyal düzendir. Ama, ne yaşama tarzı, ne düzen Yarabbim!.. Nuh'un Gemisi'yle, Bâbil Kulesi, bunun yanında rahat ve huzur, ahenk ve ölçü denilen şeylerin tam bir sembolü gibi kalır. Nuh'un Gemisi'nde kaç cins mahlûk, ne kadar zaman bir arada geçinmeye mecbur kalmıştır, bilmiyorum. Fakat, Atlantik'le Pasifik'in göz karartıcı derinlikleri üstünde asırlardan beri çalkalanıp duran bizim gemideki soy ve cins çeşitlerinin saymakla bitmeyecek kadar çok olduğuna şüphem yoktur. Bu

yüzden, öyle bir kakafonik curcuna kopmuştur ki, kimse kimsenin ne dediğini anlamaz ve herkes, sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar kulakları sağır edici bir uğultu içinde bunalmaktan yakayı sıyıramaz. Bir Fransız yazarı, Amerika'ya ilk ayak basışında duyduğu hissi, 'Göğsümün üzerine bir yumruk yemiş gibi oldum!' diye tarif ediyor.

"Adamcağız kafasına da ikinci bir yumruk yediğinin farkında değildi. Kitabını bir okumuş olsaydınız, ne derin bir sersemlikle yazılmış olduğunu hemen ilk sayfalardan itibaren anlardınız. Hem de, biliniz ki, bahsettiğim bu kitap, binaların henüz yirminci kata yükselmediği, yanar-söner ışıklı reklamların henüz gözleri körletmeye başlamadığı ve Edison'un bazı icatları henüz insan ruhunun yegâne tesellisi olan müzik'in canına okuyup, sinema denilen bâdirenin insan muhayyilesini mekanik bir cendere içinde sıkıştıra sıkıştıra henüz bütün yaratıcı usâresinden yoksun kılamadığı bir devre aittir. O devirde, henüz atlı arabalar da ortadan kalkmamış ve tek tük otomobillerin sürat temposu saatte 25 kilometreyi geçmemişti..."

Amerikalı, bütün bunları, bir taraftan içerek, öbür taraftan bir çocuk saffetiyle gülerek anlatıyordu. Ragıp Bey de, nice zamandan beri ilk defa olarak Sevim derdini unutmuş, onu can kulağıyla dinliyordu. Sanki, nice zamandır kapalı kaldığı bir zindan hücresinde bir pencere açılmış ve serin, tatlı bir hava ciğerlerini doldurmaya başlamış gibiydi. Kendini tutamayıp, dedi ki:

"Amerika'ya bütün kusurlarını bağışlamak lazımdır. Mademki, sizin gibi şirin zekâlı, rint ve hoşsohbet insanlar da yetiştirebiliyor."

Amerikalı, son cürasını [yudumunu] sömürdüğü Ginfiss'in kırpık bıyıklarının uçlarında bıraktığı soda köpüğünü kar gibi beyaz bir keten mendilin ucuyla silerek:

"Oooo; siz bana bakmayın;" dedi. "Ben, Nuh'un Gegimi-

si'nden daha sular çekilmeye yüz tutmadan önce, uçup kaçmış bir serseri kuşum. 25 yıldan beri Avrupa kıtası boyunca o damdan bu dama, bu damdan o bacaya konarak dolaşıp durmaktayım ve hâlâ nerede karar kılacağımı bilmiyorum. Zira, nereye gitsem arkamda bıraktığım alemin curcunası beni takip ediyor. Dünyada, kafamızı dinlemek için sığınacak hiçbir yer kalmadı. Hiçbir yer... Bütün küre baştanbaşa bir tımarhane halini aldı. Sağa git, kilidi paslanmış bir demir kapı; sola git, göklere meydan okuyan bir kale duvarı ve bunun içindeki soluk alma sahası –yani, tımarhanenin avlusu– birtakım tırtıllı tel örgüleriyle öyle küçük küçük kısımlara ayrılmış ki, her ileriye atılan on adımda bir, on adım geriye basmanız gerekir. Bu mundar balçık topağının pek büyük bir şey olmadığını bilirdim ama, bu derece de dar olduğunu hiç hissetmemiştim. Siz nerelisiniz? Türk mü? Türkiye... İstanbul..."

Gözleri bir uzak manzaraya dalar gibi oldu. Ragıp Bey, o dakikada Amerikalı ahbabının aklından geçen şeyleri seziyordu. O da, hiç şüphesiz, makine medeniyetinden bezgin herhangi bir Batılı gibi, seraba benzer bir "Doğulu rüyası" görmekteydi. Ragıp Bey, içinden: "Bozmayalım, zavallının bu son hayalini..." dedi.

O gece ilk defa olarak, kendinde tatlı bir uykuya kavuşmak ihtiyacını duyuyordu. Nice zamandan beri vücudunun en can alacak bir noktasında ara verilmeden zonklayan bir ağrı, birdenbire sanki durmuş gibiydi.

Gerçi, Ragıp Bey, biraz sonra, hafif bir rehavet içinde gerinerek, esneyerek yatağına uzanmış ve başucundaki ışığı söndürmeye vakit bulamadan, öğleye kadar uyuyakalmıştı.

Lakin, ertesi gün, gözkapakları ağır ağır açılmaya başladığı sırada, ilk duyduğu şey, gene o inatçı sancının bir çürük diş gibi zonklayışı oldu. Teskin edici ilaçlara başvururcasına, önce Amerikalı ahbabının dün geceki konuşmalarını

hatırlamak istedi, ama altı yedi saat önce o kadar zevk ve alakayla dinlediği bütün o tuzlu biberli sözlerden aklında bellibaşlı tek bir cümle bile kalmadığını hissetti. Bunlar, şimdi ona, gürültüsü hâlâ kulaklarında uğuldayan dün geceki caz müziğinin İngilizce, İspanyolca şarkıları gibi anlaşılmaz, zevkine varılmaz birtakım seslerin yankılarından farksız geliyordu. Ve ne gariptir ki, Ragıp Bey, şu anda, yalnız Sevim'in ne deyip ne ettiklerini hatırlamaktaydı. Sayısız kavalyelerle sayısız danslarında başını kimlerin yanağına dayadığını, kimlerle gözgöze geldiğini, kimlerle dudak dudağa yaklaştığını, ince belini kimlere büktürdüğünü, sanki, bunları yarı açılmış kirpiklerinin arasından hemen buracıkta, karyolasının önünde geçmekte olan şeylermiş gibi yeniden en küçük teferruatına kadar görüyor ve genç kızın, dans aralarında birkaç yudum portakal suyu içmek için yanına her gelip gidişinde ağzından çıkan bazı havai sözlerini, hattâ, söz şeklini almamış "A!..", "O!..", "Of!.." gibi nidaları, söylendikleri andakinden daha büyük bir açıklıkla yeniden işitir gibi oluyordu. Ragıp Bey'in kafası içinde, sanki, durmadan bir gramofon plağı dönmekte, sanki gözleri önünde, durmadan bir film çevrilmekteydi.

Adamcağız, bu kuruntudan sıyrılmak için yatağından fırlayıp penceresinin perdelerini açtı. Karşıki tepeler öğle güneşinin olanca aydınlığında birer kocaman pırlanta kümesi gibi parıldıyordu. Gözleri kamaşıp geri çekildi. Sendeliye sendeliye radyosuna yanaştı. Düğmeyi çevirdi. Bu, tam B.B.C.'nin öğle yayını saatiydi. Hattâ, spiker, birkaç dakika önce savaş tebliğlerini okumaya başlamıştı bile. "Alman motorize kuvvetleri... Yunan ordusu... Selânik... Haber henüz doğrulanmamış, vs." bir şeyler söylüyordu. Lakin, Ragıp Bey, bir türlü kendini toparlayıp, dikkatle dinlemeye muvaffak olamadı. Sevim, bugün hava iyi olursa öğle yemeğini kayak öğretmeniyle birlikte *Corvellia*'da yiyeceğini söy-

lemişti. Ragıp Bey, Erenköyü'nde, Uzunçayır'da gördüğü bir çeribaşıyı andıran bu genç kayak öğretmeninden nefret ediyordu. Bu, öyle yüzsüz ve küstah bir adamdı ki, her rastladığı yerde tokatlayacağı geliyordu. *Corvellia*'da yemeğe kalmak için bundan müsait bir hava da olamazdı. Bari, Naşide Hanım da aklma esip oraya çıkmış olsaydı; hem Sevim, kayak öğretmeniyle, hem de kendisi bu hanımla bir sofrada başbaşa kalmazdı.

Ragıp Bey'in zihni bir yandan bu düşüncelerle meşgulken, öbür yandan kulağını B.B.C.'nin Fransızca spikerine vermeye çabalıyordu. Zira, bu adam, ağır ve dokunaklı bir sesle, pek vahim olması gereken yeni bir savaş ve istila safhasından bahsediyordu: "Yunan ordusunun Görice ve Avlonya'daki vaziyeti son derece zorlaşmaya başlamıştır... General Pagagos'un yerine tayin edilen kumandanın çekilme emrini verdiği..." Ay! Papagos ne zaman çekildi? Gerçi Sevim, o çeribaşıya da tenezzül edecek kadar alçakgönüllü değildir ya!.. Lakin, bilinmez, bu karakuru yaratığın kadınlar arasında pek büyük bir itibarı olduğu söyleniyor. Sevim'in bir züppe tarafı tutuverirse?..

Tam bu sırada telefon çaldı:

"Bonjur hanımefendi... Ben bugün sizi de *Corvellia*'ya çıkacaksınız sanıyordum... Bilmem, Sevim... Sevim Hanım dün bana, hava güzel olursa, öğle yemeğini orada yiyeceğim, demişti de... Ya, demek son dakikada vazgeçtiniz?.. Ben de kendimi biraz yorgun hissediyorum. Dün gece iyi uyuyamadım. Yataktan daha şimdi çıktım... Beni mazur görmenizi rica ederim... Vah, vah, vah, çok müteessirim. Bilseydim erken davranırdım... Vakit de epeyce geç. Durun bakayım; saat kaç olmuş! Oooo, biri geçiyor... Vallahi imkân göremiyorum efendim. Saat beş çayında buluşuruz."

Nihayet Naşide Hanım'ı atlatabilmişti. Sırtından ağır bir yük atmış gibi, geniş bir soluk aldı. Neredeyse, kendinde

bir ferahlık hissedecekti. "Oh;" diyordu. "Üç dört saat yalnız kalıp kafamı dinleyebileceğim. Bir yığın saçmasapan laflar dinlemek ve onlara cevap vermek felaketinden kurtulacağım. Biraz sonra hafif bir yemek yer ve şezlonguma uzanır, gazetelerimi okurum..." Ragıp Bey, içinden böyle konuşarak, adeta tatilde bir mektep çocuğu sevinci duydu. Lakin, bu uzun sürmedi. Çünkü, diş yeniden zonklamaya başladı. Ragıp Bey ne o kadar hevesle ısmarladığı yemeğin lezzetini tadabildi, ne okuduğu gazetelerin yazılarından bir mana çıkarabildi. Balkona çıkıp dağları seyretmek istedi, olmadı; içeri girip şezlonga uzanmak istedi, olmadı. Sevim'in dönüp dönmediğini sormak için elini birkaç defa telefona uzattı, vazgeçti. Odası daraldı, daraldı; bir zindan hücresi halini aldı ve saatin üçünü güç bularak kendini dışarıya attı.

Fakat Ragıp Bey'e, St. Moritz'in sokakları da dar geliyordu. Dönüyor, dolaşıyor ve kendini hep aynı noktada buluyordu. Bu nokta ise, *Corvellia* Füniklerinin önündeki küçük meydandı. Acaba, niyeti, tâ oralara kadar uzanmak mıydı? Yok canım, bir bu eksikti!.. Zaten ona göre giyinmiş değildi. Otele döndü. Daha çay zamanı gelmemiş hol tenhaydı. Fakat, tek tük oturanlardan birkaç tanıdığı, onu görür görmez yanına geldiler. Bunlar arasında zengin bir Yunanlı armatör de vardı. Hepsi birden Ragıp Bey'e soruyorlardı:

"Ne dersiniz, bugünkü havadislere?"

Yunanlı armatör, sinirli sinirli:

"Türk ordusunun hâlâ kımıldamaya niyeti yok mu?" dedi.

Ragıp Bey bir müddet, neden bahsedildiğini kavrayamamış gibi, dalgın dalgın durduktan sonra:

"Bilmiyorum; ben de sizden fazla bir şey bilmiyorum..." diye mırıldandı.

Lakin onlar, zavallının yakasını bırakmıyorlardı. Ayak üstü askerî ve siyasi bir münakaşadır alıp yürüdü. Hâkim

olan fikre göre, bir milyonluk bir Türk ordusu, isteseymiş Almanların o bölgedeki saldırı hamlelerinin önüne kolaylıkla geçebilirmiş. Hele, böyle bir müdahale İngilizlerin deniz ve hava kuvvetleriyle desteklendi mi, bizim için zafer yüzde yüz teminat altına girermiş. Lakin, tam bu sırada Ragıp Bey'in etrafını çeviren bu amatör erkânıharplerle diplomatlar grubuna katılan ihtiyar otel direktörünün fikri, hiç de bu merkezde değildi. Bu dağlı İsviçreli, Türkiye'nin tarafsızlık politikasını akla daha yakın buluyor ve bütün yurttaşlarına dayanarak bu politikanın yalnız akla yakın olmakla kalmayıp, günün birinde sulh ve medeniyet idealine de daha müspet bir yardım teşkil edeceğini ispata çalışıyordu. Bunlar arasında hiçbir şey söylemeyen yalnız Ragıp Bey'di. Zira, gözleri ve zihni hep ortasında bulunduğu holün büyük kapısından girenlerle meşguldü.

* * *

Neşet Sabit, esrarlı bir tavırla Büyük Millet Meclisi'nin koridorunda dolaşan Halil Ramiz'e yanaşıp:

"Haberin var mı? Almanlarla bir 'adem-i tecavüz' paktı yapıyoruz?" dedi.

"Yok canım!.."

"Yoku moku bırak. Bu, böyle. Tam yerinden haber aldım."

Ve sinsi sinsi gülümseyerek arkadaşının gözleri içine baktı. Halil Ramiz, inanmak istemiyordu. Zira, Neşet Sabit'in Bakanlık koltuğundan uzaklaştırıldığı günden beri, hep böyle tatsız havadisler toplayıp dağıtmakla meşgul olduğunu biliyordu:

"Birader, sakın bu da Hitler-Molotov mülakatına dair verdiği malumat kabilinden bir şey olmasın?.."

Gerçi bundan beş, on gün önce, Neşet Sabit, yine "tam yerinden haber aldım" kaydıyla Molotov'un Balkanlar ve Boğazlar üzerindeki taleplerini Hitler'e kabul ettirdiğini

söylemiş ve bereket versin ki olaylar, bunu yalana çıkarmakta gecikmemişti. Neşet Sabit, omuzlarını silkip:

"Eeeh, yarına kalmaz görürsün!" dedi.

Bunun üzerine Halil Ramiz, hemen telefona koştu ve on dakika geçmeden, büyük bir meydan muharebesi kaybedip de bozgun halindeki ordusunu toplamaya çalışan bir kumandan yüzüyle Neşet Sabit'in yanına döndü:

"Bu sefer hakkın varmış;" diye mırıldandı. "Fakat doğrusu, hâlâ havsalam almıyor. Bu, ne günü gününe bir politika..."

"Ne yapalım, atalar: Bükemediğim eli öp, demişler."

"Bu, ondan fazla bir şey... Bu, bir siyasi kapitülasyon!"

Lakin, ertesi gün, gazetelerde ilan edilen bu havadis, meclisin büyük bir çoğunluğu üzerinde hiç de fena bir tesir yapmadı. Hele emlak ve akar sahipleriyle memleketin iş ve kazanç çevreleri, bunu bayram edercesine sevinçle karşıladı.

Emin Tahincioğlu (yani soyadı kanunundan önce Tahmcızâde Hacı Emin Efendi) az kalsın, ağılından bir koyuna kıyıp, kendi eliyle kurban kesecekti. Küçücük gözlerinin içi, sanki Şapka Kanunu kalkmış gibi, pırıl pırıl ışıldayarak:

"Gördün mü?" dedi oğlu Tahir Bey'e. "Nihayet, benim sözüme geldiler, seninkiler... Almanya'dan şaşmamalı. Geçen gün, bizim Hafız Necati söylüyordu; Hitler, 'Benim için Hazreti Muhammed'den, üstün peygamber yoktur.' demiş. Din-i İslâmı o yükseltecek. Vakt-i saadetteki gibi..."

Tahir Bey, babasının, kendisiyle hep böyle bir münakaşa kapısı açmak ister gibi konuşmasına hayret eder, hattâ biraz da içerlerdi. İçerlediği zamanlar da bazen kendini tutamayıp onun damarına basacak sözler söylediği olurdu. Bu sefer de öyle yaptı. Zaten, o sırada, Hacı Emin Efendi'ye danışmaksızın İstanbul'daki ortaklarıyla giriştiği bir ham deri işinde umduğu kazancı elde edemediğinden, canı pek sıkkındı. Önüne bakarak mırıldandı:

"Bunu ben de işittim, emme, vali bey: 'Kulak asma; beşinci kolun propagandasıdır.' dedi. Almanlar yalnız bizde değil, öbür İslâm memleketlerinde de bu tevatürü yayıp dururlarmış."

Hacı Emin Efendi, kalın kaşlarının siperi altından çivi gibi gözlerini oğlunun suratına dikti:

"Sen de vali beyin bu tezvirine kandın demek? Asıl propagandayı yapan o. Bunların hepsi İngiliz gâvuruna satılmış. Nasıl geri basacaklarını bilmiyorlar, gayrik... Emme, ne etseler, ne eyleseler faydası yok. İşte, Almana pes dediler. Bu, varan bir... Yakında Almanla bir olacaklar; varan iki... O zaman git sor vali beyine; bakalım ne ağız kullanır... Herifçioğlunun sırtında yumurta küfesi yok ya; döner durur, döner durur... Öbürü, hiç değilse lafının eriydi doğrusu. Hep kafasının dikine giderdi; Nuh der, peygamber demezdi. Tam rahmetli paşasına layık bir valiydi..."

Tahıncızâde, (Şapka Kanunu gibi Soyadı Kanunu'nu da kabul etmediği ve hele helvacılıktan asla vazgeçmek istemediği için biz ondan, daima eski lakabı, eski unvanı ve eski adıyla bahsedeceğiz) beş yıldan beri hiç şaşmaksızın "Atatürk" yerine bu "rahmetli paşa" tabirini kullanırdı ve bunu söylerken "rahmetli" kelimesinin üstünde alaycı bir sırıtışla dururdu. Fakat, bu sefer ilk defa olarak sırıtmadı; başını eğip bir süre düşündükten sonra, aynı kelimeyi adeta hürmete yakın bir ciddiyetle tekrar etti:

"Rahmetli... Evet, Allah rahmet etsin," dedi. "Meğer beterin beteri varmış ve gelen, gideni aratırmış. Onun zamanında hiç değilse nereye gittiğimiz malumdu. Aldatma, avutma denilen şey yoktu. Ya bu deveyi güderdin, ya benim gibi bu diyardan giderdin. Kastamonu'da halkı topladı; elinde tuttuğu şapkayı gösterdi; dobra dobra: 'Bunun adına şapka derler. İşte, ben onu başıma geçiriyorum. Siz de bundan sonra fesi, sarığı atıp, bunu giyeceksiniz!' dedi. Onun arka-

sından Kur'an yazısını kaldırdı. Daha sonra ezanı şerifte 'Allahüekber, Allahüekber' demeyi yasak etti. Yerine bilmem ne laflar koydu. Emme, bütün bunları Haccac-ı Zalim gibi kellesini koltuğunun altına alarak yaptı. Şimdikiler öyle mi? İşler hep yalan dolan; hep münafıklık, hep mürailik... Hem onun yolunda yürüyoruz, derler, hem de gölgelerinden korkarlar. Kıllarına en ufak bir hata gelsin istemezler. Sağa sola baç verip kuyruk sallarlar. Yok, bundan sonra halka eza cefa edilmeyecekmiş; daima halkın dilediği olacakmış. Yok, köylü zaruretten kurtarılacakmış. Yok, devlet burnunu her işe sokmayacakmış; herkes alış-verişinde serbest bırakılacakmış. Ne bileyim daha ne karın ağrısı... Üç yıldır bu milleti hep böyle boş vaidlerle kandırıp dururlar; aldatıp dururlar ve bu Karagöz perdesinin arkasında yine bildikleri oyunları oynarlar. Başını sokacak evi, namazını kılacak mescidi olmayan köylüye zorla taş taşıttırıp saray gibi mektep binaları yaptırırlar. Başlarına, sözüm ona hoca diye elin cahillerini musallat ederler. Bunları yedireceksin, içireceksin, derler. Çiftçinin, buğdayını yok pahasına alıp, elaleme diledikleri fiyattan satarlar. Derken, bu da yetmiyormuş gibi, başımıza bir iaşe belası da çıkardılar. Bizi işimizde, gücümüzde serbest bırakmak şöyle dursun, çoluk çocuğumuzun nafakasına bile el koymaya kalkıştılar. Bizden ambarımızın, kilerimizin hesabını sordular. Vakıa, başa çıkamayacaklarını anlayınca vazgeçtiler. Vazgeçtiler emme, ahalide ne gönül rahatı, ne emniyet kaldı. Fakir fukaranın yüreği bugünkü kadar ekmeğe yarın hasret kalacağım diye tir tir titreyip batıyor. İçlerinden biri ağzını açıp bir şey söyleyecek oldu mu, vay haline... Vatan hainliğinden tut da, düşman casusluğuna kadar türlü töhmetler altında eziliyor. Neymiş? Yok, muharebe varmış. Yok, memleket büyük bir tehlike karşısındaymış. Devlet bu tehlikeyi önlemek için bilmem kaç yüz bin kişilik bir ordu toplamış; her şeyden önce bu ordunun yiyeceğini,

giyeceğini, topunu tüfeğini düşünmek lazımmış. Harp varmış, var emme, bize dokunan kim? Bizim canımıza, malımıza hangi devlet göz dikmiş? Bu, malum değil. Yıllarca Almanya, Almanya diye herkesin gözünü korkuttular. Bir de baktık ki, bu da yalanmış. Almanlardan bize hiçbir zarar gelmezmiş. İşte ümmeti Muhammed'i ezmek için şimdi bakalım ne bahane bulacaklar?"

"Moskof gâvurunu unutuyorsun, efendi baba!.."

"Hadi be sen de. sersem sersem dırlanıp durma. Hitler, bizim üstümüze Moskoflara el uzattırır mı?"

Tahıncızâde Hacı Emin Efendi'nin iç ve dış politikaya dair bu mütalaaları, yalnız Anadolu'nun küçük şehir ve kasaba eşrafı çevrelerinde yer etmiş bir dünya görüşünün mahsulü değildi.

O sıralarda, böyle düşünenlere, böyle görenlere bazı seviye farklarıyla memleketin bellibaşlı merkezlerinde de bol bol rasgelmek mümkündü. Bu gibiler, Alman diktatörünün başka milletlerle imza ettiği bir nice barış, dostluk ve "adem-i tecavüz" paktlarını daha mürekkepleri kurumadan birer birer nasıl yırtıp sepetlere attığını hatırdan çıkararak, ya da sadece bilmemezlikten gelerek, onunla bizim aramızdaki bu son anlaşmanın artık bütün tehlikeleri ortadan kaldırdığına tam bir kanaat getirmiş ve geniş bir soluk almıştılar. Bunların bazısı, artık kara ekmeğin yüzüne bakmak şöyle dursun, lafını bile etmek istemiyordu; şekerin, kahvenin, pirincin ya da zeytinyağının tayına bağlanması söylentilerine birer deli saçması kadar bile kulak asmıyordu; bugüne, yarına bütün giyim kuşam malzemeleri fiyatlarının da görülmemiş bir ölçüde düşeceğini umuyordu. Bunlar arasında, nice hanımlar ve hanım kızlar vardı ki, emprime kumaşlarla naylon çoraplarının yerden mantar bitercesine bollaşacağını ve en pahalı lavantaların gökten yağmur gibi yağacağını beklemekteydiler. Öbür yandan bazı iş ve ticaret

erbabı ise, –bu bolluk ve ucuzluk hayali içinde yaşayanların büsbütün zıddına olarak– bir litre zeytinyağının bir şişe lavanta, bir kilo pirincin bir dizi inci ve bir metre emprimenin bir top diba pahasına satılacağı günün yaklaştığını sezerek ellerindeki malların üstüne kuluçkaya yatmış tavuklar gibi kanat gererek oturmuşlardı. Lakin, kurdukları hayaller, beslédikleri ümidler birbirinin zıddı olan bu insanlar, her nedense, başlarını dayadıkları yumuşak yastıkları üstünde, aynı tatlı rüyaya dalmış bulunuyorlardı. Bu, Türkiye'nin yalnız, normal ve rahat bir devre girdiğinin değil, bir altın çağa yaklaştığının rüyasıydı. Öyle ya, mademki harp tehlikesini atlatmıştık; mademki her yanını ateşler sarmış, çarkları durup ambarları boşalmış ve bütün istihsal cihazları felce uğramış bir kıtanın üstünde sapasağlam ayakta duran iki üç memleketten biri de bizdik ve hele mademki bu iki üç memleketin içinde bizim memleketimiz pamuğundan tut da, tütününe, bakırından tut da kromuna kadar altlı üstlü geniş, zengin ve çeşitli bir hammadde kaynağıydı; sat İngiltere'ye pamuğunu, ver Almanya'ya kromunu; sağdan soldan oluk oluk altın aksın bu mübarek ülkeye... Bundan başka, Türkiye, Doğu ve Batı arasında koca bir transit merkezi haline de gelebilirdi (!). O vakit ulaşacağımız bolluk ve refah seviyesi artık hiçbir ölçüyle ölçülemeyecek yüksekliğe çıkacaktı. Vs. vs.

Bu ampirik optimizma dalgası bütün kamuyu sarıp, tatlı hülyalarla sallaya dursun, öbür yandan, bir de Alman ordusu paldır küldür Rusya'nın üstüne saldırıvermesin mi? Son Hitler-Molotov mülakatından beri rahata düşkünler alayının yüreğini, zaman zaman kurcalamaktan geri kalmayan kuşkular da, hamdolsun, artık büsbütün dağılıverdi ve kaç zamandır fırtınalı bir deniz ortasında çalkana çalkana yol almaya çabalayan gemiden bir Arz-ı Mev'ud'un [vaadedilmiş toprakların, Filistin'in] yeşil silueti görülür gibi oldu.

Geminin yolcuları; hep bir ağızdan: "İşte kara, işte kara!" diye haykırmaya başladı. Lakin, gemi yürüyor, yürüyor, yürüyor ve bir türlü zümrüt toprak parçasına yaklaşamıyordu. O toprak parçası, hep aynı müphem ve bulanık şekliyle, hep aynı uzaklıkta kalıyordu. Acaba, bu bir serap mıydı? Yok canım. Bu Arz-ı Mev'ud'un tâ kendisiydi ve gemi, ona bir türlü yanaşamıyorsa, kabahat kaptanda, kabahat kumanda heyetindeydi. Bu bir süre daha böyle giderse, o bereketli, o mübarek toprağa ulaşmak şöyle dursun, geminin ambarlarında zahire denilen şeyden tâne kalmayacak ve yolcular, eski devirlerin bazı denizcilik kıssalarında olduğu gibi, birbirinin etini yiyip kanını içmek faciasına uğrayacaktı. Zaten, bunlar arasında bir nice açıkgöz, gafil yol arkadaşlarının lokmalarını şimdiden ağızlarından kapmaya ve köşe bucakta son kalan un torbalarını aşırmaya koyulmuşlardı.

* * *

İşte o sıralarda, İstanbul'da *An* gazetesi yazarı Fuat'a memleketin hali böyle gözüküyordu ve yine ona göre, sürekli bir iyimserlik, kötümserlik med ve cezri halkın his ve düşüncelerini kâh açık, berrak ufuklara doğru alıp götürmekte, kâh yalçın bir sahilin sert kayalarına itip getirmekte gibiydi. Fuat, kaç yıldır, gazete idarehanelerinin masalarında dirsek çürüttüğü ve "efkâr-ı umumiye" denilen şeyle pek yakından temas etmekte bulunduğu halde, bu fenomenin –yani, halktaki bu his ve düşünce med ve cezrinin– manasını bir türlü anlayamıyordu. Ve garibi şu ki, bunun, dıştan gelen tesirlerle de doğrudan doğruya bir münasebeti olmadığını görüyordu. Zira, içimizden birçoğunun, alevleri sınırlarımızı yalamaya başlayan dünya yangınından sanki hiç haberi yokmuşcasına sanki, bütün bir medeniyet aleminin nice asırlık cemiyet binalarıyla daha dün yerin dibine çöküp gittiğini

unutmuşcasma; sanki, daha düne kadar hayalimizin bile erişemeyeceği bir refah ve mutluluk içinde yaşarken bugün aç, çıplak kalmış ve ilk çağların köle sürüleri gibi zincire vurulmuş milyonlarca insanın iniltileri hiç kulaklarına değmemişcesine öyle bir yalnız kendi başının derdine düşüşü, öyle bir yalnız kendi halinden şikâyet edişi vardı ki, Fuat, bunun açığa vurduğu sosyal tedirginlikle yeryüzünü kana boyayan insanlık trajedisi arasında bir alaka bulmak şöyle dursun, hattâ, o tedirginlik dediği şeye, memleket ölçüsünde bile bir mana veremiyordu. Bu zaviyeden görünen Türkiye, onca başka bir kürede, hiç bilmediği, tanımadığı bir diyar gibiydi ve burada yaşayanların bizim küremizdeki tarih devirleriyle, sanki, hiçbir münasebeti yoktu. Daha doğrusu, burada herhangi bir tarih devri, henüz başlamamış denilebilirdi. Hiç kimse, nereden gelip nereye gittiğini, ne edip işleyeceğini bilmiyordu ve her kafadan bir ses çıkıyordu. Evde, annesi büyüğe saygıdan, küçüğe sevgiden eser kalmadı diye dizlerini dövüyordu. Kızkardeşi, bilmem ne marka dudak boyası bulamıyorum diye saçlarını yoluyordu. Basında, kimi Alman, kimi İngiliz taraftarı idi.

Kimi, savaşa girelim, kimi girmeyelim, diyordu. Sokaktaki adam, pırasanın kilosu 70 kuruşa çıktığı için homur homur homurdanıyordu; dükkândaki adam, kesatlıktan acı acı sızlanıyordu. Çiftçi, tütününün, pamuğunun ya da buğdayının elinde kalmasına kızıyordu; tüccar, alıp satacak mal bulamadığına hırslanıyordu. Öbür yandan ise bu kesatlık, yoksulluk ve kıtlık ülkesinde bakımsız toprakları kaplayan yabani otlar gibi boyuna milyonerler türemekteydi. Lakin, hikmetinden sual olunmaz, bunlar arasında da bir yüzü gülene rasgelinmiyordu. Hepsi bir acayip şaşkınlık, bir gizli endişe, bir korku içinde yaşıyordu ve bu şaşkınlık, bu endişe, bu korku milyonları çoğaldığı oranda artıyor gibiydi. Zira, hiçbiri bu paralarla ne yapacağını, bu paraları nereye ko-

yacağını bilemiyordu. Bankalar emin değildi; çünkü bunlar, hep devlet elindeydi ve banknot desteleri altın sikke kümeleri gibi yere gömülemezdi. Sonra, bakalım bu banknotlar bugünkü kıymetlerini ne zamana kadar muhafaza edebilecekti? Şimdiden, Türk lirasının satın alma kudreti, tepesi aşağı düşmeye başlamıştı. Bunu gören milyonerlerin çoğu ehveni şerdir diye paralarını arsaya, emlake yatırmaktan başka çare bulamıyordu ve yangından mal kaçıran kimselerin telaşıyla eski, yeni, sağlam, çürük, ucuz, pahalı demeyip, birbirlerini ite kaka, köşklerin, konakların, yalıların, apartmanların üstüne üşüşüyorlardı.

Merhum Osman Nuri Bey'in haremi Seniye Hanımefendi, bir akşam, oğluna dedi ki:

"Haberin var mı Fuatcığım? Bizim yalının arka tarafındaki koruyu, zenginlerden biri, beş yüz bin liraya satın almış."

Ve Fuat, annesinin gözlerinde, bunu söylerken, ilk defa olarak bir hırs ve tamah kıvılcımının çaktığını sezdi. Kadıncağız, verdiği haberin, oğlu üzerinde hiç değilse bir hayret uyandıracağını sanmıştı. Fakat, onun, sözünü bile işitmemiş gibi dalgın dalgın yüzüne baktığını görünce, ilave etti:

"Akla gelir miydi, vaktiyle bizim Salih Beylere iki bin liraya sattığımız bu parçanın bugün, beş yüz bin lira edeceği? Şimdi o iflahsız oğullarına gün doğdu: İşte, merhum Salih Bey'in... Zaten, gün uğursuzunmuş derler, çok doğru..."

Annesi bu tarzda konuştukça Fuat'ın hayreti artıyordu. Demin, hırs ve tamah kıvılcımlarıyla pırıldadığını gördüğü gözleri, şimdi, için için yanan bir haset korunun isiyle bulanıyor gibiydi. Sonra bu "iflahsız oğulları...", "gün uğursuzunmuş" sözlerine ne demeli? Fuat, annesinin ağzından bu kötü ve bayağı tabirleri de ilk defa işitiyordu. Onun, şimdiye kadar en çileden çıkarıcı, en isyan ettirici haksızlıklar karşısında bile lehçesinin asaletinden bir zerre kaybettiğini hatırlamıyordu.

Birkaç kere:

"Anneciğim, anneciğim; sana yakışmıyor böyle konuşmak!" demekten kendini güç zaptetti ve başını eğip melûl melûl önüne baktı. İçinden: "Eyvah!" diyordu. "Memlekette hüküm süren küçük egoizm salgını, iyiliğin, sevginin ve fedakârlığın yuvası bu altın kalbe kadar sokulup, sirâyet etmiş!"

Fuat, gerçi, annesinin beş yüz bin liraya satılan koru işinden kendi hesabına hırslanmadığını biliyordu. O, yoksulluğa, mahrumluğa çoktan alışmış ve feragat denilen şeyin ne olduğunu çoktan anlamıştı. Bu beş yüz bin lira, eline geçseydi, belki ondan kendi rahatı, kendi zevki için ne suretle faydalanacağını bilemeyecekti. Yarı yatalak yaşayışının büyük bir kısmını yine şu lenduha pirinç karyolasının, şu soluk farbalaları, şu lime lime dantelaları, şu delik deşik tülleri içinde geçirip gidecekti. Fakat Semra, imrenip hasretini çektiği güzel roblara, ipekli çamaşırlara, zarif iskarpinlere kavuşacaktı. Semra'nın düzinelerle naylon çorapları olacak, birini çıkarıp birini giyecekti ve Fuat evi geçindirmek için gece yarılarına kadar çalışıp didinmekten kurtulacaktı.

Lakin, bu da bir çeşit egoistlik değil miydi? Evet, Fuat'a göre, bu da adıyla sanıyla bir *küçük egoistlik*'ti. Harcıalem bir edebiyatın mübalagalı bir tarzda ulvîleştirdiği analık hissi, analık sevgisi, buna başka bir isim verdirmezdi. Biliriz ki, gözlerini para hırsı bürümüş şahsi menfaat düşkünü nice insanın kalbinde de böylesine bir kızını, oğlunu, karısını mutlu görmek endişesi ve hattâ varını yoğunu bir sevgiliye bahşetmek fedakârlığı vardı. Fakat, bu böyledir diye, o çeşit insanların hasis ihtiraslarıyla yüz kızartıcı bazı hareketlerinde herhangi bir asalet bulabilir miyiz?

Seniye Hanımefendi, sanki, oğlunun zihninden geçen bu düşünceleri sezmişçesine, birden, susuverdi ve bir genç kız sıkılganlığıyla başını önüne eğdi. Yanakları da dalga dalga

pembeleşmiş yüzü, neredeyse ağlayacak bir hal almıştı. Bir müddet, ne Fuat onun yüzüne, ne o Fuat'ın yüzüne bakabildi. Birbirlerinden utanıyor gibiydiler. Lakin, bu ağır ve huzursuz sessizliği bozan gene Seniye Hanımefendi oldu. Titrek bir sesle:

"Yavrum;" dedi. "Seni üzgün görüyorum. Neden üzüldüğünü de biliyorum. Bu abuksabuk lakırdıları ihtiyarlığıma ver. (Ve şakacı bir tavır takınıp, gülümsemeye çalışarak.) Kimseye söyleme; bu ayın sonunda elli iki yaşıma basacağım ve artık çenesi düşük kocakarılar sırasına geçeceğim. Bunu, bir başlangıç say. Bundan ötesi için de dişini sıkıp tahammüle hazırlan. Zaten Semra, işi çoktan anladı. Kaç zamandır, ne söylersem bir kulağından girip öbür kulağından çıkıyor. Bazen de ben konuşurken bir kahkahadır salıveriyor, ya da birtakım şarkılar mırıldanmaya başlıyor. Sen de onun gibi yap. Gençlik bir daha ele geçmez."

Fuat:

"Canım," dedi. "Semra'da bu yeni bir hal değil... Kaç yıldan beri, benimle de iki dakika ciddi bir mevzu üzerinde durduğunu hatırlamıyorum. Bütün sözlerimi bir deli saçması dinler gibi dinliyor. Hoş; ben de ona aklı başında bir insan muamelesi etmekten, çoktan vazgeçtim ya!.."

Seniye Hanımefendi, tekrar başını önüne eğip ve gözlerini mendiliyle kapayıp, sessiz sessiz ağlamaya başladı.

"Neden ağlıyorsun anne? Neden ağlıyorsun?"

"İstemezdim böyle olduğunu... Küçükken ne iyi anlaşırdınız."

"Kabahat bende mi?"

"Hayır oğlum, hayır... Kabahat ne sende, ne onda. Kabahat, şu kötü günlerde. Bir kördöğüşüdür gidiyor. Herkes kendi başının derdine düşmüş, gönüller arasındaki bağlar çözülmüş, evlatlar ana-babayı, ana-babalar evladı anlamaz olmuş. Sakın, bu sözümden alınma. Sen başkasın; sen, bü-

tün gördüğüm gençler arasında bir tanesin. Semra da fena yürekli bir kız değildir. Onu bu hale sokan, düşüp kalktığı arkadaşlarıdır. Üzüm üzüme bakarak kararır derler. Sonra... Sonra, yavrucuk –hiç belli etmiyor ama– bana öyle geliyor ki, için için çok dertlidir. Eh, yaşı yirmi üçü buldu; hâlâ bir kısmeti çıkmadı. Akranlarının çoğu evlendiler. Çoluk çocuk sahibi bile oldular. Bir genç kız için bu, ağır bir durumdur. Hele Semra gibi gururlu bir kız için... Ben eminim, o yalnız bu haline üzülmekle kalmıyor, aynı zamanda ve belki en ziyade senin ve benim elimize bakmaktan da büyük bir eksiklik azabı çekiyor. Ana gözünden bir şey kaçmaz. Görüyorum, neler çektiğini. Kendi kendini nasıl yiyip kemirdiğini. Bazı geceler, gözüne bir damla uyku girmiyor, sabaha kadar yatağında sağdan sola, soldan sağa dönüp duruyor. Dayanamayıp: 'Semra, uykun mu kaçtı?' diye sorduğum zaman, sanki mışıl mışıl uyuyormuş gibi yapıyor. Ben bu kız gibi ekini belli etmeyen ve her derdini kendi içine döken bir kimseye daha rasgelmedim. Ama, bu neden? Hep gururundan evladım, hep gururundan... Sen onu, hiçbir şeye ehemmiyet vermiyor, hiçbir şeyi ciddiye almıyor sanıyorsun. Halbuki değil, hiç değil. Bütün o havailikleri, o vurdumduymazlıkları, o delişmen, o şımarık halleri, o sebepsiz yere gülüşleri, hep içindekini belli etmemek kaygısından."

"Buna neden lüzum görüyor?"

"A evladım; neden anlamak istemiyorsun? Sen ki o kadar zeki ve ince hislisindir. Herkesin gözünden kaçan şeyleri görür ve dilediğin zaman bin kat yabancıların bile içini okursun. Kardeşinin huyunu ben mi sana öğreteyim? Bu kızda *izzetinefis* denilen şey, her tutkunun üstünde. Derdini bir kusur gibi saklıyor. Çünkü, kendine acınsın istemiyor. Evet, bana inan; Semra'ya en ağır gelen şey, çektiği ıstırap değil, başkalarına vereceği acınmadır. Bilmez misin; çocukken, bazı düşüp dizi çizilir ya da bileği incinirdi de gözün-

den bir damla yaş dökmemek için dişlerini sıkardı; bizi telaşta görünce öfkeden tir tir titreyerek: 'Ne oluyorsunuz canım? Bırakın beni. Hiçbir şeyim yok!' diye haykırmaya başlardı. İşte, şimdi de yaptığı budur."

Fuat, annesinin Semra'ya dair bu ruh tahlilini bir bakıma doğru buldu. Ancak şu vardı ki, annesi, "nahvet" denilen şeyle "gurur"u birbirine karıştırmıştı. Bunun için Semra, onun nazarında, hâlâ küstah ve şımarık bir kız vasfını muhafaza etmekteydi. Semra'nın ıztırabı annesinin zannettiğine göre, izzetinefsiyle gururundan gelmiş olsaydı, ya bu asıl anne gibi yoksulluğa, bir yatak odasına sinerek ve dünyadan elini eteğini çekerek tevekkülle katlanmasını bilir; ya da onunla sessiz ve haysiyetli bir mücadeleye girişirdi. Oysa, Semra, ne onu; ne bunu yapmak istiyordu ve işin içinden bütün zayıf karakterli kimselere mahsus birtakım şımarıklıklar ve şarlatanlıklarla sıyrılmaya çabalıyordu. Evde, annesiyle kardeşine karşı güya kendi başının çaresini bulmuş ya da bulmak üzereymiş gibi bir minnetsizlik ve bağımsızlık oyunu oynuyor; dışarıda düşüp kalktığı kimselere ise tırnaklarının her dem taze cilası, dudaklarının ruju, naylon çorapları, tayyörünün itinalı dikimi ya da empirme robunun şatafatlı renkleriyle dört başı mamûr bir ailenin kızı hissini vermeye uğraşıyordu. Ne maksatla? Fuat için bunun da gizli bir tarafı yoktu. Semra, kaç maske takarsa taksın, asıl yüzünü kardeşinden saklayamazdı. Genç adam, bu yüzün bütün girift çizgilerini, istediği zaman, kendi avucunun içindeki çizgiler gibi apaçık görebiliyordu. Bundan başka Fuat, Semra'nın girip çıktığı çevrelerin de o kadar yabancısı değildi ve oralara ait dedikoduların ara sıra kulağına çarptığı oluyordu. Bu arada, kendi gözüyle gördüğü bazı şeyler de vardı. Lakin, kahramanı kendi kızkardeşi de olsa, hayatın, hele bu çeşit sathî ve özentili bir *mondanite* hayatının olayları üstünde durmaya alışmamış olan kafası, anne-

sinin, gözyaşları dökerek bir acıklı "Semra meselesi" deştiği şu ana kadar bütün bunları bir hükme bağlamak lüzumunu duymamıştı ve işte, ancak şimdi, ona dair bildiklerini, gördüklerini, işittiklerini bir araya toplayıp şu neticeye varıyordu: Semra, sağa sola yalpa vurarak yürüdüğü bu cambaz ipinin üstünde, aklınca bir zengin koca avına çıkmıştır. Fakat, avare kız, bilmiyordu ki, iki cambaz bir ipte oynamaz!.. Nitekim, bundan biraz önce gözüne kestirdiği Nâsır, kimbilir ne şekilde ele geçirdiği küçük bir vurgunla milyoner gösterişleri yaparak devrin gerçek zenginlerinden birine damat olmak fırsatını kollayan bir delikanlıydı ve bu emeline kavuşmak imkânları başgösterince, hemen Semra'dan yüz çeviriverdi. Bunun arkadaşı, (.....) garajının sahibi Seyfi'nin de Semra'yı zengin bir kız sanıp, ona karşı pek ciddi alaka gösterdiği ve hattâ bir süre onunla nişanlanmaya kalkıştığı işitilmişti, ama sonu çıkmamıştı. Semra şimdi de pek monden; dansta, sporda yektâ bir paşa oğluyla haşır neşirdi. Adı, galiba, ya Macit, ya Sacit'ti. Bü yazın başında, Ankara'dan İstanbul'a, bir taksi saatiyle *camoufle* hususi Paccarde'ın içinde gelmişti. Her gün babasının Suadiye'deki köşkünden kalkıp araba vapuruyla beri yakaya geçiyor ve bir kuyruklu yıldız gibi, kâh Tarabya, kâh Florya ufuklarında göründükten sonra birkaç gün ortadan kayboluyor; derken. Büyükada'mn mehtap safalarından birinin ay aydınlığı içinden havai fişek pırıltılarıyla yakın ve uzak aşinalarının gözlerini kamaştırıyordu.

Bu gözleri kamaşanlardan biri de hiç şüphesiz ki Semra'ydı. Lakin Fuat, kızkardeşinin bu delikanlıya, onun yüzünden dile gelen birkaç genç kızla genç kadın gibi herhangi bir cinsî ya da hissî cazibeyle kapılmış olacağına ihtimal vermiyordu. Zira, Semra'nın bütün hareketlerine hükmeden başlıca itkiye snopluk'tan başka bir isim verilemeyeceğini biliyordu.

Nitekim Fuat, düşüncelerinin bu noktasına gelince hâlâ kesik kesik konuşmakta devam eden annesine yarı şakacı bir tavırla:

"Siz," dedi, "snobizm'in ne demek olduğunu bilir misiniz?"

Kadıncağız, şaşkın şaşkın oğlunun yüzüne bakakaldı.

"Bilmiyorsunuz, nereden bileceksiniz? Bundan, sizin kadar uzak bir insan daha yoktur. Fakat, ne yapalım ki, bu bize en yakın olan birinin, bu, Semra'nın uğradığı hastalığın adıdır."

Seniye Hanımefendi'nin yüzü sapsarı kesildi ve eli ayağı titremeye başladı:

"Aman, deme oğlum!.."

Fuat onu teskin için zorakî bir gülüşle güldü:

"Telaş etmeyin. Hiç tehlikesi olmayan bir hastalık bu. Binlerce, yüz binlerce kişi bu hastalığa tutulmuş, ya da bu hastalıkla doğup büyümüş, ev bark, çoluk çocuk sahibi olmuş; gülüp eğlenmiş ve hiçbirinin bundan öldüğü görülmemiştir. Gerçi, bunlar, ömürlerini çok zaman ıztırap içinde geçirirler ama, bazen de hayattaki muvaffakıyetlerinin sırrını bu teşkil eder. Hele, şu sırada –bütün İstanbul demiyeceğim– İstanbul'un bazı semtleri, bazı muhitleri bu çeşit hastalarla tıklım tıklımdır."

Deminki telaşı oğlunun akıl muvazenesi hakkında bir nevi şüpheye dönen Seniye Hanımefendi, gömülü bulunduğu geniş ve çukur koltuğunun içinden davranıp kalkmak istiyormuş gibi öne doğru birkaç hareket yaparak:

"Ne diyorsun? Ne diyorsun? Hiçbir şey anlamıyorum, Fuat'cığım!.." diye seslendi.

"Nasıl anlatayım bilmem ki?.. Bunu, birçokları Türkçedeki 'züppelik' kelimesiyle tercüme etmek isterler. Halbuki, snopluk, tamamiyle züppelik manasına da gelmez. Mesela, züppeler arasında birçok sevimli, tuhaf ve zararsız insanlara rasgelmek mümkündür ama snoplar arasında bu vasıfları

verebileceğimiz tek kişi yoktur. Bunlar, umumiyetle, soğuk, küstah, gösterişçi ve dünyanın boş, manasız şatafatlarından başka bir hayat gayesi bilmeyen sersemlerdir!.."

"Ama oğlum; Semra'da bu dediklerinin bir tanesini göremiyorum."

Fuat iddiasını, annesine, birtakım delillerle ispata kalkışmaktan çekindi. Biçare kadının çektiği zaten son raddeye gelmişti. Lakin, genç adam gene kendini tutamayıp:

"Günün birinde görürsünüz!" diye mırıldandı.

Zira, Semra'nın ona verdiği hayal kırıklığı, kaç zamandır, yüreğinin en can alacak bir noktasında derin bir yara gibi sinsi sinsi sızlıyordu ve istemeyerek ağzından çıkan bu söz, o sızlamadan gelen acının koparttığı feryattan başka bir şey değildi. Seniye Hanımefendi, farkına varmayarak, oğlunun bu yarasını deşmişti.

Buna rağmen Fuat, içinin gizli derdini bu kadar kesin bir ifade tarzıyla dışarıya vurmuş olmaktan pişman görünüyordu. Tıpkı çocukluğunda, bir suç işlediği zamanlardaki gibi, başını önüne eğmiş ve yüzü kıpkırmızı olmuştu. Annesi, bu hali his mi etti nedir; tatlı bir sesle:

"Yavrum," dedi. "Ben seni bilirim; ağzın böyle söyler ama, yüreğin başka türlü düşünür."

Ve bu sözlerle hem kendini, hem oğlunu teselli etmek istemişti. Fakat ana ile oğul arasında bulunan hava bir türlü durulamıyordu. Neredeyse Semra da çıkıp gelecekti. Fuat'ın, hele bu akşam, onun yüzünü görmeye hiç tahammülü yoktu. Sofraya oturup da karşı karşıya yemek yemenin ise kendisi için hemen hemen imkânsız olacağını tahmin ediyordu. Zaten saat dokuzda, Beyazıt Meydanı'ndaki kıraathanelerden birinde bir arkadaşıyla buluşacaktı. Yola bir buçuk saat önce çıkmakta, yemeğini de çok defa yaptığı gibi, Emin Efendi'de yemekte bir fevkaladelik görmedi. Saatine baktı:

"Ooo," dedi. "Çok geç kalmışım; bu akşam yedi buçukta bir arkadaşa yemeğe davetliydim."

Seniye Hanımefendi bu çıkıp gidişi bir nimet saymıştı. Şimdiye kadar hiç olmamıştı ama, Fuat'ın sinirli hali belki iki kardeş arasında bir atışmaya sebebiyet verebilirdi.

Lakin, sokakta, biraz yürüdükten sonra, Fuat'ta bu sinirlilik büsbütün başka bir azaba dönmüştü. Acı bir pişmanlık içini yiyordu ve eve dönüp, annesinden özür dilemek, ona bütün söylediklerini unutturmak istiyordu. Mizacının bu hırçın ve nadan taraflarını ne zaman yenecekti? Ne zaman bu kör kadılıktan vazgeçecekti? Yaşı yirmi sekizine yaklaşıyordu. Hâlâ, bu ham delikanlı densizliklerinden kurtulamamıştı. Densizlik!.. Evet, o, densizin biriydi ve bu halini boş yere bir nevi hak ve hakikat müdafaacılığı, bir nevi fikrî namusluluk cilasıyla örtmeye çalışıyordu. Doğrusu, son zamanlarda, kendisi bile, artık bu cilaya aldanmaz olmuştu. Hem, her şeyin üstünde tuttuğu şu hakikat neydi? Bu, bir ana kalbinden daha mı mübarekti? Ya da bir ana kalbinin içindeki hislerden daha mı köklü, daha mı ebedî, daha mı doğruydu?

Fuat, böyle düşünürken ayakları geri geri basıyordu. Orada, o küçücük evde, o küçücük evin daracık odasında gözyaşları içinde bıraktığı kadın şu dakikada onca gerçeklerin en canlısı, en deriniydi. Birkaç defa dönmeye kalkıştı. Fakat Semra korkusu, bu münakaşa üzerine Semra'yla yüzyüze gelmek korkusu onu, yoluna devama mecbur ediyordu. Hem yürüdükçe biraz açılıyor, sinirlerindeki gerginlik yavaş yavaş gevşiyor gibiydi.

Buna rağmen, yemeğini isteksiz isteksiz, adeta, zorla yedi ve Beyazıt Meydanı'nda biraz daha dolaştıktan sonra, bir tanıdıkla buluşmak için sözleştiği kıraathaneden içeri girdi. O tanıdığı, henüz gelmemişti. Tenha bir köşeye çekilip oturdu. Cebinden katlanmış birkaç akşam gazetesi çıkarıp

masanın mermeri üzerine koydu. Fakat, canı hiçbirine göz atmak bile istemiyordu.

Fuat, profesyonel bir gazete yazarı haline girdi gireli gazete okumak zevkini kaybetmişti. Hele, nasıl ve nelerle doldurulduklarını pek iyi bildiği bu günlük gazetelerin yazılarına hiç tahammülü kalmamıştı. En modern linotip makinelerin ve en ileri baskı tekniğinin düzene soktuğu, eserip beserdiği ve simetrik, şakulî satırlar, sütunlar halinde dizip serdiği bütün bu yazıların ardından, her gün, etrafına toplandıkları büyük tahta masanın üstündeki karalama kâğıtlarının kargaşalığını tekrar görür gibi oluyordu. Hayır; Fuat'ın bunları okumaya artık ne tahammülü, ne de sabrı kalmıştı ve bazı kimselerde müşahede ettiği gazete tiryakiliği onu hayrete düşürüyordu. Şimdi burada beklemekte olduğu genç felsefe doçenti de sakın bunlardan biri olmasındı? Mutlaka, bunlardan biri olacaktı. Çünkü, en meraklı okuyucuların bile dikkatini çekmediğinden emin bulunduğu makalelerini yalnız o görüp beğenmiş ve bunu, samimi bir heyecanla dolu uzun mektubunda kendisine bildirmişti. Hattâ, aralarındaki yaş ve mevki farkına bakmayarak birkaç kere de matbaaya, ziyaretine gelmişti.

İşte, kapıdan içeriye girdi ve dudaklarında tatlı bir tebessümle Fuat'a doğru yürüdü:

"Acaba geç mi kaldım? Sizi beklettim mi?"

Bu, otuz beş, otuz altı yaşlarında görünen ince, uzun boylu genç bir adamdı. Yüzünün uçuk buğday rengi, iri kara gözlerinin derinden bakışlarıyla çehresinin bütün ifadesinde Fuat'ı andıran bir şey vardı. Hele şapkasını çıkarınca, ona benzerliği büsbütün arttı. Kafaları, hemen hemen aynı biçimdeydi. Saçlarının taranış ya da taranmamışlık halinde, ikide bir alınlarının üstüne düşen perçemlerinde ve bunu, kâh bir baş hareketiyle, kâh parmaklarının ucuyla arkaya doğru itişlerinde en ufak bir başkalık bulmak mümkün değildi. Fuat:

"Hayır efendim; ben çok erken geldim," dedi.

"Sakince bir köşeye çekilmişsiniz. iyi ettiniz. Kahvenin önü kalabalık!.. Bir yandan radyo sesleri, öbür yandan tramvay ve otomobil patırdıları... Rahatça konuşmak mümkün olmayacaktı. Bilir misiniz, ben eskiden Diyarbakır'daydım. Öyle bir sessizliğe, ıssızlığa alışmıştım ki, bazen evimde bile odamın pencerelerini sımsıkı kapıyor; perdeleri çekiyor ve bununla da kalmayıp, kulaklarımı pamukla tıkamaya mecbur oluyordum. Hem Şehzâdebaşı buradan daha az gürültülü olduğu halde..."

Fuat, bir şey söylemiş olmak için:

"Ya eskiden Paris'te ne yapardınız?" diye sordu.

"Paris'te mi? Orada, sokak gürültüsü insana ninni gibi gelir. Bütün şehir sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar hiç susmaz. Durmadan çalan bir org gibidir. Her mahallesinden, her caddesinden, her sokağından ayrı bir melodinin ahengini işitirsiniz ve bu dev musiki aleti her mevsime, her saate göre konserini değiştirir; fasıldan fasıla, makamdan makama geçer. Geceleri ise, bütün alet *en sourdine*'dir [sessizdir] Derinden derine akan sel sesleriyle uyur ve sabaha karşı, hallere taze yiyecek taşıyan araba atlarının tahta parkeler üzerindeki yumuşak dümtekleriyle uyanırsınız. Evet, orada her şey gibi, gürültü de orkestralaştırılmıştır."

Sustu ve bu kaybolmuş cennetin rüyalarına dalar gibi oldu. Fakat, çok geçmeden kendini toparladı. Belki de, genç adamın yanında bir felsefe doçentinin bir yabancı şehir hasreti yüzünden bu kadar içlenmesini uygun bulmuyordu:

"Ama bilmem;" dedi. "Bu Paris hâlâ mevcut mudur? Yoksa, Ahmet Haşim'in *O Belde*'si gibi *'Menatık-ı düşîze-i tahayyülde*'ki [tahayyüldeki bâkir yerler'deki] şehirlerden birine mi karışıp gitmiştir?"

Ve bir kahkaha salıverdi.

Fuat pek kısa bir zamandan beri tanıdığı bu felsefe do-

çentinin Fransız olan her şeye karşı bu coşkunca bağlılığını ve ara sıra, Fransız medeniyetinin, Fransız kültürünün dışındaki bütün kültürleri ve medeniyetleri hiçe sayar gibi bir ağız kullanışını, gerçi, ne hoş görüyor, ne de doğru buluyordu. Oysaki, kendi kafası da en ziyade bu kaynaktan feyz almıştı. En iyi bildiği dil Fransızca'ydı ve en çok okuduğu kitaplar Fransız yazarlarının, düşünürlerinin eserleriydi. Hele bu sıralarda –bir zamanlar pek hayranı olduğu– Alman filozoflarından tamamiyle sıtkı sıyrılmış ve yüzünü, doğrudan doğruya, Latin ufkundan gelen bir hümanizma aydınlığına çevirmiş bulunuyordu.

Felsefe doçenti, ısmarladığı kahveden birkaç yudum içti ve ilave etti:

"Şu Alman akınlarından sonra içimde birtakım acayip hisler belirmeye başladı. Mesela, bana öyle geliyor ki, hiçbir zaman Avrupa denilen ülkeyi görmedim; Paris denilen şehirde yaşamadım ve bütün oralara dair hatırladığım şeyler bir nevi *déja vue* [daha önce yaşanmış, görülmüş] haleti ruhiyesinin mahsulüdür."

Fuat:

"Anlıyorum," dedi. "Ama bunda şaşılacak bir şey yok. Şimdiye kadar gerçek bildiğiniz, gözle görüp elle dokunduğunuz ve tutkuyla bağlı bulunduğunuz ne varsa bir kaos'un tozuna dumanına karışıp gitmiştir. Fakat, bu demek değildir ki, onlar hiçbir zaman mevcut değildirler ve tekrar bir daha mevcut olmayacaklar. Bu bence, büsbütün can çektiği söylenen ahlâkî ve fikrî değerler için de böyledir."

"Şüphesiz, şüphesiz. Mademki, bir defa Renaissance [Rönesans] olmuştur; gene olmaması için bir sebep yoktur. Zira, ben birçoklarının zannettiği gibi, Ortaçağ'ın karnından bu yeniden doğuşun bir mucize, yani bir tesadüf eseri olmadığına kaniim. Ortaçağ, bu çocuğu yüzyıllarca karnında taşımıştı ve yüzyıllarca gebelik sancıları içinde kıvrandı. O

çağın bize abus, çirkin ve ızdıraplı görünmesinin sebebini de bu uzun ve zor gebelikte aramalıdır. Siz hiç görmediniz mi, bu devirlerinde kadınların ve hem de en güzellerinin nasıl çirkinleştiğini? Pembe tenleri solar, ince derilerine kara kara lekeler basar, parlak gözlerinin feri söner. Endamlarının aldığı biçimi ise şöyle bir yana bırakalım. İşte, Ortaçağ'ın bize, o cüzzamlı, koleralı, sıtmalı ve histerik görünüşü bu yüzdendir. Şimdi biz, ikinci bir Ortaçağ idrak etmekteyiz. Bundan da yeni bir hayat, yeni bir insanlık doğacak. Fakat, bizim sevdiğimiz, inandığımız ve hasretini çekmeye başladığımız *hayat ve insanlık* mı? Hiç zannetmiyorum; bana öyle geliyor ki, bu, büsbütün başka bir şey olacak. Bu ikinci Ortaçağ, belki de dünyaya bir monstre [gudubet, canavar], bir galatı-hilkat [hilkat garibesi] getirecektir."

Fuat da yakın ya da uzak geleceği böyle düşünmekle beraber, felsefe doçentini biraz daha deşmek kasdıyla sordu:

"İnsan hayatına kıymet veren ve bu hayatın prensiplerini teşkil eden manevi değerlerin *constants*'ına [kalıcılığına] inanmıyor musunuz?

Genç felsefe doçenti, bir süre başını eğip düşünceli bir sessizliğe daldı. Evet mi diyecek, hayır mı, bilemiyordu. Neden sonra, adeta çekingen denilecek bir tavırla yüzünü Fuat'tan yana çevirip, bu soruya o da başka bir soruyla cevap verdi:

"Bu değerleri kimler yaratmış?"

"Şüphesiz ki, bizzat insanlar..."

"Şu halde, mademki insanın değişeceğini kabul ediyoruz (zira, bütün yazılarınızda bir yeni hümanizma bahsi geçmektedir) bu değerlerin de değişeceğine inanmamız lazım gelmez mi?"

"Lakin ben, bu değerlerde bir ebedîlik vasfı bulmaktan, doğrusu, kendimi alamıyorum."

Felsefe doçenti, Fuat'ın yüzüne, bu sefer hayretle baktı:

"Ne dediniz? Ebedîlik mi?" diye sordu ve gülümseyerek ilave etti: "Müsaade edin de bu metafizik terimini şöyle bir yana bırakalım. Sonra, işin içinden çıkamayız. Bence *değer* ya da eski bir tabire göre, 'kıymet hükümleri' denilen şeyin mistik bir tarafı yoktur. Bu, tamamiyle sosyal bir hadisedir ve her sosyal hadise gibi ilmî metotlarla izah edilebilir. Ne demiştik? Mademki insan değişiyor, bu değerler de değişecektir. Evet, bugünkü insan, artık dünkü insan değildir ve bu olaya göre mutlaka bir yeni insan tarifi bulmamız, yani sizin dediğiniz gibi, yeni bir hümanizmaya doğru gitmemiz lazımdır. Bu hususta sizinle tamamiyle aynı fikirdeyim. Eflatun'un insanı, olsun olsun, yüz elli, iki yüz bin nüfuslu bir kasabanın hemşerisiydi. Bu nüfusun yarısı da belki hayvan sürüleri gibi alınıp satılan esirlerden ibaretti. Hayata dair görgüsü, bilgisi, tecrübesi Atina surlarının çerçevesi içinde sıkışıp kalmış ufacık bir dünya minyatürü ölçüsündeydi. İhtiyaçları, arzuları ise –ne bileyim ben, mesela– bugün Çemişkezekli bir yurttaşımızın ihtiyaçlarından, arzularından bir parmak fazla değildi. Bilirsiniz ki, Sokrat'ın bir tek gömleği vardı ve yaz kış yalın ayak, başı kabak dolaşırdı. Nerede sabah, orada akşam ederdi. Yoksulluğundan ya da derbederliğinden mi? Hayır; sadece o zamanlardaki sosyal hayat telakkilerinde sık sık gömlek değiştirmek, mutlaka kundura ve serpuş giymek itiyadını zarurî görmeyişinden ve nerede sabah orada akşam etmesinin sebebi de, evle sokak arasında bir fark bulmayışındandı. Nitekim, hemen bütün orta halli Atinalılar, Sokrat'tan başka türlü yaşamazdı. Bu sade, basit, kolay cemiyet hayatı şartlarından, değil Avrupa'nın bellibaşlı şehirlerinde, hattâ bizim en ücra ilçe ve bucaklarımızda bile eser kalmamıştı. Yani yaşamak –ben arzu ve ihtiyaçlarımızın göz karartıcı bir tarzda çoğalması, hem de cemiyet yasalarının gittikçe karışık ve girift bir şekil alması yüzünden– yaşamak korkunç bir didişme ve bo-

güşma halini almıştı. Bu hal insan enerjisini, döve döve, gere gere, ona, bir çelik dayanıklılığı vermiştir. Bundan başka, ihtiyaçlarımız nispetinde artan hırslarımız yüzünden her birimiz adeta birer patlayıcı maddeye dönmüşüzdür. Birçok fikirleri bile kafamızın içinde bir yığın barut gibi taşıyoruz. Ara sıra Eflatun'un *'Banquet*'sini okurken, Sokrat'la sofistler arasında geçen diyalektik yarışları beni, adeta güldürüyor. Kâh sofra başlarında şarap kadehleri tokuşturularak, kâh akademiyus bahçesinin mermer sütunları arasında kolkola dolaşılarak yapılan bu yarışların yalnız bir tanesi şimdiki zamanda bütün bir şehir ya da bütün bir memleket halkını ikiye ayırıp birbirine düşürmeye ve bunlar arasında kanlı ihtilallere yol açmaya kâfi gelir. Eskiler, fikir, nazariye, doktrin dediğimiz şeylerle birer top gibi oynarlardı. Bu itibarla, içtihat meydanlarının spor alanlarından hiç farkı yoktu ve halk, her iki sahada geçen tartışmaları aynı merak ve heyecanla, 'Bakalım kim kimi yenecek?' diye seyrederdi. Şimdi ise veyl, herhangi bir doktrin müdafaasında mağlûp olana! Ve pes, fikrini hâkim kılan adama. Birinin, artık hiç rahatı, huzuru kalmaz; öbürü ise, hiç kimsede rahat ve huzur bırakmaz..."

"Lakin, Sokrat, fikri yoluna canını feda etmedi mi?"

"O büsbütün başka bir mesele. Hem de o kadar *mücerret* [soyut] ve *sui generis* bir hadise ki, bu umumi bahis içinde ona yer veremiyorum. Evet, ne diyorduk? Eski filozoflar, yahut bugün moda olan bir tabire göre, eski ideologlar, fikirler, nazariyelerle birer top gibi oynarlardı. Diyalektik, onlar için bir nevi kafa idmanından ibaretti. Hani, şu korkunç, şu demirden sert, şu ateşten yakıp kavurucu, şu nice kişiyi zindanlarda çürüten ve nicesinin kellesini uçuran bugünkü Marxist diyalektik yok mu, o, eski fikir adamları arasında bir nevi boş vakit geçirme vasıtası, bir boş vakit geçirme metoduydu. Şimdiyse bu, bir ölüm kalım havası

vahametini aldı. Neden? Çünkü, fikirler insan zekâsının objektif ve aydınlık mihverinden kurtularak kanımıza, iliğimize karıştı. Şuuraltımızın karanlığına kadar nüfuz edip yayıldı ve bizi bir makine gibi işleten bir *force motrice* [itici güç] haline girdi. Baksanıza, şu anda iki lokomotif, var gücüyle birbirinin üstüne yürüyor: Hitler, Stalin..."

Felsefe doçenti daima aynı tatlı tebessümle gülümseyerek Fuat'ın yüzüne baktıktan sonra, sözüne devam etti:

"Eflatun devrinde insanın duygu hudutları da bizimkine nispetle kıyas kabul etmeyecek kadar dardı. *'Dialoglar'* gibi fikir harikalarını bir tarafa bırakın, o zamanın edebi eserlerini ele alın; lirik şairler olsun, trajikler olsun henüz Homerik sfer dışına çıkamamışlardı; yani bir mitolojik hayat duygusundan kurtulamamışlardı. Tabiattan aldıkları intibâları, aşkı, hasreti, elemi hep Homerik terimlere göre ifade etmekte ve hayattaki trajik ve destanî unsurların kaynağını da hâlâ tanrıların mekânı Olimpos Dağı'nda arayıp bulmaktadırlar. Neden? Çünkü, basbayağı insan, cemiyetin içindeki orta halli adam, frenklerin *'l'homme de la rue'* [sıradan insan] dedikleri adsız kişi, henüz *'tragiquement'* [trajik biçimde] ve kahramanca yaşamak mertebesine ermemişti. Bir Sofokles, bir Euripides bu gibilerin sönük bahtıyla alakalanmaya tenezzül edememişti. Böyle bir işle ancak komedyacılar meşgul olurdu. Tragedya sahası bundan dolayıdır ki, yalnız tanrıların, tanrıçaların, yarım tanrıların, bunlarla yakın, uzak ilişkileri olan han ve hakanların ya parlak başarılarıyla tanrılardan birinin teveccühünü kazanmış, ya da isyanlarıyla birkaçının gazabına uğramış kahramanlar monopolündeydi. Bir rençbere, bir bezirgâna, bir zenaat sahibine, hattâ bir mektep hocasına, bir forum hatibine burada yer yoktu. Acaba niçin? Ben öyle düşünüyorum ki, bunun sebebi, o zamanki halk adamının duygu dünyası ve etkilenme kabiliyetleri, ona her korkunç maceraya atılmak imkânını

verecek bir yükseklik, zenginlik ve genişlik seviyesine erişmemiş ve bu yüzden de tragedyacıya kendi sınıfından bir kahraman örneği çıkarıp göstermemiş olmasıdır."

Bu noktada Fuat, muhatabının sözünü kesmek ihtiyacını duymuştu:

"Müsaade ediniz ama, ben bu hükmü biraz *indi* buluyorum."

Genç felsefe doçenti, bir kahkaha daha salıverdi ve:

"Ben de öyle buluyorum!.." dedi.

Lakin Fuat, bahsi burada bırakmak istemiyordu:

"Bununla beraber, şu tragedya misalini elden bırakmayalım. Evet, dediğiniz gibi, bir zamanlar yalnız tanrılarla kahramanların inhisarında bulunan trajik ve destanî unsuru, insan bahtının bu mahabetli ve asil tecellisini, insana, insanüstü bir mertebeye ermek kudretini veren bu tehlikeli hayat cevherini şimdi, her dileyen kendine mal edebilir. Bugünkü günde halk yığınlarının içinden nice Promete'ler, nice Herkül'ler çıkıp durmaktadır. Gökyüzü, gece-gündüz yüzlerce, binlerce İkar'larla dolup dolup boşalıyor. Ademoğlu, yıldırımı çoktan eline aldı ve Zeus'u tahtından indirip sakalından sürüklüyor. Yerin altındaki maden ocaklarında, yerin üstündeki fabrikalarda karıncalar gibi kaynaşan ve hiç şüphesiz, Sikloplardan daha zorlu işler gören bugünün adsız emekçilerine nispetle demir ve ateş tanrısı Vulkan, bir acemi işçidir. Bu savaşın facialarını hikâye tarzında anlatan bir iki kitap elime geçti. Birisi, 20 yaşında, bir İngiliz 'bombardier' pilotu tarafından yazılmıştır. Öbürü, cephelerde bir gazete muhabirinin eseridir. Sanırım, yazdıkları daha basılmadan önce her biri, bir feci ölümle kaybolup gitmiş bunların... Hattâ, birincisi için iki defa ölmüştür diyebiliriz. Çünkü, bir defasında, alevler içinde düşen uçağından yer yer kavrulmuş bir ceset halinde çıkarılıyor. Elleriyle yüzü bir kor gibi tütmektedir. İmdadına gelenler onu,

morga mı götürsünler, hastaneye mi, bilemiyorlar. İşte, bu çocuk, tekrar hayata geldikten ve hastanede aylarca süren ızdıraplı bir tedavi devresi geçirdikten sonra (zira, onun bütün yanık derilerini ve etlerini sıyırıp ayıklayarak, yerine vücudunun sağlam taraflarından kesilip biçilen etler ve deriler yapıştırıyorlar) evet, işte bu tüyler ürpertici tedaviden sonra o çocuk, bütün engellemelere rağmen, tekrar 'Royal Air Force' hizmetine girmekte ısrar ediyor ve gidiyor. Ne halde bilir misiniz? Eli, bir yırtıcı kuş pençesine dönmüştür. Yemeklerde çatal bıçağını binbir zahmetle kullanabiliyor. Bileklerinde, bindiği ağır çifte motorlu'nun frenini kullanacak kuvvet kalmamıştır. İniş ve çıkışlarda, başka biri gelip ona yardım ediyor. Bazen yaralı gözleri, takma gözkapakları arasından altimetrenin rakamlarını seçemiyordu. İrtifa, yarım baş ağrılarını tahammül edilmez bir dereceye çıkarıyor. İkide bir ağır makineyi, fırtınaya karşı yöneltirken yaptığı zorlamalarda yanık ellerinin derisi sıyrılıyor. Bütün bu tafsilatı, nişanlısına yazdığı mektuplardan öğreniyoruz. Zira, bu genç kahramanın, kendini hayata bağlaması lazım gelen gönül bağları da vardır. Buna rağmen, durmadan ölüme meydan okuyor. Niçin? Bunu, yine nişanlısına yazdığı mektupların birinde kendi kendine soruyor: 'Ben bu belaya,' diyor; 'acaba, bir avanak genç kızın söylediği gibi nahvet ve gururuma kapılarak mı atılmış bulunuyorum? Hiç zannetmem; zira, kararımı verirken zımnen biliyordum ki, bundan geriye dönmeyeceğim'."

"Bahsettiğiniz o kitabı ne zaman yazmış?"

"Yanık etlerinin cımbızla koparıldığı sırada... Size vereyim de okuyun. İçinde ne talihinden bir şikâyet, ne başına gelenlere karşı bir isyan... Hattâ, ne de düşman aleyhinde bir tek kötü söz. Eserde, baştan sona, yalnız, insanî hislerle çarpan bir kalbin sesini duyarsınız. ilk hava hücumlarına katıldığı günden tâ alevler içinde düşüp kendini kaybettiği

ana kadar... Evet, ne nahvet, ne gurur; ne de genç yaşında birtakım askerî şan ve şerefler kazanmak hırsı! Zaten kitabında, kendinden ziyade, silah arkadaşlarından bahsettiği görülür. Onların kahramanlıklarını ve ölümlerini anlatır ve her ölen arkadaşının arkasından, 'Ben neye kaldım?' diye hüzünlenir. Lakin, bunların kahramanlığına ya da fedakârlığına dair yazdıklarında da kasidemsi, mersiyemsi bir karakter bulamazsınız. Onca, bütün hücum pilotlarının ruh ve irade kudretini yapan şeyi nefislerine olan itimatlarıyla tevazularında aramak lazım gelir."

Felsefe doçenti:

"Güzel bir sentez;" dedi. "Bunu da mı sizin genç kahraman söylüyor?"

"Evet; aşağı yukarı böyle bir cümlesini hatırlıyorum. 'Sizin genç kahraman' deyip de geçivermeyin. O, yalnız adale ve iradeden bileşik yiğit bir delikanlı değildi. Yüksek kültür sahibi bir Oxford'luydu. Harp edebiyatında 'kurban edilmiş nesil' adı verilen bu ayarda gençlerin saymakla bitmeyeceğini tahmin ederim. Biraz önce, cephelerin birinde asker gibi ölmüş bir gazete muhabirinin kitabından bahsetmiştim. İki yüz sayfayı geçmeyen bu kitapta, bunlardan en az 20-30 örnek var. Bir tanesi hiç aklımdan çıkmıyor. Bu da ya Oxfordlu, ya Cambridgeli bir hava subayıdır. Ve bu subay, her şeyden önce, yüksek çapta bir melomandır. Hayatta yalnız müzikten zevk alır; bittabi, klasik müzikten, yani Alman musikisinden... Bunun için, her hava seferine çıkışında, en lüzumlu olarak yanına aldığı eşya, bir gramofon makinesiyle Beethoven'in sonatlarını, kourtatlerini ya da senfonilerini çalan plaklardır. Gökyüzünün engin ve karanlık ıssızlığı içinde, bazen rüzgârla, fırtınayla çarpışarak, bazen buzlu sisleri ya da kar tipilerini yararak ağır bombardıman uçağını, kapkaranlık düşman şehirlerinin üstüne doğru yöneltirken, kulağı ve ruhu hep bunlardan çıkan ahenk ve melodi

sağanağındadır. (Gözünüzün önüne geliyor mu bu genç adamın hali?.. Her saniyesi türlü türlü ölüm tehlikelerine gebe bu korkunç ve sonsuz saatler esnasındaki bu soğukkanlığı?) Denilebilir ki, o, yalnız makinesini, her biri biner metreyle ölçülen hava tabakalarının üstüne çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda kendi benliğini, kendi fizik benliğini de başdöndürücü bir irtifaa kadar aşıp aşıp geçiyordu. Buna rağmen, vazife hissini ve dikkatini de bir dakika kaybetmediğini unutmamamız lazım gelir. Zira, bu hava subayının Almanya ve İtalya üzerine yaptığı bilmem ne kadar hava hücumlarından hiçbir arızaya uğramaksızın daima başarıyla döndüğünü bize, gene okuduğum o harp röportajı bildiriyor. Tasavvur edin; meloman pilot, bir yandan, mesela Beethoven'in *Synphonie héroique*'ini dinlerken öbür yandan, gözleri *tul* ve *arz* aletlerine dikilidir. Bu aletler, ışıktan, rakamlarıyla ona hedefinin üstüne geldiğini her işaret edişte, o parmağını bir düğmeye basarak ve başını uzatıp aşağıya bakınca, altındaki karanlık uçurumun şerha şerha kanadığını görür. O anda, orada, bir bina bloku, bir endüstri merkezi, bir kasaba ya da bir şehir tutuşmaya başlamıştır."

Fuat'la felsefe doçenti uzun bir müddet, birbirinin yüzüne bakakaldılar. Sanki Fuat, anlattığı ve felsefe doçenti dinlediği şeylerden derin bir hayrete düşmüştü. Neden sonra, beriki öbürüne:

"Şimdi gelin de, bu gerçek Mythe'leri, bizim babadan kalma eski püskü insan ölçülerimizle ölçmeye kalkın bakalım;" dedi. "Bunları şöyle böyle anlamak için bile elimizdeki psikoloji sondajları artık kâfi değildir. Hele bunların his dünyasını deminden beri bahsettiğimiz ahlâkî ve ruhî değerler içine sokmaya kalkışmak bütün realitelere karşı bir hareket olur. Bunlar, çoktan *iyilik, kötülük* denilen mefhumların ötesine aşmışlar ve insanüstü aksiyonlarıyla kendiliklerinden bir sürü yeni değerler yaratmaktadırlar. İşte,

bence yarınki hümanizma, bu aksiyonların, bu fenomenlerin tetkik ve tedvininden [derlenmesinden, düzenlenmesinden] doğacaktır. Siz ki, bu harp patırtılarının arasında bile yeni fikir hareketlerini takibe imkân buluyorsunuz, bana söyleyebilir misiniz, böyle bir tetkik ve tedvin işine başlamış olanlar var mı?"

"Yeni hümanizma, ilk defa benim tarafımdan icat edilmiş ya da sezilmiş bir şey değildir. Daha savaştan önce –yani deminden beri iki örneğini vermeye çalıştığım yeni insan tipleri, bugünkü belirtileriyle ortaya çıkmadan önce– bu tabiri kullanmaya başlayanlar vardır. Hattâ, son zamanlarda André Malraux, *yeni insanı, l'homme atlantique* vasfı ile tarife kalkıştıydı. Fakat, sonunu getiremedi. Mevzu çok geniş ve genişliği nisbetinde sislidir. Bununla beraber, *l'homme atlantique* klişesi, yeni insan dediğimiz ve enini boyunu henüz tayin edemediğimiz fenomeni bir çerçeve içine almak suretiyle onu, biraz daha anlaşılır bir hale sokuyor. Mesela, biraz önce Eflatun devrindeki adamın görüş ve duyuş ufkunu 150 bin nüfuslu bir Atina kasabasının duvarları içine sıkıştırmıştınız. Haydi, insaf edelim de, bu ufka Ege Denizi'nin çevresi ölçüsünde bir genişlik verelim. Böyle yapmakla tarihî bir hataya da düşmüş olmayız; zira, bilirsiniz ki, bir eski Yunan tarihçisi, Akdeniz'in doğu boğumunda yerleşmiş Yunan kolonilerini bir havuz etrafındaki kurbağalara benzetirdi. Bunlar arasında, bir yanda İskenderiye'ye, Marsilya'ya, öbür yandan Karadeniz kıyılarına yayılıp yerleşmiş olanlar da vardı. Fakat, kültür tarihinde Yunan medeniyetine *Akdeniz* medeniyeti denildiğine göre, bu medeniyete mensup olan insan tipine de *Akdenizli* vasfı verilebilirdi ve o zaman *l'homme atlantique*, yani *Atlas Denizi Adamı*'nın manası daha açık bir surette anlaşılırdı."

Tam bu sırada, kıraathanenin durmadan çalmakta olan radyosundaki alaturka müzik faslı, sona erip, ajans haberle-

ri okunmaya başladı. Felsefe doçentiyle Fuat, susarak kulak kesildiler. Bu haberler, harbe dair son derece dikkat çekici ve alaka uyandırıcı bir sürü haberler veriyordu. Hele bunların birincisi, insanın yüreğini ağzına getirecek kadar önemliydi. Zira, müttefik orduların, Sicilya'ya ayak bastıkları bildiriliyordu. Felsefe doçenti, bir yandan dikkatle dinliyordu; öbür yandan, bu havadisin kıraathane halkı üzerindeki tesirini görmek için, aynı dikkatle, etrafına bakıyordu. Saz faslının devamında nisbî bir sükut içinde radyoyu dinler görünen bu halk kümelerinde, şimdi, mikrofondan gelen seslere karşı belli bir kayıtsızlık göze çarpıyordu; bu kümeleri teşkil eden küçük insan gruplarından birtakım havai konuşmaların ve güleşmelerin birer vızıltı ve mırıltı halindeki yankıları işitiliyordu.

Kimileri esniyor, dalgın dalgın tavana bakıyor, kimileri de kalkıp gitmeye hazırlanıyordu. Felsefe doçenti bu manzarayı gözünün ucuyla Fuat'a işaret etti:

"Ne dersiniz?"

Fuat hazin hazin gülümsedi:

"Bunlar mı? Marmara insanı..." dedi.

"Hattâ Marmara bile değil, Kurbağalıdere, Kurbağalıdere!.."

Felsefe doçenti bunu söyleyerek adeti üzere bir kahkaha salıverdi. Fuat yeni arkadaşının, aralarında geçen birkaç ciddi mubâhase esnasında, işi böyle şakaya dökûp gülüşlerini şimdiye kadar hep hoş görüp geçmişti. Fakat nedendir bilinmez, bu sefer Felsefe doçentinin bu 'Kurbağalıdere" nüktesiyle bu gülüşünü pek yerinde bulmadı. Gerçi, bu nükteye meydan veren kendisiydi ama, "Marmara insanı" sözü daha ağzından çıkarken söyleyip söyleyeceğine pişman olmuştu. Halkla bu şekilde alay etmek selahiyetini nereden almıştılar? Eğer bu halk, anakronik ve geri bir yığın halinde kalmışsa, samimi bir entellektüel için buna gül-

mekten ziyade ağlamak lazım gelmez miydi? Düşünen ve bilen kafalar, ellerinde bulunan en modern yayım vasıtalarından faydalanıp bu halka, yaşamakta olduğumuz tarihî günler hakkında hiçbir fikir vermemişlerse, yazarlarımız ammenin ruhunda bu devrin heyecanını uyandırmamışlarsa, suç kimdeydi? Bu memleketin geniş dünya meselelerine ne kadar kapalı kaldığını, bu memleket amme efkârının geniş dünya meseleleri karşısında herhangi bir refleks ve tepkiden ne derece mahrum olduğunu Fuat, hiç şüphesiz ki, şu felsefe doçentinden daha iyi görüp öğrenmişti. Zira, bir buçuk iki yıldan beri bu meselelere dair yazıp yaydıklarının nasıl bir boş sesi verdiğini kendi sinirlerinin antenleriyle kendi ruhunda hissetmekteydi. Hattâ, bu hale çok defa öfkelenip isyan ettiği, bazen de çölde bağıran bir kimse gibi, ümitsizliğe düştüğü oluyordu. Fakat, en son, kabahati gene kendinde buluyordu: "Muhakkak, bu halkın şuuruna giden yolu bulamadım; ya da anlayacağı dille konuşamıyorum," diyordu.

Bu dil, bu dil ne olsa gerekti? Bir buçuk yıl öncesine kadar Fransızca çevirmenliği yaptığı *Gün* gazetesinde, birkaç zamandan beri dedikodumsu bazı fıkralar yazmaya başlayan Selim Sabri (Aktuğ) adındaki karalamacının dili mi? Yoksa, yine aynı gazetede tanıyıp da şimdi An'ın yazarlar masası başında tekrar karşılaşmak felaketine uğradığı tarihî tefrika yazarı İdris Hulûsi (Gürpınar)'ın dili mi? Zira, söylenildiğine göre, bunlardan biri, okurlarından her gün yığın yığın takdir ve tebrik mektupları alırmış. Berikinin de halk rağbetini kazanmakta bundan aşağı kalmadığını Fuat kendi gözüyle görüyordu. Çünkü, İdris Hulûsi, An'a geçeliden beri bu gazetenin sürümü arttıkça artmaktadır. Şu halde, demek oluyor ki, topluma sesini duyurabilmesi için, Fuat'ın da bu çeşit yazarlar derecesine inmesi; işi, ya Selim Sabri gibi bir nevi mahalle karısı fassallığına dökmesi, ya da İdris

Hulûsi gibi, birtakım kabadayı palavraları savurması lazım geliyordu.

Hayır, bin kere hayır, Fuat buna razı olamazdı. Devlet düşkünü bir aile çocuğunun türlü türlü sosyal zilletlrine katlanmaktan hiçbir izzetinefis acısı duymamış; Devtabanı delik kunduralar, havı dökülmüş esvaplarla dolaşmaktan yerinip yüksünmemişti ama, fikrî asalet bahsinde en ufak bir gönül alçaklığına, meslekî onurundan en küçük bir fedakârlığa tahammülü yoktu. Lakin, Fuat'ın bu haline, acaba, bir nevi entellektüel kibirliliği, bir nevi bilgiçlik çalımı, kısaca bir kendini beğenmişlik manası verilemez miydi? Ve öyle olduğu takdirde, onun, Semra'dan, ne farkı kalırdı? O da, birkaç saat önce, annesine o kadar nefretle ve merhametsizce anlatmaya çalıştığı *snopluk* illetiyle bulaşık sayılmaz mıydı? Zira Fuat, pek iyi bilirdi ki, bu illetin yuvaları ve sirâyet sahaları yalnız salonlar değildir. Nice kütüphaneler, nice laboratuvarlar, nice yazı odaları bunun musablarıyla [müptelalarıyla düşkünleriyle] dolup dolup taşmaktadır ve bunlar, yüksek kat pencerelerinden aşağıdaki halk yığınlarına bakarak, "Hamdolsun, biz, şu güruhtan değiliz!" derler.

Oysa, Fuat, hayatının yegâne heyecanlı, yegâne coşkun birkaç saatini Atatürk'ün ölüm günü, Dolmabahçe Sarayı'mn etrafını saran yüz binler arasında geçirmiş olduğunu, hâlâ, bütün fikrî ve hissî sergüzeştlerinin en kayda değer bir hadisesi olarak hatırlamaktadır ve bugün yapmak istediği şey, o zaman halktan aldığı bu heyecanı, bu coşkunluğu kendi zekâsıyla şuurunun süzgecinden geçirerek saf ve şeffaf bir halde ona iade etmek; halkın ruhunda dile getirebilmektir.

Böyle bir büyük işi başarmak ne Fuat'a, ne de başka bir kimseye nasip olmadığı için, o gün, o tarihî gün çoktan unutulmuş; Milli Kahraman'ın tabutu önünde tek bir vücut, tek bir kalp haline giren o yüz binlerce kişi bozguna

uğramış bir ordu gibi, perişan ve avare, memleketin dört köşesine dağılıp gitmişti. İşte şimdi, Selim Sabri nevinden yazarların sinsi sinsi yapmaya başladıkları polemikler bu bozgunun edebiyatıydı ve İdris Hulûsi'nin Battal Gazi masallarındaki düzme kahramanlar, işte, bunun içindir ki, halkın muhayyilesinde, gerçek kahramanın boş kalan yerini, kolaylıkla alabiliyorlardı.

* * *

O akşam, hemen aynı saatlerde, İsviçre'nin büyük bir otelinde, müttefiklerin karaya asker çıkardıkları haberi yayılır yayılmaz, herkes birbirine girmişti. "Nasıl olmuş?", "Ne kadar asker çıkarılmış?", "Ciddi bir mukavemetle karşılaşılmış mı?" Kadın, erkek hep bundan bahsediyordu; buna dair tamamlayıcı bilgiler almak için otelin holündeki büyük Philips radyosunun etrafında kaynaşıyordu.

Mühendis Ragıp Bey bile, hiç değilse bir süre, kendi gönül dertlerini unutup, umumi heyecana katılmıştı. Bu küçük Avrupa parçası birkaç bin Amerikan ve İngiliz askerinin üstüne yüklenmesiyle güya bütün kıtanın sıklet merkezi haline girmişti ve Alp Dağları'nın zinciri bir dev terazinin dili, çubuğu gibi, o yana doğru eğiliyordu.

İşte, Batı medeniyetini kurtarmaya gelen hürriyet ve demokrasi Haçlıları kapıdaydı. İşte, her yanını ateş sarmış binanın eşiğini geçmişlerdi ve ayak sesleri gittikçe yaklaşıyor; gittikçe yaklaşıyordu. Hani, Mussolini'nin 8 milyon süngüsü neredeydi? Gerçi, bir avuç İtalyan askeri, bu bir karış toprak parçasını, canını dişine alarak savunmaya atılmıştı; fakat bundan bir şey çıkacağını hiç kimse ummuyordu. Harbi, İsviçre denilen bu rasat yerinde takip edenler, Amerika diye yeni bir kudret yıldızının parlamaya başladığını artık görmemezlikten gelemiyorlardı. Düne kadar iyimserliği, nihayet, Almanya ile müttefikler arasında başabaş bir

uyuşma, sulhünden öteye götüremeyenler bile, şimdi, Anglo-Saksonların tam zaferine inanır olmuşlardı. Hattâ, böyle bir sonuçtan endişeye düşenlere bile tek tük rasgeliniyordu. Bunlar, daha şimdiden, Avrupa, Amerika'nın kolonisi olacak diye korkuyorlardı. Öyle ya, zavallı kıta baştanbaşa bir baykuş yuvasına dönmüştü. Kimsede ne pul, ne para kalmıştı. Yarın, şöyle böyle kalkınıp kendine gelebilmek için, ister istemez, dünyanın bütün servet kaynaklarını elinde tutan ve hiçbir çatısı çökmeden ayakta duran bu ülkenin dinç ve zengin insanlarına avuç açmak zaruretini duyacaktı ve bunların geçen harbin sonunda olduğu gibi, "Ne haliniz varsa görün!" deyip gitmeleri başka bir felaket, keselerinin ağzını açıp yardıma karar vermeleri başka bir felaket olacaktı. Bununla beraber, Avrupa'nın yarınki mukadderatına dair yürütülen bu çeşit kötü yorumlar, günün umumi zafer şevki havası içinde birer anlaşılmaz mırıltı halinde kalıyordu. Zaten, Mühendis Ragıp Bey'in bulunduğu Palace o kadar karışık ve ne olduğu belirsiz kimselerle doluydu ki, bunlar arasına birtakım Nazi ve Faşist ajanlarının katılmış olması, bu yakınmaların, ruhları bulandırmak için, onlar tarafından sürülüp yayınlandığı kolaylıkla akla gelebilirdi.

Nitekim, bir gün, aslı Alman olduğu söylenen bir Arjantinli, Ragıp Bey'e yanaşarak ve gözünün ucuyla radyonun etrafında kaynaşanları göstererek:

"Bunlar şimdi düğün bayram ediyorlar ama, yarın başlarına gelecekten haberleri yok," demiş ve Ragıp Bey'in, masum masum bakışından cesaret alıp, şöyle devam etmişti: "Bilirsiniz ki, Avrupalılar, daima, Amerikalıların kendilerini hiç tanımadığından şikâyetçidirler. Fakat, acaba Avrupa'da kaç kişi Amerika hakkında tam bir malumat sahibidir? (Tabiî Amerika derken, Kuzey Amerika'sından bahsediyorum. Güney Amerikası büsbütün başka bir diyardır.) Avrupalı, Amerikalının, tuttuğunu koparır ve taştan para çıkarır bir

mahlûk olduğunu bilir. İstihsal tekniği, sosyal bünyesi ve pratik hayat seviyesi itibariyle kendinden kat kat üstünlüğünü de anlamış, kabul etmiştir. Hem de, bu yüzden biraz da yoksul akraba eksikliğinin acısını duyarak, kendisini avutmak için, "Sam Amca'ya" bazı sempatik vasıflar yakıştırır. Mesela, ona göre, "Sam Amca" böndür ve her bön insan gibi, iyi yüreklidir. Kolayca aldatılabilir. Bundan başka, evet "Sam Amca" her şeyden önce, bir iş ve menfaat adamıdır ama, aynı zamanda ve belki aynı derecede bir idealist, bir hümanitaristtir de... İşte, Avrupalıların müthiş bir surette yanıldığı nokta budur."

Arjantinli, sinsi sinsi gülümsedi:

"Ben vaktiyle Rockfeller müessesesinde çalıştım ve bu muazzam, bu dillere destan, bu tipik *hayır* ve *hasenat* organizasyonunun içinde ne fırıldaklar döndüğünü pek yakından görüp öğrenmişimdir. Kimbilir, belki Mr. Rockfeller bunu, gerçekten insanî bir his ve düşünceyle kurup meydana getirmişti? Zira, bazı Amerikalılar da vardır ki, yüklerini tuttuktan ve biraz da yaşlandıktan sonra, kendilerini bir nevi sentimental ya da dinî mistisizme verirler. Buna, yalnız bir zengin, snobizması deyip de geçmemelidir. Amerikalı iş adamı, Avrupa'dakiler gibi milyonlarının üstüne oturup yan gelmesini bilmez. Bin beygir gücündeki bu motor birdenbire duracak olursa, çatlar. Onun için hızını derece derece azaltarak durmak mecburiyetindedir. İşte, o hayır müesseseleri, o dinî, ahlâkî misyoner teşkilatları da bizim yorgun milyardere hem böyle bir enerji frenlemesi hizmetini görür; hem de yormayan bir çalışma fırsatını bağışlar. Aksi takdirde, iç sıkıntısından melankoli getirip intihara kadar gidebilir. Bundan başka, Amerikalı iş adamının Avrupalı iş adamına taban tabana zıt bir tarafı daha vardır: Pinti ve dar görüşlü Avrupa kapitalisti için para, biriktirilen, saklanan ve üstüne titrenilen aziz, kutsal bir maddedir. Amerikalı iş adamı

ise... (Dikkat edin; kapitalist demiyorum. Zira, Amerika'da bizim anladığımız manada kapitalist yoktur.) Evet, Amerikalı iş adamı ise, parayı daima harekette görmek ister ve milyonları Mısır Firavunlarının köle sürülerini kullandığı gibi kullanır. Her birini bir işe sokar; göz açtırmadan, soluk vermeden çalıştırır. Hattâ, birçoğunun bu yolda helak olup gitmesine aldırış bile etmez. Çünkü, kendi enerjisi gibi memleketinin kazanç kaynakları da bitip tükenme bilmez. 30-40 milyonunu bu işde mi kaybetti, mutlaka 100 milyon başka bir işten çıkaracaktır. Bir eliyle verdiğini öbür eliyle alacaktır. Şimdi, buraya, bu harp için milyarlar döküyorlar değil mi? Hiç merak etmeyin; yarın bunları yüzde yüz faiziyle Avrupalıların sırtından çıkaracaklardır. Bundan dolayı ben, Amerika'nın Avrupa savaşına katılışını, dolayısıyla bir ticarî teşebbüs telakki etmekteyim..."

Ragıp Bey, bütün bu laflardan hissettiği usanca rağmen, kendini tutamayıp:

"Amma da yaptınız!.." dedi. "Bazen paradoks denilen şeyden pek hoşlanırım ama, safsataya kadar gitmeyi hiç sevmem. Amerika'nın, ekonomik bakımdan Avrupa'ya ne ihtiyacı var? Siz de pekala bilirsiniz ki, Avrupa, Amerika için enteresan bir pazar bile değildir. Bu memleketin şu son 20 senelik dış ticaret istatistikleri ortada. Avrupa'ya yaptığı ihracat, dünyanın başka yerlerine –hassaten sizin tarafa olan– ihracatının yüzde onunu güç buluyor. Sonra unutmayalım ki, Amerika, geçen savaşta da Avrupa'nın imdadına koşmuştu, insanî bir sulh yoluna parasını ve kanını dökmüştü. Buna mukabil ise..."

Ragıp Bey'in sözü ağzında kaldı; zira, tam bu sırada Sevim, sinema artistlerinden Clark Gable'a benzettiği bir delikanlıyla bardan içeriye girdi. Her ikisi de Ragıp Bey'i görmemezlikten gelerek, ya da gerçekten görmeyerek, tezgâhın tâ öbür ucuna gidip durdular. Bu aperatif saatinin son daki-

kalarında, herkes tezgâh başına üşüştüğü için, ilişecek tek bir eskabo kalmamıştı. Bir süre, konsomasyonlarını ayakta içmekle bir masa başına geçip oturmak arasında müteredditi kaldılar. Derken, biri, yerini Sevim'e terketti ve Clark Gable'a benzeyen delikanlı, onu bir bebek gibi iki eliyle belinden tutup boş kalan eskabo'nun üstüne oturttu. Ragıp Bey'in yüreği ağzına gelmişti. Ve sapsarı kesilen yüzünü nereye çevireceğini bilemiyordu. Yanındaki adam, hâlâ konuşuyordu. Fakat Ragıp Bey, kulaklarındaki uğultudan, artık hiçbir şey işitemez oldu. Clark Gable'ın benzeri, Sevim'e bir domates suyu, kendine de bir Martini ısmarladı. Arka cebinden bir uzun gümüş tabaka çıkarıp Sevim'e uzattı. Sevim, bunun içinden bir cıgara alarak kankırmızısı bir rujla boyanmış dudaklarına götürdü.Bir küçük alev parıltısı Sevim'in, saçlarıyla yarıya kadar örtülü profilini aydınlatıyordu. Şimdi, bir beyaz serpantin şekline giren tütün dumanları, her ikisinin başı üstünde halka halka dağılmaktadır. Ragıp Bey, bütün bunları, bakmadan, görüyor gibiydi.

Derken, delikanlıyla gözgöze gelivermesin mi? Ve bu, hemen kolunu havaya kaldırıp, Faşist selamını andırır bir el işaretiyle, ona:

"Hello Ragıp!.." diye seslenivermesin mi?

Ragıp Bey şaşkınlığından ne yapacağını bilemeyip, delikanlıya alaturka bir selam verdi. Bu esnada Sevim, yüzünü ona doğru çevirmişti. Fakat, bu yüz neyi ifade ediyordu? Bu yüzdeki gözler ona bakıyor muydu, bakmıyor muydu? Anlaşılır gibi değildi. Gerçi Ragıp Bey'in buna alışmış olması lazım gelirdi. Aylar ve hattâ yıllar var ki bu yüz, yakından ve uzaktan, her kendine çevirilişte Ragıp Bey, Joconda'nın portresiyle karşı karşıyaymışcasına bir hisse kapılıyordu; yani, her yüksek sanat terbiyesinden mahrum Joconda seyircisi gibi, o da bu muamma çehre karşısında anlayamamazlıktan gelen bir kafa ve yürek yorgunluğuna düşüyor-

du. Burada, Sevim'den bahsederken, büyük resim ustasının baş eserini rasgele hatırlamıyoruz. Son zamanlarda Sevim'le Joconda arasında hayret edilecek bir benzerlik bulmaya başlayan Ragıp Bey'in bizzat kendisidir. Hattâ Sevim'in yeni ahbabı için –onunla daha tanışmadan önce–, "Aman Yarabbi, ne kadar da Clark Gable'a benziyor!" diye söylenişlerinin bilmem kaçıncısında Ragıp Bey de onun yüzüne dik dik bakarak:

"Siz de," demişti, "siz de giderek Joconda'yı andırmaktasınız..."

Ve Sevim, hırçın bir tavırla:

"Bu da kim oluyor?" diye sormuştu.

Bunun üzerine Ragıp Bey'in ona, bu meşhur portreye dair uzun uzadıya bilgi vermesi ve genç kızı, çirkin bir kadına benzetmediğini ispat için, portrenin büyük Larousse kamusundaki fotoğraf kopyasını göstermesi lazım gelmişti. Lakin, yine onu tatmin edememişti. Zira, Sevim, Joconda'yı "buz gibi soğuk" bulmuştu.

Ragıp Bey de, şu Sevim'in beğendiği delikanlıda bayağılık, kabalık ve şımarıklık gibi bir sürü kusurlar buluyordu ama, ağzını açıp bir tek kelime söylemeye dili varmıyordu. Hattâ, demin kendisine karşı yaptığı laubalilik nevinden nice saygısız muamelelerini hoş görüp geçiyordu.

Onunla tanışalı daha on beş gün olmamışken, kırk yıllık dost gibi, bar köşelerinde bu "Hello, Ragıp!" diye bağırışlar; yanyana oturup konuşurlarken, omuzuna vurup, dizine dokunuşlar, birtakım açık saçık hikâyeler anlatışlar; kaba-saba şakalar edişler, onun ne kadar aşağı tabakalardan gelme, görgüsüz biri olduğunu göstermekte değil miydi? Oysa, kendi iddiasına göre, küçük bey, baba tarafından Mexico'nun en asîl ve en zengin bir ailesindenmiş. Ana tarafından da bilmem hangi İngiliz lordunun torunuymuş. Zaten, bunu ispat için de yarım yamalak Fransızca'sını bir özenti

İngiliz şivesiyle söyleyip durmaktadır. Clark Gable benzerinin palavraları bununla da bitmiyordu. Onun, bir de kahramanlık taslayan tarafı vardı. Mesela, harbin başından beri İngiliz ordusuna gönüllü olarak katılmak istermiş de, bir türlü yolunu bulup gidemezmiş ve bu, onun için büyük bir vicdan azabıymış. Öyle ya, kendisi gibi yiğit bir adama annesinin memleketini müdafaaya koşamamaktan daha ağır bir ayıp tasavvur edilebilir miymiş? Hele siperlerde ve havalarda çarpışan nice nice İngiliz genciyle mektep arkadaşı olduğunu düşününce, kendini adeta bir asker kaçağı sanıyormuş. Delikanlı, bu lafları en ziyade Sevim'in yanında tekrar eder dururdu. O da:

"Neden asker kaçağı olacakmışsınız? Hiç de değil!.. Siz Meksikalısınız!" demekten bıkıp usanmazdı. Fakat bir gün, Clark Gable'ın, asıl Clark Gable'm subay olarak Amerikan ordusuna girip Pasifik'te bir yerde harp ettiğini işitince, Meksikalı ahbabının hayıflanmalarına hak vermeye başlar gibi oldu. Birinin, öbürüne büsbütün benzemesi için, bir subay üniformasıyla cephelerde görünmesi gerekiyordu. Sevim, öbürünü aktüalite filmlerinin birinde bir alay Amerikan askerinin arasında bu kıyafetiyle yürürken gördüğü zaman, heyecanından az kalsın, bir çığlık koparacaktı. Zaten, Servet Bey'in kızı, o andan beridir ki bir harp devresi içinde yaşadığının farkına varmıştı. O andan beridir ki, harp denilen şeyi çok önemli ve dikkate değer bir hadise telakki ediyordu ve sabahtan akşama kadar radyosunun başından ayrılmadığını bildiği Ragıp Bey'e, durmadan, harp havadisi soruyordu.

Genç kızın dünya işlerine bu beklenmedik ilgisinin sebebini sezip anlamak ne Ragıp Bey için, hattâ ne de o vurdumduymaz delikanlı için pek güç olmamıştı. Zira Sevim, ikide bir Clark Gable hakkında –güya bu Hollywood artisti, Amerikan ordusunda hemen Eisenhower'dan ya da MacArt-

hur'dan sonra gelen meşhur bir kumandanmış gibi– birtakım malumat sormaktan çekinmiyordu. Mesela, hangi cephede bulunduğunu, nasıl dövüştüğünü, ne zaferler kazandığını bilmek istiyordu. Ara sıra, "Acaba yaralandı mı? Acaba öldü mü?" diye telaş ve endişe gösterdiği de oluyordu.

Meksikalı adam, kendi örneğine Sevim'in bu ilgisini kahramanlık münayişlerine yeni bir parıltı vermekle karşılamakta idi. O, şimdi, son derece vehametli bir karara varmış insanların sert ve kapalı çehresini takınıyor; eski gevezeliklerinden vazgeçiyor; esrarlı ve dalgın bir tavırla dolaşıyor; hattâ bazen bir köşeye çekilip derin derin düşünüyor gibi yapıyordu. Bir iki gün de ortadan büsbütün kayboldu ve döndüğü zaman, Sevim'in kulağına: "Affedersiniz;" dedi. "Size veda etmeden gitmek mecburiyetinde kaldım. Urgent ve gizli bir işim vardı. Anlarsınız..." Zaten Sevim'den başka hiç kimse onun bu bir iki günlük yokluğunu farketmemişti bile. Sevim, bunun hem farkına varmış, hem de epeyce telaşlanmıştı. Zira, bütün otel halkı içinde yine yalnız Sevim'dir ki, delikanlının mutlaka bir çılgınlık yapacağından emindi. Onun için, kulağına fısıldanan bu yarım ve üstü kapalı izah, onu büsbütün çileden çıkardı:

"Olmaz, olmaz! Bana her şeyinizi, her hareketinizi açıkça söylemelisiniz!" diye haykırdı.

Öbürü büsbütün yavaş bir sesle:

"Yapamam, elimde değil; beni mazur görün," dedi. "İşin içinde askerî sır var!.."

Ve gözünün ucuyla, belli etmeden, genç kızın yüzünü süzünce, oynadığı rolde muvaffak olan bir aktör gururuyla gülümsedi. Zira, bu "askerî sır" sözü üzerine Sevim'in benzi atmış ve yanakları her zamankinden daha ziyade çukurlaşmıştı.

IV
ESKİ POLİS KOMİSERİ HAMDİ BEY*

Eski polis komiseri Hamdi Bey, cezaevinin kapısından dışarıya çıkınca, bir süre, uzun bir süre ne yapacağını şaşırdı kaldı. Elinde, orta yerinden iple bağlı, ince sac plaktan yamru yumru bir bavul tutuyor; ona da nereye koyacağını, nasıl taşıyacağını bilmiyor gibiydi. İki yanma ürkek ürkek bakarak Ayasofya Meydanı'na doğru beş on adım ilerledi; durdu, düşündü. Tekrar cezaevinin kapısı önüne geldi. İçeride bir şey mi unutmuştu? Yoo... Zaten eski püskü nesi kalmışsa hepsini oradakilere dağıtmış, kullanabileceği birkaç parça eşyasını ve hele son yıllarda pek çok merak sardığı kanaviçe işleriyle bunlara ait kasnakları, renk renk yün yumaklarını, taşıdığı şu bavula titiz bir ev hanımı özeniyle bizzat kendisi yerleştirmişti.

Ne o? Hamdi Bey'in sönük gözlerinde, birdenbire, bir ışık, bir sevinç ışığı parıldadı ve cezaevinin kapısından çıktığı andan beri, ilk defa geniş bir soluk aldı. Hattâ, dudaklarında gülümsemeye benzer bir şey de çizgilendi. Bunun se-

(*) Birinci baskıda bu başlık yer almamaktadır – e.n.

bebi? Bunun sebebi ise, gayet açık ve basitti. Hamdi Bey, kanaviçe işlerken artık hiçbir kayıt altında tutulamayacağını; kasnaklarına, yumaklarına, iğnelerine dilediği gibi sahip olacağını ve isterse bütün günlerini, bütün gecelerini bu hoş eğlenceyle geçirebileceğini düşünmüştü. Evet, artık gönlünün bu arzusunu yerine getirmek için ne kışın buz gibi soğuk ve yazın cehennem gibi sıcak avludaki kısa kısa "teneffüs" saatlerini bekleyecek; ne gardiyanların ara vermez kontrolüne ve keyfine tâbi olacak; ne de her akşam, iğnesini, yumağını, kasnağını bunlara teslim etmek zorunda kalacaktı. İşte, denilebilir ki, Hamdi Bey aklından bunları geçirirken, birdenbire tatile kavuşmuş bir mektep çocuğu ferahını duymuştu içinde.

Acele acele tramvay caddesi üzerindeki tütüncülerden birine gitti. Bir paket cıgara ve bir kutu kibrit aldı. Onun için, bu da, bir azatlık, bir hürriyet denemesiydi. Yoksa, mahkûmluk hayatında şöyle böyle tütüne de alışmış olmakla beraber ona, henüz tam manasıyla bir tiryakilik denilemezdi. Nitekim, paketi açmaya lüzum görmeden cebine yerleştirip yoluna devam etti. Yoluna dedik ama, Hamdi Bey hangi yoldan, nereye gideceğinin pek farkında değildi. Dadısının, Fatih'le Edirnekapı arasında bir yerde oturduğunu bilmekle beraber, bu yerin tastamam hangi noktaya düştüğünü tayinden acizdi. Zira, ihtiyar kadın, kendisini her ziyarete gidişinde, buna dair bir yığın malumat vermekten bıkıp usanmamıştı ama, doğru dürüst ne bir sokak, ne bir cami, ne bir medrese, ne de bir semt adı söyleyemediği ve bütün bu malumat hep, "Fatih Meydanı'na geldin mi; şöyle bir yüz, yüz elli adım yürürsün; sonra sola saparsın. Karşına yüksek bir duvar çıkar; o duvarın kenarından da bir o kadar yürüdükten sonra, bu sefer sağa saparsın. Bir toprak sokaktan geçersin. Bu sokak bir mezarlığa çıkar. O mezarlığı dolanır dolanmaz artık ne sağına bakarsın, ne soluna; doğ-

ru yürürsün. Karşına gene yüksek bir duvar çıkar. İşte, bizim ev hemen oracıkta, o duvarın dibindedir." Vesaire gibi bir sürü karışık tariflerden ibaret kaldığı için, Hamdi Bey gözünün önüne bir şey getirememişti. İstanbul'un o taraflarını iyi bilen bir insan olsaydı, belki dadısının bu tariflerindeki boşlukları kendi muhayyilesinin yardımıyla doldurabilirdi. Lakin, bütün bu aksiliğin asıl sebebi ne bunda, ne şundaydı. İki gün önce zavallı kadıncağız hastalanıvermiş ve önceden sözleştikleri gibi, kendisini almaya gelememişti. Yoksa, Hamdi Bey, ne onun adresini öğrenmek için kafa yormaya mecbur kalacak, ne de hürriyetinin bu ilk gününde, birtakım zorluklarla karşılaşacaktı. Bununla beraber, eski polis komiseri, bugünün şerefine yüreğini geniş tutuyordu ve kendi kendine: "Adam sen de, bu da mesele mi? Ben nelerden kurtuldum!" diyordu.

Onun şu andaki bütün endişesi, bütün üzüntüsü, bir tanıdığına rasgelmek tehlikesiydi. İki yanına ürkek ürkek bakınarak hızlı hızlı yürümekte devam edişi de, bundandı. Nasıl olsa, Fatih'e kadar yayan gitmenin imkânsızlığını takdir etmekle beraber, Divanyolu boyunca birkaç tramvay durağını, bu yüzdendir ki, durmadan geçti. Ve nihayet, Çemberlitaş'ta nisbeten tenha bir tramvay görerek binmeye karar verdiği zaman, heyecanından adeta bayılacak gibi oldu. Hemen arka sahanlıkta bir köşeye sindi ve Fatih'e varıncaya kadar başı önüne eğik, gözleri yarı kapalı bir vaziyette kaldı.

Oysa, eski polis komiseri Hamdi Bey'in, bir tanıdığa rasgeleceğim diye, bu kadar telaşa düşmesi pek boşunaydı. Zira, şimdiki Hamdi Bey'in bundan beş altı yıl önceki Hamdi Bey olduğuna bin şahit isterdi. Evet, beş altı yıl önce, türlü türlü enstantanelerle çekilmiş resimleri günlerce, haftalarca, aylarca gazetelerin baş sayfalarını kaplayan ve kadın, erkek nice fizyonomi meraklılarına heyecanlı bir etüt mevzuu teşkil eden o derli toplu, o çelebi tavırlı, o temiz, tirendaz

adam nerede, bu hantal ve derbeder herif neredeydi? Eskiden nihayet, biraz tombulca görünen vücudu, sanki bir büyük hava pompasıyla üflene üflene derisinin en son gerilme haddine kadar şişirilmiş gibiydi. Öyle ki, giydiği ya da içine zorla tıkıldığı bir kostümün kalın kumaşı onu, bir sağlam bandaj halinde, her yanından sımsıkı sarıp sarmalamakta bulunmasa, bu tulum cüssenin daha ziyade kabarıp şişerek patlayıvereceğine hükmedilebilirdi. Hamdi Bey'in kollarıyla bacakları da birer acayip şekle girmişti. Mesela, bu kollar gövdeye nisbetle küçük, kısacık kalmış; ya bir ayı balığının, ya bir penguen kuşunun kanatlarını andırıyordu. Bacakları ise, kat kat yağ tabakalarıyla kalınlaşa kalınlaşa apışaralarından adeta birbirine bitişmiş görünüyordu. Bu, sanki dev aynasında görünen bir Hamdi Bey'di. Hamdi Bey'i eğer tozpembe benzi mat bir kâğıt beyazlığına dönmemiş ve yuvarlak yanakları sönmüş birer balon halinde çenesinin iki yanından sarkmamış olsaydı, belki yüzünden –o da dikkatle bakmak şartıyla– tanımak mümkün olabilirdi. Hem bu yüzde değişen yalnız benizin tozpembeliğiyle yanakların yuvarlaklığı değildi ki... Eskiden, ara sıra şişip uzayan alt dudağı şimdi, sık sık çenesinin üstüne sarkıp durmakta ve bu yüzden ağzı hemen daima yarı açık kalmaktaydı. Gözlerinin etrafındaki hafif gölge ise kapkara iki halka halini almıştı. Öyle ki, bu gözler, hemen daima kapanık ya da kıynaşık durduğu için, bakışları insana iki siyah renkli gözlük camı ardına saklanmış gibi geliyordu. Bundan başka, Hamdi Bey'in saçları da bir hayli ağarmıştı.

Lakin, bugünkü Hamdi Bey, gerek kalıp kıyafeti, gerek hal ve tavrıyla bizim yakından tanıdığımız ve bütün Türkiye halkının uzaktan seyrettiği ya da resimlerinden görüp bildiği o saçları pomadalı, kırpık bıyıklı, pembe tenli; o şık, yakışıklı Hamdi Bey olmakla devam etseydi, acaba, kimse başını döndürüp de gene ona bakar mıydı? Ne gezer... O

çoktan unutulmuş, onun pabuçları çoktan dama atılmıştı. Zira, "Ankara Cinayeti" namı verilen bir başka dava, bir başka skandal, bir başka adalet meselesi, neredeyse, bir, bir buçuk yıldan beri halkın bütün ilgisini, bütün merak ve tecessüsünü kendi üstüne çekmiş, toplamış bulunuyordu. Çünkü, bu dava "Kundak Oyunu" davasında olduğu gibi, yalnız kat kat esrar perdelerinin cazibesine bürünmekle kalmıyor, aynı zamanda türlü türlü politika ihtiraslarını durmadan körükleyen ateşli bir havanın kızgın soluğunu da üflüyordu. Yüksek bir makamda bulunan birinin oğlu, meşhur bir doktoru tabancayla dört yerinden vurarak öldürmüştü. Bunun yanında, üç genç kızı patiska çarşaflara sarıp, tabanlarının altından gıdıklaya gıdıklaya katıltmamn da sözü mü olurmuş? Hem bu genç kızlar kimlerdi? Neyin nesiydiler? Bilinmiyordu bile. Olayın kahramanına gelince bu, nihayet, Hamdi adını taşıyan binlerce insan arasında bir insandı ve yüzlerce polis komiseri içinde bir polis komiseriydi. Arkasında ne isimleri kulaktan kulağa fısıldanan komutanlar, vekiller, devlet ve hükümet erkânı vardı; ne de ucu bucağı belli olmayan bir casusluk şebekesinin ağları gözüküyordu. Bundan başka, –doğrusunu söylemek gerekirse– o "Kundak Oyunu" davasının ne olduğu da pek anlaşılmamıştı. Ortaya, davacı ve şahit olarak tek bir kadından başka, kimse çıkmamıştı. Hamdi Bey'i tanıyanlar ve maiyetinde çalışan memurlar, onun böyle şey yapacak bir adam olmadığını söylemişler; kalbinin temizliğine, namusuna, nazikliğine, merhametliliğine dair olaylara dayanan bir sürü misaller sayıp dökmüşlerdi. Hele polis Naci Efendi, mahkeme huzurunda hıçkırıklarını güç zaptederek, şöyle ifadede bulunmuştu:

"Komiser beyin yüreği, kendi eliyle bir tavuk kesmek şöyle dursun, kesilirken bakmaya bile dayanamazdı. Birkaç defa bu iş için beni evine çağırdığını ve bana: 'Aman Naci

Efendi, hayvancağızı, belli etmeden, bağırtmadan, usulcacık Baklayıver!' diye yalvardığını hatırlarım. Beş yıl yanında çalıştım; ne bir kimseye bir çift tokat attığını, ne de gözü önünde, birine dayak attırdığını gördüm. Bir kere, Karaköy civarını kasıp kavuran iki serseri çocuğu enselerinden yakalayıp huzuruna getirmiştim. Başını kaldırıp yüzlerine bakmadı bile. 'Hadi, Naci Efendi, uzatma işi. Parmak izlerini al da salıver!' dediydi."

Sanık lehine buna benzer şahitlikte bulunanların sayısı en az on, on beş kişiyi bulmuştu. Bunlara karşı, Hamdi Bey'in dördüncü karısı bayan Nebile'nin akrabasından bir ruh hastalığı doktoru –mahkeme heyeti de dahil olmak üzere– hiç kimsenin anlamadığı bir yığın ilmî, felsefî tabirlerle nice normal ve hattâ iyi ahlâklı, iyi yürekli kimselerin şuurları altında türlü türlü suç ve cinayet itkileri gizlendiğini ve ruhî ya da cinsî bir kriz anında, bunların uyanıp, harekete geçerek o kimseyi bazı vahşi ve sadist fiillere sevkedebileceğini ispata kalkışmış ise de, Tıbb-ı Adlî, bu nazariyelerin kanunda yeri yoktur, diye ruh hastalığı doktorunun bütün tezini çürüten bir raporla Hamdi Bey'in akıl ve idrakine sahip bir adam olduğuna karar vermişti.

Bunun üzerine hâkimler, ne yapacaklarını şaşırıp kalmışlardı. Zira, Ceza Kanunu'nda bu kadar "sui gneris" bir suça temas eden tek madde yoktu. Gerçi bundan yirmi, yirmi beş yıl önce Paris cinayet mahkemelerinin birinde buna benzer bir dava görülmüş ve neticede, suçlu ölüm cezası giymişti. Landru denilen bu adam, tıpkı Hamdi Bey gibi, üç ya da dört kadın almış ve bunların birbiri ardısıra ortadan yok etmişti. Zira, Landru'nun, bu kadınları paralarına ve mücevherlerine göz dikerek öldürdüğü ve cesetlerini küçük küçük parçalara ayırarak bir mutfak ocağında yakıp kül ettiği söz götürmez delillerle sabit olmuştu. Lakin, bu "Kundak Oyunu" vakası, büsbütün başka bir şeydi. Burada, ne

paraya tamah edilerek, ne kıskançlık ya da geçimsizlik saikasıyla ve "taammütle" bir katil maddesi bahis mevzuu olamazdı. Gerçi, her üç kadının altışar ay arayla hep aynı şekilde ölmelerinde pek göze çarpan bir acayiplik vardı ama, resmî hekim vesikaları, bunların her üçünün de tabiî ve tesadüfî olduğunu ispat etmiş bulunuyordu. Kala kala, bir bayan Nebile'nin iddiası kalıyordu ki, o da bir "kavli mücerret"ten [soyut bir iddiadan, sözden] ibaretti. Böylece, bir yıldan fazla süren araştırmalar, taraştırmalar, soruşturmalar, eleyip incelemeler neticesinde nihayet, "muhkem" [kuvvetli] vasfı verilebilecek tek bir delil ve "sağlam" denilebilecek tek bir ipucu bulunmuştu: Her dört kıza kundaklık hizmetini gören patiska tomarları... Hamdi Bey, bu patiska tomarlarını yakıp yok edeceği yerde, –aleyhinde söz söyleyen ruh doktorunun bahsettiği o şuuraltı itkilerine uyarak– ince ve hünerli cinayetlerini birer *trophés*'si [ganimet] gibi mi, yoksa pek yalnız ve çaresiz kaldığı demlerde bunların her birinden, tatlı ve sevgili kurbanlarının her birine mahsus bir ayrı koku, bir ayrı ten ve ter kokusu alarak teselli bulduğu için mi, nedir, daima elinin altında bulundurduğu ve anahtarını cebinde taşıdığı bir sandığın içinde saklamıştı. Ve bu patiskalar, hep aynı şekildeki buruşukları, iğne ve pünez izleriyle Hamdi Bey'in gözleri önüne serilince, adamcağız ilk defa olarak, soğukkanlılığını kaybedip, ne diyeceğini, ne edeceğini şaşırmış, tir tir titremeye başlamıştı.

İşte, bunun üzerinedir ki, mahkeme, "Kundak Oyunu" hikâyesinin gerçek olduğuna, –yani bu polis komiserinin, karılarını sımsıkı sarıp bağlayarak taban altlarından gıdıkladığına– kanaat getirdi. Hâkimlere göre, bu, herhalde marazî ve tehlikeli bir alışkanlıktı. Fakat, Hamdi Bey, bu "fiili" mutlaka öldürmek kasdiyle mi yapardı, yoksa sadece bir nevi şehvanî "telezzüz" [haz, zevk] için mi? Bu nokta, sonuna kadar karanlık kaldı ve işin içinden ancak şöyle bir

hükümle çıkabildi: "Tabanaltından gıdıklayarak katıltma suretiyle ölüme sebebiyet vermek."

Hamdi Bey, işte bu sayede yalnız altı yıl ağır hapis cezasına çarpılmakla kaldı. Bu altı yılın ilk on bir ayı da mahkemeye gide gele yarı dışarıda geçmişti. Lakin, doğrusu, Hamdi Bey için bu on bir ay, mahkûmluğunun en fecaatli, en ızdıraplı devri sayılabilir. Zira, zavallı adam, Adalet Sarayı'na gittiği günler, gerek yolda etrafını saran, gerekse mahkeme koridorlarını, salonlarını dolduran heyecanlı halk yığınlarının bir tecavüzüne uğramak korkusuyla ölüm terleri dökerdi. İşte, şu andaki telaş ve endişesi de bu korkudan başka bir sebebe atfedilemezdi.

Fatih'e varınca, tramvaydan bir fıçının yuvarlanışı gibi indi ve kaldırımlar üstünde, yine böyle bir şeyin yuvarlanışını andıran şuursuz, intizamsız bir yürüyüşle hızlı hızlı ilerlemeye başladı. Bu telaş içinde dadısının kendisine belki küz kere tekrarladığı bütün yol tariflerini unutmuşa benziyordu. Lakin, buna rağmen, yüz, yüz elli, belki de beş yüz adım, –zira Hamdi Bey'in tez ve sık adımları sayılır gibi değildi– attıktan sonra, sola sapınca ihtiyar kadının çizdiği yol planının ilk nişan taşı olan yüksek duvarla karşılaşmakta pek zorluk çekmedi. Bu, bir eski medrese duvarıydı ve bunun boyunca biraz daha yürüdükten sonra Hamdi Bey, dadısının tarifini hatırlamaya lüzum görmeden, sağdaki bir sokağa saptı. Zaten, sola sapmak için görünürde herhangi bir geçit yoktu. Eski komiser, burada rahat bir nefes aldı ve yürüyüşünü yavaşlattı. Bütün kalabalığı arkasında bırakmış, aradığı tenhalığa kavuşmuştu. Tek tük mahalle çocuklarına rasgeliyor; kâh paçavralara bürülü iki büklüm bir kocakarı, kâh sırtında ağır bir yük taşıyan yarı köylü, yarı ırgat kıyafetli bir adamla karşılaşıyordu. Bir âmâ, değneğini kaka kaka, bir şeyler mırıldanarak yambaşmdan geçti. Yamru yumru bir eski ahşap evin kapı aralığından bakan saçları

kabarık bir kızla gözgöze geldi. Biraz ötede, boş bir arsanın ortasında, şiddetli bir dil kavgasına tutuşmuş kadınlı erkekli bir küme vardı ve pijamalı, terlikli bir genç adam, cigarasını tellendirerek uzaktan bunları seyretmekteydi.

Hamdi Bey, mezarlığa doğru yaklaştıkça artık önündeki saha büsbütün ıssızlaşıyordu. Bir rahat soluk daha aldı. Cezaevinden çıktığı dakikalardan beri, hürriyet havasının tadına ilk defa burada varır gibi olmuştu. Fakat, nedendir bilinemez, bu hali çok sürmedi. Yine dadısının tavsiyesi üzerine mezarlığı dolanırken yüreğine beklenmedik bir gariplik çöktü ve bu, her adımda biraz daha artmaya başladı. Öyle ki, bir an geldi, gözyaşlarını tutamayacak kadar derin bir hüzne kapıldı. Fakat bu hüzün, derinliği nisbetinde müphemdi. Hamdi Bey buna hiçbir mana veremedi. Durdu, kendini dinledi. Başında bir hafif dönme, yüreğinde bir sıkıntı vardı. Taşıdığı bavulu yere koyup üstüne oturdu. Çok fazla ya da çok hızlı mı yürümüştü? Yorulmuş muydu? Öyle ya; altı yıldır altı yüz adım atmamış ve dört duvar arasında kapalı kalmış bir adamı, birdenbire açık havaya çıkıp bir solukta bu kadar uzun bir yol alması sarsmaz da ne yapardı?

Hamdi Bey, cebinden temizliği şüpheli bir mendil çıkararak alnının terini sildi ve bir müddet kafası serinlesin diye şapkasını elinde tutup dalgın dalgın servilere, mezar taşlarına baktı. Fakat, hiçbir şey görmüyor gibiydi. Gözlerini tâ uzaktaki yıkık surlara doğru çevirdi ve kendi kendine: "Dadımın bahsettiği ikinci yüksek duvar, sanırım bu olacak," dedi. Bulunduğu noktadan oraya pek uzun bir mesafe kalmamıştı ama, her nedense, Hamdi Bey'e, önündeki boş saha, bir çöl gibi uçsuz bucaksız göründü. Zira, bundan bir saat öncesine kadar onun için genişliğin en büyük ölçüsü cezaevi avlusuydu. Gerçi, Sultanahmet'ten Fatih'e, Fatih'ten şu mezarlığa kadar kâh yaya olarak, kâh tramvayla aşıp geldiği yol, şimdi yürümekle bitmeyecek derecede uzun bul-

duğu bu mesafenin en az onda dokuzunu teşkil ederdi ama, o, gözle görülen bir mesafe değildi ve Hamdi Bey, onu, bir korkunun kâbusu içinde bir somnambül gibi geçip gitmişti.

Eski komiser, yeni cüssesinin ağırlığı altında ince sactan bavulunun birtakım gıcırtılar çıkararak esnekleşmeye başladığını hissetti ve ayağa kalktı. Fakat ayağa kalkmasıyla mezarlığın yıkık seti üstüne çökmesi bir oldu. Yeniden başı dönmüş, gözleri de biraz kararır gibi olmuştu. Hamdi Bey, kendi kendine: "Bir tuhaflığım var. Bir tuhaflığım var, ama nedendir bilmiyorum?" diye söylendi. Demin bütün şehri, o tehdit edici kalabalığıyla arkasında bırakıp bu boş ve geniş sahaya çıkar çıkmaz ne kadar ferahlık duymuştu! Lakin, bu ferahlık birkaç dakika ya sürmüş, ya sürmemişti ve Hamdi Bey, birdenbire işte bu hale düşüvermişti. Bu hal?.. Evet ama, bu ne haliydi? Sadece bir yorgunluk mu? Sadece bir başdönmesi, bir göz kararması mı? Eğer keyfiyet yalnız bundan ibaret olsaydı, eski komiserin biraz önce düşünüp bulduğu sebep –yani, uzun yıllar kapalı ve hareketsiz kaldıktan sonra, birdenbire açık havaya çıkıp kilometrelerce yol yürümenin vereceği sarsıntı– bunu izaha kâfi gelirdi ve zavallı adam: "Bir tuhaflığım var ama, nedendir bilmiyorum!" diye bu katı taşların üstünde boş yere sızlanıp duracağına, bir an önce dadısının evindeki yumuşak yatağına kavuşmak için en son gücünü sarfetmekten çekinmezdi. (Yumuşak yatağına, dedik. Zira, Hamdi Bey, Fındıklı'daki evini kiraya verdirir ve hemen bütün eşyalarını da sattırıp savdırırken bunlar arasında yalnız kendi yatak odası takımını alıkoydurmuştu.)

Fakat bu dakikada, ne yıllar yılı hasretini çektiği bu yumuşak yatak, ne dadısının tadı damağında kalmış yemekleri, ne de o kadar merak sardığı kanaviçe işleri Hamdi Bey'e artık hiçbir şey demiyordu. O, rahatına, midesine, zevkine düşkün adam, şimdi, yeryüzünün bütün nimetlerine karşı

bir acayip bezginlik duymaya başlamıştı. Öyle ki, adeta biraz önce, yaz tatiline kavuşmuş bir mektep çocuğu sevinciyle çıktığı cezaevine dönmekle kendi keyfine göre istediği yerde ve dilediği gibi yaşamak arasında pek büyük bir fark görmüyor gibiydi. Kimbilir, belki de cezaevini, eşiğine henüz ayak bastığı bu hürriyet ve azatlık dünyasına tercih ediyordu. Çünkü, orada bir şey istemek, bir şey dilemek kaygusundan uzaktı. Bugün ne edeceğim? Yarın ne işleyeceğim? Üzüntüleri onun semtine bile uğramazdı. Muayyen saatlerde ona, "Yat!" derlerdi; yatardı. "Kalk!" derlerdi; kalkardı. Avluya çıkarırlar, gezdirirlerdi. Önüne yemeğini getirirlerdi. Gerçi, bu yemeklerin tadı tuzu yoktu ama, her gün ne yiyeceğim diye düşünmekten kurtulduğu için, tiksinmeden yemeğe katlanırdı. Sonra, tamamiyle cezaevi mutfağının da esiri değildi. Haftada, hiç olmazsa bir iki defa dadısının getirdiği sefertaslarında ve civardaki ahçıdan ısmarladığı sahanlarda, pekala, çeşni değiştirmek imkânını da bulurdu. Hattâ bunların, ona mahkûmluğundan önceki en yağlı ballı ziyafet yemeklerinden daha tatlı geldiği de olurdu.

Evet, Hamdi Bey şimdi bu azatlık hayatını ne yapacaktı? Bu, neye yarardı? Bu, yeniden birtakım tasarılar kurmak, birtakım kararlar vermek zahmetine değer miydi? Gerçi, Hamdi Bey paraca pek fazla sıkıntıya düşmeyeceğini, Fındıklı'daki evinin ve birkaç dükkânın temin edeceği bir gelirle kimseye avuç açmadan yaşayacağını biliyordu. Fakat, bilmediği şey, bu ikinci ömrün karanlığında saklanan olabilir tehlikeler ve felaketlerdi. Ve bunlara karşı kendini, daha şimdiden silahsız ve dayanıksız hissediyordu. Hem de ne kadar yalnızdı, ne kadar yalnızdı, Yarabbim!.. Dünyada hiç kimse onun gibi kimsesiz ve yalnız değildi.

Hamdi Bey, mezarlığın yıkık seti üstünde bu kuşkular, bu kuruntular ve bu ümitsizliklerle dalgın, düşünüp dururken, karşısındaki dolaşık, çapraşık kır yollarının birinden bir kız

çocuğunun kendine doğru koştuğunu gördü. Kendine doğru mu, ne münasebet!.. Bu, belki de medrese duvarlarının karşısındaki toprak sokağa saptıktan sonra, kâh yangm yerlerinde, kâh viraneler içinde gözüne çarpan küçük serserilerden biri olacaktı ve kimbilir kimden kaçıyor, nerelere gidiyordu? Fakat, Hamdi Bey böyle düşünürken, kız çocuğu onun bulunduğu yere yaklaştıkça hızını yavaşlatmaya, derken orta bir yürüyüşle yürümeye, biraz daha beriye gelince, adımlarım enikonu ağırlaştırmaya başlamıştı. Nihayet Hamdi Bey'e dört beş metre kala büsbütün durdu ve bir süre, uzaktan, onu tetkike koyuldu. Yolu üstünde, bu mezarlığın kenarında böyle birine rasgelmekten ürkmüş gibiydi. Hamdi Bey, onu görmemezlikten geldi. Kız çocuğu biraz daha yaklaştı ve birden geri geri çekildi. Belli ki, bu gözleri yarı kapalı acayip adam onu korkutuyordu. Hamdi Bey de bu hali hissetmişti. Başını kaldırıp yumuşak ve tatlı bir sesle:

"Geç kızım, geç; benden sana bir fenalık gelmez;" dedi.

Bunun üzerine, çocuğun halinde bir mûnislik hasıl oldu. Lakin, yine, ona yaklaşmaktan çekinerek, bulunduğu noktadan seslendi:

"Efendi amca, Fıtnat Hanım'ın beklediği sen misin?"

Fıtnat, dadısının adıydı. Hamdi Bey, kızın yüzüne şaşkın şaşkın bakarak:

"Evet," dedi.

"Ben seni kaç saattir evin önünde gözetleyip duruyorum. Hanım ninem çık bak; belkim bulamaz yerimizi, demişti de..."

Böyle söyleyerek sokulgan bir tavırla Hamdi Bey'e yanaştı:

"Çok uzaktan mı geliyorsun efendi amca? Yoruldun mu?" dedi ve yerde duran bavulu almaya davrandı.

"Yok, yok. Sen nasıl taşırsın onu? Bırak, ben götürürüm."

"Olmaz; sonra darılır bana Fıtnat ninem... Hem, ben bundan daha ağır şeyler de kaldırırım. Öyle göründüğüm

kadar küçük değilim ben... Fıtnat ninemin bütün işlerine bakan benim. Suyunu ben taşırım. Ortalığı ben silerim. Yatağını ben toplarım, ben sererim. Annemin şimdi hiç vakti olmuyor zaten, ev hizmeti görmeye... Tekel'de iş buldu; sabahtan akşam geç vakte kadar orada çalışıyor. Günde bilmem kaç yüz şişe yıkatıyorlarmış ona... Ayda da 40 lira maaş veriyorlar. Fıtnat ninem de bana maaş bağlayacak, öyle dedi. Ama, ben onu çok seviyorum. bir şey vermese de gene işlerini görürüm. Bak, bu entariyi o yaptırdı; bu sandalları da o aldı. Yemeği de beraber yiyoruz. Akşamları, artanını anneme götürüyorum."

Kız, kâh Hamdi Bey'in önüne geçerek, kâh onunla yanyana yürüyerek durmadan konuşuyordu. Hamdi Bey ise onun bu çocukça söylenişlerini bir kuşun cıvıltıları gibi dinliyordu.

"Hem Fıtnat ninem, çok şey öğretti bana. Sökük dikmek mi istersin, ütü ütülemek mi?.. Bir yemek pişirmesini beceremiyordum. Onu da tarifle yapıyorum şimdi. Fıtnat ninem, mutfakta bir sandalyeye oturur, bana, şu kadar yağ, bu kadar tuz koyacaksın; şöyle karıştıracaksın, böyle kaynatacaksın, der; ben de onun dediği gibi pişirir, kotarırım. Ama bazı zor yemekler oldu mu bana bırakmaz. Önüne, mangalı yakıp koyarım, her şeyi de yanıbaşında hazırlarım. O, bundan ötesini hep kendi eliyle yapar artık. Bugün de öyle oldu. Sen istemezmişsin, ondan başka birinin pişirdiği yemeği... 'Küçük beyciğim hemen anlar, yemeğe başka birinin eli değdiğini, yüzünü ekşitir, yemez.' dedi. Fıtnat ninem..."

Kız çocuk, Hamdi Bey'i baştan aşağı süzerek kıkır kıkır gülmeye başladı:

"Sana hep 'küçük beyim' diyor Fıtnat ninem. Acaba neden?"

Hamdi Bey, ya kızcağızın bu sualini işitmedi, ya da cevap verecek hali yoktu. Acı acı gülümsemekle kaldı. Kız:

"Sen kaç yaşındasın?" diye sordu.

Hamdi Bey, yine cevap vermedi. O, aldırmadan sözüne devam etti:

"Ben bu sene on üçüme bastım. Artık çocuk sayılmam, değil mi? Ablam, Pertev'e benim yaşımdayken kaçmış. Şimdi, 19 yaşında. Çok güzelmiş benim ablam. ama ben hiç yüzünü görmedim o zamandan beri. Annem ara sıra şurada burada rasgeliyormuş ona."

Kız, birden durdu:

"İşte;" dedi. "Fıtnat ninemin evi."

Bunu söylerken bir tereddüt anı daha geçirdi. Gözleri, elli altmış adım ötedeki evle Hamdi Bey arasında fıldır fıldır mekik dokuyordu. Çocukcağız, kimbilir belki de, bu adam, o eve nasıl sığacak? diye hayretteydi. Zira, şimdiye kadar girip çıktığı evlerin en büyüğü olan bu iki kat ahşap bina, yanıbaşındaki bu iri yapılı insan karşısında ona, birdenbire, ufalmış, daralmış, alçalmış ve biraz uzakta annesiyle oturdukları iki gözlü kulübenin ölçüsüne düşmüş zavallı bir şey gibi görünüyordu.

Hamdi Bey de kendini böyle bir hisse kaptırmış gibiydi. Olduğu yerde donakalmış, ne edip ne söyleyeceğini şaşırmıştı. Arkası, yıkık bir sur duvarına dayalı ve iki yanında iki kalın direkle destekli bir köhne yapı, bütün ihtişamıyla "Tufan" öncesinden kalma bir fosili andırıyordu. Hamdi Bey:

"Bula bula amma da ev bulmuş, bizim Fıtnat dadı..." diye söylendi.

Oraya doğru beş son adım daha atacak hali kalmamıştı. Bulunduğu yerde tutunabilmek için bile karşısındaki şu heyula gibi iki koltuk değneğine ihtiyacı vardı. Kız çocuk, biraz mahzun, biraz şaşkın kekeledi:

"İçerisi çok güzeldir ama, göreceksiniz..."

V
WALHALLA

1945 ilkbaharı. Gökyüzü, Berlin'in üstünde bile masmavi. Buluttan tek eser yok. Hava duru, ılık. Bununla beraber, durmadan, nasıl şimşekler çakıp yıldırımlar yağıyor? Bir ateş ve duman kasırgası durmadan, her yeri nasıl kasıp kavuruyordu? Taş, toprak, ağaç, demir, çelik, tunç, her şeyi kırıp geçirip, ezip büküp tuz-buz ediyor... İnsanları, kuru yaprak kümeleri halinde dört bir yana saçıp savuruyor... Ve kan gövdeyi götürüyor, göz gözü görmüyor.

Beyaz, temiz, derli toplu Berlin'de bir acayip ilkbahardı bu.

Oysa, yarına, öbür güne "1 Mayıs Bayramı" olacaktı. Şehir, bayraklar, armalar, çelenkler ve çiçeklerle donanacaktı. Çanlar çalınacak, marşlar söylenecek, şarkılar çağrılacaktı. Altın başlı Hitler gençleri, zafer takları altında, meydanlar ortasında, caddeler boyunca, fildişinden heykeller gibi dekoratif, sıra sıra dizilip dikilecekler ve hep bir ağızdan: "Heil, Heil, Heil!" diye haykıracaklardı.

Lakin, burada, böyle şenlikler yapıldığını artık kimse hatırlamıyordu. Bu gençlerin nereye gittiğini artık kimse bilmiyordu. Bayrak asacak tek direk, armalarla, çelenklerle

donanacak tek anıt kalmamıştı. Bütün çanlara ot tıkanmış, bütün zafer takları yıkılmıştı.

Hem biz, 1945 mi demiştik? 1 Mayıs'tan mı bahsetmiştik? Bunlar, hangi takvimin hangi tarihleri? Sorun bakalım; hiç kimsenin böyle bir yıldan, böyle bir günden haberi var mı? Burada, bütün saatler durmuştur. Gün, ay ve yıl ölçüleri artık, hiçbir şey ifade etmemektedir. Geceyle gündüz birbirine karışmış, karanlıkla aydınlık arasında hiçbir fark kalmamıştır.

Biz şimdi, bütün gelmiş geçmiş çağların ardında, bir kahotik dünya karşısındayız ve burası, Berlin değil, Walhalla'dır.

Siegfried, bu sefer, ateş püsküren ejderhayı haklıyamadı. Elinde, Farner ustanın dövdüğü çelik kılıçtan yalnız bir tahta sap kalarak ve her yanından şerha şerha kanlar akarak Savaş Batur'larının bu ebedî mekânında can verip can almaya geldi. Çünkü, tanrı Wotan'ın huzurunda ölüler bile dirilir. Fakat ne etmeli ki, Wotan da, bir gün içinde bin yıl kocadı. Beli iki büklüm oldu. Gözlerinin feri söndü. Bir zamanlar, yeri göğü sarsan sesi, en yakınlarının kulağına bile değmemesiye kısıldı. Ne kadar bağırmak istese boş. Ne kadar davranmak istese boş. "Haydin yiğitler, ileri! Haydin yiğitler, ileri!.." Fakat, işte, bütün yiğitler geri basıyor. "Ne duruyorsunuz? Vursanıza, ezsenize, yaksanıza, yıksanıza!.." Nafile, işte, vurulanlar, yıkılanlar, ezilenler yine onlar oluyor. "Ne dediniz? Silahınız mı kalmadı, cephaneniz mi yok?" Ve kolunu Walhalla'nın duvarlarında, hâlâ, sıra sıra asılı duran ve kaç bin yıldır uçlarından kan damlayan mızraklara, kalkanlara, kılıçlara doğru uzatıyor. Heyhat; bunların hepsi, birdenbire pas tutup uçlarındaki kanlar pıhtılaşmıştır. "Yetişin, yetişin!.. Siegfried nerede? Farner'e ne oldu?" İşte, Siegfried ayakları ucunda can çekişen şu zavallı delikanlıdır. Farner, işte biraz ötede, buz kesilmiş şu küçücük cesettir.

Wotan, son bir gayretle haykırmaya çabalıyor: "Ya Walkiriler nereye savuştu? Çağırın onları; söyleyin onlara, Hidromel kâselerini doldurup gelsinler!" Hâlâ umuyor ki, can çekişen yiğitler bu iksirden bir yudum içseler davranıp kalkabilirler ve yeniden savaş meydanlarına atılırlar. Hâlâ umuyor ki, çürümeye yüz tutmuş cenazeler bile bu iksirle yuğrulup ovulsalar hiç ölmemişcesine dirilirler ve ona yeniden zafer şarkıları çağırırlar. Eyvah, eyvah; fakat, ne Walkiriler'den, hattâ ne de Walpurgis gecelerinin cinlerinden, büyücülerinden eser var. Bir geniş tabutu andıran bu ıssız ve karanlık mağarada, artık, Wotan'ı bile bir cenazeden ayırdetmek mümkün değil. O, Siegfried'le beraber can çekişiyor. Neredeyse, Farner'in cesedi üstüne, kaskatı, yığılıp kalacaktır.

Zaten, her yanı buz kesildi. Ne bacaklarını, ne kollarını kımıldatabiliyor; yalnız gözleriyle yaşamakta devam ediyor ve dik dik hep bir noktaya bakıyor. Kimdir, o karanlık köşede, ayakta duran kadın? Bu, Brunehilda'dır. Yavaş yavaş ona doğru yürüyor. Elinde tuttuğu ne? Hidromel kâsesi mi? Hayır; bir zehir şişesi.

Ama yarın, yeryüzünün artakalan insanları, bu mitolojik trajiden, bir adi zabıta vakası gibi bahsedeceklerdir. Walhalla'ya "Reich Kançalaryanın Sığınağı" ya da "Führerbunker" diye manasız adlar takacaklardır. Siegfried'i binlerce S.S. şefinden biri addedeceklerdir. Emektar ve hünerli Farner'de Propaganda Nazırı Göbbels'in hüviyetini bulacaklardır. Brunehilde'yi ise, herhangi Fraulein Braunlar'dan bir Fraulein Braun sanacaklardır.

Lakin, dünyaya ikinci bir Wagner gelinceye kadar, siz, bu sözlere kulak asmayın. Gazeteler, bunların birer harp suçlusu olduğunu söyleye dursun; zabıta kuvvetleri, burayı bir eşkıya yuvasıymış gibi basıp basıp araştıra dursun; yer yer mahkemeler kurulup bir sürü sorgular yapıla, bir sürü hü-

kümler verile dursun; günün birinde, hakikat, bütün korkunç gerçekliğiyle, bir büyük artist dehasının Tetralogiaya'ya ilave edeceği dördüncü perde kalkar kalkmaz belli olacaktır. Böyle bir tanrısal dramdan bahsetmek şu laf ebesi politikacıların, şu heyecan verici havadis simsarlarının, şu emir kulu haber alma memurlarıyla kamburu çıkmış dosya kâtiplerinin işi mi?

Burada dünyanın altını üstüne getirmiş; burada, dünyayı doldurup taşırmış bir adam vardı, birdenbire, ardında hiçbir iz bırakmadan yok oluverdi. Nasıl yok oluverdi? Yer yarılıp içine mi girdi? Buhar olup havaya mı uçtu? Taşlar kaldırılıyor, topraklar kazılıyor. Nafile, nafile... En ufak bir ize bile rasgelmek mümkün değil. Kimi, kurşunla vurulup öldü, dedi. Kimi, yakıldığını söyledi. Ne zaman? Birkaç saat önce. Nerede? İşte, şurada. Fakat, gösterilen noktada ne bir damla kan, ne bir avuç kül var. Birkaç saat önce ise, onu aramaya gelenler, çoktan bu mağaranın etrafını sarmış, ağzına varmıştılar; ne bir silah sesi, ne de bir ateş çatırtısı işittiler.

İşitmiş olsalardı, sanki ne çıkardı? Bütün bunlar, işin dış yüzü. İşin iç yüzüne gelince, ondaki sırrı, kimbilir kaç zaman sonra bize, ancak engin bir muhayyilenin yaratıcı kudreti meydana vuracaktır. Zira, yıllarca dünyanın kulaklarını sağır etmiş o çığlık ve yaygara cininin, günün birinde nasıl olup da, Wagner dünyasının biricik uslu, biricik tatlı ve yumuşak huylu kahramanı Lohengrin gibi ortadan bu kadar sessizce çekilip gidişini ne zekâmız, ne mantığımız, ne de istidlal metotlarımızla keşfedip anlayabiliriz. Bu yok oluşun sırrına ermek için –hiç değilse hayalimizle– sarp ihtiras yokuşunu onunla birlikte tırmanmamız; yalçın azap kayasına onunla birlikte kenetlenmemiz ve bunun tepesinden aşağı onunla birlikte yuvarlanmamız gerekirdi. Ekiles, Mikel Angelo, Titien ve Promete'nin korkunç sergüzeştini, onunla

böyle bir ızdırap ortaklığından sonradır ki, bizlere naklet-mek imkânını buldular. Eğer Shakespeare, "Hamlet"in sıtma nöbetlerini kendi nabzında duyup da sayıklamalarını kendi sesiyle tekrar etmemiş olsaydı, bu serdengeçti masal kahramanı, yüzyıllar boyunca insanların gözünde kancıklık ve mürailiğin aman vermez bir düşmanı olarak yaşayamayacaktı; geçmiş çağların karanlıklarında bir sarsak gölge gibi dolaşıp duracaktı. Gene o Shakespeare, "Lady Macbeth"e, kanlı ellerinden tutup da, Duncann'ın hayaleti önünde diz çöktürmesiydi ve onu: "Ah, bu eller, bu eller hiç temizlenmeyecek mi?" diye feryat ettirmeseydi, aramızdan kaç kişi o cadının korkunç kalıbı içinde ne yürekler parçalayıcı, ne kadar insanî ızdıraplar kaynadığını hissedip bilecekti?

İşte, kaç gündür, Berlin'in bu yeraltı sarayında ünlü kaçağın izini arayanlar, yerde serili duran yedi tane cesedin üstünden atlayıp atlayıp geçiyorlar da, bir kere olsun, eğilip bunlara bakmak isteğine kapılmıyorlar. Oysa, bir genç kadınla beş çocuğun ve bu çocuklardan ayırt edilemeyecek kadar cılız, çelimsiz bir adamın ölüsünden meydana gelen bu cenaze grubu, herhangi bir melodramın son sahnesinde görülen tablolardan çok daha tüyler ürpertici bir görünüşteydi ve herkes biliyordu ki, bu cılız, çelimsiz adam, izi aranmakta olan o garip facia kahramanının en yakın felaket arkadaşı, savaş yoldaşıydı. Gene herkes biliyordu ki, bu cılız ve çelimsiz adam, daha bundan beş, on saat önce, gür, sert ve pervasız bir genç dev sesiyle bütün dünyaya meydan okuduktan ve Walhalla'mn yılgın Batırları'm son bir savaşa çağırdıktan sonra, bu ses kadar sakin ve kararlı bir tavırla cebinden çıkardığı tabancasının ilk kurşunlarıyla –şüphesiz, eli hiç titremeden– beş çocuğunu vurmuş, öbür ikisiyle de karısını ve kendisini öldürmüştü. Lakin, ne efsanelerde, ne tragedyalarda, ne insanlık tarihinde misli görülmemiş bu heybetli iş, hiç kimsede en ufak bir ilgi uyandırmıyordu.

Bu HEYBETLİ İŞ? Hem de, onu kim işlemiş? Bütün ömrü boyunca şarlatan bir simyacıdan, adi bir gözbağcıdan, bir panayır hokkabazından ayırt edilemeyen avarenin biri. Bunun içindir ki, herkes onu, kendisini bekleyen cezadan korkup da intihar etmiş bir suçlu gözüyle bakmaktan öteye geçemiyor ve onun gibi daha nice suçluların böyle bir harekete neden kalkışmadığını, kalkışan birkaç kişi, neden çoluk çocuğuyla birlikte ölecek derecede mertlik ve cüret göstermediğini düşünemiyordu?

* * *

O sıralarda, yeryüzünün bütün insanları arasında, belki, yalnız Cahit Halit'tir ki, arkadaşı Ahmet Nazmi'ye yazdığı bir mektupta, bu hadiseyi insanî bir heyecanla derinleştirmesini bildi:

"Göbbels;" dedi, Üçüncü Reich'in son kalesi gibi düştü. Alman milletinin tarihinde ondan bir iz kalacak mı, kalmayacak mı, bilmiyorum. Herhalde kalmayacak sanırım. Zira o, ne bir Reich Kançlar, ne bir Feld Mareşal, hattâ ne de bir Herr Geheimrat'dı. Herhangi bir 'von'luğu da yoktu. Belki, Seine Exellence diye de çağrılamazdı ve o kadar gösterişsiz, o kadar ufak tefek bir adamdı ki, Propaganda Bakanlığı'nın mermer eşiğinden topallaya topallaya her girip çıkışında kapıda nöbet bekleyen S.S. erleri bile ona selam vermekten yüksünürdü.

"Doktor Göbbels, bütün hayatı boyunca Alman milletinin gözünde bir entellektüel olarak kaldı. Her fikri, bir kahramanca savaş mertebesine çıkarmasını, her ülküye, hattâ her ütopiye en sert realitelerle çarpışacak canlılığı vermesini, halk yığınlarını sevk ve idarede en yüksek tabiyecileri gölgede bırakmasını bilmiş olmakla birlikte, adı gazeteci Göbbels'den öteye geçemedi."

Ve Ahmet Nazmi, ona verdiği cevapta:

"Bunda şaşacak ne var?" diyordu. "Sen bilirsin ki, Almanların en büyük kusurlarından biri, fikir kahramanlarını daima hiçe saymış olmalarıdır. Fichte'nin ektiği millet birliği ve yurtseverlik tohumlarının hasadını biçmek şerefi, Prusyalı Yunkerler'in hoyrat kılıçlarına verilmedi mi? Nietzsche'nin meşalesini elinden kapıp Ubermensch'lik yoluna revan olanlar, hep üniformalı devlet adamları, üniformalı politikacılar değil midir? bu iki 'Nazilik' pîrinin adını, hangi Nazi bir defa ağzına almak, bir defa hayırla anmak kadirşinaslığını gösterdi? Gösteremezdi. Çünkü, bunların ne rütbeleri, ne nişanları, ne apoletleri vardı. Bunlar, senin dediğin gibi, Herr Gheimrat'lık ve Herr Profesörlük unvanlarından bile mahrumdular. Birisi, vatan aşkıyla tutuşturduğu, can verdiği bir nesil tarafından unutulmak acısı içinde sönüp gitti. Öbürü, yıllarca gurbet illerinde dolaştıktan sonra, küçük bir İtalyan şehrinin kaldırımları üzerine çöküp yıkıldı. Bu iki fikir devinin yanında senin cüce Göbbels'inin de adı mı olur?

"Benim kalbim, daima mağlûplardan yanadır. Fakat, bütün bunları düşündükçe –doğrusu– Almanlara acımak aklımdan geçmiyor. Hattâ Avrupa'nın göbeğinde vuku bulan, şu adeta kozmik katastroflarında bile herhangi bir dram mahabeti göremiyorum. Daha doğrusu, ben şimdi, kendimizden başka hiçbir millete acımaz oldum. Bu ne panik, bu ne dağılış, kardeşim? Ve hele, İstanbul'da, bu ne Bizantinizm!.. Etrafıma bakıyorum: Her gördüğüm surattan düşen bin parça oluyor. Gözler acayip bir öfkeyle çakmak çakmak; ağızlar, gizli bir kinin büzülüşleriyle çekik çekik. Burada, bir küfürün barutunu öğütüyormuş gibi gıcırdayan dişler, ötede görünmeyen düşmanlara doğru sıkılan yumruklar... Şu köşede Macbeth'in cadılarını andıran bir ihtiyar kadın, yanından geçen genç kızı bir yırtıcı kuş gözleriyle süzmede, öbür yanda kara sakallı, yağız çehreli bir adam, hayvanat bahçesindeki

demir kafesinden fırlamış bir sırtlan gibi hem ürkek, hem ürkütücü adımlarla halka dehşet salarak seğirtmede...

"Ve kulak veriyorum; havada bir uğultu, bir homurtu; bir ses ve söz curcunasıdır alıp gidiyor. Her tempodan bir sürü hırıltı, homurtu, küfürler, tehditler, meydan okumalar birbirine karışıyor. Derken, nereden geldiği bilinmeyen keskin bir nâra... Ve bunun yankısı bütün memleket ufuklarında günlerce çın çın çınlıyor. Sonra, derinden derine bir ağlamalar, sızlamalar, bir ahlar, vahlar. Ne var, ne oluyor? Alman şehirlerini tuz-buz eden bombalar bizim üstümüze mi yağdı? Kovuklarda, mahzenlerde, taş yığınları arasında aç, çıplak, sefil ve perişan kalan bizler miyiz? Düşman istilasına uğrayan bizim memleketimiz mi? Yoksa, Hitler delisi, bozgundan artakalan askeriyle bize gelip başımızı bir belaya mı sokmak üzeredir?

"Bu felaketlerin hepsine birden uğramış olan ve üstelik bir de topyekûn ölüm cezasını bekleyen Almanya'da ne böyle bir panik, ne böyle bir telaş ve endişe, ne böyle bir his ve fikir kargaşalığından; kısacası ne de böyle bir iç çözülüşünden eser var. Şu halde bizim başımıza, demek ki, daha büyük bir felaket gelmiş olacak. Nedir o felaket? İşte, bunu bir türlü keşfedemiyorum."

* * *

Merhum Osman Nuri Bey'in oğlu Fuat da, her akşam, matbaadan çıkıp eve dönerken kendi kendine, bu müşahadeleri yapmakta ve bu sualleri sormaktaydı. Aynı nesilden, aynı muhitten ve aynı kültürden iki insan, hattâ iki kardeş arasında bile, fikir ayrılıklarının alabildiğine derinleşip genişlemekte olduğu şu devirde, Fuat'la Ahmet Nazmi gibi yaşça, başça birbirinden epeyce farklı iki kişinin bu görüş ve düşünüş eşitliğine pek şaşmamalıdır. Zira, bunlar arasındaki münasebet pek eski olmamakla beraber, son zamanlar-

da oldukça sıkılaşmıştı. Hemen her gün gibi buluşuyorlar; dünyanın ve memleketin geçirmekte olduğu buhranlara ve bu buhranların ortaya attığı milli, insanî problemlere dair uzun hasbıhallere girişiyorlardı. Bazen, ateşli bir münakaşa halini alan bu hasbıhaller, daima samimi bir karakter taşıdığı ve mücerret fikir spekülasyonları sahasından dışarıya çıkmadığı için Ahmet Nazmi ile Fuat'ı, her defasında, birbirine daha ziyade yakınlaştırıyordu.

Hattâ mizaçlarındaki bazı tezat çıkıntıları bile mantıklarının hilesiz ve muğalatasız sürtüşleriyle bir hayli törpülenmiş; mesela, Ahmet Nazmi'nin, arada bir Fuat'ı iğneleyen alaycı hareketleri, ilmî bir müsamahacılığa dönüşüp, Fuat'ın Ahmet Nazmi'ye pek kaba ve sert görünen inatçılığı –büsbütün değilse bile– oldukça yumuşayıp gevşemişti. O, şimdi, kendisine itiraz edildiği zaman bir yay gibi gerilmek huyundan vazgeçerek kendi içine çekilmekle kalıyor; öbürü ise, ciddi bir bahis ortasında koyuverdiği kahkahalarını tatlı bir tebessümde zaptetmesini biliyordu.

Zaten hadiseler, artık ne Fuat gibi sekterlerin bükülmez mantığına, ne de Ahmet Nazmi soyundan felsefecilerin tahlil ve terkip metoduna sığıyordu. Sebeplerle neticeler arasındaki bağlar çözülmüş, yeryüzü eski ilim lehçesinin *"aberrant"* diye vasıflandırıp geçtiği bir sürü ne olduğu, neden olduğu belirsiz fenomenler yığını altında kalmıştı. Bu "meçhul" yığınlarını deşip bir "malum"a varmanın artık imkânı yok gibiydi.

Onun için, bir gün Fuat, Ahmet Nazmi'ye:

"Ne oluyoruz, nereye gidiyoruz?" diye sorunca, ondan şu cevabı almıştı:

"Bilmiyorum; artık hiçbir şey bilmiyorum! Daha doğrusu şâhidi olduğumuz hadiseler benim idrakimin hudutlarını çoktan aşmıştır. Bununla beraber bana öyle geliyor ki, bütün dünyayla birlikte biz de Ortaçağ'm karanlıklarına dön-

mekteyiz. Bundan sonra, söz, artık ne ilme, ne felsefeye düşer. Çünkü, tarihin bu apokaliptik seyri içinde on dokuzuncu ve yirminci asrın birçok değerleriyle beraber ilmi ve felsefesi de iflas etmiştir ve bir kere daha anlaşılmıştır ki, insanların mukadderatına hâkim olan AKIL değil, kanuniyetleri henüz keşfolunmamış bir sürü kör kudretlerdir..."

"Determinizm, fatalizm..."

"Ne derseniz deyiniz. Ben, zaten aczimi itiraf etmiş bulunuyorum. Bugünkü kaos'u birtakım siyasi formüller içine tıkıp, kalıplaştırmaya ve bununla dünyaya bir nizam vermeye kalkışanlar da benim gibi acizlerini anlamış olsalardı, çok iyi ederlerdi. Bunlara, süzgeçli bir bahçe kovasıyla bir yanardağı söndürmeye kalkışan meczuplardan başka bir gözle bakmak mümkün müdür? Ara sıra, politik konferanslarda yapılan münakaşaları, söylenen nutukları gazetelerde görüp okuduğum zaman, güle güle katılacak gibi oluyorum. O ne deli saçmaları, ne abuk sabuk laflar..."

Ahmet Nazmi, soluğu kesilmiş gibi bir süre susup düşündükten sonra:

"Geçen gün," dedi; "ahbaplardan birinin annesi bir falcıya gitmiş, kendine ait bir sürü şeyler sorduktan ve sanırım, hepsine pek uygun cevaplar aldıktan sonra: 'Kuzum, bu dünyanın hali ne olacak?' demiş. Falcı, önünde duran leğenin içindeki suya bir süre dik dik bakarak çok fena bir şey görmüş gibi yüzünü buruşturarak: 'Hanım, hanım;' diye bağırmış. 'Ne sen sor, ne ben söyleyeyim, bu harp daha bitmedi, böyle kolay kolay da bitmeyecek. Asıl kıyamet, kızılca kıyamet bundan sonra kopacak. Daha çok kanlar akacak. Dur, dur bakayım; pos bıyıklı bir herif var, sırıtıp duruyor, arka yanda... O, bütün bu kan sellerini yuta yuta çatlayıp gidecek ama, iş işten geçtikten sonra...' Bence bu falcı kadın, akıbetimizi, Mister Churchill'den, Mister Truman'dan daha iyi görüyor."

Ahmet Nazmi, Fuat'ın derin bir düşünceye daldığını görerek:

"Ne dersiniz, bu işe?" diye sordu.

Fuat, korkulu bir rüyadan uyamyormuş gibi, silkindi:

"Falcı... demek bizde yeniden falcılar devri başladı?"

Ahmet Nazmi, o eski sarkastik [alaycı] kahkahalarından birini güçlükle tutmaya çalışarak:

"Ya ne zannediyorsunuz?" dedi. Ve ilave etti: "Ne zaman kapanmıştı ki, yeniden başlamış olsun?.. İş, yalnız, size bahsettiğim hâkim falcıya kalsaydı, öper de başıma koyardım. Eyüp Sultan üfürükçülerinden, Üsküdar muskacılarından, Kocamustafapaşa büyücülerinden ve taraf taraf kısır kadınların karnına yazılar yazıp şekerli mürekkebini yalayanlardan ne haber? Şişli'nin *Désenchantée*'leri [büyü bozucuları], sizi hiç Zekeriya sofralarına davet etmediler mi? Hiç, genç entellektüellerimizin ispritizma [ruh çağırma] toplantılarında bulunmadınız mı? Bunlardan bir tanesini biliyorum; her akşam saat dokuz buçuk oldu mu dünya bir araya gelse onu, ruhlarla randevusuna koşmaktan alıkoyamaz."

Fuat, hayretle Ahmet Nazmi'nin yüzüne bakıyordu. Onun bu işlerden hiç haberi yoktu. Bugüne kadar hissedip gördüğü şey, yalnız memleketin havasındaki manevi bozgundan ibaretti. Bozgun... Evet, ama Ahmet Nazmi'nin ona anlattıkları, nihayet bunun binbir türlü alametlerinden bazıları değil miydi. Kendi kendine söylenir gibi mırıldandı:

"Desenize, inkılâp kanunları buz üstüne birer yazıymış!.."

"Ona şüphe mi var? Ve hararet derecesi yükseldikçe ne yazıdan, ne buzdan eser kalıyor. Lakin, bu neyin harareti? Hamlet'in dediği gibi: 'That is the question'."

"Mademki Hamlet'i zikrettiniz, diyebiliriz ki; bu hararet, işte, onu yakıp kavuran ölümlü sıtmanın ateşinden geliyor. Zavallı Hamlet, bilirsiniz, bu sıtmanın nöbetlerine tutuldu mu, gözü dünyayı zindan görürdü; yeryüzünün bütün ni-

metlerini teperdi ve Ofelya'nın sevgi şarkıları çağıran tatlı sesine kulaklarını tıkayıp, hortlaklarla konuşmaya, hayaletlerle dolaşmaya ve hayatın manasını mezarlıklarda iskelet kafalarından sormaya giderdi. Sizin anlattığınız falcılarla büyücülerin bu hortlaklardan, bu hayaletlerden, bu ölü kafalarından farkı ne? Ve başları sıkıya geldikçe akıldan, idrakten, ilimden ve şu bizim yüksek 'inkılâp prensipleri' dediğimiz yaratıcı hamleler kaynağından yüz çevirerek bunların kokuşuk kucağına atılanlarda bir Hamlet heyecanından başka ne bulabilirsiniz? Hele sizin şu, her akşam, ruhlar randevusuna giden genç ahbabınız yok mu? Hamlet'in tâ kendisi..."

* * *

Lakin, 1945 yılının bu sonbaharında, Türkiye'de yurt ve dünya ahvalini bu zaviyeden görenlerin sayısı pek azdı. Gerçi, herkes bir umumi huzursuzluktan şikâyet ediyordu ama, bunun arızaları ya da sebepleri olarak gösterilen şeylerin Fuat'la Ahmet Nazmi arasında geçen şu konuşma mevzuuyla hiçbir münasebeti yoktu. Hattâ, bu *herkes*'e göre, halktaki tedirginliğin ve ıstırabın tek sebebi, o iki fikir arkadaşının yana yakıla hasretini çekmeye başladıkları inkılâp devrinin baskısından başka bir şey değildi. Dilediği gibi kazanamayan tüccar; vergileri ağır bulan gelir sahibi; gittikçe artan kira bedellerinden canı yanan evsiz; açlıktan nefesi kokan küçük hükümet memuru; köylüyü eskisi gibi kasıp kavuramayan kasaba eşrafı ve nice yüzyıllık kâbusundan henüz uyanmaya başlayan köylü, hep bu noktada birleşiyorlardı. Zira, bunun için en korkulu rüya, köy okullarıydı. Beriki için en püsküllü bela, Toprak Ofisi'ydi. Öteki için en büyük felaket, Buhran Vergisi'ydi. Kiracısıyla ev sahibi içinse –biri hakkını kâfi derecede korumadı, öbürü menfaatini tehdit etti diye– Mesken Kanunu'ndan daha ağır bir adaletsizlik olamazdı. Tüccara gelince, onun biricik düşmanı,

devletçilik prensibiydi. Nasıl ki, yobazın karanlıkta yumruk salladığı umacının adı da laiklikti.

İşte, tam bu sıralardadır ki, Tahıncızâde Hacı Emin Efendi'nin (...) ili merkezindeki evi, her bir âzâsı ayrı bir refleksle kıpırdayan bu cemiyet bünyesinin kalbi gibi bir şey oluvermişti. Neden olmayacaktı? O ev, daha birçok illerdeki birçok evlerle birlikte, yirmi yıldan beri böyle bir ruh ve kafa bozgununun mayasını, dört duvarı içinde, sırlı bir sirke küpü gibi ekşitip durmakta değil miydi? Hem, biraz önce cins ve nevilerini sayıp döktüğümüz o dağınık huzursuzluk unsurlarının çoğuna bizim Tahıncızâde'den daha mükemmel bir temsilî örnek akla gelebilir miydi? Tüccarı olsun, gelir sahibi olsun, yobazı ya da eşrafı olsun, hepsi birden en toplu, en canlı, en sentetik ifadesini Hacı Emin Efendi'de bulmuyor muydu? O, mihnetli yalnızlığında, yıllar yılıdır, biraz da bunlar için ve bunlar namına ızdırap çekmemiş miydi? Gerçi, memlekette Tahıncızâde gibi yüreği yanıkların sayısı pek çoktu ama, bunların hiçbiri, devrin cevrine karşı koymakta onun kadar sebat gösterememişti. Hattâ, bunlar arasında öyleleri vardı ki, zamana ayak uydurmak, göze girmek ve külah kapmak için "gâvur mukallitliğinde" birbirleriyle adeta yarışa girişmişlerdir. Kasketinden tut da, –silindir mi, ne diyorlar, o soba bacasına kadar– şapkaların türlü türlüsünü giyip çıkmışlardır. Bununla da kalmayanlar, sakalı bıyığı tıraş edip yolunmuş babahindiler gibi ağızlarında yeni çıkmış lafların gulugulularıyla o balo senin, bu bar benim dolaşmaktan ve konferans salonlarında şakşakçılık etmekten çekinmeyenler de görülmüştü ve şimdi, kılık kıyafetleriyle beraber ağızlarını da yavaş yavaş değiştirmeye başlamışlardı ama, Tahıncızâde Hacı Emin Efendi'ye göre, iş işten geçtikten sonra...

Nitekim bunlardan ikisi, (.....) ili mebusları Faik Hoca ile Hacı Rasim, bir muhalefet partisinin kurulacağı sıralar-

da, mahcup mahcup önlerine bakarak Tahıncızâde'nin ziyaretine geldikleri bir gün, bu mübarek zat:

"Efendiler, çok geç kaldınız. Tövbe kapısı kapandı!" demekten kendini alamamıştı.

Lakin, bunlar pişkin adamlardı. İşi şakaya döküp, gülüştüler ve:

"Merak etme, Hacı Bey; biz zünubumuzun [günahlarımızın] kefaretini sana ödetmek niyetinde değiliz. Hem, malum ya, her koyun kendi bacağından asılır!" dedilerdi.

Oysa, Tahıncızâde, bütün günahkârları kendi eliyle bacaklarından asmak ve yalnız tövbe kapısını değil, cennetle cehennem kapısını da bizzat beklemek kararındaydı. Aksi takdirde, şu uğursuz istibdat devrinin kapanıp –dedikleri gibi– bir hürriyet devrinin açılmasından ne hayır umulabilirdi? Yok, yok; şeriatın kıldan ince, kılıçtan keskin kemendi, yirmi yıldır, ümmet-i Muhammed'i kasıp kavuran zındıkların boynuna mutlaka dolanmalıydı.

Nitekim, Hacı Emin Efendi, Kurban Bayramı hazırlıklarını yaptığı günlere mahsus bir şevkle bu ceza gününün kanlı programını daha şimdiden çizmeye başlamış; Hafız Necati ve İsmail Kalfa gibi iki sadık iman arkadaşı ile başbaşa vererek il içinde derhal katli vacip olanların kara listesini tertibe koyulmuştu. Bu üç adam, hemen her akşam, yatsı namazına kadar bu mühim meseleye dair müşavere ve müzakerelerde bulunuyor; suçlarla suçluları bir bir gözden geçiriyor, bazı şahısların künyeleri üstünde uzun uzadıya incelemelere girişiyor ve sonunda, bunların hemen hepsi hakkında, gerek siyasi ve gerek hususi hayatları bakımından birbirinden "karakuşî" hükümlere varılıyordu.

Bu işde İsmail Kalfa'nın rolü pek büyüktü. Zira, validen, jandarma komutanından tutun da, mesela –ne bilelim biz?– Hacı Emin Efendi'nin yeğeni Şevki'ye kadar bütün il halkının cemaziyelievvelini onun gibi bilen yoktu. Hafız Necati,

bu ilde doğup büyüdüğü ve mesleği icabı, yıllardan beri burada, nice tezvirat bataklıklarına dalıp çıktığı halde, yine herkesin içyüzüne bu Rumelili kahveci kadar girememişti ve İsmail Kalfa, kendine mahsus o tatlı söylenişleriyle filanın karısının kimlerle yatıp kalktığını, filan gencin ne gibi kötü itiyatlarla bulaşık olduğunu, filan mektep kızının hangi randevuevine girip çıktığını, (çünkü, bu gibi cinsî olaylar da eğer olmuş ya da olmakta ise, inkılâp bilançosunun zimmet hanesine geçiriliyordu) hangi memurun kimden rüşvet aldığını, hangisinin devlet hazinesinden para çaldığım, kimin, hangi toplantıda Allah'ı inkâr ettiğini birer birer sayıp dökerken Avukat Hafız Necati'nin ağzı bir karış açık kalıyor ve, "Bak, bak daha neler oluyormuş da bizim haberimiz yok!" der gibi sahte bir hayretle afal afal Hacı Emin Efendi'nin yüzüne bakıyordu. Bu ise, ona kıs kıs gülmekle cevap veriyordu.

"Eee, daha, daha İsmail Kalfa?.."

İsmail Kalfa, son zamanlarda bir hayli uzattığı kır bıyıklarının uçlarını kıvırarak ve kendi zekâsından, bilgisinden memnun kimselere özgü geniş bir gülümsemeyle sırıtarak:

"Biraz da gülmek lazım ya!.." diye bağlıyordu. "Biliyor musunuz, Doktor Namık Ahmet'in sözümona hastabakıcısının başına gelenleri?"

"Ülen Kalfa, şimdi de hudut haricine çıkmak istiyorsun galiba!.."

"Ne hudut harici, Hacı Bey? Alman kızı, Yozgat'ta oturup (yok, yanlış söyledim) yatıp durur. Doktor; allem etmiş, kallem etmiş, Alman değildir, Yahudidir, demiş; sarı kanaryasını gene içeride alıkoymuş. Alıkoymuş ama, neye yarar; he, he, he 'Kanaryam, eller sarıyor seni'."

"Ülen Kalfa, aklını mı oynatıyorsun bee?"

"Yok, canım efendim; bu yeni çıkmış bir türkü. Bizim kahvenin gramofonunda dinleye dinleye ezber etmişim."

"Hele, hele... Sen öyle boşuna taş atmazsın. Her sözünde bir hikmet vardır; deyiver bakalım, neymiş bu kanarya hikâyesi?"

"Ne olacak, a Hacı Bey? Beni kaba kaba söyletmeyin. Karının üstünden geçmeyen kalmamış, işte... Sen Yahudi misin? diyorlarmış; al öyleyse Musa'nın hakkı için! Sen gâvur musun? diyorlarmış; al öyleyse İsa'nın hakkı için!.. Karı, şimdi de ben Müslüman oldum! diye bağırırmış ama, kimseler oralı olmazmış. Böylelikle, içi dışına çıkmış orospunun!.."

"Yahu, hatun buradan gideli bir yılı geçiyor. Şimdiye kadar, nasıl oldu da bu işi duymadık?"

"Ben de geçen gün, oralardan gelen bir şoförün ağzından işittim, kahvede şuna buna anlatıyordu. Göz kulak oldum. Sonra, bir kenara çektim adamcağızı. Bana, minel-bâb ilelmihrab [baştan sona] hikâye etti: Meğer, Doktorun nedirosunu, daha birkaç Almanla beraber hududa götüren kendisiymiş. 'O çakır gözlü kızın yüzünden çekmediğim kalmadı.' diyor. Bir de, bir köpek meselesinden bahsediyordu, ama pek kulak asmaya lüzum görmedim. Sözün kısası: Doktorun sarı kanaryası öbür Almanlarla beraber hududa varınca bir Alman konsolosuna teslim edilmek istenmiş. Alman konsolosu, kızın kâğıdını görünce, 'Olmaz; bunu kabul edemem! diye ayak diremiş. Bunun üzerine, mahudeyi geriye almaya mecbur olmuş bizimkiler. Karı, aynı kamyonla Yozgat'a sevkedilmiş. Şoföre bakarsan, bütün bu aksilik bir köpek yüzünden çıkmış. Hani, burada bir acayip köpeği vardı ya, kaltağın... Onu, yolda bir türlü kucağından bırakmak istemezmiş. Zorla çekip almışlar elinden. Almışlar ama, bilmem nasıl olmuş, köpek gene gelmiş, bulmuş onu... Şimdi de, hâlâ yanındaymış. Kendi, yemez, içmez, hep ona yedirir, içirirmiş. Şoför diyor ki..."

"Canım, bırak Allahaşkına şu şoförü!.."

"Yooo, öyle şoför deyip de geçivermeyin. Beş vakit nama-

zında, niyazında. Ben, bu kahveyi açalı içeride, peykenin üstünde hiç kimsenin alnını secdede görmedim. Bana bütün bunları anlatırken bir yandan kollarını sıvayıp abdestini alıyor, öbür yandan salavat getirip duruyordu. Onun için, ne dediyse, can ve gönülden inandım doğrusu... Pek de hoşuma gitti, adamın zühdü takvâsı.* 'Otur, birader, dedim, Allah ne verdiyse beraber yiyelim.' O zaman, içini açmaya başladı bana. Bir gizli tarikattenmiş. Durun bakayım, bir şey dediydi, bu tarikatın adına..."

"Rüfaî mi?"

"Hayır..."

"Kadirî mi?"

"Yok, yok; hele durun bakayım: Cenanî, Bicanî gibi bir şey..."

Hacı Emin Efendi, iki dizi üstünde doğrularak:

"Yahu, bu herifi bir de biz görüp dinlesek bari..."

"Bir hafta sonra gene gelecek, söylerim."

Bunlar böyle konuşurken Tahir Bey'in de odadan içeri dalıp bir kenara oturduğu ve söylenenleri dikkatle dinlediği olurdu. Fakat, konuşmalara, hele "kara liste" görüşmelerine hiç karışmazdı. O, kesin olarak Halk Partisi İl Kurulu Başkanlığı'ndan çekildiği günden beri, artık politikaya ilgi göstermemek kararını vermişti. Babasının da altmışından sonra bu işlerle uğraşmasına pek taraftar değildi doğrusu. Onun içindir ki, yeni bir partinin kurulmakta olduğu havadislerinin resmen gerçekleştiği ve bu toplantı da büyük bir şevk ve heyecan uyandırdığı günlerin birinde Tahir Bey, kendini tutamayıp:

"Ben, ortada bu kadar sevinilecek, düğün bayram edilecek bir şey göremiyorum..." demişti. "Durun bakalım; çocuk doğmadan, adını koymaya kalkışmayalım!.."

(*) Zühdü takvası: Günâh işlemekten sakınmak için kendini ibadete verme; dinî perhiz.

"Yani, sence çocuk ya doğar ya doğmaz, öyle mi?"

Ve Hacı Emin Efendi, oğlunun bir şeyler bilip de söylemek istemiyormuş gibi duruşuna kızarak:

"Nedir be, dilinin altındaki baklayı çıkar!" diye bağırmıştı.

Tahir Bey, mirasa üvey anadan bir ortak daha çıkalı, babasının bu çeşit çıkışmalarına pek kulak asmaz olmuştu ama, o sefer her nedense şaşalayıp kalıverdi. Zira Hacı Emin Efendi, hemen hemen odanın camlarını sarsan bir sesle gürlemişti. Eski Halk Partisi Başkanı, kafasını önüne eğip:

"Yok hani, demek istemiştim ki; henüz vaziyet belli değil... Yeni partinin kurucuları, malum ya, daha düne kadar Halk Partisi'nin mebuslarıydılar ve bunlar, sizin umduğunuz gibi, Atatürk'ün yolundan ayrılacağız demiyorlar; şeriatı getireceğiz demiyorlar."

"Derler mi ya? Tabiî demezler. Şimdiden niyetlerini açığa vurup da daha ilk adımda tuzağa mı düşsünler? Sehpa yolunu mu boylasınlar? Acırım senin aklına... Hâlâ politikacılığın ne demek olduğunu anlayamamışsın. Yahu; gözünü aç, şeriatte bile hile mubahtır!.."

Ve oğlunun daha bir şey söylemeye kalkıştığını görerek:

"Dur, dur;" dedi. "Evvela, şu sualime cevap ver bakayım: Muhalif gazeteler 'Yirmi beş yıldır süren bu istibdat devri kapanmalıdır!', 'Halk, hürriyetine kavuşmalıdır!' diyorlar. Bunun manası ne?"

Tahir Bey susmuş, önüne bakıyordu.

"Gördün mü bir yol? İşte, cevap veremiyorsun bana. Öyleyse dinle; ben sana anlatıvereyim, bunun *manahnü fihisinî* [ne manaya geldiğini]: Bu, o demektir ki, herkes dininde diyanetinde, kılığında kıyafetinde, işinde gücünde, mal ve mülküne tesanübde [uygunlukta] serbest olacak, biz de bundan başka bir şey mi istiyorduk?.."

"İnşallah, düşündüğün gibi olur."

"Bunun inşallahı, maşallahı yok!.. Bir yandan Atatürk'ün yolundan ayrılmayacaklar diyorsun, öbür yandan bu 'yirmi beş yıllık istibdat devrinin' on beş yılından kimin mesul olduğunu unutuyorsun. Hem Atatürk'ün yolunda git, hem de onun yaptıklarını kaldır, bu hangi mantığa sığar?"

Hacı Emin Efendi, her zaman olduğu gibi, bu sefer de oğlunu kendi tarafına çektiğini hissederek Hafız Necati ile İsmail Kalfa'ya şöyle bir göz kırptı. Sonra, tekrar Tahir Bey'e döndü:

"Sen, öyle her kilûkale [dedikoduyu] kulak asma;" dedi. "Şimdiden, yeni partinin bizim il başkanlığını elde etmeye çalış!"

Tahir Bey, nihayet başını kaldırıp cevap verdi:

"Kolay iş değil o senin dediğin... Bizim Şevki, bunların elebaşısı oldu; daha şimdiden aleyhimize yapmadığı propaganda kalmıyor."

Şimdi de başını eğip susmak sırası Hacı Emin Efendi'ye düştü: Hafız Necati ile İsmail Kalfa da bir hayli bozulmuşlardı. Nasıl oldu da bundan haberleri yoktu? Tahir Bey, odaya gelmezden biraz önce, bu oğlan hakkında, kara listeye girsin mi, girmesin mi diye ileri geri birçok laflar da etmişlerdi. Hele, İsmail Kalfa gibi her şeyi bilirim iddiasında bulunan kulağı delik bir insan için Hacı Emin Efendi'ye bu kadar yakından ilgili bir kimsenin ahvali bahsinde böyle bir bilgisizlik ne kendince, ne de yanındakilerce affedilir bir suçtu. Bununla beraber, Tahıncızâde, her nedense Şevki meselesine fazla ehemmiyet verir görünmeyi maslahata muvaffık bulmadı:

"Bırak canım, şu serseriyi!.." dedi.

Bundan cüret alan İsmail Kalfa söze atıldı:

"A Tahir Bey, Şevki'ye de kim beş paralık ehemmiyet verir? Sözüne kaç kişi kulak asar? Hem o, biliyorsun, zındığın biridir. Üstelik, bir de Doktor Namık Ahmet'in adamı ola-

rak tanınmıştır. Pek iyi hatırlarsınız, çocuk düşürme davasında doktor lehine nasıl yalancı şahitlik ettiğini.."

Tahir Bey, belki ömründe ilk defa olarak, bir kahkaha salıverdi:

"İlahi Kalfa, ilahi Kalfa; işte Şevki, doktorun adamı olduğu için yeni partiye yazıldı ya... Doktor, dümeni çoktan kırdı. Bundan da mı haberin yok?"

İsmail Kalfa, bu sefer, hayretten donakalmıştı.

* * *

Bu hâvadise donakalan yalnız İsmail Kalfa değildi. O anda, Millet Bahçesi'nin çınarı altında, içinden çıkılmaz bir sürü karışık düşüncelere dalmış bulunan Halil Ramiz de aziz dostu ve en yakın fikir arkadaşı Doktor Namık Ahmet'in bu dümen kırma manevrası karşısında hayretten hayrete düşüyordu. Gerçi, başka bir arkadaşı, Neşet Sabit de, *Halk Partisi'ni bırakmış, Demokratlar arasına katılmıştı.* Fakat Halil Ramiz, bunda şaşılacak bir şey bulamıyordu. Zira, bu eski bakanın son yıllarındaki hal ve tavrı, Halk Partisi aleyhindeki düşünceleri ve nihayet bu partinin liderine karşı beslediği şahsi dargınlık, onu nasıl olsa böyle bir harekete sevkedecekti. Bundan başka, Neşet Sabit, ne kadar pratik ve oportünist bir politikacı olduğunu, on iki yıl önce, gene şuracıkta, şu Millet Bahçesi'nin çınarı altında apaçık göstermiş değil miydi? Halil Ramiz, kendisinin genel kuruldan atılmasına sebep olan mahut belediye başkanı seçimi meselesine dair bu eski arkadaşıyla aralarında geçen münakaşayı henüz düne ait bir olaymış gibi hatırlıyordu.

Evet, bundan tam on iki yıl önce, Neşet Sabit, ona "prensipler kadar taktiğe de ehemmiyet vermek gerektiğini" söylememiş miydi? Ve o olayı takip eden aylarda, kendisini bakanlık sandalyesine götüren birbirinden demagojik hareketleriyle prensipleri büsbütün çiğneyip geçerek, yalnız

manevracı bir politika adamı olduğunu da ispat etmemiş miydi? Şimdi, iktidar sandalyesinden yıllarca uzak kalmanın acısını çıkarmak için soldan sağa bir geniş çevirme tabiyesi kullanmakla, ancak siyasi taktiklerin en cüretlisini yapmış oluyordu. Halil Ramiz'e göre, hattâ buna cüretli demek bile doğru değildi. Zira, Neşet Sabit, basının sürekli hücumlarıyla, halkın durmadan artan huzursuzluğuyla, yer yer başgösteren kargaşalıklarla gittikçe yıpranan, gittikçe yılgınlaşan ve adeta fırtınada bir gemi halini alan Halk Partisi'ni, birçokları gibi, tam tehlike amında bırakmış olmaktan başka bir şey yapmış sayılamazdı.

Ama, yine Halil Ramiz'e göre, cüret bu çalkanan, yalpa vuran geminin içinde kalmayı göze alanlardaydı. Bununla beraber, Neşet Sabit, yeni bir partinin kurucuları arasına katılmakla neyi riske etmişti? O da kendisi gibi yıllardan beri, Halk Partisi'nin sıra mebusluğunda küflenip gitmekte değil miydi? Tekrar iktidara getirilmenin bir hayal olduğunu çoktan anlamamış mıydı? Şimdi, hiç değilse, ön safta yeni bir siyasi rol oynamanın zevkini tadıyordu. İstanbul gazeteleri ondan sık sık bahsediyordu. Birinci sayfalarına resimlerini koyuyorlardı. Şurada burada verdiği beyanatları, söylediği nutukları matbaanın en kalın harfli başlıklarıyla yayınlanıyordu. Hattâ, çok defa, bu beyanatlarla nutuklar, Devlet Başkam'yla Başbakan'm ağzından çıkmış sözlerin üstüne geçiriliyordu. Neşet Sabit, İçişleri Bakanlığı devrinde bile böyle bir itibara erememişti.

Halil Ramiz, düşüncelerinin bu noktasına varınca, acı acı gülümsedi ve kendi kendine: "Evet," dedi; "Neşet Sabit, tam Neşet Sabit'çe hareket etmiştir. Lakin, bir türlü anlayamadığım, Namık Ahmet'in onunla koz birliği edişi!" O Namık Ahmet ki, kafa, mizaç ve ahlâk itibariyle Neşet Sabit'in taban tabana zıddıydı. Pratik ve gündelik politikacılığın ne olduğunu tariften bile âcizdi ve Neşet Sabit'in bu yoldaki

zikzaklarını daima masum bir şaşkınlıkla karşılardı. Siyasi ihtirasın ise hiç yanından geçmemişti. Hattâ memleket davalarında, bazen, Halil Ramiz'i dahi hayrette bırakan bir nefis feragati göstermişti. Muhitin binbir türlü cevri, partinin ve hükümetin nice nice üvey ana muameleleri onu, kâh yeise, kâh öfkeye sevketmişti ama, inkılâp prensipleri uğrundaki mücadele şevkini asla kıramamıştı. Halk Partisi'nin 6 oku, denilebilir ki, birer sabit fikir halinde en çok onun kafasına saplanmış gibiydi.

Öyleyse, Doktor Namık Ahmet'i acaba, nasıl bir his, nasıl bir kompleks, bütün bu prensiplerle bir gözbağcının değnekleri gibi oynamaktan başka bir şey yapmamış olan bir politikacının kucağına atmıştı? Evet, nasıl bir his, nasıl bir kompleks? Zira, Namık Ahmet cinsinden bir fikir ve ilim adamının rasyonel bir gelişme ya da gerileme hattından böyle bir noktaya varmasının imkânı yoktu. Zaten, bunun için değil midir ki, Doktor Namık Ahmet'in kendisi dahi geçirdiği bu ani istihaleyi, Halil Ramiz'e tam bir mantık yoluyla izah edemiyordu. Mesela, Halk Partisi'ni, kendi koyduğu prensiplere herkesten önce kendisi ihanet etmiş olmakla töhmetlendiriyordu. Üstüne aldığı inkılâp misyonunu, daha ilk adımda, ağzına yüzüne bulaştırdığı için, tarih önünde zaten tasfiyeye uğramış telakki ediyordu. Onca, başta bulunanlar, bu misyonu (.....) ilinde Tahıncızâde Tahir gibi dar kafalı, küçük kasaba eşrafının, (.....) ilçesinde Yanyalı Fazlı soyundan vurguncuların, dalaverecilerin eline vermekle gerçek idealistlerin emniyetini kötüye kullanmışlar; bütün devlet cihazını, daha ilk günden, köhne Bâbıâli bürokratlarına devir ve teslimle ileri hamleleri kösteklemişler, inkılâbın dinamik ruhunu statik bir idare içinde boğmuşlardı. Başta bulunanlar, bundan daha kötü, bundan daha ağır bir suç işlemişlerdi: Prensiplerin diktatoryası yerine, şahısların otokrasisini kurmuşlar ve akıncı unsurlara hiçbir hareket imkânı bırakmamışlardı.

Bunların hepsi doğruydu. Fakat Namık Ahmet, bu müşahedeleri yapar ve bu hükümleri verirken, yeni bir şey söylemiş, yeni bir gerçek keşfetmiş olmuyordu. Zira, bütün bunlar yıllardan beri Halil Ramiz'le Namık Ahmet arasında devam edip durmakta olan bir diyaloğun tekrarından ibaretti. Oysa, bugün hangi esaslara dayandığı, ne gibi bir kollektif heyecandan doğduğu ve neyi ifade ettiğidir.* Bu olay, Halil Ramiz'le Namık Ahmet'in diledikleri mahiyette bir inkılâp hareketine hız vermek ya da onu, yine her ikisinin istediği gibi, bürokratik bir otokrasinin zincirlerinden kurtarmak hareketi midir? Yoksa?..

İşte Halil Ramiz'in Namık Ahmet'ten ayrıldığı nokta bu "Yoksa?.."nm kocaman düğümündeydi ve bunu çözmek hiç de kolay değildi. Zira, her biri bir başka olayın, bir başka cereyanın, bir başka ruh halinin irili ufaklı yüzlerce ilmiğinden hasıl olma bu kördüğüm. Gordios'u şaşkına çevirip İskender'in kılıcım âciz bırakacak kadar dolaşık ve sıkışıktı. Gerçi, Neşet Sabit, eski Halk Partili arkadaşlarıyla her münakaşasında: "Bu milletin artık gözü açılmıştır. Vesayete, hele bir üvey baba vesayetine hiç ihtiyacı kalmamıştır!" der durur ve ilave ederdi: "Bunu anlamayacak ne var? Sözün kısası, halk, efendice yaşamak ve kendi mukadderatına tam manasıyla kendisi sahip olmak istiyor!.."

Şüphesiz, dava ortaya böyle konulunca son derece basitleşiveriyor ve buna karşı kimsenin bir diyeceği kalmıyordu. Fakat iş, "efendice yaşamanın" mahiyetini ve "kendi mukadderatına kendisi sahip olmanın" usulünü izaha gelince, Neşet Sabit'in ileri sürdüğü *hürriyet* ve *demokrasi* kelimeleri hemen hiçbir mana ifade etmiyordu. Zira, bu kelimeler, insanı, elle tutulur, gözle görülür bir sürü aktüel memleket meselelerinden ayırıp, Eflatun'dan on dokuzuncu asır dü-

(*) Birinci baskıda da aynı olan bu cümlenin öznesi yok. Sonraki cümleden yeni siyasi hareketin sözkonusu edildiği anlaşılıyor. Dizgi yanlışı olabilir – e.n.

şünürlerine kadar uzayan bir dünya görüşü diyalektiğini, "tez" ve "antitez"leri içine atıyordu.

Kaldı ki Halil Ramiz, Kemalist inkılâbın, bizi, ferdî hürriyetler esası üzerine kurulmuş, çok partili bir demokrasiye götürmek için açtığı yolun tesviyesini bile henüz tamamlayamadığına kaniydi. Bu yol, henüz keskin uçlu kaypak çakıllarla, dikenli otlarla örtülüydü ve yer yer çukurlar, bataklar, yamrı yumrularla henüz insan ayağı değmemiş, yabani geçitleri andırıyordu. Böyle bir geçit üstünde, tabanlarımız patlamadan, dizlerimiz kanamadan ve her adımda bir sürçüp kapaklanmadan, yürümemizin imkânı yoktu. Zaten, başka türlü olsaydı, ikide bir lanetle anılmaya başlayan şu yirmi beş yıllık tek parti rejimine ne demeye hakkımız kalırdı?

Bundan başka, –doğrusunu söylemek gerekirse– Halil Ramiz, dünyanın şu karanlık ve karışık anında, Türk milletini ikiye, üçe, dörde ayıracak, şahsi ihtiraslara, kinlere, gayızlara meydan açacak ve milli birliği sarsacak bir iç politika mücadelesinin alıp yürümesini de tehlikeli görüyordu. İşte, bu mücadele şimdiden bir sen-ben kavgası halini almış, saçsaça, başbaşa bir kördövüşü haline girmiş değil miydi? Muhalif ya da muvaffık bütün ağızlar birbirine ateş püskürüyordu. Birkaç ay içinde tezyif ve iftira çamurlarıyla lekelenmedik tek isim, kirlenmedik tek alın kalmamıştı. Şeref ve haysiyet sahipleri, sokakta görünmekten, sesini çıkarmaktan ürker olmuştu. Bütün köşebaşlarını kim oldukları, nereden çıktıkları bilinmeyen birtakım demagoglar ve şantajcılar tutmuştu. Tevekkeli demokrasiyle demagoji arasında bir kıl kadar fark vardır, dememişlerdi.

Halil Ramiz geçen gün, İsmail Kalfa'nın kahvesine uğrayayım demişti. Adeta bir iğneli fıçıya düşmüş gibi oldu. Sağdan soldan o ne sert sert bakışlar, o ne acı acı gülümsemeler, o ne ıslık gibi fısıltılar, o ne tehdit edici homurtular... Derken, İsmail Kalfa'nın eğik uzun boyuyla bir yılan gibi sessiz-

ce yanına sokulup: "Merhaba, mebus bey; sizi buraya hangi rüzgâr attı?" deyişleri ve gözünün ucuyla öbür masalara fitneli birer işaret gezdirişleri... Öyle ki Halil Ramiz, kahvesini içmeden kalkıp gitmek zorunda kalmış ve tam o sırada, havuz başındaki gramofondan yükselen cırlak bir sesin:

"Titrerim mücrim [suçlu] gibi baktıkça istikbâlime"

diye haykırışlarından kaçarak soluğu Cumhuriyet Palas'taki odasında almıştı.

Zaten son zamanlarda her seçim dairesine gelişinde, bir hapishane hücresini andıran bu odadan başka başını dinleyecek bir yer ve kendi kendisinden başka dert dökecek bir kimse bulamaz olmuştu. Gerçi, Halil Ramiz için bu manevi yalnızlık yeni bir şey değildi ve buna çoktan alışmış olması lazımdı ama, son vaziyetler bu hale adeta cebrî ve cezaî bir mahiyet verdiğinden midir, nedir; kendisini gittikçe artan bir gurbet azabına kapılmaktan alamıyordu. Hattâ bu azabı, resmî çevrelerle Halk Partilileri arasında bulunduğu zamanlar daha tahammül edilmez bir dereceye varıyordu. Çünkü, Halil Ramiz, burada da başka türlü bir ters havayla karşılaşmaktaydı. Miting hitabelerinin, gazete makalelerinin ve yer yer başgösteren sokak nümayişlerinin şaşkına çevirdiği hükümet erkânı olsun, gün geçtikçe yılgınlıkları bir nevi paniğe dönen Halk Partililer olsun, düştükleri bu bâdirenin sebebini her şeyden önce Halil Ramiz gibi dikkafalı partizanların tavır ve hareketlerinde aramaya başlamışlardı ve bu çeşit kimseleri, hiç değilse ön saflardan arkaya itmekle toplumdaki galeyanı yatıştırabileceklerini umuyorlardı. Zaten, bütün bu muhalefet, halkın temayüllerini hiçe sayan birkaç bakanın, birkaç mebusun, bir nobran gazete yazarının taşkınlıkları, sakarlıkları yüzünden patlak vermiş, alıp yürümüş değil miydi? Bunun ne derece böyle olduğunu anla-

mak için, muhalif gazetelerin sütunlarına bir göz atmak kâfiydi. Öyle ya, bu sütunlarda en çok hücuma uğrayanlar kimlerdi? Mitinglerde Demokrat hatiplerin en çok dillerine doladıkları kimselerdi. Bunların hepsi bir yana; şu ilde, hemen herkesin en çok gözüne batan Halil Ramiz'den başka kimdi? Ve buna rağmen, merkez, onu buraya seçim propagandası yapmaya göndermişti.

İl parti başkanı:

"Yahu," diyordu. "Bu ne hal? Biz, ne edip ne işleyelim de aday listesine bunun adını koymayalım, diye düşünüp dururken, herifçioğlu, başımıza bir de propagandacı beratıyla çıkageldi!.."

Bunun içindir ki, parti erkânı, başlarında vali olmak üzere, ne yapıp yapıp Halil Ramiz'i harekete geçmekten menetmişler ve hepsi birden Şeyh Sakıb'ın arkasına sığınmışlardı. Bu zat, tâ köylere kadar bütün il çevrelerinde söz götürmez bir nüfuz ve itibara sahipti... Tam halkın anlayacağı bir dille konuşmasını biliyordu ve hiçbir nimetini görmediği halde ne Neşet Sabit gibi daha ilk sarsıntıda partiyi terkedip öbür tarafa katılmak vefasızlığını, ne de Hoca Faik'le Hacı Rasim Efendiler gibi her iki tarafı kollamak karaktersizliğini göstermişti. Bugüne bugün Halk Partisi'nin seçimlerden mutlaka muzaffer çıkacağına iman edenlerin başında da o geliyordu. Kurul üyelerinde herhangi bir panikleme alameti gördü mü, arslan gibi kükrüyor:

"Arkadaşlar;" diyordu. "Siz, bu kuru görültülere kulak asmayın!.. Hükümet, bizimle, bizim arkamızda; polis, jandarma bizim avucumuzda, hangi kuvvet bizi alaşağı edebilir? Böyle bir şeye nasıl imkân verebilirsiniz? Elverir ki, aday listemize Halil Ramiz gibi ipliği pazara çıkmışları sokup da yok yere seçmenlerin itimadını kaybetmeyelim..."

Halil Ramiz, (.....) ili Halk Partisi çevrelerinde kendi hakkında neler düşünüldüğünü, neler söylenildiğini bilmi-

yor değildi. Merkez kurulu ile uzaktan yakından münasebeti olan bazı gençler ona, bu hususta malumat vermekten çekinmiyorlardı. Nitekim bir gün bunlardan bir tanesi, ezile büzüle, yanına sokulup:

"Beyefendi, vallahi, söylemekten utanıyorum;" demişti. "Bu adamlar size karşı kullandıkları iftira silahını, şahsi namus ve haysiyetinize kadar uzattılar. Şimdi de ne diyorlar, biliyor musunuz? Sözde, sizin Halk Partisi'nde kalışınızın sebebi, Demokrat Parti hesabına casusluk etmekmiş. Ve bu vazifeyi size verenler, Neşet Sabit Bey'le, Doktor Namık Ahmet'miş. Bunun ispatı da, sizin hâlâ onlarla düşüp kalkmanızmış..."

Ve bu sözleri söylerken zavallı gencin teessürden hemen ağlayacakmış gibi sesi titriyordu.

Başka bir gün, yine şu bahçede otururken *Ulus* gazetesine muhabirlik eden başka bir genç, üstüne yürürcesine bir telaşla ona doğru eğilip, cebinden bir gazete çıkarmış:

"Bunu gördünüz mü? Bakın, sizin aleyhinize neler yazıyorlar!.." diye haykırmıştı.

Bu, İstanbul'da çıkan gazetelerden biriydi ve Selim Sabri Aktuğ imzalı bir başmakalesinde, Halil Ramiz'in komünist olduğunu yazıyordu. Halil Ramiz iki sütunu aşan bu yazıya ağır ağır göz gezdirirken, *Ulus* muhabiri, yerinde duramıyor:

"Beyefendi, buna mutlaka bir cevap vermek lazım!.. Siz vermezseniz, bırakın bana, hakkından ben geleyim bu alçağın!.." diyordu.

Zavallı genç bilmiyordu ki, Ulus başta olmak üzere, muvaffık denen gazetelerin hiçbirinde ona böyle bir polemiğe girişmek hakkı verilmez. Zavallı genç bilmiyordu ki, karşısında oturan mebus, on beş yıldan beri, bizzat Halk Partililer tarafından da bu töhmet altında tutulmaktadır. Fakat Halil Ramiz, bu uzun ve acıklı bahsi açmaya hiç lüzum görmemiş, sadece demişti ki:

"Değmez, zahmete değmez. Hem bunu yazanın kim olduğunu biliyor musunuz? Selim Sabri, benim talebelerimden birinin kardeşidir. Bundan beş on sene önce bir iş için benim aracılığımı rica etmişti. Ben de elimden ne geldiyse yaptım. Fakat, sanırım, istediği olmadı. Aklınca şimdi benden öç almaya kalkışıyor."

Halil Ramiz'in demin düşündüğü gibi, bu politika mücadelesi, gerçekten bir kördövüşünü andırıyordu. Her adam, bir başka adamın yakasına yapışmış, ondan bir eski hıncın acısını çıkarmaya çabalıyor; biri öbürünün ayağını çelip sırtına binmek istiyordu. Bunda, memleket davası nerede? İnkılâp davası nerede? İnkılâp... Hele hiç kimse ondan bahsetmez olmuştu. Hemen bütün gazete yazarlarının bu kelimeden çekinir, irkinir halleri vardı. İki taraflı miting hatipleri, sanki, yalnız bu noktada ittifak etmişlercesine o sözü ağızlarına almaktan tiksiniyorlardı. Yeni başlayan muhalefet edebiyatının başlıca nakaratı, bir *"yirmi yedi yıllık istibdat devri"* lafından ibaretti.

Yirmi yedi yıllık istibdat devri... Lakin, Milli Mücadele destanı bu devrin içinde değil miydi? Türk milleti, asırlarca süren ümmet kaosundan millet sentezine bu devirde girmemiş miydi? Anayurdumuz, bir yarı sömürge derecesinden müstakil bir vatan mertebesine bu devirde ermemiş miydi? Bizi Ortaçağ karanlıklarından medeniyet dünyasının aydınlığına doğru alıp götüren sayısız ruh ve fikir hamleleri bu devirden başka bir zamanda mı olmuştu? Şurada, şu koca çınarın gölgesi altında, hâlâ ezelî bir baharın ışıklarını saçan şu aziz kafanın sahibi bu yirmi yedi yıllık tarih safhasından başka hangi çağın şereflerini temsil ediyordu?

Halil Ramiz, oturduğu yerden adeta utana utana Atatürk'ün büstüne baktı. Yüreğine bir ağır hüzün çökmüştü: "Büyük ve heybetli eserini ne hale soktuğumuzu görüyor

musun?" dedi. Halil Ramiz, gerçi, bu eserin tamam olduğuna hiçbir zaman inanmamıştı. Onu, daima, tepesi aşağıda, gövdesi havada bir ehrama benzetmişti. Nice zamandır, hattâ O'nun sağlığında bile, bu asırlık ağacın altına her gelip oturuşunda, kendisine, rastgele ve iğreti olarak oraya bırakılmış bir salon eşyası hissini veren bu büst ise, şimdi en hafif bir temasla kırılıp dökülüverecek narin bir tablo gibi görünüyordu.*

Halil Ramiz, yerinden kalkıp yavaş yavaş büste yaklaştı. Ne kadar da her yerden ve her şeyden uzak, ne kadar da ibhamlı [belirsiz, kapalı], dağımk, dalgın bir hali vardı bu kafanın... Tıpkı bir "sfenks" gibi nereye baktığı, ne düşündüğü, neyi ifade ettiği belli değildi. Bütün çizgileri tıpkı, Türk milletinin şu günlerdeki alınyazısını andırıyordu. Bununla beraber, Halil Ramiz, kendini tutamayıp alçak ve titrek bir sesle, ona: "Ne yapacağız? Âkıbetimiz ne olacak?" diye sordu. O sağken memleketin mukadderatı her sarpa sardıkça etrafındakilerin gözleri ona hep bu sualle çevrilmez, dudaklar hep bu suali mırıldanmaz mıydı? Kaç kere, her şeyin kaybolduğu, her ümidin kesildiği anlarda ondan bu tarzda medet istenmez miydi? Tehlikeli bir düşman hücumuna uğrayan kumandan, elindeki idare dizginlerinin gevşediğini hisseden devlet adamı, yolunu şaşıran politikacı, onun irşad ve nasihatine başvurmaz mıydı? Hattâ Büyük Millet Meclisi bile, arada bir, büyük karar günlerinde, fırtınaya tutulmuş bir gemi gibi çalkanmaya başladığı zaman, kaptan mevkiine onu çağırıp, dümeni ona teslim etmez miydi? Kaç defa, iki hafta önce zor duruma düşmüş tümenler, iki hafta sonra onun kullandığı bir cebirle harp tarihimizin en şerefli meydan muharebesini kazanmış; kaç defa, yurdun dört bir köşesini saran isyan yangınları, onun bulduğu çareyle bastırıl-

(*) Yazar, daha heykel kırma vahşeti başlamadan çok önce, *"Panaroma"*nın 1. cildinde Halil Ramiz'i gene bu hislerle duygulandırmıştı – Y. K. K.

mış; kaç defa uçurumun kenarına kadar gelen bu toplum onun kılavuzluğunda selamet yoluna çıkmış değil miydi?

"Şimdi, yine bir uçurumun kenarına geldik. Söyle, selamet yolu nerede? Tunçtan Atatürk, küskün küskün susuyordu.

* * *

Önceki gün Avrupa'dan dönen* Mühendis Ragıp Bey, Perapalas Oteli'nden çıkıp Tepebaşı'nı geçerek ve İngiliz Sefareti karşısındaki dirseği dolanarak Galatasaray tarafına vardıktan sonra, artık Taksim'e kadar yürümek isteğini kaybetmişti. Herkesin, soluğu kesilip bir yerde baygın kalması ya da kırlara, plajlara dağılması gerekirken, bu bunaltıcı yaz gününün akşamında, Beyoğlu, hâlâ öylesine bir kalabalıkla kaynamakta, öylesine bir hareket ve kargaşalıkla çalkanmaktaydı ki, zaten rıhtıma ayak bastığı dakikadan beri sudan çıkmış balığa dönen Ragıp Bey'in nefesi büsbütün tıkanır gibi oldu. Caddeyi doldurup taşıran yüzlerce, binlerce, otomobilin durmak bilmeyen klakson sesleri; tramvayların aralıksız çınçınları, tel ve ray gıcırtıları da zavallı adamın sinir sisteminde, ilk günden beri, zedelenmedik tek bir lif bırakmamıştı. Buna rağmen, dişini sıkıp bir süre daha yürümekte devam etti. Taksim bahçesinde biraz sükûnete ve rahatlığa kavuşacağını umuyordu. Fakat, bin zahmet ve zorlukla caddenin sonuna varınca, bir de ne görsün?.. Meydan bir mahşer yeri. Zafer anıtı. İnönü gezisi kapkara bir halk yığını altında görünmez olmuş ve bu yığınlar, rüzgârda bir afyon tarlası gibi ağır ağır dalgalanıp duruyor. Sağdan, soldan, uzak yakın birtakım *Haut Parleur*'lerin kâh bir canavar düdüğünü, kâh bir patiska çarşaf yırtılışını, kâh bozuk bir gramofon plağının hırıltılarını andıran çığlıkları, deminki

(*) Birinci baskıda bu bölüm numaralanmış: "VI". İlk cümle de "Mühendis Ragıp Bey..." diye başlıyor – e.n.

tramvay ve klakson seslerine rahmet okutacak bir şiddet ve haşinlikle kulakları hırpalıyor. Arada bir, eski zamanın tulumbacılarını hatırlatan göğsü bağrı açık bazı adamlar. Zafer anıtına tırmanıp, Milli Mücadele'nin sakin ve uslu temsilcileri arasında halka doğru göz karartıcı birtakım el ve kol, kafa ve gövde hareketlerine girişiyor; derken bir nâra atıyor ve kalabalık, hep bir ağızdan bu nârayı tekrar ediyordu. Yer yer al bayraklar, kalın yazılı bezden ve kâğıttan plakartlar...

Mühendis Ragıp Bey kendi kendine: "Bugün bir yıldönümü ya da bir milli bayram mı acaba?" dedi. Fakat uzun zaman memleketten uzak kalmış, türlü gönül buhranları içinde zamanından önce yıpranıp çökmüş ve öteden beri bu gibi törenlere karşı da pek samimi bir ilgi duymamış olmasına rağmen, Ragıp Bey, haziran ayının sonlarına doğru yakın tarihimizde herhangi büyük bir hadisenin vukubulmadığını bilmeyecek kadar avareleşmemişti. Hem, gözleri önünde serilen bu manzarada birleşmiş bir sevince ya da bir milli törene delalet eder hiçbir şey işaret yoktu. Bütün bu insanlar, buraya öyle bir şevk ve sevinçle olmak şöyle dursun, tam tersine, bir şeyler kırıp, bir şeyler devirmek hırsıyla toplanmış gibiydiler. Bu dalgalanan bayraklarda, bu sallanan plakartlarda, bu *Haut Parleur*'lerin püskürdüğü seslerde, hatiplerin jestlerinde, bağırışlarda ve hattâ bunlara tutulan alkışlarda meydan okuyucu, tehdit edici bir mana vardı. Mühendis Ragıp Bey, bu hali, gençliğinde Avrupa'nın bazı şehirlerinde gördüğü grev nümayişlerinden başka bir şeye benzetemiyordu.

Tersyüzü dönmek istedi. Fakat buna imkân kalmamıştı. Nasıl oldu, bilemedi. arkasından mı ittiler, kendiliğinden mi yürüdü, o, çoktan, halkın içine karışıp gitmişti. Artık ne geriye basabilir, ne sağa sola kımıldanabilirdi. Bir müddet, dirsekleriyle, omuzlarıyla kendine bir çıkış yolu bulmaya

çalıştı. Fakat nafile!.. İnsan yığınları bir kocaman mengene gibi onu kıskıvrak yakalamış, etten ve kemikten cenderele-riyle gittikçe sıkıştırmakta, gittikçe sıkıştırmaktaydı. Bir yandan da keskin bir ter ve ağır bir saç yağı kokusu, onun serbestçe nefes almasına mani oluyordu. Zavallı Ragıp Bey, neye uğradığını bilemedi. Otelden çıkarken kolonya suyuyla sırsıklam ettiği mendilini burnuna götürdü.

Onca, şimdi bu azaptan kurtulmanın son çaresi, ne yapıp yapıp bir an önce, Zafer Anıtı'nı çevreleyen dar bir boşluk kordonuna erişebilmekti. Buna muvaffak olmak içinse Ragıp Bey, epeyce zaman sarfetti ama, çok zahmet çekmedi. Zira, kalabalığın dalgaları, onu zaten yavaş yavaş bu noktaya doğru sürüklüyordu. İtile kakıla, ite kaka nihayet selamete erer gibi oldu... Şu anda, hayatının biricik amacını teşkil eden o *No man's land*'la kendi arasında birkaç insan çemberinden başka bir engel kalmamıştı. Lakin, Ragıp Bey de hemen hemen düşüp bayılmak üzereydi. Sendeleye sendeleye birkaç adım daha ilerledi. Anıtın önündeki derme çatma kürsüde bir genç hatip, Rüfaî dervişlerinin cezbeli zikirlerini andırır bir taşkınlıkla sallanıp, kıvranarak anlaşılmaz bir şeyler haykırıyordu.

Tam bu sırada, keten kostümlü tıknaz bir adam, karşı safta duran bir grubun içinden fırlayıp Ragıp Bey'in bulunduğu tarafa doğru yürüdü ve aralarındaki insan kümelerini yararak genç hatibin taşkınlığını gölgede bırakan bir jest ve ses feveranıyla boynuna atıldı. Bir taraftan şap şap yanaklarından öpüyor, öbür taraftan:

"Ragıpcığım, Ragıpcığım; ne zaman geldin? Nasıl oldu böyle? Gözlerime inanamıyorum!.." diye bağırıyordu.

Öylesine ki, o noktada bulunan halk, hatibi matibi bir yana bırakıp bu program dışı dostluk nümayişi etrafında gittikçe genişleyen bir hayret ve tecessüs halkası teşkil etmeye başladı. Ragıp Bey de donakalmıştı. Çünkü, birdenbi-

re bu adamın kim olduğunu ve neden üstüne atıldığını anlayamamıştı. Nihayet, anladığı zaman da yine şaşmaktan kendini alamadı. Bu, eski ahbabı müteahhit Sırrı Bey'di. Evet, evet ama, tastamam o da değildi. Bu, sekiz dokuz yıl önce Ankara'da bıraktığı Sırrı Bey'in babası yaşında bir Sırrı Bey'di. Eskisine nisbetle iki misli şişmanlamış, saçı bıyığı ağarmış, gözkapakları altlı üstlü küçücük keseler halinde sarkmış ve bakışlarının ferinden eser kalmamıştı. Rengi de değişmişti. O yağız çehresine bir bulanık sarılık çökmüştü. Hal ve tavrıyla hareketlerinde de bir aksaklık vardı. Ragıp Bey'in koluna girip:

"Gel, be birader;" dedi. "Bizim tarafa gidelim. Orada daha rahat dinler, seyredersin. Hem de bizim arkadaşlarla tanışmış olursun!.."

Orası, dediği neresiydi? Hangi arkadaşlardan bahsediyordu? Ragıp Bey bunları anlamaya vakit kalmadan, kendisini deminden beri, varmaya çabaladığı boşluk çevresinin öte yakasında, Zafer Anıtı'nın dibinde yer almış olan grubun arasında buldu. Bu grubu teşkil edenler, belli ki, şu halk nümayişinin tertipçileri durumundaydılar ve Sırrı Bey'in yabancı bir adamı kendi içlerine sokmasından pek memnun görünmediler. Fakat Ragıp Bey, böyle şeylere aldırış edecek bir durumda değildi, Sırrı Bey'e:

"Aman," dedi; "beni biraz kendi halime bırak. Ya da, bir an önce şu berzahtan kurtar!.."

Ve Sırrı Bey: "Dur, şimdi bitiyor!" demeye kalmadı, deminki genç hatibin sesi, kurulması bitmiş bir gramofon makinesinin plağından çıkan kesik, boğuk gıcırtıları andırır hırıltılarla kısılıverdi; kendisi de baygın bir halde aşağı alındı.

Bunun üzerine Sırrı Bey, birbirine giren "arkadaşlar"dan ayrılıp, hâlâ kolundan tutmakta olduğu Ragıp Bey'le birlikte Anıt'ın arka tarafında seyrekleşmeye yüz tutan kalabalığa karıştı. Hem yürüyor, hem de:

"Gördün mü, azizim, gördün mü? Ne ateşli gençlerimiz var?" diyordu. "Allah vatana, millete bağışlasın; hiçbir şeyden yılmıyorlar, canla başla uğraşıyorlar. Partinin muvaffakiyeti için..."

Yavaş yavaş kendine gelmeye başlayan Ragıp Bey:

"Ne partisi?" diye sordu.

Sırrı Bey:

"Ne partisi olacak a Ragıpcığım;" dedi. "Demokrat Parti işte... Milletin son umudu bunda kaldı. Bundan da bir şey çıkmazsa, koyuver gayri eşeğin kuyruğunu..."

Sonra birden, kendini toparlayıp ilave etti:

"Yahu, bırak şimdi şu işleri, Allah'ı seversen... Müsait bir zamanda sana uzun uzadıya anlatırım. Sen ne gün geldin? Nasılsın bakayım? Ne kadar oldu seni görmeyeli..."

Ve bir defa daha Ragıp Bey'in boynuna atılıp sarılacak gibi bir hareket yaptı. Ragıp Bey, geri geri çekildi:

"Aman, birader; her şeyden önce şu taraflarda sakin bir yer bulup da oturalım. Zira, bitik bir haldeyim. Hararetten de çatlıyorum!" diye mırıldandı.

Sırrı Bey:

"Peki, kardeşim, emredersin;" dedi. "Zaten, bu akşam ben seni bir yere bırakmam..."

Biraz durdu. Düşündü:

"Taksim Gazinosu'na gidelim derdim ama, oraya şimdi yanaşılır gibi değil. Haazâ boğuntu... Onun biraz altında çalgılı bir kahve var. Aynı manzara, aynı içkiler ve bin defa daha nefis mezeler... Fiyatça da öbüründen kat kat ehven."

Sırrı Bey böyle söylenip dururken Ragıp Bey'i hayretten hayrete düşürdüğünün hiç de farkında değildi. Zira, onun zihni, yıllardan beri, bu gibi küçük geçim hesaplarından başka bir şeyle meşgul olamıyordu ve politika mücadelesine atılmasının başlıca sebeplerinden birini de, belki, memlekette gittikçe artan hayat pahalılığı teşkil ediyordu.

"Ucuz, diyorsam, o da senin bildiğin fiyat listelerine göre değil ha!.. Eskiden, şimdi seni götüreceğim çalgılı kahve ayarında bir yerde taş çatlasa on liradan fazla masrafa giremezdin. Bugün ise yekûn yirmi beş liradan öteye aşmazsa öp de başına koy..."

Ragıp Bey, gözünün ucuyla onu tetkike koyulmuştu. On liradan, yirmi beş liradan bu kadar ciddiyet ve heyecanla bahseden yambaşındaki bu adam, gerçekten, kendi tanıdığı Sırrı Bey miydi? O Sırrı Bey ki, bir zamanlar bu on liraları, bu yirmi liraları lokantalarda, gazinolarda garsonlara bahşiş olarak vermeyi şanına layık bulmazdı ve şoförü Hayri'nin çaldığı nice yüz liraların üstüne buzlu sular içerken, yüzünün bir kılı kıpırdamazdı. Hayır, hayır; o Sırrı Bey bu Sırrı Bey olamazdı. Ragıp Bey'in tanıdığı, bildiği adam gitmiş, yerine büsbütün başka birisi gelmişti. Hele şu kılığa kıyafete bakın. Şu kirli, buruşuk keten pantolona, şu, sözde sportif, yakası açık, mavi zifir gömleğe; şu "sandal" taklidi, biçimsiz ayakkabılarına bakın. Ankara'nın o kalantor milyoneri, vaktiyle, böyle giyinmiş bir kimseye acaba selam mı verirdi?

Ragıp Bey, aklından geçen bu düşünceleri ona hissettirmekten çekinerek, sırf başka bir şey söylemiş olmak için:

"Senin Hayri ne alemde?" diye sordu.

Bu sual, Sırrı Bey'i can evinden vurmuştu.

"Hayri mi?" dedi. Yutkundu, düşkündü ve acı acı gülümseyerek ilave etti: "Ona şimdi Hayri Beyefendi diyorlar. İstanbul'un en büyük garaj sahiplerindendir. Gün uğursuzun, ne yaparsın?"

Sesinde öyle bir acılık vardı ki, Ragıp Bey, yok yere bu manasız bahsi açtığına bin pişman oldu. Fakat, bir defa ok yayından çıkmıştı. Sırrı Bey, soluya soluya anlatıyordu:

"Bizim Seyfi'yi de tanırsın ya; işte onunla ve onun arkadaşı Nâsır'la beraber muazzam bir lastik ve benzin dalaveresi çevirdiler. İş gazetelere filan düşer gibi oldu ama, çok

sürmeden örtbas edildi. Söylemeye ne hacet! Bu gibi vurgunlar birkaç büyük memurun, birkaç nüfuzlu şahsiyetin parmağı olmadan yapılabilir mi? Benim gibi birçok kişinin sebebi felaketi olan 'İki Katlı Köşkler' skandalı da senin Servet Bey'in güzel hatırı için böylece kapatılıp gitmedi mi?"

Ve gövdesini arkaya doğru kaykıtarak manalı manalı Ragıp Bey'in yüzüne baktı. Bu sefer, can evinden vurulmak sırası Ragıp Bey'e gelmişti. Zira, bu Servet Bey sözü, onun henüz büsbütün kapanmamış yürek yarasının üstünden bir tırnak gibi geçmişti. Sırrı Bey'in, bu sözü, kötü bir niyetle söylemediğine, hele Sevim'e dair bir imada bulunmayı aklından bile geçirmediğine emin olmakla beraber, ona için için kızmaktan kendini alamadı:

"Anlamadım," dedi. "Servet Bey'in o işde ne kabahati vardı?"

Bunun üzerine Sırrı Bey, bir boşanıştır boşandı. Mali itibarının beş paralık olmasına, sefalete yakın bir hale düşmesine ve yıllardan beri, sürüm sürüm sürünmesine sebep olan namert ondan başka biri miydi? Hileli bir iflas manevrasıyla kooperatifi batırıp iki milyon lirasını ham-hum şaralop eden; muavin Niyazi gibi nice nice fakir fukarayı, çoluk çocuklarıyla sokak ortasında bırakan, kapı kapı dilendiren, kiminin aklını oynatıp, kiminin yüreğine indiren cehennem zebanisi, adıyla sanıyla o değil miydi? Sırrı Bey, bütün bunları sayıp döktükten sonra:

"Bırak, beni söyletme birader;" dedi. "Bilmezsin, işin içinde daha neler var. Bu hükümet, bu rejim boşuna böyle kepaze olmadı. Bereket versin ki, nihayet milletin gözü açıldı da bir muhalefet partisi kurdu. Gördün ya, deminki galeyanı? Bu, aylardan beri, memleketin her tarafında, hep böyle ve durmadan kabarıyor, durmadan kabarıyor... Kimseler önüne geçemez gayri, bu selin... Hepsini silip süpürecek; ne kadar Servet Beyler varsa hepsini silip süpürecek..."

Ragıp Bey, onu, hiç böyle bir kızgınlık ve taşkınlık içinde görmemişti. Deminki yürek sızısını unutmuş, hattâ onun neler dediğini bile anlamaz olmuş, hayretle yüzüne bakıyordu. İşte, bir yeni, bir başka Sırrı Bey daha... Biçarenin, derisi gibi, saçlarının rengi gibi huyu da değişmişti. Nerede o eski babacan, geniş yürekli, Anadolu ağası? Nerede bu ihtilaçlı, bu ağzı kalabalık, bu temkinsiz ve tutumsuz şehir kabadayısı? Ragıp Bey, kendi kendine: "Zavallı Sırrı Bey;" dedi. "Böyle bir ruh ve karakter değişimine uğramak için kimbilir hayatın ne zorlu safhalarından geçti..." Ve dönüp onun gönlünü almak istedi:

"Beni mazur gör; yemin ederim ki, bütün bu olup bitenlerden hiç haberim yoktu."

"Özür dilemek bana düşer, Ragıpcığım. Seni güldürüp eğlendireceğim yerde, bir sürü acı acı laflarla canını sıktım. Kaç zamandır gözlerim yoldaydı. Hep, döneceğin günü bekleyerek umut ve teselli buluyordum. Bu dünya yüzünde biricik dostum meğer senmişsin."

Sonra bu sözlerde bile acı bir çeşni bularak, eski babacan tavrını takındı:

"Eee, anlat bakalım, nasıl buldun bizim Lunaparkı? Burası Taksim Bahçesi'nden daha hoş değil mi? Sana da şimdi, yer beğendirmek zordur ha. Kimbilir Avrupa'da ne güzel şeyler gördün. Ne tatlı, ne ferah günler yaşadın; ne kadar rahata alıştın, biz burada inim inim inlerken... Sorma birader, sorma; yedi yıldır çekmediğim eza cefa kalmadı. Bir kesatlık, bir kıtlık, bir pahalılık... Bu da yetmiyormuş gibi, başımıza bir de 'İaşe Teşkilatı' diye bir şey çıkarıp yiyeceği, içeceği vesikaya bağlamasınlar mı? Etten, kemikten tut da tuzuna biberine kadar her şey birdenbire piyasadan çekilip de ahali, günlerce aç ve bîilaç kalmasın mı? Zaman oldu ki, litresine elli lira versen bir damla zeytinyağı bulamazdın. Şeker ise, adeta lüks maddelerden addedilmeye başladı. Bir

avuç pirinç bir dizi inci kıymetine çıktı. Gelsin kara ekmek, gitsin kara ekmek... Giyim kuşam meselesine gelince, neredeyse, millet yalınayak, başıkabak dolaşacaktı. Bütün bunlar, sana bir korkulu masal gibi gelir, değil mi Ragıpcığım? İsviçre, kimbilir ne bolluk içindeydi?.."

Ragıp Bey güldü:

"Hatırladığıma göre;" dedi. "İsviçre'de, adam başına ayda 8 kilo ekmek, 1 kilo et, 1 kilo şeker, 50 gram yağ ve bir tek yumurta verilirdi. Bu, yiyecek tayini. Giyeceğe gelince: Yılda bir çift ayakkabı, birtakım çamaşır ya da esvaptan fazlasına müsaade yoktu. Zira, deri, yünlü, pamuklu birinci derecede harp sanayii maddelerinden sayılırdı. Bundan başka, yiyeceğe ait olsun, giyeceğe ait olsun, eldeki vesika kuponlarının istimali de birtakım kayıtlara tabiydi. İstediğin zaman et alamazdın. Çünkü, haftanın etli günleri, etsiz günleri vardı ve kumaşlar, mevsimlere göre satılırdı. Bir defa, bulunduğum otelde balık günü biftek verildi diye otel müdürlüğü 'Harp Ekonomisi' kurulu tarafından ağır bir para cezasına çarpıldıydı."

Ragıp Bey, İsviçre'nin harp yıllarındaki iaşe durumuna dair bu tafsilatı verirken Sırrı Bey'in gözleri faltaşı gibi açılıyordu. Birkaç kere kendini tutamayıp:

"Amma da yaptın ha!.. Sahi mi yahu, bu söylediklerin?" demekten kendini alamadı. "Hem harbe girmemiş bir memlekette o 'Harp Ekonomisi' dediğin şey de ne oluyor ve efradı millete ne hakla bazı gün et, bazı gün balık yemeyi emrediyor?"

Ragıp Bey, bu sefer kahkahayla gülerek:

"İlahi Sırrı Bey;" dedi. "Sen beni altı yıl, hiçbir İsviçrelinin ağzından duymadığım bir sual karşısında bıraktın. İsviçre'de 'Harp Ekonomisi' bürosu, bir nevi iaşe diktatörlüğü demekti. Bu idare, memleketin bütün hububat ambarlarını, hayvanat ahırlarını, deri ve yün depolarını kendi kontrolü altında

tuttuğu gibi, şunun bunun evindeki kilerlere ve kümeslere de karışırdı. Olmaya ki, bu kümes sahiplerinden biri, tavuklarının yumurtalarından istediği gibi istifadeye; olmaya ki, bir köylü ona haber vermeden ineğini sağmaya ya da domuzunu öldürmeye kalkışsın; iaşe kontrolcusunun pençesini derhal yakasında bulurdu. Buna rağmen, altı yıl, hiç kimse, ağzını açıp herhangi bir itirazda bulunmadı. 'Benim malıma, benim işime gücüme ne hakla karışıyorsun?' demedi ve hileye, dalavereye, karapazar yollarına sapmaktan da çekindi. Bu suretle, gerçi, oburlar iştahlarına göre yiyip içemediler; gerçi sefihler, gösterişçiler keyiflerini yerine getiremediler ama, aç ve çıplak kalan da olmadı. Zengini, fukarası aynı nisbette yaşamak için gereken gıdayı, kaloriyi aldı."

"Hah, gördün mü ya; şimdi iş değişti. Zengini fukarası aynı nisbette, dedin. Anlaşıldı, neden hiç kimsenin ses çıkarmadığı. Halbuki, bizde, bunun tamamiyle aksi olmuştur. Bizde zengin, doyunup tıkınırken, fukara açlığından ölmüştür. Biri yer, biri bakar, kıyamet ondan kopar demişler. İşte bizde kıyamet bundan koptu."

Ragıp Bey, söyleyeceğini söylemiş ve susmuştu. Üstüste içtiği biranın ikinci şişesini de son damlasına kadar boşalttıktan sonra, vücudunu saran bir ağır uyuşukluk içinde. Sırrı Bey'in siyasi ve iktisadi beyanatını da artık gitgide dinlemez olmuştu. Sırrı Bey ise bir yandan yuvarlayıp durduğu "Altınbaş" rakısının, öbür yandan politika heyecanlarının tesiriyle bunun hiç farkına varmayarak alabildiğine konuşuyor ve arada bir, sorduğu bazı suallerin cevapsız kalmasına rağmen Demokrat Parti'ye nasıl girdiğini, bu partinin Beyoğlu Merkez Kurulu Heyeti'nde ne kadar canla başla çalıştığını, teşkilatın gittikçe ne kadar genişlemekte olduğunu anlatıp duruyordu.

Lakin Sırrı Bey'in bu ateşli monoloğu günün en had davasını teşkil eden seçim meselesine dayanıp da, Beyoğlu Merkez Kurulu Üyesi sıfatıyla:

"Her türlü hileye başvuracaklar. Her baskıyı yapacaklar. Karşımıza polisi, jandarmayı çıkaracaklar. Fakat, göreceksin, gene bir muzaffer olacağız!.." sözlerini mitinglerdeki hitabet usulüyle haykırmaya başlar başlamaz Ragıp Bey'in derin bir uykudan uyanır gibi başını kendinden yana çevirerek:

"Ne seçimleri?.." diye soruşu, zavallının ayağını suya değdirdi:

"Hoppala, deminden beri ne anlatıp duruyordum, be birader?!.."

Sonra, Ragıp Bey'in yüzüne dikkatli dikkatli bakarak:

"Sende bir acayip hal var;" diye ilave etti. "Birdenbire nerelere dalıp gittin öyle? Söyleyiver bakalım; hâlâ mı Sevim Hanım? Hele, hele..."

Ragıp Bey irkildi. Hattâ biraz da kızar gibi oldu. Sırrı Bey'den başkasına böyle bir suali ima yoluyla bile müsaade etmezdi. Lakin, bu, işte Sırrı Bey'di; yüreği temiz ve patavatsızlıkta biricik Sırrı Bey'di... Ekini belli etmemeye çalışarak:

"Bira başıma ağırlık verdi. Hiç de ülfetim yoktur bununla;" dedi. "Fakat, sıcaktan öyle bir bunalmıştım ve o kadar hararetim vardı ki... Acaba şimdi, işi Whisky'ye döksem nasıl olur?"

"Burada öyle şey arama. Âlâ Altınbaş rakısı; buyurun."

Fakat bu konuşma esnasında yanlarından geçen garson, geri döndü:

"Var, beyim. Âlâ İskoç viskimiz de var," dedi.

Sırrı Bey'in yüreği hopladı. Şimdi, Ragıp Bey bu meretten birkaç tane içmeye kalkışırsa, hali nice olacaktı? Gerçi, ağzına bir damla koymamıştı bu tahtakurusu suyundan ama, başkaları şerefine kaç defa bedelini ödediği için şampanyadan sonra en pahalı içkilerden biri olduğunu pekala bilirdi.

Eli, kendiliğinden cüzdan cebine uzandı:

"İnan olamaz pek;" dedi, "bunların Whisky'sine... Tekel, şimdi bütün alafranga içkilerin taklidini yapıyor. Hepsi birbirinden berbat şeyler..."

Fakat Ragıp Bey, çoktan Whisky'sini ısmarlamıştı ve Whisky gelip de ilk bardağını üç yudumda boşalttıktan sonra, ikincisini isteyince, Sırrı Bey'i besbelli bir telaş aldı:

"Yahu, canına mı kasdin var, ne yapıyorsun?" diye haykırdı. "Hem, sen eskiden hiç alkol kullanmazdın. Hepimize de alkol aleyhinde öğütler verir dururdun. Şimdi, ne oldu sana böyle?.."

Ve deminki gibi bir kere daha Ragıp Bey'in yüzüne dikkatli dikkatli baktı:

"Vah Ragıpcığım, vah; hem pek de kocamışsın canım; pek de çökmüşsün!" dedi.

Bu seste derin bir samimiyet vardı. Bu ses, gıllıgışsız, babacan Sırrı Bey'in sesiydi ve Ragıp Bey'in yıllardan beri, gurbet illerinde, yabancılar arasında tek başına çarpmaktan nasır bağlamış kalbine adeta yumuşatıcı bir merhem gibi tesir etti. Dostluk nedir, arkadaşlık nedir çoktan unutmuştu. İlk defa olarak şu andadır ki, dayanılmaz bir dert dökme ihtiyacına kapılıyordu. Lakin, söze neresinden başlayacaktı? Ve acaba, gönül işlerinin yanından bile geçmemiş olan Sırrı Bey, onun derdini lazım geldiği gibi anlayabilecek miydi?

Bir müddet, uzun bir müddet karşı yakanın alacakaranlığa bürünen siluetine baktı. Üsküdar evlerinin camları çoktan sönmüş, kıyılarda tektük ışıklar pırıldamaya başlamıştı. Ragıp Bey, güçlükle işitilir yavaş bir sesle ve başını Sırrı Bey'den yana çevirmeksizin:

"Demin," dedi, "Sevim Hanım'dan bahsettin. O, dört hafta evvel ortadan kaybolup gitti. İstanbul'a dönmek üzere Paris'e uğramıştık. Oradan Marsilya'ya inip vapura binecektik. Yerlerimiz bir ay önce tutulmuş, biletlerimiz alınmıştı. Hareketimiz tarihine üç gün kala, bir sabah, annesi, bütün otel halkını heyecana veren malum çığlıklarıyla kızının kaçtığını ilan etti. Ağlıyor, dövünüyor: 'Nasıl oldu da hiçbir şey duymadım! Hiçbir şey hissetmedim?' diyordu. 'Sen yanıbaşım-

daki odada, bütün gece dolapları aç, kapa, sürgüleri çek, it; eşyalarını topla, bavullarını hazırla; sonra, sabaha karşı uşakları çağırıp taşın git de benim bir şeyden haberim olmasın?..' Otelde de bu kaçıştan yalnız gece kapıcısının malumatı vardı. Çünkü, Sevim Hanım, oteli, daha ortalık ağarmadan, daha gündüz servisi başlamadan terketmişti. Onu almaya gelen biri var mıymış? Yok muymuş? Gece kapıcısı, bunu hatırlamıyordu. Yalnız, büyük bir hususi otomobile binip gittiğini ve bu otomobilin livreli bir şoförü olduğunu biliyor ve bundan fazla malumat veremiyordu. Belli ki herif, *'hakk-ı sükût'* [sus payı] olarak dolgunca bir bahşiş almıştı. Zira, çok geçmeden o büyük hususi otomobille livreli şoför hikâyesinin az çok uydurma olduğu anlaşıldı... Hoş, benim için Sevim Hanım'ın kiminle kaçtığı daha ilk dakikadan beri malumdu ya; kâh Meksikalı, kâh İngiliz olduğunu söyleyen serserinin biri, kaç zamandır, onun peşindeydi ve onu, tamamiyle avucunun içine almış bulunuyordu. Yaptırdığımız polis tahkikatı da bu kaçış hadisesinde ortak olarak, ondan başka bir adamın hüviyetini meydana koyamadı."

"Yakalatamadınız mı keratayı, be yahu?"

"On beş gün –yalnız Paris değil– Fransa kazan, biz kepçe, araştırmalar, soruşturmalar hep boşa gitti. Bir ipucu, bir iz dahi bulmaya muvaffak olamadık."

Ragıp Bey acı acı gülümsedi:

"Sevim Hanım," dedi, "nihayet muradına erdi. Meşhur bir sinema artistine benzettiği o delikanlıyla gayet sanatlı bir macera filmi çevirdi."

Sırrı Bey, ne diyeceğini şaşırıp kalmıştı. Afal afal arkadaşının yüzüne bakıyordu. Neden sonra aklına bir çare gelmiş gibi, silkinerek:

"Ya o ağabeyi olacak katır size bu meselede hiç yardım etmedi mi?" diye sordu. "Ben eminim ki, onun da parmağı vardır bu işte..."

"Zannetmem. Çoktandır o, bizimle beraber değildi. Büsbütün başka bir alemde yaşıyordu. İsviçre'de, kumar vesair bir sürü cüretli dalavereler yüzünden başına gelmedik hal kalmadı. En sonunda, bir 'emniyeti suistimal' maddesinden dolayı mahkemelere düşmüştü. Tevkif edilmek üzereydi. Kurtarıncaya kadar akla karayı seçtim."

"Şu Servet Bey denilen adam, karısıyla kızanıyla tekin değil, vesselam!.. Hâlâ da arkalıyorsun onu... Yüreğin çok temiz, vallahi Ragıpcığım; herkesi de kendin gibi sanıyorsun. Ben de bir zamanlar senin gibiydim. Ama aklım başıma geldi şimdi. Umarım, gayri yakanı sıyırırsın ondan. Zararın neresinden dönülse kârdır, demişler. Bak, beni ne hale soktu o namert!.. Bak seni ne hale soktu!.. Oğlu dolandırıcı, kızı şırfıntı, karısı divane, kendisi ise bu devrin baş vurgunculardan. Bilirsin ya, Ankara'ya ilk geldiği zamanlar başını sokacak bir gözlü evi yoktu. Sana dayandı, bana dayandı, birkaç sene içinde Ankara'nın üçte biri onun oldu. Şimdi, sağa bak Servet Bey'in apartmanı, sola bak, Servet Bey'in köşkü. Bu arsa kimin? Servet Bey'in. Bu bahçe kimin? Servet Bey'in. O da yetmiyormuş gibi, 'mübadil' sıfatıyle İstanbul'da üstüne oturmadığı dükkân, mağaza, han ve hamam kalmadı. Öyle ya, aldığı soyadına bakılırsa beyefendi hazretleri, Rumeli'nin en hanedan bir ailesinden geliyormuş demektir. Halbuki, kendisini tâ mektep sıralarından beri tanıyanları bir dinlersen asaletmeabın neyin nesi olduğunu derhal anlarsın. Zaten, eski defterleri yoklanınca hemen refika-i muhteremelerinin arkasına sığınır. Bütün bu servet, sâman ondan geliyor demeye getirir. Getirir ama, külahıma anlatsın. Kayınpederleri merhum Maliye Nazırı'nın kerimelerine bıraktığı mal mülk ortada. Abdülhamit devrinin en kalantor ricali, devr-i Cumhuriyet'in en orta halli eşhasıyla bile boy ölçüşemez. Kim kaldı o devirden, bir gösteriver bakayım? Bunların hepsi ortaya çıktı. Ragıpcığım; sen yok-

ken bunların hepsi ortaya çıktı ve mir-i muhteremin bütün kirli çamaşırları haftalarca, aylarca gazetelerde teşhir edildi. Ama ne yaparsın ki, herif, hâlâ namus ve iffetin timsali gibi dolaşıyor. Bu rejim, işte hep bu gibilerin yüzünden bu hale geldi..."

Ragıp Bey, yine kendi derdiyle başbaşa kalmıştı.

VI
İSTANBUL'UN ÜCRA VAROŞLARINDA...*

İstanbul'un ücra varoşlarında öyle evler, öyle mahalleler, öyle bölgeler vardır ki, tıpkı Orta Anadolu'nun birçok köyleri gibi, yalnız sur dışı, şehir dışı değil, devirler dışıdır ve hangi çağa ait olduğu bilinmeyen birtakım hayat ve toplum normlarına gömülüdürler. Ülke ve tarih ölçüsünde nice hadiseler, bunlar üstünden hiçbir iz bırakmadan geçip gitmiştir.

Belediye, bunlara ne numara, ne ad koymuştur. Şehir planları, bunları içine almamıştır ve burada oturanların çoğu, nüfusta kayıtlı değildir.

Sakın, bu tarife göre, gecekondulardan ya da onların meydana getirdiği mahallelerden bahsetmek istediğimize hükmolunmasın. Gecekonduların, yukarıda zikrettiğimiz evlere nisbetle çok daha aktüel, modern ve hattâ Amerikankârî bir şahsiyetleri vardır ve köhne kadastro formalitelerini altüst eden yepyeni bir pafta ve parselleme usulünün pratik örnekleridir. Bundan başka, battal bir bürokrasinin belki yıllarca halledemeyeceği "mesken buhranı"nı bir gecede

(*) Birinci baskıda bölüm numarası "VII" ve başlık yer almamaktadır – e.n.

halledivermek bakımından bu yapılara, demokrasinin temeli olan liberalizmle şahsi teşebbüsün birer zafer abidesi adı da verilebilir.

Gazetecilerimiz, boşuna mı bu yapılara dair yazılarla sütunlar doldururlar? Belediye başkanımız, boşuna mı bunları sık sık ziyaretleriyle şereflendirir? Ve nihayet, bunların açıkgöz ve ileri fikirli sakinleri, İstanbul'da olsun, Ankara'da olsun, oylarını boşuna mı Demokrat Parti'ye verdiler?

Oysa, bizim bahsettiğimiz evlerde oturanların seçimlerden bile haberi olmadı. Hattâ bunlardan birine kaderin pek ters ve sakat bir cilvesiyle gelip yerleşmiş bulunan ve gençliğinde edebiyata merak sarmış, biraz da politikaya karışmış olan eski komiser Hamdi Bey gibi uyanık fikirli bir kimse dahi bu gürültülü, patırtılı olaya dair bellibaşlı bir şey duymadı. Zira o da, kaç zamandır, bu yeraltı dünyasında termitler gibi yaşaya yaşaya dış dünyayla bütün ilgisini kesmiş bulunuyordu. Arada bir, ya öte-beri almak ya da saçlarını kestirmek için Fatih'e kadar uzanmak zorunda kaldığı günlerde ise çarşıda hiç kimseyle konuşmaz, konuşulanları dinlemez, işini bitirir bitirmez sağına, soluna bakmadan eve döner, acele acele pantolonunu, ceketini sıyırıp bir köşeye atarak, geceliklerini giyer ve hemen kanaviçe gergefini kucağına alıp, cumbadaki minderinin üstünde hanım hanımcık, saatlerce süren bir elişi ve bağdaş kurma safasma dalardı.

Hamdi Bey, hele bıyıklarını traş ettiği günden beri bu "hanım hanımcık" vasfına tam manasıyla liyakat kazanmıştır. Cezaevindeki mahkûmluk yıllarında alıştığı kapalı ve hareketsiz hayat, onun tenine, zaten, bir geçkin kadın derisinin yumuşaklığını, pörsüklüğünü vermiş ve vücudu gene eski zamanın kerli ferli hanımefendilerinde görüldüğü gibi, en ziyade, baldır, kalça ve gerdanda yağ bağlamak suretiyle şişmanlatmıştı. Cezaevinden çıkıp dadısının evine kapandığı günden beri, erkeklerle temas ve ülfetten hemen hemen

el etek çekmiş bulunmak da, öteden beri yumuşak huylu, nazik bir adam olan Hamdi Bey'in tavır ve hareketlerinde bir nevi kadın nazlılığı meydana getirmişti. Öyle ki, eski zamanın o hanımefendilerinden hiç değilse birkaç örnek tanımış olanlar, Hamdi Bey'i, yazın patiska gecelik entarisiyle cumbadaki minderin üstünde, kışın koyu renk alacalı pazenden hırkasıyla mangal başında kanaviçe işler ve tombul elini besili bir beyaz güvercin misali gergefinin hayalî çiçekleri üzerine hafif hafif kondurup kaldırırken görseler, hiç şüphesiz, onu, devlet düşkünü, dul ve şeyhülislâm karısından farkedemezlerdi.

Gerçi, bizim eski komiser, bu halinden pek memnun değildi. Onu, bazen hafakanlar boğacak gibi oluyor ve başını alıp bir daha dönmemesiye gitmek, gitmek istiyordu. Ama, nereye? Bilmiyordu. Bilseydi, bu hayata katlanır mıydı? Bilseydi, bazı geceler, yerinden kopmuş bir kaya parçası halinde dışarıya fırlayarak ve kâh çamurlara saplanıp, kâh çirkef sularına batarak, kâh mezarlıklar içine düşüp, kâh çalı çırpılar arasında kaybolarak, iniş yokuş, bağ bostan dolaşır durur muydu?

Ancak, böyle başıboş, gayesiz gece avareliklerindendir ki, Hamdi Bey üstüne çöken mıymıntılığın bir kısmını silkip atabiliyor, ara sıra geçirdiği ufak tefek bazı kazalar ve maceralarla ömrünün bu ufunetli durgunluğunu bir parça gidermek imkânını buluyordu.

Ama hemen söylemek gerekir ki, eski komiser, bu çeşit heyecanlarını bazen oldukça pahalıya ödemektedir. Bu yüzden, yakası paçası sökülüp yırtılmadık ya da mevsimine göre, toza toprağa, çamura çirkefe bulanmadık tek esvabı; bu yüzden vücudunun zedelenmedik, berelenmedik bir noktası kalmıyordu. Hele bir defasında canı elden gideyazdı.

Bu, farkına varmayarak bir çingene çergisinin içine düştüğü bir gece yarısındaydı. Köpeklerin havlamalarıyla uya-

nıp ayaklanan kadınlı erkekli bütün çergi halkı, zifiri karanlıkta onun üstüne hücum etmiş; dur, dinle demeye kalmadan, zavallıyı bir anda yere yıkmış ve insafsız bir yumruk, tekme sağanağı altında bunalttıktan sonra, bacaklarından bir leş gibi sürükleyerek tâ uzakta bir mezarlığın içine bırakıvermişti. Hamdi Bey, kendine geldiği zaman, başından geçen bu belayı, son zamanlarda sık sık gördüğü korkunç ve fena rüyalardan ayırdedemedi.

Evet, Hamdi Bey'e göre bunun bir sıtma nöbeti esnasında, ateşimiz kırkı geçince üstümüze basan ağır kâbuslardan hiç farkı yoktu ve yine ona göre, karanlığın içinde gözüne hayal meyal çarpan yüzler, eller, kollar hakikatte görmeye alıştığımız ve insan, hayvan adını verdiğimiz yaratıkların yüzlerine, ellerine, kollarına benzemiyordu. Bunlar, sanki kendileri görülmeyen bazı hayaletlerin boşlukta salladıkları birtakım umacı maskeleri, yırtıcı kuş pençeleri ve kıvrım kıvrım bükülüp birdenbire uzayan yılanlardı.

Fakat, Hamdi Bey, bir don bir gömlekle yattığı toprak üstünde (zira, çingeneler onu, bir iyi soymuşlardı da) sızılarını duymaya başlar başlamaz, başına gelenlerin bir fena rüyadan ne kadar uzak olduğunu anlamakta gecikmemişti. Hadisenin gerçekliği bütün korkunç, galiz ve gülünç taraflarıyla gözünün önünde canlanmıştı. O ne merhametsizce itişler kakışlar, o ne boğuk boğuk sesler, vahşi vahşi hırıltılar, o ne yakası açılmadık küfürlerdi Yarabbim!.. Hamdi Bey, sanki, yaralanmış bir yaban domuzu, onlar da sanki üstüne üşüşen bir sürü av köpekleriydi.

Eski komiser, bunlar arasında, kendisine en insafsızca saldıranların dişiler olduğunu hatırlıyordu. İnsanın en can alacak yerlerini nasıl bilip de, hep oralara tırnaklarını geçiriyordular, o hayasız şırfıntılar... Hattâ bunlardan bir tanesi vardı ki, vücudunun ısırmadık tarafını bırakmamıştı. Hamdi Bey, ellerini hafif hafif bu ısırıntılar üzerinde gezdirdi.

Kendi kendine: "Adamakıllı kanıyor. Amma da keskin dişleri varmış!" diye söylendi.

Yalnız keskin miydi o dişler? Zifiri karanlıkta bile pırıl pırıl pırıldayan bir beyazlıkları vardı bu dişlerin. Öyle ki, çingene kızının ağzı ona yaklaşırken bu iki dizi sedef tanelerinden kendine bir kötülük geleceğini hiç ummamıştı. Çingene kızı, sanki geniş bir tebessümle ona gülüyor gibiydi. Hattâ o can pazarı içinde, bir an oldu, Hamdi Bey, az kalsın onu kendine doğru çekip ağzından öpeceği geldi. Gerçek, ne acayip bir histi o? Bir yandan soluk soluğa ecelle pençeleşirken ve bu tekme karnımı deşecek, şu yumruk gözümü patlatacak diye çırpınır, kıvranırken; öbür yandan böyle bir şey düşünmek hangi akla, hangi mantığa sığardı? Mutlaka aklı başından gitmiş, idraki filan kalmamıştı o zaman Hamdi Bey'in...

Ama, bütün vücudu bir yara gibi sızlayıp zonklamakta, burnundan, gözlerinden kanlı yaşlar akmakta ve inim inim inleyip durmakta olduğu şu anda dahi, o beyaz dişleri, hâlâ bir nevi hasret ve lezzetle hatırlamasına ne demeli? Evet, Hamdi Bey, şu kuru topraklar üstünde, yarı ölü, yarı diri bir halde türlü türlü acılar ve sancılarla inim inim inliyordu ama, tıpkı bundan on yıl önce, son karısı Nebile'nin kendisini tekmeleyip karyoladan aşağıya yuvarladığı ve sonra kundurasının sivri topuklarıyla kafasına kafasına vurduğu dakikalardaki gibi tatlı bir ızdırapla...

Çingene kızının ısırdığı yerleri, okşarcasına tekrar tekrar elledi. Bu yerler ona, adeta iç gıcıklayıcı bir yanma ve gidişme hazzı veriyordu. Hem, eski komiser, son evlilik sahnesini boşuna hatırlamamıştı. Çingene kızı, uzun kirpikli iri gözleri ve incecik kaşlarıyla Nebile'ye o kadar benziyordu ki... Az kalsın, esvablarını geriye almak bahanesiyle, onu tekrar görmeye gidecekti. Fakat, neredeyse şafak sökmek üzereydi. Hamdi Bey, başı önüne eğik, gözleri, aklı arkada bin zahmetle evinin yolunu tuttu.

Bizim eski komiser, gece serserilerinden ara sıra, bu halde ya da buna yakın hallerde eve dönmekten pek sıkılmaz olmuştu. Zira, dadısı tamamiyle sağır, gözü görmez ve hemen hemen yatalak olalı, evde bu çeşit ayıplarını göstermekten çekineceği kimse kalmamıştı. Oysa, birkaç sene öncesine kadar iş böyle değildi.

Fıtnat dadının henüz eli ayağı tutuyor ve "küçük beyi" ile eski zamanlardakinden daha titiz bir dikkat ve ihtimamla meşgul oluyordu. Bundan başka, kendisine yardımcı olarak kullandığı Hamiyet isminde bir küçük muhacir kızı vardı ki, şeytan gibi bir yaratıktı ve onun yalnız suyunu taşımak, ateşini yakmak, çarşı pazarına koşmakla kalmıyor; burnunu her şeye sokuyor, gözünden hiçbir şey kaçırmıyor. Hamdi Bey'e, bir an, rahat nefes almak imkânını vermiyordu. Eski komiser, yatağından kalkarken onu karşısında buluyor, giyinir ya da soyunurken veya el yüz yıkayıp traş olurken bile ondan kurtulamıyor; küçük kız, herhangi bir bahaneyle mutlaka yanına sokuluyor, etrafında bir pervane gibi dolaşıyordu. Kanaviçe gergefini alıp işlemeye başladığı saatlerde ise, ondan yakayı sıyırmak artık hiç mümkün olmuyordu. Doğrusu, Hamdi Bey, cezaevinde bile kendini bu kadar sıkı bir göz hapsinde hissetmemişti.

Ve öyle de çenebazdı, bu Hamiyet denilen kız... Bütün mahallenin dedikoduları, hep ondaydı. Durmadan söyler, söyler, söylerdi. Söylediği şeyler tükenince de, başlardı, insana, birtakım acayip acayip sualler sormaya. Mesela, hiç münasebeti yokken, Hamdi Bey'e: "Sen ne zaman evleneceksin?" derdi. Ve ondan bir cevap alamayınca, zavallı adamı fettan ve alaycı bakışlarıyla tepeden tırnağa bir iyi süzdükten sonra: "Bir erkek, kaç yaşına kadar evlenebilir?" diye sorardı. Bir gün, işi daha ileriye götürüp, Hamdi Bey'e damdan düşercesine, şöyle bir teklifte bulundu: "Sen, benim annemi alsana!.."

Eski komiser, ilk ağızda Hamiyet'in, anası tarafından kurulup gönderildiğine hükmederek, tâ canevinden vuruldu. Yüzü, hiddetten bembeyaz kesildi. Zira o, kendisini henüz daha iyi bir kısmete layık buluyordu. Onun mevkiinde bir başkası, böyle bir teklife ancak bir tokatla mukabele ederdi. Fakat Hamdi Bey, komiserliği zamanında bile hiç kimseye bir fiske vurmuş değildi:

"Kızım, bu lafı bir daha tekrar etme. Senin anan, benim küfvüm [dengim] değil," demekle kaldı.

Ama bir defa konuşmaya başlayan Hamiyet, susmasını bilmiyordu. Zaten bu "küfvüm değil" tabirini de pek iyi anlamamıştı:

"Neden 'küfün' olmayacakmış?" dedi. "Sen elli üç yaşındasın, o da bu yıl, kırk dördüne bastı. Aranızda tam on yaş bile fark yok."

"Bu hesapları sana kim yaptı?"

"Fıtnat ninemle beraber yaptık, biz bu hesapları... Geçen gün, o, bana demişti ki, ben gözlerimi kaparsam küçük beyciğime annenden başka canla başla kim bakabilir? Hem Fıtnat ninem, annem için tutumlu, eli ayağı düzgün, gücü kuvveti yerinde, diyor. Senin de, şimdiye kadar kıymet bilmez şıllıklar elinde çekmediğin kalmamış. Bundan sonra, yalnız rahata ihtiyacın varmış..."

"Bu konuşmalara annen de karışıyor mu bazı?.."

"Nereden karışsın, beyamca? Vakti mi var ki!.. Sabahleyin, evden saat altıda çıkıp gidiyor. Akşamları, güneş battıktan sonra dönüyor. Zaten bir iki yıldan sonra çalışmaya ben gideceğim. Annem, çok yoruldu artık..."

Ve gerçekten, birkaç yıl sonra Hamiyet, bir tütün fabrikasında işe girmiş; annesi de onun bu evdeki yerini almıştı. Bu değişiklik, gerçi, evin düzeni bakımından, Fıtnat dadının tahmin ettiği gibi, Hamdi Bey'i çoktandır yoksun olduğu bir rahatlığa kavuşturmuştu. Pişirilen yemeklere tat-tuz

gelmişti. çamaşırlar sakız gibi olmaya, sökükler, yırtıklar daha özenle dikilip yamanmaya başlamıştı. Ama, bu ev de kanaryası uçmuş bir kafese dönmüştü.

Zira, biraz yukarıda sayıp döktüğümüz bütün kusurlarına rağmen küçük Hamiyet'in bu evi ne kadar şevk ve şetaratle doldurduğu, ancak o gittikten sonra belli oldu. Kaldı ki, son zamanlarda, Hamiyet, eski komiseri tedirgin eden o yaramaz ve arsız çocuk huylarını da bırakmış; birtakım nazlı ve edalı genç kız tavırları takınmaya başlamıştı. Hele Hamdi Bey'e karşı hareketlerini büsbütün değiştirmişti. Artık o, kanaviçe işlerken başına gelip dikilmiyor; onu, yersiz gevezelikleriyle rahatsız etmiyordu. Soyunup giyindiği sıralardaki tecessüslerinden ise tamamiyle vazgeçmişti. Bununla birlikte, hiç durgunlaşmamış, o çağa mahsus mızmızlıklardan hiçbirine düşmemişti. Aşağı katta iş görürken yine eskisi gibi şakrak sesiyle şarkılar söylemekte devam ediyor; Fıtnat dadıyı eğlendirmek için birbirinden hoş yaraşlıklar, birbirinden tatlı şaklabanlıklar ediyordu.

Hamiyet'in annesi Sıdıka Hanım'a gelince, bu, kızının büsbütün zıddı, sönük, silik bir kadındı.

Evet, gerçekten, Hamiyet gideli bu evin, kanaryası uçmuş kafesten farkı kalmamıştı. Birdenbire her köşe ve bucağına öyle bir ıssızlık çökmüş, öyle bir gariplik sinmişti ki, Hamdi Bey, bu durgun ve küflü mahzen havasını, arada bir ezberinde kalan bazı şiirleri yüksek sesle tekrarlamak gibi bir çareye başvurarak dağıtmaya çabalıyordu. Bu havayı, bazen de, Fıtnat dadının, romatizma ağrıları yüzünden alt katta koyuverdiği ah ve oflarla boğuk boğuk, "Allah, Allah!.." feryatları da dağıtır gibi olurdu ama, Hamdi Bey'i canından bezdirecek bir gam ve kasavet pahasına...

Eski komiserin gece avarelikleri, işte, asıl bu devirden başlar. Zira, uzun ve acıklı sergüzeştinin birçok safhalarında belirtmeye çalıştığımız gibi Hamdi Bey, uslu, tutumlu, çe-

kingen görünüşleri altında hayatın en tehlikeli maceralarına bile atılmaktan korkmaz bir heyecan adamının fıkır fıkır kaynayan ruhunu taşır ve nice unulmaz hayal kırgınlıkları, nice korkunç imtihanlar, ondaki bu sıtmayı, ondaki bu ateşi söndürmeye erip yetmemiştir. Evet, Hamdi Bey, şu halde dahi, kat kat et ve yağ yığınlarının bastırıp gömemediği ve belki de kalbinin derinliklerine ite ite büsbütün yoğunlaştırdığı sinsi bir ateşle hâlâ için için yanıp tutuşmaktaydı.

Bundan dolayı değil midir ki, biçare adam, kendini oradan oraya atıyor, başını o taştan bu taşa vuruyor ve dinmek bilmeyen bir hararetle çatlayan dudaklarını çirkef sularına bile uzatmaktan çekinmiyordu? Yine bundan dolayı değil midir ki, eski komiser, kendini son zamanlarda belalı bir duruma daha kapıp koyuvermişti?..

Evet, geçen ocak ayının ortalarındaydı. Karlı, fırtınalı bir gece yarısı, Hamiyet, bir serseri kuş gibi çırpınarak, üstü başı sırsıklam, Hamdi Bey'in yatak odasına girmiş ve:

"Amcabey, amcabey; seni Kevser ablam görmek istiyor!.." demişti.

Birçok defa, Hamiyet'in ağzından nice hikâyelerini dinlediği ve yüzünün, endamının güzelliklerine dair nice bilgiler edindiği bu roman kahramanı kızın, yalnız adını işitmek bile Hamdi Bey'in yüreğini hoplatmaya ve tedbirini, iradesini elinden almaya kâfi gelmişti.

Eski komiser, yerinden davranarak:

"Nerede? Niçin? Ne zaman?" diye birbirini tutmaz birtakım sualler kekelemişti.

"Burada, aşağıda bekliyor. Aman, amcabey, Allahaşkına, olmaz deme!.."

Ve Hamiyet, Kevser ablasını alıp, onun yanına getiriverm işti.

Bu, yeldirmeyle pardesü arası, eski püskü bir kadın mantosu içinde kaybolmuş incecik bir kızcağızdı ve ilk bakışta

Hamdi Bey üzerinde yaptığı etkiye bir hayal düşüklüğünden başka mana verilemezdi. Fakat Kevser, nemli badem yapraklarını andıran yeşil gözlerini Hamdi Bey'in yüzünde gezdirerek tatlı, dokunaklı bir sesle derdini dökmeye koyulunca, yavaş yavaş, her şey değişmeye başladı: O biçimsiz eski püskü manto, sanki yavaş yavaş sıyrılıp yere kaydı ve altından büsbütün başka biri; taşkın bir cinsiyetin ihtiraslarıyla yarı cinleşmiş, yarı perileşmiş bir yaratık çıkar gibi oldu. Hamdi Bey iki, üç adım geri çekildi. Zira, bu yaratık bir yandan konuşuyor, öbür yandan, boynuna atılmak istiyormuşcasına üzerine doğru yürüyordu ve genç kadının bu hareketlerinde bir dişi parsın kımıldanışlarını sezmemek mümkün değildi.

Kevser, eski komisere:

"Bayım;" diyordu. "Kocamın elinden bir kaza çıktı. Kaza dedimse, sakın aklınıza fena bir şey gelmesin. Namus belası, haklı olarak alçağın birini yaraladı. Bu, onun kaç yıllık arkadaşıydı. Gece gündüz beraber düşer kalkarlardı. İçtikleri su ayrı gitmezdi. Gelgelelim, Pertev benimle evlendikten sonra bir kıskançlık girdi aralarına. Başladı onun aleyhine türlü türlü entrikalar çevirmeye... Türlü türlü ahlâksızlıklar etmeye... Pertev'in yerine başka bir adam, daha o zamandan katlini bükerdi o itin! Fakat Pertev, çok temkinli, çok sabırlıdır doğrusu. Hiç aldırış etmedi. Öbürü, bundan cesaret bularak işi azıttıkça azıttı. Kendisi gibi itlerle, uğursuzlarla bir olup, kurmadığı kumpas, kazmadığı kuyu kalmadı zavallı Pertev'imin canına kıymak için... Ben, geceyi gündüze katıp göz kulak olmasaydım ve peşlerinde dolaşmasaydım, kimbilir neler gelirdi başına kocacığımın. İşte, zaten, bu yollardan meramına eremeyince, karakollara gidip, Pertev'in üstüne o ağır iftirayı attı ya... Hani, o eroin kaçakçılığı meselesi yok mu, sözde bunu yapan Pertev'miş. Tenezzül mü eder Pertev böyle âdi işlere? Ama kime anlatırsın? Yapıştılar yakasına, Allah yarattı demediler, attılar

dayağı, attılar dayağı. Sonunda, meydana bir şey çıkaramayınca, yok, sabıkalıymış, yok, parmak izi varmış diye türlü bahaneler bulup, gene soktular deliğe..."

Kevser, o dişi pars kımıldanışlarıyla, Hamdi Bey'e doğru bir iki adım daha attı:

"Söyleyin Bayım," dedi. "Böyle bir durum karşısında Pertev'in yerine siz olsaydınız ne yapardınız? O namerdin yanına bırakır mıydınız ettiklerini? Tabiî bırakmazdınız. İşte, Pertev'in de cezaevinden çıkar çıkmaz ilk işi o keratayı yakalayıp haddini bildirmek oldu. Bildirdi, diyorsam, yani geberdi filan sanmayın; domuz gibi dolaşıyor İstanbul'un içinde. Yine olanlar Pertev'e oldu, en sonunda. Polisin elinden kurtulmak için neredeyse toprağı kazıp yerin altına girecekti. Önce, Alemdağı'nm öte yanlarında bir yerlere kaçıp gitmişti. Gözlerim kör olsun, bir ay ne yüzünü gördüm, ne haberini aldım. Ama, kime anlatırsın bayım? Söyle, yerini bul, çıkar diye bana da etmedikleri eza, cefa kalmadı. Tehdit mi istersin, dayak mı, işkence mi; hepsini yaptılar. Bakınız şu omuz başlarım hâlâ çürükler, bereber içinde..."

Ve bir hamlede arkasından mantosunu atıp turuncu bir ploverin enseden kapalı zipini sıyırdı:

"Bakın, bakın;" dedi ve eğilerek sağ omuzunu gösterdi. Bu, Hamdi Bey'in tahmin edemeyeceği kadar beyaz, yuvarlak, terütaze bir omuzdu. Üstünde birtakım lekeler, çizgiler vardı ama, Hamdi Bey, bunların pek farkına varmamıştı. Gözleri hep, genç kadının sırtındaki narin oyuğa doğru kayıp kayıp gidiyordu. Kevser, bu hareketiyle onu şaşkınlaştıracak daha başka bir şeye sebebiyet vermişti. Başını örten küçük bir eşarp çözülüp düşmüş ve lepiska saçları, yumuşak, dağınık bir ipek saçak halinde pırıl pırıl önüne sarkıvermişti. Ve bunun altından, genç kadının sanki ani bir nezleyle buğulaşan sesi:

"Gördünüz mü, bayım? Gördünüz mü? Daha başka yerle-

rimde de var ama, açamam bundan fazla... Sizin anlayacağınız, işte, bu yaralı bereli vücudumla iki aydır, her gece viranelerde, taş yığınları arasında; yıkık hamam külhanları içinde yatıp kalkıyor; gündüzleri de dur durak yok, Pertev'i olduğu yerde bırakıp düşüyorum sokaklara. O kapı senin, bu kapı benim gezip, bir iş bularak beş on kuruş nafakamızı çıkarmaya çabalıyorum. Bazı, çamaşıra giriyorum, bazı, cam, tahta, taşlık temizliyorum. Bazı da yapacak hiçbir şey bulamayıp..."

Sesi hıçkırıklarla kısılır gibi oldu.

"Geçende, gene elim boş. Pertev'in yanına dönerken birdenbire aklıma geldi, dur, dedim, gidip şu Hamiyet'i göreyim. Belki o, bir çare bulur. Ne olsa bugüne bugün, öz kardeşimdir. Beni evlatlıktan reddedeli annemin hiç yüzünü görmedim ama, Hamiyet'le ara sıra buluşurduk. Allah razı olsun, o beni kardeşlikten çıkarmadı... Ha, ne diyordum? Sözün kısası: İşte, bayım, size başvurmak aklını o verdi bana. Zaten, onu, siz yetiştirip büyütmüşsünüz. Pek iyi yüreklidir, pek merhametlidir, dedi, sizin için. Ben de bundan cesaret aldım, tuttum Pertev'i elinden, buraya getirdim."

Hamdi Bey, kendine gelip doğruldu:

"Nasıl? O, burada mı?"

"Evet, aşağıda, Hamiyet'in yanında emrinizi bekliyor..."

Ve Hamdi Bey'in, kaşlarını çatarak ters bir düşünceye daldığını görüp birden ayaklarına kapandı:

"Aman Bayım; kulun kölen olalım, bu kış kıyamette bizi evinden kovma... Hiç değilse havalar açıncaya kadar aşağıda taşlıkta mı olur, mutfağın bir köşesinde mi olur, sığınıp barınmamıza müsaade et. Ben, sana saçımı süpürge eder, gül gibi bakarım. Bir dediğini iki etmem."

Bunun üzerine eski komiser, yumuşar gibi oldu. Hemen, peki, demek üzereydi. Fakat ne de olsa serde nice yıllık emniyet hizmetinin kanunî endişeleri, görenekleri vardı. Kendini derledi, toparladı ve bir zamanlar Karaköy'deki komi-

serlik masası başında, polis Naci Efendi'yle konuşurken kullandığı yarı resmî yarı samimi bir dille:

"Kızım;" dedi. "Benden talep ettiğin fedakârlığın büyük mesuliyetini takdir ediyor musun? Böyle bir iş, beni sizinle birlikte... (yutkundu ve ilave etti): Evet, sizinle birlikte ağır cezalara çarptırabilir. Kanun nazarında bir suçluyu korumak, o suç derecesinde bir suçtur ve merhamet, bunun esbab-ı muhaffefesinden [hafifletici nedenlerinden] sayılamaz. Bundan başka, farzedelim ki, güzel hatırın için arzunu yerine getirdim. Ama, neye yarar? Yarına kalmaz, iş meydana çıkar. Ben, bu evde yalnız değilim. dadımla beraber oturuyorum. Vakıa, o da benim gibi iyilik etmesini çok sever; yüreği temiz bir kadındır. Ama, son zamanlarda biraz bunadı. Çenesini tutamaz oldu. Farkına varmadan bütün sırrımızı mahalleye ilan ediverir."

Tam bu sırada, odanın kapısı aralanıp Hamiyet, bir gölge gibi içeri girdi.

"Sen onu merak etme, amcabey;" dedi. Ben, Fıtnat ninemle görüştüm, mutabık kaldık. Hattâ Pertev enîştem, şimdi onun yanında kahve içiyor. Hem bu işi ben ona başka türlü anlattım: Bir gecekonduları vardı, Demirkapı'da, bu kar fırtınasında yıkılıvermiş, açıkta kalmışlar; dedim. Gözleri yaşardı Fıtnat ninem: "Allah, kimseleri evsiz barksız bırakmasın bu kış kıyamette!" dedi."

Hamdi Bey, kendini tutamayıp gülmeye başladı:

"Peki, ya annene nasıl laf anlatacaksın? Biliyorsun, damadını günahı kadar sevmez. Onun yüzünden ablanı bile evlatlıktan reddetmiş."

"Onu da düşünme, amcabey; benim başıma yemin ettirdim bir şey söylemem, diye..."

Hamdi Bey'i, tekrar bir düşünce aldı. Gönlü, evet demek istiyor, fakat kafası olmaz, diyordu. Nihayet, bütün enerjisini toparlayıp şu kararı verdi:

"Haydi, meseleyi ben de Fıtnat dadı gibi bilmiş olayım. Hem de onun kadar bile değil; mesela farzedelim ki, Pertev Efendi'nin ne yüzünü gördüm, ne de bu evde yatıp kalktığından haberim var. Annenize de bu şekilde anlatın vaziyeti."

Ah, keşke hakikatte de böyle olsaydı. Keşke, Hamdi Bey, "Pertev Efendi" dediği delikanlının ne yüzünü görseydi, ne de evinde yatıp kalktığını bilseydi. Gece gündüz, sabah akşam Kevser'den başka kimsenin varlığını hissetmeseydi. Şu ıssız izbenin durgun havası yalnız Kevser'in sesiyle titreseydi. Döşeme tahtaları, yalnız onun ayakları altında gıcırdasaydı ve hep o söyleseydi, Hamdi Bey dinleseydi.

Fakat, heyhat; iki gün geçmeden bu dileklerin büsbütün tersine bir durum meydana gelmeye başlamıştı. Daha o gecenin ertesiydi: Hamdi Bey, gözünün kopçasını Pertev'le açmak gibi nahoş bir hadiseyle karşılaşmıştı. Delikanlı, akla durgunluk veren bir laubalilikle yatak odasının kapısını aralamış ve başını içeriye uzatarak:

"Günaydın, beybaba. Saat on bire geliyor, kahveni getireyim mi?" demişti ve Hamdi Bey'in şaşkın şaşkın bakındığını görerek ilave etmişti:

"Kusura bakma; beni Fıtnat Hanım gönderdi. Bu kadar geç kalmazdı o. Hastalandı mı acaba? Git bak!" dedi. Mangaldaki ateş tavındayken kahveni de pişirivermek istiyor."

Ve sanki bu evde doğmuş, büyümüş; sanki, bu evin çocuğuymuş gibi bir alışkanlık ve samimililikle tâ Hamdi Bey'in yatağı kenarına kadar gelip sokulmuştu.

Orta boylu, narin yapılı bir genç adamdı bu. Üstü başı ise bir hayli perişandı. En az, üç haftalık bir sakalın kumral gölgesi; uçuk benizli çehresine uzun bir hastalıktan yeni kalkmış bir kimsenin karasarı solgunluğunu vermişti.

"Çok soğuk hava bugün, beybaba; sen kalkmadan önce, istersen sobayı yakıvereyim?"

Hem konuşuyor, hem de gittikçe artan bir dikkatle eski

komiserin yüzüne dik dik bakıyordu. Derken, ince dudaklarında yılışık bir tebessüm belirdi:

"Seni tanıyacak gibi oluyorum, beybaba," dedi.

Hamdi Bey, en çok bu "beybaba" hitabına içerlemeye başlamıştı. Delikanlının saygısızlıklarından hiçbiri, ne laubali tavır ve hareketleri, ne şu dik dik bakışları, ne dudaklarındaki şu yılışık sırıtma, hattâ ne de ikide bir alnının üstüne düşen yağlı perçemi Hamdi Bey'in sinirlerine bu "beybaba" lafı kadar dokunmamıştı. Kendini tutamayıp:

"Mademki, bana beybaba diyorsun; herhalde aramızdaki münasebet çok eski ve esaslı olacak!" diye mırıldandı.

Pertev, bu kinayeyi anlamamış göründü ve Hamdi Bey'in yüzünü bir süre daha dikkatle süzdükten sonra:

"Sen," dedi, "Karaköy Komiseri değil miydin?"

Hamdi Bey, bu sualini cevapsız bırakmış olmakla beraber Pertev, birkaç dakika sonra, Fıtnat dadı sayesinde onun kim olduğunu öğrenmekte gecikmemişti. Evet, bu, on iki yıl önce Ziver'le birlikte, bir çakı hırsızlığı üzerine yakalanıp da önüne getirildikleri komiserin tâ kendisiydi ve yine aynı kaynaktan kaptığı malumata göre, karılarını öldürmek suçuyla altı yıl hapiste yatan Komiser Hamdi Bey de bu adamdan başka biri değildi. Gerçi, Pertev, İstanbul gazetelerinin "üç kadın katiline" dair türlü türlü tafsilatla dolup dolup boşaldığı zamanlar çocuk denilecek bir yaşta bulunduğu ve zaten okuması yazması da pek kıt olduğu için, bu vak'a hakkında pek az şey hatırlıyordu ama, Fıtnat dadının "iftira" tezini tersine çevirmek suretiyle fesatçı muhayyilesinde bunu, daha dün olmuş bir hadise gibi yeniden canlandırmak imkânını bulmuştu. Ondan sonra ise, eski komiser Hamdi Bey'e, artık, kendi cinsinden, kendi sınıfından bir kimse muamelesi etmeye başlamıştı.

Her aklına estikçe, karşısına geçip kâh bir sandalyede ayak ayak üstüne atarak, kâh bir mindere boylu boyuna

uzanıp yaslanarak gelsin cıgara, gitsin kahve keyfine bakıyor; canı istemezse gözlerini tavana dikip –güya odada kendinden başka kimse yokmuş gibi– şurasından burasından birtakım sesler çıkararak ve bazen de durmadan ıslık çalarak pinekliyordu. Hamdi Bey, gerçi altı yıllık hapishane hayatında bu çeşit tiplerden türlü türlüsünü görmüş, hem de bunlardan bazılarıyla düşüp kalkma ya da sövüşüp dövüşme idmanını da yapmıştı ama, bu serserinin küstahlığına her nedense, alışamıyor; her hareketi, her sözü ağırına gidiyor ve onu, yakasından tutup sokağa atmaktan kendini güç zaptediyordu.

Nitekim bir gün, kanaviçesini işlerken Pertev'in odadan içeri girip:

"Utanmıyor musun bee; karı gibi gergef başında vakit geçirmekten? Bırak şu zımbırtıyı!.." deyişi ve adeta hışımla kasnağı elinden çekerek bir köşeye atışı, zavallı Hamdi Bey'i öyle bir çileden çıkarmıştı ki, az kalsın, bu işi yapacaktı. Eli ayağı zangır zangır titriyordu:

"Çık dışarı; yıkıl karşımdan!" diye haykırdı ve öylesine bir şiddetle ki, pencerelerin camları sarsıldı. Aşağı katta gürültüyü işiten Kevser, soluk soluğa yanlarına geldi. Fakat Pertev, hiç aldırmıyor, iki eli pantolonunun ceplerinde, o yılışık tebessümüyle sırıtarak Hamdi Bey'e bakıyordu:

"N'apalım beybaba," dedi. "Canım biraz laf atmak istiyordu. İnsan hali bu, sabahtan akşama kadar put gibi susmaz ya... Eğmiştin kafam, ne sağına, ne soluna bakıyordun. İçim sıkıldı. Hem buradan başka sobalı oda yok ki... Nereye gideyim?"

Sonra, birden Kevser'e dönüp!

"Senin ne işin var burada, kahpenin eniği? Sabahleyin yediğin şaplağın tadı kaldı galiba damağında!.." diyerek elini kaldırınca kızcağız ortadan kayboluverdi.

Bu hareket karşısında Hamdi Bey de sinmişti. Pertev, bir

buzlu cam donukluğuyla buğulanan gözlerini ondan yana çevirdi:

"Haydi uzun etme, ver bana oradan bir cıgara!.." dedi ve hadise de bu suretle kapanmış oldu. Zira, bu "ver oradan bir cıgara!" sözü, Pertev'in ağzından, buna benzer bir çatışmadan sonra bir tarziye [özür] ya da bir barış parolası manasını ifade ederdi.

Zavallı Hamdi Bey, kendini rahat bırakması şartıyla ona, her saat başında bir cıgara vermeye çoktan razıydı. Zaten Pertev'in bundan besbeter nice arsızlıklarına bunun için göz yummakta değil miydi? Sofrada, karşı karşıya yemek yerlerken en iyi külbastı parçalarını önüne çekişlerini; çamaşır dolabından gömleğini, çorabını aşırıp giysilerini ve sabahları, traş takımlarını kendinden önce kullanıp, kiri ve sabunuyla musluğun içinde bırakışlarını, bunun için, görmemezlikten gelmiyor muydu?

Fakat ne yapmalı ki, delikanlı, bütün bu hoşgörürlükleri birer "müktesep hak" telakki edip, azıttıkça azıtıyor; evin içinde herkese ve her şeye hâkim bir zorba kesiliyordu. Bir an geldi, adeta yabani bir hayvan halini almaya başladı. Yalnız karısını tartaklamakla kalmaz. Fıtnat dadıya da çatar, Hamdi Bey'e de saldırır oldu. Bir "evet", bir "hayır" onu kışkırtmaya kâfi geliyor, susana hırlıyor, söyleyene havlıyordu.

Derken, işi içkiye döktü, biraz sonra bununla da kalmayıp, Kevser'i "bana beyaz enfiye bul!" diye zorlamaya başladı. Ona, birtakım adresler veriyor: "Gidip getirmezsen, seni gebertirim!" diyordu.

Hamdi Bey, kendinden ziyade bu zavallı kıza acıyordu doğrusu. Kevser'in, gerçi, hiç sesi çıkmazdı; hattâ her dayaktan sonra kocasına itaati daha ziyade artmış görünürdü, ama Hamdi Bey, bunu Kevser'in terbiyesine ya da onuruna verir ve kendi kendine: "Kimbilir," derdi; "için için ne büyük acılar çekiyor. Fakat, bize belli etmek istemiyor."

Çok geçmedi; Hamdi Bey, bu tahmininde de ne kadar yanıldığım anlamakta gecikmedi. Bir gün, yine Pertev, karısını hırpalayıp tartaklarken aralarını bulmaya kalkışmıştı. Vay efendim, buna cüret eden sen misin? Bizzat Kevser, evet, Kevser'in bizzat kendisi, sessiz gözyaşlarıyla sırılsıklam yüzünü öyle bir öfkeyle Hamdi Bey'e çevirdi ve:

"Sen, bizim işimize ne hakla karışıyorsun?" diye öyle bir şirret şirret bağırıp çağırmaya başladı ki, biçare adam, neye uğradığını bilemedi. Hemen ağlamak üzere olan bir çocuk gibi alt dudağını sarkıtarak, kös kös odasına döndü. Ama Pertev denilen şu sabıkalıyı adaletin pençesine teslim etmek fikri de zihninde, o günden beri, yer etti.

Evet, bu berzahtan kurtulmak için, artık başka çıkar yol kalmamıştı. Bu yolun sonunda başına gelebilecek belaların hiçbiri, şu sırada çekmekte bulunduğu mihnet ve eziyetten daha feci olamazdı. Hamdi Bey, zaten bu eve girdi gireli hiçbir ferah gün görmemiş ve hapislik devrini özleyecek kadar kasvetli anlar geçirmişti. O halde Pertev'i "ihbar" etmenin kötülüğü neydi? Birkaç ay tekrar cezaevine kapatılmak değil mi?

Adam sen de; Namık Kemal'in dediği gibi: "Altı da birdir bu yerin üstü de bir..." Hem, tekrar cezaevine gitmek onun için, belki "tebdili hava" kabilinden bir şey olacaktı. Yalnız, iş, bu kararı tatbike dayanınca Hamdi Bey, sebebi malum olmayan bir tereddüde kapılıyordu. Daha doğrusu, böyle bir hareket, ona ağır ve zahmetli birtakım gayretler göstermeyi icabettiren bir irade imtihanı gibi görünüyordu.

Bereket versin ki, günün birinde, bu müşkül dava kendiliğinden halloluverdi: Pertev, ilkbaharın ılık bir gece yarısı, kimseye haber vermeden, başını alıp gitmişti. Kevser'in yürekler parçalayıcı çığlıklarla ilan ettiği bu olayda o kadar büyük bir ferahlık çeşnisi vardı ki, Hamdi Bey, önce kulaklarına inanamadı. Sonra, "Gitmişse, sabaha karşı döner, ge-

lir," diye düşündü. Zira, son zamanlarda Pertev'in uzunlu kısalı bazı gece cevelanlarına çıktığını biliyor ve bu sefer de öyle olmasından korkuyordu:

"Merak etme;" dedi Kevser'e. "Hava almaya çıkmıştır. Neredeyse gelir."

Hamdi Bey, bu sözü, biraz da Kevser'i kocasının peşine düşüp gitmekten alıkoymak için söylemişti. Fakat kadıncağız, onu dinler mi hiç?

"Yok, yok; bu sefer sizin zannettiğiniz gibi değil. Kaç zamandır içime doğmuştu, böyle bir iş keseceği. Kaçırdım elimden kocacığımı!.." diyerek ve sokak kapısını Hamdi Bey'in yüzüne çarparak o da Pertev'in arkasından karanlığın içine dalıp gitmişti.

Hamdi Bey, o gece, ya biri, ya öbürü –daha doğrusu, belki sadece Kevser– dönüp gelir umuduyla sabaha kadar bekledi. Fakat ne o gecenin sabahı, ne de bunu takip eden günler, hiçbirinden ses çıkmadı. Haftalar geçti. Nihayet, bir akşam karaltısında, Kevser'in bir hayalet gibi sessizce evden içeri süzüldüğü ve kimseyle bir kelime konuşmadan çıkınını toplayıp, gittiği görüldü.

O sırada, mutfakta bulaşığını yıkamakla meşgul olan annesi Sıdıka Hanım bir defa olsun başını çevirip ondan yana bakmamıştı.

VII
HORTLAKLARIN HORASI*

Buraya kadar anlattığımız bazı yurt ve dünya olayları üzerinden geçen şu son dört beş yıllık zaman içinde, gerek millet ve gerek insanlık ölçüsünde, birbirinden önemli türlü hadiseler olup bitti. Sanki, kürenin kabuğu sıyrılıp tersine dönmüş gibi, irili ufaklı nice çağdaş devletler yerin dibine çöküp adları efsanelere karışmış ve iskeletleri, yüzlerce, binlerce yıldan beri yedi kat toprağın altına gömülü kalmış bir niceleri ise yeryüzüne çıktı. Çocukluğumuzun rüyalarına giren korkunç masalların haber verdiği bütün kıyamet alametleri, birbiri ardınca belirmeye başladı: Yollar büzüldü. Dağlar düzleşti. Sular kabardı; taştı. Tufanlar oldu. O zamana kadar, yalnız tanrılarla meleklerin mekânı sandığımız göklerde, insan etiyle beslenen dev analarının uçar küplere binip, yılandan kamçılarını şaklatarak, dehşetli homurtularıyla bir aşağı, bir yukarı dolaştıkları görüldü. Deccallar, şer ve fesat alanında birbirleriyle yarışa girişti ve

(*) Hora: Bir grup halinde, el ele verilerek edilen bir Balkan dansı (Hora tepmek) – Y. K. K. (Birinci baskıda bu açıklama yoktur. Bölüm numarası da 1'den başlamaktadır.)

Ye'cüc ve Me'cücler, sürü sürü, aramıza katılıp bizimle yarenliğe kalkıştılar. Cinlerle periler, elele verip, kolkola girerek karanlık bir Kermes içinde başdöndürücü bir raksa koyuldular ve Ademoğlu, çirkini güzelden, günahı sevaptan ayırdedemez oldu.

Fakat İstanbul'da, *Gün* gazetesinin başyazarı Selim Sabri Aktuğ'a göre, bütün bu hadiselerin en önemlisi, memleketimizdeki demokrasi hareketiydi. Ve o, taştan altın çıkarmanın sırrını bulmuş bir simyacı belagatiyle geniş bir halk yığınını bu görüş arkasından sürüklemiş bulunuyordu.

"Bu hadiselerin en önemlisi" mi dedik? Yanlış!.. Dünyanın altı üstüne geldiği şu anacan, babacan gününde, onca, yegâne büyük, tarihî ve kapital olay bundan ibaretti; diyecektik. Evet, onca, Türkiye sınırları dışında, sanki, dikkat ve ilgiye değer hiçbir şey olmamış ve olmamaktaydı. Sanki, altı yıllık harp devri en normal şartlar içinde gelip geçmiş ve yeryüzünde hiçbir iz bırakmamıştı. Daha doğrusu: Bu, "totaliter" denilen birkaç devletle Aktuğ gibi demokrat milletler arasında yapılan bir kuvvet denemesiydi ki, birincilerin tepelenmesiyle sona ermiş ve cihan tam bir selamete kavuşmuştu. Şimdi, her taraf sütlimandı. Bundan başka, gene bu demokrat milletler San Francisco'da imzaladıkları "Atlantik Paktı" sayesinde insanların istiklal ve hürriyet haklarını emniyet altına almışlar; kolayca, ustaca, dörtbaşı mamûr bir dünyanın temellerini kuruvermişlerdi!

İşte, daha birçok okur-yazarlarımız gibi. Selim Sabri Aktuğ'un da umumi malumatı bundan öteye geçmediği için, o, yalnız kendi gözüyle gördüğü, kendi sinirleriyle yaşadığı olayların kıymet ve ehemmiyetini tartıp ölçebiliyordu. Ama, hangi terazi, hangi endazeyle? Onu, hiç sormayın! Zira, bizim başyazarın kullandığı tahmin ve takdir aletleri, hudutsuz bir politika ihtirasının son kertesine kadar gerip gerginleştirdiği sinirlerinden başka bir şey değildir. Hele, bir kör-

dövüşü halini almış olan 1946 seçim mücadelelerinde, mantık ve muhakeme kabiliyetiyle sağduyusu öylesine sarsılmıştı ki, yalnız İspanyalı masal kahramanı gibi, yeldeğirmenlerini dev sürüsü şeklinde görmekle kalmayıp, matbaadaki sandalyesini Düldül'den, elindeki kalemi Zülfikâr'dan farketmemeye başlamıştı. Onun için tarihin bellibaşlı hiçbir meydan muharebesi, bu seçim mücadelesiyle boy ölçüşemezdi. Selim Sabri Aktuğ, gerçi, bu muharebeyi kaybeden yiğitler arasındaydı ve tâ Serbest Fırka devrinden beri kurduğu şahsi ikbal ümitleri bu sefer de boşa çıkmıştı ama, ne de olsa adı, böyle bir eşsiz destana karışmış bulunuyordu.

Hem, siyasi tarihin bu büyük meydan muharebesinde kimin yendiği, kimin yenildiği de pek belli olmamıştı doğrusu. Zira, kazandık diyenlerin eksikli eksikli duruşlarına ve kaybetmiş sayılanların gittikçe daha ziyade böbürlenmelerine bakılırsa –muhalefet basınının hile, tethiş ve baskı iddiaları bir yana– işin içinde bir terslik, bir acayiplik hissetmemek mümkün değildi.

Öyle ya; Demokrat Parti'nin beşiği ve kalesi sayılan İzmir'de, nasıl olup bu parti adaylarından hiçbiri seçilememişti de Kütahya gibi, Afyonkarahisar'ı gibi, öteden beri koyu Halkçı tanınmış bölgelerde en dişli, en dikenli Demokratlardan demet demet mebus çıkıvermişti? Sonra, işin en garibi: Bütün varlığını, zenginliğini, ümran ve itibarını Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerine borçlu olan Ankara şehrinde bu partinin listesi –en son dakikada, ne sihirdir ne keramet, bazı köy ve kasabalardan yığın yığın oylar imdada yetişmemiş olsaydı– az kalsın, tam bir hezimete uğrayacakken; DEMOKRASİ kelimesinin, dört elif miktarı çekile çekile Tecvide sokulduğu ve neredeyse başına bir "El" harfi-tarifi ilavesiyle Arapçalaştırmak –yani mübarekleştirmek üzere bulunduğu– o uğurlu (.....) ilinde, yağdan kıl çekercesine kazanıvermişti? Hattâ, buna yalnız Tahıncızâde

Hacı Emin Efendi takımı değil, Halil Ramiz gibi, bizzat, Halk Partisi listesinin içinde bulunanlar dahi şaşıp kalmıştı.

Gerçi, (.....) ili, en zorlu muhalefet merkezlerinden biri olduğu için, Cumhuriyet Halk Partisi, burada her yerden ziyade, uyanık davranmış; birçok ihtiyat tedbirleri almış bulunuyordu ve hattâ, seçim günlerinde, Atikler köyü ve Koçaş köyü arasındaki eski mera kavgasının alevlenip politik bir çatışmaya dönmesi üzerine, işe, polisi, jandarmayı da karıştırmıştı ama, ne de olsa, gene böyle bir kesin başarı, ne o tedbirler, ne bu zecrî müdahalelerle izah edilemeyecek kadar beklenmedik, umulmadık bir hadiseydi.

Öyle ki, daha oy sandıklarının açılışlarından bir gün öncesine kadar bu şehirde, görmediği hakaret kalmayan ve buna rağmen gene dişini sıkıp halkla temaslarına devam eden Halil Ramiz, bu başarı üzerine elini kolunu sallayarak sokak sokak dolaşacağı yerde, acayip bir utanca kapılarak ortadan kayboluverdi. Öbür yanda ise, Tahıncızâde Hacı Emin Efendi'nin, az kala, bir tarafına inecekti. Oğlu Tahir Bey, sağında Faik Hoca, solunda Hacı Rasim'le, kös kös, eve gelip de o meş'ûm haberi verdiği anda, zavallı ihtiyarın ne hale geldiğini bir görmeliydi. Zaten dörtte üçü akçil bir pösteki parçasına bürünmüş gibi duran yüzü, birdenbire büzülüp ufalarak diken diken kılların altında bir kirpiden farkedilmez olmuş ve kıllarının her biri ayrı ayrı titremeye başlamıştı. İki kolu, sanki omuz başlarından çıkmışcasına iki yanma sarkıyor, bir körük gibi kalkıp inen göğsü hırıltılarla dolup boşalıyordu. O kadar kendinden geçmişti ki, daracık bir merdiven sahanlığında, oğlundan başka iki erkek misafirle diz dize, burun buruna oturmakta olduğunu dahi unutup aşağıdaki taşlıkta nalın tıkırtıları gelen genç karısına boğuk boğuk haykırdı:

"Fatma Hanım, Fatma Hanım; bana bir bardak su yetiştir!.."

Tahir Bey, babasının bu derece perişanlığını hiç görmemişti. Şapka Kanunu çıktığı günde bile böyle bir hale düştüğünü hatırlamıyordu. Aklını oynattığına hükmederek, telaşla yerinden fırladı:

"Müsaade et, müsaade et; ben getirivereyim!" dedi.

Hacı Emin Efendi, suyu içerken elindeki bardak öylesine titremekteydi ki, suyun yarısı, sakalından aşağı akıp gidiyordu.

Üç adam arasında manalı bir bakışma oldu. Bunlardan biri, yani Faik Hoca, vaizlik zamanından kalma ağdalı ve tumturaklı sesiyle Tahıncızâde'yi teselliye "âğâz" eyledi [başladı]:

"Hacı Bey, Hacı Bey; Cenab-ı Haktan ümidini kesme;" dedi. "Ol kadar zulüm ettiler, ol kadar masumun ahım aldılar kim, adaleti ezeliyye er geç tecelli edip mutlaka cezalarını bulacaklardır. Bak, biz senin kadar telaşa düşüyor muyuz? Düşmüyoruz. Neden? Çünküm, halkın kin ü gayzini yakından gözümüzle gördük. Bunun önüne kimseler geçemez bundan böyle!.."

Tahıncızâde Hacı Emin Efendi, "adam sen de, ben görmedikten sonra!" demek ister gibi kolunu havada sallayarak bir geğirti koyverdi.

"Yok, yok; senin tahmin ettiğinden çok daha yakın bir zamanda... Eğer bu işin başında bulunanlar, dizgini fazla sıkmasaydılar, küheylan çoktan şahlanacak ve önüne geçen bütün engelleri devirip çiğneyecekti!.."

Hacı Emin Efendi, dizine bir yumruk vurup, derin bir ah çekti:

"O fırsat geçti gayrik... O fırsat geçti," dedi ve suratını büsbütün büzerek, ağır ağır ilave etti: "Şu meydandaki miting günü yok mu? İşte, o gün, birkaçının leşi sokaklarda sürüklenmiş olsaydı, bu akıbete uğranılmazdı."

"Böylesi daha iyi, Hacı Bey; sen benim dediğime bak. Allah selamet versin, bizim Şeyh Sakıp'ın, her vesileyle övü-

nüp durduğu gibi, polis onların elinde, jandarma onların elinde... İsyan çıktı diye, alimallah, kılıçtan geçirirlerdi hepimizi... Ne Demokratlardan eser kalırdı, ne de demokrasiden... Görmedin mi Atikler köylülerinin başına gelenleri?"

"Kuru görültüye pabuç bıraktılar. Kabahat, bizim Nuri'nin. İyi hazırlayamadı o işi."

Tahir Bey, ağabeyini arkalamak için söze karıştı:

"Ummadıktı bu kadar şiddetle müdahale edeceklerini..."

"Her şeyi ummak lazım gelirdi, onlardan... Daha düne kadar, hepiniz işin içindeydiniz. Ne meret olduklarını bilmez misiniz? Gafil davrandınız, vesselam; gafil davrandınız! Kiminin kafası yarıldı, kimi hapse atıldı. Geriye kalanların da gözü yıldı. Her biri, bir köşeye sindi. Merkezin birkaç bin oyu olmasaydı biz de..."

Tam bu sırada, kapı çalındı ve Hafız Necati çıkageldi. Yüzünde, dolaşık davaları kazanmak üzere olduğu günlere mahsus gizli bir güvenç ve sevinç ifadesi vardı. Önce, hiç konuya karışmayıp, bir kenarda oturdu. Fakat her haliyle, mühim bir haberin savecisi olduğunu hissettiriyordu. Nitekim, Hacı Emin Efendi, kendini tutamayıp:

"Hafız, hayrola; ne havadis?" diye sorar sormaz, esrarlı bir tavırla, yeleğinin üst düğmelerini çözerek, koynundan bir tomar kâğıt çıkardı ve bunu, çepeçevre bağdaş kurup oturan dört adamın teşkil ettiği çemberin ortasına bir bomba fırlatır gibi attı:

"Alın, okuyun; bütün havadis bunda!" dedi.

Dört adam, şaşkın şaşkın, bir bu tomara, bir de onun yüzüne bakıyordu. Hafız Necati, kıs kıs gülmeye başladı ve ilave etti:

"Yahu, ben; kaç zamandır nerelerdeydim? İşte, bunun peşindeydim. Çalınan reyler, verilen gizli emirler, kurulan tuzaklara ait vesaik ve nihayet, yapılan mezalimin bin beş yüz imzalı mazbatası, hep bunun içinde..."

Faik Hoca'nın, Hacı Rasim'in ve hattâ Tahir Bey'in gözleri pırıl pırıl ışıldamaya başlamıştı. Yalnız, Tahıncızâde, o kapalı kirpi suratını muhafaza ediyordu:

"Eh, sanki bundan ne çıkar?" diye homurdandı.

"Ne mi çıkar, ne mi çıkar? Amma da yaptın ha, Hacı Bey! Bu intihâbâtın [seçimin] gayri kanunî ve bu meclisin gayri meşru olduğu çıkar. Teşkilat-ı Esasiye mucibince de fesihleri lazım gelir."

Tahıncızâde acı acı güldü:

"Yahu, bu yaşa gelmişsin, hâlâ çocuk gibi konuşuyorsun."

"Bir bildiğim olmasa ben bu işe girer miydim, Hacı Bey? Bizim Avukat Kenan'ın, davayı tetkik için okumadığı kitap kalmadı. Şûra-yı Devlet'te de çok tanıdığı var. Hepsine danıştı. Aleyhlerine, mutlaka bir hüküm alacağız. Ayrıca, Demokrat mebuslar da, bu işi meclis meselesi yapacaklar. Diğer taraftan, görüyorsun, bütün basın da bizimle birlikte. Hiç değilse, toplum önünde mahkûm olurlar ya!.."

"Hoppala; sen gittikçe sapıtıyorsun, Hafız. Toplum önünde dediğin şey de ne oluyormuş sanki?.. İşimiz ona kaldıysa, vay halimize..."

İşte, Tahıncızâde Hacı Emin Efendi, böyle bir umutsuzluğa düşmüştü. Artık, hiçbir kimseden, hiçbir şeyden hayır ummuyordu. Şapka Kanunu'ndan sonra yaptığı gibi, dünyaya küsüp, yeniden uzlet köşesine çekildi. Kendisini, büsbütün, namaza niyaza verdi. Arada bir, canı pek sıkıldıkça, öfkesini, ya genç karısından ya da, son yıllarda, ondan hasıl olma iki çocuğundan alıyordu. Böyle anlarında, hizmetinde herhangi bir ufak kusur, evin içinde herhangi bir hafif patırtı, onu çileden çıkartmaya yetiyordu; genç kadınla küçük oğlanların nerelerine rasgelirse tokatları, yumrukları, tekmeleri atmaya, savurmaya başlıyordu. Gerçi, bu dayak fasıllarının sonunda, çok defa, kimin kimi dövdüğü pek belli olmazdı. Zira, kurbanlar kaçışıp, ortadan kaybolunca yaşı

yetmişe dayanmış ihtiyarın, bir minder üstünde soluk soluğa yığılıp kaldığı görülürdü.

Bereket versin ki, son zamanlarda beklenmedik bir iyi hadise. Hacı Emin Efendi'nin sinirlerindeki bu gerginliği yarıdan yarıya gevşetmişti: Hükümet, bir kanunla, ilkokullara din dersleri koyuyor ve memleketin muhtelif yerlerinde İmam-Hatip Okulları açıyordu. Tahıncızâde, bunu işittiği zaman, önce kulaklarına inanamadı. "Yine bir fırıldak çeviriyorlar; bakalım ne çıkacak içinden?" dedi. Serbest Fırka oyununda olduğu gibi, (Hacı Emin Efendi'ye göre, Serbest Fırka, bir oyundan ibaretti) yine herkesin nabzını yoklayacaklar; çocuklarına, dinini diyanetini öğretmek isteyenleri yakalayıp hapislere tıkacaklar; İmam-Hatip Okullarına yazılmak teşebbüsünde bulunanları ipe çekecekler diye düşündü. Zira, her tarafta, yeniden "Amme" cüzleri, "İlmihal" kitapları, yangın ve yağmur duaları basılıp satılmaya, bazı yerlerde, tektük "sübyan mektepleri" dahi açılıp hatimler indirilmeye başlanmıştı.

Tahıncızâde, gerçi Halk Partisi hükümetinin bu işe gönül rızasıyla cevaz verdiğine kani değildi. İçinden, "Âkıbet ayakları suya değdi. Milletin zoru karşısında..." diyordu ve böylece, geriye gide gide, yıllar yılıdır hasretini çektiği dünyaya dönmekten başka yapacak şey kalmayacağına inanıyordu.

Neden şüphe etsin? İşte, bu yolda gidildiğine dair, daha bazı alametler belirmeye başlamıştı: Bu yıl, Hacca giden gideneydi. Bunlardan birkaç tanesini Hacı Emin Efendi, penceresinin altından geçerken gördü. Genç genç adamlardı ve daha yola çıkmadan sakal koyvermişlerdi. Sırtlarında kerli ferli, uzun setreleri vardı. Başlarına da, takke biçiminde, ibikli, koyu renk bir şey geçirmişlerdi. Asıl, bu başlığa hayran kaldı doğrusu Hacı Emin Efendi... Ara sıra, önünü arkasına ya da şakağının üstüne çevirerek giydiği o kasket de-

nilen köylü şapkası gibi bir sakil çıkıntısı da yoktu bunun. Hele, oğlu Tahir Bey'den, buna "İnadiye" denildiğini öğrenir öğrenmez, büsbütün hoşuna gitti. Hemen bir tane de kendine aldı. Elinde, evirip çevirip bir iyi tetkik ettikten sonra:

"Oğlum Tahir Bey;" dedi. "Bu, festen daha âlâ. Görüyor musun, kenarının deriden şeridini? Ne yağlanması var, ne eskimesi. Kalıp filan da istemez hiç..."

Bereyi okşaya okşaya, sıvazlaya sıvazlaya başına yerleştirdi ve bir bayram çocuğu sevinciyle sokağa fırlayarak bir solukta İsmail Kalfa'nın kahvesini boyladı.

O zaman bu zamandır. Tahmızâde, artık eskisi gibi her gün birkaç saat yazıhanesinde işiyle gücüyle meşgul olmakta, öğle ve ikindi namazlarını camide kılmakta ve hattâ bazen de eşini dostunu ziyarete gitmektedir. Denilebilir ki, bu "İnadiye" devri, onun için bir yeniden doğuş devri oldu. Adeta gençleşti. Eski neşesi, şakacılığı, babayaniliği yerine geldi.

Bununla beraber, Hacı Emin Efendi'nin, bütün çektiklerini unutup, zamaneyle can ve gönülden barıştığına hükmetmemelidir. İş başında bulunanlara karşı, içi hâlâ dinmeyen bir kinle kanıyordu. Zira, bunların hiçbiri, dilediği gibi cezasını görmemişti ve ilk fırsatta gene milletin "ensesinde boza pişirmeyeceklerine dair elde herhangi bir 'teminat' yoktu." Arapça ezan yasağı bile henüz kalkmamıştı. Karı kızan, sokaklarda yine açık saçık dolaşıyordu. Mekteplerde, oğlanlarla kızlar yine bir arada okuyordu.

Bundan başka, evet bundan başka, ticaret dünyasındaki kesatlık da eskisi gibi, eskisinden beter devam edip duruyordu. Devlet, hâlâ her şeye burnunu sokuyordu. Tahmızâdeler, bu müdahaleler yüzünden iki yüz balya tütünü hâlâ satamadılar. Bir o kadar yünleri depolarda küflenmek tehlikesine maruzdu. Bu yıl, kuru üzüm piyasası da görül-

memiş derecede durgundu. Hükümetle işini becerenler, pamuktan ihya olduğu halde, onun eline geçen birkaç yüz bin liralık bir kârdan ibaretti. Üstelik Tahir Bey, Halk Partisi'nden palamarı koparıp Demokratlardan yana olalı, alacak verecek davalarının çoğu, ya kendi aleyhine bir cereyan almakta, ya da hep sürüncemede kalmaktaydı. Büyük oğlu Nuri Bey'e gelince, Atikler hadisesinden beri çiftliğe ayak basamaz olmuştu. Avukatları Kenan Bey'le Hafız Necati, bu olay yüzünden mahkeme kapılarında sürüm sürüm sürünmekteydiler.

Bütün bu haller karşısında, Hacı Emin Efendi'nin tam bir huzur ve sükûna kavuşmuş, muradına eren her insan gibi kinlerini unutmuş olduğuna nasıl imkân verebiliriz? Hayır, hayır o, yine her türlü kinler, hınçlar içinde kıvranan bizim bildiğimiz kara yürekli Hacı Emin Efendi'ydi. O, yine yolu düşüp de "Millet Bahçesi"nin önünden geçerken gözü Atatürk'ün büstüne ilişir ilişmez mekrûh bir şey görmüşcesine başını çeviren ve her defasında, can ve gönülden bir "Lanetullahı Aleyh" ["Allah'ın laneti onun üzerine olsun"] demeyi unutmayan adamdı. Bu bakımdan denilebilir ki "inadiye" [inkârcılar], onun için bir kuru teselliden ibaretti.

* * *

Ama, memlekette niceleri vardı ki, 1946 seçimlerinin hayal kırıklığından sonra böyle bir teselliden dahi mahrum kalmıştı ve müteahhit Sırrı Bey, bunların en bağrı yanık örneklerinden biriydi. Kaç yıldır ters giden talihinin bir rejim değişmesiyle nihayet, tekrar yüzüne güleceğini uman bu babayani iş adamı, bütün umutlarının boşa çıktığını görünce, sanki, yeniden top atmış gibi bir fütura düştü ve pılıyı pırtıyı toplayıp, yirmi beş yıldan beri, bir kerecik olsun ayak basmadığı ilçesine döndü.

Doğu Anadolu'nun bu küçük ve ücra kasabasında, hiç ol-

mazsa, başını sokacak bir evi vardı. Babadan kalma bazı kırıntılarla ağyara avuç açmadan yaşamak imkânını da bulabilirdi. Gerçi, böyle bir yaşayışın, Sırrı Bey gibi büyük şehirlerde milyonlarla oynamaya, Paccard otomobillerinde dolaşmaya, on odalı, yirmi odalı konak ve köşklerde oturup kalkmaya alışmış bir adam için, diri diri mezara gömülmekten pek farkı yoktu, ama –ne etsin, ne eylesin– gerek Ankara'da, gerek İstanbul'da borçlanmadığı otel, pansiyon, lokanta kalmamıştı. Kılık kıyafetçe de o kadar düşük bir hale gelmişti ki, cemiyet içine çıkmaktan utanır olmuştu. Ara sıra, sokakta, eski tanıdıklarından birine raslayınca, görmemezlikten gelip geçer; hattâ bazı, bunlardan biri biraz uzaktan gözüne ilişti mi, yangından kaçar gibi hemen, bu kaldırımdan öbür kaldırıma sıvışırdı.

Hoş, bunlar da onunla selamlaşıp hal hatır sormaya pek istekli görünmezlerdi ya!.. En candan dostu, Ragıp Bey bile, *Avrupa dönüşü, kendisiyle ancak bir gün düşüp kalktıktan* sonra Ankara'ya gitmiş ve onu, aylarca bir kere ne aramış, ne sormuştu. Üstelik, –işittiğine göre– Servet Bey'le yine eskisi gibi içtikleri su ayrı gitmiyordu. Ragıp Bey, bu namert hakkında onun bütün söylediklerini demek hiçe saymış ve işin en hazin tarafı, belki de, birer iftira sanmıştı.

Zavallı Sırrı Bey, işte bu hallerden, bu muamelelerden gönlü paramparça kırık olarak "ne gözüm görsün, ne kulağım işitsin" kabilinden ilçesinin bu köşesine sığınmıştı. Fakat, burada, sanki insanlar, büyük şehirlerdekinden daha mı canayakın, daha mı samimi, daha mı civanmertti? Ne gezer... Pek küçükken tanıdığı ve hemen hemen ellerinde büyüdüğü baba dostları şöyle dursun, en yakın hısım ve akrabaları bile ona, bir kere, "hoş geldin" dememişlerdi. Suratına: "Bu da nereden çıktı?", "Burada işi ne?" der gibi soğuk soğuk bakıp, uzaklaşmışlardı. Bereket versin ki, kızkardeşi tarafından da böyle bir muameleye uğramadı. Yok-

sa, doğup büyüdüğü bu ana baba ocağında sokak ortasında kalması işten değildi. Kendinden ancak bir iki yaş büyük olan bu dul ve kimsesiz kadın, onu bir evlat gibi bağrına basmış; rahatını temin için elinden ne geldiyse yapmıştı.

Buna rağmen Sırrı Bey, yattığı yataktan yediği yemeğe kadar bu evde, her şeyi yadırgıyordu. Yer yatağına, yer sofrasına; geceleri gaz lambası aydınlığına; hele, banyosuzluğa hiç tahammülü yoktu. Avludaki derme çatma ayakyoluna girip çıkmak ise, onun için başlıbaşına bir azaptı. "Ah," diyordu; "nasıl oldu da birçok imkânlar elimdeyken bu baba ocağını yenilemek, düzenlemek, dayayıp döşemek hiç aklıma gelmedi."

Müteahhit Sırrı Bey, bu iptidaî yaşama tarzının bütün maddî zahmetlerine katlanmakla, hiç değilse, nisbî bir gönül ve fikir huzuruna kavuşmuş olsaydı. Heyhat; bir sürü alacak verecek davalarından, eski zamana ait birtakım pürüzlü hesaplardan burada dahi hâlâ yakasını sıyıramamıştı. Geceler oluyordu ki, gözüne bir damla uyku girmiyordu. Gündüzleri, biraz hava almak için dışarı çıkamıyordu ve bu yüzden, İstanbul'u terkederken politika arkadaşlarının bu ilçe merkezinde kendisine verdikleri vazifeyi görmeye eli değmiyordu. Zira, buradaki teşkilatın başında bulunanlar, her hal ve tavırlarıyla, onu aralarına almaktan çekinir gibiydiler.

Zaten bu devir, öyle bir devirdi ki, hiç kimsenin kimseye güveni kalmamıştı. Muhalefet saflarında olsun, iktidar çevrelerinde olsun, herkes, birbirinin gözünü oymak, kuyusunu kazmak ya da birbirini kötülemekle meşguldü. İller ve ilçeler kamusunca en ağır suç ve cinayetlerden biri sayılan batakçılık gibi bir sabıkayla lekeli Sırrı Bey kabilinden şahıslar şöyle dursun, memlekete nice büyük hizmetlerde bulunmuş ve adları tarihe mal olmuş şahsiyetler bile bu saldırılardan sıyrılamadılar.

Kimi hırsızlık, kimi katillik, kimi vatan hainliği ve halk düşmanlığıyla itham edildiler. Yerli malı bütün gerçek değerler, bir an içinde sıfıra indi ve bunların yerine, –Cahit Halit'in dediği gibi– fikir borsasına yabancı matahı birtakım kıymet hükümleri sürüldü.

* * *

Evet, Cahit Halit eski dostu Ahmet Nazmi'ye gönderdiği son mektuplarının birinde:

"Bilmem;" diyordu, "ne zaman ve nerede okudum. Herhalde, eski edebi mecmualarımızın birinde, şöyle bir cümlenin gözüme iliştiğini hatırlıyorum: 'Bize, fikirler ve kanaatler de doğrudan doğruya Garptan gelir. Fakat, posta paketleri içindeki şeyler gibi buruşuk olarak.' Yazan kimse, bu cümleyi sanırım, Meşrutiyet ilanı günlerinin ortaya attığı *'hürriyet, müsavat'* gibi mefhumların bizim memleketimizde uğradıkları *tahriflerden ya da istihalelerden şikâyet için yazmıştır.* Babam anlatırdı: 11 temmuzu takip eden günlerin birinde, Köprü'den geçerken, coşkun bir kalabalık, ellerde bayraklarla, 'Yaşasın hürriyet, yaşasın müsavat!..' diye barbar bağırarak sökün etmiş. O esnada, babamın yanısıra yürüyen yaşlıca bir hanım, ona sormuş: 'Evladım, Hürriyet hangi Paşanın adı?' O da gülerek, dört beş haftadan beri, türküleri dillerde dolaşan birkaç ihtilal kahramanının isimlerini zikredip: 'İşte, demiş, Müsavat ve Hürriyet Paşalar bunların babaları.'

"Nitekim, çok geçmeden, bu şaka, tarihî bir hakikatin sembolik bir tarifi şeklini almıştır. Zira, hürriyetin mirasyedileri, o birkaç ihtilal kahramanından ibaret kalmış; müsavat da bunlar arasında bir boy ölçüşme manasını ifade etmeye başlamıştı. Meşrutiyet devrinin, hele son yıllarını, sen de, ben de pek iyi hatırlarız. Bütün memlekette hür iktidar sahibi beş on kişiydi. Biraz sonra, bunların sayısı üçe, ikiye, bire düştü.

"Korkarım ki, halkın –belki de sebepsiz olmayarak 'Demirkırat' adını verdiği– Demokrat efendilerimiz de günün birinde, böylece atı alıp Üsküdar'ı geçerek bize: 'Yaya kaldın, Tatar ağası!' demesinler.

"Şimdiden beliren bazı alametlere bakılırsa, bu korkumun pek de yersiz olmadığına hükmetmek gerekir. Siyasi nutuk ve yazı seviyesi bu memlekette hiç bu kadar aşağılaşmamıştı. Uluorta boşalan, sövüntü ve sayıntı gerizlerine, haydi, burnumuzu tıkayıp kafamızı çevirelim. Fakat, en entellektüel geçinenlerimizin şu köşebaşı avukatlarına, şu meydan lafazanlıklarına ne diyelim? Politika edebiyatı, gerçi, hiçbir yerde, hiçbir devirde asıl edebiyat, halis edebiyat mertebesine erememiştir. Ama, bunun, bizdeki kadar öbürünün aşağısında kaldığı da hiç görülmemiştir. Sonra, o ne kötü diyalektik Yarabbim!.. Kâh mantık ve kelime oyunlarıyla, kâh mugalata ve ağız kalabalığıyla, bazen de İskenderiye gramercileri ve safsatacıları devrinden kalma birtakım tekerlemelerle muarızı susturmak usulünün, son skolastiklerle beraber tarihe karıştığım ve 'İlm-i Simya' gibi bir fikri ayıp haline getirdiğini bilen yok mu, bu diyarda?

"Bu kördövüşü içinde, işin en tuhaf tarafı, daha ilk adımdan itibaren, siyasi bir mezhep ya da bir sistem olarak demokrasi bahsi bir kenarda kalmış ve şimdiye kadar yapılan neşriyatta bunun, doğru ve açık bir tarifine rasgelinememiştir. Hem, memleketimize sokmak istediğimiz hangi demokrasidir, azizim; hangi demokrasi? İngiliz demokrasisi mi? Fransız demokrasisi mi? İsviçre ya da Amerikan demokrasisi mi? Zira, bilirsin ki, bu, her milletin mizacına, tarihî gelişmesine ve daha bir nice sosyal prosesülerine göre her yerde başka başka şekiller almış bir politik sistemin adıdır. Birinde, devlet reisinin, adeta diktatoryal kudret ve selahiyetleri vardır. Öbüründe, bu makamı işgal eden adamın hükmü, oturduğu sarayın duvarlarından öteye aşamaz.

Fransa'da, iktidarın kimde olduğu belli değildir. Çürüyüp Bizanslaşmış dekadan bir parlamentarizmin parti, grup ve klik nifakları ortasında muttasıl batıp çıkan kabineler, pusulası bozuk gemileri andırır. İsviçre'de ise hükümet, bir kaya gibi yıllarca kımıldamadan durur. Zira, bu müessese, parti kavgaları üstünde, hemen hemen *apolitik* diyebileceğimiz bir karakter taşır. Bir sosyalistle bir koyu Katolik ya da bir liberal, iktidarda bulundukları müddetçe hangi partiden olduklarını unutup yanyana elele çalışır. İktidar, dedim; halbuki, pekala bilirsin, İsviçre'de *iktidar* diye bir söz yoktur. Yalnız, *hizmet* vardır. Halkın emrinde, sessiz sedasız, gürültüsüz, patırtısız HİZMET vardır.

"Bunlar dışında Latin Amerikası'yla Balkan memleketlerindeki demokrasileri de gözönünde bulundurmak lazım gelir. Biri anarşinin, öbürü demagojinin has örnekleri olan bu rejimler sözde, halk iradesine dayanmaktadırlar. Fakat her nedense, bunlardan bahsetmeye dilim varmıyor. Zira, bizim demokrasimiz de, günün birinde bunlara benzeyecek diye ödüm kopuyor.

"Mutlaka, Atatürk de vaktiyle bu endişeyi hissetmiş olacak ki, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken, demokrasinin yalnız prensiplerini alıp, bu çeşitli örneklerinden hiçbirini taklide yeltenmemiştir. Yani, bir nevi Tanzimatçılığa düşmekten çekinmiştir ve 'Nereye gitmek istiyorsun? Bu, senin yaptığın Anayasa başka memleketlerinkine benzemiyor.' diyenlere: 'Efendiler, biz, bize benzeriz.' cevabını vermiştir.

"Şimdi, bir alay çoluk çocuğun ağzında, bu vecize, bir şaka şekline girmiş bulunmaktadır. Ağlanacak hal değil mi?"

Ne gariptir ki, Cahit Halit'in Ahmet Nazmi'ye yazdığı bu mektup cevapsız kaldı. Ne gariptir, diyoruz; çünkü, Cahit Halit'le Ahmet Nazmi arasında, yıllardan beri devam edegelmekte olan mektuplaşmalarda, bu, ilk sekteydi ve Cahit Halit bunun sebebini, bir türlü anlayamamıştı. Gerçi, otuz yıl-

lık dostluk münasebetleri boyunca birbirlerini hırpaladıkları ve fikir münakaşasını bir nevi hissî geçimsizlik haline soktukları olmuştu. Mesela, Cahit Halit, Ahmet Nazmi'ye, kaç defa, "Sen, işi sinik bir reybîliğe döktün!" demiştir.

Ahmet Nazmi de onu, kaç defa, faşistlik ve nasyonal sosyalistlikle suçlamıştı. Ama, ne biri, ne öbürü bu gibi sataşmalardan alınıp küsmeyi aklından geçirmemişti.

Şimdi, birdenbire ne oldu ki, Ahmet Nazmi, yukarıda bazı kısımlarını naklettiğimiz şu mektubu somurtkan bir sükut ile karşılayacak kadar sinirlenmiş görünüyordu?

Acaba, o da mı birçokları gibi öteden beri zekâsının öz vatanı olan fikir sahasından ayrılıp kendisini, siyasi partizanlık hırslarına kaptırmıştı? Cahit Halit, Ahmet Nazmi'nin daldan dala konan o uçucu zekâsından böyle bir ökseleniş ummamakla beraber, içinden: "Haydi," diyordu; "hissî ferdiyetçiliği yüzünden onun da bir liberal demokrasi cereyanına kapılmış olduğunu farzedelim. Fakat, son mektubumda, ben bunun aleyhinde bulunmuş değildim ki, aramızda, otuz yıldır devam eden samimi ve hararetli bir diyalogu böyle birdenbire kesecek kadar bana kızmış olsun?"

Cahit Halit, bu düşüncelere dalarken memlekette daha nice samimi va hararetli diyalogların birer kısır ve kasvetli monolog haline girdiğini acaba hiç görmüyor muydu? Eğer görseydi, bütün düşünen kafaların birer yeldeğirmeni gibi boşlukta nasıl döndüklerini; bütün seven gönüllerin suyu çekilmiş bir çeşme gibi seslerini nasıl hep kendi içlerine çektiklerini bilecek ve eski arkadaşı Ahmet Nazmi'yi mazur görecekti.

Ama Cahit Halit, kendisinin de tamamiyle tecrid edilmiş ve anakronik bir hale düşmüş olduğunun farkında değildi. Bütün gençliği boyunca bel bağladığı prensiplerin, kanaatlerin, görüş ve anlayışların, birer birer nasıl yıpranıp zedelendiklerini, birbiri ardısıra, nasıl eski zamanlara ait kıymet

hükümleri arasına girdiklerini de sezmekten uzak kalmıştı. Bu prensipler, bu kanaatlar onu, hâlâ, dünyaya gözlerini açtığı çağdaki çürümüş, kokmuş cemiyetin içinden bir can-kurtaran gibi sarıldığı *Milli Mücadele* ruhuna, *Milli Mücadele* geleneğine, sımsıkı bağlamakta devam ediyordu. Onun için hâlâ *milli* kurtuluş, milli kalkınış ve yükseliş davası, herhangi bir sistem, herhangi bir doktrin münakaşasının üstündeydi ve bu hayatî davanın, ancak milli birlikle hallolunabileceğine inanıyordu. İstiklal Savaşımızı, bu sayede kazanmış, memleketi, bir yarım sömürge şartlarından bu sayede kurtarmış ve ümmet devrinden millet devrine bu sayede geçmiş değil miydik?

Cahit Halit ilk Mütareke günlerini, hâlâ, tüyleri ürpererek hatırlıyordu: Halk, birçok partilere, hiziplere, kliklere ve teşkilatlara ayrılmıştı. İttihatçılarla Hürriyet ve İtilafçılar arasında eski didişmeler hâlâ sona ermemişti. Yer yer birtakım vatan kurtarıcıları türemişti. Bunların kimi, Amerikan mandasına girmek, kimi İngiliz himayesine sığınmak yollarını gösteriyordu. Kimi de hâlâ Cihad-ı Mukaddes'ten medet umarak, bilmem nereden, yeşil orduların sökün etmesini bekliyordu. Anadolu'da başgösteren "silahlı dayanma" hareketi de daha ilk adımda ikiye bölünmüştü: Çete harbi taraftarlarıyla nizamî ordu taraftarları saçsaça, başbaşa girmişlerdi. Sözün kısası; o zaman da; tıpkı bugünkü gibi, her kafadan bir ses çıkıyordu. Eğer milletin ıstırabından doğma bir şuurun ateşinde dövülmüş bir çelikten irade, bütün bu perişan emelleri, bu dağınık kuvvetleri bir araya toplayıp bir tek amaca doğru sevketmemiş olsaydı, encamımız neye varırdı?

İşte, Cahit Halit otuz yıldan beri, hep bu kanaate, bu imana saplanmış, kalmıştı ve bundan ötesi ona sonu karanlık bir macera gibi geliyordu. Zira, *Kemalizm* adını verdiği bu milli birlik ve kollektif hamle rejimi, nice tecrübelerden

geçmiş; bu milletin yanık bağrından fışkırmış bir hayat kaynağı olduğunu nice misallerle ispat etmiş; yeryüzünden silinip süpürülmek üzere olan dört bin yıllık Türk adını, yeniden tarihin fasıl başlarından birine geçirmiş ve Batı dünyasının, en az, iki yüzyıldan beri, yüzümüze kapalı tutulan altın kapısını itip bizi, ilk defa olarak denk haklarla medeniyet sofrasına oturtmuştu. Burada, Türk, artık ne baş belası bir konuk, ne de garip bir sığıntıdır. Burada, Türk, yirmi altı yıldan beri, kendi aile ocağında gibi ağırlanıp nazlandırılmaktadır. Şimdi işte, bu rejime "İstibdat Devri" deniliyordu. Herkes, eline bir balta almış, bunu yıkmaya, devirmeye ya da kökünden söküp atmaya çalşıyordu.

Cahit Halit asıl bu noktada sabır ve tahammülünü kaybedip fikir tartışmaları sahasından dışarı çıkar ve şiddetli bir politika polemiğine atılmak ihtiyacını duymaya başlardı: "Ey, ferdî hürriyetten başka bir hak tanımayan, kendi hürriyetlerini milletin istiklali fevkinde tutan efendiler;" demek isterdi. "O istibdat devri dediğiniz çeyrek asırlık Türk tarihine heybetli damgasını basmış olan adam, bundan otuz iki yıl önce, sizi, birçok ferdî hürriyetlerin fedası pahasına bu vatan topraklarını kurtarmaya sevketmemiş olsaydı, siz, şimdi neredeydiniz? Ayağınızı nereye basacaktınız ve ne halde olacaktınız?"

Her yandan yükselen sesler ona, şu cevabı verirdi: "O, bir müstesna harp safhasıydı, geldi, geçti. Şimdi herkes, kendi mukadderatına kendi sahip olarak bildiği, dilediği gibi efendice yaşamak istiyor!" Lakin, bir yurttaşın efendice yaşaması, her şeyden önce, bütün dış tehlikelerden masûn, dörtbaşı mamûr bir yurdun içinde bulunması şartına bağlıdır. Böyle bir yurdun ise temelleri atılmış, fakat kurulması tamam olmamıştır ve bunu tamamlama işini başarmak, ancak, o harp safhasında katlandığımız fedakârlıklar derecesinde bir nefis feragatıyla, bir milli birlikte mümkündür.

Yine memleketin her yanından gelen sesler ona şöyle söyledi: "O dörtbaşı mamûr vatan, şimdiye kadar neden kurtulamamıştır? Eğer, beğendiğin, arkaladığın devlet sistemi mükemmel bir şey olsaydı, bu memleketin bir cennete dönmesi gerekirdi. Oysa..." Evet, oysa, Türkiye bir cennete benzemekten hayli uzaktı. Neden? O sistemin kötülüğünden mi?

Cahit Halit, bir tereddüt anı geçirdikten sonra, kendi kendine: "Hayır," diyordu. "Kabahat, bu sistemde değil, onu yanlış kullananlardadır. Onu, gerek bilerek, gerek bilmeyerek baltalayanlardadır. Bütün yemiş verecek dallarını kesip, onu, küskütük, kupkuru bir ağaç haline sokanlardadır." Bu adamlar, başka türlü hareket edemezlerdi. Zira, kendileri de küskütük, kupkuru birer ağaçtan farksızdılar. Ne başına geçtikleri dev işinin azametini anlamıştılar; ne ruhlarında bunun heyecanını duymuştular. *Bâbıâli denilen bir devlet türbesinin*, bir irade ve enerji zindanının küfü ve rutubeti içinde ankiloze olmuş kol ve bacaklarıyla geldiler. Hayır, gelmediler; getirildiler ve inkılâp ruhunun hızına göre bir yıldırım süratiyle dönmesi gereken idare çarklarının başına çöktürüldüler. Kimler tarafından? İşin en hazini; inkılâpçıların tâ kendileri tarafından... Ve bunlar, onlara: "İşte, bütün hükümet cihazlarını sizin elinize veriyoruz; işte, hazinenin anahtarlarını size teslim ediyoruz. İstediğiniz bütün selahiyetleri de bahşetmeye hazırız. Buna karşılık, siz bize pek az bir zaman içinde, binlerce kilometrelik yol yapmak; yurdun en ücra köşelerine kadar uzayan binlerce kilometrelik, şimendifer hatları döşemek; taraf taraf, birçok fabrikalar kurmak; hastaneler, mektepler açmak; kurak yerlere su getirmek; tarım ve istihsal usullerini baştanbaşa yenileştirmek, teknikleştirmek imkânını temin edeceksiniz. Yani, bu makineyi bu büyük ve acele ihtiyaçlara göre işleteceksiniz."

Bu da işin gülünç tarafıydı: Zira, amelimanda [işsiz] bürokratlar, daha ilk adımdan itibaren, şaşırıp kalmışlardı. Ne diyordu, bu *kanundan, düsturdan, mevzuattan, usulden, idareden bihaber, cahil; toy ve görgüsüz amirler?..* Haydi mektep, hastane anladık ama, bir devletin yol ve şimendifer yaptığı, fabrika kurduğu; köylünün çiftine çubuğuna karıştığı nerede görülmüştü? Bunların hiçbirinin kara kitapta yeri yoktu. Olsa bile, hani para? Hani vesait? Hani işten güçten anlar adam?

Cahit Halit, Haydarpaşa-Bağdat demiryolunun devletleştirilmesi münakaşalarını pek iyi hatırlıyordu: Meclis, büyük bir çoğunlukla, bunun satın alınmasını istiyordu. Hükümet, yani bürokrasi, olmaz diyordu. Bütün "ihtisas erbabı", hukuk müşavirleri, amelî ve nazarî bakımdan bunun imkânsız ve zararlı bir hareket olduğu iddiasındaydı. Bereket versin ki, o zaman inkılâbın ilkbahar mevsimiydi ve inkılâpçıların sakalı, henüz, bunların eline geçecek kadar uzamamıştı. Ne hukukî, ne amelî hiçbir terslik çıkmadan bu ecnebi kumpanya, bir Türk müessesesi oldu ve eskisinden çok daha iyi işlemeye başladı.

Lakin, bu tecrübeye rağmen, inkılâpçı kafa, bütün memleketi bir çelikten ağ içine almaya karar verdiği zaman, karşısında gene bu "erbab-ı ihtisas"ın, bu hukuk müşavirlerinin mali ve idari ihtiraz [çekince] ve itirazlarını buldu. Hele, çok geçmeden, aynı kafa, ortaya bir de sanayileşme projesi çıkarınca Bâbıâli *"ketebesi"* [bürokratları] büsbütün şaşırıp kaldı ve ellerindeki köhne çıkrığın çarkı, birden tersine dönmeye başladı. O gün bu gündür, bu çark işte hep bu yüzden tersine dönmekte ve bütün inkılâp neslinin gayretlerini, iyi niyetlerini tersine çevirip durmaktadır.

Cahit Halit: "İşte," diyordu; "Türk inkılâpçısı, bugün bu hatasının cezasını çekiyor. İşte, yirmi beş yıllık emekler, bu yüzden heba olmuş; yirmi beş yıllık nice yüksek ve asil

emeller, bu yüzden boşa çıkmıştır. Yalnız bu kadar mı? Heyhat; köhne bürokrasinin mevzuat ve şekil skolastiği, yirmi beş yıl içinde inkılâpçının ahlâkını da bozmuştu. Onu, kendi bünyesi gibi amelimanda, kalp, hantal bir hale sokmuş ya da sadece kalıplaştırmıştır."

Cahit Halit şimdi, ellisini boylamış bir yaşlı insandır. Fakat, genç ve akıncı ruhu, hâlâ içinde fıkır fıkır kaynayıp duruyor. Ama, neye yarar? Bu ruh, yirmi beş yıl, hep böyle boş yere kaynadı durdu. Bir zamanlar, İzmir Dış Ticaret Ofisi'nde vazife görürken amirleri ona, taşkın mizaçlı, haddini bilmez bir memur gözüyle baktı; parti, mahalli teşkilat içindeki birçok hareketlerini siyasi disipline aykırı buldu ve fikirlerini yaymak için çıkardığı bir dergide, her yazdığına ters mana verildiydi... Nihayet, serbest hayata çekilip bir kooperatifin umumi kâtibi olduğu zamandan beri de hâlâ bu bürokratik kafanın baskısı altında bunalmaktadır.

Cahit Halit bir yandan, bu yolda heba olmuş gençliğine acırken, öbür yandan yurt ölçüsünde, kimbilir, daha nice samimi enerjilerin böylece yıpranıp gitmiş olduğunu düşünerek derin bir yeise düşüyordu. Bu yeis içinde onun yegâne tesellisi, Ahmet Nazmi gibi birkaç candan arkadaşla ettiği hasbihallerdi. Şimdi ise, bu teselliden de mahrum kalmış ve memleketi saran şu manevi anarşi havasında, kendi yazdığını kendine okutan, kendi söyleyip, kendi dinleyen bir meczup haline girmişti.

Bu hale girenlerden biri de Halk Partisi'nin Büyük Millet Meclisi üyesi Halil Ramiz'di. O da ilk gençlik çağlarından beri hiç dinmeyen bir heyecanla müdafaya çalıştığı yüksek inkılâp prensiplerinin birbiri ardısıra yıkılıp çökmeye yüz tuttuğu şu günlerde, artık neye bel bağlayacağını bilmez olmuştu. Halk Partisi, geçirdiği o çetin imtihandan sonra kendini toparlayıp taze bir inkılâp hamlesiyle yegâne mesnedi olan bu prensiplere sarılacağı ve öncü kadrolarını fera-

gat, cüret sahibi gerçek idealistlerle perçinleştireceği yerde, işi, eskisinden beter bir demagojiye, bir oportünisme dökmüş; yaralı bedeninin ağrılarını birtakım palyatiflerle teskin etmek yolunu tutmuştu. Bu ilaçlar da, "mutediller" adı verilen bir grup tarafından hükümet ve meclis laboratuvarlarında, bazı ampirik metotlara başvurularak hazırlanıyordu. Din Dersleri Kanunu böyle kotarıldı ve hastaya hemen şifa verecek bir merhem sanıldı. Bunun arkasından, Basın ve Seçim Kanunları da ortaya konulup artık her tedbirin tamam olduğuna hükmedildi.

Büyük Millet Meclisi'nin çoğunluğu içinde, belki yalnız Halil Ramiz'di ki, bütün bu işlere "kurşun dökme" ya da "muska" takma kabilinden birer tedavi usulü gibi bakıyor ve bundan ötürü, parti bünyesinin günden güne zaafa düştüğünü, sararıp solduğunu hissediyordu. Lakin, meramını kime anlatsın? Derdini kime döksün? Bu "itidal" ve "muvazaa" havası, herkesi öylesine bir uyuşturmuştu ki, hiç kimsede, ne geçmişe ait hataların rasyonel bir muhasebesini yapmaya, ne geleceğe dair uzun vadeli teşebbüslere girişmeye takat kalmıştı. Bu gibi "cezrî" hareketlerden bahse kalkışanlara ya birer kukla, ya birer patavatsız nazarıyla bakılıyordu.

Zaten Halk Partililerin büyük bir kısmı, başlarına çöken bâdirenin bu çeşit gayretkeşler yüzünden geldiğine hükmetmiş değil miydi? Ve hattâ, bunlardan birkaçı, partinin faal vazifelerinden uzaklaştırılmamış mıydı? Nitekim, son zamanlarda, meclis ve grup çevrelerindeki nüfuzu bir hayli artmış olan Şeyh Sakıp, (zira, ... ili seçimlerindeki başarının şerefi, her nedense, ona bahşedilmişti) bir atalar sözünü evirip çevirerek: "Tek akılsız dosta beş akıllı düşmanı tercih ederim!" der dururdu.

Gerçi Halk Partisi'nde, ateşli ve heyecanlı unsurlara karşı bu çekingenlik, bu kötümserlik yeni görünmüş bir ruh hali

değildir. Bizzat Halil Ramiz, yirmi yıla yakın bir zamandan beri bu yüzden, nice ezalara, cefalara uğramış; nice hüsranlara düşmüştü. Başına, neler neler gelmemişti: Atatürk'ün yanından mı uzaklaştırılmamıştı. Merkez Heyeti Âzalığı'ndan mı atılmamıştı. Türlü türlü iftiralar ve şüpheler altında mı ezilmemişti? Kürsüye her çıkışında sıra kapaklarının takırtılarıyla mı susturulmamıştı?..

Fakat, o hantal ve geri kafanın baskısı, bugün, Halil Ramiz'i, her zamandan ziyade boğup bunaltıyordu. Hâlâ kalkıp: "Benim dediklerimi yapmış olsaydınız, bu felakete uğramazdınız!.." diyememek; hâlâ bütün bu işlerden sorumlu sanki kendisiymiş gibi başını önüne eğip bir köşede suspus olmak... İşte, onun tahammülünü bu, taşırıyordu. Fakat, nedendir bilinemez, Ortaçağ'ın prangalarını andıran paslı bir zincirin ağırlığı, onu, olduğu yere mıhlamış, en hafif bir kımıldanıştan meneder gibiydi. Oturduğu sırayla kürsü arasındaki mesafe, ona, tehlikeli tuzaklar, çetin engellerle dolu bir uzun yol gibi görünüyordu. "Hem, oraya varsam bile neye yarar?" diyordu. Yine aynı fıkıhçılar, yine aynı usulcüler, aynı mantıkçılarla karşı karşıya gelmeyecek miyim? Yine ne onlar benim dediğimi, ne ben onların dediğini anlamayacak değil miyiz?" Nice acı tecrübeler, Halil Ramiz'e, açıkça ispat etmemiş miydi ki, onların konuştuğu dille kendi konuştuğu dil arasında hiçbir münasebet yoktur ve onların takip ettikleri maksatla kendi maksadı birbirine taban tabana zıttır: Mesela, Halil Ramiz, öteden beri, kuru bir kalabalık halinde yaşayan ve adına parti denilen bu karmakarışık yığının bünyeleşmesi; adaleleriyle, sinirleriyle, duygularıyla ve dimağıyla tam bir manevi şahsiyet vahdetine ermesi; varlığının özünü emen, sömüren tufeyli unsurlardan silkinerek, sıyrılarak serilip serpilmesi ve köklerini, hep tuba ağacı gibi havaya değil, her gün biraz daha bu toprağın derinliklerine salıp saplanması için didiniyor, çırpını-

yordu. Öbürleri ise bunu, bir hayal, hem de tehlikeli bir hayal telakki ediyor; sayıca ne kadar çoğalırlarsa o kadar kuvvet bulacaklarını umuyordu. Hele, Halil Ramiz'in yaptığı bir tasnife göre, şu, partiye midesiyle bağlanmıştır; bu, içimize bir külah kapmak ya da hemen bir post sahibi olmak hırsıyla girmiştir; beriki, inkılâp prensiplerine candan sarılmamıştır diye bir tasfiyeye kalkışmanın, onlarca, bir intihardan hiç farkı yoktu ve böyle bir şeyi teklif edene, ancak, partiyi içinden yıkmak isteyen kötü niyetli bir arkadaş nazarıyla bakılabilirdi.

Bugün ki, kimlerin kötü arkadaş oldukları meydana çıkmıştır; bugün ki, Halk Partisi'nin baştacı olanlar arasından bile nicelerinin ona bir tekme vurup karşı safa geçtikleri ve onun varlığı aleyhine barikat kurdukları görülmüştür; lakin, o yığın, hâlâ çöküntüsünün sebeplerini Halil Ramiz gibilerin "taşkın" sözleriyle, "aşırı" hareketlerinde aramaktadır. *O kuru kalabalık, hâlâ, Halil Ramiz gibileri göstererek:* "Bu münafıkları, zamanında aramızdan çıkarmasını bilseydik şu perişanlığa uğramazdık!.." demektedir.

Halbuki, temelsiz bir yığının, bir gün kendiliğinden çöküvermesi ve rasgele toplanmış bir kalabalığın ergeç dağılıp gitmesi kadar tabiî ne olabilirdi? Hattâ, Halil Ramiz, bu şartlara göre şu derme çatma meclis ekseriyetinin bu kadar yıl nasıl dayandığına şaşıyordu. Kaldı ki, bu, onun ilk geçirdiği sarsıntı değildi. Halil Ramiz, birinci Büyük Millet Meclisi'nde, Müdafaa-i Hukuk'un (1) numaralı grubuyla, (2) numaralı grubu arasındaki çekişmeleri pek hatırlamazdı ama, bunu takip eden içtima devresinde, nice buhranların ateşinden bizzat geçtiği için, küme küme derebeylik, ağalık, İttihatçılık ve medrese döküntüleriyle birtakım Osmanlı kozmopolitlerinin elele verip, tek çatı altında, aylarca, yıllarca nasıl bir hortlak horası teptiklerini pek iyi bilirdi. Yine, pek iyi bilirdi ki, bir zamanlar gelmiş, o kuru kalabalık

içinde gerçek inkılâpçıların sayısı bir avuç insandan ibaret kalmıştı.

Fakat, bu bir avuç insan, yüz bin kişiye bedeldi. Başbuğun işaret ettiği hedeflere, birbiri ardısıra, bunların gayretiyle varılıyordu. İnkılâp tarihinin çetin ve yüksek tepelerine en önce bunlar tırmanıyordu. Karanlık çağın kaleleri birer birer bunların akmlarıyla fethediliyordu. Mevzuatçılar, usulcüler, teamülcüler mırıldanıp homurdana dursun, bu gözünü çöpten sakınmaz, engel tanımaz, oluru olmazdan ayırmaz, dur durak bilmez ve önderin emrinden başka söze kulak asmaz şahlanmış iradeler, doludizgin atlayıp gidiyordu. Nice hayaller, bu sayede, gerçekleşti. Bugün, kafadaki bir düşünce, bugün kâğıt üstündeki bir yazı, yarın bu sayede elle tutulur, gözle görülür birer realite haline giriyordu. "Fikir"le "fiil" arasında bir böyle ahenk, bir böyle birlik, hele şu memlekette, hiç olmamış bir şeydi.

Şimdi, nereye gitti bu akıncılar? Doğrusunu itiraf etmek gerekirse, bunların o kesif yığın altında ezilip eridikleri söylenemez. Halil Ramiz'e göre bunlar, hemen bütün inkılâp ve ihtilal hareketlerinin yol dönemeçlerinde pusu kuran talih tersliklerinden birinin ve belki, en kötüsünün kurbanı olmuşlardı. Ve Halil Ramiz bunu, kendi kendine, ancak Fransızca'daki *"Corruption"* ya da *"Luxure"* [ahlâksızlık, sefihlik, çürüme] kelimeleriyle izah edebiliyordu. Zira, bu iki kelimede, hem sefahat, hem menfaat düşkünlüğü, hem de dünyanın maddî nimetlerine karşı doymak bilmeyen bir açgözlülük manası vardı. Bar alemleriyle arsa spekülasyonlarının, banka idare meclisi âzâlıklarının, köşk, konak ve apartman sahipliklerinin hep bir arada en şümullü tarifini de ancak bu iki kelimeyle yapmak mümkündü.

Evet, bu akıncılar, bu serdengeçtiler, çelik kuşaklarıyla demir çarıklarını bir yana atıp, keyif ve rahat sedirine yaslandıkları günden beri her biri topuğundan yaralanmış bi-

rer Akiles'e dönmüş ve ipekli gömlekleri eğinlerine kefen, somaki banyo tekneleri cesetlerine mezar olmuştu.

* * *

Sıcak, ağır ve bunaltıcı bir temmuz akşamıydı. Fuat, yorgun argın gelip oturduğu bu tenha lokanta avlusundaki boş masalardan biri başında dakikalarca hareketsiz kaldıktan sonra elini, tembel tembel yemek listesine uzattı ve gözlerini, uzun bir süre bu kirli kâğıt parçası üzerinde gezdirdi. Düşünüyor, taşınıyor; ne ette, ne sebzede, ne tuzluda, ne tatlıda karar kılabiliyordu. Bunların hepsinden ayrı ayrı tiksiniyordu. Gerçi Fuat, hayatın birçok maddî hazları gibi damak lezzetinin de ne olduğunu bilmezdi. Ömründe bir kere olsun sofraya iştahla oturduğunu hatırlamazdı ama, şu son günlerdeki –hele şu andaki– kadar da yemeden içmeden kesildiğini görmemişti.

Nesi vardı? Hasta mıydı? Onun da farkında değildi. Zaten, vücudunu ne zaman dinleyip hissetmişti ki?.. Kendini bildi bileli sık sık çektiği yarım baş ağrılarına bile bir devâ bulmak için herhangi bir hekime uğramak aklından geçmemişti. Çürük dişlerine henüz bir dişçi eli dokundurtmamıştı ve böylece bir bakımsız ağaç gibi yaşlanıp gidiyordu. Zira Fuat, neredeyse, otuz yedisine basmak üzeredir. Şakaklarına tek tük aklar düşmüştür. Alnı, kırış kırış olmuştur ve burnunun iki yanından aşağı inen iki çizgi, ağzına bir kart adam ağzının sarkıklığını vermektedir.

Fuat'ın bundan da haberi yoktu. Çünkü, kafaca olsun, ruhça olsun, hâlâ bizim on beş, on altı yıl önce tanıdığımız Fuat'tı. Yani, kitaplarının içinden çıkıp da henüz hayata atılmış, insanlar arasına katılmış değildi. Kendi fikirlerine uymayan hadiseleri tabiat kanunlarının dışında birer anormal fenomen telakki etmekten ve bunlara karşı gelmeye kalkışmak huyundan da hâlâ vazgeçmemişti. Hayatın nice

acı imtihanları, hele şu son zamanlarda uğradığı felaketler (kızkardeşi Semra bir zengin adamla nikâhsız olarak yaşıyordu ve bu aile rezaleti annesini utancından öldürmüştü) Fuat'ın inatçı mizacını, sert karakterini biraz bükûp yumuşatacağı yerde, büsbütün dikleştirmiş ve katılaştırmıştı. Bu yüzden, tanıdık ya da arkadaş çevrelerinde çiğnemediği izzetinefis, kırıp geçirmediği hatır, gönül kalmamıştı. Bu yüzden, hattâ biricik dostu Ahmet Nazmi'yi de eni konu gücendirmiş bulunuyordu. Nitekim, aralarında geçen son bir münakaşadan beri –işte, neredeyse bir ay oluyor– birbirlerini arayıp sormaktan çekinir gibi bir halleri vardı. Bununla beraber, itiraf etmek gerekir ki, iki fikir yoldaşı beynindeki bu soğukluğa sebebiyet veren yalnız Fuat değildir. Ahmet Nazmi profesörlük pâyesine erdiği günden beri bir hayli değişmiş, Fuat'a biraz yüksekten bakar olmuştu. Hele evlenip barklandıktan, daha doğrusu, Şehzâdebaşı'nda, eski bir ailenin dayalı döşeli konağına içgüveysi girdikten sonra, yaşayış tarzına verdiği istikamet, takındığı aile babası tavrı ve nihayet, kariyerini yapmış kimselere mahsus bir nefis emniyeti gösterişiyle eski dostunun o kadar zıddına gitmeye başlamıştı ki, eğer bu Ahmet Nazmi, dünkü mektubuyla kendini görmek arzusunu belirtmemiş olsaydı, Fuat, dostluk münasebetlerinin kesilişini cana minnet bilecek ve onunla yeniden düşüp kalkmak ihtiyacını asla hissetmeyecekti. Nitekim, Ahmet Nazmi'nin o mektubuna telefonla verdiği bir cevapta, bu gece ona uğramak vaadinde bulunmuş olmakla beraber, içinden hâlâ, gideyim mi, gitmeyeyim mi? deyip durmaktaydı.

Vakit de epeyce geçmişti. Beyazıt Camii'nin minarelerinde yatsı ezanı okunuyordu. Fakat, bu lokanta avlusunun ağaçlarına asılı kirli elektrik ampullerinden sızan bulanık ışıklar altında bir ölü sarılığı bağlamış yüzünü kimbilir kaç zamandır yambaşında bekleyen garsona çevirdi:

"Bir zeytinyağlı enginar!.." dedi.

Bundan birkaç lokma ya yedi, ya yiyemedi ve bir buzlu hoşaf ısmarladı. İçerisi dinmek bilmeyen bir sıcaklıkla kavruluyordu. Sabahtan beri, kursağına boşalttığı "Taşdelen" şişelerinin litrelerce suyu, sanki kurak bir toprak üstüne düşen geçici yağmur taneleriydi ve hepsi, birbiri ardısıra birer buğu haline dönmüş, gitmişlerdi.

Ama, her nedense bu buzlu hoşafın son yudumlarında Fuat biraz kendine gelir gibi oldu. Şiddetli bir sıtma nöbetinden ayılıyormuşcasına ağır ağır doğrulup, gerindi. Gözlerindeki karartıyla kulaklarındaki uğultu yavaş yavaş dağılmaya başladı. Deminden beri, on adım ötedeki cami duvarının dibinde, renkleri siyahlaşmış eski mezar taşlarından farkedemediği bazı hareketsiz, yamru yumru şekillerin, hakikatte, alçak sandalyeler üstüne çöküp oturan birtakım insanlar olduğunu gördü. Bunlar, kara mezar taşından ziyade, ilk çağlardan arta kalma Asur ya da Gildan putlarını andırıyordu. Gövdeleri, tıpkı o putların gövdesi gibi biçimsiz ve hantaldı. Kapanık yüzleri tıpkı bu putların yüzü gibi ifadesizdi. Hemen hepsinin çenesinden aşağıya bir uzun Buhtunnasır sakalı sarkıyordu.

Fuat, bu acayip insan grubuna önce, egzotik ve antika bir kabartma seyreden yabancı bir turist tecessüsüyle baktı. Kendi kendine: "İşte Pierre Loti İstanbul'undan bir levha," dedi. "Burada, Aziyade'nin bütün atmosferi var. Cami duvarı, çınar ağacı, ezelî bir rüyaya dalmış görünen insan kafaları ve nihayet, müezzin, müezzinin sesi..." Zira, bu sırada bir yandan da ezan okunuyordu:

"Allahü ekber, Allahü ekber... Hayy ü âlâsselâ..."

Evet, çok şükür, gürül gürül Arapça ezan okunuyordu. Fakat, şu karşıki duvarın dibinde çömelenlerden acaba kaçı

şu "Allah" kelimesinden sonra gelen "ekber"in, şu "Hayy ü âlâsselâ"ların ne demek olduğunu anlıyordu? Anlasaydılar, Fuat'ın hâlâ taş kabartması resimlerinden ayırdedemediği bu suratlarda biraz canlılık, bir damlacık vecd ve şevk eseri ya da herhangi bir ruhanî duygu ürperişi hasıl olmak gerekmez miydi? Ne gezer!.. İşte hepsi, kahvelerini telvesine kadar sömürdükten ve bazıları cıgaralarını dibine kadar içip "izmarit"lerini yere attıktan sonra, kurulmuş birer kalıp halinde ayağa kalkıyorlar; ağır ağır, gamlı gamlı camiye doğru yürüyorlardı. İçlerinden birkaçı, başını çevirip yırtıcı bir kuş gözleriyle Fuat'tan yana baktı. Bu gözler, yalnız öfkeyle, yalnız husumetle doluydu. Fuat, ne zaman bu çeşit adamlara rasgeldiyse hep bu sert bakışlara hedef olmuş ve onlara niçin bu kadar sevimsiz göründüğünü bir türlü anlayamamıştır. Nitekim, birkaç ay önce, Galata Rıhtımı'ndan geçerken içine düştüğü bereli, latalı, sakallı bir hacı kalabalığı arasından yüzlerce gözün mitralyöz ağzı gibi kendine doğru yine bu bakışlarla çevrildiğini hissetmişti de ne yapacağını şaşırıp kalmıştı.

Rahmetli Osman Nuri Bey'le, Şeyhülislâm kızı Seniye Hanım'ın oğlu, onlar gibi bu memleketin evladı değil miydi? Onlarla birlikte aynı ana dilini konuşmuyor muydu? Damarlarında aynı kanı taşımıyor muydu? Alınyazıları aynı kaza ve kader elinin çizdiği hükümlerden başka bir şey miydi? Bu yerde, bu devirde, tarihin aynı uzun, sarp ve çapraşık yollarından hep birlik gelmemiş miydiler? Geçmişte işlenen nice günahların azabını ve nice sevapların mükâfatını kardeşçe paylaşmıyorlar mıydı? Yarınki tehlikelere karşı yanyana, omuz omuza göğüs germeyecekler miydi? Şu halde, aradaki bu düşmanlığın sebebi neydi? Bu adamlar, Fuat'a neden böyle sert sert bakıyorlardı? Ve niçin Fuat, bunlar karşısında nefrete benzer bir hisle irkiliyordu?

Evet, –neden saklasın?– Fuat, bu yırtıcı kuş bakışlı, bu

Buhtunnasır sakallı adamlardan nefret ediyordu ve onlara, her rasgeldiği yerde başını çevirip geçiyordu. Bu his Fuat'ta yalnız politik inançlardan gelme bir itkiye hamlolunamazdı. Zira, memlekette başgösteren gerilik hareketleri meselesi, onun için, çoktan bir ideolojik mücadele haline gelmişti ve bu yolda sözle olsun, kalemle olsun zehrini döküp hıncını almak imkânını buluyordu. Ama, sayıları gittikçe artan ve İstanbul sokaklarını yabani otlar gibi sarmakta olan bu kara kara sakallar, gerçi bu "ham ervah" mahşerinden sıyrılmak; bu kem gözlerden korunmak; bağ ve bostan korkuluklarını andıran bu hırpâniler sürüsünü görmemezlikten gelmek için ne yapabilirdi? Bu, Fuat'a göre o kadar acayip ve "nev'i şahsına mahsus" bir sosyal olaydı ki, ne akla, ne mantığa sığardı. Ne de taassup, irtica, yobazlık vesaire gibi kelimelerle tarif olunabilirdi.

Bunda, doğrudan doğruya zevki hırpalayan, insanlık şeref ve haysiyetini kıran bir şey vardı. Sanki, kökleri mağara devirlerinin gecesinde saplanıp kalmış birtakım karanlık duyuların yeniden ayaklanmasını temsil ediyor gibiydi ve nerede görünürse etrafına yalnız iptidaîlik, çirkinlik, galizlik saçıyordu.

Fuat, çocukluğunda, medreselerin kapatılmasından Şapka Kanunu'na kadar birçok inkılâp hareketlerini yadırgar ve gelenekleriyle hurafelerine bağlı nice kimseler görüp tanımıştı. Hattâ, bunlar arasında pek yakın akrabaları, bunlar arasında kendi annesi ve ninesi bile vardı. Çoğu beş vakit namazını kılar; Ramazan'da orucunu tutar ve sayılı dinî günlerde ölülerine Yâsin okumayı, ihmal etmezdi. Fakat, buna rağmen, –kendi çevresinde bunlar gibi yabani şekillere girip birtakım umacı tavırlarıyla dolaşmak şöyle dursun– ne hür fikirli bir insan olduğunu bildikleri babasına, ne de ailesinin yeni hayat şartlarına göre yetişen gençlerine karşı herhangi bir ters muamelede bulundukları görülmezdi. Ol-

sa olsa, böylelerine arada bir acıyarak bakmakla kalırlardı ve hepsinin yüzü annesinin yüzü gibi tertemizdi, hepsi Atatürk öldüğü gün tıpkı annesi gibi yas tutup ağlamışlardı.

Bunlar ise, şimdi, taraf taraf O'nun heykellerini kırıyorlardı. Bunlar ise, mezar soyucularının vahşetini gölgede bırakan bir azgınlıkla O'nun ölüsüne saldırıyorlardı.

Fuat, ani bir öfkeyle yerinden fırlayarak hızlı hızlı Beyazıt Meydanı'na doğru yürüdü. Hem yürüyor, hem "Gulyabâniler, Gulyabâniler!.." diye söyleniyordu ve o kadar yüksek bir sesle ki, yanından geçenler, kâh hayret, kâh korku içinde ona dönüp baka kalıyorlardı. Fakat Fuat'ın gözü, hiçbir şey görmüyordu. Fuat, hiçbir şeyin farkında değildi. Bu kalabalık meydanda, kendini bir çölde gibi yalnız hissediyordu ve daha ziyade, sesinin çıktığı kadar bağırmak istiyordu. Lakin, işiten kimdi? Anlatan kimdi? Bu kervan geçmez kuş uçmaz, bu insan ayağı değmemiş çölde bağırmak neye yarardı? Lakin, son zamanlarda, Fuat için bu, bir ihtiyaç halini almıştı. Matbaadaki yazı arkadaşlarıyla yanyana oturup konuşurken, güya aralarında uzun bir mesafe varmış ya da sanki hepsi birden sağır oluvermiş gibi avaz avaz bağırıyor; sokakta bir tanıdığa rastgelip keyif, hatır soruşurken sanki bir kavgaya tutuşmuşcasına bar bar bağırıyor; evinde kendi kendine söylenirken, birdenbire yalnız olduğunu unutup beton duvarları çm çın çmlatırcasına bağırıyordu.

Hele bir iki fikir muarızıyla herhangi bir tartışmaya girişmeye görsün:

O zaman Fuat, binlerce insan yığınlarına hitabeden bir miting hatibi gibi el kol sallayarak, tepinerek ve yakınında bulunan eşyalara yumruklar indirerek, çığlık çığlık üstüne salıvermekten kendini alamazdı. İşte, biraz da bu yüzdendir ki, etrafı boşaldıkça boşalmış ve Fuat, sade evinde değil, bütün İstanbul'un içinde yapayalnız kalmıştı.

Ve bu yalnızlık Fuat'ı en çok korkutan hallerden biriydi.

Her gün, geç vakitlere kadar sokak sokak dolaşmayı ve İstanbul semtini fazlaca tenha bulunca Beyoğlu'na geçerek o bardan bu bara dalmayı bunun için adet edinmişti. Gerçi, Fuat ne içer, ne danstan, ne müzikten anlardı ve o çeşit gece alemlerinden içindeki kasvet iki kat çoğalmış olarak çıkardı. Hele, bir dolmuş taksinin sarhoş yolcuları arasına sıkışıp evine dönerken adeta insanlığından tiksinecek kadar bir aşağılık duygusuna kapılırdı.

Fuat, ne de olsa, reflekslerine inen bir felç, beynine çöken bir durgunluk ve bütün vücudunu saran bir uyuşukluk sayesinde, herhangi bir narkotiğe başvurmadan, yatağına girer girmez kurşun gibi ağır bir uykuya dalmak imkânını bulurdu.

Yazık ki, 1950 seçim mücadeleleri çoktan sona ermişti. Zira, Fuat, mizacına en uygun olan kalabalık kürlerini ancak o sıralarda toplanan mitinglerde yapabiliyordu. Hemen her gün gibi İstanbul şehrini, semt semt, yer yer kaplayan o halk yığınlarına karışmakta tam manasıyla başdöndüren bir hal vardı. Evet, ancak o çeşit uğultulu insan ormanları içindedir ki, Fuat yalnızlığını, kimsesizliğini ve hattâ kendini unutuyordu. Gerçi, bunlar işte neredeyse on bir yıl olacak, Atatürk'ün ölümü münasebetiyle Dolmabahçe Sarayı etrafında toplanan halk gibi bir manevi heybet ifade etmekten ve fert denilen ufacık buğday tanesini öğütüp maşerî şuurun sıcak ekmeğini içine katabilmek kudretinden bir hayli uzaktı. Fakat, ne de olsa gene bir halk yığınıydı. Yani, düşeni adsızlaştıran, hüviyetsizleştiren; içine düşeni yutan, yok eden bir nevi Gayya kuyusuydu.

Evet, işte bu Gayya kuyuları da kapanmıştı ve Fuat, boşlukta, tepesi aşağı bir adam halinde kalmıştı. Bu, belki yalnız Fuat'ta hasıl olan bir his değildi. Belki, bütün tanıdıkları da onu böyle görüyordu. Aksi takdirde ondan çekinir, ürker, kâh bıyık altından gülerek bakmamaları gerekmez miy-

di? Oysa, Fuat –ne kadar dalgın, ne kadar kendi içine çekilmiş olursa olsun– yaşadığı ortamda, temas ettiği kimseler arasında kendine karşı böyle bir çekinme ve acıma havasının estiğini pekala seziyor; bunu da asla yersiz ve sebepsiz bulmuyordu.

Semra hakkında dolaşan havadisleri işitmeyen, bilmeyen kalmamıştı ve herkes haklı olarak, ona bir orospunun kardeşi gözüyle bakıyordu. Bir orospunun kardeşi mi? Evet, bu sıfatın ağırlığını bizzat kendi vicdanı üzerinde hissetmekteydi. Nasıl hissetmesin ki? Seyfi Ünlü denen herifin ünlü kapatması Semra, bindiği otomobiliyle hemen her gün, her caddenin ortasından onu, tozlara veya zifoslara bulayıp bulayıp geçmektedir. Nasıl hissetmesin ki, Semra'nın dillere destan sürmeleriyle dudak boyaları, onun yüzünde karartıp kızartmadık bir nokta bırakmamaktadır. Bu maskara surata tabiî, herkes bıyık altından gülerdi; üstünün başının kirleri, lekeleriyle, tabiî, herkesi iğrendirir, kaçırırdı. Lakin, son zamanlarda bütün tanıdıklarına ve yaşadığı muhite karşı Fuat'ın kalbinde yer eden duygu da bundan başka bir şey değildi. Her gün, matbaaya, kimsenin bulunmadığı saatlerde, adeta hırsızlama adımlarla girip çıkmasının ve tercümelerini yapıp yazısını yazar yazmaz soluğu hemen sokakta almasının sebebi de buydu.

Ah, bütün ömrü, keşke hep sokaklarda geçebilseydi; o serseri çocuklar gibi ki... bir sabah, yatak odasının penceresinden bakarken, karşısındaki yangın yerinden ona görünmüşler ve birtakım genç hayvan çığlıklarıyla onu kendi aralarına çekmişlerdi. Ne kadar mekân ve zaman dışı, ne kadar başıboş bir yaşayışları vardı bunların!.. Ne aile, ne cemiyet, ne görenek, ne prensip... Bütün ettikleri, yalnız enstenktlerinin [sezgilerinin, içgüdülerinin] ve gönüllerinin tabiî bir neticesiydi. Tıpkı damlar üstünde koşuşan kediler, daldan dala hoplayan sincaplar gibiydiler. Sebebini bilmeden çeki-

şiyorlar; farkına varmadan sevişiyorlar; karınları acıkınca çalmayı, kafaları kızınca vurmayı bir hak tanıyorlardı. Demek ki bunlar, kendi hayat anlayışlarına göre yaşayan kimselerdi ve Fuat'ın biraz sonra kapısını çalacağı felsefe profesörü Ahmet Nazmi Beyefendi gibi rahat bir ömür sürebilmek için kendi fikirlerinin, kendi kanaatlerinin, kendi görüşlerinin zıddı bir alemle uyuşup bağdaşmak zilletine katlananlardan değildiler.

Fuat, kendisini kapıp koyverdiği bütün bu birbirini tutmaz duygular ve düşünceler kasırgasının içinden eski fikir arkadaşı hakkında böyle bir ağır hükme varır varmaz, kapının ziline uzanan eli bir müddet havada kaldı. Girecek miydi? Girmeyecek miydi? Girecekse onun yüzüne nasıl bakacaktı? Onun elini nasıl sıkacaktı? Ona ne diyecekti? Ve sinirleri üstündeki bütün kontrolunu kaybettiği şu anda, bu hükmü sesinin en yüksek perdesiyle ona haykırmaktan kendini alabilecek miydi?

Ana baba ocağından aldığı terbiye Fuat'a: "Artık onun yüzüne bakamazsın; artık onun elini sıkamazsın. Ona artık söyleyecek bir sözün kalmamıştır!" diyordu. Hele, geceleyin, evinde sakin sakin oturan kimselerin karşısına dikilip rahatlarını kaçıracak ya da kalplerini kıracak herhangi bir harekette bulunmasına asla izin vermiyordu. Kitaplardan aldığı terbiye ise, ona, her yerde, her zaman ve ne pahasına olursa olsun, daima gerçek, iyi, doğru bildiği şeyler yolunda mücadeleyi emrediyordu ve Fuat, bu gece, ancak bu emri dinleyecek bir haldeydi. Parmağını sanki sert tabanca tetiğini çekiyormuşcasına şiddetle zilin düğmesine bastırdı.

Ve bu zil, evin içinde öylesine bir çınlayış çınladı ki, binanın arka tarafında, sessiz bir avluya bakan üçüncü kat odalarının birinde kocasıyla sakin sakin oturup konuşmakta olan Ahmet Nazmi'nin genç karısını yerinden hoplattı. Ahmet Nazmi:

"Korkma;" dedi. "Bu gelen Fuat Osman'dır."

Ve yarı şakacı, yarı ciddi ilave etti:

"Bununla beraber, sanırım, bütün cinleri ayaklanmış olarak geliyor."

Genç kadın, kocasıyla Fuat arasındaki çekişmelerden son birkaçının sıkıntısını hatırladığı için, bu sözün ne mana ifade ettiğini pek iyi anlamıştı. Bir defa daha böyle bir sıkıntıya katlanmak niye? Hele şu ağır ve bunaltıcı gecede? Hele kaç gündür yazlığa taşınma hazırlıklarının yorgunluğu arasında!..

Hayır, buna hiç tahammülü yoktu. "Bari, ben çekilip gideyim," demek istedi. Fakat, "cinleri ayaklanmış adam" işte, oda kapısının eşiğindeydi.

"Buyurun Fuat Bey; sözünüzü unuttunuz diye korkuyordum. Size telefonda, yarın Suadiye'ye taşınacağımızı söylemiş miydim, bilmem? Bu akşam gelmeseydiniz, buluşmamız iki üç ay sonraya kalacaktı ve çok üzülecektim doğrusu..."

Fuat, içinden: "Bu ne müraîlik!" diye söylendi ve bu gece misafirliğinin onlara verdiği tedirginliği sezmişcesine, biraz sonra hemen kalkıp gidecekmiş gibi, bir koltuğun kenarına ilişti. Susuyor, önüne bakıyordu. Ahmet Nazmi'nin karısı.

"Bu ne sıcak! Bu ne ağır hava, Fuat Bey?" dedi.

Ama Fuat, buna da cevap vermek lüzumunu hissetmedi ve başını hafifçe genç kadından yana çevirerek gülümsemekle yetindi. İnsana yalnız huzur ve sükûn veren bu odanın içinde, vakti gelince patlayıverecek bir saatli bomba etkisi yapıyordu.

Genç kadın, gayreti elden bırakmadı:

"Sizin için buzlu portakal suyu hazırlatmıştım," dedi. "Fakat, belki önce bir kahve içmek istersiniz?"

Fuat'ın ağzından nihayet, bir "Teşekkür ederim" sözü çıkar gibi oldu. Bunu, konuşmaya fırsat bilen Ahmet Nazmi:

"Dünkü makalenizi büyük bir dikkatle okudum. Gerçek-

ten, meseleyi en can alacak noktasından kavramışsınız!" dedi.

Fuat, içinden gene, "Ne mûraîlik!" diye söylendi ve omuzlarını silkip, dalgın dalgın etrafına baktı. Ah, buraya geldiğine ne pişmandı! Bu tül perdeli pencereler; bu kuşlu duvar kâğıtları; masalar üstündeki bu dost ya da akraba fotoğrafları; bu vazolar, bu çiçekler, bu cicibiciler, onu ne kadar sathî, ne kadar yapmacık, ciddi şeylere ne kadar elverişsiz bir ortamın içine atmıştı! Burada söze nereden başlayacağını ve sesine hangi tempoyu vermek gerektiğini bilemiyordu. Öyle sanıyordu ki, ağzını açar açmaz bu oda, mukavvadan bir dekor gibi, çözülüp çöküverecek ve dayanıksız birtakım ipek kırpıntılarından yapılmış bir bebeği andıran bu kadınla, bu derme çatma erkek kuklası havaya uçup gidecektir. Fuat, böyle bir katastrofa sebebiyet vermekten korkuyormuşcasına kendini tutuyor; bir münakaşa kapısı açmaktan çekiniyordu. Yüzünü zoraki bir gülümsemeyle Ahmet Nazmi'nin karısına çevirerek:

"Bu yıl;" dedi, "plajlar, hele Suadiye plajı hanımlarımız için pek tekin olmasa gerektir..."

Genç kadın, samimi bir hayretle:

"O neden?" diye sordu.

"Çok muhtemeldir ki, Gulyabaniler sizi rahat bırakmazlar artık, kumsalda çırılçıplak güneşlenirken..."

Hayreti, Fuat'ın akıl muvazenesi hakkında korkulu bir endişeye dönen genç kadın, yuvarlak yuvarlak açılan gözlerini, birkaç kere, kocasından misafire, misafirden kocasına çevirerek:

"Ne Gulyabanisi Allahaşkına?" dedi ve işi şakaya döküp gülmeye çalıştı. Fuat da gülümsüyordu ama, gittikçe acılaşan bir tebessümle:

"Küçükken dinlediğiniz masallardaki Gulyabaniler yok mu? İşte, onlardan bahsediyorum. Kimbilir kaç kere rüya-

nıza girmiştir; kimbilir kaç kere sizi uykunuzun içinden sıçratıp yatak odanızın yarı karanlığında üstünüze yürür gibi olmuştur, bu korkunç yaratıklar!.. Sekiz dokuz yaşlarında koskoca çocuktum; bir gece, bir kış gecesi, böyle bir kâbus yüzünden öylesine bir çığlık koparmıştım ki, bütün ev halkı birbirine girmişti. Bir büyük sofanın tâ öbür ucundaki dairelerinde kimbilir kaçıncı uykularına dalmış babamla annem, feryadımla uyanıp bir solukta yanıma gelmişlerdi. Hele, neye uğradığını bilmeyen zavallı anneciğim, ayaklarına terliklerini geçirmeye bile vakit bulamamıştı. Saç baş perişan bir halde parmağını damağıma bastırıyor ve durmadan bir şeyler okuyup üflüyordu. Babam ise, dadımı bir köşeye çekmiş, azarlıyordu: 'Bu çocuğu diyordu, hep sen bu hale soktun, o cin ve dev masallarınla...' Ben, bu cin ve dev sözlerini işitir işitmez bir feryat daha kopardım ve ağlamaya başladımdı. Bütün bu gürültü patırtı arasında, şayan-ı hayret olan şey, kızkardeşimin küçük karyolasında, tıpkı sizin gibi mışıl mışıl uyumakta devam etmesiydi."

"Ne dediniz, ne dediniz? Tıpkı benim gibi mi?"

"Evet, tıpkı sizin gibi, tıpkı Ahmet Nazmi Bey gibi ve bütün başka Ahmet Nazmi'lerle başka hanımlarımız gibi, daldığı derin uykudan bir türlü uyanmak bilmiyordu. Ancak, şu farkı belirtmek isterim ki, kızkardeşim o zamanlar dört beş yaşında ya var, ya yoktu. Uyuduğu uyku da normal bir sabî uykusuydu. Sizi bastıran gaflet uykusuysa, hemen bir hekim müdahalesine lüzum gösterecek derecede anormal ve hattâ patolojik görünüyor bana."

Ahmet Nazmi, burada bir uzun kahkaha koyuvermekten kendini alamadı. Ama Fuat, işitmemezlikten gelerek, sözüne devam ediyordu:

"Hem şu da var ki, dadımın korkulu masalları şimdi aktüel birer Gulyabanidirler, ara sıra masum çocuklara görünüp kaybolan hayaletler halinden çıkıp, etten, kemikten

yaratıklar şekline girdiler. Her gün, her yerde aramızda dolaşmaya başladılar. Biraz önce, bir cami duvarının dibinde bunlardan bir sürüyle karşı karşıya oturdum. Bana dikilen gözlerinde, tıpkı o hayaletlerin korkunç bakışı vardı. Ve..."

"Yakınlarda insan eti kokuyor! diye de homurdanıyorlar mıydı?"

"Plajları istila edecek kadar çoğaldıkları zaman, yalnız böyle homurdanmakla kalmayacaklar, doğrudan doğruya üstünüze saldırmaktan da çekinmeyeceklerdir sanırım. Malum ya, çıplak vücut yırtıcı yaratığın iştahını daha ziyade kabartır; gözünü daha ziyade döndürür. Böyle bir vaziyette ise, onun pençesinden sizi kimseler kurtaramaz. Zaten kurtarmak niyetinde olan da yoktur, bunu iyi biliniz. Olsaydı, şimdiye kadar bu tehlikeyi önlemek için bazı tedbirlerin alınması gerekirdi. Oysa, tedbir almak şöyle dursun, en ufak bir reaksiyondan bile eser görünmüyor, hâlâ hiçbirimizde, hiçbir yerde... Ve Gulyabaniler ardı arası kesilmeden üreyip duruyor. Gün geçmiyor ki, bunlardan en az beş on tanesine rasgelmeyeyim. Zaten, iyi saatte olsunlar, bazı Cöngül mahlûkatı gibi, hep küme küme dolaşırlar. Yarın... Evet hanımefendi, yarın bu kümeler birer sürü olacaktır ve sizin için artık banyo kostümüyle plajlarda gezinmek şöyle dursun, hattâ şehrin en işlek caddelerinde sımsıkı ilikli bir tayyörle dolaşmak bile canınız pahasına göze alacağınız bir kahramanlık haline girecektir."

"Ben, hiç de böyle bir kahramanlık taslamak niyetinde değilim. Bu kötü falınız doğruya çıktığı gün, evden dışarıya ayak bile atmam."

"Lakin, sizi evinizde rahat bırakır mı sanırsınız, o güruh? Dışarıda, bütün heykeller, anıtlar, sütun ya da kitaplar tuz buz edildikten; cadde, meydan, park, gezi diye ürbanizm namına ne yapılmışsa hepsi yıkılıp yakıldıktan, kırılıp geçirildikten; kaldırımlar birer ayakyolu haline sokulduktan

sonra, iş, pek tabiî olarak, evlerimizin içine dayanacaktır. İki günde bir, çat çat kapı. Ne o? Burada oturanlar İslâm değil mi? Hani pencerelerin kafesi? –Ne o?– Komşulardan işitiyoruz. Evinizin her odasında türlü türlü insan resimleri varmış. Kaldırın onları. Namaz kılınmaz böyle yerde. Melaike inmez böyle yere. –Ne o?– Bu eve giren çıkan belli değilmiş. Bu evde kaç göç nedir bilen yokmuş. Hattâ, bazı geceler kadın erkek bir arada çalgı çalıp dans da edermiş. Neuzibillah, katliniz vacip olur, eğer bunlar doğru ise. Bunların doğru olup olmadığını bilmek içinse şeriatçe tahkikat yolu gayet kestirmedir: Bir akşam, yatsı namazından sonra mahalleli hep bir olup paldır küldür bir baskın yapıverir ve her şey meydana çıkar. Duvarlardaki resimler, Goblen desenli koltuklar, kanapeler, şu kuyruklu piyanoyla masalar üstündeki büstler, tablolar, hattâ şu çiçek vazoları, hattâ..."

Ahmet Nazmi, işi alaya dökmek için, karısına:

"Dikkat et; sıra şimdi yine sana gelecek!.." dedi.

Ama Fuat, bunu da duymamazlığa vurarak, sözüne devam ediyordu:

"Hem böyle bir baskın neticesinde 'katlinizin vacib olması' için çalgı çalıp dans ederken yakalanmanıza da hacet yoktur. Sizi, şu yarı dekolte kısa etekli, kolsuz robunuzla, çorapsız olarak benim gibi bir yabancı erkeğin karşısında ayak ayak üstüne atıp oturur görmeleri hemen taşa tutulmanız için yeter artar bir suç teşkil edebilir..."

Genç kadın, sinirli sinirli gülerek:

"Ya o zaman Ahmet'le siz benim imdadıma gelmez misiniz?" dedi.

"İşte, bütün davanın düğümü bu noktada. Sizin imdadınıza gelebilir miyiz, gelemez miyiz? Sanırım ki, gelemeyiz, hanımefendi! Görüyorsunuz: Ben, kocakarılar gibi işi masala dökmüşüm. Ahmet Nazmi ise filozofça bir kalenderlik içinde gülümseyip durmaktadır. Yani, her ikimiz de hadise-

leri şöyle uzaktan, şöyle yüksekten seyredip alaya almak yolunu tutmuşuz. Neden bu yolu tutmuşuz? Bahsettiğim felaketin gelip çatmak üzere olduğuna pek inanmadığımızdan mı? Gelip çattığı takdirde, onu derhal önleyecek bir kudretin mevcudiyetine güvendiğimizden mi? Hayır; pekala biliyoruz, pekala görüyoruz ki, bu felaket durmadan üstümüze doğru yürümektedir. İnsanlık, hürriyet ve medeniyet düşmanlıklarının ayak sesleri her gün biraz daha yakından kulaklarımıza çarpmaktadır. Cehennemin kapısı gıcırdıyor ve ilk zebani öncüleri şehirlerimizin, kasabalarımızın, köylerimizin duvarları içinde gözükmeye başladı. Muntazam bir ordunun erleri gibi hep bir kılıkta, bir kıyafettedir bunlar. Hepsinin çenesinden aşağı tam bir karış boyunda kuzgunî bir sakal sarkar. Her biri, başına kara 'bere' geçirmiştir. Sırtlarında aynı renkte, latayla cübbe ortası, setreleri vardır ve etekleri altında ya bir kazma, ya bir satır gizleyip taşırlar. Bu vahşi aletlerle şimdilik, sinsi sinsi, Atatürk'ün heykellerine saldırıyorlar; yarın, açıktan açığa, O'nun yolunda yürüyenlerin kellelerini uçurmaya kalkışacaklardır. Bunu da hissediyoruz; evet, hanımefendi, kocanız Ahmet Nazmi Bey de bunu, benimle birlikte, benim kadar hissetmekte, bundan benim kadar korkmaktadır. Fakat ne de olsa serde bir entellektüellik gururu var. Korkumuzu belli etmek istemiyoruz ve bunu, en *elegant* bir tarzda –yani o filozofça tebessümleriyle, ben kocakarı gevezeliklerimle– örtmeye çalışıyoruz. Bizden ötede ise, ne tehlikeye karşı tedbir alma iradesi, ne tehlikeyi olduğu gibi görme istidadı... Bizden ötede ise yalnız politika var."

Ahmet Nazmi, birdenbire, bir yay gibi gerilmiş ve yüzüne, kendisini tanıyanların hiç görmedikleri bir sertlik gelmişti. Oturduğu kolktuktan Fuat'a doğru uzanarak:

"Ama, sizin yaptığınız şey de yalnız politika," dedi. "Yalnız POLİTİKA... Hem de, müsaadenizle söyleyeyim, politi-

kanın en harcıalemi. Yani, bir nevi militan partizanlık. Bana ister korkak, ister oportünist deyin; fakat, bu gibi ithamlardan utanarak, bir gün, yanıbaşımızda yer alacağımı zannetmeyin. Ben her şeyden önce bir kitap ve ilim adamıyım. Hayatla alakam objektif müşahadeler hududunu geçemez ve felsefî bir formülde sentezini bulmamış hadiselere de şüpheyle bakmayı bir fikir iffeti telakki ederim. Hele, deminden beri yaptığınız gibi, henüz vukubulmamış olaylar üzerine hükümler yürütmenin adına, bence, dense dense, nihayet bir safsatalı paradoks denilebilir ki, insanı şaşırtmaktan ya da güldürmekten başka bir şeye yaramaz. Oysa, sizin, bir saattir dinlemek tahammülünü gösterdiğimiz paradokslarınız –doğrusunu söylemek gerekirse– bu güldürücü vasfını bile taşımıyor. Sadece melodramatik ve apokaliptiktir [anlaşılmazdır]. Hattâ biraz da Guignol tiyatrosunun sayıklamaması konuşmalarını andırır. Ne Gulyabani, ne zebani, ne ecinni kaldı gözlerimiz önüne getirip dolaştırmadığınız. Eğer bu kötü tedhiş edebiyatını, karım şakaya alarak, ben gülümseyerek dinledikse bu, sırf size karşı olan dostluğumuzdan, sevgimizdendir. Zira, o da, ben de biliyoruz ki, bir sürü siyasi polemiklerle gerilen, hırpalanan sinirleriniz, size artık objektif bir tarzda konuşmak imkânını vermez olmuştur. Çoktan beri, adeta bir barikatın arkasından yumruk sıkan, taş savuran, küfür eden bir kimse halinde görüyorum sizi. Herkesi kendinize düşman sanıyorsunuz ve işin asıl en kötüsü, birtakım serseri, süflî sokak yobazlarında memleketi ya da inkılâp nizamını kırıp geçirebilecek bir kudret, tevehhüm ediyorsunuz [vehmediyorsunuz]. Bir adım daha: Yeldeğirmenlerine dev sürüleri diye hücuma kalkışacaksınız..."

Ahmet Nazmi, sözlerinin bu noktasına gelince biraz durakladı. Çok ileri gittiğini hissetmişti. Sesini alçaltıp yumuşatmaya çabalayarak:

"Bununla beraber;" dedi, "endişenizde sizi bir dereceye kadar haklı bulduğumu da itiraf etmek isterim. Evet, bugün memleketin havasında sinsi bir irtica baskısı vardır. Evet, düne kadar artık tamamiyle yerin dibine batıp gittiklerini sandığımız birtakım tekke ve medrese döküntülerinin hortlayıp sokaklarda el kol sallayarak dolaştıklarını görüyoruz. Bunların, fırsat buldukça, bazı vandalizm hareketlerinde bulunmak cüretini gösterdikleri de olmuştur. Fakat, bütün bunlar, nihayet bir kanun ve zabıta mevzuudur.

Fuat, birden ayağa kalktı. Bütün vücudu hiddetten tir tir titriyordu. Benzi sapsarı kesilmişti. Ahmet Nazmi'nin karısına doğru tereddütle bir iki adım attı:

"Müsaadenizle hanımefendi," dedi ve arkadaşına selam bile vermeksizin odadan dışarı çıktı. Merdivenlerden öyle bir hızla iniyordu ki, Ahmet Nazmi, arkasından güç yetişebildi.

"Müsaade edin, müsaade edin; ben de sizinle birlikte çıkıyorum. Biraz hava almaya ihtiyacım var."

Her şeye rağmen, Fuat'ın böyle bir küskünlük ve kırgınlık içinde ayrılıp gitmesine gönlü razı değildi. Ona karşı işlediği kusuru, nefsine ağır gelecek bir tarziye pahasına bile olsa, mutlaka tamire karar vermişti. Fuat odadan çıktığı sırada karısının yüzünde beliren bir üzüntü ifadesi de onu böyle bir harekete sevketmiş bulunuyordu.

* * *

İki arkadaş, sokakta, bir süre, uzun bir süre hiç konuşmaksızın yanyana yürüdüler. Etraf ıssız ve tenhaydı, karanlık ıssızlığın içinde bunların ayak seslerinden başka bir şey işitilmiyordu. Evler, sanki yıllardan beri kapıları, pencereleri açılmamış ve tarihî bir uykuya dalmış birtakım binalar hissini vermekteydi. Birkaç yüz adım daha gidildikten sonra, bunlar da seyrekleşmeye ve boş sahalar birbirini takibetmeye başladı. Ahmet Nazmi, Fuat'a:

"Çok hızlı yürüyorsunuz. Size yetişmek için adeta koşmaya mecbur kalıyorum," dedi ve gülerek ilave etti:

"Aramızda epeyce yaş farkı olduğunu unuttunuz galiba!.."

Gerçekten, iki arkadaş, adeta birbirini kovalarcasına yürüyorlardı. Fuat, Ahmet Nazm'nin bu sözüne, hattâ yürüyüşünü biraz yavaşlatmak suretiyle dahi karşılık vermedi. Elinden gelseydi ve pek çocukça bir harekette bulunmaktan çekinmeseydi, ondan neredeyse, koşarak uzaklaşıp kaçacaktı.

Böylece, her ikisi de kan-ter içinde bir süre daha yürüdüler. Artık Horhor'la Aksaray semti arasında tamamiyle boş bir sahanın ortasından geçmekte oldukları için, önlerini göremeyecek kadar zifirî bir karanlığa dalmışlardı. Ahmet Nazmi tekrar konuşmak teşebbüsünde bulunmak istiyordu ama, yüreği tükeniverecek diye korkuyordu. O derece soluk soluğaydı. Buna rağmen, yine kendini tutamayıp, kesik kesik söylenmeye başladı:

"Bu ne boşluk; ne ıssızlık Yarabbim!" dedi. "Bana öyle geliyor ki, İstanbul denilen şehirden yüzlerce kilometre uzaktayız ve bir çölün göbeğinde yollarını kaybetmiş iki serseriyiz. Bir tuhaf gariplik, bir tuhaf korku duyuyorum içimde... Sanki, ben hiç evime dönmeyecekmişim; sanki, siz evinize hiç varamayacakmışınız gibi bir kuşku! Sanki, dünya burada bitmiş de..."

Öksürüğe benzeyen bir gülüşle sesi kısıldı. Sonra, bir rüyada sayıklar gibi ilave etti:

"Sıfırla sonsuzluk, 'Sıfır ve Sonsuzluk..." Evet, tam sıfırla sonsuzluğun ortasındayız. Arthur Köstler'in eserine koyduğu bu başlığın manasını hiç, hiçbir gün şu andaki kadar apaçık anlayamamıştım. Gerçek, bir sıfırdan hareket edip, bir sonsuzluğa, bir ucu bucağı yok sonsuzluğa doğru yol almakta değil miyiz? Ve şu bulunduğumuz noktada bizi birbirimizden ayıran bütün meseleler, halli imkânsız birer bilmece haline girmiştir."

Ahmet Nazmi, bunları biraz da Fuat'ı güldürmek için söylüyordu galiba. Ama Fuat, birdenbire durmuş, bu sözlerden büsbütün başka bir sese kulak verir ve karanlığın içinde bir şeyi keşfe çalışır gibi görünüyordu. Ahmet Nazmi de durdu ve geniş bir soluk aldı. Ne o? İşte, onun kulaklarına da derinden derine birtakım acayip sesler geliyordu. Felsefe profesörü bunu, önce kendi kafasındaki herhangi bir asabî uğultuya verdi. Fakat, bu, tamamiyle bir uğultuya da benzemiyordu. Sanki, biraz ötede uykuya dalmış bütün bir ev halkı hep birden horulduyor ya da akla sığmayacak kadar büyük bir testereyle kocaman bir ağaç gövdesi bıçkılanıyor gibiydi. Ahmet Nazmi, Fuat'ın kolunu dürtüp sordu:

"Siz de bir tuhaf uğultu işitiyorsunuz, değil mi?"

Fuat, hışımlı bir dirsek hareketiyle Ahmet Nazmi'nin elini iterek:

"Susunuz, rica ederim," dedi ve ileriye doğru beş, on adım daha attı. Yine durdu. Dinledi. Sonra, tekrar hızlı hızlı yürümeye başladı. Ahmet Nazmi de bir medyûm uysallığıyla onu izliyordu. İki arkadaş böylelikle bir eski türbenin önüne geldiler. Şimdi, o sesler daha açık, daha belli bir halde işitiliyordu. Fakat gene, ne olduğu, neyi ifade ettiği anlaşılamıyordu. Bu, gırtlaktan çıkan birtakım kalın ve sert harflerin birbiriyle çatallaşmasından meydana gelen boğuk bir hırıltıydı.

Fuat önde, Ahmet Nazmi arkada, türbeye yaklaştılar ve dört duvarla bir kubbeden ibaret bu yapının geniş bir mazgalı andıran kapısından içeri baktılar. Yer yer birtakım taş ve moloz yığınları üstüne gelişigüzel kondurulmuş birkaç mumun dipten yarı aydınlattığı bu viran türbede, ilk gözlerine çarpan şey, her biri bir dev büyüklüğünde bir sürü insan gölgesinin duvarlar boyunca kubbeye kadar uzayıp kımıldanışları oldu.

Ahmet Nazmi ile Fuat bir, iki adım geri çekildiler. Sonra,

tekrar yaklaştılar. Hattâ Fuat kapının eşiğini geçmek üzereyken Ahmet Nazmi onu kolundan çekti:

"Bırakın şunları canım!.. İşte, deminden beri bahsettiğiniz o serserilerden bazıları buraya toplanmış, akıllarınca bir tarikat âyini yapıyorlar," diye fısıldadı.

Ama, Fuat biraz önceki gibi dirseğiyle arkadaşını itip türbeden içeriye dalmıştı. Bir teke ağılı kadar pis kokulu bu yerde, en az yirmi otuz kişi, çökük bir merkadin etrafını zincirleme, çepeçevre çevirmiş, durmadan dönüyor; sağa, sola sallanarak ve gırtlaklarını yırtarcasma hırlayarak durmadan zıplayıp, tepiniyordu. Ömrümde hiçbir tekkeye ayak basmamış olan Fuat için bu derme çatma tarikat âyinini, pek tabiîdir ki, bir nevi hora oyunundan farketmek mümkün olamamıştı. Ama, ne acayip, ne kasvetli, ne ihtilaçlı bir horaydı bu!.. Frenklerin *"Danse Macabre"* dedikleri "iskelet raksı" bile bunun yanında neşe ve şetaretin tâ kendisi gibi kalırdı. Fuat, şu garip manzarayı, bazı seyahat ve aktüalite filmlerinde seyrettiği zenci Bakanallar'ına benzetmek istedi ama, yıkık merkadin etrafında sağa sola sallanarak zıplayan bu adamlardan Orta Afrika paganlarının vahşi coşkunluğuyla yırtıcı hayvan çevikliğinden de bir eser görünmüyordu. Bunlar, sanki, hep birden sar'aya tutulmuş da, yuvarlanıp yere düşmemek için, birbirlerine dayanarak, mutlaka ayakta kalmaya çabalıyor gibiydiler. Eğer, kılık kıyafetleri, birkaç saat önce cami duvarı dibinde gördüğü "İnadiyeli" ve Buhtunnasır sakallı yobazların tam aynı olmasıydı, Fuat bunlara yalnız acımak, bunlardan yalnız tiksinmekle kalacak ve çekilip gidecekti. Nitekim, bu manzarayı yanıbaşmda seyretmekte olan Ahmet Nazmi de onu böyle bir harekete teşvik edip duruyordu.

"Bırakın gidelim; rica ederim, bırakın gidelim!"

Lakin, arkadaşının bu sözleri Fuat'ı teskin edeceği yerde, büsbütün çileden çıkardı. Yayından fırlamış bir ok gibi

merkadin etrafındaki güruhun üstüne doğru yürüdü ve avazı çıktığı kadar bağırdı:

"Nedir bu maskaralık?"

Âyinciler, birden, donakalmışlardı. Hele, Fuat'ın arkasından Ahmet Nazmi'nin de kendilerine yaklaştığını görünce, belki bir sivil polis baskınına uğradıklarını zannederek ne söyleyeceklerini, ne yapacaklarını şaşırıp, adeta taş kesilmişlerdi. Kimi, başını önüne eğmiş, kimi boynunu bükmüş, kimi göbeğinin üstünde el bağlayıp divan durma vaziyeti almıştı. İçlerinden bazıları, sırtları iki arkadaşa dönük olarak duruyordu.

Fakat, bu hal birkaç dakika ya sürdü, ya sürmedi. Hareketsiz insan çemberinde sinsi bir kımıldanma oldu. Bir mırıltı ve homurtudur aldı yürüdü. Derken, bir ses; kısık, karık bir kart adam sesi:

"Efendi, efendi; biz maskara değiliz. Biz, bu 'merkad-i mübarekte' 'ism-i zülcelâli' zikreden 'ehl-i takvayız'.* Şimdi, sen bana söyle bakayım: Allah ile kul arasına girmek hakkını sana kim verdi?"

Fuat'ı öylesine bir öfke kaplamıştı ki, eli ayağı zangır zangır titriyor, ne edip, ne işleyeceğini bilemiyordu. Sesi, boğazında tıkanıp kalmış ve gözlerini acayip bir karaltı bürümüştü. Bundan cesaret alan âyinciler, hep bir ağızdan söylenmeye başladılar. Hattâ, içlerinden bir tanesi:

"Maskara sensin, maskara sizsiniz! Defolun buradan!.." diye bağırdı.

Bunun üzerine Fuat, kendini büsbütün kaybederek, bu düşman kümenin üstüne saldırdı. Önüne rasgeleni tokatlıyor, yumrukluyor, tekmeliyordu. Ahmet Nazmi, arkasından atılıp, onu, boş yere geri çekmeye çalıştı ve nihayet kendisini de birdenbire kavganın tâ ortasında buldu. Kılları dik

(*) Biz, bu mübarek kabirde [mezarda] Allah'ın adını zikreden ibadet ehliyiz.

dik olmuş birtakım sakallı yüzlerin, yarı karanlığın içinde, yarasalar gibi kâh yaklaşıp, kâh uzaklaşarak kaynaştıklarını görüyor ve bunları elinin tersiyle, koluyla, dirseğiyle, itip dağıtmaya çabalıyordu. Gerçi, bir an geldi, bunlar, türbenin duvar diplerine doğru çekilip, siner gibi oldular.

İşte tam bu sıradaydı, Ahmet Nazmi, yanıbaşında yeni bir hamleye hazırlanan Fuat'ın ileriye doğru birkaç adım attıktan sonra sendelediğini ve boşlukta tutunacak bir yer arıyormuşcasına kollarını havaya kaldırıp dolaştırarak yere yuvarlandığını gördü.

"Fuat Bey; Fuat, Fuat!.." diye haykırdı.

O, düştüğü yerden kalkmaya uğraşıyor; bir türlü başaramıyordu. Ahmet Nazmi, arkadaşının üzerine eğildi. Omuzlarından tutarak kendine doğru çekti:

"Ne oldunuz? Ne oldunuz?"

Ama, ne Fuat'ın ona cevap vermesine, ne de onun bir şey işitmesine vakit kaldı. Başına inen iki sert ve ağır sadmeyle Ahmet Nazmi de, kendini kaybedip arkadaşının yanına yuvarlandı.

Âyinciler, her ikisini de amansız bir taş yağmuruna tutmuşlardı. Duvar kenarlarındaki yıkıntılardan, bir orman yaratığı çevikliğiyle topladıkları iri iri taş parçalarını yerde çabalayan iki yaralının –kafasına mı rasgelir, sırtına ya da göğsüne mi– durmadan atıyorlar, durmadan atıyorlardı. İçlerinden bazıları, bu işi yaparken Tekbir getirmede, bazıları Besmele çekmede, bazıları da Besmele'nin yalnız "vel şeytanilrecim" fıkrasını görülmemiş bir vecd ve şevkle tekrar etmedeydi. Nitekim, bunlardan iki kişi, ellerinde birer kaya parçası büyüklüğünde iki taşla tâ yanlarına gelip kafataslarını parçaladığı ana kadar Ahmet Nazmi ile Fuat'ın kulaklarında hep bu sesler çınlayıp uğuldanmıştı.

* * *

Ertesi gün, akşama doğru, cesetleri bulunup da hüviyetlerinin teşhisi için çağrılan en yakınları bile, onları tanımakta tereddüde düştüler. Kafaları paramparça olmuş bir haldeydi ve yüzleri, ezilip büzülmüş birer mukavvadan maskeyi andırıyordu. Yalnız, sırtı hafifçe merkade dayalı duran ve alnı her zaman olduğu gibi, kara perçemiyle örtülü Fuat'ın dışarıya fırlamış tek gözünde öfkeli zamanlarındaki bakışını hatırlatan bir sertlik vardı. Fuat'tan yana çevrilmiş yatan Ahmet Nazmi ise, durmadan, hep o eski tebessümüyle gülümsüyor gibiydi.

1948-1950

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaşamı

Yakup Kadri, 27 Mart 1889'da Kahire'de doğdu. Adı 17. yüzyıl sonlarında duyulmaya başlanan ünlü Karaosmanoğlu ailesinden Manisalı Abdülkadir Bey'le Mısır'da evlendiği eşi İkbal Hanım'ın, 1885'de doğan Zahide adlı kız çocuklarından sonra dünyaya gelen, ikinci çocuklarıdır. Altı yaşında ailesiyle birlikte Manisa'ya yerleşir. İlköğrenimini Fevziye Mekteb-i İptidaisi'nde tamamlar. Rüşdiyeye ikinci sınıfa kadar Manisa'da devam eden Yakup Kadri, 1903'te İzmir İdadisi'nde okumaya başlar. 1905 yılında tekrar ailesiyle doğduğu topraklara, Mısır'a döner ve İskenderiye'deki Frères'ler Fransız Okulu'na kaydolur. Ve bir yıl sonra ortaöğrenimini tamamlayarak mezun olur.

Aile 1908 yılı başlarında, Meşrutiyet'in hemen öncesinde İstanbul'a döner. Balkan Savaşı'na dek, Kadıköy Yeldeğirmeni'nde yaşarlar. Bu arada Yakup Kadri, Mekteb-i Hukuk'a girer. 1909 Mart'ında Faik Ali, Refik Halit, Celal Sahir, Ahmet Samim, Ali Canip ile birlikte Fecr-i Ati topluluğunun ilk toplantısına katılır. Aynı yılın Haziran ayında **Resimli Kitap** dergisinde "Nirvana" adlı oyunu yayımlanır. 1911 yılında üç yıl okuduğu Hukuk Fakültesi'nden diploma almadan ayrılır. 1913'te ilk öykü kitabı **Bir Serencam** yayımlanır. Aynı yıl **Peyam** gazetesinde yazmaya başlar. 1915'de Üsküdar İdadisi'nde edebiyat ve felsefe öğretmenliği yapmaya başlar. Bu devirde Yakup Kadri, Schopen-

hauer, Nietzsche, İbsen gibi yazar ve düşünürlerin etkisi altındadır ve bu etkilenme 1917'lere kadar sürer. Öyküleri çoğunlukla **İkdam** gazetesinde yayımlanan Yakup Kadri, 1916'dan sonra bireycilikten toplumculuğa yönelir. Savaş ve seferberlik konularını işler. Mütareke sırasında ise yeniden mensur şiire döner ve **Erenlerin Bağından**'ı yazar (1918-1919).

Yakup Kadri 1916 yılında, yakalandığı tüberküloz hastalığının tedavisi için İsviçre'ye, Davos'a gider. İsviçre'ye gitmeden önce girdiği Bektaşi muhiti **Nur Baba** romanına konu olur. 1919'da İsviçre'den döner ve **İkdam**'da köşe yazarlığına başlar. 1921 yılında, Kurtuluş Savaşı'nın en zorlu günlerinde Ankara'ya çağrılır. Kurtuluş hareketini görmek ve liderleriyle görüşmek fırsatını bulması onun sosyal gerçekçiliğe geçişinde önemli bir etkendir. 1920'de **Kiralık Konak**, 1921'de **Nur Baba**, 1922'de **Okun Ucundan** ve Halide Edip, Falih Rıfkı ve Mehmet Asım ile birlikte hazırladığı **İzmir'den Bursa'ya** adlı bir çalışması, 1923'de ise **Kadınlık ve Kadınlarımız** adlı eseri yayımlanır.

Yakup Kadri, 11 Ekim 1923 yılında Mutasarrıf Asaf Bey'in kızı, Burhan Asaf Belge'nin kızkardeşi Leman Hanım'la evlenir. Aynı yıl Mardin milletvekili olarak TBMM'ye girer. 1926 yılında akciğerlerinin tedavisi için ikinci kez İsviçre'ye gider. Oradan **Milliyet** gazetesine "Alp Dağlarından" başlığıyla yayımlanan mektuplarını gönderir. Konusunu İttihatçı-İtilâfçı çekişmesinden alan **Hüküm Gecesi** 1927'de, Mütareke yıllarında İstanbul'da yaşanan ahlâk çöküntüsünü anlatttığı romanı **Sodom ve Gomore** 1928'de yayımlanır.

Yakup Kadri 1932 yılında dört arkadaşıyla –Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevket Süreyya Aydemir– **Kadro** dergisini çıkarır. İktisadi devletçilik ve sosyal siyaset ilkelerini savunan dergi üç yıl süren yayın hayatının ardından, Yakup Kadri'nin 1934'de elçilik görevine atanması nedeniyle kapanır. Yakup Kadri bu arada Manisa milletvekilidir ve Kurtuluş Savaşı gözlemlerinden ve Anadolu Mezalimini Tahkik Komisyonu ile birlikte çalıştığı dönemden yararlanarak **Yaban**'ı (1932) yazar. **Ankara** romanı ise 1934'te yayımlanır.

Yakup Kadri önce Tiran elçiliği (1934) yapar. Bunu Prag (1935), La Haye (1939), Bern (1942) izler. Tahran elçiliğinden (1949-1951) sonra tekrar Bern'e (1951) atanır. Bu görevde üç yıl kaldıktan sonra emekli olur. Elçilik göreviyle yurtdışında bulunduğu dönemde daha çok monografi (**Atatürk**) ve anılarını kaleme alır (**Zoraki Diplomat, Anamın Kitabı**). Bir de iki ciltlik **Panorama** adlı romanını yazar bu yıl-

larda. 1960'da Kurucu Meclis üyeliğine getirilir. 1961 seçimlerinde bu kez memleketi Manisa'dan milletvekili seçilir. Bu görevi 1965'e kadar süren Yakup Kadri 13 Aralık 1974'de Ankara'da hayata gözlerini kapatır. Mezarı İstanbul'da, Beşiktaş'taki Yahya Efendi Mezarlığı'ndadır.

Eserleri:

Öykü: **Bir Serencam** (1913), **Rahmet** (1923), **Millî Savaş Hikâyeleri** (1947).

Roman: **Kiralık Konak** (1921), **Nur Baba** (1922), **Hüküm Gecesi** (1927), **Sodom ve Gomore** (1928), **Yaban** (1932), **Ankara** (1934), **Bir Sürgün** (1937), **Panorama I** (1950), **Panorama II** (1954), **Hep O Şarkı** (1956).

Mensur Şiirler: **Erenlerin Bağından** (1918-1922), **Okun Ucundan** (1922).

Anı: **Zoraki Diplomat** (1954), **Anamın Kitabı** (1957), **Vatan Yolunda** (1958), **Politikada 45 Yıl** (1968), **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları** (1969).

Monografi: **Ahmet Haşim** (1934), **Atatürk** (1946).

Tiyatro: **Nirvana** (1909), **Veda** (1909), **Sağanak** (İst. Şehir Tiy. Ktp., Tarihsiz), **Mağara** (1934).

Çeşitli Yazılar: **Kadınlık ve Kadınlarımız** (1923), **Ergenekon** (2 cilt, 1929), **Alp Dağlarından ve Miss Chalfrin'in Albümünden** (1942).

Çeşitli Derlemeler: **İzmir'den Bursa'ya,** H. Edip, F. Rıfkı, M. Asım ile birlikte "Hikâyeler, Mektuplar ve Yunan Ordusunun Mesuliyetine Dair Bir Tetkik" notu ile yayımlanır. İçinde Yakup Kadri'nin "Küçük Neron", "Dünya Gözü" ve "Ahret Sesleri, Teslim! Teslim!" adlı üç öyküsü bulunmaktadır (1922). **Seçme Yazılar,** Latin harflerinin kabulu üzerine alfabeyi öğretmek üzere hazırlanmış bir derleme kitabıdır. Başlığın altında, "Bu kitap Dil Encümeni'nin kararı ile Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve Ruşen Eşref tarafından tertip edilmiştir," notu bulunmaktadır (1928).

Çevirileri: **Horatius** (1931), **Swanların Semtinden** (1942).

Genel Bibliyografya

Hazırlayan: BAHRİYE ÇERİ

KİTAPLAR VE TEZLER

Açar, Atiye: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Kadın Tipleri**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1955.

Akı, Niyazi: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, İnsan-Eser-Üslup, 1960.

Akıncı, Gündüz: **Türk Romanında Köye Doğru**, DTCF Yay., 1961.

Aktaş, Şerif: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank. 1987.

Alpek, Muazzez: **Yakup Kadri'de İçtimai Meseleler**, İ.Ü. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 345.

Akçay, Mukaddes: **Yakup Kadri'nin Dört Romanı Üzerine Bir İnceleme**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1948.

Aktaş, Emel: **Yaban, Vurun Kahpeye ve Küçük Ağa Adlı Romanlarda Aydın-Köylü İlişkisi**, DTCF, Tez, 1987.

Akyüz, Kenan: **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, Ank. 1979, 3. baskı.

Aray, Emine: **Yakup Kadri'nin Romanlarında Karakter Çatışması**, DTCF, Tez, 1985.

Asya, Kemal K.: **Yakup Kadrî'nin Romanlarında Erkek Karakterleri**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, tarihsiz.

Bakırcıoğlu, N.Ziya: **Türk Romanı**, Dergâh Yay., İst. 1983.

Banarlı, N. Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, Yedigün Yay., 1. baskı.

Başpınar, Aynur: **Aydın-Köylü İlişkileri**, DTCF, Tez, 1987.

Baydar, Mustafa: **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, 1960.

Bayram, Yaşar: **Dört Romanda Yanlış Batılılaşma**, DTCF, Tez, 1983.

Bingöl, Necdet: **Yakup Kadrî'nin Beş Romanında Fransız Realist ve Natüralistlerin Tesirleri**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1944.

Birinci, Aziz: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban İndeks**, İ.Ü. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 1548.

Bostancı, Naci: **Kadrocular**, Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1990.

Çelebi, Tülay: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Vaka Kuruluşu**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1975.

Çelik, Naci: **Romanda Hesaplaşma**, 1971.

Çeri, Bahriye: **Türk Romanında Kadın**, Simurg Yay., İst. 1996.

Doğumunun 100.Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yay., İst. 1989.

Çoruk, Ali Şükrü: **Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu**, Kitabevi, İst. 1995.

Eraydın, Hülya: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Türk Edebiyatı Üzerine Tenkidî Fikirleri**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 1985.

Ergun, Şahin: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Yaban"ın İndeksi**, İ.Ü. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 1647.

Ergün, Mebrure: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Tasvir**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, tarihsiz.

Ertaylan, İ. Hikmet: **Türk Edebiyatı Tarihi**, c. 3, Bakü 1926.

Fethi Naci: **Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme**, Gerçek Yay., İst. 1981.

Gönensoy, H. Tevfik: **Tanzimattan Zamanımıza Kadar Türk Edebiyatı Tarihi**, 1944.

Gulal, İsa: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun İlk Makaleleri 1909-1923 (Servet-i Fünûn, Rübâb, Dergâh, Yeni Mecmua)**, İ.Ü. Ed. Fak. Türkoloji Bül., T. 1877.

Günyol, Vedat: **Dile Gelseler**, Çan Yay., 1966.

Gürel, Hakkı: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Edebî Makaleleri**, İ.Ü. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 911.

Hasan, Ümran: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Dil ve Üslup**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1970.

Hayber, Abdülkadir: **Yakup Kadri'nin Romanlarında Anadolu**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank. 1985.

Hünalp, Ayhan: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyeleri**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1952.

Işıksalan, Nilay: **Reşat Nuri, Halide Edip ve Yakup Kadri'de Anadolu**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1978.

Kabaklı, Ahmet: **Türk Edebiyatı,** c. 3., Türk Edebiyatı Yay., İst. 1983.

Kaplan, Ramazan: **Türk Romanında Köy**, Akçağ Yay., Ank. 1997.

Karatekeli, Mualla: **Yakup Kadri ve Güzel Sanatlar**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1965.

Kaytancı, Ali: **Y. K. Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Psikolojik Tahlil**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1968.

Kırcı, Mustafa: **Kara Bıbık'ten Yaban'a Türk Roman ve Hikâyesinde Köy**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1967.

Kudret, Cevdet: **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman**, c. 2, İnkılap Yay., İst. 1987.

Kurdakul, Şükran: **Çağdaş Türk Edebiyatı 2** Meşrutiyet Dönemi, Bilgi Yay., Ank. 1992.

Kurtoğlu, Rüstem: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında İstanbul Yaşantısı**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1976.

Moran, Berna: **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, İletişim Yay., İst. 1983.

Mutluay, Rauf: **100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı,** Gerçek Yay., 1973.

—: **50 Yılın Türk Edebiyatı**, Türkiye İş Bankası Yay., 1973.

Nayır, Y. Nabi: **Edebiyatçılarımız Konuşuyor**, Varlık Yay., 1953.

Oğuzkan, A. Ferhan: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hayatı ve Eseri**, İ.Ü. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 149.

—: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hayatı-Sanatı-Eseri**, 2. baskı, 1968.

Onat, Ayten: **Yakup Kadri'nin Nur Baba Romanında Eşya Mefhumu**, İ.Ü. Ed. Fak. Türkoloji Böl., T. 471.

Özbilge, F. Renan: **Yakup Kadri'nin Romanlarında Devirler**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1964.

Özer, Orhan: **Yakup Kadri'nin Romanlarında Devirler ve Nesiller**, İ.Ü. Ed. Fak.Türkoloji Böl., T. 452.

Özön, M. Nihat: **Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi**, 2. baskı, 1943.

—: **Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Yay., 1941.

Saray, Zehra: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Kültür Kompleksi**, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989.

Sevük, İ. Habib: **Tanzimattan Beri I**, Edebiyat Tarihi, Remzi Kitabevi, İst. 1944.

Seçkin, Şengönül: **Yakup Kadri'nin Romanlarında Aşk**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1963.

Söken, Metin: **Yakup K. Karaosmanoğlu'nun Romanlarında İstanbul**, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Bitirme Tezi, Ank. 1984.

Şahin, Gülsüm: **Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nda Sosyal Eleştiri**, DTCF, Tez, 1981.

Şimşir, Sevgi: **Y. K. Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Temalar**, DTCF Türkoloji Böl., Tez, 1965.

Taner, R., Bezirci, A.: **Seçme Romanlar**, Yeni Dünya Yay., 1973.

Tanpınar, A. Hamdi: **Edebiyat Üzerine Makaleler**, 1969.

Umut, Nazike: **Yakup K. Karaosmanoğlu'nun Romanlarında İstiklâl Savaşı**, Hacettepe üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Bitirme Tezi, Ank. 1984.

Ülken, Hilmi Ziya: **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yay., İst. 1994.

Ünaydın, R. Eşref: **Diyorlar ki,** Haz. Şemseddin Kutlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Tarihsiz.

Yakar, Aytekin: **Türk Romananda Millî Mücadele**, DTCF Yay., Ank. 1973.

Yücel, Hasan Âli: **Edebiyat Tarihimizden I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ank. 1957.

DERGİ VE GAZETELERDEKİ MAKALELER

Adıvar, Halide Edip: "Edebiyatımızın Son Simaları ve Safhaları", **Büyük Mecmua**, c. 1, s. 4, 1919.

—: "Nur Baba", **İkdam**, sayı 9096, 1922.

—: "Yakup Kadri Bey'e", **İkdam**, sayı 9067, 1922.

Ahmet Haşim: "Yakup Kadri, Gurabahane-i Laklakan", **Akşam**, nr. 1305, 9 Mayıs 1338/1922.

—: "Yakup Kadri'nin Piyesi", **İkdam**, nr. 11426, 13 Şubat 1929.

Akay, İhsan: "Karaosmanoğlu'ndan Kalan Sönmeyen Işık", **Varlık**, 41(809), Şubat 1975.

Akbal, Oktay: "Yaban", **Cumhuriyet**, 12.3.1977.

Akyüz, Kenan: "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri", **Türkoloji Dergisi**, c. II, sayı 1, Ank. 1971.

Alptekin, Turan: "Yakup Kadri'nin Şiir Atmosferi", **Hürriyet-Gösteri**, Nisan 1989.

Altunya, Hüseyin: "Yaban", **Türk Dili**, sayı 306, 1977.

And, Metin: "Y. K. Karaosmanoğlu'nun 'Sağanak'ı", **Türk Dili**, sayı 278, 1974.

Arısoy, M. Sunullah: "Y. K. Karaosmanoğlu" **Akis**, sayı 358, 1961.

—: "Y. K. 83 Yaşında", **Panorama**, sayı 62, 1970.

—: "Eskimeyen Bir Yazar", **Panorama,** sayı 112, 1971.

—: "Panorama", **Panorama**, sayı 134, 1971.

Arslan, Nur Gürani: "Yokolan Konağın İzinde", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Bilanço 98, Tarih Vakfı Yay., İst. 1998.

Atâ (Ataç), Nurullah: "Erenlerin Bağından", **Dergâh**, c. 2, sayı 17, 1922.

Ayda, Adile: "Atatürk", **Cumhuriyet**, sayı 8051, 1974.

—: "Yakup Kadri Karaosmanoğlu Hakkında", **Cumhuriyet**.

—: "Yakup Kadri İle Mülakat", **Türk Edebiyatı**, c. 3, sayı 32, 1974.

Aydemir, Şevket Süreyya: "Yaban", **Kadro**, sayı 18, 1933.

—: "Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Cumhuriyet**, 16.12.1974.

—: "Yakup Kadri İçin, Çankaya'daki Elçimiz", **Türk Dili**, 31(81), 1975.

Başer, M. Yılmaz: "Karaosmanoğlu Tanrıöver'i Anlatıyor", **Varlık**, 39(769), Şubat 1971.

Baydar, Mustafa: "Yakup Kadri İle Konuşma", **Varlık**, sayı 762, 1971.

—: "Karaosmanoğlu, Nur Baba, Rıza Nur ve Atatürk Üzerine Açıklamalar Yapıyor", **Milliyet Sanat**, sayı 111, 20.12.1974.

Baydar, Nasuhi: "Yaban", **Yücel**, sayı 85-86-87, 1942.

Behramoğlu, Ataol: "Üç Romanıyla Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Alan**, 67 (3), 6.67, s. 7-10.

Belge, Murat: "Politik Roman Üzerine", **Birikim**, sayı 9, Kasım 1975.

Beyatlı, Yahya Kemal: "Üç Tepe", **Dergâh**, sayı 1, 1921.

Bingöl, Necdet: "Yakup Kadri'nin Romanlarında Fransız Realist ve Naturalistlerinin Tesirleri", **DTCF Dergisi**, c. 3, sayı 49, 1944.

—: "Yakup Kadri'nin Romanlarında Üslûp", **Hisar**, 11 (87), 3.71, s. 10-14, **Hisar**, 11 (88), 4.71, s. 22-25.

Binyazar, Adnan: "Y. K. K.'yla Atatürkçülük Üzerine Bir Konuşma", **Türk Dili**, sayı 218, 1969.

—: "Yakup Kadri Karaosmanoğlu İle Bir Konuşma", **Varlık**, sayı 775, 1972.

Bornovalı, Lütfi: "Yaban", **Hareket**, 1.12.1942.

Burdurlu, İ. Zeki: "Sodom ve Gomore'de Leyla ve Necdet", **Yeni Ortam**, 16.2.1975.

Bürün, Vecdi: "Yaban", **Çınaraltı**, sayı 49, 1942.

Cemal, Ahmet: "Sodom ve Gomore'nin Kalıcılığı Üzerine", **Yeni Ortam**, 5.1.1975.

Ciravoğlu, Öner: "Atatürk", **Yazko Edebiyat**, s. 5, 1981.

Çağlar, B. Kemal: "Y. K. Karaosmanoğli İle", **Yücel**, sayı 77, 1935.

Çeri, Bahriye: "Kadınlık ve Kadınlarımız", **Tarih ve Toplum**, sayı 183, cilt 31, Mart 1999.

Çongur, Rıdvan: "Y. K. Karaosmanoğlu İle Konuşma", **Ataç**, sayı 10, 1963.

D. A.: "İki Roman Okudum", **Yücel**, sayı 47, 1939.

Derviş, Suat: "Yaban", **Yeni Edebiyat**, 5.10.1940.

Dilek, Yetkin: "Sodom ve Gomore", **Pınar** 7(77), 1978.

Dizdaroğlu, Hikmet: "Bir Monografi", **Türk Dili**, sayı 105, 1960.

—: "Hüküm Gecesi", **Türk Dili**, 1.12.1966.

—: "Sodom ve Gomore", **Türk Dili**, 1.8.1966.

Djinjiç, Slavoljub: "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarındaki Kişiler ve Bu Kişilerin Yaşadıkları Devrin Olaylarına Karşı Tutumları", **Türk Dili**, 15(179), 1966.

Duman, Haluk Harun: "Kimlik Bunalımındaki Kadın İmajı Seniha Örneği", **Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi**, sayı 92, Ekim 1997.

Duru, Kâzım Nami: "Yaban", **Ülkü**, c. 3, 1933.

Dürder, Baha: "Bir Sürgüne Dair", **Kalem**, sayı 5, 1938.

(Ebcioğlu), H. Münir: "Y. Kadri İle Mülakat", **Yedigün**, sayı 261, 1938.

Ediboğlu, Baki Süha: "Y. Kadri İle Bir Konuşma", **Vatan**, 19.1.1941.

Elçin, Şükrü: "Atatürk", **Türk Kültürü**, sayı 13, 1963.

Emre, Samih: "Hüküm Gecesi", **Yön**, 2.8.1966.

—: "Sodom ve Gomore", **Yön**, 25.3.1966.

Enginün, İnci: "Ankara Romanında Batılılaşma Meselesi", **Millî Kültür**, Mart-Nisan 1977.

—: "Yakup Kadri'nin Halide Edip'e Yazdığı Bir Mektup", **Hisar**, no. 122, Şubat 1974.

—: "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Sodom ve Gomore'sinde Yabancılar", **Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları Ali Nihad Tarlan Hatıra Sayısı**, III, 1979.

—: "TV'de Kiralık Konak", **Hareket**, no. 1, Mart 1979.

—: "Ankara", **Kaynaklar**, no. 3, 1984.

—: "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Dil Hakkındaki Görüşleri", **Türk Dili**, 398, Şubat 1985.

—: "Millî Mücadele Edebiyatında Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Erdem**, 1/2, Mayıs 1985.

Erdoğan, Nuri: "Yakup Kadri Bir İnsan, Bir Savaşçıydı", **Milliyet**, 30.12.1974.

—: "85. Yaşgününde Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 27.3.1974.

Erhat, Azra: "Bir Sürgün", **Sanat Olayı**, s. 3, 1981.

Ertop, Konur: "Cumhuriyet Çağında Türk Romanı", **Türk Dili Roman Özel Sayısı**, sayı 154, 1964.

Felek, Burhan: "Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Milliyet**, 16.2.1974.

Fethi Naci: "Kiralık Konak" **Yeni Dergi**, sayı 47, 1968. (Yazarın **On Türk Romanı** adlı kitabına da alınmıştır.)

—: "Ankara", **Papirüs** (1), 1980.

(Gezgin) Hakkı Süha: "Yakup Kadri", **Yeni Mecmua**, 21.7.1939.

Göçkün, Önder: "Yakup Kadri'ye Veda", **Hisar**, 15(134), 1975.

Gökalp, Ziya: "Muhasebe", **Yeni Mecmua**, sayı 84, 1922.

Güngör, Selahattin: "Y. Kadri Bey'le Mülakat", **Yeni Mecmua**, sayı 67, 1940.

(Güntekin), R. Nuri: "Yakup Kadri Bey'in Yeni Eseri", **Hakimiyet-i Milliye**, 1932.

Gürsel, Nedim: "Anadolu Bozkırında Bir Yabancı", **Bozkırdaki Yabancı**, YKY, İst. 1993.

Hızlan, Doğan: "Yakup Kadri Göçtü", **Hürriyet**, 14.12.1974.

İleri, Selim: "Kiralık Konak", **Yeni Ufuklar**, sayı 257, 1975.

—: "Kiralık Konak", **Yeni Ufuklar**, sayı 264, 1975.

—: "Yakup Kadri'de Konak", **Türk Dili**, sayı 281, 1975.

—: "Hakkı Celis'in Gönül Tarihi" **Yeni Dergi**, şubat 1975.

—: "Yaban Üzerine" **Türk Dili Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı**, s. 298, 1976.

—: "Yakup Kadri'yi Anmak", **Sepya Mürekkebiyle Yazıldı**, Oğlak Yay., İst. 1997.

İşgüden, Tamer: "Y. Kadri'yi de Kaybettik", **Cumhuriyet**, 18.12.1974.

Kabaklı, Ahmet: "Panorama", **İstanbul**, c. 2, sayı 4, 1965.

Kadro: "Türk Edebiyatının İlk Orijinal Eseri: Yaban", **Kadro,** 1933 (15).

Kansu, Ceyhun Atuf: "Ankara", **Yön,** 4.12.1964.

Kaplan, Mehmet: "Ondört Yaşında Bir Adam", **Millî Kültür**, 2(6/8), 1980.

Karaahmetoğlu, İsmail: "Dil Bayramının 36. Yılı", **Ilgaz** 8(85), 1968.

(Karaosmanoğlu) F. L.: "Nur Baba", **Dergâh**, sayı 26, 1922.

—: "Erenlerin Bağından" **Dergâh**, sayı 20, 1922.

—: "Kadınlık ve Kadınlanmız", **Yeni Mecmua**, sayı 76, 1923.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: "Hüseyin Cahit Bey'in Tenkitleri, Y. Kadri Bey'le Bir Konuşma", **Varlık**, s. 34, 1934.

—: "Panorama Romanına Dair Notlar", **Cumhuriyet,** 24.2.1952.

—: "Roman Üzerine Mektup", **Varlık**, s. 382, 1952.

—: "Bir Bektaşi Babasının Sergüzeşti", **Ulus**, 27.4.1961.

—: "Halide Edip'in Ölümü Dolayısıyla", **Milliyet**, 12.1.1964.

—: "Enderun Şairleri ve Halk Edebiyatı", **Türk Dili**, Cilt No: 23(233), 2.71, s. 353-354.

—: "Resimli Kitap Musahabat-ı Edebiyesi Münasebitiyle", **Servet-i Fünûn**, sayı 960, 1325/1909.

—: "Vicdan Münasebetiyle", **Servet-i Fünûn**, sayı 965, 1325/1909.

Kaş, Ali: "Yakup Kadri'de Öykü Yapısı ve Maupassant Tekniği", **FDE**, 2(6), 1980.

Kavcar, Cahit: "Türk Roman ve Hikâyesinde Köye İlk Açılma", **Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1976(1-4).

—: "Yakup Kadri'nin Ardından", **Sanat Edebiyat Dergisi**, sayı 1, 1975.

Kaynardağ, Arslan: "Anılar Açısından Bağımsızlık Savaşı", **Yeni Ufuklar**, 7(81), Şubat 1959, s. 318-321.

Kâzım Sevinç: "Üç Büyük Üstâdla Mülâkat", **Garba Doğru**, 01.08.1930.

Kocagöz, Samim: "Yakup Kadri'den Anılar", **Varlık**, 41(810), Mart 1975.

Körükçü, Muhtar: "Y. Kadri'nin Panoraması", **Varlık,** sayı 405, 1954.

—: "Gerçek Bir Diplomat", **Varlık**, 1.3.1956.

—: "Sodom ve Gomore", **Varlık**, 1.7.1967.

—: "Yakup Kadri'nin Romancı Kişiliği", **Varlık**, 41(809), Şubat 1975.

Kurdakul, Şükran: "Y. K. Karaosmanoğlu", **Milliyet Sanat Dergisi**, sayı 111, 20.12.1997.

Mansur, Tekin: "Ankara", **Kadro**, s. 28, 1934.

Mehmet Rauf: "Sanat ve Ahlak", **Servet-i Fünûn**, sayı 1961, 22.10.1325.

—: "Bir Serencam", **Şehbal**, sayı 99, c. IV, 15.6.1330.

Menemencioğlu, M.: "Yakup Kadri Karaosmanoğlu Anlatıyor", **Varlık**, sayı 525, 1960.

Menemencioğlu, Nermin: "Sodom ve Gomore", **Yeni Dergi**, Eylül 1966.

Millas, Herkül: "TÜrk Edebiyatında Yunan İmajı: Yakup Kadri Karaosmanoğlu", **Toplum ve Bilim**, 51/52, Güz 1990 – Kış 1991, s. 129-152.

Mutluay, Rauf: "Yaban", **Dost**, 1.10.1961.

—: "Naim Efendi-Konağın Ölümü", **Yeni Ufuklar**, sayı 203-204, 1966.

—: "Ölümle Hesaplaşma", **Cumhuriyet**, 19.12.1974.

Müfit Ratip: "Fecriâti Encümen-i Edebisi Beyannamesi", **Servet-i Fünûn**, s. 977.

—: "Fecr-i Âti Hakkında", **Servet-i Fünûn**, s. 990.

Nayır, Yaşar Nabi: "Y. Kadri ile Mülakat", **Varlık**, s. 12, 1934.

Necip: "Nur Baba Münasebetiyle", **İleri**, sayı 1536-1539-1542-1547, 1922.

Oğuzbaşaran, Bekir: "Yaban Üzerine", **Türk Edebiyatı**, 1972(1).

Oktay, Ahmet: "Eskimeyen Usta ve Millî Mücadele Ruhu", **Mavi** (25), 1954.

Otyam, Fikret: "Y. K. Karaosmanoğlu Anlatıyor", **Yeni Edebiyat**, sayı 2, 1969.

Ozansoy, H. Fahri: "Yakup Kadri", **Ümit**, sayı 16, 1921.

(Örik), Nahit Sırrı: "Roman ve Hikâye Hakkında Bir Kalem Denemesi", **İstanbul**, sayı 53-54, 1933.

Özdemir, Emin: "Yakup Kadri'nin Ardından Ölümü Yenmek", **Varlık**, 14(809), Şubat 1975.

Özerdim, Sami N.: "Birkaç Yeni Kitap", **Varlık**, sayı 668, 1966.

Özön, M. Nihat: "Bir Serencam", **Ülkü**, sayı 46, 1943.

Özturan, Parkan C.: "Yine Yaban'dayız", **E Dergisi**, sayı 3, s. 36, Haziran 1999.

Parlatır, İsmail: "Tanrılar Susamışlardı ile Hüküm Gecesi Arasında Bir Karşılaştırma", **Türkoloji Dergisi**, 6(1), 1974.

Pazarkaya, Yüksel: "Yaban'ın iki Eğrisi", **Varlık**, sayı 727, 1968.

Sağdıç, Ozan: "Y. Kadri Karaosmanoğlu İle Bir Konuşma", **Hayat**, sayı 53, 1964.

Salihoğlu, Mehmet: "Y. K. Karaosmanoğlu'nun Son Kitabı", **Türk Dili**, 1.3.1970.

—: "Ankara", **Varlık**, 43(832), 1977.

Sevengil, K. Kemal: "Gençlik ve Edebiyat Hatıraları", **Bayrak**, c. 18, sayı 62, 1970.

Sevük, İ. Habib: "Yaban", **Cumhuriyet**, sayı 5704, 1940.

—: "Yine Yaban", **Cumhuriyet**, sayı 5715, 1940.

—: "Bir Sürgün", **Cumhuriyet**, sayı 6376, 1942.

—: "Yakup Kadri Bey", **Nevsal-i Millî**, 1330/1914.

Silay, Celâl: "Cumhuriyet Romanı", **Yeni İnsan**, 9(101), 6.71, s. 10-11.

Sözer, Önay: "Yakup Kadri'nin Romanı Gerçekçi Bir Roman mıdır?", **Çağdaş Eleştiri**, s. 7, Eylül 1982.

Süleyman Saip: "Yakup Kadri Bey", **Nevsal-i Millî**, 1330/1914.

Ta-HAY.: "Yaban Hakkında", **Kadro**, sayı 18, 1933.

(Tanrıöver) H. Suphi: "Fecr-i Âti'nin İflâsı", **Servet-i Fünûn**, sayı 1107.

Tansel, F. Abdullah: "Hep O Şarkı ve Anamın Kitabı", **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, 7(1/2), 1958.

—: "Zoraki Diplomat", **Belleten** 22(88), 1958.

Tekin, Mansur: "Ankara", **Kadro**, sayı 28, 1934.

(Toprak), Burhan Ümit: "Köylü ve Münevverlik", **Varlık**, sayı 4, 1933.

Toprak, Ömer Faruk: "Yaban", **Yürüyüş**, 5.11.1942.

Tökin, F. Hüsrev: "İşte Bir Roman, Yaban", **Kadro**, sayı 16, 1933.

—: "Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile Bir Konuşma", **Dikmen**, no. 22, 15 Ekim 1942.

Tör, Vedat Nedim: "İşte Bir Roman, 'Yaban'", **Kadro**, s. 16, 1933.

—: "Y. K. Karaosmanoğlu İle", **Yücel**, sayı 77, 1935.

—: "Y. Kadri'siz de Kaldık", **Milliyet Sanat Dergisi**, sayı 111, 20.12.1974.

Uluçay, Çağatay: "Karasomanoğullarına Ait Bazı Vesikalar", **Türk Tarih Vesikaları Dergisi**, sayı 9-10-12.

(Uyar), R. Tomris: "Sodom ve Gomore – Yakup Kadri", **Papirüs**, sayı 3, 1966.

Uyguner, Muzaffer: "Gençlik ve Edebiyat Hatıraları", **Hisar**, c. 10, sayı 75, 1970.

Ünaydın, R. Eşref: "Yakup Kadri Bey'le Mülakat", **Dergâh**, sayı 17, 1337.

Yalçın, Hüseyin Cahit: "Bir Serencam", **Fikir Hareketleri**, sayı 41, c. II, 1934.

—: "Nur Baba", **Fikir Hareketleri**, sayı 42-43, c. II, 1934.

—: "Hüküm Gecesi", **Fikir Hareketleri**, sayı 48-49, c. II, 1934.

—: "Sodom ve Gomore", **Fikir Hareketleri**, sayı 50-51, c. III, 1934.

—: "Erenlerin Bağından", **Fikir Hareketleri**, sayı 53, c. III, 1934.

—: "Kiralık Konak", **Fikir Hareketleri**, sayı 54, c. III, 1934.

—: "Yaban", **Fikir Hareketleri**, sayı 55, c. III, 1934.

—: "Ankara", **Fikir Hareketleri**, sayı 56-57, c. III, 1934.

—: "Umumî Bir Bakış", **Fikir Hareketleri**, sayı 58, c. III, 1934.

Yetkin, Çetin: "Y. K. Karaosmanoğlu ve Aydınlarımız", **Sanat Olayı**, s. 8, 1981.

Yenigün, Sedat: "Yakup Kadri Karaosmanğlu, Yaban", **Fikir ve Sanat Hareketleri**, sayı 84, 1972.

Yücel, Tahsin: "Millî Savaş Hikâyeleri", **Türk Dili**, sayı 281, 1985.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında büyük bir üretkenlikle dergilere yazdığı şiir, öykü, makale ve eleştiri türü yazılarla Türk edebiyatı sahnesine adımını atan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, romanları, hikâyeleri, denemeleri, oyunları ve anılarıyla, en önemli edebiyatçılarımız arasında yer alır. Üslûp özellikleri bakımından Yakup Kadri'nin 1910'dan 1974'e dek verdiği eserler Türkçe'nin geçirdiği bütün evreleri yansıtır. Eserlerinin konu ve fikir zenginliği de dil özelliklerinin çeşitliliğinden aşağı kalmaz. Yakup Kadri'nin Fransız edebiyatı etkisinde başlayan yazarlığı, 1920'lerden sonra özgün bir sese kavuşarak siyasî ve sosyolojik konulara, tarihe, dönem çatışmalarına ve birey psikolojisi irdelemelerine yönelir. Fecr-i Âti'den yetişmiş ama bunu izleyen elli yıl boyunca toplumsal koşullar, tarihî süreçler ve bireysel portreleri romanın dokusuna işlemek için roman tekniğiyle de boğuşmuş bir yazar olan Karaosmanoğlu'nun eserleri, hâlâ tüketilememiş ayrıntılarının tartışılıp incelenmesi gereken zengin bir "panorama"dır.

Panorama

Bir hesaplaşmanın romanıdır *Panorama*. Zoraki diplomat Yakup Kadri'nin Cumhuriyet "inkılâbını" gerçekleştiren kadrolarla hesaplaşmasının romanı. Bu açıdan tezli bir romandır. Siyasal ve toplumsal eleştiri, romanın tezidir. Başka deyişle romanına seçtiği ada uygun olarak Cumhuriyet'in 10. yılından 1950 sonrasına uzanan bir zaman diliminde Türk toplumunun "panorama"sını verir. Bunun için, öteki romanlarında görmeye alıştığımız klasik roman tekniğini bir yana bırakarak değişik bir teknik kullanır. Öte yandan *Panorama*, Yakup Kadri'nin romanlarının ve romancılığının bütün tipik özelliklerini içerir. Hepsinin özü, özeti ve sonsözü gibidir.

Atilla Özkırımlı

İLETİŞİM 35
YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU BÜTÜN ESERLERİ 18

9 789754 705638